

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Reģionālās
attīstības fonds

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Pētījums par starptautisko praksi personu ar invaliditāti atbalsta sistēmu jomā

Rīga 2017

Informācija par pētījumu

Pētījuma nosaukums:	<p>“Pētījums par starptautisko praksi personu ar invaliditāti atbalsta sistēmu jomā”</p> <p>Īstenots ESF līdzfinansēta Labklājības ministrijas realizēta projekta Nr.9.2.1.2/15/1/001 “Iekļaujoša darba tirgus un nabadzības risku pētījumi un monitorings” ietvaros</p>
Pētījuma pasūtītājs:	<p>Labklājības ministrija (LM)</p> <p>Reģistrācijas Nr.90000022064</p> <p>Adrese: Skolas iela 28, Rīga, LV–1331</p> <p>Tālr.: 67021600, fakss: 67276445</p>
Pētījuma veicējs:	<p>SIA “Baltijas konsultācijas” (reģ. Nr. 50103143091)</p> <p>SIA “Agile & CO” (reģ. Nr. 40003939574)</p>
Eksperti/pētnieki:	<p>Aivita Putniņa, pētniece</p> <p>Artūrs Pokšāns, pētnieks</p> <p>Kristians Zalāns, pētnieka asistents</p> <p>Kārlis Lakševics, pētnieka asistents</p> <p>Viesturs Celmiņš, pētnieka asistents</p> <p>Līga Velve, pētnieka asistente</p> <p>Iveta Reinholde, eksperte</p> <p>Līga Rasnača, pētījuma vadītāja</p> <p>Aigars Staks, projekta vadītājs</p>
Pētījuma laiks un vieta:	<p>2016.gada jūnijs–2017. gada janvāris, Latvija</p>
Pētījuma mērķis:	<p>Pilnveidot personu ar invaliditāti atbalsta sistēmu starpnozaru politikas līmenī, lai nodrošinātu personu ar invaliditāti integrēšanos visos sabiedriskajos procesos, sniedzot starptautiskās prakses izvērtējumā balstītus un esošajā politiskajā, institucionālajā, finansiālajā un tiesiskajā ietvarā reāli īstenojamus priekšlikumus par Latvijas rīcībpolitikas un esošo atbalsta pasākumu lietderības, efektivitātes, ilgtspējas un ietekmes uz personu ar invaliditāti dzīves kvalitāti uzlabošanu, īpaši attiecībā uz iekļaujošas izglītības un</p>

	<p>iekļaujoša darba tirgus jomām. Pētījuma īstenošana ir paredzēta, lai nodrošinātu efektīvu un ilgtspējīgu invaliditātes politiku un identificētu nepieciešamās turpmākās rīcības rīcībpolitikas pilnveidošanai.</p>
<p>Pētījuma uzdevumi:</p>	<p>(1) izvērtēt Latvijā pieejamo administratīvo un apsekojumu datu invaliditātes jomā atbilstību, pietiekamību un kvalitāti politikas pārraudzības un monitoringa procesa nodrošināšanai atbilstoši Konvencijā noteiktajām jomām:</p> <ul style="list-style-type: none"> - veicot vākto indikatoru saraksta un datu griezuma, datu avotu, datu pieejamības un vākšanas regularitātes, datu automatizēšanas iespēju, vienotas terminoloģijas pielietojuma datu uzkrāšanā, dažādos avotos uzkrāto datu salīdzināmības iespēju analīzi; - izvērtējot Latvijas rīcībpolitikas monitoringa iespējas atbilstoši ANO Konvencijas pantos noteiktajās jomām; - identificējot nepieciešamos metodoloģiskos, institucionālos, tehnoloģiskos un administratīvos risinājumus politikas pārraudzības procesa pilnveidošanai. <p>(2) Izvērtēt dalībvalstu īstenoto atbalstu iekļaujošas izglītības veicināšanā:</p> <ul style="list-style-type: none"> - apzinot un izvērtējot dalībvalstīs ieviestos mehānismus atbalsta pasākumu nodrošināšanā izglītības apguves procesā personām ar invaliditāti (vai piešķiramais atbalsts tiek piemērots invaliditātes statusam, funkcionālajam traucējumam vai individuālajām vajadzībām, vai tml.); - izstrādājot valstu profilu par tiesību aktos iekļautajiem atbalsta pasākumiem un pakalpojumiem, specifiskiem atbalsta veidiem, nodrošinot iespējas apgūt pirmsskolas, vispārējo, profesionālo, arodizglītību un augstāko izglītību personām ar invaliditāti; - izstrādājot skaidrojumu par atbalsta pasākumu ieviešanas shēmu (valsts vai pašvaldības finansējums, pakalpojuma piešķiršanas, nodrošināšanas un uzraudzības process, vai atbalsta pasākums ir/nav integrēts izglītības nozarē u.c.); - apzinot karjeras konsultāciju par darba iespējām un darba tirgu personu ar invaliditāti vai personu ar funkcionāliem ierobežojumiem saņemšanas formas (mācību procesā; ārpus mācību procesa) un izvērtējot iespējas saņemt karjeras konsultācijas atbilstoši personas vajadzībām un/vai funkcionālajam ierobežojumam;

- iekļaujot analīzi, kas pamatojas nevalstisko organizāciju (NVO) pārstāvju un valstu nozaru ekspertu aptaujās, par vismaz trīs NVO ietekmes novērtējumu uz lēmumu pieņemšanas procesu, labās prakses piemēriem NVO rosināto pasākumu iekļaušanu normatīvajos aktos.

(3) Izvērtēt dalībvalstu īstenotos atbalsta mehānismus iekļaujoša **darba tirgus veicināšanai:**

- izvērtējot darba tirgus atbalsta mehānismus atbilstoši personas ar invaliditāti funkcionāliem traucējumiem, t.sk. padziļināti izvērtējot:
 - subsīdiju diferencēšanas esamību atkarībā no personas invaliditātes grupas un/vai funkcionālā ierobežojuma veida;
 - motivējošos faktorus darba devējam personu ar invaliditāti nodarbināšanā;
 - kvotu sistēmas efektivitāti darba tirgū, ja tāda tiek īstenota.
- izstrādājot valstu profilu iekļaujošas nodarbinātības nodrošināšanā – personai ar invaliditāti tiesību aktos pieejamie atbalsta pakalpojumi, specifiskie atbalsta veidi, t.sk. darba vietā;
- izstrādājot skaidrojumu par pakalpojumu sniegšanas shēmu (valsts vai pašvaldības finansējums, pakalpojuma piešķiršanas, nodrošināšanas un uzraudzības process, vai atbalsta pasākums ir/nav integrēts nodarbinātības nozarē);
- iekļaujot analīzi, kas pamatojas NVO pārstāvju un valstu nozaru ekspertu aptaujās, par vismaz trīs NVO ietekmes novērtējumu uz lēmumu pieņemšanas procesu, labajiem prakses piemēriem NVO rosināto pasākumu iekļaušanai normatīvajos aktos, veicot NVO pārstāvju un valstu nozaru ekspertu aptaujas.

(4) Balstoties uz dalībvalstu pieredzes izvērtējumu, sniegt esošajā politiskajā, institucionālajā, finansiālajā un tiesiskajā ietvarā reāli īstenojamas un analizē balstītas rekomendācijas par nepieciešamajiem nacionālās rīcībpolitikas uzlabojumiem starpnozaru atbalsta sistēmas/mehānisma (monētāras un nemonētāras) uzlabošanā personām ar invaliditāti kontekstā ar iekļaujošas izglītības un darba tirgus principa īstenošanu un pieejamības veicināšanu, sniedzot argumentētus priekšlikumus normatīvo aktu pilnveidē, izvērtējot piedāvātā risinājuma potenciālos riskus un ieguvumus īstermiņā un ilgtermiņā uz personu ar invaliditāti dzīves kvalitāti.

Pētījuma mērķa grupa:

Personas ar invaliditāti

Pētījuma metodes:

(1) Sekundāro datu avotu izpēte un analīze;

Pētījuma pielikumi:	<ul style="list-style-type: none"> (2) Literatūras analīze; (3) Kvalitatīvais pētījums, veicot 32 daļēji strukturētas intervijas, 18 telefona un rakstiskas strukturētas intervijas, 2 konsultācijas. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> (1) Salīdzinājums invaliditātes definēšanai Latvijā veicamās aptaujās; (2) Politikas dokumentos izmantotie dati (3) Konvencijas uzraudzībai izmantojamie indikatori, kopsavilkums (4) Datu modeļi par dalībvalstu īstenoto atbalstu iekļaujošas izglītības veicināšanai. (5) Datu modeļi par dalībvalstu īstenoto atbalstu iekļaujoša darba tirgus veicināšanai
---------------------	---

Ziņojumā lietotie termini un saīsinājumi

ADL	Activities of Daily Living
ANED	Academic Network of European Disability Experts
ANO	Apvienoto Nāciju Organizācija
BURVIS	Bezdarbnieku uzskaites un reģistrēto vakanču informācijas sistēma
CL	Civillikums
CPL	Civilprocesa likums
CSDD	Ceļu satiksmes drošības direkcija
CSP	Centrālā statistikas pārvalde
CVK	Centrālā vēlēšanu komisija
DOTCOM	Disability Online Tool of the Commission
EHIS	European Health Interview Survey
EQLS	European Quality of Life Surveys
ERAF	Eiropas Reģionālās attīstības fonds
ES	Eiropas Savienība
ESF	Eiropas Sociālais fonds
ESS	European Social Survey
EU-SILC	EU Statistics on Income and Living Conditions
GALI	Global Activity Limitation Indicator
IADL	Instrumental Activities of Daily Living
ICF	International Classification of Functioning, Disability and Health
IDEE	Indicators of Disability Equality in Europe
IeM	Iekšlietu ministrija
IKP	Iekšzemes kopprodukts
IKT	Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas
IKVD	Izglītības kvalitātes valsts dienests
ISCED	Starptautiskā standartizētā izglītības klasifikācija (angl. <i>International Standard Classification of Education</i>)
IZM	Izglītības un zinātnes ministrija
KF	Kohēzijas fonds
KL	Krimināllikums
LabIS	Labklājības informācijas sistēma
LDDK	Latvijas Darba devēju konfederācija
LIAS	Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija
LKND	Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi
LM	Labklājības ministrija
LNB	Latvijas Neredzīgo biedrība

LNerB	Latvijas Neredzīgo bibliotēka
LNS	Latvijas Nedzirdīgo savienība
LPK	Latvijas paralimpiskā komiteja
LTV	Latvijas Televīzija
MK	Ministru kabinets
NAP	Nacionālās attīstības plāns
NEPLP	Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome
NESSE	Network of Experts in Social Sciences of Education and Training
NPAIS	Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēma
NVA	Nodarbinātības valsts aģentūra
NVO	Nevalstiskās organizācijas
OECD	Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (angl. <i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i>)
PKV	SIA "Projektu un kvalitātes vadība"
PMK	Pedagoģiski medicīniskās komisija
PMLP	Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde
PNPG	Pasākumi noteiktām personu grupām
RIIMC	Rīgas Izglītības un informatīvi metodiskais centrs
SAC	Sociālās aprūpes centrs
SAIS	Sociālās apdrošināšanas informācijas sistēma
SDLK	Saeimas Sociālo un darba lietu komisija
SIVA	Sociālās integrācijas valsts aģentūra
SM	Satiksmes ministrija
SPOLIS	Valsts sociālās politikas monitoringa informācijas sistēma
SUSTENTO	Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācija
TIS	Tieslietu informācijas sistēma
TM	Tieslietu ministrija
TS	Tiesībsargs
VBTAI	Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija
VDEĀVK	Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija
VDI	Valsts darba inspekcija
VID	Valsts ieņēmumu dienests
VIIS	Valsts izglītības informācijas sistēma
VISC	Valsts izglītības satura centrs
VK	Valsts kontrole
VM	Veselības ministrija
VPMK	Valsts pedagoģiski medicīniskā komisija
VSAA	Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra
VTPC	Vaivaru tehnisko palīgīdzekļu centrs

VUGD	Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests
VZD	Valsts zemes dienests
ZELDA	Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem

Saturs

Informācija par pētījumu	2
Saturs	9
KOPSAVILKUMS	13
SUMMARY	15
IEVADS: SITUĀCIJAS IZVĒRTĒJUMS UZ ZIŅOJUMA STRUKTŪRA	17
Ziņojuma struktūra	20
1. METODOLOĢIJA	23
1.1. Pētījums par Latvijā pieejamo administratīvo un apsekojumu datu izvērtējumu invaliditātes jomā	23
1.1.1. Pirmais posms: Latvijas nacionālās un nozaru rīcībpolitikas rādītāju analīze... 23	
1.1.2. Otrais posms: rīcībpolitikas rādītāju analīze attiecībā pret Konvencijas prasībām 25	
1.1.3. Metodoloģiskie, institucionālie, tehnoloģiskie un administratīvie risinājumi politikas pārraudzības pilnveidošanai	26
1.1.4. Invaliditātes definējums	29
1.1.5. Invaliditātes definējums Eiropas līmeņa aptaujās	31
1.2. Pētījums par starptautisko praksi personu ar invaliditāti atbalsta sistēmām iekļaujošai izglītībai un nodarbinātībai	33
1.3. Pētījums par nacionālo iekļaujošas izglītības un nodarbinātības rīcībpolitiku un rekomendāciju izstrāde.....	35
1.3.1. Dokumentu analīze	36
1.3.2. Padziļinātas intervijas ar iesaistīto pušu pārstāvjiem.....	37
1.3.3. Fokusa grupu diskusijas metode	41
2. LATVIJĀ PIEEJAMO ADMINISTRATĪVO UN APSEKOJUMU DATU INVALIDITĀTES JOMĀ IZPĒTE UN INDIKATORU SISTĒMAS REKOMENDĀCIJU IZSTRĀDE	44
2.1. Nacionālās un nozares rīcībpolitikas rādītāji	44
2.1.1. Izglītība	44
2.1.2. Nodarbinātība.....	49
2.1.3. Veselība	51
2.1.4. Sociālā iekļaušana. Sociālā atbalsta pakalpojumi personām ar invaliditāti.....	53
2.1.5. Vides (infrastruktūras) pielāgošana	54
2.1.6. Sociālā aizsardzība.....	56

2.1.7. Izpratnes un informētības veicināšana	56
2.1.8. Izvērtējuma sistēmas.....	58
2.2. Rādītāju izvērtējums saskaņā ar Konvencijas pantiem	61
2.3. Ieteikumi metodoloģiskiem, institucionāliem, tehnoloģiskiem un administratīviem risinājumiem politikas pārraudzības pilnveidošanai	112
2.3.1. Metodoloģiskie risinājumi	112
2.3.2. Datu avoti.....	113
2.3.3. Latvijas indikatori Konvencijas uzraudzībai	119
2.3.4. Institucionālie un administratīvie risinājumi	121
2.3.5. Tehnoloģiskie risinājumi	121
3. PĒTĪJUMS PAR STARPTAUTISKO PRAKSI ATBALSTA SISTĒMĀM PERSONĀM AR INVALIDITĀTI: DALĪBVALSTU PIEREDZE	123
3.1. Dalībvalstu profili iekļaujošas izglītības un iekļaujoša darba tirgus veicināšanas jomā 126	
3.1.1. Latvija	128
3.1.2. Igaunija	157
3.1.3. Lietuva	176
3.1.4. Polija	197
3.1.5. Čehija	219
3.1.6. Somija	235
3.2. Secinājumi un ieteikumi.....	252
3.2.1. Atbalsta pasākumi personu ar invaliditāti iekļaujošai izglītībai	252
3.2.1. Atbalsta pasākumi personu ar invaliditāti iekļaujošai nodarbinātībai	258
4. PĒTĪJUMS PAR STARPTAUTISKO PRAKSI ATBALSTA SISTĒMĀM PERSONĀM AR INVALIDITĀTI: NACIONĀLĀ ATBALSTA POLITIKA IEKĻAUJOŠAS NODARBINĀTĪBAS UN IZGLĪTĪBAS JOMĀ.....	263
4.1. Atbalsta pasākumi iekļaujošai vispārējai pamata un vidējai izglītībai.....	265
4.1.1. Bērnu ar invaliditāti mērķgrupa	267
4.1.2. Iekļaujošā izglītība	272
4.1.3. Izglītības atbalsta personāla pieejamība	280
4.1.4. Sadarbības organizēšana	287
4.1.5. Pasākumu izvērtējuma metode un kvalitāte.....	288
4.1.6. Politikas ilgtspēja.....	291
4.1.7. Ieteikumi un secinājumi.....	292

4.2. Profesionālā izglītība.....	297
4.2.1. Profesionālās izglītības pieejamība personām ar invaliditāti.....	298
4.2.2. Profesionālās piemērotības noteikšana un karjeras konsultācijas.....	299
4.2.3. Informācijas pieejamība un sadarbība	302
4.2.4. Prakses vietas publiskajā pārvaldē.....	302
4.2.5. Ieteikumi un secinājumi.....	303
4.3. Augstākā izglītība.....	304
4.3.1. Informācijas un vides pieejamība	305
4.3.2. Rezultatīvie rādītāji.....	306
4.3.3. Ieteikumi un secinājumi.....	307
4.4. Iekļaujoša nodarbinātība	307
4.4.1. Rīcībpolitikas īstenošana	309
4.4.2. Subsidētā darba vieta	313
4.4.3. Diskriminācijas aizliegums un īpaša aizsardzība.....	321
4.4.4. Specializētās darbnīcas iekļaujošā nodarbinātībā	322
4.4.5. Sociālā uzņēmējdarbība	324
4.4.6. Atbalsts darba uzsākšanā	325
4.4.7. Kvotu sistēma	326
4.4.8. Ieteikumi un secinājumi.....	327
SECINĀJUMI UN IETEIKUMI.....	330
I. Ieteikumi metodoloģiskiem, institucionāliem, tehnoloģiskiem un administratīviem risinājumiem politikas pārraudzības pilnveidošanai	330
II. Rekomendācijas par nepieciešamajiem nacionālās rīcībpolitikas uzlabojumiem starpnozaru atbalsta sistēmas uzlabošanā personām ar invaliditāti iekļaujošas izglītības un darba tirgus jomā.....	331
Ieteikumi darba devējiem.....	332
Ieteikumi administratīvās struktūras pilnveidei	333
Apmācība un informēšana	334
Ieteikumi finanšu plūsmai.....	334
Ieteikumi izglītības sistēmas pilnveidei.....	335
Ieteikumi pasākumu efektivitātes mērījumiem.....	336
VĒRES	337
PIELIKUMI	373
1. pielikums. Salīdzinājums invaliditātes definēšanai Latvijā veicamās aptaujās	373

2. pielikums. Latvijas politikas dokumentos izmantotie dati	378
3. pielikums. Konvencijas uzraudzībai izmantojamie indikatori, kopsavilkums.....	393
4. pielikums Datu modeļi par dalībvalstu īstenoto atbalstu iekļaujošas izglītības veicināšanai	409
Latvija	409
Igaunija	430
Lietuva	461
Polija	472
Čehija.....	490
Somija	497
5. pielikums. Datu modeļi par dalībvalstu īstenoto atbalstu iekļaujoša darba tirgus veicināšanai	517
Latvija	517
Igaunija	529
Lietuva	548
Polija	557
Čehija.....	562
Somija	569

KOPSAVILKUMS

Pētījuma mērķis, pirmkārt, ir izvērtēt Latvijā pieejamo administratīvo un apsekojumu datu invaliditātes jomā atbilstību, pietiekamību un kvalitāti politikas pārraudzības un monitoringa procesa nodrošināšanai atbilstoši ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām (Konvencija) noteiktajām jomām. Otrkārt, pētījums vērtē ES dalībvalstu, tai skaitā Latvijas, īstenoto atbalstu iekļaujošas izglītības un nodarbinātības veicināšanā. Treškārt, balstoties dalībvalstu pieredzes izvērtējumā, pētījums sniedz esošajā politiskajā, institucionālajā, finansiālajā un tiesiskajā ietvarā balstītas rekomendācijas par nepieciešamajiem nacionālās rīcībpolitikas uzlabojumiem starpnozaru atbalsta sistēmas uzlabošanā personām ar invaliditāti iekļaujošas izglītības un darba tirgus jomās, ņemot piedāvātā risinājuma iespējamo ietekmi uz personu ar invaliditāti dzīves kvalitāti. Pētījuma uzdevumu izpildei veikti divi pētījumi, kas apkopoti vienotā ziņojumā. Pirmais pētījums pievēršas Konvencijas īstenošanas monitoringam un indikatoru sistēmas izstrādei, balstoties jau pieejamos datos un identificējot papildus nepieciešamos datu avotus. Indikators veidojot, ieteikts kombinēt dažādus rādītājus, aptverot ne tikai institūciju datus, bet arī vērtēt mērķgrupas un sabiedrības viedokli par situāciju, kā arī izmantot aprakstošus kvalitatīvus datus, ļaujot skaitliskos mērījumus ievietot plašākā politikas procesu ietvarā.

Otrais pētījums apkopo Latvijas, Čehijas, Polijas, Lietuvas, Igaunijas un Somijas valstu pieredzi divās no Konvencijas darbības jomām – iekļaujošā izglītībā un nodarbinātībā. Veidojot valstu profilus, konstatēts, ka ne tikai Latvijā, bet arī citās dalībvalstīs trūkst publiski pieejamu un analītisku datu iekļaušanas pasākumu izvērtēšanai. Pamata metodes šajā pētījumā bija literatūras un sekundāro datu analīze, kā arī mērķgrupas strukturētas intervijas Latvijā un ārvalstīs. Papildus veikta atbalsta pasākumu analīze ES līmenī, balstoties starptautiskos pētījumos un to apkopojumos par atbalsta sistēmas efektivitāti. Ja valstu profili sniedz priekšstatu par Latvijai reģionāli un attīstības ziņā tuvām valstīm un atbalsta sistēmas organizēšanas veidu, tad starptautiski pētījumi ļauj spriest par plašākām tendencēm un faktoriem, kas veicina iekļaušanu, kā arī sniedz pierādījumus balstītus argumentus un ieteikumus.

Otrā pētījuma pirmās daļas atradnes izmantotas nacionālās rīcībpolitikas analīzē, identificējot pastāvošās atbalsta sistēmas faktiskās darbības shēmas, to uzbūvi no mērķgrupas (lietotāja) perspektīvas, kā arī izdalot barjeras un trūkumus to darbībā. Pētījumā tika izmantotas kvalitatīvas izpētes metodes – padziļinātas intervijas ar nodarbinātības un izglītības jomas pārstāvjiem no valsts institūcijām, pašvaldībām, NVO un individuālām personām, kā arī divas fokusa grupas diskusijas ar dažādu jomā iesaistīto pušu pārstāvjiem. Pētījumā konstatēts, ka visbiežāk Latvijā citu valstu pieredze izmantota pašvaldību līmenī un izglītības jomā, īstenojot pieredzes apmaiņas vizītes Skandināvijas valstīs. Saskaņā ar starptautiskiem pētījumiem, šajā reģionā ir sastopamas kopienās balstītas iekļaušanas tradīcijas. Tiek pārņemta pieredze, kas ļauj diferencēt dažādas izglītojamo vajadzības un veidot tām atbilstošus atbalsta mehānismus un pedagoģisko darbu. Atbalsts izglītojamiem ar invaliditāti vēsturiski ir veidojies, balstoties valsts iespējās, nevis mērķgrupas vajadzībās, tāpēc atbalsta mehānismi ir saskaldīti, piemēram, atšķirīgos labklājības un izglītības sektora asistenta pakalpojumos un vajadzību izvērtējumā

izglītojamiem. Sistēmiskie iemesli dažāda iekļaujošas izglītības pieejamībai ir vairāki – trūkst koordinējošas personas pašvaldībās, kas konsultētu ģimenes un skolas un laicīgi plānotu atbalsta pasākuma pieejamību; atbalsta personāla un asistentu atalgojums nav pietiekams, lai motivētu uzņemties salīdzinoši sarežģītu darbu; trūkst zināšanu par darbu ar bērniem, kuriem ir dažāda veida invaliditāte.

Profesionālai izglītībai un pilnveidei ir būtiska loma personu ar invaliditāti pārejai no izglītības sistēmas uz darba tirgu. Latvijā pastāv labklājības sektora finansēta profesionālā izglītība personu ar invaliditāti profesionālās rehabilitācijas ietvaros un izglītības sektora finansēts profesionālo skolu tīkls, kas tikai atsevišķos gadījumos pielāgots personām ar invaliditāti. Profesionālās piemērotības noteikšana un izvērsta karjeras konsultācijas netiek pilnībā izmantotas. Augstākā izglītība ir joma, kurā ir pieejams vismazāk atbalsta personām ar invaliditāti.

Valsts atbalsta subsidētu darba vietu izveidi un apmācību nelabvēlīgā situācijā esošām personām, tai skaitā personām ar invaliditāti, tomēr pētījums rāda, ka galvenā problēma ir personām ar invaliditāti pieejamu darbavietu izveide darba tirgū. Šo vietu izveidi varētu stimulēt subsīdiju piešķiršana, lai līdzsvarotu darba devēju papildus izdevumus, pielāgojot darbavietu un integrējot darbinieku. Tomēr subsīdiju saņēmēji bieži ir NVO, kuriem subsīdijas ļauj uzturēt darbību. Personu ar invaliditāti nodarbināšanu veicina kopējā iekļaujošā uzņēmuma politika un izpratne par personu ar invaliditāti vajadzībām un nepieciešamajiem pielāgojumiem. Ņemot vērā ierobežotās nodarbinātības iespējas brīvā darba tirgū, sociālā uzņēmējdarbība tiek skatīta kā niša jaunu darba vietu izveidei. Kvotu sistēma savukārt skatīta skeptiski, norādot, ka tā vēl vairāk stigmatizēs personas ar invaliditāti un nav piemērota Latvijas uzņēmējdarbības situācijai. Pētījums identificē valsts un pašvaldības institūcijas kā potenciālo priekšgājēju personu ar invaliditāti nodarbināšanai, izstrādājot vadlīnijas vai ieviešot stingrākas prasības attiecībā uz personu ar invaliditāti pārstāvniecību.

Gan iekļaujošas nodarbinātības, gan izglītības jomā ieteikta institucionāla koordinācijas un atbalsta mehānisma izveide, stiprinot kopienā balstītu pieeju. Šāda mehānisma centrā izglītības jomā ir koordinatori katrā pašvaldībā un iekļaujošu izglītību īstenojošā skolā, kas komandā ar vecākiem meklē izglītojamam piemērotāko risinājumu, izvērtē un plāno resursus. Savukārt nodarbinātības jomā šādu funkciju ieteikts uzticēt Nodarbinātības valsts aģentūras filiālēm, kur vietējais koordinators sadarbībā ar vietējam NVO, pašvaldībām un uzņēmējiem plāno un konsultē darbavietu un darba organizācijas pielāgošanu personām ar invaliditāti, organizē un iesaka pieredzes apmaiņas vizītes, kā arī sniedz uz bezdarbnieku ar invaliditāti vajadzībām mērķētu atbalstu.

SUMMARY

The objective of the research, firstly, is the evaluation of the availability, adequacy and quality of Latvian administrative and survey data on disability for monitoring the policy in the areas of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Secondly, research evaluates the support in promoting inclusive education and employment in the EU member states for persons with disability. Thirdly, recommendations based on the EU member state experience and tailored to national political, institutional, financial and legal framework are offered. Those are directed at the improvement in cross-sectoral support systems for persons with disability in the areas of inclusive education and employment, taking the quality of life of the target group into account.

The research report contains two studies summarized in a single report. The first study focuses on monitoring the implementation of the Convention and developing a system of indicators using currently available data and identifying necessary additional data sources. When developing indicators, it is recommended to combine a variety of indicators, including not only institutional data, but also the assessment of target group opinion, as well as descriptive qualitative data, allowing placing quantitative measurements in a wider public policy context.

The second study summarises Latvian, Czech, Polish, Lithuanian, Estonian and Finnish national profiles. The study diagnosed a general lack in publicly available data measuring support mechanisms as well as poor analytical evaluation of the inclusion measures applied. The basic techniques of this study was literature review and secondary data analysis, as well as structured interviews with target group NGOs in Latvia and abroad. In addition, an analysis of support measures at EU level was carried out on the basis of international studies and reviews of the support system. If the country profiles provide information on developments in regionally close countries, the review of the international studies provide some evidence of wider trends and factors that promote inclusion, as well as evidence-based arguments and recommendations for policy making in the area.

The follow-up of the second study was built upon national and member state policy analysis and used qualitative research to identify the implementation of Latvian national support systems, structures for collaboration, as well as to find barriers and shortcomings in policy implementation. The study used in-depth interviews with actors from state institutions, local governments, NGOs and individuals, and two focus group discussions with various stakeholders in the area of employment and education.

The study found that most often experience of other countries is used at the municipal level and in the education sector, mainly in the form of exchange visits to Scandinavia. According to international studies, this region is well known for its community-based inclusion traditions. Experience transferred allows differentiation between different education and social integration needs of children and arrange appropriate teaching and support mechanisms. Historically support for inclusive education has developed on the rationale of available national resources than the needs of target groups, so support mechanisms are fragmented, for example, with parallel welfare and education sector assistant services, separate tracks for medical and

learning needs assessment for children. There are several systemic reasons for different access to inclusive education in Latvian municipalities: lack of a coordinating person in local governments to advise the family and the school, planning aid availability of support well in advance; support staff and assistants' remunerations are not sufficient to motivate qualified staff taking this relatively complex work; lack of knowledge about working with children who have different types of disability is still prevalent.

Vocational training and further development of skills play an important role in the transition from the education system to the labour market. Vocational training is available in welfare sector with state financed system of vocational rehabilitation and in education sector with state funded vocational schools network, which only in some cases, is adapted for persons with disabilities. Professional suitability tests and extensive career counselling opportunities are not fully utilized for persons with disability. Higher education is an area in which the least support is available for people with disabilities.

State support provides subsidized job placements and training for disadvantaged people, including people with disabilities. The study shows that the main problem for persons with disabilities is the low number of available jobs in the labour market. Subsidies should be used flexibly to balance the employer's additional costs of adapting the workplace and integrating employees with disabilities. Grant recipients for subsidised work placements often are NGOs and subsidies help to cover their main activity rather than open new work places for disabled persons. The study shows that overall company policy and understanding of inclusive approach motivates employers to adjust work places to workers with disability. In view of the limited employment opportunities in the free labour market, social entrepreneurship is viewed as a niche for employment creation. The quota system is viewed sceptically, noting that it would lead to further stigmatization of persons with disabilities. The study identifies the state and municipal authorities as a potential placement for workers with disability, developing guidelines or introducing more stringent requirements in relation to persons with disabilities representation in these institutions.

Introduction of an institutional coordination and support mechanism in areas of inclusive employment and education is recommended, strengthening community-based approach. A coordinator in each municipality is in the centre of a such a mechanism in the field of education, working in the team with inclusive schools and parents, looking for the best child interested oriented solution, evaluating and planning resources. A local coordinator at a local State Employment Agency's branch would cover employment field, working in collaboration with local NGOs, local authorities and the business, planning networking, advising on work place and organization adaptation for persons with disabilities, organizing and recommending exchange visits, as well as providing the unemployed with disabilities with targeted aid.

IEVADS: SITUĀCIJAS IZVĒRTĒJUMS UZ ZIŅOJUMA STRUKTŪRA

ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām¹ (turpmāk Konvencija) ir saistošs starptautisks Cilvēktiesību dokuments. Konvencijas mērķis ir veicināt, aizsargāt un nodrošināt to, lai visas personas ar invaliditāti varētu pilnībā un vienlīdzīgi izmantot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības, un veicināt tām piemītošās cieņas ievērošanu.

Pie personām ar invaliditāti pieder personas, kurām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt to pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem.

Latvija Konvenciju ratificējusi 2010. gada 1. martā (spēkā kopš 2010. gada 31. marta). Lai nodrošinātu Konvencijā noteikto principu realizēšanu, ir izstrādātas ANO Konvencijas īstenošanas Pamatnostādnes 2014.–2020. gadam² (turpmāk Pamatnostādnes), izvirzot četrus rīcības virzienus mērķa sasniegšanai:

- izglītība, sekmējot izglītības pieejamību visa mūža garumā un iekļaujošas izglītības principa nostiprināšanu un īstenošanu,
- nodarbinātība, sekmējot personu ar invaliditāti re/integrēšanos darba tirgū;
- sociālā aizsardzība, kas mērķēta uz personu ar invaliditāti dzīves līmeņa uzlabošanu, nodrošinot pieeju sabiedrībā balstītajiem pakalpojumiem;
- sabiedrības izpratnes veicināšana, stiprinot sabiedrības solidaritāti un izpratni par personu ar invaliditāti vajadzībām.

Saskaņā ar Pamatnostādņēm, Konvencijā noteiktās tiesības un pamatprincipi ir īstenojami horizontāli, t.i., nozaru (t.sk., veselība, izglītība, nodarbinātība u.c.) atbildīgās ministrijas un citas iesaistītās institūcijas katra ir atbildīga par Konvencijā noteikto saistību pakāpenisku ieviešanu attiecīgajā jomā. Izstrādājot politikas plānošanas dokumentus un tiesību aktu projektus, nozares ministrijas ir atbildīgas par to, lai tajos tiktu integrēts personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju princips, tādējādi nodrošinot personu ar invaliditāti tiesību īstenošanu. Invaliditātes aspektu konsekventa ievērošana, plānojot sabiedrībai paredzētos pakalpojumus, nodrošina to pieejamību arī cilvēkiem ar invaliditāti.

Latvija, ratificējot Konvenciju, ir apņēmusies nodrošināt un veicināt to, lai visas personas ar invaliditāti varētu pilnībā īstenot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības bez jebkāda veida diskriminācijas invaliditātes dēļ un minētās apņemšanās ietvaros uzņēmušās sekojošas saistības:

¹ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām "Latvijas Vēstnesis", 27 (4219), 17.02.2010. (stājas spēkā: 31.03.2010.)

² Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/2013junijs/lmpamn_040613_inv.pdf [skatīts 20.10.2016]

- pieņemt visus atbilstošos likumdošanas, administratīvos un citus pasākumus šajā konvencijā atzīto tiesību īstenošanai;
- veikt visus nepieciešamos, tostarp likumdošanas, pasākumus, lai grozītu vai atceltu pastāvošos likumus, noteikumus, paražas un praksi, kas rada personu ar invaliditāti diskrimināciju;
- ņemt vērā personu ar invaliditāti cilvēktiesību aizsardzību un veicināšanu visās stratēģijās un programmās;
- atturēties no jebkādām tādām darbībām vai prakses, kas neatbilst šai konvencijai, un nodrošināt, lai valsts iestādes un institūcijas rīkotos saskaņā ar šo konvenciju;
- veikt visus atbilstošos pasākumus, lai likvidētu diskrimināciju invaliditātes dēļ, ko piekopj jebkāda persona, organizācija vai privāts komersants;
- uzņemties vai veicināt universālā dizaina preču, pakalpojumu, ierīču un objektu pētījumus un izstrādi, kā definēts šīs konvencijas 2. pantā, kurām būtu nepieciešama pēc iespējas mazāka pielāgošana un viszemākās izmaksas, lai apmierinātu personu ar invaliditāti specifiskās vajadzības, veicināt to pieejamību un izmantošanu un veicināt universālā dizaina iekļaušanu standartos un norādījumos;
- veikt vai veicināt personām ar invaliditāti piemērotu jauno tehnoloģiju, tostarp informācijas un sakaru tehnoloģiju, pārvietošanās palīglīdzekļu, ierīču un atbalsta tehnoloģiju, pētījumus un izstrādi, kā arī veicināt to pieejamību un izmantošanu, dodot priekšroku tehnoloģijām par pieejamu cenu;
- sniegt personām ar invaliditāti pieejamu informāciju par pārvietošanās palīglīdzekļiem, ierīcēm un atbalsta tehnoloģijām, tostarp jaunajām tehnoloģijām, kā arī par citiem palīdzības, atbalsta pakalpojumu un objektu veidiem;
- veicināt ar personām ar invaliditāti strādājošo profesionālo darbinieku un personāla apmācību par šajā konvencijā atzītajām tiesībām, lai uzlabotu šo tiesību garantētās palīdzības un pakalpojumu sniegšanu.

Izstrādājot un piemērojot tiesību aktus un stratēģijas šīs Konvencijas īstenošanai, kā arī pieņemot jebkādus lēmumus par jautājumiem, kas attiecas uz personām ar invaliditāti, dalībvalstis cieši konsultējas ar personām ar invaliditāti un tās aktīvi iesaista, tostarp bērnus ar invaliditāti, ar šo personu pārstāvošo organizāciju starpniecību.

Latvijā ir pieņemta un ir spēkā virkne tiesību aktu, kas nodrošina un/vai sekmē Konvencijā noteikto principu īstenošanu. Hierarhiski augstākais ilgtermiņa attīstības plānošanas dokuments Latvijā ir “Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam”. Nacionālais attīstības plāns ir hierarhiski augstākais vidēja termiņa attīstības plānošanas dokuments.

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam³ 130. punkts nosaka, ka saskaņā ar Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām valstij ir jāveic atbilstoši pasākumi, lai personas

³ Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Pieejams:
http://www.pkc.gov.lv/images/LV2030/Latvija_2030.pdf [skatīts 20.10.2016]

ar funkcionāliem traucējumiem varētu dzīvot neatkarīgi un pilnvērtīgi, vienlīdzīgi ar citiem realizējot sevi visās dzīves jomās. Šie pasākumi, kas ietver pieejamību traucējošu šķēršļu un barjeru apzināšanu un likvidēšanu ēkās, uz ceļiem, transportā, kā arī citos iekštelpu un āra objektos – skolās, mājokļos, ārstniecības iestādēs un darba vietās. Tas attiecas arī uz informācijas, sakaru un citiem pakalpojumiem, starp tiem – elektroniskajiem pakalpojumiem un avārijas dienestiem. Lai apmierinātu personu ar funkcionāliem traucējumiem vajadzības, pakāpeniski jānodrošina universāla dizaina preču, kā arī tādu pakalpojumu, ierīču un objektu pieejamība, kam nepieciešama pēc iespējas mazāka pielāgošana un viszemākās izmaksas.

Latvijas ilgtspējas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam kā viens no stratēģiskiem principiem ir atzīmēta Darba tirgus pieejamība un diskriminācijas mazināšana – *lai pilnvērtīgi izmantotu Latvijas cilvēkkapitālu, ir jāmazina visu veidu diskriminācija darba tirgū – etniskā, dzimuma (gan sievietes, gan vīrieši) un vecuma diskriminācija, kā arī diskriminācija pret cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem. Tieši neformālās diskriminācijas dēļ samazinās atsevišķu sociālo grupu darba un ienākumu drošība. Nākotnē dažādu, t.sk. globālu norišu rezultātā, piemēram, darbavietām pārvietojoties uz citām valstīm vai atsevišķām kompetencēm atmirstot, atsevišķas profesionālās vai sociālās grupas var zaudēt darbu un ienākumus. Jebkāda diskriminācija pret šīm grupām vēl papildus samazinātu viņu dzīves kvalitāti un iespējas.*

Savukārt, Latvijas Nacionālais attīstības plānā 2014.–2020. gadam⁴ ietverts rīcības virziens “Cienīgs darbs”, kur 234. punkts nosaka, ka *ikkatram ir tiesības būt aktīvam, piedalīties sevis, sabiedrības un Latvijas attīstībā. Latvija atraisa arī to cilvēku potenciālu, kuri dzīvojuši sociālās aprūpes institūcijās, piedāvājot alternatīvas aprūpes formas, kas nodrošina iespēju īstenot cienīgu darbu tā plašākā nozīmē – dot un dalīties ar citiem un strādāt savu spēju ietvaros. Nepieciešams īpašu uzmanību pievērst cilvēku ar invaliditāti vajadzībām kā vienai no sociāli atstumtākajām sabiedrības grupām, domājot par to ciešāku integrāciju sabiedrībā kopumā un īpaši darba tirgū.*

Lai gan Pamatnostādnes nosaka, ka Nacionālais attīstības plāns paredz sniegt atbalstu sociālajai uzņēmējdarbībai un viens no plānotajiem sociālās uzņēmējdarbības atbalsta virzieniem varētu būt arī atbalsts personu ar invaliditāti integrācijai darba tirgū, paredzot ES fondu līdzfinansējumu sociālās uzņēmējdarbības uzsākšanai un īstenošanai, speciālistu un konsultantu piesaiste, atbalsts darba vietu izveidošanai specifiskām mērķa grupām, arī personām ar invaliditāti, Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam neparedz šāda atbalsta sniegšanu tieši sociālajai uzņēmējdarbībai, bet tiek uzsvērta sociāli atbildīgas uzņēmējdarbības nozīme un sekmēšana. Sociālā uzņēmējdarbība un sociāli atbildīga uzņēmējdarbība pēc būtības ir atšķirīgi jēdzieni, līdz ar to var secināt, ka Latvijas Nacionālajā attīstības plānā šis aspekts nav ņemts vērā.

Saskaņā ar Veselības un darbības ekspertīzes ārstu valsts komisijas (VDEĀVK) datiem 2016. gada janvārī bija reģistrētas 174 605 personas ar invaliditāti (no tām 8 260 bērni), kas ir

⁴ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020.gadam. Pieejams: http://www.pkc.gov.lv/images/NAP2020%20dokumenti/20121220_NAP2020_apstiprinats_Saeima.pdf [skatīts 20.10.2016.]

ap 8,1 % no Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem⁵. Tas ir salīdzinoši liels skaits, kas ietekmē kopējo darbaspējīgo pastāvīgo iedzīvotāju skaitu un attiecīgi darba tirgu.

Neraugoties uz valstī pieejamajiem atbalsta pasākumiem, saglabājas salīdzinoši zems personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis. Pēc Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (VSAA) sniegtajiem datiem par personām ar invaliditāti, kuras ir sociālās apdrošināšanas un sociālo pakalpojumu saņēmējas, nodarbināto personu skaits ar I invaliditātes grupu⁶ ir 1 641 jeb 7 %, ar II invaliditātes grupu⁷ – 15 089 jeb 19 % un ar III invaliditātes grupu⁸ – 24 182 jeb 40 %. Tas norāda uz rīcībpolitikas jomas trūkumiem un problemātiku personu ar invaliditāti nodarbinātības nodrošināšanā, liekot vaicāt, kas ir pamata cēlonis esošajai situācijai – vai zemais nodarbinātības līmenis ir saistīts ar motivācijas trūkumu iesaistīties darba tirgū, primārajiem iztikas līdzekļiem veidojoties no pabalstiem, vai drīzāk tā ir nespēja iekļauties izglītības sistēmā, kas ļautu paplašināt un pilnveidot darba iespējas un attiecīgi iekļauties darba tirgū. Atbalsts personām ar invaliditāti iekļauties darba tirgū ir ciešā mērā saistīts ar izglītību, tādēļ izglītības un darba tirgus jomas jāskata saistīti. Personai invaliditātes dēļ lielākā vai mazākā mērā var samazināties darba spējas, tomēr tas nenozīmē, ka tās ir zaudētas. Šādos gadījumos ir nepieciešams nodrošināt pārkvalificēšanās un dažādas darba organizācijas iespējas. Atbalsta sniegšana nozīmētu ieteikt un pat piedāvāt apmācību un darba iespējas sadarbībā ar uzņēmējiem, mainot darba ņēmēja kvalifikāciju, kā arī iespējas pielāgot, piemēram, darba laiku.

Rīcībpolitika personu ar invaliditāti vienlīdzīgu tiesību un iespēju nodrošināšanas jomā un īstenotie atbalsta pasākumi attiecībā uz iekļaujošas izglītības principa īstenošanu dažādās ES dalībvalstīs tiek ieviesti, izmantojot dažādas pieejas, instrumentus un finansējumu. ES par klasiskiem sociālās rīcībpolitikas veiksmes stāstiem uzskata Skandināvijas valstis, kuras koncentrējas uz visaptverošu sociālo politiku un atbalstu. Tajā pašā laikā Centrālās un Austrumeiropas valstis kopš neatkarības atgūšanas ir gājušas cauri sarežģītiem reformu procesiem gan politiskā, gan arī sociālā jomā. Apzinot ES dalībvalstīs īstenoto atbalstu iekļaujošas izglītības veicināšanā un īstenotos atbalsta mehānismus iekļaujoša darba tirgus veicināšanā, ir iespējams identificēt gan citu valstu labo praksi, gan arī mācīties no viņu kļūdām.

Ziņojuma struktūra

Šis gala ziņojums ietver divu pētījumu rezultātus, kuri veikti no 2016. gada septembra līdz 2017. gada janvārim (skat. I.1. shēmu). **Pirmais pētījums** veltīts Latvijā pieejamo administratīvo un apsekojumu datu invaliditātes jomā atbilstības, pietiekamības un kvalitātes izvērtējumam, izstrādājot indikatoru sistēmu politikas pārraudzības un monitoringa procesa nodrošināšanai atbilstoši Konvencijā noteiktajām jomām. Tikmēr **otrais pētījums** sadalīts divās daļās – **otrā pētījuma pirmajā daļā** (turpmāk 2.1. pētījums) izvērtēti dalībvalstu

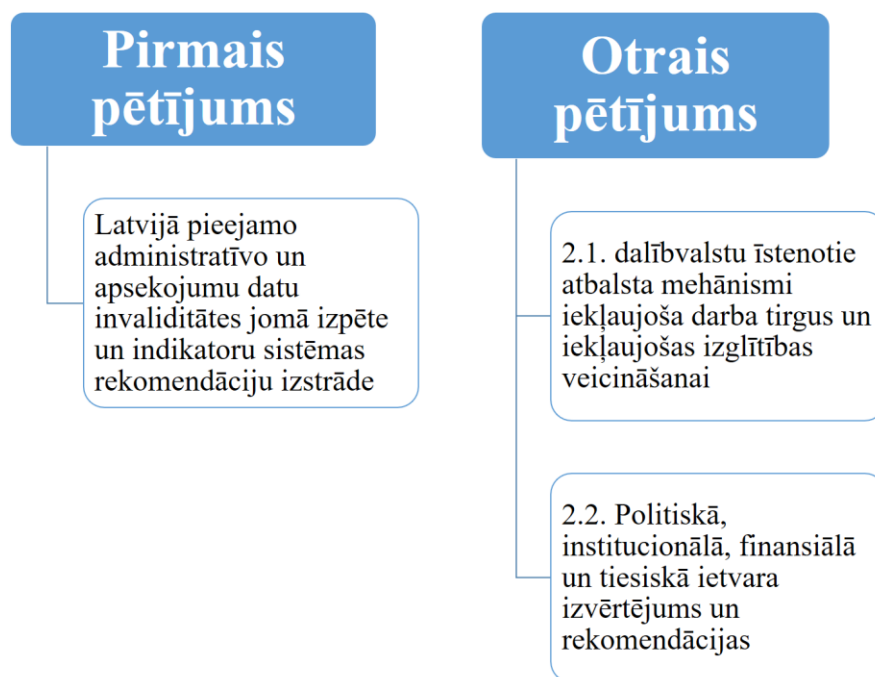
⁵ VDEĀVK, 2016. 2015. gada publiskais pārskats, 17. lpp. Pieejams: http://www.vdeavk.gov.lv/wp-content/uploads/2014/09/Parskats_2015_1_dala.pdf [skatīts 02.02.2017.]

⁶ Ļoti smaga invaliditāte, darbaspēju zudums 80 % - 100 %.

⁷ Smaga invaliditāte, darbaspēju zudums 60 % - 79 %.

⁸ Mēreni izteikta invaliditāte, darbaspējas zudums 25 % - 59 %.

īstenotie atbalsta mehānismi iekļaujoša darba tirgus un iekļaujošas izglītības veicināšanai. **Otrā pētījuma otrā daļa** (turpmāk 2.2. pētījums) ietver esošā politiskā, institucionālā, finansiālā un tiesiskā ietvara izvērtējumu, sniedzot reāli īstenojamas un analizē balstītas rekomendācijas par nepieciešamajiem nacionālās rīcībpolitikas uzlabojumiem starpnozarū atbalsta sistēmas uzlabošanā. Gala ziņojumu noslēdz abos pētījumos balstīto rekomendāciju apkopojums.

1.1. shēma. Ziņojuma struktūra

Pirmais pētījums pievēršas ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk Konvencija) īstenošanas monitoringam un indikatoru sistēmas izstrādei, balstoties jau pieejamos datos un identificējot papildus nepieciešamos datu avotus. Indikators veidojot, ieteikts kombinēt dažādus rādītājus, aptverot ne tikai institūciju datus, bet arī vērtēt mērķgrupas un sabiedrības viedokli par situāciju, kā arī izmantot aprakstošus kvalitatīvus datus, ļaujot skaitliskos mērījumus ievietot plašākā sabiedrības procesu ietvarā. Pirmo pētījumu veido divu pakāpju analīze. Pirmkārt, identificēti un analizēti ar Konvencijas izpildi un monitoringu saistītie nacionālie un nozaru rīcībpolitikas dokumenti, vērtējot tajos izmantotos rādītājus gan situācijas apraksta, gan rīcības monitoringa sadaļās. Otrkārt, rīcībpolitikas rādītāji analizēti Konvencijas ietvarā, vērtējot pieejamo rādītāju Konvencijas prasību izvērtēšanā. Lai arī rīcībpolitikas dokumenti tiek veidoti, iekļaujot sociālo partneru, valsts un pašvaldības institūciju viedokli, papildus šī viedokļa konstatēšanai ir izmantoti publiski pieejamie sanāksmju protokoli, citu partneru viedokli apkopjoši dokumenti un ar Konvencijas izpildes monitoringu saistīti pētījumi un izvērtējumi, kā arī starptautiskie ziņojumi. Lai dziļāk izvērtētu pieejamos rādītājus, to pieejamību, validitāti un savietojamības riskus personu ar invaliditātes privātuma apdraudējumam, veiktas 3 intervijas un 2 konsultācijas ar ekspertiem, lai testētu analīzes ceļā izdalītos rādītājus.

Otrā pētījuma mērķis ir nacionālās rīcībpolitikas analīze iekļaujošas izglītības un darba tirgus principu īstenošanā, pievēršoties atbalsta sistēmas kvalitātei, pieejamībai un efektivitātei no personu ar invaliditāti un viņu ģimeņu perspektīvas. To, pirmkārt, veido pētījuma pirmā daļa par Latvijas, Čehijas, Polijas, Lietuvas, Igaunijas un Somijas valstu pieredzi divās no Konvencijas darbības jomām – iekļaujošā izglītībā un nodarbinātībā. Veidojot valstu profilus, konstatēts, ka ne tikai Latvijā, bet arī citās dalībvalstīs trūkst publiski pieejamu un analītisku datu iekļaušanas pasākumu izvērtēšanai. Papildus veikta atbalsta pasākumu izvērtējuma analīze ES līmenī, balstoties starptautiskos pētījumos un to apkopojumos. Ja valstu profili sniedz priekšstatu par Latvijai reģionāli un attīstības ziņā tuvām valstīm un atbalsta sistēmas organizēšanas veidu, tad starptautiski pētījumi ļauj spriest par plašākām tendencēm un faktoriem, kas veicina iekļaušanu, kā arī sniedz pierādījumos balstītus argumentus un ieteikumus.

Otrā pētījuma pirmās daļas atradnes izmantotas tālākas izpētes metodoloģijas izveidē. Analizējot pieejamos datus par personu ar invaliditāti iekļaušanu izglītības un nodarbinātības jomās, tika konstatēts, ka atbalsta pasākumu efektivitātes izvērtēšanai nepieciešama padziļinātāka izpēte, kas ļautu identificēt pastāvošās atbalsta sistēmas faktiskās darbības shēmas, to uzbūvi no mērķgrupas (lietotāja) perspektīvas, kā arī izdalīt barjeras un trūkumus to darbībā. Pētījuma otrajā daļā tika izmantotas kvalitatīvas izpētes metodes – padziļinātas intervijas ar nodarbinātības un izglītības jomas dalībniekiem no valsts institūcijām, pašvaldībām un mērķgrupas – gan NVO, gan individuālām personām. Papildus izmantoti arī citi jomas pētījumi, institūciju atskaites un sēžu protokoli. Noslēgumā, aprobējot iegūtos datus un risinājumus, veiktas divas fokusa grupas diskusijas ar dažādu jomā iesaistīto pušu pārstāvjiem.

Atbalsta pasākumi nav viennozīmīgi pārnesami starp valstīm, jo tie ir cieši saistīti ar katras valsts politiskajām prioritātēm, pieejamo sadarbības un atbalsta tīklu, sabiedrības izpratni un tradīcijām, kā arī atbalsta izvērtējuma un pielāgošanas mehānismu. Ziņojumā konstatēts, ka visbiežāk Latvijā citu valstu pieredze izmantota pašvaldību līmenī, izglītības jomā, veidojot pieredzes apmaiņas vizītes Skandināvijas valstīs. Arī saskaņā ar starptautiskiem pētījumiem, šajā reģionā ir sastopamas kopienās balstītas un sekmīgas personu ar invaliditāti iekļaušanas tradīcijas. Šādi tiek pārņemta pieredze, kas ļauj diferencēt dažādas bērnu vajadzības un veidot tām atbilstošus atbalsta mehānismus un pedagoģisko darbu.

1. METODOLOĢIJA

Šajā sadaļā raksturoti abu pētījumu un to daļu veidošanai izmantotie dati, to iegūšanas instrumentārijs un analīzes principi. Tā kā pirmā un otrā pētījuma mērķi ir atšķirīgi, kā arī otrā pētījuma daļas veido atšķirīgas metodes, metodoloģija izklāstīta trīs secīgās apakšsadaļās.

1.1. Pētījums par Latvijā pieejamo administratīvo un apsekojumu datu izvērtējumu invaliditātes jomā

Sākuma punkts analīzei ir pieņēmums, ka politika personu ar invaliditāti jomā ir dinamiska, dažbrīd strīdīga, daudznozīmīga un atkarīga no sociālā un laiktelpiskā konteksta. Konvencija ietekmē izpratni un rīcībpolitiku plašā starptautiskā kontekstā. Izpratne par invaliditāti, attieksme pret cilvēkiem ar dažādām vajadzībām veidojas katras valsts rīcībpolitikas un starptautiskās sadarbības mijiedarbē. Lai izveidotu ieteikumus vienotas indikatoru sistēmas izveidei, nepieciešamas analizēt gan vietējo politikas kontekstu un identificēt Latvijai prioritārās jomas Konvencijas izpildei, gan salīdzināt šīs jomas ar Konvencijā definēto jomu pārklājumu.

1.1.1. Pirmais posms: Latvijas nacionālās un nozaru rīcībpolitikas rādītāju analīze

Analīzes veikšanai par Konvencijas īstenošanu Latvijas rīcībpolitikas dokumentos tiek veikta Latvijas nacionālo un nozares politikas plānošanu dokumentu analīze, identificējot aktuālajai rīcībpolitikai būtiskās Konvencijas īstenošanas jomas, mērķgrupu definējumu un izmantotos rādītājus situācijas aprakstam, problēmu identificēšanai, prioritāšu un rīcības pasākumu plānošanai, kā arī politikas monitoringam.

Dokumenti atspoguļo ne tikai dažādu datu izmantošanu un analīzi, bet arī politikas veidotāju un sociālo partneru priekšstatu par Latvijai būtiskiem Konvencijas īstenošanas virzieniem.

Analīzei atlasīti sekojoši rīcībpolitikas dokumenti:

- 1) nacionālie politikas plānošanas dokumenti:
 - Ilgtermiņa konceptuālais dokuments „Latvijas izaugsmes modelis: cilvēks pirmajā vietā” (apstiprināts Saeimā 2005. gada 26. oktobrī);
 - Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam (apstiprināta Saeimā 2010. gada 10. jūnijā);
 - Nacionālās attīstības plāns 2014.–2020. gadam (apstiprināts Saeimā 2012. gada 20. decembrī);
- 2) nozaru plānošanas dokumenti:
 - Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam;
 - Invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādnes 2005.–2015. gadam (apstiprinātas ar MK 2005. gada 10. augusta rīkojumu nr. 544);

- Rīcības plāns Invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādņu īstenošanai 2005.–2015. gadam (apstiprināts ar MK 2006. gada 19. jūlija rīkojumu nr. 541);
- Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas plāns 2010.–2012. gadam (apstiprināts ar MK 2009. gada 12. oktobra rīkojumu nr. 693);
- Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2011.–2017. gadam (apstiprinātas ar MK 2011. gada 5. oktobra rīkojumu nr. 504);
- Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2009.–2018. gadam (apstiprinātas ar MK 2009. gada 20. aprīļa rīkojumu nr. 246);
- Pamatnostādnes "Bērniem piemērota Latvija" (apstiprinātas ar MK 2004. gada 31. marta rīkojumu nr. 185; precizētas ar MK 2007. gada 21. februāra rīkojumu nr. 97);
- Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017. gadam (apstiprinātas ar MK 2011. gada 18. februāra rīkojumu nr. 65; precizētas ar MK 2012. gada 28. februāra rīkojumu nr. 106);
- Elektronisko prasmju attīstības plāns 2011.–2013. gadam (apstiprināts ar MK 2011. gada 18. maija rīkojumu nr. 207);
- Programma sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu attīstībai 2009.–2013. gadam personām ar garīga rakstura traucējumiem” (apstiprināta ar MK 2009. gada 5. marta rīkojumu nr. 157);
- Profesionāla sociālā darba attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 2013. gada 18. decembra rīkojumu Nr. 652);
- Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.–2020. gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 2013. gada 4. decembra rīkojumu Nr. 589);
- Rīcības plāns deinstitucionalizācijas īstenošanai 2015.–2020. gadam (apstiprināts 2015. gada 15. jūlijā);
- Iekļaujošas nodarbinātības pamatnostādnes 2015.–2020. gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 2015. gada 12. maija ar rīkojumu Nr. 244);
- Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014. – 2020. gadam (apstiprinātas Saeimā 2014. gada 22. maijā);
- Sporta politikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 2013. gada 18. decembra rīkojumu Nr. 666);
- Informācijas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (apstiprinātas Ministru kabinetā 2013. gada 14. oktobrī ar rīkojumu Nr. 468);
- Transporta attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 2013. gada 27. decembra rīkojumu Nr. 683).

3) starptautiskie dokumenti

- Eiropas Stratēģija invaliditātes jomā (2010–2020).

Visiem dokumentiem veikta kontentanalīze, identificējot visus ar Konvencijas jomām saistītās politikas rādītājus. Tālāk šie rādītāji tiek tematiski kodēti, izmantojot politikas dokumentos izmantotās tematiskās jomas: iekļaujošā izglītība, nodarbinātības iespējas, veselība, atbalsts sociālai iekļaušanai, sociālā aizsardzība, izpratnes, informētības un tiesībspējas veicināšana.

Nākamajā solī veikta datu (rādītāju) analīze, izmantojot divas salīdzinošas asis:

1) datu (rādītāju) izmantošanas kontekstu politikas dokumenta konkrētā sadaļā – diagnozes daļa (situācijas apraksts), prognozes daļa (rīcības plāns). Papildus faktors ir mērķa grupas definējums abās dokumentu daļās. Šāds salīdzinājums ļauj konstatēt politikas problēmas, kuras ir aktuālas, bet netiek iekļautas rīcības plānā vai arī tiek iekļautas, ierobežojot mērķgrupu. Ideālā variantā politikas dokumentos diagnostiskā un prognostiskā daļa sakrīt, taču dažādu administratīvu, finansiālu un politisku ierobežojumu dēļ ne vienmēr visas identificētās problēmas tiek risinātas ar rīcības plānu. Pētnieku grupa analīzē iekļāva dokumentu abās daļās izmantotos datus, jo politikas darbības pamatojumam dažkārt ir nepieciešams kādu situāciju apraksts un līdz ar to indikatoru izveide tajās jomās, kur valsts plāno uzsākt aktīvu darbību.

2) izmantoto datu (rādītāju) atbilstība situācijas analīzei vai rīcības rezultatīvam mērījumam. Piemēram, dalībnieku skaits kādā veicinošā atbalsta pasākumā neļauj vērtēt efektivitāti un izvērtēt, vai pasākums ir labākais veids mērķa sasniegšanai.

Izmantojot šos principus, rīcībpolitikas mērīšanai izmantotie (un pieejamie) dati tiek kodēti pēc tematiskām jomām. Kodēšanas process ļauj kritiski izvērtēt rīcībpolitikas dokumentos izdalītās politikas jomas un meklēt precīzāku tematisku rīcībpolitikas monitoringa virzienu definējumu, aptverot visas rīcībpolitikas dokumentu daļas. Tēmu vai jomu definējums ļauj labāk izprast monitoringa un mērīšanas vajadzības, nosacījumus un atbilstību Konvencijas monitoringam.

1.1.2. Otrais posms: rīcībpolitikas rādītāju analīze attiecībā pret Konvencijas prasībām

Analīzes posms balstās pirmajā posmā veiktajā datu vākšanas un monitoringa sistēmas izvērtējumā. Pirmā posma analīzē atklātā sistēma vērtēta attiecībā pret Konvencijas pantu saturu. Konvencijas panta saturs un izpratne vērtēta, balstoties sekojošos dokumentos:

- Labklājības ministrija (2013). Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam.;
- Labklājības ministrija (2010). Problēmas, kuru risinājums iekļaujams ANO konvencijas “Par personu ar invaliditāti tiesībām” īstenošanas pamatnostādņēs 2013.–2019. gadam (turpmāk Problēmu apraksts);
- ZELDA (2015). Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem Latvijā;
- Labklājības ministrija (2013). Latvijas Republikas sākotnējais ziņojums par Apvienoto Nāciju Organizācijas 2006. gada 13. decembra Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu Latvijā Republikā laikposmā no 2010. gada 31. marta līdz 2013. gada 31. decembrim (turpmāk Sākotnējais ziņojums);
- United Nations Human Rights Council (2009). Thematic Study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on enhancing awareness and understanding of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (turpmāk Tematiskais ziņojums);

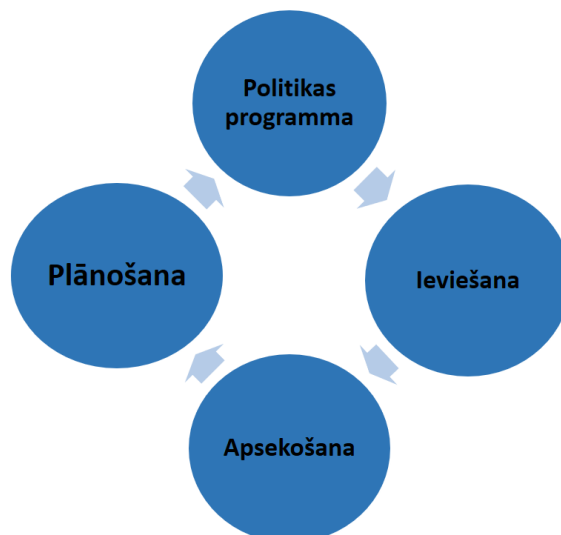
- Hazans, M., Kļave, E., Zepa, B. (2014). Pētījums par pretdiskriminācijas politikas uzraudzības sistēmas izstrādi (turpmāk Pretdiskriminācijas uzraudzības pētījums);
- SUSTENTO (2015). Personām ar invaliditāti nepieciešamo asistenta pakalpojumu nodrošināšanas efektivitāte;
- LKND (2011). “Nacionālo un reģionālo politikas plānošanas dokumentu sociālās iekļaušanas un sociālo pakalpojumu cilvēkiem ar invaliditāti jomā sasaistes ar ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām analīze”;
- Eiropas savienības tiesas Judikatūras krājums (<http://curia.europa.eu/juris>)

Papildus izmantoti ar atsevišķiem pantiem saistīti datu vākšanas un monitoringa procesa izvērtējumi, publiski pieejamie apspriežu protokoli, kā arī sociālo partneru un valsts iestāžu projekta ietvaros sniegtie rakstiskie komentāri un papildinājumi. Lai precizētu datu pieejamību, veiktas 3 intervijas un 2 konsultācijas ar ekspertiem. Intervijas tika veiktas ar Labklājības ministrijas pārstāvi par sistēmas SPOLIS darbību un uzbūvi (48 minūtes), ar Slimību profilakses un kontroles centra pārstāvēm par viņiem pieejamiem datiem un to pielietojamību indikatoru izveidē (19 min), un ar ekspertu nodarbinātības jautājumos (57 minūtes). Tāpat tika veiktas divas konsultācijas. Kā pirmā tika veikta konsultācija ar LabIS uzturētāju Lauru Gulbi par to, kāda veida dati LabIS sistēmā pieejami saistībā ar invaliditāti. Otra konsultācija tika veikta ar Iekšlietu ministrijas Noziedzīgo nodarījumu uzskaites nodaļas pārstāvjiem, lai noskaidrotu kā viņu uzkrātie dati var tikt izmantoti indikatoru izveides procesā. Interviju plānam ir izmantota sastādītais kodu saraksts un indikatora saraksta uzmetums. Visām intervijām, izņemot vienu, ir veikti audioieraksti, visām ir veikti pieraksti un materiāls pilnīgi vai daļēji transkribēts un tālāk izmantoti izvērtējuma vajadzībām. NVO viedokļa analīze ļauj paplašināt rīcībpolitikas tematisko grupējumu. Daļēji NVO ieguldījums datu veidošanā konstatēts jau dokumentu analīzes sadaļā, piemēram, tieši NVO sektors biežāk kā valsts institūcijas piedāvā rādītājus, kas mēra rīcības kvalitāti un efektivitāti, un ir iegūti ar aptauju palīdzību. NVO viedoklis ļauj identificēt arī citas Latvijai būtiskas jomas Konvencijas īstenošanai, kas nav iekļautas nevienā rīcībpolitikas dokumentu sadaļā. Šajā analīzes posmā NVO viedokli pārstāv sekundāro datu un nodevuma sākotnējo uzmetumu komentāru sekundāra analīze, bet indikatoru saskaņošana ar NVO noteikti veicama projekta trešajā posmā, piedāvājot izvērtēšanai arī citu valstu pieredzes piemērus.

Katra panta izvērtējuma noslēgumā sniegti ieteikumi attiecīgā panta monitoringam. Noslēguma daļā, izvērtējot rādītāju pieejamību, atbilstību panta monitoringam un Konvencijas prasību pārklājumu, izvirzīta indikatoru sistēma Latvijai būtiskākajās jomās.

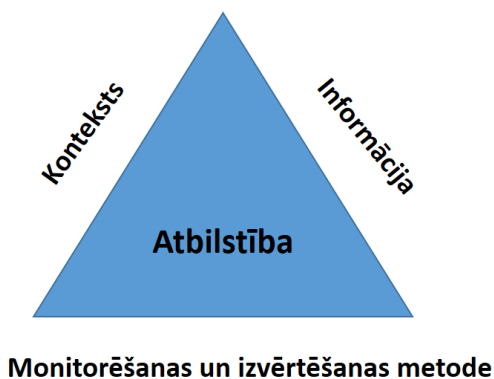
1.1.3. Metodoloģiskie, institucionālie, tehnoloģiskie un administratīvie risinājumi politikas pārraudzības pilnveidošanai

Politikas izvērtēšanas un pārraudzības process ir ciešā veidā integrēts politikas plānošanas ciklā. Tāpēc pētījuma pirmā nodaļa veltīta pašreizējo politikas dokumentu un to izvērtēšanas mehānismu izpētei. Veidojot politiku, izvērtēšanas mehānismi ir tās integrēta sastāvdaļa (skat. 1.1. shēmu).

1.1. shēma. Avots: *Busjeet, 2013., 4. lpp.*

Metodoloģiskie risinājumi savukārt ir atkarīgi no politikas veidošanas konteksta, piemēram, tās mērķiem, darbībām un īstenošanas apstākļiem vietējos apstākļos; pieejamās informācijas, piemēram, uzkrātajiem rādītājiem, kā arī no izvēlētās pārraudzības un izvērtēšanas metodes (skat. 1.2 shēmu). Šī pētījuma ietvaros par izvērtēšanas metodi ir izvēlēta indikatoru sistēma.

1. 2. shēma. Avots: *Busjeet, 2013., 4. lpp.*

Ar indikatoru politikas analīzē saprot kvalitatīvu vai kvantitatīvu rādītāju, kas izmantots kāda mērķa vai politikas rīcības plānošanai, sasniegšanai un izvērtēšanai. Indikators izmanto gan politikas īstenošanas instrumentu efektivitātes analīzei, gan politikas instrumentu salīdzināšanai un jaunu politiku un tās instrumentu izstrādei. Tāpēc par indikatoriem var kalpot rādītāji/dati, kas ir uzticami, pieejami, aptveroši, regulāri ievācami, salīdzināmi (tai skaitā starptautiski) un precīzi raksturo izmērāmo mērķi vai rīcību. Atkarībā no lietošanas mērķa indikatori iedalāmi šādi:

- rīcības un ieguldījuma indikatori norāda uz rīcības faktu, bet nemēra tās efektivitāti. Šī tipa indikatori neļauj interpretēt rīcību un nav aptveroši, tāpēc atsevišķi lietoti nav piemēroti izvērtējumam. Šī tipa indikatorus jāatbalsta ar efektivitātes indikatoriem;

- procesa indikatori norāda uz procesu vai politikas rīcību raksturojošiem elementiem, piemēram, kvalitāti, novērtējumu utt. Šie indikatori izmantojami, ja rīcības mērķis nav sasniedzams uzreiz, bet pakāpeniski;
- ietekmes indikatori norāda uz mērķa sasniegšanu un ir izmantojami, lai mērītu politikas vai rīcības efektivitāti ilgākā laika periodā. Šī tipa indikatori sniedz precīzākos mērījumus, bet ne vienmēr ir pieejami, ja mērķis sasniedzams vairākos soļos un ilgtermiņā.

Indikatoru sistēmas izveide ļauj ne tikai balstīt lēmumu pieņemšanu uz pierādījumiem, bet izpildes indikatori spēlē būtisku lomu politikas rezultātu komunikācijai sabiedrībai un sabiedriskajam sektoram. Vienlaikus, politikas situācijai un kontekstam mainoties un programmām attīstoties, indikatoru sistēma konstanti ir jāpielāgo šai maiņai.

Literatūrā⁹ atrodamas vairākas metodoloģiskas pieejas indikatoru sistēmas izveidei. Pirmā uzsver indikatoru izstrādes nozīmību un to definēšanas kvalitāti. Otrā pieeja uzsvaru liek uz indikatoru izveides tehniskajiem, administratīvajiem aspektiem un izmaksām.

Saskaņā ar pirmo, kvalitātes indikatori ir

- specifiski (vērsti uz politikas mērķi);
- izmērāmi;
- sasniedzami;
- attiecināmi (atbilstoši politikas mērķiem);
- definēti laika ietvarā.

Saskaņā ar otro pieeju uzsvērti sekojoši indikatoru aspekti:

- precīzi un saprotami politikas dalībniekiem;
- pieejamība ir līdzsvarota ar izmaksām;
- adekvāti – apjoms ir samērojams ar mērīšanas vajadzībām;
- pārtraugāmi (lietojami arī atsevišķai kvalitatīvu un kvantitatīvu datu izvērtēšanai).

Sabiedriskajā sektorā tiek lietoti papildus prasības otrās pieejas indikatoriem:

- subjektīvi (ietver dažādu procesa dalībnieku perspektīvas);
 - līdzdalīgi;
 - interpretējami dažādās auditorijās;
 - salīdzināmi;
 - spējinoši – ļauj procesa dalībniekiem novērtēt savu lomu un ieguldījumu;
 - daudzveidīgi un ietver dažādus griezumus un aspektus.
- Veicot šo pētījumu, kritēriji izmantoti integrētā veidā.

Latvijas rīcībpolitikas dokumentos termins “indikator” parasti netiek izmantots. Dokumentos situācijas analīzes kontekstā izmantotie mērījumi tiek visbiežāk saukti par “datiem”, kamēr

⁹ Skat. apkopojumu Pasaules Bankas pasūtītā pētījumā Bušjeet, 2013: 46-47.

mērījumi politikas darbību, to izvērtējuma un sasniedzamo rezultātu kontekstā – par “rādītājiem”. Veidojot indikatoru sarakstu, pētījuma autori ir centušies aptvert abās dokumentu daļās izmantotos mērījumus, saucot tos par “datiem/rādītājiem” vai vienkārši “rādītājiem”, ar “indikatoru” šajā ziņojumā lietojot mērījumus Konvencijas izpildes mērķu sasniegšanā.

Pēc datu avota indikatorus var grupēt kā iegūtus no

- administratīviem datiem - šādi dati tiek regulāri apkopoti par sniegtajiem pakalpojumiem, reģistrētām personām utt. un var tos var apstrādāt un analizēt. Šādi dati ir visaptveroši attiecībā pret savu mērķgrupu. Lai arī dati balstās kādas parādības vai grupas statistikā un ir ar augstu ticamību, to noderību indikatora vajadzībām nosaka datu analīzes iespējas, pieejamie griezumī, atbilstība uzraudzības mērķim, utt.
- aptauju un apsekojumu datiem - aptaujas aptver dažādas mērķa grupas un balstās pieņēmumā, ka, pielietojot atbilstošu metodi, tiek iegūti reprezentatīvi dati. Sabiedrības un mērķa grupu viedokļu mērījumi ir būtiska politikas procesa izvērtējuma daļa. Papildus to noderību uzraudzībai nosaka grupas aptvere, tās definējuma nacionāla un starptautiska salīdzināmība utt.;
- Kvalitatīvi dati – rīcību, dokumentu un projektu apraksts politikas raksturošanai. Indikatoru var veidot gan balstoties kādā no augstāk minēto datu veidiem, gan tos kombinējot.

1.1.4. Invalitātes definējums

Vērtējot indikatoru piemērotību un rādītāju salīdzināmību nacionālā un starptautiskā mērogā, jāņem vērā vairākas pieejamo datu īpatnības. Pirmkārt, Konvencija Latvijā paver jaunu skatījumu uz invaliditāti. Invalitāte līdz nesenam laikam tradicionāli skatīta kā medicīniski izprasta nespēja. Konvencija aicina definīcijā izmantot cilvēktiesību modeli, kurš uzsver diskriminācijas aizliegumu, personas tiesību un līdzdalības iespēju nodrošināšanu. Latvijā ar 2015. gadu tiek ieviesta pilnveidota, starptautiskajiem kritērijiem atbilstoša invalitātes noteikšanas sistēma. Novērtējuma process kļūst līdzestīgs un, nosakot invalitātes un darbību zaudējumu, tiek ņemti vērā ne tikai veselības traucējumi, bet arī to radītie aktivitāšu un funkcionēšanas ierobežojumi. Tiek saglabāts sadalījums trīs invalitātes grupās:

- I invalitātes grupa – ļoti smaga invalitāte (darbību zaudējums ir 80–100 % apmērā);
- II invalitātes grupa – smaga invalitāte (darbību zaudējums ir 60–79 % apmērā);
- III invalitātes grupa – mērena invalitāte (darbību zaudējums ir 25–59 % apmērā)¹⁰.

Personām pēc valsts vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamā vecuma sasniegšanas izvērtēs funkcionēšanas ierobežojumu un tā pakāpi. Uz personām līdz 18 gadu vecumam tāpat kā līdz šim dalījums grupās neattiecas. Kritēriju maiņa liecina par pamatos mainītu izpratni par invalitāti un tādējādi tā netieši ietekmēs arī datu salīdzināmību, jo personu ar invalitāti datu kopā ir fiksētas personas, kurām invalitāte noteikta, izmantojot dažādus kritērijus, un jaunie

¹⁰ Invalitātes likums, Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=211494> [skatīts 21.10.2016]

kritēriji nebūs atrodamī visā datu kopā. Daļai personu, kam invaliditāte noteikta pēc līdzšinējiem kritērijiem, tā ir noteikta “uz mūžu”. Papildus valsts paredz izvērtēt iespēju izveidot jaunu kritēriju kopumu invaliditātes noteikšanai personām līdz 18 gadu vecumam 2017. gadā. Tāpat 2017. gadā paredzēts pārskatīt invaliditātes cēloņu noteikšanas kārtību, lai izslēgtu iespēju vienai personai noteikt vienlaicīgi vairākas invaliditātes ar atšķirīgiem cēloņiem.

Apkopojot pētījumus par datu kvalitāti ar invaliditāti saistītos pētījumos, konstatējams, ka pastāv dažādas personu ar invaliditāti definīcijas. Pētījumā par pretdiskriminācijas politikas uzraudzības sistēmu¹¹ minēts, ka Eiropas Savienības kontekstā plašāk lietotas sešas personu ar invaliditāti definīcijas¹², kas ir viens no iemesliem, kāpēc šobrīd vienotu un savstarpēji salīdzināmu indikatoru lietojums dažādās valstīs nav iespējams. Salīdzinājums Latvijas kontekstā arī var būt problemātisks atšķirīgas terminoloģijas dēļ. Pirmkārt, tie ir specifiski apzīmējumi, kas norāda uz daļu no personu kopas ar invaliditāti, piemēram, “personas ar ierobežotu rīcībspēju”, kas izmantoti rādītājos un atspoguļo personu ar invaliditāti sociālās iekļaušanās problemātiku. Otrkārt, dažādos politikas dokumentos lietoti termini, kas invaliditātes klasificēšanas vēsturiskās attīstības Latvijā dēļ šķietami pārklājas. Termini “personas ar invaliditāti” un “personas ar funkcionāliem traucējumiem” dažādos politikas dokumentos lietoti, lai reizēm apzīmētu vienu un to pašu personu grupu. Terminu “invalids” un “persona ar invaliditāti” vai “rīcībnespējīga persona” un “persona ar ierobežotu rīcībspēju” lietojums (attiecīgi agrākos un nesenākos dokumentos) šī pētījuma kontekstā datu salīdzināmību vērā ņemami neietekmē.

Otrkārt, analizējot Pamatnostādnes, kas ir galvenais politikas dokuments Konvencijas īstenošanā un veido padziļinātu konceptuālu pieeju invaliditātes izpratnē, redzams, ka sektorālais atbildības dalījums joprojām ietekmē gan politikas rīcības virzienu dalījumu, gan datu izmantošanu politikas diagnozes daļā. Vērojama arī institucionālās tradīcijas ietekme, VDEĀVK speciālistiem uzņemoties vārtu vērēju lomu invaliditātes un tās smaguma pakāpes noteikšanā un VDEĀVK sniegto apliecinājumu datus tematiski izklāstot kā veselības aprūpes sektora sadaļas datus, lai arī tie atspoguļo sociālo pakalpojumu izmantošanas procesu.

Analizējot valsts sniegto pakalpojumu apjomu un personu ar invaliditāti statistisko raksturojumu, jāņem vērā, vai izpratnes par invaliditāti maiņa un atbalsta pieaugums, iespējams, ietekmē biežāku vēršanos pēc invaliditātes medicīniskas noteikšanas VDEĀVK. Tā, piemēram, veidojot indikatoru sarakstu, jāņem vērā visas personas, kurām ir nepieciešama aizsardzība Konvencijas izpratnē, taču šo personu loks var būt plašāks par VDEĀVK noteikto. Viena no šādām potenciāli nereprezentatīvām grupām ir bērni, par kuru īpašām vajadzībām lemj pedagoģiski medicīniskā komisija, bet kuru pārstāvji ne vienmēr vēršas VDEĀVK, jo izglītības sektorā atbalsta pasākumi nav piesaistīti invaliditātes statusam.

¹¹ Pētījums par pretdiskriminācijas politikas uzraudzības sistēmas izstrādi (2014). Pieejams:

http://www.sif.gov.lv/images/files/SIF/progress-dazadiba/Petijums_diskr_final.pdf. [skatīts 16.10.2016]

¹² Piemēram, invaliditātes pabalstu saņēmēji vai personas, kuras apsekojumā paziņo par *ilgstošiem (vismaz 6 mēnešus) stipriem ierobežojumiem kādā no pamataktivitātēm veselības problēmu dēļ*.

Strukturējot Latvijas politikas jomas Konvencijas izpildē, rādītāju analīzei izveidots tematisks saraksts, kas tikai daļēji pārklājas ar Pamatnostādņu noteiktām 4 prioritārām politikas jomām. Būtiskākās pārmaiņas skārušas sociālās iekļaušanas sadaļu. Lielākā daļa datu, kas saistīti ar sociālās iekļaušanas pasākumiem, raksturoti apakšsadaļā "Veselības aprūpe". Grupējot un vērtējot Pamatnostādņu dokumentā izmantotos rādītājus, daļa no tiem grupēti un analizēti kā sociālo atbalstu raksturojoši rādītāji un šādi izmantoti indikatoru sistēmas izveidei. Tematiska pārgrupēšana ir nepieciešama, lai analizētu datu/rādītāju funkciju politikas mērīšanā. Tā, piemēram, īpašas kopšanas nepieciešamības atzinuma izsniegšanas datus var izmantot gan VDEĀVK darbības, gan personu funkcionālā veselības stāvokļa raksturošanai, gan kā izejas datus sociālo pakalpojumu datu analīzei un kopšanas pakalpojuma efektivitātes un kvalitātes monitoringam. Vienlaikus, tematiski atsevišķi grupējot tieši veselības aprūpi raksturojošu datu kopu, konstatējams, ka veselības pieejamību raksturojošu datu ir salīdzinoši maz.

Kopumā, analizējot datu raksturu, vērojams, ka valsts iestādes pārsvarā vāc statistikas datus un iekļauj tajos invaliditātes pazīmi. Ja dokumenti atsaucas uz vērtējošiem rādītājiem, kas pārsvarā iegūstami aptaujās, tad līdz 2014. gadam dominē NVO sektorā vāktie dati. Salīdzinoši reti politikas plānošanai un uzraudzībai tiek izmantoti EU–SILC aptaujas mikrodati¹³.

1.1.5. Invaliditātes definējums Eiropas līmeņa aptaujās

Kā norāda Eiropas Invaliditātes ekspertu akadēmiskais tīkla (*Academic Network of European Disability experts*, turpmāk ANED) sagatavotais ziņojums (2013)¹⁴, Eiropas valstu salīdzināmās aptaujas balstās uz invaliditātes medicīnisku definējumu un neseko Konvencijas pieejai. ANED izmanto EU–SILC mikrodatos, lai veidotu salīdzinošus ziņojumus par salīdzinošo situāciju Eiropā¹⁵. Tīkls kopš 2012. gada piedāvā datu bāzi "DOTCOM" (*Disability Online Tool of the Commission*), lai monitorētu Eiropas Invaliditātes stratēģiju 2010–2020 (European Disability Strategy 2010–2010) un stratēģiju Eiropa 2020. Tīkla mērķis ir izstrādāt augstāka rīcībpolitikas līmeņa monitoringa sistēmu un tāpēc daļēji izmantojams Latvijas situācijas analīzei.

Saskaņā ar ANED ziņojumu (2013), viena no aptaujām, kas sniedz datus par personām ar invaliditāti - EHIS aptauja¹⁶ vispirms izdala "pašvērtējumu ilgstošiem ierobežojumiem ikdienas darbībā veselības problēmu dēļ". Papildus no Starptautiskās funkcionēšanas, nespējas un veselības klasifikācijas (ICF) izmantoti divi jēdzieni: ADL (personas, kurām ir grūtības ikdienas aktivitātēs), kas sniedz pirmo invaliditātes prevalences vērtējumu un IADL

¹³ Eurostat, income and living conditions. Overview. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/overview> [skatīts 23.10.2016]

¹⁴ European comparative data on Europe 2020 & People with disabilities, prepared by Stefanos Grammenos/CESEP, December 2013 Pieejams: <http://www.disability-europe.net/theme/comparative-data/reports-comparative-data> [skatīts 23.10.2016]

¹⁵ ANED, Reports on comparative data. Pieejams: <http://www.disability-europe.net/theme/comparative-data/reports-comparative-data> [skatīts 20.10.2016]

¹⁶ European Health Interview Survey (EHIS wave 2): Methodological manual; European Commission, Eurostat; Methodologies and working papers. 2013 edition. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5926729/KS-RA-13-018-EN.PDF/26c7ea80-01d8-420e-bdc6-e9d5f6578e7c> [skatīts 20.10.2016]

(personas ar grūtībām instrumentālas aktivitātes veikšanai ikdienas aktivitātēs), kas sniedz otro pamata izvērtējumu. Sīkāk jēdzieni raksturoti 1. pielikumā.

EQLS aptaujā¹⁷ ir iekļauts filtra jautājums, kas ļauj atlasīt šaurāku personu ar invaliditāti loku kā citas aptaujas. Citviet (piemēram, EU–SILC) tiek uzdoti jautājumi par “hroniskas slimības” un “ierobežojumu” esamību. Ja abus mainīgos skata kā neatkarīgus, tad personas ar “ierobežojumiem” ne vienmēr norāda uz “hronisku slimību”, tāpēc ANED vērš uzmanību uz to, ka EQLS var uzrādīt zemāku invaliditātes prevalenci.

Visas aptaujas, saskaņā ar ANED, izmanto pašvērtējumus, izņemot *Eurobarometer*, kur tiek jautāts “kādā mērā jūs vai kāds cits mājsaimniecības loceklis ir ierobežots”. Līdz ar to Eurobarometer dati nav salīdzināmi ar citu aptauju datiem.

Papildus EU–SILC aptaujas *ad hoc* moduļiem ir īpašas priekšrocības palielinātas izlases apjoma dēļ, tādēļ tie ļauj izmantot invaliditāti kā indikatoru tālākai analīzei. Regulāro aptauju mikrodatu analīze, sīkāk dalot “personu ar ierobežojumiem” kopu, ir ierobežota izlases apjoma dēļ.

Izmantojot EHS HS3 mainīgo “aktivitātes ierobežojums ikdienā veselības problēmu dēļ vismaz 6 mēnešu periodā” un EU–SILC PH030 mainīgo “aktivitātes ierobežojums ikdienā veselības problēmu dēļ vismaz 6 mēnešu periodā” (skat. 1. pielikumu), izveidots Globālais aktivitātes ierobežojuma instruments (GALI), kas ļauj novērtēt ilgstošu darbības ierobežojumu klātbūtni un saistīt to mērķgrupas ar veselības aprūpes vajadzībām¹⁸. Indekss izveidots pētnieciska projekta rezultātā valstu salīdzinājumam un nav zināms par tā atkārtotiem mērījumiem un aprēķiniem.

Pētījums par pretdiskriminācijas politikas uzraudzības sistēmas izstrādi (2014)¹⁹, izvērtējot pretdiskriminācijas politikas indikatorus invaliditātes jomā, vērtē arī Darbaspēka apsekojuma izmantošanu invaliditātes un nodarbinātības saiknes vērtēšanai. Aptaujas pamatmodulis ietver jautājumu K'102, kur atbilde “Persona ar invaliditāti vai ilgstoši darbnespējīga persona” ļauj identificēt mērķgrupu. Vienlaikus autori atzīst, ka starptautiski salīdzināma informācija atrodama tikai ES Darbaspēka apsekojuma speciālā moduļa rezultātos (44. lpp.), kas veikts tieši invaliditātes un nodarbinātības rādītāju saiknes analīzei. 1. pielikumā apkopota pamata informācija par invaliditātes definīciju, personu ar invaliditāti prevalenci katrā aptaujā un iespējamiem krustojamiem mainīgajiem.

¹⁷ European Quality of Life Surveys (EQLS), Pieejams: <http://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-quality-of-life-surveys> [skatīts 21.10.2016]

¹⁸ Glossary. Activity limitation. Pieejams: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Activity_limitation [skatīts 20.10.2016]

¹⁹ Diskriminācijas novēršanas uzraudzības sistēma. Pētījums par pretdiskriminācijas politikas uzraudzības sistēmas izstrādi. Pieejams: http://www.sif.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=9172%3ADiskriminācijas-noversanas-uzraudzibas-sistema&catid=2%3Afonds&lang=lv [skatīts 23.10.2016]

1.2. Pētījums par starptautisko praksi personu ar invaliditāti atbalsta sistēmām iekļaujošai izglītībai un nodarbinātībai

Pētījumā, pirmkārt, tika izmantota sekundāro datu analīze, kas aptvēra ANED, ES dalībvalstu par sociālo politiku atbildīgo iestāžu un NVO ziņojumu un pētījumu analīzi, lai iegūtu visaptverošu informāciju par attiecīgās dalībvalsts pieeju un rīcībpolitiku. Sekundāro datu analīze aptvēra arī akadēmisko informācijas avotu analīzi. Rezultātā tika sagatavoti ES dalībvalstu īstenoto atbalsta mehānismu datu modeļi, kas ir pievienoti pielikumā (skatīt 4. un 5. pielikumus).

Otrkārt, tika veikta invaliditātes jēdziena identificēšana katras dalībvalsts normatīvajos aktos un rīcībpolitikas plānošanas dokumentos. Lai arī pēc sekundāro datu analīzes tika konstatēts, ka katrai dalībvalstij ir sava unikālā invaliditātes definīcija, tomēr, lai varētu turpmāko rekomendāciju veidošanā pilnvērtīgi izmantot preskriptīvo rīcībpolitikas analīzes pieeju, bija svarīgi identificēt visu dalībvalstu invaliditātes jēdzienus un to atšķirības.

Treškārt, papildu datu iegūšanai tika izmantota valsts iestāžu un NVO pārstāvju elektroniska aptauja, izmantojot vietni <http://www.euinquiries.eu/>. Elektroniskā aptauja tika veidota ar mērķi iegūt apskatīto dalībvalstu sociālās rīcībpolitikas, invaliditātes rīcībpolitikas ekspertu, ANED akadēmisko ekspertu un sociālās politikas veidotāju viedokli par personu ar invaliditāti atbalsta sistēmu. Tādēļ, aptaujā tika iekļauti atvērtā tipa jautājumi, kuros eksperti un rīcībpolitikas veidotāji tika lūgti sniegt izvērsta atbildes. Papildu atvērtajiem jautājumiem aptaujā bija iekļauti ekspertu pārstāvēto organizāciju raksturojošie jautājumi, lai identificētu respondentu institucionālo piederību. Visbeidzot, aptaujā tika iekļauts arī jautājums, kas skar katra eksperta un rīcībpolitikas veidotāja individuālo pieredzi personu ar invaliditāti atbalsta sistēmu veidošanā. Šajā jautājumā tika izmantota 6 apgalvojumu Likerta skala. Tādejādi, izmantojot dažādu jautājumu kombināciju, tika pārbaudīti sekundāro datu analīzes laikā fiksētie konstatējumi, kā arī iegūta papildus informācija par attiecīgās dalībvalsts personu ar invaliditāti atbalsta sistēmu.

Ceturtkārt, tika veiktas NVO pārstāvju telefonintervijas darba uzdevumā noteikto valstu grupā, kurās tika noskaidrota NVO sektora ietekme uz rīcībpolitikas veidošanas procesu iekļaujošās izglītības un iekļaujoša darba tirgus jomā. Telefonintervijām tika atlasītas 20 pētījumā ietvertajās dalībvalstīs identificētās NVO, kuru darbība ir saistīta ar invaliditātes jautājumiem, kuras ir ietekmīgas attiecīgajās dalībvalstīs vai veic “jumta” organizācijas funkcijas nacionālā vai ES līmenī. Telefonintervijas tika izvēlēta kā piemērotākā metode, ņemot vērā respondenta atrašanos citā valstī.

Gadījumos, kad respondentiem bija grūtības sniegt informāciju telefoniski, tika piedāvāta iespēja sniegt informāciju, izmantojot iepriekš minēto vietni [euinquiries.eu](http://www.euinquiries.eu). Šādos gadījumos respondentiem tika piedāvāta iespēja sniegt informāciju, izmantojot iepriekš minēto vietni [euinquiries.eu](http://www.euinquiries.eu). Lai maksimāli paplašinātu saņemto rezultātu apjomu, aptauja tika īstenota kā publiski pieejamas anonīmas interneta aptaujas anketas ar vienīgo lūgumu norādīt valsti, no kuras veikta anketas aizpildīšana. Aicinājums piedalīties aptaujā tika nosūtīts plašam NVO lokam, tajā skaitā, NVO, kuras telefonintervijām identificēja eksperti, NVO, kas tika

rekomendētas no Latvijas NVO puses, NVO, kuru informācija tika izmantota pētījuma veidošanā, un organizācijas ar pietiekamu interneta klātbūtni savās valstīs.

Pētījuma ietvaros informācija tika iegūta no 18 ārzemju NVO. Telefoninterviju veidā tika sasniegtas 11 ārzemju NVO, no kurām 8 NVO valodas barjeras dēļ uz intervijas jautājumiem atbildēja rakstiski. Vēl 7 ārvalstu NVO sniedza informāciju, izmantojot elektronisko datu aptauju. Papildus tika saņemtas 2 ārvalstu valsts pārvaldes iestāžu atbildes aptaujas formā, kā arī tika veiktas 2 papildus intervijas ar Latvijas NVO pārstāvjiem, lai precizētu uzdotos jautājumus. Kopumā tika iegūti dati no šādām NVO:

(1) Latvijā papildus informācija no - Sustento, Rūpju bērns;

(2) intervētās ārzemju NVO:

- Lietuvā – Lietuvas Invaliditātes forums,
- Polijā – Polijas Invaliditātes forums, Polijas Nedzirdīgo apvienība, Personu ar funkcionāliem traucējumiem organizāciju federācija,
- Čehijā – Personu ar invaliditāti Nacionālā padome, Asociācija personu ar intelektuālu invaliditāti atbalstam,
- Somijā – Somijas Invaliditātes forums, Somijas Cilvēku ar fizisku invaliditāti asociācija, Somijas neredzīgo asociācija, Somijas Nacionālā nedzirdīgo asociācija,
- Igaunijā – Igaunijas personu ar invaliditāti kamera, Igaunijas personu ar kustību traucējumiem apvienība.

Intervijas tika protokolētas. Intervijās lielā mērā tika izmantoti tie paši jautājumi, kas elektroniskajā aptaujā, lai nodrošinātu intervijās un aptaujā iegūto datu salīdzināmību. NVO viedokļa noskaidrošana bija būtiska arī tāpēc, ka atvērtās koordinācijas metodes ietvaros tiek likts uzsvars uz pilsoniskās sabiedrības un NVO līdzdalību. Sekundāro datu analīze, intervijas, normatīvo aktu izpēte ļāva izveidot katras dalībvalsts rīcībpolitikas situācijas aprakstu ar labās prakses un institucionālā ietvara fiksēšanu.

Šī nodevuma sagatavošanā izmantoti arī EUROSTAT apkopotie no Eiropas valstu statistikas birojiem iegūtie dati, uz kuriem savu ziņojumu sagatavošanā lielā mērā balstās arī ANED eksperti, jo EUROSTAT dati tiek iegūti, pielietojot vienotu metodoloģiju un nodrošinot datu par dažādām valstīm starptautisku salīdzināmību.²⁰ Avota, kas nodrošina starptautiski salīdzināmus datus, pieejamība ir īpaši nozīmīga Eiropas mēroga politikas ieviešanas monitoringam, jo nacionālā mērogā iegūti dati, ko sniedz, piemēram, NVO u.c. institūcijas un organizācijas, kuru darbība pieļauj noteiktu datu ieguves iespēju, nereti nav starptautiski salīdzināmi, jo dažādās valstīs tiek pielietota atšķirīga datu vākšanas metodoloģija, piemēram, atšķirīgs un starptautiski nesalīdzināms izlases kopas definējums, kas izriet no dažādām invaliditātes, speciālo izglītības vajadzību u.c. ar invaliditātes politiku saistītu jēdzienu definīcijām. EUROSTAT ir vienīgais Eiropas līmenī salīdzināmu statistikas datu sniedzējs.²¹

²⁰ EUROSTAT. About EUROSTAT: What we do. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/about/overview/what-we-do> [skatīts 02.02.2017]

²¹ Ibid.

Katras aplūkotās dalībvalsts profilā iekļautais attiecīgās dalībvalsts rīcībpolitikas vērtējums, institucionālais ietvars un labās prakses piemēri veido rīcībpolitikas pārnesei nepieciešamos nosacījumus, ko paredz arī rīcībpolitikas pārneses jēdziens. Visas nodevumā minētās politikas prioritātes ir aktuālas 2016.gadā vai, ja tā norādīts tekstā, iepļānotas nākamajiem plānošanas periodiem. Turklāt ES atvērtās koordinācijas metodes ietvaros tiek pieļauts, ka vienas valsts labā prakse tiek pārnesta uz citu valsti, ievērojot abu (t.i., donorvalsts un saņēmējvalsts) normatīvās vides, institucionālā ietvara un rīcībpolitiku attīstības nosacījumus, kas tika attiecīgi iekļauti datu modeļos.

Latvijas un citu valstu iekļaujošas izglītības un nodarbinātības politikas analīzē iekļautajā sadaļā “Labās prakses piemēri” tika iekļauti gadījumi, kurus kā izceļamus labās prakses piemērus varēja identificēt, balstoties uz pētniecisko bāzi, institūciju vērtējumiem vai NVO intervijās pausto vērtējumu. Ņemot vērā, ka šī pētījuma mērķis neietver jaunu labo praksi identificēšanu, tās tika apkopotas no citiem pārbaudāmiem avotiem, kuros eksperti konkrētus pasākumus ir identificējuši kā labās prakses – efektīvākās, labākos rezultātus uzrādošās un veiksmīgākās iniciatīvas iekļaujošas nodarbinātības un izglītības jomās.

1.3. Pētījums par nacionālo iekļaujošas izglītības un nodarbinātības rīcībpolitiku un rekomendāciju izstrāde

Otrā pētījuma noslēdzošajā daļā tika izmantotas divas pamata metodes – dokumentu analīze un intervijas. Pirmā aptver rīcībpolitikas dokumentu, ziņojumu un pētījumu analīzi, balstoties otrā pētījuma 2.1. daļā izveidotajā atbalsta pasākumu sarakstā. Tāpat uz rīcībpolitiku un tajā iesaistīto pušu izpratnes par iekļaujošu izglītību un nodarbinātību nozīmi politikas īstenošanā norāda arī starptautisko pētījumu apskats (skatīt ziņojuma 3.2 sadaļu). Dokumentu analīzi papildina 27 padziļinātās intervijas ar iesaistīto pušu pārstāvjiem. Gan dokumentu, gan intervijās iegūto datu kodēšana un analīze tika veikta, izmantojot 1.3. shēmā atainotos analīzes kritērijus. Papildus, sākotnējo rezultātu aprobēšanai un padziļināšanai tika veiktas divas fokusa grupas diskusijas.

1.3. shēma. Datu analīzes principi.

Vienotā analīzes shēmā ir izdalīti seši atbalsta pasākumu īstenošanas aspekti, kas strukturē pieejamos datus. Pirmkārt, tika fiksētas pasākuma mērķa grupas, to definējums, izpratne un aptvere. Otrkārt, no mērķa grupas perspektīvas tika vērtēta atbalsta pasākuma informācijas pieejamība, tās izvietojums un pasniegšanas veids. Treškārt, gadījumos, kad dokumentos un intervijās tika minēti paredzētie un sasniegtie rezultatīvie rādītāji, tie tika fiksēti un (ceturtkārt) tika salīdzināti ar dokumentos pielietoto atbalsta pasākuma izvērtējuma veidu. Piektkārt, tika vērtēta atbalsta pasākuma ilgtspēja un šī kritērija iekļaušana atbalsta pasākuma izveidē un pēctecības nodrošināšanā. Sestkārt, tika vērtēta atgriezeniskās saites klātbūtne un saistība ar mērķa grupas vajadzībām no pakalpojuma saņēmēja un/vai administrētāja perspektīvas. Paralēli šiem atbalsta pasākumu analīzes aspektiem, uzmanība tika pievērsta sadarbības kvalitātei starp institūcijām un to klientiem, kas atklājās kā izšķirošs faktors, kurš ietekmē visus iepriekšminētos pasākuma īstenošanas aspektus.

1.3.1. Dokumentu analīze

Pētījuma iepriekšējā daļā analizēto avotu klāstam tika pievienoti arī ar atbalsta sistēmu saistīti rīcībpolitikas dokumenti, ziņojumi un iestāžu publiskie pārskati:

Attīstības plānošanas dokumenti

Valsts izglītības satura centra 2009. – 2015. gada publiskie pārskati

Izglītības un zinātnes ministrijas 2009. – 2015. gada publiskie pārskati

Izglītības kvalitātes valsts dienesta 2009. – 2015. gada publiskie pārskati

Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014. – 2020. gadam

Izglītības attīstības pamatnostādņu 2014.– 2020.gadam īstenošanas plāns 2015. –2017.gadam

Nodarbinātības valsts aģentūras 2009. – 2015. gada publiskie pārskati

Iekļaujošas nodarbinātības pamatnostādnes 2015.– 2020. gadam

Problēmas, kuru risinājums iekļaujams ANO konvencijas “Par personu ar invaliditāti tiesībām” īstenošanas pamatnostādnēs 2013.– 2019. gadam

Specifiskā atbalsta mērķa “Palielināt diskriminācijas riskiem pakļauto personu integrāciju sabiedrībā un darba tirgū” 9.1.4.4.pasākuma “Dažādību veicināšana (diskriminācijas novēršana)” Sākotnējais novērtējums

Ziņojumi, noteikumi, likumi un rīkojumi

Invaliditātes likums

Informatīvais ziņojums „Par atbalsta pasākumiem speciālo izglītības iestāžu pastāvēšanai izglītības iestāžu tīkla sakārtošanas kontekstā” (2014)

Revīzijas ziņojums “Vai asistenta pakalpojums izglītības iestādē nodrošina tā izveidošanas mērķu sasniegšanu” (2016) Valsts kontrole

Noteikumi par kritērijiem un kārtību, kādā speciālās izglītības iestādei piešķir speciālās izglītības attīstības centra statusu

Informatīvais ziņojums „Par Eiropas Savienības fondu darbības programmas „Izaugsme un nodarbinātība” 7.2.1.specifiskā atbalsta mērķa „Veicināt nodarbinātībā, izglītībā vai apmācībās neiesaistītu jauniešu nodarbinātību Jauniešu garantijas ietvaros” 1. un 2.kārtas īstenošanu”

Konceptuāls ziņojums „Aktīvās novecošanās stratēģija ilgākam un labākam darba mūžam Latvijā”

Pētījumi

Liepājas neredzīgo biedrība (2013) Pētījums par personu ar invaliditāti nodarbinātības politiku Eiropā

SIA „Projektu un kvalitātes vadība” (2014) Diskriminācija Latvijas darba tirgū.

SIA „Projektu un kvalitātes vadība” (2012) NVA apmācību pasākumu novērtējums.

Millere, J. (2012) Bērnu ar invaliditāti ģimeņu dzīves kvalitāte Latvijā. Promocijas darbs doktora grāda iegūšanai. Rīgas Stradiņa Universitāte.

Šķestere, I un Vahļina, T. (2012) Pētījums par dzīves kvalitātes izvērtējuma metodēm un instrumentiem.

Pasaules Banka (2013) “Latvija: kurš ir bezdarbnieks, ekonomiski neaktīvais vai trūcīgais?”

Tisenkopfs, T., Bela, B. (2006) Dzīves kvalitāte Latvijā.

1.3.2. Padziļinātas intervijas ar iesaistīto pušu pārstāvjiem

Lai noskaidrotu rīcībpolitikas dokumentos aprakstītās politikas norises īstenošanu un tās dalībnieku pieredzi, tika veiktas 27 padziļinātas intervijas, fokusējoties uz iekļaujošas nodarbinātības un izglītības atbalsta pasākumiem. Izglītības jomai tika veltītas 15 intervijas, bet nodarbinātības jomai – 12 intervijas. Gadījumos, kad to atļāva pētījuma dalībnieka kompetence, profesionālā un personīgā pieredze, papildus intervijas pamatfokusam tika vaicāts arī par otra tematiskā bloka atbalsta pasākumiem un noskaidrots viedoklis par pasākumu pēctecību, kā arī izglītības un nodarbinātības politikas sasaisti.

Iekļaujošas izglītības un nodarbinātības politikas un atbalsta pasākumu izvērtējumam tika intervēti seši valsts iestāžu (divas dubultintervijas), trīs pašvaldību (viena intervija, kur piedalījās četri dalībnieki), trīs darba devēju (viena intervija, kur piedalījās trīs dalībnieki) un trīs skolu pārstāvji, seši nevalstisko organizāciju pārstāvji, trīs nodarbinātas personas ar invaliditāti, un trīs bērnu ar invaliditāti vecāki. Katrai no šīm pētījuma mērķgrupām tika izveidotas pielāgotas interviju vadlīnijas, kas fokusējās uz dalībnieku pieredzi. Jautājumi par pieredzi tika saistīti ar konkrētiem atbalsta pasākumiem, noskaidrojot dalībnieku pieredzi, viedokli un ieteikumus saistītā ar jau esošo atbalstu, kā arī lūdzot izvērtēt citās dalībvalstīs esošo atbalsta pasākumu ieviešanas nepieciešamību un potenciālo efektu Latvijā.

Izglītības jomas intervijas

N.p.k.	Atlases kategorija	Pārstāvētā pozīcija	Norises datums	Intervijas ilgums
1.	Valsts	Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvis	06.01.2017.	0:49:18
2.	Valsts	Profesionālās rehabilitācijas iestādes pārstāvis	21.12. 2016.	1:05:04
3.	Valsts	Labklājības ministrijas pārstāvis izglītības jomā	03.01. 2017.	1:03:13
4.	NVO	Personu ar garīga rakstura traucējumiem pārstāvniecības organizācijas dalībnieks	23.12. 2016.	1:03:01
5.	NVO	Personu ar dzirdes traucējumiem pārstāvniecības organizācijas dalībnieks	18.01. 2017.	1:03:51
6.	NVO	Personu ar redzes traucējumiem pārstāvniecības organizācijas dalībnieks	12.01. 2017.	1:07:45
7.	Vecāki	Bērna ar invaliditāti (kustību traucējumiem) vecāks	23.12. 2016.	1:02:09
8.	Vecāki	Jaunieša ar invaliditāti (garīga rakstura traucējumiem) vecāks	27.12. 2016.	0:53:33
9.	Vecāki	Jaunieša ar invaliditāti (redzes traucējumiem) vecāks	27.12. 2016.	1:08:53
10.	Pašvaldības	Rīgas pārstāvis izglītības jautājumos (intervēti četri pārstāvji)	18.01.2017.	1:02:57

11.	Pašvaldības	Reģionālas nozīmes pilsētas pārstāvis izglītības jautājumos	04.01.2017.	0:46:53
12.	Pašvaldības	Mazāka novada pārstāvis izglītības jautājumos	05.01.2017.	0:46:49
13.	Skolas	Internātvidusskolas Rīgā pārstāvis	17.01.2017.	0:56:57
14.	Skolas	Profesionālās vidusskolas pārstāvis	19.12.2017.	0:58:46
15.	Skolas	Pamatskolas pārstāvis	20.12.2017.	0:46:01

1.1. tabula. Izglītības jomā veiktās intervijas.

Nodarbinātības jomas intervijas

N.p.k.	Intervijas veids	Pārstāvētā pozīcija	Norises datums	Intervijas ilgums
1.	Valsts	Nodarbinātības valsts aģentūras pārstāvis (dubultintervija)	04.01.2017.	1:41:21
2.	Valsts	Labklājības ministrijas pārstāvis nodarbinātības jomā (dubultintervija)	16.12. 2016.	0:57:27
3.	Valsts	Pašvaldības labklājības departamenta pārstāvis	09.01. 2017.	1:05:06
4.	NVO	Reģionālas personu ar invaliditāti atbalsta organizācijas dalībnieks	10.01. 2017.	0:54:40
5.	NVO	Sieviešu ar invaliditāti pārstāvniecības organizācijas dalībnieks	19.12. 2016.	0:38:39
6.	NVO	Personu ar dažāda veida invaliditāti pārstāvniecības organizācijas dalībnieks	19.12. 2016.	0:54:56
7.	Persona ar invaliditāti	Kurai ir pieredze uzņēmumu nodrošinātās prakses vietās,	05.01. 2017.	0:47:39

		profesionālās izglītības ietvaros		
8.	Persona ar invaliditāti	Kura piedalās subsidētās nodarbinātības programmā	04.01. 2017.	1:05:57
9.	Persona ar invaliditāti	Ar pieredzi augstākās izglītības iegūšanā	17.01. 2017.	0:59:10
10.	Darba devējs	Privāts darba devējs ar ilggadēju uzņēmuma politiku personu ar invaliditāti nodarbināšanā (intervēti trīs pārstāvji)	13.01.2017.	0:50:56
11.	Darba devējs	Valsts institūcija – darba devējs, kas nodrošina prakses vietas personām, ar invaliditāti, kuras iegūst profesionālo izglītību	04.01.2017.	0:47:37
12.	Darba devējs	Privāts darba devējs, kuram ir sadarbība ar NVO personu ar invaliditāti nodarbināšanā	06.01.2017.	0:44:00

1.2. tabula. Nodarbinātības jomā veiktās intervijas.

Padziļināto interviju vadlīnijas tika veidotas tā, lai katra intervija ilgtu 40–60 minūtes, vidēji veiktās intervijas bija 57 minūtes ilgas. Intervijas ir anonimizētas, lai iegūtu iespējami atklātāku viedokli, un, tās citējot šajā ziņojumā, atšifrējumā iekļauta tikai pētījuma dalībnieka pozīcija. Pirms interviju norises katram informantam tika lūgta atļauja sarunu ierakstīt, kas visos gadījumos tika saņemta. Visas intervijas tika transkribētas. Ir tikusi respektēta informantu vēlme neiekļaut datu apjomā atsevišķus viņu komentārus.

Transkripti tika kodēti, izmantojot kvalitatīvo datu apstrādes programmu Atlas.ti. Kodēšanu veica pētnieks, kurš vadīja attiecīgo interviju. Visas intervijas tika kodētas, izmantojot vienotu kodu sistēmu, – atbalsta pasākuma izvērtējuma shēmu un atbalsta pasākumu sarakstu, tā nodrošinot intervijās gūto datu salīdzināmību.

1.3.3. Fokusa grupu diskusijas metode

Lai iepriekšējā izpētē identificētie risinājumi būtu ne tikai īstenojami pastāvošajā politiskajā, institucionālajā, finansiālajā un tiesiskajā ietvarā, bet arī būtu cieši saistīti ar iesaistīto grupu vajadzībām, tika organizētas divas fokusa grupu diskusijas – par iekļaujošas izglītības un nodarbinātības atbalsta sistēmu. Iekļaujošas izglītības jomas diskusijā piedalījās vienpadsmit,

kamēr iekļaujošas nodarbinātības jomas diskusijā deviņi dalībnieki. Fokusa grupas dalībnieku identitātes ir anonimizētas, citējot norādot tikai pozīciju.

Pētījumā veikto fokusa grupu diskusiju dalībnieku un norises tabula

Nr.	Fokusa grupas diskusija par personas ar invaliditāti iekļaujošu izglītību 20.01.2017. (01:36:41)	Fokusa grupas diskusija par personas ar invaliditāti iekļaujošu nodarbinātību 20.01.2017. (01:34:00)
1.	Bērna ar redzes invaliditāti vecāks	Nodarbinātības valsts aģentūras pārstāvis
2.	Bērna ar kustību traucējumiem vecāks	Sociālās integrācijas valsts aģentūras pārstāvis
3.	Latvijas pašvaldību savienības pārstāvis	Labklājības ministrijas Darba tirgus politikas departamenta pārstāvis
4.	Labklājības ministrijas Bērnu un ģimenes politikas departamenta pārstāvis	Nevalstiskās organizācijas Sustento pārstāvis
5.	Rīgas domes Izglītības pārvaldes Izglītības atbalsta nodaļas pārstāvis	Nevalstiskās organizācijas Apeirons pārstāvis
6.	Nevalstiskās organizācijas Sustento pārstāvis	Nodarbināta persona ar invaliditāti
7.	Vaivaru pamatskolas pārstāvis	Nodarbināta persona ar invaliditāti
8.	Rīgas 5.internātpamatskolas pārstāvis	Darba devējs uzņēmumā ar personu ar invaliditāti nodarbināšanas politiku
9.	Nevalstiskās organizācijas Es redzu pārstāvis	LDDK pārstāvis
10.	Valsts Pedagoģiski Medicīniskās komisijas pārstāvis	
11.	Latvijas Autisma apvienības pārstāvis	

1.3. tabula. Fokusa grupu diskusiju dalībnieki.

Katra fokusa grupas diskusija ilga nedaudz ilgāk par pusotru stundu, tika ierakstīta, transkribēta un kodēta. Diskusijas struktūru veidoja dokumentu un interviju analīzē bāzētās iekļaujošas izglītības un nodarbinātības politikas iesaistīto pušu sadarbības mehānismu shēmas, un to

pozicionēšana no mērķgrupas vajadzību viedokļa. Šādi tika iegūts apstiprinājums par līdzšinējiem pētnieku secinājumiem un izpratni par rīcībpolitikas faktisko īstenošanu, kā arī precizēta mērķgrupas uztvere. Diskusijas tālāko daļu veidoja dalībnieku viedoklis par identificēto problēmu risinājumiem un atbalsta sistēmas attīstību, balstot to faktiskajā situācijā. Diskusijas ieraksts tika transkribēts, izmantojot intervijās lietoto kodēšanas sistēmu.

2. LATVIJĀ PIEEJAMO ADMINISTRATĪVO UN APSEKOJUMU DATU INVALIDITĀTES JOMĀ IZPĒTE UN INDIKATORU SISTĒMAS REKOMENDĀCIJU IZSTRĀDE

Nodaļu veido divas analītiskas apakšsadaļas un ar tām saistīta rekomendāciju apakšsadaļa. Pirmajā identificēti un analizēti ar Konvencijas izpildi un monitoringu saistītie nacionālie un nozaru rīcībpolitikas dokumenti, vērtējot tajos izmantotos rādītājus gan situācijas apraksta, gan rīcības monitoringa sadaļās. Otrajā apakšsadaļā rīcībpolitikas rādītāji analizēti Konvencijas ietvarā, vērtējot pieejamo rādītāju Konvencijas prasību izvērtēšanā. Nobeigumā piedāvāts kopējs izvērtējums un ieteikumi indikatoru sistēmas izveidei Konvencijas monitoringam nacionālā līmenī. Ziņojuma sadaļu papildina septiņi pielikumi, kuri apkopo datu, indikatoru, avotu un to pieejamības datus.

2.1. Nacionālās un nozares rīcībpolitikas rādītāji

Pamatnostādnes izdala četrus prioritāros darbības virzienus Konvencijas īstenošanai. Kodējot rīcībpolitikas dokumentus, daži no virzieniem tika paplašināti analītiskiem nolūkiem, lai precīzāk grupētu pieejamos rādītājus. Zemāk rīcībpolitikas dokumentos izmantotie rādītāji analizēti pēc kodu tematiskajiem grupējumiem.

2.1.1. Izglītība

Pamatnostādņu dokumentā izglītības vienlīdzīga nodrošināšana ir galvenais faktors personu ar invaliditāti sociālās iekļaušanas veicināšanā. Iekļaujošās izglītības principu īstenošana tiek uzskatīta par pamatvajadzību, kur tās vienlīdzīgas pieejamības trūkums, sākot ar iespējami agrīnāku vecuma posmu, ierobežo personu ar invaliditāti sociālo iekļaušanu un iespējas darba tirgū. Eiropas speciālās izglītības attīstības aģentūra plānošanas dokumentos norāda²², ka pārsvarā pētījumos un institūcijās tiek lietoti trīs datu apkopošanas veidi: dati par mācību iestādēm, kurās mācās izglītojamie ar speciālām vajadzībām; dati par speciālo izglītības vajadzību kategorijām vai dati par papildu resursiem, kas piešķirti izglītības procesa nodrošināšanai izglītojamiem ar speciālām vajadzībām. Aģentūra uzsver, ka datu apkopošanā priekšplānā ir jāizvirza iekļaujošās izglītības rādītāji, kas skatīti segregācijas griezumā.

Latvijas situācija, kur pastāv ievērojama segregācija starp mācību iestādēm, kas īsteno speciālās izglītības programmas un vispārējās izglītības iestādēm, pieprasa šo iestāžu rādītājus aplūkot atsevišķi, lai orientētos situācijā katrā no tām, bet kopumā akcentētu izglītības pieejamības uzlabošanas nepieciešamību tieši vispārīzglītošajās skolās, kā to nosaka Konvencija. Tai pat laikā arī datus par speciālo izglītību ir plānots izdalīt kā Eiropas kontekstā salīdzināmu indikatoru segregācijas noteikšanai. Atsevišķi izglītības sadaļā tiek izdalīta mācību vides pielāgotība ar uzsvāru uz vispārīzglītojošo skolu situāciju, kā arī mācību un

²² Iekļaujošās izglītības politikas ieviešanas plānošana. Pieejams: https://www.european-agency.org/sites/default/files/mipie_MIPIE-summary-of-proposalsLV.pdf [skatīts 20.10.2016]

atbalsta personāla kompetence izglītības pieejamības nodrošināšanai personām ar dažāda veida speciālajām vajadzībām. Iekļaujošās izglītības principu īstenošana augstākās izglītības iestādēs pieprasa atsevišķu rādītāju sadaļu, ņemot vērā cita veida programmu pielāgošanas un personāla kompetences aspektus. Tāpat plānošanas dokumentos atsevišķi tiek skatīti arī profesionālās izglītības un darbnīcu pakalpojumu iekļaušanas rādītāji, it īpaši griezumā ar nodarbinātību, kuras veicināšana ļauj īstenot personu tiesības uz patstāvību. Iekļaujošās izglītības nodrošināšanas specifika atšķirama arī neformālās, interešu un mūžizglītības sfērā.

Izglītības jomā tiek lietots speciālo vajadzību koncepts (Vispārējās izglītības likumā speciālās vajadzības definētas kā nepieciešamība saņemt tāda veida atbalstu un rehabilitāciju, kas rada iespēju izglītojamajam apgūt izglītības programmu, ņemot vērā viņa veselības stāvokli, spējas un attīstības līmeni²³), jo tikai daļai no personām, kurām ir pedagoģiski medicīniskās komisijas, logopēda, izglītības vai klīniskā psihologa atzinums par speciālo izglītības vajadzību, ir arī atzinums par invaliditāti. Šī atšķirība ir jāņem vērā, aplūkojot rādītājus griezumā ar citām sociālās iekļaušanas sfērām, kur galvenokārt tiek lietots invaliditātes statuss, ko nosaka saskaņā ar Invaliditātes likumu. Valsts izglītības informācijas sistēmā pēc izglītojamā personas koda atbilstoši sistēmas uzturēšanas kārtībai ir iespējams noteikt personas invaliditātes statusu no VDEĀVK. Izglītības plānošanas dokumentos tomēr rādītāji par invaliditāti tikpat kā lietoti netiek. EU–SILC dati ļauj vērtēt piekļuvi izglītībai korelācijā ar šādu mainīgo: PE040: Augstākais sasniegtais ISDEC (starptautiskais izglītības klasifikācijas standarts) līmenis.

Mācību vides pielāgotība

Pēc Tiesībsarga biroja pasūtītās “ANO konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings 2010–2014” pašvaldību aptaujas datiem, vispārējās izglītības iestādes personām ar invaliditāti joprojām ir starp visgrūtāk pieejamajām publiskajām ēkām. Lai gan ēku pieejamība personām ar dažāda veida traucējumiem dažādu pakalpojumu saņemšanai izdalāma kā atsevišķa sadaļa pirmajā pētījumā, iekļaujošās izglītības pamatā ir mācību pieejamība pēc iespējas tuvāk personas dzīvesvietai apstākļos, kas ir pēc iespējas mazāk segregēti, tāpēc izglītības pieejamības uzlabošanai ir nepieciešams apsektot vispārīzglītojošo skolu pielāgotību. Izglītības iestāžu pieejamības rādītāji tiek dalīti pa traucējumu grupām, jo to pielāgošana katrā no gadījumiem ir atšķirīga. Galvenie iekļaujošās izglītības rādītāji vides pielāgotības griezumā ir vispārējo izglītības iestāžu skaits un īpatsvars, kuras ir pielāgotas izglītojamajiem attiecīgi ar kustību traucējumiem, ar redzes traucējumiem un ar dzirdes traucējumiem. Atsevišķi ir izdalāma augstākās izglītības iestāžu ēku pielāgotība personām ar kustību traucējumiem. Mācību ietvaros bērniem var būt nepieciešamība pēc tehniskajiem palīgīdzekļiem, kuru izmantošana var norādīt uz iekļaujošās izglītības tehnisko pieejamību.

Mācību personāla kompetence un atbalsta personāla pieejamība

Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam starp prioritārajām pedagogu kompetencēm tiek izvirzīts prasmīgs darbs ar iekļaujošajām grupām, kā arī nodrošinātība ar

²³ Vispārējās izglītības likums. [14.07.1999] <https://likumi.lv/doc.php?id=20243>

atbalsta personālu tā īstenošanai. Lai gan šie ir grūtāk kvantitatīvi nosakāmi rādītāji un šajā sadaļā varētu rasties prasība pēc datiem iekļaujošās izglītības efektivitātes rādītāju formā, ir iespējams apsekot datus par izglītojošo materiālu pieejamību pedagogiem un asistentu pakalpojumu izmantošanu. Viens no rādītājiem tādējādi ir apmeklējums tālāizglītības kursiem par izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem iekļaušanu vispārējās izglītības plūsmā. Atbalsta centru skaits norāda uz iespējām dažādos reģionos saņemt speciālistu konsultācijas un materiālus iekļaujošās izglītības īstenošanai, kamēr pedagoģiski medicīnisko komisiju skaits var norādīt uz paplašinātām iespējām nodrošināt speciālo vajadzību atbalsta pasākumus.

Izglītības pakalpojuma pieejamība personām ar speciālajām vajadzībām

Dati, kas apkopo personu ar invaliditāti skaitu un īpatsvaru, kuri obligātās izglītības vecumā neapmeklē skolu, norāda uz to, ka, neskatoties uz speciālo izglītības vajadzību atbalsta pasākumiem un individuālo programmu pieejamību, joprojām ir daļa personu, kuri dažādu iemeslu dēļ nespēj apmeklēt vai izvēlas neapmeklēt skolu. Pamatnostādnēs kā rādītājs minēts personu ar intelektuālās attīstības traucējumiem īpatsvars, kuri nekad nav apmeklējuši skolu.

Izglītības attīstības pamatnostādnēs tiek norādīts arī uz izglītojamo ar speciālo vajadzību skaitu kā rādītāju sistēmas gatavībai īstenot iekļaujošo izglītību, jo speciālo vajadzību atzinums jau norāda uz pretimnākšanas pasākumu īstenošanu. Tāpat situāciju ļauj apsekot izglītojamo skaits ar speciālajām vajadzībām pret izglītojamo skaitu kopā un izglītojamo ar invaliditāti skaits pret izglītojamo ar speciālajām vajadzībām kopā.

NESSE ziņojumā “Izglītība un invaliditāte/īpašās vajadzībās”²⁴ tiek aplūkoti arī dati par dažādu speciālo vajadzību īpatsvaru pret speciālo vajadzību saņemošo izglītojamo skaitu kopā, kā arī, pievēršoties griezumam ar citiem mainīgajiem – speciālo vajadzību izplatību pēc dzimuma un speciālo vajadzību saņemošo skolēnu īpatsvaru pēc etniskās piederības pret kopējo skolēnu skaitu.

Iekļaujošā pirmsskolas izglītība

Kā norādīts Eiropas speciālās izglītības attīstības aģentūras ziņojumā “Agrīnā iejaukšanās – progress un attīstības tendences 2005.–2010. gads”²⁵, pāreja no “medicīniskā” uz “sociālo” modeli īstenojama, aptverot bērna kopējo apkārtējo vidi un ģimeni, kur izglītības pakalpojumu sasniedzamās iezīmes raksturo pieejamība, tuvums, finansiālās iespējas un dažādība. Viens no rādītājiem, kas minēts Pamatnostādnēs, ir speciālo pirmsskolas iestāžu skaits, kuras, lai gan segregētā vidē, tomēr piedāvā izglītības iespējas bērniem ar speciālajām vajadzībām. Kā nozīmīgs aspekts norādīts arī to atrašanās vieta ārpus Rīgas, jo lielākā daļa speciālo pirmsskolu

²⁴ Education and disability/special needs. Policies and practices in education, training and employment for students with disabilities and special educational needs in the EU. Pieejams:

<http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/disability-special-needs-1> [skatīts 23.10.2016]

²⁵ Eiropas speciālās izglītības attīstības aģentūra (2010) Agrīnā iejaukšanās. Progress un attīstības tendences 2005. - 2010. gads. Pieejams: https://www.european-agency.org/sites/default/files/early-childhood-intervention-progress-and-developments_ECI-report-LV.pdf skatīts 20.10.2016]

darbojas Rīgā un Rīgas reģionā. Iekļaujošais rādītājs aplūko speciālo grupu skaitu un apmeklējumu vispārējās pirmsskolas izglītības iestādēs, kā arī vispārējo pirmsskolas grupu apmeklējumu starp bērniem ar speciālajām vajadzībām un vispārējās pirmsskolas izglītības grupās integrēto bērnu skaitu ar speciālajām vajadzībām. Situācijas apsekošanai un programmu nodrošināšanai aplūkojami dati par bērnu sadalījumu pa speciālās izglītības programmām.

Izglītības pieejamība speciālajās skolās un klasēs

Eiropas speciālās izglītības attīstības aģentūra par galveno indikatoru, ko iespējams salīdzināt starp Eiropas valstīm, atzīst to, cik procentuāli izglītojamo ar speciālām vajadzībām mācās segregētā vidē²⁶. Pamatnostādnes kā mērķi izvirza segregētību pēc iespējas samazināt, kur speciālo skolu un klašu statistika līdz ar to tiek izmantota kā iekļaujošās izglītības rādītāji, parādot tendences vispārējās izglītības pieejamībai bērniem ar speciālajām vajadzībām. Kā indikators var tikt izmantots izglītojamo īpatsvars speciālajās skolās un klasēs no kopējā skolēnu skaita valstī, kur salīdzinošie rādītāji starp valstīm var norādīt uz dažādām pieejām izglītības pieejamības nodrošināšanai. Uz segregētību norāda arī bērnu ar funkcionāliem traucējumiem skaits un īpatsvars internātskolās un mājniecībā. Aplūkojot griezumā ar citām sociālās iekļaušanas jomām, kā nozīmīgs rādītājs Latvijā vērā ņemams arī speciālo izglītības iestāžu sadalījums pa valodas plūsmām.

Iekļaujošā izglītība vispārizglītošajās skolās

Izglītības segregācijas mazināšanai par prioritāru Izglītības attīstības pamatnostādnēs 2014.–2020. gadam noteikta vispārizglītojošo izglītības iestāžu pieejamības nodrošināšana personām ar speciālajām vajadzībām. Vadoties pēc Konvencijas un Eiropas speciālās izglītības attīstības aģentūras nostājas, dati par vispārizglītojošo skolu un programmu pieejamību bērniem ar speciālām vajadzībām ir nozīmīgākie iekļaujošās izglītības īstenošanas rādītāji. Kā galvenais rādītājs izmantots vispārizglītošajās skolās integrēto izglītojamo ar speciālajām vajadzībām īpatsvars no kopējā izglītojamo ar speciālajām vajadzībām skaita. Izšķirami ir dati par izglītojamo mācīšanos pēc vispārizglītojošās programmas vai pēc speciālās programmas vispārējo izglītības iestāžu ietvaros, kā arī precizētais griezumā pa programmām.

Aplūkojams arī bērnu ar invaliditāti skaits vispārējās izglītības iestādēs, kā arī izglītojamo ar invaliditāti īpatsvars, kuri kārtoti centralizētos eksāmenus pamatskolas beigšanai, kas ļauj viņiem nodrošināt vispārizglītojošās programmas standarta izpildi, lai turpinātu izglītību.

Augstākā izglītība

Kā tiek norādīts Pamatnostādnēs, cilvēki ar invaliditāti lielākoties neturpina mācības augstākās izglītības programmās, jo to elastība nav pietiekoša, kā arī mācību materiāli nav pielāgoti personām ar speciālajām vajadzībām. Iekļaujošās izglītības īstenošana augstākās izglītības iestādēs ievērojami atšķiras no vispārizglītojošās sistēmas, jo dažādo materiālu nodrošinājums

²⁶ Iekļaujošās izglītības politikas ieviešanas plānošana. Pieejams: https://www.european-agency.org/sites/default/files/mipie_MIPIE-summary-of-proposalsLV.pdf [skatīts 20.10.2016]

ir specifisks katrai programmai un ir lielā mērā atkarīgs arī no mācību personāla gatavības piedāvāt atbalstu, kamēr universitāšu personālam ir sarežģītāka pieeja pedagoģiskajai tālākpmācībai, lai sagatavotos darbam ar personām ar speciālām vajadzībām, jo tā nenotiek kopīgas sistēmas ietvaros.

Sagatavošana nodarbinātībai un profesionālās izglītības pieejamība

Pamatnostādnes un tiesībās balstītie pamatprincipi attiecībā uz personām ar invaliditāti izglītību cieši sasaista ar nodarbinātību. Pamatnostādnēs izcelti bezdarbnieku ar invaliditāti izglītības līmeņa rādītāji, kur atklāts, ka personas ar profesionālo izglītību sastāda ievērojamu daļu no bezdarbniekiem. Iekļaujošas nodarbinātības pamatnostādnes 2015.–2020. gadam par izglītības sistēmas modeļiem izvirza Austrijas un Somijas piemērus, kuros uzsvars tiek likts tieši uz profesionālo izglītību, kas darbojas sadarbībā ar uzņēmumiem. Trūkst datu par duālās profesionālās izglītības sistēmas attīstību, kas varētu ļaut personām ar invaliditāti mācību ietvaros iegūt praksi uzņēmumos.

Neformālā, interešu un mūžizglītība

Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2009.–2018. gadam kā rādītājus izmanto bērnu ar speciālajām vajadzībām dalību vasaras nometnēs un jauniešu ar speciālajām vajadzībām iesaisti interešu izglītībā. Elektronisko prasmju attīstības plānā 2011.–2013. gadam minēts elektronisko pieejamības centru skaits un apmeklējums, kur personām ar funkcionāliem traucējumiem iespējams apgūt un izmantot elektroniskās prasmes, kas var atsaukties arī uz spējām iekļauties darba tirgū.

Fiziskā izglītība un pielāgotais sports

Tā kā sporta nozare atrodas Izglītības ministrijas pārziņā un nodarbojas ar sporta izglītības īstenošanu un profesionālo sportistu sagatavošanas atbalstu, pielāgotā sporta rādītāji pievienoti izglītības sadaļai. Izglītības attīstības pamatnostādnēs tiek izvirzīts uzdevums izstrādāt tālākizglītības programmas speciālistiem par pielāgotā sporta treniņu metodiku, kas ļautu īstenot izglītojamo ar speciālām vajadzībām iesaisti sporta nodarbībās. Rādītājs par personu ar speciālām vajadzībām iesaisti sporta nodarbībās vai atbrīvojumu skaitu no sporta šobrīd nav aktuāls pieejamās metodikas trūkuma dēļ. Skatoties nākotnē, to būtu jāskatās funkcionālo traucējumu grupu griezumā.

Sporta politikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam kā rezultatīvo rādītāju izmanto bērnu un jauniešu ar invaliditāti skaitu, kas iesaistās sporta pasākumos. Šis rādītājs nav sasaistīts ar formālo izglītību, kas liek ciešāk pievērsties ārpusskolas sporta iespējām. Tādējādi kā rādītāji, kas izmantoti arī sporta politikas pamatnostādnēs, ir personām ar invaliditāti pielāgotu sporta bāzu skaits un sporta klubu skaits, kas piedāvā sporta nodarbības personām ar invaliditāti. Neiztrūkstošs ir arī rādītājs par atbalstīto Latvijas paralimpiskās komitejas sportistu skaitu, kam paredzēta ievērojama daļa pielāgotajam sportam atvēlētā finansējuma.

2.1.2. Nodarbinātība

Kā norādīts Pamatnostādnēs, piekļuve darba tirgum tiek skatīta kā pamats jebkuras personas spējām dzīvot neatkarīgu dzīvi. Tas pieprasa tādu apstākļu radīšanu, kur indivīdam ir pieeja gan atbilstoši izglītībai, gan nodrošināta darba devēju atvērtība darbinieku īpašām vajadzībām, gan piekļuve infrastruktūrai un palīgīdzekļiem, kuri ļauj tam īstenot katrai personai piemītošās prasmes un spējas. Kā norādīts 9.1.4. specifiskā atbalsta mērķa “Palielināt diskriminācijas riskiem pakļauto personu integrāciju sabiedrībā un darba tirgū” 9.1.4.4. pasākuma “Dažādību veicināšana (diskriminācijas novēršana)” sākotnējā novērtējumā²⁷, gan bezdarba, gan slēpta bezdarba līmenis starp personām ar invaliditāti ir ļoti augsts, tādējādi ilustrējot, ka lai arī šo personu vēlme atrast darbu ir augsta, iespējas to panākt ir salīdzinoši zemas. Šī sadaļa veidota, sadalot rādītājus grupās, kas raksturo gan faktisko situāciju, kur tādi rādītāji kā bezdarba līmenis starp personām ar invaliditāti, salīdzinot ar rādītājiem starp visām darbaspējīgām personām, ļauj novērtēt, cik iekļaujošs ir darba tirgus, gan pārvaldes institūciju īstenotos pasākumus: to skaitu, dalībnieku skaitu un pasākumu efektivitāti. Papildus, EU–SILC aptaujas mainīgie ļauj mērīt invaliditātes korelāciju ar šādiem primārajiem mainīgajiem: PL015: persona ir kādreiz strādājusi, PL020: aktīvi meklē darbu, PL025: ir pieejama darbam. Visbeidzot kā noslēdzošie tiek apskatīti rādītāji, kuri ļauj novērtēt tieši darba vides fizisko pieejamību, kura politikas plānošanas dokumentos ir tikusi īpaši problematizēta.

Nodarbinātības mērījumi

Šī sadaļa veidota, balstoties Pamatnostādnēs noteikto darbības virzienu izvērtēšanā, apskatot rādītājus, kuri ļauj novērtēt gan personu ar invaliditāti tiešo reģistrētās nodarbinātības līmeni, gan izvērtēt darba tirgus situāciju personām ar invaliditāti kopumā. Šo aspektu raksturo nodarbinātības līmenis pēc invaliditātes grupas, bezdarba līmenis starp personām ar invaliditāti, kura mazināšana ir bijusi mērķis gan jau spēku zaudējušiem plānošanas dokumentiem: “ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas plāns 2010.–2012. gadam”, “Invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādnes 2005.–2015. gadam” un to Rīcības plānam, gan spēkā esošiem dokumentiem: “Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.– 2020. gadam”, “Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2009.–2018. gadam” un jau minētajām Pamatnostādnēm, uzturot vienotu skatījumu uz risināmo problēmu.

Iekļaujošās nodarbinātības pamatnostādnes 2015.–2020. gadam izmanto tieši ilgstošā bezdarba datus kā būtiskāko rādītāju iekļaujošās nodarbinātības rīcībpolitikas novērtēšanai. Tādējādi, lai būtu iespējams novērtēt situāciju, būtiski ņemt vērā abus šos rādītājus, kas ļautu gan izvērtēt vispārējo situāciju, gan to, kā politikas aktivitātes atbalsta personas ar invaliditāti, kuras darbu ar NVA palīdzību meklē jau ilgstoši. Korelējot šos datus ar informāciju par personu ar invaliditāti nodarbinātību un īpatsvaru attiecībā pret kopējo personu ar invaliditāti skaitu un

²⁷ 9.1.4.specifiskā atbalsta mērķa “Palielināt diskriminācijas riskiem pakļauto personu integrāciju sabiedrībā un darba tirgū” 9.1.4.4.pasākuma “Dažādību veicināšana (diskriminācijas novēršana)” Sākotnējais novērtējums. (LM_SN_9144_precizets_18012016) Pieejams:

<https://komitejas.esfondi.lv/Lists/dkartiba/DispForm.aspx?ID=194> [skatīts 23.10.2016]

īpatsvaru nodarbināto personu kopskaitā, iespējams iegūt daudzdimensionālu esošās situācijas atspoguļojumu. Šāda skatījuma izveide ir būtiska, jo, kā norādīts Iekļaujošās nodarbinātības pamatnostādņēs 2015.–2020. gadam, personu ar invaliditāti spēju iekļauties darba tirgū ietekmē dažādi aspekti, kuru iespējami precīza apzināšana ļautu efektīvāk veidot atbalsta sistēmu, kura tiks aprakstīta nākamā apakšsadaļā. Nodarbinātības mērījumus raksturo arī personu skaits, kurām pienākas iedzīvotāju ienākuma nodokļa papildu atvieglojumi invalīdiem un to VDEĀVK apsekoto personu skaits, kuras ir nodarbinātas.

Kā viens no būtiskākajiem rādītājiem, kuru nepieciešams apsekot, bet kurš līdz šim ir iztrūcis no politiskās plānošanas dokumentiem, minams personu ar invaliditāti vidējā atalgojuma lielums, kas ļautu novērtēt ne tikai to, cik efektīvi ir valsts veiktie atbalsta pasākumi, vadoties no to skaita un iesaistīto personu skaita, bet arī pietuvoties izpratnei par ienākumu līmeni un ar to saistīto dzīves kvalitāti, ko valsts atbalsta pasākumi ļautu sasniegt personām ar invaliditāti. EU–SILC mikrodati invaliditātes pazīmi krustojot ar mainīgo PY010G/PY010N: Darbinieka gūtie ienākumi vai aptuvenie ienākumi ļautu iegūt izpratni par ienākumu līmeni.

Nodarbinātības veicināšana

Pamatnostādnes paredz, ka valsts institūciju pienākums ir gan mazināt personu ar invaliditāti diskrimināciju darba tirgū, gan veicināt iekļaušanos, īstenojot nodarbinātību veicinošus pasākumus un programmas. Tāpēc būtiski novērtēt, kādi pasākumi šobrīd pieejami nodarbinātības veicināšanai (personu skaits, kuri tiek nodarbināti specializētajās darbnīcās, subsidētajās darba vietās nodarbināto personu skaits) un cik efektīvi tie ir (personu skaits, kas piedalās aktīvajos nodarbinātības pasākumos, personu skaits, kuras atrod darbu pēc aktīvajiem nodarbinātības pasākumiem). Visbeidzot, saskaņā ar Pamatnostādņēs izvirzītajiem darbības virzieniem, kā atsevišķi nozīmīgi rādītāji tiek minēti nodarbināto personu īpatsvars sociālās uzņēmējdarbības uzsākšanā un īstenošanā un jauniešu ar invaliditāti skaits, kas ir iesaistīti aktīvajos nodarbinātības pasākumos.

Darba vides pielāgotība (darba forma, darbavietas infrastruktūra)

Viens no būtiskākajiem rādītājiem attiecībā uz iekļaušanos darba tirgū ir tieši darba vietu fiziskā pieejamība. To iezīmē Pamatnostādnes, norādot uz elastīga darba laika un informācijas par nodarbinātības iespējam pieejamības nozīmi. Elastīga darba laika plānošanu personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanā uzsver gan Pamatnostādnes, gan arī Iekļaujošās nodarbinātības pamatnostādnes 2015.–2020. gadam. Taču, kā norādīts Iekļaujošās nodarbinātības pamatnostādņēs 2015.–2020. gadam, elastīgā nodarbinātība un tās efektivitāte ir joprojām neskaidra, kas savukārt pieprasa izvērst jau veikto pasākumu un izveidotu sistēmu izvērtējumam. Ir pieejami dati par personu ar invaliditāti skaitu, kuras strādā nepilnu darba laiku, taču šie dati neļauj vērtēt darba vietas un darba formas pielāgotību. Daļēja darba laiks ir saistīts ar zemāku atalgojumu un līdz ar to ļautu vērtēt dzīves kvalitāti un nodrošinātību personām ar invaliditāti. Tomēr, lai analizētu situāciju, būtu nepieciešams pašu personu ar invaliditāti darba iespēju vērtējums, izmantojot nepilna laika darbu un elastīgu darba laiku. Izvēlētie rādītāji ļauj novērtēt situācijas izmaiņas attiecībā uz darba vides infrastruktūras pielāgošanu, atspoguļojot

gan darba vietas, kuras pielāgotas personām ar invaliditāti, gan vienreizējo dotāciju iekārtu un aprīkojuma iegādei, kā arī tehnisko palīglīdzekļu izgatavošanai un iegādei, lai pielāgotu darba vietu darbā pieņemtajiem bezdarbniekiem, kuriem noteikta invaliditāte.

Šīs sadaļas rādītāji ir būtiski arī tādēļ, ka līdz šim to nozīme ir tikusi maz apskatīta. Piemēram, Iekļaujošās nodarbinātības pamatnostādnēs 2015.–2020. gadam, pievēršoties darba vietu pieejamības problēmai, tiek apskatītas vien problēmas, ar kurām saskaras lauku reģionu iedzīvotāji, uzsverot reģionālās mobilitātes nozīmi, kamēr personu ar invaliditāti situācija šajā sadaļā netiek vispār netiek apskatīta. Tāpat, apskatot jautājumu par nepieciešamo atbalstu personu ar invaliditāti nodarbinātībai, tiek atzīmēts, ka personas ar invaliditāti uztveramas kā daļa no “iedzīvotājiem, kam ir zems izglītības līmenis un prasmes”, un tāpēc tām nepieciešams atbalsts vien uzsākot darba gaitas.

Pie šīs sadaļas rādītāju grupas, ir maz mērķgrupas viedokļa noskaidrošanas aptauju vai pētījumu, kas ļautu gūt pašu personu ar invaliditāti viedokli par savu situāciju un darba iespējām. Politikas dokumentos izmantotajā situācijas aprakstā un rādītājos iztrūkst mērījumu par darba formu dažādību – elastīgu darba laiku un daļēja laika nodarbinātību, kas atbilstu mērķgrupas vajadzībām. Tos ļautu mērīt EU–SILC mikrodatu analīze ar mainīgajiem PL031: Pašdefinēts pašreizējais ekonomiskais statuss, kas ļauj konstatēt nodarbinātības formas, taču mērķa grupa, iespējams, ir par mazu, lai iegūtu drošticamus datus šādos griezumos, PL040: Nodarbinātības statuss (pašnodarbinātais, darbinieks), PL060: Parasti nostrādāto stundu skaits nedēļā galvenajā darba vietā, PL140: Darba līguma veids (terminēts, neterminēts līgums), kas ļautu raksturot stabilitāti darbā. Mainīgais PL120: Iemesli darbam mazāk par 30 stundām nedēļā ietver griezumus “personas slimība vai invaliditāte”.

2.1.3. Veselība

Veselības sektora darbību raksturojošie rādītāji grupēti divās apakšsadaļās, attiecīgi raksturojot invaliditātes profilaksi un veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību personām ar jau iestājušos invaliditāti.

Piekļuve veselības aprūpei un invaliditātes profilaksei

Pamatnostādnes balstās pieejā, ka savlaicīga piekļuve veselības aprūpei ļauj mazināt invaliditātes biežumu un smaguma pakāpi – pieeju raksturojoši rādītāji netieši ir sektora finansējums kopumā, kā arī pirmreizējās invaliditātes gadījumu noteikšanas dinamika pa gadiem un invaliditātes struktūra pēc tās smaguma un funkcionālo traucējumu veida. Smagas invaliditātes pakāpes īpatsvara pieaugums indicētu vāju veselības sektora darbību, tomēr šāda saikne Pamatnostādnēs netiek pierādīta.

Otra būtiska rādītāju grupa saistīta ar aktīvu invaliditātes profilaksi. Kopš 2011. gada tiek piešķirta prognozējama invaliditāte, kuras noteikšanas gadījumā personai tiek izstrādāts individuāls rehabilitācijas plāns²⁸.

Profilaksi raksturotu arī intensīvās rehabilitācijas pakalpojuma pieejamība pēcinsulta pacientiem²⁹, “zaļā koridora” izmantošana personām ar aizdomām par onkoloģisko saslimšanu³⁰, valsts kompensējamo medikamentu finanšu apjoms, taču šie atbalsta pasākumi ir saistīti ar noteiktām saslimšanām.

Piekluve veselības aprūpes pakalpojumiem personām ar invaliditāti

Šo aspektu raksturo mazāk rādītāju. Invaliditātes ekspertīzes procesa ilgums un apstrīdēto administratīvo aktu skaits invaliditātes ekspertīzes procesā ļautu raksturot personu ar īpašām vajadzībām piekļuvi VDEĀVK, tomēr neraksturo būtisku rādītāju – piekļuvi veselības aprūpei personām ar invaliditāti. Šie dati ir bijuši būtiski nepieciešami NVO sektoram – 2011. gadā veikta aptauja Bērnu un jauniešu ar intelektuālās attīstības traucējumiem situācija Latvijā. Otrs mērījums veikts 2012. gadā, vērtējot apmierinātību par visu veselības sektoru un personas ar invaliditāti ir viens no griezumiem. Aptauja nav regulāra un veikta ar ESF līdzfinansējumu. Vēl dokumentos izmantots Pētījums par prediskriminācijas politikas uzraudzības sistēmas izstrādi (2014) un tajā analizētie EU–SILC apsekojuma mikrodati, no kuriem izmantots griezums “Personu ar invaliditāti īpatsvars, kuri pēdējā gada laikā vismaz reizi nevērsās ārstniecības iestādē veselības aprūpes (izņemot zobārsta) pakalpojuma saņemšanai pakalpojumu nepietiekamas pieejamības dēļ”.

Veselības stāvokļa pašvērtējumu un pieejamību ļauj vērtēt šādi EU–SILC primārie mainīgie: PH040: nav bijusi pieejama veselības izmeklēšana un ārstēšana, galvenais iemesls, kāpēc nav bijusi pieejama veselības izmeklēšana un ārstēšana, PH060: nav bijusi pieejama zobu veselības izmeklēšana un ārstēšana, PH070: galvenais iemesls, kāpēc nav bijusi pieejama zobu veselības izmeklēšana un ārstēšana. Tomēr jāņem vērā, ka rādītājs iegūstams no EU-SILC aptaujas mikrodatiem, kuru mērķgrupas aptvere attiecīgajā grupā ir salīdzinoši neliela, tāpēc tas ir daļēji drošticams.

Dziļākus dati par veselības aprūpes kvalitāti ir paredzēts iegūt *The European Health Interview Survey* (EHIS) ietvaros, izmantojot mainīgos UN1A: “Nav bijusi pieejami veselības aprūpes pakalpojumi pēdējo 12 mēnešu laikā garo rindu dēļ pēc pakalpojuma”; UN1B: “Nav bijusi

²⁸ MK 2010. gada 28. Decembra noteikumi nr. 1207 „Noteikumi par personai ar prognozējamu invaliditāti prioritāri sniedzamo invaliditātes riska mazināšanai paredzēto pakalpojumu veidiem, apjomu, saņemšanas nosacījumiem un saņemšanas kārtību.”

²⁹ Ministra kabineta 2006.gada 19. decembra noteikumi Nr. 1046 “Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”, punkts 11.19.3.

³⁰ Ministru kabineta noteikumi Nr.1529 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”. Skat. arī http://www.v.m.gov.lv/lv/aktualitates/preses_relizes/5238_uzlabos_veselibas_aprupes_pakalpojumu_pieejamibu_onkologijas/ [skatīts 02.02.2017]

pieejami veselības aprūpes pakalpojumi pēdējo 12 mēnešu laikā transporta problēmu dēļ”; UN2: “Nevarēju atļauties [aprūpes veids] pēdējo 12 mēnešu laikā”.

2.1.4. Sociālā iekļaušana. Sociālā atbalsta pakalpojumi personām ar invaliditāti

Sociālo iekļaušanu iespējams detalizēti izvērtēt, pievēršoties konkrētu pakalpojumu pieejamībai. Transporta, kopšanas, asistenta pakalpojumi vērsti uz sociālu iekļaušanu, dzīves kvalitātes celšanu un vērtējami kā indikatori sociālai iekļaušanai un personas līdzdalības iespēju nodrošināšanai. Sociālā iekļaušana mērāma arī ar izglītības un nodarbinātības sadaļā aprakstītajiem rādītājiem. Analīzei izveidotais iekļaušanas pasākumu sadalījums trīs atsevišķās sadaļās balstās uz aktivitāšu mērķi. Ja pirmajās divās sadaļās mērķis ir personas iekļaušanās ar izglītības un nodarbinātības palīdzību, tad šeit grupēti radītāji, kas atspoguļo personas iekļaušanos ikdienas sociālajā un kultūras dzīvē. Būtiski atzīmēt, ka tikai viens no rādītājiem raksturo iekļaušanos politiskajā dzīvē un šī joma Latvijas politikas dokumentos netiek izdalīta kā prioritāra. Sociālā iekļaušana ir cieši saistīta ar vispārēju informācijas, būvju un transporta infrastruktūras pieejamību; kā arī personu ar invaliditāti deinstitucionalizācija ir netieši atkarīga no pakalpojumu pieejamības un publiskās telpas pielāgošanas.

Pakalpojumi bērniem kā prioritārai mērķa grupai

Šo apakšsadaļu raksturo mērķa grupas apjoma un struktūras rādītāji. Politikas dokumentos atsevišķi izdalīta grupa ir bērni, kuriem nepieciešama īpaša kopšana. Pamatnostādnēs atzīmēts, ka šai grupai īpašas kopšanas vajadzība turpinās arī pēc 18 gadu sliekšņa, jo pilngadības sasniegšana neietekmē personas funkcionālo stāvokli un atkārtots izvērtējums nav nepieciešams. Veidojot rādītāju sistēmu, šī grupa un tās vajadzības ir būtiskas, īpaši ņemot vērā vēsturisko pieredzi, kas tieši šo grupu pakļāva vislielākajam segregācijas riskam rīcībspējas ierobežojumu dēļ. Pamatnostādņu Rīcības plānā 2015–2017 īpašas kopšanas nepieciešamība turpināšana saistīta ar vienlīdzības principa īstenošanu.

Dokumentos izdalāms divu veidu atbalsts – speciālās aprūpes iestādes, kas līdz nesenam laikam ir bijis viens no galvenajiem atbalsta veidiem, un atbalsta pakalpojumi personām ar invaliditāti kopienā. Kopienā balstīti pakalpojumi, saskaņā ar virzību uz deinstitucionalizāciju, tiek attīstīti, lai mazinātu personu ar invaliditāti segregāciju, un bērni ir īpaša mērķa grupa, agrīnam atbalstam spēlējot būtisku lomu integrācijas efektivitātē. Tāpēc ģimeniskā vidē augošu bērnu ar invaliditāti attiecība pret institūcijās ievietoto bērnu skaitu ir nozīmīgs rādītājs deinstitucionalizācijas politikai. Būtiski šo rādītāju dalīt saskaņā ar funkcionālo traucējumu veidu un smagumu, identificējot tās mērķa grupas, kurām veidot atbilstošus pakalpojumus.

Pakalpojumi veidoti un līdz ar to dati par tiem iegūstami divos pamata virzienos – pakalpojumi indivīdam (kopšanas pakalpojumi personai) un pakalpojumi ģimenēm. Pieeja asistenta vai kopšanas pabalstam ne visos gadījumos raksturo ģimenes augstāku sociālās iekļaušanās pakāpi. Tā var kalpot kā papildus sociālās nodrošinātības instruments ģimenē, ja kopšanu vai asistēšanu veic ģimenes locekļi. Līdz ar to efektivitātes noteikšanai nepieciešami papildus mērījumi. Uz ģimeni vērsti pakalpojumi – dienas centru un to klientu skaits – precīzāk

raksturos iekļaušanos. Vienlaikus, lai izvērtētu atbalsta pakalpojumu atbilstību mērķgrupas vajadzībām un to ietekmi uz bērnu ar invaliditāti un viņu ģimeņu augstāku sociālo iekļaušanos, nepieciešams aptauju instruments. Šajā jomā 2012. gadā ir veikta viena aptauja “Bērnu un jauniešu ar intelektuālās attīstības traucējumiem situācija Latvijā” par apmierinātību ar pakalpojumiem bērniem ar intelektuālās attīstības traucējumiem, ko veikusi NVO.

Pakalpojumi pieaugušām personām ar invaliditāti

Arī šajā sadaļā būtiskas ir institucionālā aprūpē, alternatīvā aprūpē un patstāvīgi dzīvojošu personu attiecības. Atbalsta pakalpojumi un dati par tiem ir daudzskaitlīgi, arī atbalsta sniedzēju institūciju atbildības dalījums ir gana sarežģīts, ņemot vērā funkcionālo traucējumu veidu un smagumu.

Atsevišķi nepieciešams komentēt pakalpojumus personām ar invaliditāti dzimumu griezumā. Konvencijas sestais pants paredz sieviešu un meiteņu ar invaliditāti diskriminācijas aizliegumu, sievietes apzinoties kā vienu no sabiedrības grupām, kuru sociālās iekļaušanas veicināšanai nepieciešams īstenot specifiskus pasākumus. Lai gan liela daļa no citās sadaļās apkopotajiem rādītājiem pieejama dzimumu griezumā, nozaru politikas plānošanas dokumentos sievietes ar invaliditāti nav apzinātas kā atsevišķa cilvēku ar invaliditāti mērķgrupa. Likumsakarīgi, politikas dokumentos nav minēti rādītāji, kas ļautu mērīt līdztiesības veicināšanas progresu. Kā solis šī jautājuma risināšanas virzienā skatāma Tiesībsarga biroja 2015. gadā veiktā aptauja “ANO konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitoringa 2010–2014”, kas lūgusi pašvaldībām apkopot un norādīt informāciju par pasākumu, kas mazinātu sieviešu un meiteņu ar invaliditāti atstumtību, taču uzreiz jānorāda uz aptaujas datu zemu drošticamību. Lai gan šāds rādītājs būtu noderīgs un ļautu spriest par progresu sieviešu ar invaliditāti sociālajā iekļaušanā, tomēr respondentu nepilnīga izpratnes par šo mērķa grupu ļauj iesniegt ar dzimuma griezumu nesaistītus datus - sporta svētkus, psihologa konsultāciju pieejamību, iekļaujošas izglītības veicināšanu skolās, utt. – kā sieviešu iekļaušanas pasākumus pašvaldībās. Lai gan šie pasākumi veicina sieviešu ar invaliditāti sociālo iekļaušanos, tas notiek netieši, faktiski neizšķirot sievietes ar invaliditāti kā atsevišķu mērķa grupu. Šādā formā rādītāji nav uzticams rīks konvencijas monitoringam un šo pieredzi ir nepieciešams ņemt vērā, apsverot drošticamāku datu ieguves iespējas.

2.1.5. Vides (infrastruktūras) pielāgošana

Vides pielāgošana kā rādītāju kopa pievēršas sociālās iekļaušanas jautājumiem caur plašākas sabiedriskās infrastruktūras pieejamības rādītājiem, kas vienlaikus netieši raksturo personu ar invaliditāti iespējas lietot publisko telpu līdzvērtīgā apjomā ar pārējo sabiedrību.

Pielāgotas informācijas pieejamību plašsaziņas līdzekļos un bibliotēkās

Šeit grupētie rādītāji ļauj aplūkot informācijas pieejamību personām ar invaliditāti. Ar informācijas pieejamību saistītos rādītājus sistemātiski apkopo NEPLP, LTV un Latvijas Neredzīgo bibliotēka. Paraleli informācijas pieejamības rādītāji ir vākti arī atsevišķās aptaujās.

Zīmīgi, ka daļa šo aptaujas veidā iegūto rādītāju nav minēti politikas plānošanas dokumentos, taču atrodami Invaliditātes lietu nacionālās padomes (iepriekš Invalīdu lietu nacionālās padomes) sanāksmju protokolos. Tas norāda, ka šajās aptaujās gūtā informācija ir noderīga situācijas apzināšanā. Līdzīga situācija vērojama arī tālāk analizētajās sabiedriskā transporta un infrastruktūrās, kā arī valsts un pašvaldību ēku pieejamības sadaļās. It īpaši ņemot vērā, ka daļa no protokolos atrodamajiem potenciālajiem indikatoriem tiek vākti ministriju vai valsts pakļautībā esošu institūciju ietvaros, kā arī daļa no tiem tiek vākti regulāri, jāsecina, ka, lai gan šādu rādītāju ir maz, to centralizēšana ļautu izvairīties no papildu izdevumiem deleģējot kādu institūciju dublēt šo funkciju.

Vēlēšanu iecirkņu pieejamība

Vēlēšanu iecirkņu pieejamība ir vienīgais rādītājs, kas raksturo iespēju izmantot politiskās tiesības ar to saprotot ēku fizisko pieejamību.

Valsts un pašvaldību ēku pieejamība

Ēku pieejamība personām ar invaliditāti šobrīd netiek sistemātiski mērīta, taču ir apkopoti vienreizēji apsekojumi pašvaldību griezumā. Arī LM ir veikusi vienreizēju apsekojumu. Lai gan šobrīd informācija netiek vākta sistemātiski, apsekojumos lietotie indikatori mēra ēku pieejamību grupējot tās, piemēram, administratīvajās, sociālajās un veselības aprūpes vai izglītības, kultūras, atpūtas un sporta iestādēs. Papildus, atrodams personu ar invaliditāti vērtējums par vides pielāgotību, to sīkāk aplūkojot pēc invaliditātes veidiem. Tieši šāda pieeja rekomendēta arī Pamatnostādnēs.

Transporta un tā infrastruktūras pieejamība

Līdzīga situācija vērojama sabiedriskā transporta un infrastruktūras pieejamības jomā – valstiskā līmenī pieejami maz sistemātiski apkopotu rādītāju. Transporta attīstības pamatnostādnēs 2014.–2020. gadam atrodama ilgtspējīgas transporta sistēmas vīzija, kas iekļauj mērķi “pieejams sabiedriskais transports”, taču tas attiecināts uz transporta sasniedzamību Latvijas teritorijas kontekstā, maz pievēršoties invaliditātes jautājumiem. Šajās pamatnostādnēs pausts, ka ir plānots palielināt to staciju skaitu, kurās izmantoti paaugstinātie peroni. Lai gan paaugstināto peronu skaitu varētu izmantot kā rādītāju, tas šobrīd nav iekļauts rādītāju sarakstā, jo jau sākotnēji apzinātas tā nepilnības, ko jāņem vērā, domājot par pārējo rādītāju piemērotību monitoringam. Paaugstināto peronu skaits neatspoguļo attiecīgo staciju pārējās infrastruktūras pieejamību personām ar invaliditāti. Risinājums būtu iekļaut pārējo infrastruktūru raksturojošus rādītājus.

Vairākās Invaliditātes lietu nacionālās padomes sēdēs minētā portatīvo pacelēju iegāde (kuru skaits teorētiski varētu kalpot kā šāds papildinošs rādītājs), kas piedāvāts kā alternatīvs un lētāks risinājums liftu būvniecībai, var kļūt par formālu līdztiesības ievērošanu, gadījumā, ja to instalācija (līdzīgi, kā vairākiem citiem infrastruktūras risinājumiem) tiek veikta, neapsverot to lietošanas aspektus. Apzinoties staciju infrastruktūru atšķirības (kas apgrūtina vienota rādītāju

standarta izstrādi), šo problēmu būtu efektīvāk novērst papildinot, piemēram, iepriekš minēto paaugstināto peronu rādītāju ar kādu no aptaujas veida rādītājos minētajiem apsekojumiem, ja vien tie tiktu veikti regulāri.

Vienlaikus, Pamatnostādnes paredz pakāpenisku un konkrēti izmērāmu pielāgotības pieaugumu, to aplūkojot reģionālas un pilsētu nozīmes maršrutos (sīkāk izdalot autobusus un elektrisko transportu), kā arī pasažieru pārvadājumos pa dzelzceļu (sīkāk izdalot elektrovilcienus un dīzeļvilcienus). Šādos griezumos būtu iespējams iegūt statistiku no pasažieru pārvadātājiem, taču šobrīd šie trīs rādītāji radīti Tiesībsarga biroja pasūtītās aptaujas ietvaros³¹. Divi no tiem pašvaldību griezumā mēra sabiedriskā transporta un infrastruktūras iepirkumu tehnisko specifikāciju nosacījumus (vai tie ietver nosacījumus, ka sabiedriskajam transportam ir jābūt pielāgotam personu ar invaliditāti vajadzībām), kamēr viens identiskā griezumā aplūko sabiedriskā transporta pieejamību pa invaliditātes veidiem.

2.1.6. Sociālā aizsardzība

Šī sadaļa grupē un rādītājus, kas mēra nabadzības risku un tiešo valsts atbalstu personām ar invaliditāti. Zināmā mērā datu trūkums šajā sadaļā norāda uz valsts politikas virzību no nediferencētiem pabalstiem uz diferencētu atbalstu.

Sociālā aizsardzība un nabadzības risks bērniem ar invaliditāti

Šādi dati politikas rādītājos netiek fiksēti. Ir pieejams personu skaits, kas saņem bērna invalīda kopšanas pabalstu un tā dinamika, bet nav vērtēta pabalsta efektivitāte.

Sociālā aizsardzība un nabadzības risks pieaugušām personām ar invaliditāti

To personu ar invaliditāti īpatsvars no iedzīvotāju kopskaita, kuru ienākumi nepārsniedz nabadzības riska sliekšni (291 eiro) (CSP dati), kā arī personu ar invaliditāti, kurām piešķirts trūcīgā statuss (128 eiro) īpatsvars trūcīgo personu vidū (SPOLIS dati) labi raksturo mērķgrupas salīdzināmo stāvokli un politikas efektivitāti. Valsts sociālo pabalstu saņēmējas personas iespējams grupēt pa veidiem: valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, invaliditātes pensija, pabalsts invalīdam, kuram nepieciešama kopšana, bērna invalīda kopšanas pabalsts, piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti.

2.1.7. Izpratnes un informētības veicināšana

Sabiedrības izpratnes un informētības veicināšana ir viens no četriem Pamatnostādnēs izvirzītajiem rīcības virzieniem. Pamatnostādnēs kā galvenie darbības virzieni sabiedrības izpratnes un informētības veicināšanai identificēta personu ar invaliditāti deinstitucionalizācija

³¹ ANO konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings 2010-2014. Pašvaldību aptaujas rezultāti. (2015) Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Latvijas_pasvaldibu_aptauja_2015.pdf [skatīts 20.10.2016]

un vienlīdzīga tiesībspēja. Lai gan šo mērķu sasniegšana ir cieši saistīta ar iepriekšminētajām jomām, īpaši izceļot sociālo iekļaušanu, ar tiem saistītos rādītājus jāpildnāk grupēt atsevišķi, jo šeit tie skatīti tieši sabiedrības zināšanu un pieņemumu apzināšanai, sniedzot atgriezenisku saiti par valsts un pašvaldības piedāvāto pakalpojumu noderību, popularitāti un efektivitāti.

Sabiedrības izpratnes mērījumi

Sabiedrības izpratne par invaliditātes jautājumiem kā rādītāju kopa raksturo panākumus invaliditātes deinstitucionalizācijā un iekļaujošas politikas īstenošanā. Zīmīgi, ka vairākos nozaru vidēja termiņa politikas plānošanas dokumentos (Informācijas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam, Profesionāla sociālā darba attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam, utt.) invaliditāte ir minēta vien atsaucoties uz nacionālas nozīmes plānošanas dokumentiem, kuros nav atrodamu nozarēm specifiski ar invaliditāti saistītas politikas ieteikumi un apraksti. Vairākos nozaru politikas pamatnostādņu dokumentos invaliditāte ir minēta, atsevišķos pat aplūkota izvērsti, taču kopsavelkot, tajos runāts par invaliditāti līdzīgi kā Invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādnes 2005.–2015. gadam dokumentā – datu ziņā redzot to primāri kā veselības nozares kompetenci. Minētā dokumenta prioritātes ir invaliditātes profilakse, invaliditātes noteikšana un invalīdu nodarbinātība (2. lpp.). Šis konteksts skaidro ne tikai Latvijā pastāvošās invaliditātes izpratnes paradigmas atšķirību no Pamatnostādņēs izmantotās: “Tomēr vissvarīgākais, lai persona ar invaliditāti varētu īstenot savas tiesības (t.sk. tiesības uz izglītību un darbu), ir līdzcilvēku attieksme un izpratne par personu ar invaliditāti vajadzībām” (5. lpp.), bet arī ļauj izprast, kāpēc vēlāku gadu politikas plānošanas dokumentos minētie rādītāji, kas atspoguļo sabiedrības attieksmi un izpratni, nav vākti nevienā ministrijā vai pašvaldībā.

Latvijas iedzīvotāju izpratne ar invaliditāti saistītos jautājumos mērīta Eirobarometra aptaujās, kurās invaliditāte identificēta kā viens no iespējamajiem diskriminācijas iemesliem. Tiesībsarga biroja pasūtīts pētījums “Latvijas iedzīvotāju aptauja par personu ar invaliditāti tiesībām” (2014) sniedz datus par sabiedrības izpratni, pievēršoties personu ar invaliditāti vērtējumam. Paralēli šāda veida aptaujām, sabiedrības informētību būtu iespējams mērīt, piemēram, aplūkojot mācību materiālu skaitu, kuros iekļauta informācija par invaliditāti. Jāpiebilst, ka šāda veida indikators nesniegtu ieskatu informatīvo materiālu lietošanas efektivitātē, taču ļautu mērīt ar invaliditāti saistītu jautājumu iekļaušanu konkrētu sabiedrības izpratnes veicināšanas rīku veidošanā.

Vienlīdzīga tiesībspēja

Otrs Konvencijas Pamatnostādņēs minētais virziens ir vienlīdzīga personu ar invaliditāti tiesībspēja. Progress šī virziena sasniegšanā var tikt mērīts divos līmeņos. Pirmkārt, iespējams novērtēt praktiskos vienlīdzīgas tiesībspējas īstenošanas aspektus, aplūkojot, piemēram, sūdzību par diskrimināciju skaitu.

Otrkārt, personu ar invaliditāti tiesībspēju ļauj mērīt indikatori par personu ar invaliditāti informētību par savām tiesībām un to izmantošanas iespējām. Šādus datus iespējams iegūt,

piemēram, aplūkojot personām ar invaliditāti sniegto atbalsta pakalpojumu popularitāti. Jāmin, ka dziļākai datu ieguvei līdzās šim rādītājam būtu nepieciešams sniegt izvērtējumu piedāvāto pakalpojumu aktualitātei. Piemēram, saskaņā ar Invaliditātes likumu asistenta pienākums ir palīdzēt personai “tādu darbību veikšanai ārpus mājokļa, kuras tā invaliditātes dēļ nevar veikt patstāvīgi”. Kā norādīts eksperta ziņojumā, izpratne par asistenta pakalpojuma jēgu rīcībpolitikas dokumentos atšķiras no personu ar invaliditāti vajadzībām, kā rezultātā pakalpojums līdz šim lielākoties tiek izmantots neregulāri, palīdzībai atsevišķās situācijās, nevis sistemātiska algota darba veikšanai vai izglītības apguves atbalstam. Šī iemesla dēļ tādas rādītājus kā atbalsta pakalpojumu izmantojušo personu skaitu, aplūkotus atsevišķi, ne vienmēr ir iespējams izmantot iekļaujošo pasākumu izvērtēšanai.

Paralēli sniegto pakalpojumu izmantošanas mērījumiem (līdz šim aptauju veidā) apzināti rādītāji, kas sniedz informāciju par personu ar invaliditāti informētību par institūcijām, kur vērsties diskriminācijas gadījumā, kā arī personu ar invaliditāti izvērtējumu par sev nepieciešamas informācijas pieejamību pašvaldībās. Atšķirībā no rādītājiem, kas apkopoti šī apraksta sadaļā “informācijas pieejamība”, šie rādītāji ļauj aprakstīt pakalpojuma un informācijas saņēmēju, nevis pakalpojuma vai informācijas izveidi vai izvietojumu. Lai gan sākotnēji šāds fokuss var šķist kontrintuitīvs, tomēr, ja mērķis ir izvērtēt valsts veikto pasākumu kopumu Konvencijas īstenošanā, vienlīdzīga tiesībspēja, atšķirībā no, piemēram, informācijas pieejamības jautājumiem nav izmērāma, aplūkojot informācijas un/vai pasākumu izvietojumu un ieviešanu. Taču jāatzīmē, ka atšķirībā no 3.6.1. sadaļas, šobrīd daļa no apkopojamiem vienlīdzīgas tiesībspējas rādītājiem tiek vākti institucionāli kādā no ministrijām, valsts aģentūrām vai tiešā pakļautībā esošām iestādēm.

2.1.8. Izvērtējuma sistēmas

Invaliditātes jomas politika ir izvērtēta jau 2014. gadā “Pētījumā par pretdiskriminācijas politikas uzraudzības sistēmas izstrādi”. Diskriminācijas novēršanas jautājumi tiek analizēti divos līmeņos: valsts institūciju un nevalstisko organizāciju līmenī jeb institucionālā dimensijā; faktiskās nevienlīdzības līmenī jeb faktiskās nevienlīdzības dimensijā. Augstāk minētā pētījuma autori secina, ka “primāri šobrīd būtu nevis veikt papildinājumus un uzlabojumus dažādos tiesību aktos, bet gan sekmēt darbības, kas ir vērstas uz jau definēto tiesību normu ievērošanu, t.sk. iedzīvotāju izglītošanu par savām tiesībām un izpratni par to, kas ir atšķirīga attieksme, prasmi to atpazīt un atbilstoši rīkoties, izmantojot jau esošās iespējas” (15. lpp.). Šī paša augstāk minētā pētījuma interviju rezultāti liecina, ka normatīvajos aktos paredzētās tiesības ne vienmēr tiek ievērotas, tāpēc monitoringu būtu mērķtiecīgi vērst nevis uz regulējuma vērtējumu, bet tā īstenošanu.

Zemāk apkopoti augstāk minētā pētījuma ieteikumi indikatoru izstrādei invaliditātes pretdiskriminācijas jomā. Analizējot diskriminācijas novēršanas institucionālo dimensiju, tās vērtēšanai 2014. gada “Pētījumā par pretdiskriminācijas politikas uzraudzības sistēmas izstrādi” tiek izvirzīti sekojoši indikatori:

1. No diskriminācijas cietušo personu sūdzību datu apkopošana.

Indikatori:

- valsts institūciju un nevalstisko organizāciju prakse saistībā ar datiem par saņemtajām sūdzībām (sūdzību pieņemšana, izvērtēšana u.tml.);
- sūdzību klasificēšana pēc diskriminācijas pazīmēm un upura sociāli demogrāfiskā profila;
- atbildīgo un kompetento institūciju darbība sūdzību tālākās virzīšanas jomā (t.sk. tiesvedības ierosināšana, sankciju piemērošana).

Vērtējot šos indikatorus, minētā pētījuma autori secina, ka trūkst sūdzību vienotas apkopošanas instrumenta, t.sk. vienota NVO saņemto sūdzību reģistra un apkopošanas.

2. Institūciju un organizāciju darbība.

Indikatori:

- institūciju/organizāciju atbildības, kompetences un ietekmes novērtējums;
- institūciju/organizāciju spēja un kapacitāte integrēt diskriminācijas un atšķirīgas attieksmes aizliegumu tiesību aktos;
- institūciju/organizāciju darbība diskriminācijas aizliegumu normu ievērošanas uzraudzības/kontroles jomā.

3. Pretdiskriminācijas politikas novērtējuma instrumenti un mērījumi.

Indikatori:

- situāciju testēšanas un statistikas datu atzīšana un izmantošana tiesvedībā;
- institūciju un organizāciju kapacitāte un darbība datu par diskriminācijas un atšķirīgas attieksmes aizlieguma pārkāpumiem vākšanā, apkopošanā un analīzē;
- trūkstošie dati diskriminācijas uzraudzības vajadzībām.

Minētā pētījuma autori secina, “ka valsts institūciju un nevalstisko organizāciju kapacitāte diskriminācijas situāciju raksturojošo datu vākšanā, apkopošanā un analīzē kopumā ir vāja – trūkst resursu gan datu vākšanai, gan to analīzei” (28.lpp.).

4. Vienlīdzības principa ievērošana jeb pretdiskriminācijas integrēšana.

Indikators:

- institūciju un organizāciju vērtējums par normatīvo regulējumu diskriminācijas novēršanas un ierobežošanas jomā.

Izvērtējot diskriminācijas novēršanas faktisko dimensiju, minētie pētnieki piedāvā vairākus indikatorus. Šeit tie atainoti sagrupēti, balstoties datu avotā:

I. Balstoties ES Darbaspēka apsekojuma mikrodatu analīzē, izdalīti sekojoši indikatori:

1. (A1) Vispārīgie rādītāji:

(A1.1) Nodarbinātības līmenis (pa vecuma grupām);

(A1.2) Bezdarba līmenis (darba meklētāju īpatsvars, % no darbaspēka – pa vecuma grupām);

(A1.4*) Mājsaimniecības darba intensitāte (tiek noteikta pēc gada laikā nostrādāto mēnešu proporcijas, kuru darbaspējīgā vecuma mājsaimniecības personas ir nostrādājuši).

2. (A7) Horizontālā segregācija: Nodarbināto sadalījums 10 galvenajās ekonomiskās aktivitātes sektoros (NACE 2. red.: A; B–E; F; G, I; H, J; K–N; O; P; Q; R–U):

- Saimnieciskās darbības veidu segregācijas nelīdzības indekss;
- Saimnieciskās darbības sektoru segregācijas nelīdzības indekss;
- Invalīdu un pārējo nodarbināto profesiju segregācijas nelīdzības indekss (Nelīdzības indekss ir skaitlis starp 0 un 100 %, kur 0 nozīmē personu ar invaliditāti grupu vienādu sadalījumu pa darbības veidiem un 100 % nozīmē pilnīgu segregāciju. Šajā kontekstā, piemēram, personu ar invaliditāti–pārējo nelīdzības indekss parāda minimālo personu ar invaliditāti proporciju, kuriem būtu jāmaina pamatdarba darbības veidu, lai padarītu savas grupas sadalījumu pa darbības veidiem identisku pārējo sadalījuma).

3. (A8) Darba samaksa:

(A8.1*) Nodarbināto vidējā bruto mēneša darba samaksa (kopā visās darba vietas, izņemot neregistrēto nodarbinātību).

4. (A23) Uztverta personas diskriminācija darba vietā (invaliditātes pazīme krustota ar dzimuma un vecuma pazīmi).

II. Balstoties 2013.g. EU–SILC apsekojuma mikrodatos:

- Personu bez un ar ierobežojumiem aktivitātēs veselības problēmu dēļ darba samaksas starpība, % no personu bez ierobežojumiem darba samaksas;
- Vīrieši un sievietes; nestipri ierobežojumi;
- Vīrieši un sievietes; stipri ierobežojumi.

Pētījuma autori kritizē Eiropas Sociālā apsekojuma (ESS) datu nepieejamību, jo Latvija šajā apsekojumā vairs nepiedalās, uzsverot, ka tie ir starptautiski salīdzināmi dati un satur informāciju par tādiem aspektiem, kuri nav atspoguļoti Darbaspēka un EU–SILC apsekojumos: uztverta diskriminācija, pilsoniskā līdzdalība, uzticība (57. lpp.). Arī ANED šo avotu izmanto politikas mērīšanai.

2.2. Rādītāju izvērtējums saskaņā ar Konvencijas pantiem

Šī pirmā pētījuma apakšsadaļa veidota, balstoties nozaru rīcībpolitikas dokumentos pieejamo un pašreizējo datu vākšanas un monitoringa sistēmas izvērtējumā, kas izklāstīts pirmā pētījuma pirmajā posmā. Rīcībpolitikas virzienu ietvaros aprakstītie dati un rādītāji analizēti, balstoties pētījumos un ziņojumos par datu kvalitāti un politikas izvērtējuma dokumentos (skat. sarakstu 1. nodaļas 1.1.2. sadaļā). Papildus izmantotas intervijas un konsultācijas ar ekspertiem – datu bāzu speciālistiem un analītiķiem, lai izvērtētu datu pieejamību, drošticamību un atbilstību Konvencijas monitoringa vajadzībām, aptverot visus politikas izvērtējumu no trīs aspektiem - rīcības, procesa un ietekmes. Katra panta noslēgumā sniegti ieteikumi attiecīgā panta monitoringam.

5. pants. Vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums

Sākotnējais ziņojums par Konvencijas ieviešanu izšķir piecus diskriminācijas aizlieguma veidus, proti, diskriminācijas aizliegums tiesībās uz darbu, sociālo pakalpojumu saņemšanā, veselības aprūpē, piekļuvē precēm un pakalpojumiem un reklāmā. Savukārt pētījumā par personu ar invaliditāti diskrimināciju³² izšķirtas nodarbinātības, veselības, izglītības un labklājības jomas. Izšķirot veselības, nodarbinātības un izglītības jomas, iespējams aptvert Pamatnostādnēs minētās pamatnozares (6.lpp). Papildus izdalot pakalpojumu un labklājības sadaļu, iespējams monitorēt iepriekšminētajos dokumentos esošās labklājības un piekļuves precēm un pakalpojumiem jomas.

Sākotnējā ziņojumā kā atbilstības rādītājs minēts vien normatīvais regulējums, kas aizliedz diskrimināciju, nepievēršoties tā īstenošanas mērījumiem. Arī Problēmu aprakstā runāts par tiesisko regulējumu, nevis diskriminācijas situāciju.

Šobrīd pieejamie rādītāji var daļēji nodrošināt panta īstenošanas monitoringu. Progresu daļā no minētajām jomām iespējams mērīt, izmantojot katrai izdalītajai jomai specifiskus rādītājus. Papildus, pilnīgam panta īstenošanas monitoringam nepieciešams aizgūt (vai izveidot) rādītājus, kas iegūstami aptaujās un ļautu mērīt diskrimināciju, ar ko personas ar invaliditāti saskārušās kādā periodā no mērķa grupas perspektīvas. Diskriminācijas būtisks aspekts ir sabiedrības viedoklis par personām ar invaliditāti. Izvērtējot pieejamos mērījumus, identificējami divi avoti: Eiropas barometra dati un Latvijā tiesībsarga pasūtīta sabiedrības viedokļa aptauja (2014), kur mērīta sociālā distance.

Diskrimināciju nodarbinātības jomā visprecīzāk ļautu mērīt iespēja atrast darbu personām ar invaliditāti – t.i. mērot laika posmu, kas nepieciešams bezdarbniekam, lai iegūtu nodarbinātības statusu (vismaz 2 mēneši). Citi rādītāji apskatīti 27. panta kontekstā. Diskrimināciju darba tirgū var raksturot sabiedrības uztveres rādītāji, piemēram, sociālās distances rādītājs darba tirgū vai izglītības iestādē. Savukārt, personu ar invaliditāti pašu perspektīvu aptver mērķa grupas aptauja par šo jautājumu, kuru 2014. gadā pasūtīja tiesībsargs.

³² Pētījums par pretdiskriminācijas politikas uzraudzības sistēmas izstrādi (2014) Pieejams: http://www.sif.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=9172:Diskriminācijas-noversanas-uzraudzibas-sistema&catid=2:fonds&Itemid=30&lang=en [skatīts 23.10.2016]

Uz diskrimināciju pakalpojumu saņemšanā un labklājības jomā norāda indikatori, kas mēra gan personu ar invaliditāti dzīves līmeni, gan vērtējumu par dažādās iestādēs strādājošu darbinieku diskrimināciju pret personām ar invaliditāti. Kamēr labklājību mērošie indikatori tiek apkopoti sistemātiski un regulāri, personu ar invaliditāti vērtējums par diskrimināciju pakalpojumu jomā līdz šim ticis apkopots tikai vienreizējas aptaujas ietvaros.

Pastāv vairāki rādītāji par pakalpojumiem, kas saistīti ar personu ar invaliditāti veselības aprūpi. Neviens no tiem nav pietiekošs, lai visaptveroši mērītu diskrimināciju veselības aprūpes jomā, taču šajā sadaļā esošo var papildināt indikatori, kas norādīti pie 25. panta. Tie indikatori ieskicē veselības aprūpes kontekstu un saistībā ar šo pantu var tikt izmantoti kā aprakstoši indikatori. Šobrīd diskrimināciju visefektīvāk iespējams mērīt, izmantojot EU-SILC apsekojuma mikrodatu, mērot personu ar invaliditāti piekļuvi veselības aprūpes pakalpojumiem. Alternatīvi diskrimināciju veselības aprūpes jomā iespējams mērīt ar speciālu mērķa grupas aptauju.

Arī izglītības jomā pieejams apjomīgs rādītāju saraksts, no kura divi rādītāji izvēlēti diskriminācijas mērīšanai. Pirmkārt, iekļaujošas izglītības ieviešanas progresu raksturo segregācijas indekss, kas salīdzina speciālās un vispārējās izglītības iestādēs esošo izglītojamo ar speciālām vajadzībām skaitu. Otrkārt, kā papildinājums diskriminācijas mērīšanai minams rādītājs par vidējo izglītību neieguvušo personu ar invaliditāti skaitu.

Indikatori

1. Vispārējā diskriminācija	
1.1. Sociālā distance kopienā ³³ :	To iedzīvotāju īpatsvars, kas izjustu diskomfortu, ja viņu apkaimē dzīvotu persona ar invaliditāti (<i>Vai Jūs izjustu vai neizjustu traucējumu vai diskomfortu, ja Jūsu apkaimē vai kaimiņos dzīvotu šādi cilvēki..?</i>):1) <i>Ar psihiskām saslimšanām (piemēram, šizofrēnija, depresija), 2) Ar intelektuālās attīstības traucējumiem (atpalicība), 3) Ar kustību traucējumiem, 4) Ar redzes traucējumiem, 5) Ar dzirdes traucējumiem, 6) Ar cita veida ilgstošiem veselības traucējumiem (piem., diabēts, dialīze, HIV)</i>
1.2. Uztvertā diskriminācija attiecībā pret personām ar invaliditāti sabiedrībā	Mērījums pieejams regulāri Eurobarometra ietvaros ik trīs gadu periodā (pēdējie mērījumi 2015). Šis ir starptautiski salīdzināms mērījums,

³³ Pētījums „Latvijas iedzīvotāju aptauja par personu ar invaliditāti tiesībām”. Anketa, 5. jautājums. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Latvijas_iedzivotaju_aptauja_2014_pielikums_2.pdf [skatīts 20.10.2016]

	taču neļauj sīkāk mērīt attieksmi pret dažāda veida invaliditāti.
1.3. Uztvertā diskriminācija sabiedrībā pret invaliditāti personu ar invaliditāti skatījumā	Šāds mērījums Latvijā veikts vienreiz ³⁴ (2014), taču ir būtisks, iekļaujot mērķa grupas perspektīvu, kas patlaban iztrūkst, un ļaujot diskrimināciju skatīt kompleksi kā sabiedrības attieksmes no vienas puses, un personu ar invaliditāti pašuztveri, no otras puses. Aptaujas izlase ir salīdzinoši neliela (266 respondenti), kas neļauj datus tālāk analizēt pēc invaliditātes funkcionāliem aspektiem, kas Latvijā ir būtiski (piemēram, vadoties no sociālās distances mērījumiem).
2. Diskriminācija nodarbinātībā	
2.1. Iespēja atrast darbu personām ar invaliditāti	Indikatoru aprēķina, uzskaitot nedēļas, kuru laikā persona iegūst darbu kopš bezdarbnieka statusa iegūšanas brīža, respektīvi, cik ilgi persona saglabā bezdarbnieka statusu gada laikā. Iespēja ir "0", ja persona nespēj atrast darbu gada laikā, kas ir sliekšnis ilgstošā bezdarba statusa noteikšanai. Rādītājs iegūstams, izmantojot NVA datus un jau ir izveidots NVA pasūtīta profilēšanas uzdevuma ietvaros. Datus iespējams sīkāk analizēt pēc dzimuma, vecuma, tautības, iepriekšējās nodarbinātības kritērijiem.
2.2. Sociālā distance mācību vai darba vidē ³⁵	Vienreizēja aptauja. To iedzīvotāju īpatsvars, kas izjustu diskomfortu mācību vai darba vidē, ja mācītos vai strādātu kopā ar personu ar invaliditāti (<i>Vai Jūs izjustu vai neizjustu traucējumu vai diskomfortu, ja Jūsu mācību biedru vai darba kolēģu vidū būtu šādi cilvēki... ?</i>): 1) <i>Ar psihiskām saslimšanām (piemēram,</i>

³⁴ Pētījums par ANO konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Personu_ar_invaliditati_aptauja_2014.pdf [skatīts 20.10.2016]

³⁵ Pētījums „Latvijas iedzīvotāju aptauja par personu ar invaliditāti tiesībām”. Anketa, 6. jautājums. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Latvijas_iedzivotaju_aptauja_2014_pielikums_2.pdf [skatīts 20.10.2016]

	<p>šizofrēnija, depresija), 2) Ar intelektuālās attīstības traucējumiem (atpalcība), 3) Ar kustību traucējumiem, 4) Ar redzes traucējumiem, 5) Ar dzirdes traucējumiem, 6) Ar cita veida ilgstošiem veselības traucējumiem (piem., diabēts, dialīze, HIV).</p>
2.3. Attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti darba vietā	<p>Šāds mērījums Latvijā veikts vienreiz tiesībsarga pasūtītajā aptaujā (2014). Rādītāja raksturojumu skatīt pie šī paša panta indikatora 1.3.</p>
3. Diskriminācija pakalpojumu saņemšanā un labklājības jomā	
3.1. Attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti pašvaldībās	<p>Tiesībsarga (2014) gadā pasūtītās personu ar invaliditāti aptaujas jautājums: <i>Kā Jūs kopumā vērtējat Latvijas sabiedrības, dažādu institūciju un iestāžu pārstāvju attieksmi pret cilvēkiem ar invaliditāti?</i> Viena no jautājumā aplūkotajām jomām ir “Pašvaldību iestādes”, kuru attieksmi personas ar invaliditāti novērtējušas kā “atbalstošu”, “neitrālu”, “diskriminējošu” vai “grūti pateikt”. Uz šo rādītāju attiecināmi iepriekš minētie komentāri par konkrētās aptaujas pielietojamību.</p>
3.2. Attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti valsts iestādēs	<p>Personu ar invaliditāti vērtējums par institūciju diskrimināciju pret personām ar invaliditāti mērīts vienreiz tiesībsarga 2014. gada aptaujā. Līdzīgi kā 1.3. un 2.3. indikatoriem, līdzšinējās aptaujas trūkums ir izlases apjoms, kas neļauj sīkāk analizēt mērķa grupu un identificēt pieejamības šķēršļus dažādām personu ar invaliditāti grupām.</p>
3.3. Personu ar invaliditāti īpatsvars starp personām ar trūcīgā statusu	<p>Dati pieejami SPOLIS sistēmā</p>
3.4. Personu ar invaliditāti īpatsvars starp personām, kuru ienākumi nepārsniedz nabadzības sliekšņa līmeni	<p>Šos datus apkopo SPOLIS</p>
4. Diskriminācija veselības aprūpē	

4.1. Attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti veselības aprūpes iestādēs	Mērījums veikts vienreiz tiesībsarga pasūtītajā aptaujā (2014). Kā minēts, izlases apjoms neļauj sīkāk sadalīt mērķa grupu. Aptaujas izlases kopu palielinot, kļūtu iespējams mērīt situāciju vecuma grupu griezumā
4.2. Ierobežota pieeja veselības aprūpes pakalpojumiem	<p>Personu ar invaliditāti īpatsvars, kuri pēdējā gada laikā vismaz reizi nevērsās ārstniecības iestādē veselības aprūpes (izņemot zobārsta) pakalpojuma saņemšanai pakalpojumu nepietiekamas pieejamības dēļ. (EU-SILC apsekojuma mikrodati, kas pieejami ar ikgadēju regularitāti. Tomēr jāņem vērā, ka rādītājs iegūstams no EU-SILC aptaujas mikrodatiem, kuru mērķgrupas aptvere attiecīgajā grupā ir salīdzinoši neliela, tāpēc tas ir daļēji drošticams.)</p> <p>EU-SILC aptauja ļauj mērīt personu ar invaliditāti pašvērtējumu piekļuvei veselības aprūpes pakalpojumiem. Dati pieejami gan par veselības aprūpes pakalpojumiem bez zobārstniecības, gan zobārstniecības pakalpojumiem atsevišķi. EHIS mikrodati šī rādītāja iegūšanai līdz šim nav izmantoti, taču pieejami rādītāja iegūšanai. EHIS aptaujā izmantota diferencēta pieeja invaliditātes definēšanai.</p> <p>Kā alternatīva apsverama reprezentatīva Latvijas aptauja, ietverot jautājumu par veselības aprūpes pieejamību. Priekšrocība vietējai aptaujai ir iespēja veidot reprezentatīvu izlasi detalizētam mērījumam pēc kritērijiem invaliditātes kategorijā (funkcionālo traucējumu tips, reģions utt.), kas būtu nozīmīgs Latvijas situācijas mērījumam.</p>
5. Diskriminācija izglītībā	
5.1. Segregācija izglītībā	Izglītojamo ar speciālām vajadzībām īpatsvars (%), kas mācās speciālās izglītības iestādēs. Dati pieejami Izglītības un zinātnes ministrijas gada pārskatā par mācību gadu.

5.2. Izglītības pieejamība	Skolu nepabeigušo (vidējo izglītību neieguvušo) un izglītībā neiesaistīto personu ar invaliditāti vecumā no 18 līdz 24 gadiem īpatsvars (%) (Rādītājs iegūstams no EU-SILC aptaujas mikrodatiem, kuru mērķgrupas aptvere attiecīgajā grupā ir salīdzinoši neliela, tāpēc rādītājs ir daļēji drošticams)
----------------------------	---

2.1. tabula. Konvencijas 5. panta indikatori.

6. pants. Sievietes ar invaliditāti

Kopumā sievietes ar invaliditāti netiek izdalītas kā atsevišķa politikas mērķa grupa un dokumentos tiek uzsvērts, ka šāda nediskriminējoša pieeja balstās vienlīdzīgā atbalstā pret visām personām ar invaliditāti. Sniegtajos datos dominē aprakstoši dati par invaliditāti dzimumu griezumā bez tālākas interpretācijas panta prasību kontekstā. Vienlaicīgi šāda formāla izpratne par dzimumu līdztiesību traucē identificēt specifiskas ar dzimumu saistītas vajadzības. Politikas dokumentos ir vāja izpratne par multiplu (daudzējādu) diskrimināciju, tāpēc personas, kas pakļautas vairāku diskriminācijas riska faktoru ietekmei, parasti nesaņem pietiekamu, vajadzībām atbilstošu atbalstu. Piemēram, sievietes ar invaliditāti salīdzinoši zemāku darba samaksu var saņemt ne tikai invaliditātes, bet arī dzimuma diskriminācijas dēļ. Vai arī sieviešu ar invaliditāti nodarbinātības iespējas var ietekmēt ne tikai invaliditāti, bet arī dzimums, vecums un iepriekšējā nodarbinātības pieredze. Latvijā, ekonomikai stabilizējoties, sieviešu īpatsvars bezdarbnieku vidū ir augstāks kā vīriešiem un pirmspensijas vecums ir būtisks bezdarba riska faktors.

Diskusijās ar NVO pārstāvjiem (Problēmu apraksts) tiek vairākkārt pieminētas sekojošas daudzējādas diskriminācijas riski:

- risks kļūt par cilvēktirdzniecības upuri ir augstāks sievietēm ar garīgās attīstības traucējumiem;
- atbalsta un izpratnes trūkums, pieņemot lēmumus par grūtniecības plānošanu un bērnu audzināšanu sievietēm ar invaliditāti un īpaši ar garīgās attīstības traucējumiem;
- risks kļūt par vardarbības upuri ģimenē, izglītības iestādē, darbavietā u.c..

Izpratnes trūkuma dēļ par daudzējādu diskrimināciju nav arī datu, kas to invaliditātes un dzimuma griezumā mērītu. Lielākā daļa rādītāju ir pieejami dzimuma griezumā, taču tas nenorāda uz rīcībpolitikas darbību šīs daudzējādās diskriminācijas griezumā.

Indikatori

1. Diskriminācijas līmenis	
Šeit izmantojami 5. panta izdalītie indikatori dzimuma griezumā	
2. Specifiskas identificētās diskriminācijas jomas	
2.1. Risks kļūt par vardarbības upuri	Šādi dati patlaban nav pieejami, bet ir apsveramas divas iespējas šādu datu iegūšanai: 1) ievietojot invaliditātes griezumu ³⁶ Noziedzīgo nodarījumu reģistra datos būtu iespējams iegūt datus par noziedzīgo nodarījumu, kas veikti pret sievietēm ar invaliditāti, skaitu, attiecībā pret sekojošiem nodarījumiem: KL 116.-124. pants (Slepkavība), KL 159. pants (Izvarošana), KL 160.-162. pants (Seksuāla vardarbība (bez izvarošanas)), KL 125.-128., 130.-131. pants (Miesas bojājumi un vardarbība), KL132. pants (Apdraudoša uzvedība), KL 154'. pants (Cilvēktirdzniecība). 2) atbalsts cietušiem no vardarbības, sievietes.. Sākot ar nākamo gadu sistēmas SPOLIS ietvaros plānots apkopot datus par vardarbībā cietušām pieaugušām personām, kas tiks vākti pašvaldībās. Tālākā nākotnē plānots SPOLIS ietvaros apkopot informāciju arī par vardarbību veikušajām personām, kā arī pārņemt funkciju, ko šobrīd pilda Latvijas Bērnu fonds - apkopot informāciju par vardarbībā cietušiem bērniem.

2.2. tabula. Konvencijas 6. panta indikatori.

7. pants. Bērni ar invaliditāti

Pants pievēršas noteiktai vecuma grupai un ir aplūkojams starpnozaru dimensijā. Pasākumi bērnu cilvēktiesību un pamatbrīvību vienlīdzīgai nodrošināšanai tiek īstenoti veselības, sociālās iekļaušanas un sociālās aizsardzības pakalpojumu formā, kā arī izglītībā, caur šīm jomām parādoties politikas plānošanas dokumentos ar atbilstošiem rādītājiem, kas tādējādi nosedz šo pantu. Šī panta saturs ir saistīts arī ar 23. pantu, kur bērnu situācija tiek skatīta deinstucionalizācijas un ģimenes kontekstā, īstenojot bērnu tiesības netikt nošķirti no ģimenes un pievēršoties pakalpojumiem ģimenei. Tā kā ģimenēm un bērnu izglītībai paredzētie pakalpojumi aplūkoti pie citiem pantiem, šeit tie dublēti netiks.

Par panta trešās sadaļas, kas uzsver bērnu ar invaliditāti tiesības brīvi paust savu viedokli par visiem ar viņiem saistītajiem jautājumiem, datu trūkums izskaidrojams ne tikai ar to regulāras

³⁶ Noziedzīgo nodarījumu reģistrs. Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/lv/node/427> [skatīts 20.10.2016]

iegūšanas sarežģītību, bet arī ar nostāju, kādā par bērniem tiek runāts, neskatoties uz bērnu izvirzīšanu starp prioritārajām mērķgrupām. Kā Problēmu aprakstā norāda biedrība “Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi”, aptaujās, kurās tiek apsekots bērnu stāvoklis, lielākoties tiek jautāts tikai vecāku viedoklis, kurš tad arī pārstāv bērnu intereses. Arī plānošanas dokumentos par bērniem mēdz tikt runāts kā par grupu, kuru lemtspēja ir ierobežota, nevis pievērsta uzmanība tam, kā personas līdz 18 gadiem atbilstoši mērķa grupas vajadzībām uzklaust un atbalstīt. Ar šādas perspektīvas pielietošanu rodas risks neievērot tiesību pieeju bērnu ar invaliditāti sociālās iekļaušanas atbalsta pasākumos. Izglītības institūcijās bērniem viedokļa un vajadzību izteikšanas iespējas kļūst plašākas, tomēr tās bieži vien nav iespējams īstenot finansējuma trūkuma dēļ (Problēmu apraksts).

Šim pantam izdalīts tikai viens atsevišķs indikators. Uz šo pantu attiecas 23. panta analīzes (apraksta) noslēgumā uzskaitītie indikatori.

Indikatori

1.Valsts un pašvaldību atbalsta bērniem ar invaliditāti vērtējums	
1.1. Uzlabojuma nepieciešamība 1.1.1. pabalstu sistēmā 1.1.2. veselības aprūpes pakalpojumos 1.1.3. medicīnas rehabilitācijas pakalpojumos 1.1.4. iekļaujošā izglītībā	Tiesībsarga pasūtītajā aptaujā personām ar invaliditāti (2014) kā vissvarīgākās jomas, kuras valsts un pašvaldību iestādēm būtu steidzami jāuzlabo, domājot par bērniem ar invaliditāti, izdalītas: (1) pabalstu sistēma, (2) medicīnas pakalpojumi, (3) medicīnas rehabilitācijas pakalpojumi un (4) iekļaujoša izglītība. Šajās tematiskajās sadaļās 7. panta indikatoru varētu izvērst, veidojot aptaujā balstītu aprakstošu indikatoru valsts un pašvaldību atbalsta raksturojumam. Vienlaikus, jāņem vērā, ka aptaujas mērķa grupa ir pieaugušas personas ar invaliditāti, kurām ne vienmēr būs tieša pieredze ar bērniem ar invaliditāti, līdz ar to dati nav viennozīmīgi interpretējami.
	Skat. arī 23. panta 1. sadaļas indikatorus

2.3. tabula. Konvencijas 7. panta indikatori.

8. pants. Izpratnes veidošana

Pants nosaka, ka dalībvalsts apņemas veikt pasākumus, kas veicinātu personu ar invaliditāti iekļaušanu sabiedrībā, uzlabojot sabiedrības sociālo izpratni par invaliditāti. Iepriekš politikas dokumentos aplūkoti rādītāji, kas pieejami Eurobarometra aptaujās par diskrimināciju, līdz ar to izmantojami kā rezultāta indikatori un daļēji aptver šī panta saturu. Tomēr Eurobarometra rādītāji ar invaliditāti saistītajos jautājumos situāciju atspoguļo virspusēji, jo atklāj tikai sabiedrības vērtējumu. Panta mērīšanai izmantojami 5. panta 1.2. un 2.2. indikatori.

Sākotnējā ziņojumā (14.-16.lpp.) aprakstīti dažādi pasākumi, kas veikti sabiedrības izpratnes uzlabošanai, kur katram ir sava specifika, piemēram, pasākumu organizēšana Starptautiskajā cilvēku ar invaliditāti dienā. Šāda veida pasākumu uzskaitē, izmantojama procesa, bet ne

efektivitātes aprakstam. Līdzīga situācija ir dažādu neregulāru pasākumu un projektu uzskaitē, piemēram, atbalstu mācību videomateriāla izveidei vai televīzijas sižetu skaitam, ko var izmantot par vismaz daļēju procesa indikatoru.

Budžeta līdzekļu atvēlēšana informatīvajiem pasākumiem nav uzticams indikators, jo nesniedz ieskatu katras aktivitātes vai projekta kontekstā, lai gan tā aplūkošana palīdz aprakstoši apzināt situāciju rīcībpolitikā. Tā kā izpratnes veicināšana ir īpaši nozīmīga starp noteiktu nozaru profesionāļiem, piemēram, pedagoģiskā un sociālā atbalsta personāla darbiniekiem, uz pantu attiecināmi arī rādītāji par pedagogu apmācībām, tomēr tie pārklājas ar Konvencijas 24. panta indikatoru un šeit nav izdalīti atsevišķi.

Indikatori

1. Sabiedrības attieksmes veidošana	
1.1. Pasākumu (projektu, kampaņu u.c.) skaits un aptvere.	Šis ir kvalitatīvs indikators un iegūstams, apkopojot informāciju par pasākumiem NVO sektorā, pašvaldībās un valsts iestādēs
2. Izpratnes līmeņa novērtēšana sabiedrībā	
2.1. Diskriminācijas atzīšana	Ir dzirdējuši vai zina par diskrimināciju uz invaliditātes pamata. Apstiprinošās atbildes, (%) (Eiropas barometrs, 2015; ik pa trim gadiem)
2.2. Apgrūtināta pieejamība precēm un pakalpojumiem	Apgrūtinātu pieejamību precēm un pakalpojumiem uzskata kā diskriminējošu faktoru. Apstiprinošās atbildes, (%) (Eiropas barometrs, 2015; ik pa trim gadiem)
2.3. Pietiekama izpratne par diskrimināciju	Savu izpratni par diskrimināciju vērtē kā pietiekamu. Apstiprinošās atbildes, (%) (Eiropas barometrs, 2015; ik pa trim gadiem)
2.4. Diskriminācijas izplatība	Uzskata, ka diskriminācija uz invaliditātes pamata ir izplatīta. Apstiprinošās atbildes, (%) (Eiropas barometrs, 2015; ik pa trim gadiem)
2.5. Tiesību aizstāvība	Izpratnes līmenis par savu tiesību aizstāvību diskriminācijas gadījumā. Apstiprinošās atbildes, (%) (Eiropas barometrs, 2015; ik pa trim gadiem)
3. Sabiedrības izpratnes līmeņa novērtēšana starp personām ar invaliditāti	
	Šo mērījumu ļaus izveidot 5. panta 1.3. un 2.3. indikatoru.

2.4. tabula. Konvencijas 8. panta indikatoru.

9. pants. Pieejamība

Pants ietver plašu jomu klāstu, kas pieprasa apjomīga indikatoru saraksta izveidi. Pārskatāmības labad pieejamības rādītāji tiks aplūkoti pa jomām, kas definētas, balstoties ar Konvenciju saistītos Latvijas politikas plānošanas dokumentos. Tiesu sistēmas, individuālās pārvietošanās un politisko tiesību realizēšanas pieejamības rādītāji aprakstīti attiecīgi Konvencijas 13., 20. un 29. panta sadaļās un šeit netiks dublēti. Lai gan informācijas pieejamība minēta arī 21. pantā, tie rādītāji, kas saistīti ar informāciju par ēku, infrastruktūru, transporta, pakalpojumu, masu mediju un informācijas un sakaru tehnoloģiju pieejamību tiks apkopoti šeit. Kamēr 21. pants pievēršas vārda un uzskatu brīvībai, šeit informācijas pieejamība drīzāk skatīta kā priekšnoteikums, piemēram, transporta vai pakalpojumu pieejamībai, virzoties uz personu ar invaliditāti deinstitucionalizāciju. Tālākais apraksts un indikatori tiks strukturēti valsts un pašvaldību ēku un mājokļa, sabiedriskā transporta un infrastruktūras un informācijas pieejamības sadaļās.

Politikas dokumentos izmantotie rādītāji daļēji pārklāj pantu. Pastāv vairāki sistemātiski apkopotie rādītāji informācijas pieejamības mērīšanai un daži rādītāji par sabiedriskā transporta un infrastruktūras pieejamību. Valsts un pašvaldību ēku pieejamība līdz šim fiksēta ar vienreizēju apsekojumu, kā arī tiesībsarga vai NVO veiktu aptauju palīdzību.

Lai gan Sākotnējā ziņojumā (16.-19. lpp.) minēts, ka ar jaunbūvēm un rekonstrukcijas darbiem saistītie normatīvie akti aptver vides pieejamības jautājumus, dažus punktus vēlāk minēts, ka NVO pārstāvji norāda, ka “praksē joprojām arī jaunuzceltās ēkas ne vienmēr ir pieejamas cilvēkiem ar invaliditāti”. Normatīvie akti un informācija, kas radīta, pieņemot, ka tie tiek ievēroti, nav pietiekama un uzticama panta monitoringam. Domājot par panta īstenošanas monitoringu, uzmanība jāpievērš arī politikas plānošanas dokumentos izmantotajiem aptauju un vienreizēju apsekojumu rezultātā iegūstamiem rādītājiem, taču jāņem vērā rādītāju nepilnības. Piemēram, biedrības Apeirons veiktā aptauja “Zelta krukis” tiek veikta ik gadu, taču nav ekstensīva; LM veiktais apsekojums netiek veikts regulāri, turklāt apseko vien ERAF projektu ietvaros pielāgotās ēkas; tiesībsarga pasūtītais Konvencijas monitorings netiek veikts regulāri, taču ļauj gūt datus par valsts un pašvaldību ēkām pēc to funkcionalitātes veida. Savukārt, Nacionālās invaliditātes padomes sanāksmju protokolos minēts, ka Latvijas Paralimpiskā komiteja (LPK) apkopo datus par sporta būvju pieejamību cilvēkiem ar kustību traucējumiem, taču šis rādītājs ir salīdzinoši šaurs un trūkst informācijas par tā apkopošanas metodoloģiju un datu uzticamību.

Ēku pieejamības jautājums nav viennozīmīgs, piemēram, domofoni var tikt skatīti kā vides pielāgojums personām ar kustību traucējumiem, taču apgrūtināt ēku pieejamību personām ar dzirdes invaliditāti. Salīdzinot ar ēku pieejamību saistībā ar kustību ierobežojumiem, tās pielāgošana personām ar dzirdes traucējumiem var šķist mazsvarīga, taču NVO uz to norāda kā risināmu problēmu (turpat, 19.lpp.). Vēl nepieciešams pieminēt, ka pantā minēta pieejamība avārijas dienestiem, ko iespējams sasaistīt ar vispārēju evakuācijas no ēkām pieejamību, kuras mērīšanas rādītāji šobrīd nav pieejami.

Pirms pievēršties sabiedriskā transporta un infrastruktūras pieejamībai, jāmin, ka tās, līdzīgi kā valsts un pašvaldību ēku pieejamības monitorings, nenodrošinās aptverošu panta īstenošanas

monitoringu, jo, piemēram, personām ar invaliditāti var būt problemātiski atstāt savu dzīvesvietu. NVO pārstāvji Problēmu aprakstā norāda, ka mājokļa pielāgošana joprojām ir aktuāla problēma; tā īpaši uzsvēta arī šī Konvencijas panta formulējumā. Jautājums ir ticis aktualizēts Ģimenes valsts pamatnostādņēs 2011. – 2017. gadam, kur minēts, ka izveidots mājokļa pielāgošanas atbalsta pasākums, taču ņemot vērā tā izmantošanas zemo popularitāti, rādītājs nav pietiekami aptverošs panta monitoringam. Vienlaikus, viens no Konvencijas panta apakšpunktiem pievēršas arī pavadonu un atbalsta personāla jautājumam. Kā norādīts eksperta ziņojumā³⁷, asistenta pakalpojuma nodrošinājums saskaņā ar normatīvo regulējumu, ir salīdzinoši šaurs - asistentu primāri definējot kā pavadoni, kas neļauj ar asistenta pakalpojumu saistītos rādītājus izmantot mājokļa pieejamības monitoringam. Mājokļa pieejamība aplūkota arī vienreizējā tiesībsarga pasūtītā personu ar invaliditāti aptaujā (2014)³⁸, kurā lūgts novērtēt dažādus savas dzīves kvalitātes aspektus, taču tajā minēto jautājumu neuzskatām par pietiekamu panta monitoringam.

Sabiedriskā transporta un infrastruktūras pieejamības jomā pieejams rādītājs par personām ar invaliditāti paredzēto auto stāvvietu pieejamību, kas minēts tikai Invaliditātes lietu nacionālās padomes sēdes protokolos, bet ne politikas dokumentos. Konvencijas pantā šī apakšjoma nav plaši aprakstīta, taču daudzos ar Konvenciju saistītos nacionālas nozīmes politikas plānošanas dokumentos tā identificēta kā problemātiska, kas pamato tās skatīšanu atsevišķi un pastiprinātas uzmanības pievēršanu tās monitoringam. Pirmā pētījuma pirmajā posmā sabiedriskā transporta un infrastruktūras pieejamības rādītāji un to pielietojamība aprakstīta izvērstāk, taču arī šeit nepieciešams norādīt, ka tiesībsarga veiktajā pašvaldību aptaujā (2015) izmantotajiem rādītājiem piemīt panta monitoringa potenciāls, ja iespējams datus apkopot sistemātiski. Jāpiemin, ka aptaujā minētais rādītājs par pieejamības kritēriju iekļaušanu, līdzīgi kā ēku pieejamības sadaļā, nesniedz drošticamu informāciju par infrastruktūras objektu faktisko pielāgotību personu ar invaliditāti ikdienas vajadzībām, taču ir derīgs vismaz kā procesa indikators, kamēr rādītāju par sabiedriskā transporta iepirkuma specifiskāciju būtu iespējams lietot kā rezultāta indikatoru.

Visbeidzot, informācijas pieejamība (vides objektos, par objektu pieejamību, plašsaziņas līdzekļos utt.) minēta vairākos panta apakšpunktos. Sākotnējā ziņojumā minēts, ka tieši informācijas pieejamība ir galvenā problēma personām ar dzirdes un intelektuālo invaliditāti dažādu iemeslu dēļ. Ir pieejami rādītāji, kurus iespējams izmantot kā indikatorus par informācijas pieejamību plašsaziņas līdzekļos un elektroniskās pieejamības centros. Taču nav datu par personu ar invaliditāti iespējām vienlīdzīgā mērā lietot dator tehniku, kā arī rādītāju, kas ļautu mērīt vieglās valodas lietojuma daudzumu mājaslapās. Tāpat pantā norādīts, bet

³⁷ Personām ar invaliditāti nepieciešamo asistenta pakalpojumu nodrošināšanas efektivitāte. Eksperta ziņojums. SUSTENTO (2015) Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2015/2.4.1-10_2015/eksperta-zinojums.pdf [skatīts 23.10.2016]

³⁸ Pētījums par ANO konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu, personu ar invaliditāti aptauja. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Personu_ar_invaliditati_aptauja_2014.pdf [skatīts 21.10.2016]

politikas dokumentos nav aplūkots veids, kā mērīt vieglās valodas, lielu fontu, braila raksta, kā arī informācijas audio formātā pieejamību valsts un pašvaldību ēkās, kultūras pieminekļu apkārtnē un sabiedriskajā transportā. Ņemot vērā, ka informācijas pieejamība Konvencijas pantā uzsvērtā vairākkārt, būtu noderīgi iekļaut tādu apakšindikatoru, kas mērītu personu ar invaliditāti vērtējumu par informācijas pieejamību. Šāds rādītājs ir ticis apkopots tiesībsarga aptaujā (2014), taču netiek mērīts sistemātiski. Tiesībsarga pasūtītajā pašvaldību aptaujā (2015) pieejams rādītājs par pašvaldībās saņemtajām sūdzībām par informācijas pieejamību, taču to vērtējam kā mazāk efektīvu informācijas pieejamības monitoringam.

Tehnisko palīglīdzekļu pieejamība var kalpot kā vispārīgs rādītājs publiskās telpas un informācijas pieejamības mērīšanai. Šādus datus apkopo Latvijas Neredzīgo biedrības (LNB), Latvijas Nedzirdīgo savienības (LNS) un Vaivaru Tehnisko palīglīdzekļu centra (VTPC) datubāzes, kuru dati pieejami sistēmā LabIS.

Indikatori:

1. Valsts un pašvaldību ēku pieejamība	
1.1. Objektu pieejamība	Objektu pieejamības īpatsvars. Vienreizējs LM apsekojums, sadarbībā ar KF un ERAF, 2011
1.2. Sporta ēku pieejamība	Sporta būvju īpatsvars, kas pieejamas cilvēkiem ar kustību traucējumiem (LPK dati)
1.3. Personām ar kustību traucējumiem pieejamas ēkas	Cilvēkiem ar kustību traucējumiem pieejamas ēkas (Ikgadēja aptauja “Zelta Kruķis”, Apeirons)
1.4. Publisko ēku pieejamība personām ar invaliditāti: pašvaldības	Tiesībsarga pasūtītās pašvaldību aptaujas par Konvencijas monitoringu (2015) ³⁹ jautājums “ <i>Publisko ēku īpatsvars (procentos), kuras pilnībā, daļēji vai nav pieejamas personām ar invaliditāti</i> ”. Aptaujā izdalītas trīs invaliditātes apakšgrupas (kustību traucējumi, redzes traucējumi, dzirdes traucējumi) un vienpadsmit ēku pieejamības apakšgrupas, kas rezultātos gan apkopotas trijās grupās. Tiesībsargs norāda, ka pašvaldību sniegtā informācija ne vienmēr ir precīza, kas apgrūtina datu salīdzināmību. Lai gan aptaujā piedāvātie atbilžu varianti “ēka ir pilnībā pieejama”, “ēka ir daļēji pieejama” un “ēka nav pieejama” anketā

³⁹ ANO konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings 2010 – 2014, Pašvaldību aptaujas rezultāti. (2015)

Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Latvijas_pasvaldibu_aptauja_2015.pdf [skatīts 17.10.2016]

	definēti precīzi, tiesībsargs pieļauj, ka pašvaldības gradāciju interpretējušas dažādi.
1.5. Publisko ēku (izglītības, kultūras, atpūtas un sporta iestāžu) pieejamība	<p>Publisko ēku pieejamība personām ar invaliditāti: izglītības, kultūras, atpūtas un sporta iestādes (tiesībsargs, 2015⁴⁰)</p> <p>Nepieciešams veikt apsekojumu, lai konstatētu fizisko pieejamību pēc funkcionālo traucējumu veida sekojošu ēku grupām:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tiesu ēkas • Veselības aprūpes iestādes • Rehabilitācijas iestādes • Izglītības iestādes: pirmskolas, vispārējās izglītības, profesionālās izglītības iestādēs, augstākās izglītības mācību iestādes. <p>Šāds izvērtējums nav veikts. Tiesībsargs iesaka veikt šādu izvērtējumu arī 13., 24., 25., 26. panta monitoringam.</p>
2. Sabiedriskā transporta un infrastruktūras pieejamība	
2.1. Bezmaksas transports personām ar III grupas invaliditāti	Mērāms ar to pašvaldību īpatsvaru (5) no visām pašvaldībām. Pašvaldības, kas nodrošina bezmaksas sabiedrisko transportu personām ar III grupas invaliditāti Rādītājs iepriekš nav ticis centralizēti apkopots, tas būtu iegūstams reizi gadā pašvaldībām uzdodot jautājumus 1) "Vai kādā no Jūsu pašvaldības pilsētām pastāv pilsētas nozīmes sabiedriskais transports?" un 2) "Vai Jūsu pašvaldībā personām ar III grupas invaliditāti tiek nodrošināts bezmaksas sabiedriskais transports, pilsētas nozīmes maršrutos?". Šādu informāciju pirmais pētījums iesaka apkopot LM.
2.2. Ceļu infrastruktūras pielāgotība	Pašvaldību, kuru iepirkumu par ceļu infrastruktūras specifikācijās minētas personām ar invaliditāti saistošas prasības, īpatsvars. Tiesībsarga pasūtītās pašvaldību aptaujas par Konvencijas monitoringu (2015) anketā ietverts jautājums „Vai, izstrādājot tehnisko specifikāciju publiskajam iepirkumam par ceļu infrastruktūras attīstīšanu, tiek noteiktas prasības vides

⁴⁰ Turpat.

	<i>pieejamības nodrošināšanai?”</i> Aptauja ir atkārojama, jautājums ļauj mērīt infrastruktūras pieejamību.
2.3. Sabiedriskā transporta pielāgotība	<p>Pašvaldību, kas iepērkot/slēdzot nomas līgumus par sabiedrisko transportu, tehniskajās specifikācijās ietver nosacījumus, ka sabiedriskajam transportam ir jābūt pielāgotam personu ar invaliditāti vajadzībām, īpatsvars (tiesībsargs, 2015⁴¹)</p> <p>Pašvaldību aptaujas rezultātos nav citēts jautājums, kas ļāvis iegūt rādītāju. Pieņemot, ka tas formulēts līdzīgi, kā iepriekšējā indikatora aprakstā minētais, aptauja ir atkārojama, jo ļauj mērīt sabiedriskā transporta pieejamību.</p>
3. Informācijas pieejamība	
3.1. Informācijas pieejamība personām ar redzes traucējumiem	<p>Pieejami divi veidu dati:</p> <p>a) Latvijas Neredzīgo bibliotēkas apmeklējumu skaits gadā (pa filiālēm) (LNerB)</p> <p>b) Izsniegto bibliotēkas materiālu skaits (pa filiālēm) gadā (LNerB)</p>
3.2. Informācijas pieejamība personām ar dzirdes traucējumiem	<p>Pieejami divi veidu dati:</p> <p>a) Subtitrēto un surdotulkoto raidījumu īpatsvars gadā (NEPLP)</p> <p>b) Raidlaika stundas gadā, kas pieejamas ar surdotulku, ar titriem gadā (NEPLP)</p>
3.3. Informācijas pieejamība personām ar invaliditāti	<p>Personu ar invaliditāti (pa invaliditātes veidiem) vērtējums par informācijas pieejamību. Indikatora pamatā ir tiesībsarga pasūtītās personu ar invaliditāti aptaujas (2014) jautājums <i>“Kopumā, kā Jūs vērtējat informācijas pieejamību par dažādiem pakalpojumiem un iespējām?”</i> Aptaujā piedāvātie atbilžu varianti: “Labi”, “Apmierinoši”, “Slikti”, “Grūti pateikt”. Aptauja ir atkārojama un vērtējama kā ļoti nozīmīga informācijas pieejamības monitoringam.</p> <p>Aptaujā iekļauts personu ar invaliditāti vērtējums par dažādas, personām ar invaliditāti saistošas, informācijas</p>

⁴¹ Turpat.

	pieejamību dažādās jomās (tiesībsargs, 2014 ⁴²). Indikatoram noderīga būtu vidējā vērtējuma rādījums, iekļaujot visas jomas.
3.4. Izglītības, veselības aprūpes, tiesu institūciju mājas lapu pieejamība	Šāds izvērtējums nav veikts. Tiesībsargs iesaka veikt šādu izvērtējumu arī 13., 24., 25., 26. panta monitoringam.
4. Tehnisko palīgīdzekļu nodrošinājums	
4.1. Tehnisko palīgīdzekļu pieejamība	Cilvēku, rindā pēc tehniskajiem palīgīdzekļiem skaits (VTPC, LNB, LNS)
4.2. Steidzami nepieciešamu tehnisko līdzekļu pieejamība	Cilvēku, kuriem tehniskie palīgīdzekļi piešķirami steidzamības kārtā rindā pēc tehniskajiem palīgīdzekļiem skaits (VTPC, LNB, LNS). Rādītāju iespējams iegūt apkopojot un operējot ar datiem mēneša griezumos. Papildus, rādītāju iespējams apkopot pa tehnisko palīgīdzekļu veidiem, kas sniegtu detalizētāku priekšstatu par situāciju. Lai gan rindā esošo cilvēku skaitu ietekmē dažādi faktori, tas sniedz precīzāku situācijas atainojumu, kā procentuāls rādītājs, ko būtu iespējams iegūt šo skaitli pretnostatot citiem mainīgajiem. Dati no VTPC, LNB un LNS palīgīdzekļu pakalpojumu uzskaites datubāzēm tiek iekļauti arī LabIS.
4.3. Tehnisko līdzekļu kvalitāte un apkalpošanas kvalitāte	Vaivaru tehnisko palīgīdzekļu centra dati par sūdzībām par tehnisko palīgīdzekļu kvalitāti, kā arī par apkalpošanas (attieksmes) kvalitāti.

2.5. tabula. Konvencijas 9. panta indikatori.

10. pants. Tiesības uz dzīvību

Neviens no patlaban izmantotajiem rādītājiem nepārklāj šī panta saturu. Analizējot Sākotnējo ziņojumu, redzams, ka pants traktēts šauri, proti, Latvijas normatīvajos aktos nav paredzēti tiesiski šķēršļi tiesības uz dzīvību īstenošanā. Analizējot papildus materiālus, kā būtiskākā problēma attiecībā uz pantu Problēmu aprakstā minēta grūtniecības pārtraukšana medicīnisku

⁴² Pētījums par ANO konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu, personu ar invaliditāti aptauja. (2014) Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Personu_ar_invaliditati_aptauja_2014.pdf [skatīts 20.10.2016]

iemeslu dēļ (Seksuālās un reproduktīvās veselības likums⁴³, 26. pants.), kur gaidāmā bērna invaliditāte var kalpot par labu grūtniecības pārtraukšanas izvēlei. Lai arī likumā šāda izpratne nav fiksēta, sociālie partneri to identificē kā sastopamu praksi. Kā problēma minēts atbalsta trūkums topošajiem vecākiem, lai izvēle par grūtniecības saglabāšanu vai pārtraukšanu situācijās, kad gaidāms bērns ar invaliditāti, balstītos zināšanās un informācijā. Tādējādi apmācību, kurās tiktu iekļautas tēmas par informētu izvēli attiecībā uz grūtniecības pārtraukšanu vai turpināšanu, skaits var kalpot par indikatoru tam, kāds progress vērojams šo problēmu risināšanā. Patlaban nav vienotu pasākuma kompleksu, kas atbalstītu vecākus, kuri gaida bērnu ar paredzamu invaliditāti. Ja tādi tiktu paredzēti, tos varētu pievienot atbalsta izvērtējumam kā apakšindikatorus. Kā vēl viens svarīgs indikators minams sabiedrības attieksme pret personu ar invaliditāti lēmumu radīt bērnus, kura novērtēšana ļautu gūt ieskatu tajā, kāda ir kopējā sabiedrības attieksme pret personu ar invaliditāti tiesībām uz dzīvību.

Indikatori:

1. Atbalsta izvērtējums topošajiem vecākiem, ja gaidāms bērns ar invaliditāti	
1.1. Pieejama informācija	Informācijas vienību skaits topošajiem vecākiem un aptvere, kur iekļauta informācija par valsts atbalsta pasākumiem ģimenēm, kurās aug bērns ar invaliditāti;
1.2. Apmācīts personāls	Personāla apmācību skaits, kurās iekļautas zināšanas/prasmes atbalstīt informētu izvēli par grūtniecības pārtraukšanu vai turpināšanu. Abi apakšindikatoru ir kvalitatīvi un raksturo rīcību - pasākumus panta īstenošanai.
2. Sabiedrības attieksmes indikators: sabiedrības attieksme pret personu ar invaliditāti tiesībām uz dzīvību	
2.1. Atbalsts tiesībām radīt bērnus personām ar invaliditāti	Vidējais rādītājs un pa funkcionālo traucējumu veidiem (atbildes "Jā" īpatsvars). Alternatīvi apakšindikatoru var sīkāk dalīt: ar psihiskām saslimšanām, ar intelektuālās attīstības traucējumiem, ar kustību traucējumiem, ar redzes traucējumiem, ar dzirdes traucējumiem. Ar cita veida ilgstošiem veselības traucējumiem tiesībsarga pasūtītās Latvijas iedzīvotāju aptauja par personu ar invaliditāti tiesībām (2014) jautājums " <i>Vai, Jūsaprāt, cilvēkiem ar dažāda veida invaliditāti vajadzētu radīt bērnus, ja šie cilvēki to vēlas? Lūdzu, pasakiet par katru invaliditātes veidu, ko es Jums nosaukšu.</i> ": 1) <i>Ar psihiskām saslimšanām</i>

⁴³ Seksuālās un reproduktīvās veselības likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=58982> [skatīts 20.10.2016]

	<p>(piemēram, šizofrēnija, depresija), 2) Ar intelektuālās attīstības traucējumiem (atpalicība), 3) Ar kustību traucējumiem, 4) Ar redzes traucējumiem, 5) Ar dzirdes traucējumiem, 6) Ar cita veida ilgstošiem veselības traucējumiem (piem., diabēts, dialīze, HIV)</p> <p>Aptauja ir atkārojama. Jautājuma formulējums ļauj mērīt sabiedrības attieksmi attiecībā pret invaliditātes veidiem un raksturo arī diskriminācijas pakāpi (5. panta joma).</p>
3. Grūtniecības pārtraukšana medicīnisku indikāciju dēļ	
3.1. Medicīnisku abortu īpatsvars	<p>Medicīnisku abortu skaits uz 1000 dzīvi dzimušiem, SPKC dati</p> <p>Rādītājs daļēji raksturo mērķgrupu, jo kā medicīniskais aborts tiek uzskaitīts plašāks iemeslu loks: grūtniecības pārtraukšana medicīnas iestādē (kam piekrīt grūtniece, viņas vecāki vai aizbildnis) mātes anatomisku un funkcionālu pārmaiņu, diagnosticētu vai prognozējamu augļa iedzimtu vai ģenētisku pārmaiņu dēļ, pirms pilnām 24 grūtniecības nedēļām⁴⁴, kā arī sociālu apstākļu dēļ.</p>

2.6. tabula. Konvencijas 10. panta indikatori.

11. pants. Riska situācijas un ārkārtas humānās situācijas

Šobrīd izmantotie rādītāji nenosēd Konvencijas panta prasības. Kā norādīts “Nacionālo un reģionālo politikas plānošanas dokumentu sociālās iekļaušanas un sociālo pakalpojumu cilvēkiem ar invaliditāti jomā sasaistes ar ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām analīze” (2011) dokumentā, šī panta prasības arī nav iekļauts ne reģionālās, ne arī nacionālās plānošanas dokumentos. Arī Sākotnējā ziņojumā šis pants apskatīts vien formāli kā tāds tiesiskais regulējums, kas neizdala personas ar invaliditāti un ārkārtas situācijās paredz tādas pašas tiesības kā visiem iedzīvotājiem.

Taču šai ziņojumā ir norādīts, ka Ministru kabineta 2004.gada 17. februāra noteikumi Nr.82 „Ugunsdrošības noteikumi”, paredz nepieciešamību juridiskām personām, izstrādājot ugunsdrošības instrukciju, ņemt vērā iespēju, ka nāksies evakuēt arī personas ar funkcionālajiem traucējumiem un paredzēt tam nepieciešamos pasākumus, šo normu izpildes kontroli uzliekot par pienākumu Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienestam. Faktiskās rīcības mērījumi var kalpot par indikatoru šī panta izpildē. Šo normu biežs pārkāpums ir minēts arī kā viena no problēmām Problēmu aprakstā. Dokuments iezīmē arī nepieciešamību informēt sabiedrību kopumā par veicamajiem pasākumiem, lai nodrošinātu personu ar invaliditāti drošību civilās aizsardzības plānu ietvaros un veikt tajos nepieciešamās izmaiņas evakuācijas plānos, ja personu ar invaliditāti vajadzības nav ņemtas vērā. Minēta īpašas metodikas

⁴⁴ Līdz 01.05.2007. – grūtniecības pārtraukšana pirms pilnām 22 grūtniecības nedēļām.

izstrādāšana bērniem un jauniešiem ar īpašajām vajadzībām pirmsskolas izglītības iestādēs un skolās, kā arī personām ar invaliditāti kopumā, ņemot vērā viņu īpašās vajadzības un papildu personāla apmācības šādiem gadījumiem; arī tehnisko risinājumu ieviešana, lai nodrošinātu iespēju personām ar invaliditāti vai īpašām vajadzībām sazināties ar avārijas un operatīvajiem dienestiem. Sākotnējā ziņojumā minēts, ka patlaban trauksmes signāli izmanto skaņas brīdinājumus, kas neļauj personām ar dzirdes traucējumiem uztvert signālus.

Indikatori

1. Ugunsdrošības pasākumu un plānu pielāgošana personām ar invaliditāti	
1.1. Drošības instrukciju izstrāde	Juridisko personu skaits, kuras izstrādājušas ugunsdrošības instrukciju, kura ietver kārtību, kādā nepieciešamības gadījumā tiks evakuētas personas ar funkcionālajiem traucējumiem un attiecīgi pasākumi šīs evakuācijas nodrošināšanai (Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests - VUGD)
1.2. Ugunsdrošības noteikumu pārkāpumi	Ugunsdrošības pārkāpumu izplatība attiecībā pret personām ar īpašām vajadzībām. VUGD konstatēto pārkāpumi MK 82. noteikumu 10. panta "Ugunsdrošības instrukcijā ietver šādu informāciju" 10.9.6. apakšpunktu "kārtība, kādā tiek evakuētas personas ar īpašām vajadzībām, un attiecīgi pasākumi tās nodrošināšanai, ja attiecīgajā ēkā var atrasties personas ar īpašām vajadzībām". Pārkāpumu skaits neaptver izplatību, tāpēc pilnīgāku indikatoru veidotu atklāto pārkāpumu skaita attiecībā pret kopumā veikto pārbaužu skaitu.

2.7. tabula. Konvencijas 11. panta indikatori.

12. pants. Vienlīdzīga tiesībspējas atzīšana

Pamatnostādnēs norādīts, ka "neraugoties uz jau esošajiem normatīvajiem aktiem un to daudzajām izmaiņām (..) vēl aizvien ir daudz cilvēku, kuriem nav bijusi iespēja realizēt savas tiesības kādā no ANO Konvencijā minētajām jomām" (31. lpp.). Dokumentā norādīts, ka vienlīdzīga tiesībspēja ir viens no diviem apakšvirzieniem personu ar invaliditāti un sabiedrības kopumā informētības un izpratnes par ar invaliditāti saistītu jautājumu sasniegšanai. Ņemot vērā iepriekšminēto, panta indikatorā ir jāaptver rezultatīvos rādītājus, neaprobežojoties ar rīcības rādītājiem - tiesībspējas/rīcībspējas fiksēšanu normatīvajos aktos.

Kopš 2013. gada 1. janvāra, ar grozījumiem Civillikumā (CL), Civilprocesa likumā (CPL), Bāriņtiesu likumā u.c. stājās spēkā jauns rīcībspējas regulējums⁴⁵. Ja personai ir garīga rakstura

⁴⁵ Rīcībspējas ierobežojums - tikai kā galējā nepieciešamība. Pieejams:

<http://www.lvportals.lv/visi/skaidrojumi/253973-ricispejas-ierobezojums-tikai-ka-galeja-nepieciešamiba/>
[skatīts 20.10.2016]

vai citi veselības traucējumi, tās rīcībspēju var vienīgi ierobežot, ja tas nepieciešams šīs personas interesēs un tas ir vienīgais veids, kā tās aizsargāt. Likumā arī noteikts, ka rīcībspēja personai ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem var tikt ierobežota tādā apjomā, kādā tā nespēj saprast savas darbības nozīmi vai nespēj savu darbību vadīt. Tiesa izvērtē personas spējas un nosaka, vai un kādā apjomā aizgādnis ar aizgādnībā esošo rīkojas kopīgi, un tikai pēc tam – vai un kādā apjomā aizgādnis rīkosies patstāvīgi.

Ir pieejami dati no bāriņtiesu gada pārskatiem⁴⁶ par aizgādnībā esošo personu skaitu kopumā un gada laikā reģistrēto personu skaitu, kā arī informācija par aizbildņiem. Situāciju ļauj mērīt arī kategorija: “6.2.4.4. no tā personu skaits, par kuru pārkāpumiem, pildot aizgādņa pienākumus, bāriņtiesa informējusi tiesībaizsardzības iestādes (piemēram, policiju, prokuratūru)”.

Personu ar invaliditāti tiesībspēju ļauj mērīt indikatori par personu ar invaliditāti informētību par savām tiesībām un to izmantošanas iespējām. Pirmkārt, iespējams pievērsties pēc ZELDA pasūtījuma tulkotajā pētījumā⁴⁷ par atbalstīto lemtspēju minētajam nākotnes pilnvarojumu skaitam (atsevišķi izdalot spēkā nestājušos pilnvarojumus, ja tādu informāciju iespējams iegūt), kas norāda ne tikai uz cilvēku skaitu, kam šāds pakalpojums ir aktuāls, bet arī, netieši, uz informētību par pakalpojuma eksistenci, tātad iespējām aktīvi lemt par savu rīcībspēju nākotnē.

Lai gan tas nav minēts panta tekstā, saskaņā ar veikto politikas dokumentu analīzi, atsevišķi būtu noderīgi pievērsties bērnu ar invaliditāti (un bērnu, kuru vecākiem ir invaliditāte) kā atsevišķas mērķa grupas, tiesībspējai. Viens no galvenajiem ZELDA pētījuma par bērnu ar garīga rakstura traucējumiem⁴⁸ secinājums ir, ka trūkst datu situācijas novērtēšanai. Eksistē vairāki ar bērniem ar invaliditāti saistīti rādītāji, taču to izmantošana panta monitoringam ir problemātiska. Piemēram pašvaldību, kas piedāvā ģimenes asistenta pakalpojumu, skaits būtu potenciāls rādītājs, taču to nav iespējams pielietot, jo pakalpojums ne tikai tiek sniegts dažādām personu grupām, bet arī atšķiras pašvaldību starpā. Informācija par personām ar invaliditāti no 5 - 18 gadu vecumam, kas saņem asistenta pakalpojumu ir pieejama SPOLIS sistēmā, un, iespējams, nākotnē var tikt izmantota specifiskam bērnu tiesībspējas ievērošanas indikatoram.

Personu ar invaliditāti tiesībspēja problematizēta arī tiesu pieejamības sakarā, šis jautājums aplūkots nākošā panta indikatoru izvērtējuma aprakstā.

⁴⁶ MK noteikumi Nr.763 Noteikumi par bāriņtiesas ikgadējā pārskata veidlapas paraugu un pārskata iesniegšanas un aizpildīšanas kārtību. Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=237543> [skatīts 20.10.2016]

⁴⁷ Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 12. pants. Pētījums par atbalstītās lēmumu pieņemšanas modeļiem. Pieejams: http://zelda.org.lv/wp-content/uploads/Zelda_petijums_12_UNCRPD.pdf [skatīts 20.10.2016]

⁴⁸ Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem Latvijā (2015). Pieejams: <http://zelda.org.lv/publikacijas/tiesibu-aizsardzibas-lidzeklu-pieejamiba-berniem-ar-gariga-rakstura-traucējumiem-latvija-2188> [skatīts 20.10.2016]

Indikatori

1. Personu ar ierobežotu rīcībspēju tiesību ievērošana	
1.1. Aizgādnībā esošas personas	Aizgādnībā esošo personu skaits kopumā un gada laikā reģistrēto personu skaits (NPAIS, Bāriņtiesu gada pārskati)
1.2. Aizgādnībā esošās sievietes un vīrieši	Aizgādnībā esošo personu skaits kopumā un gada laikā reģistrēto personu skaits dzimumu griezumā. Šādi dati kļūtu pieejami, papildinot bāriņtiesu gada pārskata veidlapu MK noteikumu Nr.763 "Noteikumi par bāriņtiesas ikgadējā pārskata veidlapas paraugu un pārskata iesniegšanas un aizpildīšanas kārtību" 6.1. punktu ar "tajā skaitā sievietes, tajā skaitā vīrieši". Dzimumu griezumā ir nepieciešams izejas datiem, piemēram, pasākumu plānošanai reproduktīvas veselības jomā.
1.3. Atbalsts lemtspējai – nākotnes pilnvarojumi	(Spēkā nestājušos) nākotnes pilnvarojuma noformējumu skaits (Latvijas Zvērinātu notāru padome). Šāds rādītājs ļautu mērīt atbalstītās lemtspējas rezultātu un ir vienīgais rezultatīvais rādītājs, kuru iespējams izdalīt šī panta kontekstā.
1.4. Personu ar ierobežotu rīcībspēju segregācija	Personu ar ierobežotu rīcībspēju valsts aprūpes centros īpatsvars pret visām personām ar ierobežotu rīcībspēju (SPOLIS)
1.5. Tiesu spriedumi par ierobežotas rīcībspējas noteikšanu	Tiesībsarga ieskatā tiesu spriedumi par ierobežotas rīcībspējas noteikšanu būtu svarīgs rādītājs līdz ar kvalitatīvu minēto tiesu spriedumu analīzi lai vērtētu tiesnešu izpratni par ierobežotas rīcībspējas jautājumiem. Šis ir kvalitatīvs apakšindikator un patlaban netiek apkopots. Šādu apakšindikatoru ieteicams apkopot ik gadu, iespējamā atbildīgā institūcija – Tieslietu ministrija.

2.8. tabula. Konvencijas 12. panta indikatori.

13. pants. Tiesas pieejamība

Nozaru politikas dokumentos nav minēti rādītāji, kas ļautu mērīt panta īstenošanu, proti, vienlīdzīgu un efektīvu tiesas pieejamību personām ar invaliditāti, kā arī atbilstošu apmācību tiesu darbiniekiem.

Sākotnējais ziņojums (12. lpp.) norāda uz videokonferenču iekārtu iegādi, elektroniska tiesu portāla izveidi un likumā minētu apņemšanos nodrošināt surdotulka pakalpojumus, ja

nepieciešams. Problēmu aprakstā SUSTENTO norāda, ka “ir problēmas ar zīmju tulku nodrošināšanu nepieciešamā apjomā”, savukārt, tiesībsargs norāda, ka “praksē veidojas situācija, ka personas tikai izņēmuma gadījumos tiek aicinātas uz tiesu” (28.lpp.), jo tiesu psihiatriskā ekspertīze parasti norāda, ka “personu ar invaliditāti uz tiesas sēdi aicināt nav lietderīgi vai mērķtiecīgi” (turpat). Šādus secinājumus var dažādi interpretēt, taču viens no iespējamajiem iemesliem ir ne tikai tiesu ēku pielāgotības un atbilstoša transporta pieejamības problēmas, bet arī iztrūkstoša tiesu darbinieku apmācība. Uz to norāda LKND un tiesībsargs, to atzīst arī Tieslietu Ministrija (TM). Ja personāls nav attiecīgi kvalificēts, nav iespējams nodrošināt personu ar invaliditāti vienlīdzīgu piedalīšanos tiesā un piedalīšanās gadījumā - efektīvu tiesas procesu.

Tā kā, gadījumi, kuros personām ar invaliditāti tiesa ir pieejama (klātienē) ir reti, piemēram, videokonferenču iekārtu iegāde kā tiesu pieejamības rādītājs personām ar invaliditāti nav pilnīgs, turklāt šīs iekārtas tiek lietotas tāpēc, ka personas ar invaliditāti netiek aicinātas uz tiesu. Lai arī videokonferenču iekārtu iegāde ir nozīmīgs solis tiesu pieejamības personām ar invaliditāti veicināšanā, tas ir rīcības indikators, kas nesniedz priekšstatu par tā ietekmi uz tiesu pieejamības efektivitātes rezultātu. Šobrīd nav rādītāju, kas spētu mērīt tiesu administrācijas darbinieku informētību un prasmes darbā ar personām ar invaliditāti, kā arī skaidra veida, kā mērīt personu ar invaliditāti pieeju tiesām. Pilnvērtīgākam panta monitoringam būtu noderīgi, piemēram, uzsākt mērīt to tiesu darbinieku skaitu, kas kādā periodā izgājuši apmācību darbam ar personām ar invaliditāti.

Sākotnējā ziņojumā NVO norāda, ka personām ar invaliditāti trūkst informācijas (tai skaitā vieglajā valodā) par tiesību aizsardzības līdzekļiem, kā arī par valsts nodrošinātās juridiskas palīdzības pieejamību, izceļot, ka tas izteikti nepieciešams personām ar garīga rakstura traucējumiem. Lai gan šī panta apakšpunktos informācijas pieejamība nav atsevišķi minēta, un šobrīd nepastāv rādītāju, kas to varētu mērīt, rādītājs par personu ar invaliditāti informētību varētu tikt apkopots aptaujas veidā, aptaujājot personas ar invaliditāti. Taču jāpiemin, ka šī panta gadījumā (ņemot vērā ievērojamas problēmas tiesu pieejamībā) šobrīd jēgpilnāk koncentrēties uz institucionalizēti apkopotiem rādītājiem tiesu sistēmas ietvaros.

Tiesu ēku pieejamība pēc funkcionālo traucējumu veida iekļauta kā ieteicamais apakšindikator 9. panta 1.5., bet informatīvā pieejamība - 9. panta 3.4. apakšindikatorā. Neviens no šiem apakšindikatoriem patlaban nav apkopots.

Indikatori

1. Tiesu pieejamība	
1.1. Atbalstoša tiesībsargājošo iestāžu attieksme pret personām ar invaliditāti	<p>Te izmantojama tiesībsarga pasūtīta personu ar invaliditāti aptauja (2014), izmantojot jautājumu “<i>Lūdzu, novērtējiet, kā ir mainījusies Jūsu situācija šajās jomās, salīdzinot ar to, kāda tā bija pirms pieciem gadiem (2010.gadā)? Vai tā ir uzlabojusies, pasliktinājusies vai nav mainījusies? %</i>”.</p> <p>Viena no minētajām jomā ir “Tiesu pieejamība”.</p> <p>Iespējams izmantot arī jautājumu “<i>Kā Jūs kopumā vērtējat Latvijas sabiedrības, dažādu institūciju un iestāžu pārstāvju attieksmi pret cilvēkiem ar invaliditāti?</i>”, Tiesas nav izdalītas atsevišķi, bet minētas kategorijā “tiesībsargājošās iestādes”.</p>
1.2. Uz tiesas sēdi neaicinātas personas	Tiesu psihiatriskās ekspertīzes slēdzienu, kas rekomendē personu ar invaliditāti uz tiesas sēdi neaicināt, skaits (TIS – Tieslietu Informācijas Sistēma). Rādītājs daļēji raksturo panta izpildi un nesniedz priekšstatu par situāciju tiesās kopumā
1.3. Tiesu darbinieku apmācība	Tiesu administrācijas sektorā strādājošo darbinieku, kas pēdējo piecu gadu laikā saņēmuši apmācību darbam ar personām ar invaliditāti skaits (TIS, aprakstošs rādītājs)

2.9. tabula. Konvencijas 13. panta indikatori.

14. pants. Personas brīvība un neaizskaramība

Tematiskajā ziņojumā norādīts, ka šis pants ir izveidots, lai novērstu gadījumus, kur personas ar invaliditāti tiek institucionalizētas pret savu gribu. Latvijas kontekstā šis pants galvenokārt aplūkojams saistībā ar vēsturisku tradīciju personas ar invaliditāti izvietot sociālās aprūpes centros un psihoneiroloģiskās slimnīcās. Ģimenē un kopienā balstīti pasākumi tiek attīstīti salīdzinoši nesen. Kā norādījis Tiesībsarga birojs⁴⁹, personu ievietošana psihoneiroloģiskajā slimnīcā reizēm tiek veikta, neinformējot attiecīgās personas par to tiesībām un šo personu aizstāvība tiesā ir drīzāk formāla. Šie jautājumi netiek apskatīti rīcībpolitikas dokumentos. Sākotnējā ziņojumā tie minēti vien virspusēji, izvērtējot normatīvo regulējumu un izdarot secinājumus, ka personu ar invaliditāti tiesības neatšķiras no pārējo iedzīvotāju tiesībām. Tikmēr NVO pārstāvji šajā dokumentā norāda uz vairākiem trūkumiem, apgalvojot, ka tiesību aktos paredzētais praksē netiek īstenots. Piemēram, kaut arī saskaņā ar normatīvo regulējumu persona vairs nav ierobežojama personiskajās nemantiskajās tiesībās, praksē tas netiek īstenots, radot situācijas, kurās “personas ar rīcībspējas ierobežojumiem var atstāt ilgstošas sociālās

⁴⁹ Latvijas Republikas tiesībsarga 2015.gada ziņojums. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/Tiesibsarga_2015_gada_zinojums.pdf [skatīts 21.10.2016]

aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju tikai ar aizgādņa atļauju un kādas citas personas padarbībā” (Sākotnējais ziņojums, 24. lpp. 2013). Kā otra problēma minētas situācijas, kurās iespējams rīkoties pretēji personas ar invaliditāti interesēm, piemēram, NVO pārstāvji min apstākli, ka šī brīža regulējums paredz iespēju pašvaldības pārstāvjiem ievietot personu institūcijā, pamatojoties atbilstošu pakalpojumu trūkumā pašvaldībā uz vietas. Šī likuma norma tiek ļaunprātīgi izmantota gadījumos, kad pašvaldības izvairās arī no šo pakalpojumu izveides, atbrīvojoties gan no rūpēm par personām ar invaliditāti, gan no nepieciešamības radīt šīm personām nepieciešamos pakalpojumus. Tādējādi personu ar invaliditāti skaits sociālās aprūpes iestādēs, var kalpot par indikatoru šī panta izvērtēšanai, ja tas tiek skatīts kopējā mērķgrupas kontekstā.

Visbeidzot, pievēršoties panta otrajai daļai, kā norādīts Problēmu aprakstā, Latvijas slēgtā tipa iestādes/ ieslodzījuma vietas nav piemērotas personām ar invaliditāti, tādējādi būtiski ierobežojot šo personu iespēju pārvietoties, apmeklēt labierīcības un kopumā iekļauties iestādes ikdienā, būtiski ietekmējot gan ieslodzīto personu ikdienu, gan rehabilitāciju.

Atsevišķi indikatori šim pantam netiek izdalīti, jo šim nolūkam var izmantot 23. panta 2.,3.,4. sadaļas indikatorus.

15. pants. Tiesības netikt pakļautam spīdzināšanai vai nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās un sodīšanas veidiem

Rīcībpolitikas dokumentos izmantotie rādītāji nepārklāj pantu. Šī panta problemātika lielā mērā pārklājas ar jau iepriekšējā pantā apskatītajiem problēmām, taču, kā norādīts resursu centra „ZELDA” pētījumā par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem Latvijā⁵⁰, tieši datu trūkums par esošo situāciju tika iezīmēts kā viena no būtiskākajām problēmām. Informācijas trūkums par aspektiem, kas raksturotu šī panta uzdevumu izpildi, atzīmēts arī Problēmu aprakstā, kur atsevišķi iezīmēts apstāklis, ka ne tikai šī brīža normatīvais regulējums neregulē pacientu fiksāciju un izolāciju veselības aprūpes iestādēs, bet kopēja regulējuma trūkums arī neļauj gūt ieskatu par to, cik bieži šīs metodes tiek pielietotas. Taču, kamēr pacienta fiksācija un izolācija kā manipulācijas atrodamas Latvijā apstiprināto medicīnas tehnoloģiju datu bāzē, medikamentozā fiksācija netiek uzskaitīta un definēta nevienā no normatīvajiem aktiem un tādējādi vispār paliek ārpus kontrolējošo mehānismu redzesloka.

Kā Problēmu aprakstā uzsver gan NVO pārstāvji, gan tiesībsargs, nepastāv sociālās aprūpes centru neatkarīgas apsekošanas iespēja, kas neļauj gūt drošticamus datus par situāciju šajās iestādēs. Tiesībsargs savā 2015. gada ziņojumā⁵¹ arī iezīmē situācijas, kurās šis pants netiek ievērots psihoneiroloģiskajās slimnīcās darbinieku trūkuma dēļ

⁵⁰ Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem Latvijā. Pieejams: http://zelda.org.lv/wp-content/uploads/ZELDA-book_labots2_1.pdf [skatīts 20.10.2016]

⁵¹ Latvijas Republikas tiesībsarga 2015. gada ziņojums. (2016) Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/Tiesibsarga_2015_gada_zinojums.pdf [skatīts 20.10.2016]

Indikatori

1. Nežēlīga, necilvēcīga vai cieņu pazemojoša apiešanās un sodīšana	
1.1. Gadījumu skaits	Sūdzību skaits Tiesībsarga birojā par nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās un sodīšanas gadījumiem, kas vērsti pret personām ar invaliditāti Šis ir daļēji kvantitatīvs, daļēji kvalitatīvs aprakstošs rādītājs. Sūdzību skaits un tematika neļauj mērīt problēmu visā mērķgrupā.

2.10. tabula. Konvencijas 15. panta indikatori.

16. pants. Tiesības netikt pakļautam ekspluatācijai, vardarbībai un ļaunprātīgai izmantošanai

Politikas plānošanas dokumentos atrodami rādītāji nenosdz šī panta izvirzītās problēmas. Kā Problēmu aprakstā norāda NVO pārstāvji; cēlonis ar šo pantu saistītām problēmām ir nepietiekamā speciālistu informētība. Piemēram, runājot par ļaunprātīgu izmantošanu, NVO pārstāvji norāda, ka bieži vien pašvaldību darbiniekiem (sociālie darbinieki un bāriņtiesu pārstāvji), kuru uzdevums ir šos gadījumus atpazīt, nepietiek zināšanu, lai atpazītu ļaunprātīgu izmantošanu. Tāpat uzmanība tiek vērsta uz pašvaldības speciālistu augsto noslogošību. Šajā situācijā reģistrēto gadījumu skaits, kuros personas ar invaliditāti ir tikušas pakļautas vardarbībai var kalpot par noderīgu indikatoru šī panta ietvaros.

Kā problemātisks iezīmēts atbalsta sistēmas trūkums personām ar invaliditāti, kuras cietušas no vardarbības. Kaut arī, saskaņā ar Sākotnējo ziņojumu, šobrīd ir pieejami pakalpojumi noziedzīgā nodarījumā cietušajiem, kas pakļauti ekspluatācijai, seksuāli izmantoti vai tikuši pakļauti vardarbībai vai jebkādam citām nelikumīgām, cietsirdīgām vai cieņu aizskarošām darbībām, svarīgi atzīmēt, ka šeit, līdzīgi, kā visā Sākotnējā ziņojuma dokumentā, tiek runāts drīzāk par situāciju kopumā, nevis par pakalpojumiem, kuri izveidoti vai pielāgoti tieši personām ar invaliditāti. Atbalsta pakalpojumi cietušajiem šobrīd pieejami gan pieaugušajiem, gan bērniem, tādējādi šī panta ietvaros ir būtiski izvērtēt, cik bieži personas ar invaliditāti izmanto šos pakalpojumus.

Visbeidzot, NVO pārstāvji uzsver nepieciešamību izvērtēt psihiatru darbību Latvijā, norādot uz brīvo spēcīgu medikamentu cirkulāciju starp nozares speciālistiem. Kā īpaši bīstama izcelta situācija aprūpes centros, kur iespējas mainīt pielietotos terapeitiskos līdzekļus ir ierobežotas iepirkuma procedūras dēļ, kas neļauj plašāk izmantot alternatīvus pakalpojumus.

Indikatori

1. Personas ar invaliditāti, kas kļuvušas par upuri noziedzīgam nodarījumam

1.1. Sociālā rehabilitācija personām, kas cietušas no vardarbības	Personu ar invaliditāti skaits, kuras izmantojušas sociālās rehabilitācijas personām, kuras cietušas no vardarbības, pakalpojumus (paredzēts iegūt LabIS)
1.2. Personas, kas kļuvušas par kriminālnodarījuma upuri	Personas ar invaliditāti, kas kļuvušas par noziedzīgas darbības, vardarbības upuri. Dati nav pieejami, taču ievietojot invaliditātes griezumu Noziedzīgo nodarījumu reģistra datos ⁵² būtu iespējams iegūt datus par noziedzīgo nodarījumu, kas veikti pret personām ar invaliditāti attiecībā pret sekojošiem nodarījumiem: KL 116.-124. pants (Slepkavība), KL 159. pants (Izvarošana), KL 160.-162. pants (Seksuāla vardarbība (bez izvarošanas)), KL 125.-128., 130.-131. pants (Miesas bojājumi un vardarbība), KL132. pants (Apdraudoša uzvedība), KL 154'. pants (Cilvēktirdzniecība). Dati būtu izmantojami arī 6. panta monitoringam.

2.11. tabula. Konvencijas 16. panta indikatori.

17. pants. Personas integritātes aizsardzība

Pants saistīts ar jau iepriekšējos pantos aplūkoto problemātiku, tādēļ atsevišķi detalizēti netiks apskatīts. Problēmu apskata dokumentā šim pantam veltīts tikai viens teikums, kur NVO pārstāvji norāda, ka personas integritātes ievērošana ir būtiska problēma sociālās aprūpes centros. Tikmēr Sākotnējā ziņojumā uzmanība vērsta uz grūtniecības mākslīgas pārtraukšanas regulējuma izklāstu un atkārtotiem secinājumiem, ka personām ar invaliditāti pienākas tādas pašas tiesības, kā pārējiem valsts iedzīvotājiem. Šeit ar grūtniecības pārtraukšanu saistītais regulējums apskatīts citā perspektīvā kā 10. pantā, koncentrējoties uz personu ar invaliditāti reproduktīvajām tiesībām. Tādējādi 17. pants vistiešāk parāda ar Konvencijas 10., 14., 15., 16. un 23. pantiem saistīto problēmu cēloni Latvijas kontekstā – izpratne par personas integritāti un tās nozīmi ir zema, tāpat kā to raksturojošu rādītāju pieejamība ir zema.

Uz 17. panta vispārīgo raksturu norāda arī Eiropas invaliditātes ekspertu akadēmiskā tīkla izstrādātie indikatori (“Indicators of Disability Equality in Europe (IDEE)”); norādot, ka 17. panta fokusa trūkums nozīmē, ka izstrādāt atsevišķus indikatorus šim pantam nav iespējams.

18. pants. Pārvietošanās un pilsonības brīvība

Rīcībpolitikas dokumentos nav rādītāju, kas pārklātu panta saturu. Sākotnējā ziņojumā panta monitoringa saistīts ar aizlieguma iztrūkumu normatīvajos aktos – Latvijas normatīvie akti neparedz pārvietošanās un pilsonības brīvības ierobežojumus. Transporta un infrastruktūras pieejamības rādītāji jau analizēti pirmā pētījuma pirmajā posmā. Kā minēts Sākotnējā ziņojumā (16.lpp), ar šo pantu saistīti rādītāji par starptautisko transportu, kur pieejamība tiek nodrošināta.

⁵² Noziedzīgo nodarījumu reģistrs. Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/lv/node/427> [skatīts 18.10.2016]

Tomēr jānorāda, ka, traktējot pantu plašāk un pievēršoties ne tikai tiesībām, bet arī to īstenošanas rādītājiem, pilsonības brīvība jāskata arī pilsonības iegūšanas pakalpojuma pieejamības kontekstā. Valsts paredz atvieglojumus personām ar invaliditāti naturalizācijas procesā, saņemot VDEĀVK atzinumu. Lai gan pieprasījums pēc pilsonības iegūšanas saistāms ar dažādiem plašākiem procesiem, piešķirto atzinumu skaits norāda uz iekļaujošas politikas īstenošanu.

Indikatori

1. Pārvietošanās un pilsonības brīvība	
1.1. Naturalizācijas atvieglojumi	Personu, kas saņēmušas atzinumu atvieglojumiem naturalizācijas procedūras veikšanai skaits (VDEĀVK gada pārskati, LabIS) Rādītājs aprakstošs, jo neatspoguļo kopējo pieprasījumu pēc šādiem atvieglojumiem.

2.12. tabula. Konvencijas 18. panta indikatori.

19. pants. Patstāvīgs dzīvesveids un iekļaušana sabiedrībā

Pants daļēji pārklājas ar sociālās iekļaušanas rādītājiem, kas aplūkoti nozaru politikas dokumentos. Aspekti, kurus iespējams monitorēt jau pieejamo rezultāta indikatoru formā, šim pantam atrodami dzīvošanas apstākļu un to pielāgošanas, kā arī atbalsta pakalpojumu izmantošanas rādītājos. Pievēršoties dzīvošanas apstākļiem, nozīmīgs indikators, kas līdz šim nav aprakstīts, ir proporcija personām ar invaliditāti, kuri dzīvo mājas apstākļos salīdzinājumā ar personām, kas dzīvo speciālos apstākļos. Šim pantam tas kalpo kā starptautiski dominējošais un tādējādi ir valstu kontekstā salīdzināms indikators.

Vissarežģītākās monitoringa iespējas ir pantā uzsvērtajai pakalpojumu vienlīdzīgai pieejamībai, kur Problēmu aprakstā NVO pārstāvji norāda, ka liela daļa pakalpojumu nav pieejami personām ar invaliditāti. Šobrīd izmantojami ir rādītāji par speciālo pakalpojumu pieejamību personām ar invaliditāti, kas ļauj īstenot cilvēku pamata tiesības, kā arī fundamentālu valsts pakalpojumu pieejamību citu pantu kontekstā, bet trūkst rādītāju par to, cik pieejami ir dažāda veida pakalpojumi vispār. Ņemot vērā šāda rādītāja iegūšanas sarežģītību, tas ir mērāms ar apsekojumu vai aptauju rezultātā iegūstamiem rādītājiem, kā tas darīts tiesībsarga pasūtītajā pētījumā par pašvaldībām (2015). No vienas puses, šo pantu ir iespējams skatīt caur strukturālajiem indikatoriem, kur valsts personām piedāvā likumā iestrādātas izvēles iespējas pakalpojumu sniegšanā. No otras puses, patstāvība ir subjektīvs indikators, ko ir iespējams apsekot tikai aptaujājot personas ar invaliditāti par to, kā viņi vērtē savas iespējas lemt par savu dzīvi.

Indikatori

1. Patstāvīga dzīvesveida pieejamība	
1.1. Patstāvīgi dzīvojošu personu īpatsvars	Personu ar invaliditāti īpatsvars (%), kuri dzīvo privātās mājsaimniecībās salīdzinājumā ar iedzīvotājiem kopumā (pēc traucējuma veida, pēc invaliditātes grupas, vecuma, dzimuma) (CSP)
1.2. Aprūpes iestādēs dzīvojošu personu īpatsvars	Personu ar invaliditāti īpatsvars (%), kuri dzīvo aprūpes institūcijās salīdzinājumā ar iedzīvotājiem kopumā (pēc traucējuma veida, pēc invaliditātes grupas, vecuma, dzimuma) (CSP) Papildus izmantojami 23. panta 2.1. un 2.2. indikatori
1.3. Aprūpes iestāžu personāla attieksme pret klientiem.	Patlaban šāds jautājums nav iekļauts nevienā aptaujā, taču veicot regulāru aptauju starp personām ar invaliditāti, tādu vajadzētu iekļaut.
1.4. Aprūpes iestāžu sniegto pakalpojumu izvērtējums.	Patlaban šāds jautājums nav iekļauts nevienā aptaujā, taču veicot regulāru aptauju starp personām ar invaliditāti, tādu vajadzētu iekļaut.

2.13. tabula. Konvencijas 19. panta indikatori.

20. pants. Individuālā pārvietošanās

Kā norāda 2011. gadā publicēts ziņojums,⁵³ lielākā daļa nacionāla un reģionāla līmeņa plānošanas dokumentu šo pantu saista ar tehnisko palīgīdzekļu pieejamības nodrošināšanu. Pieminēta arī sabiedriskā transporta un tā infrastruktūras pieejamība personām ar invaliditāti. Sabiedriskā transporta un infrastruktūras pieejamības jautājumi, tai skaitā transporta cena un personāla zināšanas par personu ar invaliditāti vajadzībām, ir tikuši minēti šī dokumenta 9. panta analīzē un indikatoru sarakstā. Identificējot problēmas, kas ir saistītas ar panta ievērošanu, Problēmu aprakstā LKND un SUSTENTO pārstāvji priekšplānā izvirza tehnisko palīgīdzekļu jautājumu, kritizējot to piešķiršanas sistēmu, kvalitāti un dažādu apstākļu dēļ radušos nepiemērotību cilvēkiem, kuri lūguši tos piešķirt (36.-37. lpp.). Specifiski, ar tehniskiem palīgīdzekļiem saistīti indikatori minēti arī 21. panta sadaļās, savukārt, ņemot vērā ar Konvenciju saistītajos dokumentos pausto, vispārīgi rādītāji par tehniskajiem palīgīdzekļiem ir galvenais šī panta īstenošanas indikators.

Šī panta uzraudzībai izmantojami pie 9. panta jau izdalītie indikatori.

⁵³ Nacionālo un reģionālo politikas plānošanas dokumentu sociālās iekļaušanas un sociālo pakalpojumu cilvēkiem ar invaliditāti jomā saistītais ar ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām analīze. (2011) 14. lpp. Pieejams: <http://www.lkndz.lv/lv/box/files/filelists/1334735308-planosanasdokumentuanalize2.pdf> [skatīts 20.10.2016]

21. pants. Vārda un uzskatu brīvība un pieeja informācijai

Pantam piemērojamie rādītāji pārklājas ar 9. panta rādītājiem par pieejamību un politikas dokumentos izdalītā vides pieejamības aspekta informācijas pieejamības sadaļu. Uzskatu brīvība aptver arī 29. pantu par politisko līdzdalību, saistot to ar iespējām piedalīties vēlēšanās un vienlīdzīgi nodrošinātu informētības līmeni.

Aplūkojot personu ar invaliditāti komunikācijas iespēju nodrošināšanu, kā rādītāju var izmantot izsniegto alternatīvās komunikācijas tehnisko palīgīdzekļu skaitu, tiftotehniku un surdotehniku, ko pēc Ministru kabineta noteikumiem ir iespējams saņemt arī LNB un LNS. Problēmu aprakstā NVO informē, ka novērojams surdotulku trūkums, kas liek apsvērt kvalificētu surdotulku skaita izmantošanu kā rādītāju iespējām nodrošināt informācijas pieejamības tiesību izpildi. Cita veida komunikācijas sistēmām noteikt rādītājus ir problemātiskāk. NVO komentāros uzsvērts arī, ka alternatīvās komunikācijas līdzekļu apguve ir grūti pieejama ne vien tuviniekiem, bet tie netiek izmantoti arī sociālās aprūpes centros.

Bibliotēku likuma⁵⁴ 23. pants nosaka, ka, ja personai ir atzīti redzes, dzirdes vai citiem traucējumi, viņai pienākas bibliotēkas pakalpojumu saņemšana savā dzīvesvietā. Bibliotēkās pēc attiecīga pieteikuma iesniegšanas šo pakalpojumu ir iespējas saņemt, tomēr par šī pakalpojuma sniegšanu nav pieejama kopējā statistika, kas apkopotu dažādu bibliotēku kopā sniegto pakalpojumu skaitu dzīvesvietā.

LNS iesaka indikatoru sarakstu papildināt ar zīmju valodas tulku/surdotulku skaitu vai arī personu ar dzirdes invaliditāti skaitu uz vienu zīmju valodas tulku/surdotulku. Pētnieki uzskata, ka šāds rādītājs daļēji atspoguļo surdotulku pieejamību, jo apmācīto personu skaits nenorāda uz šo personu nodarbinātību surdotulkošanas jomā un/vai tās apjomu.

Indikatori

1. Komunikācijas palīgīdzekļi	
1.1. Alternatīvās komunikācijas tehnisko palīgīdzekļu izsniegšana	Izsniegto alternatīvās komunikācijas tehnisko palīgīdzekļu skaits gadā (VTPC; LNB; LNS / LabIS). Ar tehnisko palīgīdzekļu izsniegšanu/saņemšanu saistīto rādītāju apraksts veikts 9. panta sadaļā.
2. Tulku/surdotulku pieejamība	
2.1. Surdotulku skaits	LNS nodarbināto surdotulku skaits, tai skaitā licensētu surdotulku skaits
2.2. Surdotulka pakalpojumi izglītības ieguvei	Personu skaits, kas saņēmušas valsts apmaksātu surdotulka pakalpojumu izglītības programmas apguvei (Invaliditātes likuma 12.panta pirmās daļas 5.punkts).

⁵⁴ Bibliotēku likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=48567> [skatīts 20.10.2016]

2.3. Surdotulka pakalpojumi saskarsmes nodrošināšanai	Personu skaits, kas saņēmušas surdotulka pakalpojumu saskarsmes nodrošināšanai (Invaliditātes likuma 12.panta pirmās daļas 6.punkts). Pakalpojumu piešķir LNS.
---	---

2.14. tabula. Konvencijas 21. panta indikatori.

22. pants. Privātās dzīves neaizskaramība

Kā Problēmu aprakstā norāda LKND, izpratnes trūkums par privātās dzīves aizskārumu vērojams gan sociālās aprūpes centru darbinieku vidū, gan starp personu ar invaliditāti tuviniekiem. Privātums netiek novērtēts kā nozīmīgs aspekts ne aprūpes procesā, ne politikas plānošanas dokumentos.

Kā norādīts tiesībsarga ziņojumā par 2015. gadu⁵⁵, viens no problemātiskiem aspektiem šī panta kontekstā, ir psihiatriskās slimnīcas pacienta tiesības uz satikšanos. Tiesībsarga birojs ziņo par gadījumiem, kur personām, kurām nozīmēta piespiedu uzturēšanās stacionārā, tiek liegta iespēja satikties ar saviem ģimenes locekļiem, radot bažas par šo personu tiesībām uz privātumu. Šo gadījumu uzskaitē var kalpot par pamatu indikatora izveidei, kur gadījumu skaita pieaugums, vai mazināšanās ļaus gūt vismaz zināmu izpratni par ar privātumu saistīto problēmu novēršanas progresu.

Personu ar invaliditāti tiesību komitejas 11. sesijas vispārējā komentārā Nr.1⁵⁶ norādīts, ka viena no būtiskām problēmām privātuma ievērošanas ziņā, ir aizvietotās lēmumu pieņemšanas sistēmas. Kā formulēts komentārā, “personas, kas ieceltas lēmumu pieņemšanai, parasti iegūst piekļuvi dažādi personiskai un citai informācijai par attiecīgo personu.” Taču, ZELDA izdevumā “Rokasgrāmata: Pirmie soļi atbalstītās lemtspējas ieviešanā Latvijā” minēts, ka “rīcībspējas ierobežošana ir nevis ka pēdējais, bet gan vienīgais piemērojama mehānisms”⁵⁷.

Kopumā, privātās dzīves neaizskaramības īstenošanai, ir veltīts maz aktīvu pasākumu un līdz ar to apgrūtināta ir rīcības mērīšana. Šajā situācijā tādējādi par aprakstošas formas indikatoru var kalpot ar šo tēmu saistīto vadlīniju un informatīvo materiālu izstrāde. Taču, ņemot vērā, ka šāda veida informāciju būtu sarežģīti mērīt, šo materiālu un vadlīniju izstrāde, kaut arī noderīga, lai vērtētu uz pantu attiecināmo progresu, ir pieņemama nevis par efektīvu un izmērāmu, bet gan drīzāk aprakstošu indikatoru.

⁵⁵ Latvijas Republikas tiesībsarga 2015. gada ziņojums. (2016) Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/Tiesibsarga_2015_gada_zinojums.pdf [skatīts 20.10.2016]

⁵⁶ Personu ar invaliditāti tiesību komitejas vienpadsmitās sesijas vispārējais komentārs Nr.1 (2014) Pieejams:

http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/STA/Tulkojumi_no_anglju_val/Konvencijas/Convention_on_the_Rights_of_Persons_with_Disabilities_General_comment_No.1.doc [skatīts 20.10.2016]

⁵⁷ Rokasgrāmata: Pirmie soļi atbalstītās lemtspējas ieviešanā Latvijā. (2016) Pieejams: http://zelda.org.lv/wp-content/uploads/ZELDA_LV_.pdf [skatīts 20.10.2016]

Indikatori

1. Privātās dzīves neaizskaramība	
1.1.Liegums tikties stacionārā ievietotām personām	Tiesībsargam iesniegto sūdzību skaits, kas saistītas ar tikšanās iespējas liegšanu personām, kurām nozīmēta piespiedu uzturēšanās stacionārā. (Tiesībsarga ziņojums ⁵⁸)
1.2.Informatīvais atbalsts par privātās dzīves neaizskaramību	Izdotās vadlīnijas, informatīvie materiāli, to skaits par personas privātās dzīves neaizskaramību.

2.15. tabula. Konvencijas 22. panta indikatori.

Šis ir rīcības rādītājs un neļauj mērīt materiālu efektivitāti un kvalitāti.

23. pants. Cieņa pret dzīvesvietu un ģimeni

Politikas dokumentos izmantotie rādītāji daļēji pārklāj pantu. Datu trūkst par personu ar invaliditāti tiesībām uz ģimenes dzīvi, ģimenes plānošanu un bērnu audzināšanu. Latvijā jaunais rīcībspējas regulējums stājās spēkā ar 2013. gada 1. janvāri. Ja Problēmu aprakstā tika minētas ierobežotas personas tiesības stāties laulībā rīcībspējas dēļ, tad ar likuma grozījumiem šī problēma ir novērsta, bet trūkst datu par faktisko šo tiesību ievērošanu.

2014. gadā veikts pētījums par “Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības uz ģimenes dzīvi”⁵⁹ norāda uz datu trūkumu par to personu skaitu, kam ir garīga rakstura traucējumi un kuri ir vecāki. Pirmais pētījums iesaka Slimību kontroles un profilakses centra statistikas datus par uzskaitē esošām pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem papildināt ar datiem par personas ģimenes stāvokli, bērniem un viņu vecumu. Pirmā pētījuma autori uzskata, ka personu tiesības uz privātumu šādas informācijas uzkrāšanai nav vienādojama ar iegūstamo labumu, īpaši situācijās, kad valstī nav pakalpojuma, kuru piedāvāt, balstoties uz iegūto informāciju. Šāda informācija drīzāk būtu izmantojama riska konstatēšanai bērna attīstībai, labklājībai, veselībai un dzīvībai un atbilstīgai ziņošanai, ko normatīvais regulējums⁶⁰ paredz jau patlaban.

Attiecībā uz ģimenes plānošanas tiesībām tiek norādīts, ka trūkst vadlīniju un pakalpojumu darbam ar personām ar garīga rakstura traucējumiem seksuālās un reproduktīvās veselības un tiesību jautājumos. NVO norāda uz faktisku personu ar ierobežotu rīcībspēju līdzdalības trūkumu, pieņemot lēmumus par savu reproduktīvo veselību. Tas attiecas arī uz personu ar invaliditāti tiesībām audzināt bērnus. Kā problemātiskākā mērķa grupa tiek skatītas personas

⁵⁸ Latvijas Republikas tiesībsarga 2015. gada ziņojums. (2016) Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/Tiesibsarga_2015_gada_zinojums.pdf [skatīts 20.10.2016]

⁵⁹ Mazapša, A. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības uz ģimenes dzīvi, Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem ZELDA. Pieejams: http://zelda.org.lv/wp-content/uploads/Petijums_gimenesar-berniem.pdf [skatīts 20.10.2016]

⁶⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=49096> [skatīts 20.10.2016]

ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Līdz ar to indikatoriem, kas mērītu faktisko situāciju ir būtiska nozīme panta monitoringā.

Panta daļa par atbalstu vecākiem audzināt bērnu ar invaliditāti ir labāk dokumentēta ar datiem. Dati raksturo personu ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam skaits dažādos griezumos – dzimums, funkcionālo traucējumu veids. Pieejami dati par pakalpojumiem - īpašas kopšanas nepieciešamība personai līdz 18 gadu vecumam (bērniem) ar invaliditāti: skaits, dinamika, īpatsvars no bērniem, kam piešķirta invaliditāte, personu skaits, kuras saņem psihologa pakalpojumus personai ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam, kura dzīvo ģimenē, kā arī tās likumiskajam pārstāvim. Kā iespējami pieejami dati minēti: dienas aprūpes centru/to apmeklētāju skaits pašvaldībās, mājas aprūpes pakalpojumu saņēmēju skaits pašvaldībās, kur tādi pieejami. No 2017. gada būs iespējams izveidot jaunu indikatoru grupu attiecībā uz pakalpojumiem ģimenēm, kurās aug bērns ar invaliditāti līdz 5 gadu vecumam: asistentu pakalpojums, rehabilitācijas nodaļas pašvaldībās un atbalsts mājokļa pielāgojumam.

Dati pieejami par personu ar invaliditāti skaitu līdz 18 gadu vecumam sociālās aprūpes iestādēs, pēc traucējumu veida un to īpatsvars visu personu ar invaliditāti skaitu līdz 18 gadu vecumam vidū, raksturojot deinstitucionalizācijas virzību. Precīzāk situāciju būtu iespējams mērīt, Bāriņtiesas ikgadējā pārskata veidlapā 2.1. sadaļā “Ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaits pārskata gada 31.decembrī (vecums gados)” pievienojot papildus rādītāju – “tajā skaitā bērni ar invaliditāti”.

Kā citi svarīgi indikatori šī panta ietvaros minami personu skaits, kam piešķirta transporta pabalsta izdevumu kompensācija, personu skaits, kas saņēmušas surdotulka pakalpojumus līdz 120 stundām gadā saskarsmes nodrošināšanai, un personu skaits, kas saņēmušas atzinumu par medicīnisko indikāciju noteikšanu speciāli pielāgota vieglā automobiļa iegādei un pabalsta saņemšanai.

Vienlaikus pieejamie dati neļauj mērīt situāciju no atbalsta pieprasījuma perspektīvas. Tā ZELDA norāda uz būtisku datu trūkumu vairākās jomās⁶¹. Šeit minētas būtiskākās:

1) par bāriņtiesu veikto darbu ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Patlaban bāriņtiesām nav pienākuma šādus datus vākt. Kā risinājumu pētnieki atbalsta iespēju izvērtēt iespēju veikt grozījumus MK Noteikumos par bāriņtiesas ikgadējā pārskata veidlapas paraugu un pārskata iesniegšanas un aizpildīšanas kārtību, papildinot pārskata 2. sadaļu „Pārskats par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu ārpusģimenes aprūpi” ar kritērijiem – „no tiem bērni ar īpašām vajadzībām,” „no tiem bērni ar garīga rakstura traucējumiem.”

2) datu trūkums par bērniem (arī pieaugušām personām [pētnieku iestarpinājums]) ar garīga rakstura traucējumiem, kuri ir kļuvuši par nozieguma upuriem (cietušajiem), lieciniekiem vai iespējamajiem noziedzīga nodarījuma izdarītājiem. Patlaban IeM Informācijas centra Noziedzīgo nodarījumu reģistrs uzkrāj informāciju par nodarījuma apstākļiem, piemēram,

⁶¹ Par nepieciešamību pārskatīt statistikas datu vākšanu par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Pieejams: http://zelda.org.lv/wp-content/uploads/ZELDA_priekslikumu_datu_vaksanai_30.04.2015.pdf [skatīts 20.10.2016]

nozieguma izdarītāja un cietušā saistību. Datus par personām ar invaliditāti būtu iespējams iegūt, ieviešot papildus mainīgo “persona ar invaliditāti”. Tā kā iespējams datus skatīt griezumā pēc Krimināllikuma pantiem, iegūstama vērtīga informācija arī citu Konvencijas pantu monitoringam (6. un 16. pants). Vienlaicīgi jāapsver iespēja izveidot datu automatiskas apstrādes iespēju. Patlaban minētais reģistrs satur datus, kas ir nepieciešami arī Pekinas rīcības platformas un, iespējams, būs nepieciešams arī Stambulas konvencijas monitoringam.

3) nav pieejami dati par bērniem (arī pieaugušām personām [pētnieku iestarpinājums]) ar garīga rakstura traucējumiem, kas cietuši no vardarbības. Pētnieki atbalsta biedrības priekšlikumu šādu informāciju iegūt no “Ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistrs par pacientiem, kuriem bijušas traumas un ievainojumi (“Traumu reģistrs”)”, papildinot personu raksturojošo informāciju “persona ar invaliditāti”. Patlaban tiek norādīti tādi dati kā tautība, nodarbošanās, utt., kas tiek iegūti no pacienta pašvērtējuma. Reģistrs ļaus iegūt informāciju par vardarbības veidu – ģimenē, darbavietā utt. Kopš 2011. gada reģistrs ievāc datus tikai par stacionārā nonākušiem pacientiem, kas cietuši no vardarbības. Tā kā valstī trūkst datu par vardarbību arī dzimuma griezumā, ir ieteicams atjaunot datu vākšanu Traumu reģistrā arī no ambulatorām iestādēm. No šī reģistra ir iespējams iegūt apstrādātus datus nepieciešamā griezumā.

Indikatori

1. Bērnu tiesību nodrošinājums augt ģimeniskā vidē	
1.1. Bērnu ar invaliditāti segregācija	Personu ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam sociālās aprūpes iestādēs īpatsvars no visām personām ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam; sīkākus apakšindikatorus iespējams izdalīt pēc traucējumu veida (SPOLIS)
1.2. Bērnu ar invaliditāti alternatīvās aprūpes iespējas	Ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu ar invaliditāti (ievietoti audžuģimenē/ ievietoti aizbildņa ģimenē/ ievietoti ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā (papildinot Bāriņtiesu gada pārskatu)) īpatsvars no visām personām ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam. (SPOLIS; LabIS)
2. Pieaugušo tiesības uz ģimeni un dzīvesvietu	
2.1. Personu ar invaliditāti segregācija sabiedrībā	Personu skaits, kuras atrodas aprūpes institūcijās (uz 10 000 iedzīvotāju)
2.2. Personu ar invaliditāti segregācija	Personu ar invaliditāti pēc 18 gadu vecuma sociālās aprūpes iestādēs, pēc traucējumu veida, īpatsvars no visām pieaugušām personām ar invaliditāti (SPOLIS)
2. Pakalpojumi neatkarīgas dzīves, tiesību uz ģimeni un dzīvesvietu īstenošanai	

Šie dati, izmantoti atsevišķi nav izmantojumi ne procesa, ne rezultātu uzraudzībai, bet izmantoti aprakstoši ļaus raksturot rīcību.	
3.1. Īpaša kopšana	Personu skaits pēc 18 gadu vecuma ar I grupas invaliditāti, kam nepieciešama īpaša kopšana
3.2. Asistents personām ar redzes traucējumiem (valsts finansējums)	Personas ar I grupas redzes invaliditāti, kas saņem pabalstu par asistenta izmantošanu līdz 10 stundām nedēļā (VSAA)
3.3. Asistents personām ar redzes traucējumiem (pašvaldību finansējums)	Personas ar I grupas redzes invaliditāti, kuras saņem pabalstu par asistenta izmantošanu, daļā, kas pārsniedz 10 stundas nedēļā, pašvaldību finansējums
3.4. Asistents personām ar I un II grupas invaliditāti	Personas ar I un II invaliditātes grupu, kas saņēmušas atzinumu par asistenta pakalpojuma nepieciešamību
3.5. Asistenta pakalpojuma izmantošana	Personas, kas saņem pašvaldību piešķirto asistenta pakalpojumu, skaits
3.6. Transporta pabalsta izmantošana	Personu skaits, kam piešķirta transporta pabalsta izdevumu kompensācija
3.7. Surdotulka pakalpojumi	Personas, kas saņēmušas surdotulka pakalpojumus līdz 120 stundām gadā saskarsmes nodrošināšanai, skaits
3.8. Viegļā automobiļa iegāde	Personas, kas saņēmušas atzinumu par medicīnisko indikāciju noteikšanu speciāli pielāgota vieglā automobiļa iegādei un pabalsta saņemšanai
4. Personu ar invaliditāti pašvērtējums	
4.1. Attieksme pret personām ar invaliditāti ģimenē	Personu ar invaliditāti īpatsvars, kas ģimenes atbalstu vērtē kā atbalstošu. Attieksmes mērīšanai izmantojama tiesībsarga pasūtītā aptauja personām ar invaliditāti (2014). Aptaujā iekļauts jautājums: <i>“Kā Jūs kopumā vērtējat Latvijas sabiedrības, dažādu institūciju un iestāžu pārstāvju attieksmi pret cilvēkiem ar invaliditāti?”</i> , kur viena no jomām ir ģimene.

2.16. tabula. Konvencijas 23. panta indikatori.

24. pants. Izglītība

Nozaru politikas dokumentos izmantotie rādītāji izglītības jomā pārklāj panta saturu. Rādītāji saistīti arī ar 27. pantu, izglītību skatot nodarbinātības veicināšanas griezumā. Panta pirmais punkts nosaka izglītības pieejamības nodrošināšanas nepieciešamību visos līmeņos un mūža garumā, kamēr piektais punkts specifiski norāda uz terciārās, profesionālās un mūžizglītības vienlīdzīgas pieejamības nodrošināšanu, kas pieprasa iekļaujošās izglītības rādītājus aplūkot katra līmeņa kontekstā. Ne visos izglītības līmeņos ir iespējams precīzi novērtēt situāciju personām ar invaliditāti, jo, piemēram, ievērojot cilvēktiesības, augstākās izglītības iestādēs netiek uzstādīta prasība norādīt personas invaliditātes statusu. Turklāt pantā tiek lietots personu ar invaliditāti jēdziens, kamēr izglītības konceptuālajā ietvarā dominē speciālo vajadzību jēdziens, kas, atšķirībā no invaliditātes grupas, kas tiek piešķirta, noteiktu vecumu sasniegušām personām novērtējot darbaspēju zuduma pakāpi, izriet no koncepcijas, ka izglītība ir obligāta un iekļaujošā formā ir jāpielāgo katram bērnam. Tā kā izglītības nozarē informācija tiek vākta, izmantojot speciālo vajadzību statusu, kas labāk atbilst jomas specifikai, to atspoguļo arī iekļaujošās izglītības rādītāji, kamēr dati invaliditātes griezumā ir mazāk pieejami. Lielākoties dati iekļaujošās izglītības monitorēšanai tiek vākti Izglītības ministrijas ikgadējā apsekojuma formā. VIIS uzkrātajos datos par izglītojamajiem ir pieejams ne tikai funkcionālo traucējuma veida, bet arī invaliditātes griezumā, kas gada pārskatos netiek lietots, bet Konvencijas vajadzībām varētu tikt apkopots, saslēdzot VIIS ar VDEĀVK reģistru, piemēram, ikgadēja pārskata vajadzībām. VIIS un IZM pārskatu dati ir pieejami arī LabIS sistēmā.

IZM ir pieejami dati par vispārējo izglītības iestāžu ēku pielāgošanas projektu īstenošanu noteiktā laika periodā, tomēr sistemātiski netiek aplūkots pieejamo izglītības iestāžu īpatsvars personām ar dažādiem funkcionāliem traucējumiem. Tiesībsarga pasūtītā pašvaldību aptauja (2015) apkopo datus par vispārējo izglītības iestāžu pieejamības īpatsvaru personām ar kustību, redzes un dzirdes traucējumiem, kas sniedz labāku ieskatu kā pielāgoto ēku skaits laika periodā, tomēr šobrīd tā ir tikai vienreizēja aptauja.

Panta otrajā punktā uzsvērtas personu ar invaliditāti tiesības netikt izslēgtiem no vispārējās izglītības sistēmas, kur izmantojami visa veida izglītības sistēmas segregācijas rādītāji par izglītojamo ar speciālajām vajadzībām nodalīšanu speciālajās skolās un klasēs, kas tiek apkopoti IZM gada pārskatos. Problemātiskāka uzraudzība ir trešajā punktā noteiktajām tiesībām saņemt praktiskās un sociālās iemaņas, kas atvieglotu vienlīdzīgu līdzdalību izglītības sistēmā. Problēmu aprakstā NVO pārstāvji norāda, ka bērniem ar garīga rakstura traucējumiem to saņemšana ir visbūtiskākā. Tā kā šīs iemaņas varētu atšķirties katrā individuālajā gadījumā un pa speciālo vajadzību grupām, kamēr izglītības programmas tiek veidotas, ievērojot vispārējās izglītības standartus, šī panta apsekošana drīzāk būtu jāvērtē subjektīvi, pievēršot uzmanību tam, kā izglītojamie ar speciālām vajadzībām izglītības iestāžu ietvaros var apgūt pielāgotas praktiskās iemaņas. Tā kā nav skaidrs, kādā formā tas varētu tikt īstenots, šim panta punktam indikatoru izveide pašlaik nav iespējama.

Ceturtais punkts savukārt pievēršas izglītības personāla kompetences nodrošināšanai. VISC ir pieejami rādītāji par pedagogu tālākizglītības kursu par iekļaujošās izglītības īstenošanu apmeklējumu, kā arī dati par dažādu organizēto semināru apmeklējumu, kamēr mazāk apsekojama ir informācija par pedagogu skaitu ar alternatīvās komunikācijas prasmēm, kuru

izplatību izglītības iestādēs pants uzdod veicināt. VISC apkopo arī pedagoģiski medicīnisko komisiju sniegto izvērtējumu skaitu un Speciālās izglītības nodaļas sniegto konsultāciju skaitu.

Izglītības ēku pieejamība pēc funkcionālo traucējumu veida iekļauta kā ieteicamais apakšindikators 9. panta 1.5., bet informatīvā pieejamība 9. panta 3.4. apakšindikatorā. Neviens no šiem apakšindikatoriem patlaban nav apkopots.

Indikatori

Visi indikatori ir daļēji aprakstoši indikatori, jo absolūtos skaitļos nesniedz priekšstatu par situāciju.

1. Mācību vides un iekļaujošās izglītības pieejamība	
1.1. Vispārējo izglītības iestāžu pielāgotība	<p>Vispārējās izglītības iestādes pielāgotas izglītojamajiem ar kustību, redzes, un dzirdes traucējumiem, īpatsvars (pašvaldībā) (tiesībsargs 2015⁶², vienreizēja aptauja)</p> <p>Detalizētu informāciju par indikatoru skatīt 9. panta 1.4. un 1.5 indikatoru aprakstā.</p>
1.2. Izglītības iestāde tuvu mājām	<p>Iespēja bērniem ar invaliditāti saņemt izglītību dzīvesvietai tuvākajā skolā pēc atbilstošas programmas (tiesībsargs 2015⁶³, vienreizēja aptauja)</p> <p>Aptaujas anketā 119 pašvaldības sniedz atbildi, vai to ietvaros ir vai nav iespēja nodrošināt mācības personai tuvākajā skolā. Aptaujas ietvaros apkopotī dati arī par iemesliem, kāpēc šādas iespējas nodrošinātas netiek.</p>
1.3. Izglītības pieejamība	<p>5. panta 5.1. Izglītības pieejamības indikators. Skolu nepabeigušo (vidējo izglītību neieguvušo) un izglītībā neiesaistīto personu ar un bez invaliditātes īpatsvars (%) vecumā no 18 līdz 24 gadiem (EU-SILC mikrodati)</p>

⁶² ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings 2010 – 2014. Pašvaldību aptaujas rezultāti. (2015) Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Latvijas_pasvaldibu_aptauja_2015.pdf [skatīts 22.10.2016]

⁶³Turpat.

1.4. Bērni ar speciālām vajadzībām vispārējā pirmsskolas izglītībā	Vispārējās pirmsskolas izglītības grupu apmeklējums starp bērniem ar speciālām vajadzībām (VIIS)
2. Izglītības sistēmas segregācija	
2.1. Izglītojamo ar īpašām vajadzībām iekļaušana	Izglītojamo ar speciālām vajadzībām īpatsvars (%), kas mācās speciālās izglītības iestādēs (Izglītības un zinātnes ministrijas gada pārskats, dati par mācību gadu) Pārklājas ar 5. panta 5.1. rādītāju
2.2. Izglītojamie ar speciālām vajadzībām speciālajās klasēs	Izglītojamo ar speciālām vajadzībām īpatsvars (%), kas mācās speciālajās klasēs pie dienas vai vakara (maiņu) un neklātienes skolām (Izglītības un zinātnes ministrijas gada pārskats, dati par mācību gadu)
2.3. Izglītojamo ar speciālām vajadzībām integrēšana parastajās klasēs	Izglītojamo ar speciālām vajadzībām īpatsvars (%), kas integrēti parastajās klasēs vispārējās izglītības iestādēs (Izglītības un zinātnes ministrijas gada pārskats, dati par mācību gadu)
3. Mācību personāla kompetence un atbalsta personāla pieejamība	
3.1. Asistenta pieejamība	Izglītojamie, kas saņem asistenta pakalpojumu mācību iestādēs pārvietošanās atbalstam un pašaprūpes veikšanai (Izglītības un zinātnes ministrijas gada pārskats, dati par mācību gadu)
3.2. Pedagogu sagatavošana	Pedagogu tālākizglītības kursu par izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem iekļaušanu vispārējās izglītības plūsmā apmeklējums (VISC)
3.3. Atbalsts pedagogiem	VISC Speciālās izglītības nodaļas speciālistu sniegto konsultāciju skaits (VISC gada pārskats)
3.4. Speciālo vajadzību atzīšana	Pašvaldību pedagogiski medicīnisko komisiju izvērtēto izglītojamo skaits (VISC gada pārskats)
3.5. Zīmju valodas kompetence	Pedagogu skaits, kas kvalificēti zīmju valodas lietošanā (ieteikts apkopot IZM)
4. Profesionālā izglītība un sagatavošana nodarbinātībai	

4.1. Personu ar intelektuālās attīstības traucējumiem iekļaušana profesionālās izglītības iestādēs	Personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem profesionālās izglītības iestādēs
4.2. Personas ar invaliditāti profesionālajā tālākapmācībā	Personu ar invaliditāti skaits, kas apgūst profesionālās programmas tālmācības formā
4.3. Personu ar invaliditāti bezdarbnieku izglītības līmenis - augstākā izglītība; -pamatizglītība; -vidējā vispārējā izglītība; -profesionālā izglītība.	Bezdarbnieku ar invaliditāti izglītības līmenis: īpatsvars (%) ar augstāko izglītību, ar pamatizglītību vai vispārējo vidējo izglītību, ar profesionālo izglītību (NVA) Precīzāki dati būtu pieejami, vērtējot nodarbinātības iespējas attiecībā pret izglītības līmeni, izmantojot VID un VDEĀVK datu savienojumu.
5. Augstākā, neformālā un izglītība mūža garumā	
5.1. Augstākās izglītības pieejamība	Personas ar un bez funkcionālajiem traucējumiem ar augstāko izglītību, īpatsvars 30-34 vecuma grupā (EU-SILC aptaujas mikrodati)
5.2. Neformālās izglītības pieejamība	Neformālās izglītības ieguvušo bezdarbnieku ar invaliditāti skaits (NVA)

2.17. tabula. Konvencijas 24. panta indikatori.

25. pants. Veselība

Pants uzsver aktīvu valsts rīcību, nodrošinot veselības aprūpes pakalpojumus personām ar invaliditāti, ņemot vērā dzimuma aspektus un tajā iekļaujot veselības rehabilitācijas pieejamību. Sākotnējā ziņojumā izmantota formāla pieeja, norādot, ka normatīvie akti neietver diskriminējošus noteikumus pret personām ar invaliditāti. Savukārt NVO sektors runā par faktiskas pieejamības problēmām. Kā minēts pirmā pētījuma pirmajā posmā, pēc pievienošanās Konvencijai, valsts ir veikusi vairākus grozījumus normatīvajos aktos, izdalot personas ar prognozējamu invaliditāti un kopš 2011. gada paredzot saņemt prioritārus plānveida veselības aprūpes pakalpojumus personas funkcionēšanas spējas saglabāšanai, uzlabošanai vai atjaunošanai. Kopš 2016. gada prioritāra palīdzības saņemšana paredzēta personām ar aizdomām par onkoloģisku saslimšanu. Ir pieejami dati par individuālā rehabilitācijas plāna apstiprināšanu, kas daļēji ļautu raksturot valsts rīcību. Tomēr, ņemot vērā, ka panta definējums attiecas ne tikai uz invaliditātes profilaksi, bet arī pieeju veselības aprūpes personām ar invaliditāti, mērķtiecīgāk izmantot visu sektoru un faktisko pieejamību raksturojošus EU-SILC mikrodatos, kā arī EHIS mikrodatos, kas ļaus mērīt veselības aprūpes pieejamību invaliditātes un dzimuma griezumā.

Konvencijas 23. panta apskatā minēts gan rīcībpolitikas, gan rādītāju trūkums, kas atbalstītu un raksturotu personu ar invaliditāti, īpaši intelektuālās attīstības traucējumiem, tiesību

īstenošanu seksuālās un reproduktīvās veselības jomā. Latvijā ar zināmu regularitāti, NVO, PVO un Veselības ministrijai sadarbojoties, ir veikts seksuālās un reproduktīvās veselības pētījums, kas ļautu mērīt seksuālās un reproduktīvās veselības pašvērtējumu personām ar invaliditāti, ja šāds griezumam aptaujā tiek pievienots. Vienlaikus, kā aprakstoši indikatori izmantojami pasākumi, kas veikti personu ar invaliditāti un intelektuālās attīstības traucējumiem konsultācijām par ģimenes plānošanas jautājumiem.

Konvencija paredz nodrošināt veselības pakalpojumus pēc iespējas tuvāk personu dzīvesvietai. Teritoriāli pieejamību raksturotu veselības aprūpes pakalpojums mājās⁶⁴, kas saņemams līdz 30 kalendārām dienām paredzēts personām ar kustību ierobežojumiem vai pēc noteiktām diagnozēm. Šo personu grupa nebūs vienādojama ar VDEĀVK atzīto personu ar invaliditāti grupu, taču ļautu mērīt teritoriālu pieejamību pakalpojumiem. Teritoriālo pieejamību ļauj mērīt arī EHIS aptaujas dati.

Konvencijas pants arī paredz izpratnes paaugstināšanu veselības aprūpes speciālistiem, sniedzot palīdzību personām ar invaliditāti. Kā minēts Pirmā pētījuma pirmajā posmā problemātiskās jomas ir seksuālā un reproduktīvā veselība, ģimenes plānošana un informēta piekrišana personām ar garīgās attīstības traucējumiem. Ja šāda apmācība tiek veikta, to var izmantot aprakstoša indikatora izveidei.

Kā rādītāji, kuri kopumā raksturo valsts īstenotos pasākumus invaliditātes prevencei, minami personu skaits, kurām pirmreizēji noteikta invaliditāte (uz 1000 iedzīvotājiem), pirmreizēji noteiktās invaliditātes grupu struktūra pa grupām (I-III grupa, bērni) un piešķirta prognozējama invaliditāte (kopš 2011. gada).

Veselības aprūpes ēku pieejamība pēc funkcionālo traucējumu veida iekļauta kā ieteicamais apakšindicators 9. panta 1.5., bet informatīvā pieejamība 9. panta 3.4. apakšindikatorā. Neviens no šiem apakšindikatoriem patlaban nav apkopots.

Indikatori

1. Valsts veikto pasākumu efektivitāte invaliditātes prevencei	
1.1. Pirmreizēji noteiktas invaliditātes prevalence	Personu skaits, kurām pirmreizēji noteikta invaliditāte, uz 1000 iedzīvotājiem Apakšindicators iegūstams no VDEĀVK pārskatiem. VDEĀVK gada pārskatu dati pieejami LabIS.
1.2. Pirmreizēji noteiktas invaliditātes smagums	Pirmreizēji noteiktās invaliditātes grupu struktūra pa grupām (I-III grupa, bērni), VDEĀVK Apakšindicators iegūstams no VDEĀVK pārskatiem. VDEĀVK gada pārskatu dati pieejami LabIS.

⁶⁴ Veselības aprūpe mājās. Pieejams: <http://www.vmnvd.gov.lv/lv/469-veselibas-aprupes-pakalpojumi/veselibas-aprupe-majas> [skatīts 20.10.2016]

1.3. Prognozējamas invaliditātes prevalence	Piešķirta prognozējama invaliditāte, skaits uz 1000 iedzīvotājiem Apakšindicators iegūstams no VDEĀVK pārskatiem. VDEĀVK gada pārskatu dati pieejami LabIS.
1.4. Individuālo rehabilitācijas plānu pielietojums	Personu, kam apstiprināti individuālie rehabilitācijas plāni, īpatsvars no visām personām, kam piešķirta prognozējama invaliditāte Apakšindicators iegūstams no VDEĀVK pārskatiem. VDEĀVK gada pārskatu dati pieejami LabIS.
2. Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība personām ar invaliditāti	
2.1. Veselības pakalpojumu pieejamība	<p>a) Izmantojami (EU-SILC mikrodati), kas ļauj izšķirt sekojošas kategorijas:</p> <p>2.1.1. Izdalot to personu ar invaliditāti (aptaujas izpratnē personas ar aktivitāšu ierobežojumiem, skat. 1. pielikumu) īpatsvaru, kam nav pieejami veselības aprūpes pakalpojumi, pret visiem respondentiem, kam nav bijusi pieejama veselības aprūpes pakalpojumi (PH040)</p> <p>2.1.2. Zobārstniecības pakalpojumu pieejamība. Analogs iepriekšējam indikatoram, izmantojot citu mainīgo: Nav pieejami zobārstniecības pakalpojumi (PH060)</p> <p>b) Alternatīvi izmantojami EHIS mikrodati (skat. 1. pielikums)</p> <p>2.1.3 .Nav piekļuves veselības aprūpei pēdējo 12 mēnešu laikā garo rindu dēļ (UN1A);</p> <p>2.1.4 Nav piekļuves veselības aprūpei pēdējo 12 mēnešu laikā attāluma transporta trūkuma dēļ (UN1B)</p> <p>2.1.5. Nevarēju atļauties izmantot veselības aprūpes pakalpojumus pēdējo 12 mēnešu laikā (UN2)</p> <p>Tomēr jāņem vērā, ka rādītājs iegūstams no EU-SILC aptaujas mikrodatiem, kuru mērķgrupas aptvere attiecīgajā grupā ir salīdzinoši neliela, tāpēc tas ir daļēji drošticams.</p>
3. Veselības aprūpes pakalpojumi mājās	

3.1. Sniegtie pakalpojumi	Saņemto pakalpojumu skaits, pa gadiem
3.2. Pakalpojumi reģionos	Saņemto pakalpojumu īpatsvars reģionos Neraksturo personas ar invaliditāti ar VDEĀVK atzinumu, taču netieši ļauj raksturot personām ar invaliditāti un prognozējamu invaliditāti, kā arī citām personām ar ierobežojumu ikdienā būtisku atbalsta pakalpojumu, tai skaitā reģionālā griezumā. Invaliditātes griezumā dati nav pieejami.
4. Veselības aprūpes sektora atvērtība personām ar invaliditāti	
4.1 Veselības aprūpes iestāžu pozitīva attieksme pret personām ar invaliditāti	Tiesībsarga pasūtītā aptauja personām ar invaliditāti (2014) pieejams attieksmes mērījums par attieksmi veselības aprūpes sektorā. (Kā Jūs kopumā vērtējat Latvijas sabiedrības, dažādu institūciju un iestāžu pārstāvju attieksmi pret cilvēkiem ar invaliditāti?) Plašāka izlase ļautu mērīt attieksmi detalizētos griezumos.

2.18. tabula. Konvencijas 25. panta indikatori.

26. pants. Adaptācija un rehabilitācija

Daļēji panta indikatori skatāmi saistībā ar Konvencijas 25. pantu. Pakalpojumu un programmu agrīnu sākšanu raksturo 25. panta analīzē aprakstītā prognozējamā invaliditāte un prioritārie pakalpojumi un 3.3. un 4.2. indikatori apraksta teritoriālo pieejamību. Savukārt adaptāciju kopienā raksturo 23. panta analīzē minētie pasākumi atbalstam dzīvei ģimenē un kopienā. Nodarbinātību raksturo 27. panta rādītāji, savukārt izglītību - 24. panta rādītāji.

Problemātiska ir speciālistu darbam ar personām ar invaliditāti apmācības un tālākizglītības organizēšana. To varētu raksturot LM, pašvaldību u.c. institūciju īstenoto projektu un apmācību programmu skaits, kuros iekļauta zināšanas personu ar invaliditāti tiesībām un prasmes darbam ar personām, kurām ir īpašas vajadzības. Kā norādīts sākotnējā ziņojumā (45. lpp.), attiecībā uz sociālās rehabilitācijas pasākumu, kā viena no būtiskajām problēmām minams apstāklis, ka uz šo pakalpojumu ir izveidojusies ievērojama rinda. Tas nozīmē, ka būtiski izvērtēt ne tikai to cik personas ir pieprasījušas sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, bet arī cik no tām ir to saņēmušas. Līdzīga situācija vērojama arī attiecībā uz rindu pēc tehniskajiem palīgīdzekļiem. Kopumā sociālās rehabilitācijas sistēma, balstoties NVO un valsts institūciju vērtējumā, šobrīd skatāma kā nepietiekama un nespējīga pietiekamā apmērā apmierināt personu ar invaliditāti vajadzības. Kā Problēmu aprakstā (54.-56. lpp.) norāda LKND, SAC bieži nenodrošina sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, kaut arī tas ir viens no to pienākumiem, LM norāda uz rindu veidošanos un pēctecības trūkumu programmu izveidē un uzturēšanā, pēctecīguma nozīmīgu uzsver arī SIVA. Rindu esamība un sarežģītā piekļuve nepieciešamajai rehabilitācijai rada situāciju, kurā būtiski novērot, cik pieprasīti ir jau izveidotie pasākumi un pakalpojumi, lai būtu iespējams novērtēt to derīgumu personu ar

invaliditāti acīs. Saliekot šo skaitu kopā ar to, cik personām ir izdevies tos arī iegūt kļūst iespējams novērtēt šo pakalpojumu pieejamību un novērtēt cik nopietni esošās rindas ietekmē piekļuvi pakalpojumiem.

Valsts kopējo attieksmi pret šo personu adaptāciju un rehabilitāciju raksturo arī pusceļa māju, grupu māju/dzīvokļu un dienas aprūpes centru bērniem ar invaliditāti skaits, kur skaita izmaiņas ļauj novērot valsts struktūru ieinteresētību rehabilitācijas procesa veicināšanā, vai tieši otrādi, tās mazināšanos. Tiesībsarga veiktajā pašvaldību aptaujā (2015)⁶⁵, vispozitīvākā situācija ir attiecībā uz aprūpes mājās pieejamību, kas bija pieejama 78% pašvaldību. Taču, kā Sākotnējā ziņojumā (30. lpp.) norāda NVO pārstāvji, 2013. gadā lielākā daļa no pakalpojumu saņēmējiem atradās institūcijās, un tikai neliela daļa pašvaldību nodrošināja kādu no pārējiem pasākumiem. Līdzīgu problēmu iezīmē tiesībsarga veiktā aptauja, kur norādīts, ka vien 8% no aptaujātajām pašvaldībām bija izveidotas grupu mājas (dzīvokļi) un tikai 3% - pusceļa mājas. Situācija attiecībā uz dienas aprūpes centriem salīdzinājumā ir labāka, tomēr šādu pakalpojumu piedāvā vien 29% aptaujāto pašvaldību. Šo pakalpojumu zemā pieejamība ir viens no iemesliem, kādēļ deinstitucionalizācijas process, noris tik smagnēji. Tā kā 26. pants paredz, ka nepieciešams sekmēt personu ar invaliditāti līdzdalību un iekļaušanos kopienā, tad personu spēja pamest institucionālo aprūpi ir kritiski nozīmīga šajā pantā paredzēto mērķu sasniegšanā.

Tiesībsarga 2014. gadā pasūtītā aptauja⁶⁶ personu ar invaliditāti diskriminācijas riskus mēra ar sabiedrības aptaujas palīdzību. No aptaujas izmantojami rādītāji ļauj formulēt sabiedrības attieksmes indikatoru. Proti, aptauja uzrāda augstu sociālās distancē rādītāju – attieksmi pret cilvēkiem ar invaliditāti kaimiņos, kā arī darbā vai mācību vidē (izjustu vai neizjustu traucējumu vai diskomfortu). Saskaņā ar aptauju, vairāk kā 50% izjustu traucējumu vai diskomfortu, strādājot vai mācoties kopā ar cilvēkiem ar psihiskām saslimšanām (60%) vai intelektuālās attīstības traucējumiem (54%). Citu invaliditātes veidu gadījumā – diskomfortu izjustu aptuveni 20% aptaujāto. Gandrīz puse jeb 46% respondentu atzīst, ka izjustu traucējumu vai diskomfortu, ja viņu kaimiņos vai apkaimē dzīvotu cilvēki ar psihiskām saslimšanām, un 34% - justos līdzīgi attiecībā pret cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Citu invaliditātes veidu gadījumā – diskomfortu izjustu aptuveni 10% aptaujāto.

Rehabilitācijai paredzēto ēku pieejamība pēc funkcionālo traucējumu veida iekļauta kā ieteicamais apakšindikator 9. panta 1.5., bet informatīvā pieejamība 9. panta 3.4. apakšindikatorā. Neviens no šiem apakšindikatoriem patlaban nav apkopots.

⁶⁵ ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings 2010 – 2014. Pašvaldību aptaujas rezultāti. (2015) Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Latvijas_pasvaldibu_aptauja_2015.pdf [skatīts 22.10.2016]

⁶⁶ Latvijas iedzīvotāju aptauja par personu ar invaliditāti tiesībām. Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Latvijas_iedzivotaju_aptauja_2014.pdf [skatīts 20.10.2016]

Indikatori

1. Rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība	
Daļēji pārklājas ar 25. panta 1. sadaļas indikatoriem	
1. Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība	Pieprasījums pēc sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem personām ar invaliditāti skaita attiecība pret piešķirto pakalpojumu skaitu (SIVA; LabIS)
1.2. Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība	Pieprasījums pēc profesionālās rehabilitācijas pakalpojumiem/ Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu saņēmēju skaits (SIVA) SIVA ikgadējais publiskais pārskats. SIVA rehabilitācijas pakalpojumu dati invaliditātes griezumā pieejami LabIS. Pieprasījums pēc tehniskiem palīgīdzekļiem/ piešķirto palīgīdzekļu skaits skatīts kā 9. panta 4. sadaļas indikators
2. Atbalsts kopienā	
2.1. Dienas centri	Dienas aprūpes centri bērniem ar invaliditāti skaits (LM)
2.2. Aprūpes mājas bērniem	Pašvaldības, kurās piedāvāts aprūpes mājas pakalpojums bērniem (LM)
2.3. Pašvaldības ar dienas aprūpes centriem	Pašvaldību skaits, kurās ir pieejami dienas aprūpes centri un dienas centri personām ar garīga rakstura traucējumiem (LM)
2.4. Pusceļa mājas	Pusceļa mājas nodrošinātie pakalpojumi (cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem) (LM)
2.5. Grupu mājas (dzīvokļi)	Grupu mājas (dzīvokļa) nodrošinātie sociālie pakalpojumi (personām ar garīga rakstura traucējumiem) Aprakstošs indikators

2.19. tabula. Konvencijas 26. panta indikatori.

Šie rādītāji nav tikai kvantitatīvi interpretējami; administratīvie dati izklāstāmi aprakstoši.

27. pants. Darbs un nodarbinātība

Tematiskais ziņojums norāda, ka būtiskākā panta daļa veltīta personu ar invaliditāti tiesībām uz vienādu atalgojumu par tādu pašu darbu un tiesības, kuras attiecas uz šo personu iesaisti arodbiedrībās. Tiek uzsvērta pozitīvās motivēšanas nozīme, aicinot dalībvalstis koncentrēties uz tādu risinājumu izveidi, kuri ļauj personām ar invaliditāti iekļauties darba tirgū.

Pievēršoties rādītājiem, kuri izmantoti Latvijas nozaru politikas dokumentos, jānorāda, ka arodbiedrību loma un nozīme tajos nav minēta, tāpat kā ar tām saistītie jautājumi nav fiksēti Sākotnējā ziņojumā, kur vien norādīts, ka arodbiedrību pārstāvis ir piedalījies ILNP sanāksmēs. Tāpat arī Problēmu aprakstā šis aspekts ir iezīmēts vien nedaudz, SUSTENTO kritizējot arodbiedrību lomu un apgalvojot, ka tās nepārstāv personu ar invaliditāti kā grupas intereses.

Pārējie panta punkti ar rādītājiem ir pārklāti vien daļēji un atšķirīgā pakāpē. Tādi rādītāji kā “nodarbinātības līmenis pēc invaliditātes grupas” un “VDEĀVK apsekoto personu skaits, no tiem nodarbināti” ļauj izdarīt secinājumus par kopējo personu ar invaliditāti integrāciju darba tirgū, taču viens no rādītājiem, kas ļautu novērtēt personu vienlīdzīgas iesaistes līmeni - vidējais atalgojums nodarbinātām personām ar invaliditāti šobrīd mērīts netiek.

Latvijā nodarbinātība galvenokārt tiek skatīta no bezdarba perspektīvas. Nodarbinātību raksturojoši rādītāji nav iegūstami no NVA datu bāzes, jo tā faktiski uzkrāj datus par bezdarbniekiem, bet ne nodarbinātajiem. Dati, kas saistīti ar nodarbinātību, tiek uzkrāti VID datu bāzē, taču to uzkrāšanas iemesls nav nodarbinātības analīze, bet nodokļu administrācija. Kā liecina pirmajā pētījumā veiktās intervijas, šī problēma ir diskutēta un meklēti iespējamie risinājumi, lai iegūtu datu bāzi par nodarbinātību.

Lai iegūtu datus par invaliditāti, nepieciešams saslēgt VID un VDEĀVK datu bāzēs turēto informāciju. Tas ļautu piekļūt datiem par personu ar invaliditāti nodarbinātību sekojošos griezumos: reģioni, nodarbinātības nozare, profesiju klasifikators, vidējā alga, nodarbinātības forma (t.sk. elastīgs darba laiks). VID piedāvā augstas ticamības datus nodarbinātības analīzei, salīdzinot ar aptaujām.

VID un VDEĀVK informācijas sistēmas patlaban nav saslēgtas un saslēgumu tehniski būtu iespējams radīt, izmantojot personas kodu.

Kā norāda eksperti, ir pieejami 2 tehniski risinājumi:

- 1) Saslēgumu veidot uz VID datu bāzes. Tomēr, kā līdz šim sarunās norādīts, VID funkcija ir nodokļu administrēšana, bet ne nodarbinātības analīze.
- 2) Deleģējot datu saslēgšanu NVA, veidojot jaunu nodarbinātības reģistru, kas dublētu VID reģistru un varētu to papildināt ar citu datu bāzu rādītājiem. Priekšrocība šim risinājumam ir iespēja analizēt nodarbinātības rādītājus arī citos griezumos.

Patlaban ar nodarbinātību saistīta analīze balstās zemākas ticamības aptauju datos. Piemēram, Pētījums par pretdiskriminācijas politikas uzraudzības sistēmas izstrādi (2014) diskriminācijas indikatoriem mērķa grupā iesaka izmantot 2013. gada EU-SILC apsekojuma mikrodatu, lai veidotu šādus rādītājus: darba samaksas starpības rādītājs, ko veido personu ar ierobežojumiem (aptaujas formulējums, skat prediskriminācijas pētījuma 1. pielikumu) īpatsvars procentos no personu bez ierobežojumiem darba samaksas. Datus iespējams grūt griezumos: vīrieši un sievietes, nestipri ierobežojumi; vīrieši un sievietes, stipri ierobežojumi. Otrs ieteiktais rādītājs ir horizontālā segregācija: nodarbināto sadalījums 10 galvenajās ekonomiskās aktivitātes sektoros (NACE 2. redakcija: A; B-E; F; G, I; H, J; K-N; O; P; Q; R-U). Te kā indikators izmantojams personu ar invaliditāti un pārējo nodarbināto profesiju segregācijas nelīdzības

indekss (Nelīdzības indekss ir skaitlis starp 0 un 100%, kur 0 nozīmē personu ar invaliditāti grupu vienādu sadalījumu pa darbības veidiem un 100% nozīmē pilnīgu segregāciju. Šajā kontekstā, piemēram, personu ar invaliditāti-pārējo nelīdzības indekss parāda minimālo personu ar invaliditāti proporciju, kuriem būtu jāmaina pamatdarba darbības veidu, lai padarītu savas grupas sadalījumu pa darbības veidiem identisku pārējo sadalījuma). Aptaujas datu izmantošanai ir vairāki trūkumi – invaliditātes definējums tajā balstās uz personas pašvērtējumu par saviem ierobežojumiem, kā arī mērķa grupas aptvere ir zemāka un rezultāti mazāk ticami, salīdzinot ar valsts turētajās datu bāzēs pieejamo informāciju. Tomēr iegūstamie dati ir starptautiski salīdzināmi.

Saskaņā ar eksperta viedokli, izmantojot patlaban pieejamos datus, nodarbinātības situāciju mērķa grupas vidū visprecīzāk ļautu mērīt personu ar invaliditāti īpatsvars bezdarbnieku vidū. Šis rādītājs ir precīzs un ticams. Tiesa šo rādītāju ietekmē invaliditātes piešķiruma biežuma palielināšanās, kā arī kopējie bezdarba rādītāji, kas jāņem vērā, indikatoru interpretējot. Datus iespējams iegūt griezumos – dzimums, grupa, izglītība, funkcionālo traucējumu veids, bet tikai tajos gadījumos, ja persona to ir norādījusi. Kā liecina bezdarba rādītāju analīze. visnozīmīgākais faktors, kas pozitīvi ietekmē nodarbinātības atjaunošanu personām ar invaliditāti, ir iepriekšējā nodarbinātības pieredze. Līdz ar to rādītāji, kas raksturotu invaliditātes veidu vai smagumu, lai arī iegūstami, nav viennozīmīgi interpretējami.

Otrs ticams rādītājs, kas iegūstams no NVA datu bāzes BURVIS, ir vidējais bezdarba ilgums personām ar invaliditāti gada laikā. 5. panta uzraudzībai ar šo rādītāju skatīts 2.1.indikators: iespēja atrast darbu personām ar invaliditāti.

Pants paredz, ka personām ar invaliditāti ir jābūt pieejamai izglītībai, vispārīgām tehniskās un profesionālās orientācijas programmām un šo personu nodarbinātībai ir jābūt īpaši aizsargātai, nodrošinot to spēju saglabāt, atsākt, vai uzsākt jaunu darbu. Kaut arī pieejamie rādītāji aptver gan “subsīdētājās darba vietās nodarbināto personu skaits”, gan “personu skaits, kas ņem dalību aktīvajos nodarbinātības pasākumos”, kas ļauj novērtēt veikto pasākumu un sistēmu pieejamību un atbilstību, taču šī informācija tiek vākta drīzāk par situāciju valstī kopumā, kamēr tādi rādītāji kā “pašvaldību skaits, kurās noris speciālas atbalsta programmas personām ar invaliditāti komercdarbības uzsākšanai un veikšanai”, ir atrodami vien tiesībsarga pasūtītā pašvaldību aptaujā (2015). Šī ir īpaši aktuāla problēma, ņemot vērā, ka personu ar invaliditāti integrācija darba tirgū lielā mērā ir pašvaldību atbildība. Tāpat jānorāda, ka pieejamie indikatori rada iespaidu par sistēmu, kura drīzāk vērsta uz personu ar invaliditāti integrāciju darba tirgū kā darba ņēmējiem, kamēr konvencijas 27. panta f) apakšpunktā skaidrs norādīts, ka nepieciešams veicināt arī “iespējas individuālā darba un uzņēmējdarbības veikšanai, kooperatīvu attīstībai un sava uzņēmuma dibināšanai”.

Patlaban pieejami dati par nodarbinātības veicināšanas pasākumiem. Pasākumi noteiktām personu grupām (PNPG) ir būtiskākais rādītājs, kur personas ar invaliditāti ir īpaši definēta mērķa grupa. PNPG ir vērsta uz virkni pasākumu, ieskaitot subsīdētās darba vietas. Tomēr pasākumu efektivitāti ir problemātiski mērīt, jo personai netiek sekots līdzīgi ilgākā periodā.

Personām ar invaliditāti ir pieejami arī citi atbalsta pasākumi:

- Neformālā izglītība;
- Iesaiste profesionālā izglītībā;
- Iesaiste praktiskajā apmācībā;
- Karjeras konsultācijas.

Datu ticamību pazemina tas, ka personām nav jāuzrāda, vai tām ir piešķirta invaliditāte. Daļā gadījumu tās ir ieinteresētas invaliditāti uzrādīt, lai saņemtu pakalpojumu.

Visbeidzot, pievēršoties panta daļai, kas paredz nepieciešamību nodrošināt darba vietu pielāgošanu personu ar invaliditāti vajadzībām, situācija visos dokumentos tiek vērtēta kritiski un izvēlētie rādītāji lielākoties ir aizgūti no vienreizējām aptaujām, nevis sistemātiskas uzskaites. Problēmu aprakstā īpaši uzsvērts vienota atbalsta trūkums uzņēmējiem, lai kompensētu papildus izmaksas, kas rodas, integrējot personas ar invaliditāti darba vietā. Patlaban viens no attīstāmiem risinājumiem ir regulējums sociālai uzņēmējdarbībai. Pēc normatīvā regulējuma izstrādes, šādu uzņēmumu skaits, nodarbināto personu skaits un īpatsvars personu ar invaliditāti vidū ļaus vērtēt pasākuma efektivitāti un Konvencijas panta izpildi.

Pirmajā pētījumā personu ar invaliditāti apmācības sasaiste ar darba tirgus vajadzībām ir jau skatīta Konvencijas 24. panta kontekstā.

Panta noslēdzošo punktu pārklāj arī 16. panta saturs, tāpēc atsevišķi rādītāji nav izveidoti, arī rīcībpolitikas dokumentos ar piespiedu darbu saistītie jautājumi netiek iztirzāti.

Indikatori

1. Darba vides pielāgotība	
1.1. Darba vietu pielāgotība	Darba vietas, kuras pielāgotas personām ar invaliditāti (NVA dati, kas izmantojami kā aprakstošs indikators)
1.2. Atbalsts darba vietu pielāgotībai	Vienreizējo dotāciju iekārtu un aprīkojuma iegādei, kā arī tehnisko palīgīdzekļu izgatavošanai un iegādei, lai pielāgotu darba vietas darbā pieņemtajiem bezdarbniekiem, kuriem noteikta invaliditāte, skaits (NVA)
2. Nodarbinātības mērījumi	
2.1. Bezdarba līmenis	Personu ar invaliditāti īpatsvars bezdarbnieku vidū (pieejams NVA datu bāzē BURVIS)
2.2. Iespēja atrast darbu	izmantojams 5. panta 2.1.indikators: iespēja atrast darbu personām ar invaliditāti
2.3. Vidējais atalgojums	Vidējais atalgojuma īpatsvars nodarbinātām personām ar invaliditāti pret visām nodarbinātām personām. Iegūstams divējādi:

	<p>a. darba samaksas starpības rādītājs, ko veido personu ar ierobežojumiem (aptaujas formulējums, skat. 1. pielikumu) īpatsvars procentos no personu bez ierobežojumiem darba samaksas (EU-SILC apsekojuma mikrodati)</p> <p>b. Patlaban nepieejami dati, kas iegūstami saslēdzot VID un VDEĀVK datu bāzes: vidējā darba samaksas starpība, darba forma (daļēja/ pilna laika) darba mērķa grupā attiecībā pret visiem nodarbinātiem.</p>
3. Nodarbinātības veicināšana	
3.1. SIVA pasākumu efektivitāte	Personu ar invaliditāti skaits, kuras pēc SIVA rehabilitācijas programmas pabeigšanas tiek nodarbinātas (SIVA)
3.2. Subsidētās darba vietas	Subsidētajās darba vietās nodarbināto personu skaits (NVA)
3.3. Aktīvās nodarbinātības pasākumi	Personu skaits, kas ņem dalību aktīvajos nodarbinātības pasākumos (NVA)
3.4. Neformālā izglītība	Personu skaits, kas ņem dalību neformālās izglītības pasākumos (NVA)
3.5. Iesaiste profesionālā izglītībā	Personu skaits, kas ņem dalību pasākumā Iesaiste profesionālā izglītībā (NVA)
3.6. Iesaiste praktiskajā apmācībā	Personu skaits, kas ņem dalību pasākumā Iesaiste praktiskajā apmācībā (NVA)
3.7. Karjeras konsultācijas	Personu skaits, kas ņem dalību karjeras konsultācijās (NVA)
3.8. Aktīvās nodarbinātības pasākumu efektivitāte	Personu skaits, kuras atrod darbu pēc aktīvajiem nodarbinātības pasākumiem (NVA)
3.9. Subsidēto darbavietu/speciālo darbnīcu izveide pašvaldībās	Pašvaldības atbalsts subsidēto darbavietu/speciālo darbnīcu izveidei personām ar invaliditāti (Aptauja (2015) tiesībsargs ⁶⁷)

⁶⁷ Latvijas Republikas tiesībsarga 2015. gada ziņojums (2016) Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/Tiesibsarga_2015_gada_zinojums.pdf [skatīts 20.10.2016]

3.10. Speciāla atbalsta programmas pašvaldībās	Pašvaldību skaits, kurās noris speciālas atbalsta programmas personām ar invaliditāti komercdarbības uzsākšanai un veikšanai (Aptauja (2015) tiesībsargs, turpat) Šis indikators izmanto administratīvus datus, bet pēc rakstura ir aprakstošs, jo kvantitatīvie dati neļauj interpretēt situāciju kompleksi
--	---

2.21. tabula. Konvencijas 27. panta indikatori.

28. pants. Pienācīgs dzīves līmenis un sociālā aizsardzība

Politikas dokumentos izmantotie rādītāji par sociālo aizsardzību labi pārklāj panta saturu. Panta pirmā daļa uzsver tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni, kur par rādītājiem kalpo dati par personu ar invaliditāti pakļautību nabadzības riskam. Nabadzības riska monitoringam izmantojami SPOLIS dati, kamēr EU-SILC datus pieejami dažādi griezumi informācijai par mājsaimniecībām. Lai pilnībā īstenotu panta prasības, jāaplūko arī mērķa grupas viedokļa rādītāji, mērot, vai personas ar invaliditāti līdzekļu trūkuma dēļ ir jutušās ierobežotas attiecībā pret to, kas viņu skatījumā ir pienācīga dzīve. Tiesībsarga pasūtītā aptauja personām ar invaliditāti (2014) mēra personu ar invaliditāti subjektīvo uztveri par dzīves kvalitātes izmaiņām pēdējo piecu gadu periodā. Aptaujas rezultāti uzrāda būtiskas atšķirības dzimumu, nodarbinātības un dzīvesvietas vecuma griezumos. Aptaujas aptvere ir salīdzinoši neliela, lai iegūtu ticamus datus apakšindikatoriem šajos griezumos. Tomēr situācijas mērījums ir būtisks panta monitoringam, īpaši, ja tek izmantota mērķa grupu un griezumus reprezentējoša aptauja. Otrs minētajā aptaujā pieejams rādītājs, kas ir salīdzinoši augsts, mēra personu ar invaliditāti ierobežojumus piedalīties sabiedriskās aktivitātēs. Pēc aptaujas datiem (18. lpp.), 52% procentu respondentu nepiedalās sociālās aktivitātēs finansiālu ierobežojumu dēļ.

Panta otrā daļa pievēršas tiesībām uz sociālo aizsardzību, kur skatāmi VSAA rādītāji par piešķirto pabalstu, piemaksu un atvieglojumu skaitu personām ar invaliditāti. Situācijas monitorēšanai, aplūkojams arī vidējais invaliditātes pensijas apmērs. VSAA statistika tiek apkopota SAIS sistēmā, kuras apstrādātie dati iekļauti arī LabIS.

Tiesībsarga pasūtītā aptauja personām ar invaliditāti ļauj mērīt situācijas izmaiņas sekojošās jomās: Lūdzu, novērtējiet, kā ir mainījusies Jūsu situācija šajās jomās, salīdzinot ar to, kāda tā bija pirms pieciem gadiem (2010.gadā)? Vai tā ir uzlabojusies, pasliktinājusies vai nav mainījusies?

Indikatori

1. Nabadzības riska rādītāji personām ar invaliditāti	
Būtiskākie rādītāji iekļauti 5. panta 3.3. (personu ar invaliditāti īpatsvars starp personām ar trūcīgā statusu) un 3.4. (personu ar invaliditāti īpatsvars starp personām, kuru ienākumi nepārsniedz nabadzības sliekšņa līmeni) indikatoros.	
1.1. Nabadzības un sociālās atstumtības mājsaimniecībā	Personas mājsaimniecībā ar nabadzības un sociālās atstumtības risku, pēc invaliditātes un riska (16-59 vecuma grupā) (EU-SILC mikrodati)
1.2. Nabadzības un sociālās atstumtības mājsaimniecībā pēc invaliditātes un dzimuma	Personas mājsaimniecībā ar nabadzības un sociālās atstumtības risku, pēc invaliditātes un dzimuma (16+ vecuma grupā) (EU-SILC mikrodati)
1.3. Nabadzības un sociālās atstumtības mājsaimniecībā pēc invaliditātes un vecuma	Mājsaimniecības nabadzības un sociālās atstumtības risks, pēc invaliditātes un vecuma (16-64 un 65+) (EU-SILC mikrodati)
2. Sociālās aizsardzības pakalpojumi	
Šis indikators nav nolasāms pēc kvantitatīvajiem datiem un kombinējams ar aprakstu	
2.1. Invaliditātes pensijas	Izmaksāto invaliditātes pensiju vidējais apmērs (VSAA; SAIS; LabIS)
2.2. Invaliditātes pensiju vidējais apmērs	No jauna piešķirto invaliditātes pensiju vidējais apmērs (VSAA; SAIS; LabIS)
2.3. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaits (VSAA; SAIS; LabIS)
3. Dzīves kvalitātes pašzvēre	
3.1. Dzīves kvalitātes uzlabošanās	To personu ar invaliditāti īpatsvars, kuru dzīves kvalitāte ir uzlabojusies pēdējo 5 gadu periodā (<i>Jautājums: Kā ir mainījusies Jūsu dzīves kvalitāte, salīdzinot ar situāciju pirms pieciem gadiem (2010.gadā)?</i>) Kā apakšindikatoru skatāmi: to vīriešu/sieviešu īpatsvara attiecība. Ja aptaujas aptvere ir augstāka, iegūstams arī reģionāls apakšindikators, kas norādītu uz dzīves kvalitātes salīdzinošiem uzlabojumiem reģionos.
3.2. Šķēršļi sociālajai līdzdalībai	Pēc tiesībsarga pasūtītās aptaujas personām ar invaliditāti (2014) iegūstami dati par dzīves kvalitāti attiecībā uz sociālo līdzdalību kopienā (<i>Jautājums: Kādi ir iemesli,</i>

	<p>kāpēc Jūs nepiedalāties sociālajās aktivitātēs?) 3.2.1. Finansiālie ierobežojumi. personu īpatsvaru, kuras sociālās aktivitātēs nepiedalās finansiālu apsvērumu dēļ (Finansiālu apsvērumu dēļ)</p> <p>3.2.2. Interesēm atbilstošu aktivitāšu trūkums kopienā (Pašvaldībā nav pieejamas sociālās aktivitātes, kas interesētu)</p> <p>3.2.3. Vides pieejamības ierobežojumi. (Pašvaldībā ir pieejamas aktivitātes, taču vides nepieejamības dēļ nevar piedalīties)</p>
--	---

2.22. tabula. Konvencijas 28. panta indikatori.

29. pants. Līdzdalība politiskajā un sabiedriskajā dzīvē

Tikai viens no politikas dokumentos minētajiem rādītājiem pārklāj panta saturu - vēlēšanu iecirkņu pielāgotība personām ar invaliditāti. Balstoties uz Problēmu apskatā secināto, šis rādītājs nav pietiekošs panta monitoringam. Pirmkārt, papildus vēlēšanu iecirkņu pieejamībai nepieciešams apsekot to iecirkņu skaitu, kuros pieejami iepriekš ieskaņoti partiju kandidātu saraksti. Datus par šādā formātā pieejamiem kandidātu sarakstiem varētu būt iespējams iegūt CVK.

Otrkārt, šobrīd netiek mērīts, cik pieejama cilvēkiem ar dažāda veida invaliditāti ir informācija par politisko partiju aktivitātēm priekšvēlēšanu periodā. Sākotnējā ziņojumā minēts, ka CVK jau ilgstoši īsteno vairākus projektus vēlēšanu ar invaliditāti informēšanai (57.lpp), taču tie informē vēlēšanu tikai par vēlēšanu sistēmu, neatbalstot informētu izvēli. Bez šāda rādītāja iekļaušanas politiskā līdzdalība tiek reducēta uz vēlēšanu iecirkņu pieejamību. Personu ar invaliditāti informētību daļēji būtu iespējams periodiski mērīt, piemēram, atsevišķi aplūkojot priekšvēlēšanu tematikai veltītās pārraides, kas pieejamas ar surdotulku, taču šāds rādītājs ir vērtējams kā šaurs. Alternatīva ir datu par personu ar invaliditāti informētību par politiskām norisēm iegūšana, mērķgrupu aptaujājot.

Treškārt, pantā runāts par personu ar invaliditāti dalību NVO un šo organizāciju iesaisti politikas veidošanā. Sākotnējā ziņojumā (turpat) minēts, ka vairākas pašvaldības atbalsta NVO, kuras pārstāv personu ar invaliditāti tiesības un intereses, piešķirot šīm organizācijām finansējumu, inventāru un telpas. Šādu pašvaldību skaits varētu kalpot kā šīs panta daļas indikators, lai gan tas tikai daļēji ļauj spriest attiecīgo NVO dalību un lomu politikas ietekmēšanā un šobrīd netiek apkopots.

Visbeidzot, pantā minētas personu ar invaliditāti tiesības “kandidēt vēlēšanās un reāli ieņemt amatus”. Saskaņā ar ziņojumu (turpat) nepastāv juridisku ierobežojumu, kas to aizliegtu, taču jāpiebilst, ka visdrīzāk visos valsts varas līmeņos pastāv dažādas pieejamības problēmas, kas var atturēt personas ar invaliditāti kandidēt vēlēšanās vai pretendēt uz amatiem valsts pārvaldē. Politisko līdztiesību būtu iespējams mērīt, aptaujājot darbaspējīgas personas ar invaliditāti, lūdzot novērtēt savas iespējas iesaistīties valsts pārvaldē.

Indikatori

1. Politiskās dzīves pieejamība	
1.1. Vēlēšanu iecirkņu pieejamība personām ar funkcionāliem traucējumiem	Vēlēšanu iecirkņu īpatsvars, kas pieejami personām ar funkcionāliem traucējumiem (CVK)
1.2. Audioformāta sarakstu pieejamība vēlēšanu iecirkņos	Vēlēšanu iecirkņu īpatsvars, kuros pieejami kandidātu saraksti audio formātā (CVK)
1.3. Publisko priekšvēlēšanu debašu pieejamība zīmju valodā	Priekšvēlēšanu periodā translēto politisko debašu, kurās pieejams surdotulks, skaits (NEPLP)
2. Iespējas iesaistīties NVO un politikas veidošanā	
2.1. Pašvaldību atbalsts NVO	<p>Pašvaldību, kas atbalsta NVO, kuras pārstāv personu ar invaliditāti tiesības un intereses, piešķirot šīm organizācijām finansējumu, inventāru un/vai telpas skaits.</p> <p>Šāds rādītājs šobrīd netiek apkopots, taču to būtu iespējams ieviest, LM apkopojot to no pašvaldībām. Šādi dati neļautu izšķirt pašvaldību sniegtā atbalsta gradāciju, taču labi raksturotu situāciju reģionālā griezumā.</p>
2.2. Uztvertās ietekmes indekss	<p>Mēra ar viedokļa aptauju, piemēram, modelējot uz 2014. gadā veiktās tiesībsarga aptaujas parauga: <i>“Cik lielā mērā, Jūsaprāt, cilvēkiem ar dažāda veida invaliditāti vajadzētu piedalīties sabiedrības dzīvē? Lūdzu, pasakiet par katru invaliditātes veidu, ko es Jums nosaukšu, vai, Jūsaprāt šādiem cilvēkiem jāpiedalās sabiedrības dzīvē pilnā mērā, ierobežoti vai nav jāpiedalās”</i> : 1) <i>Ar psihiskām saslimšanām (piemēram, šizofrēnija, depresija), 2) Ar intelektuālās attīstības traucējumiem (atpalcība), 3) Ar kustību traucējumiem, 4) Ar redzes traucējumiem, 5) Ar dzirdes traucējumiem, 6) Ar cita veida ilgstošiem veselības traucējumiem (piem., diabēts, dialīze, HIV)</i></p>

2.23. tabula. Konvencijas 29. panta indikatori.

30. pants. Līdzdalība kultūras dzīvē, atpūta, brīvā laika pavadīšana un sports

Politikas dokumentu analīzē minētie rādītāji pārklāj panta 1. punktu attiecībā uz kultūras pasākumu vietu pieejamību un informācijas pieejamību, kas ietver 9. pantam piesaistītos

bibliotēkas apmeklējumus un surdotulkoto raidījumu skaitu, kā arī 5. punktu, kas attiecas uz sportu. Panta pirmais punkts aptver vienlīdzīgas iespējas piedalīties kultūras dzīvē, kur Problēmu aprakstā viens no ieteiktajiem darbības virzieniem ir grāmatu izdošanas veicināšana vieglajā valodā, kur izdoto grāmatu skaits var kalpot kā rādītājs, tomēr tas nenorāda uz plašāku lasīšanas aktivitāti. Šī punkta monitorēšanai būtu nepieciešams veikt regulāras aptaujas par personu ar un bez invaliditātes kultūras pasākumu apmeklēšanas regularitāti, kas šobrīd netiek darīts.

Panta otrais punkts nosaka valsts apņemšanos nodrošināt personu ar invaliditāti radošā, mākslinieciskā un intelektuālā potenciāla izmantošanu sabiedrības labā. Problēmu aprakstā minētas grūtības nodrošināt kolektīvu līdzvērtīgu piedalīšanos dziesmu un deju svētkos, savukārt Sākotnējais ziņojums piemin dažādus radošās pašizpaušmes pasākumus, īpaši LNS centra "Rītausma" aktivitātes, kas pieejamas personām ar dzirdes traucējumiem. Atbalsts šāda tipa pasākumiem ir grūti mērāms, kur, piemēram, dziesmu svētku dalībnieku ar invaliditāti skaits daudz neatklātu par rezultātu, bet drīzāk par procesu, tādēļ atstājama problēmas konstatācijas, nevis monitoringa līmenī. Līdzīgi nav nepieciešams mērīt speciālo kolektīvu skaitu, jo uzsvaram būtu jābūt uz iekļaujošajiem pasākumiem visa veida kolektīvos un radošās izpaušmes aktivitātēs.

Trešais punkts attiecas uz tiesību aktiem attiecībā uz intelektuālo īpašumu, kas būtu izšķirams pie strukturālajiem indikatoriem, kur īstenojami Problēmu aprakstā tiesībsarga minētie norādījumi regulējuma uzlabošanai, kas nepieprasa speciālu datu monitoringu. Piektais punkts savukārt pārklājas ar sporta politikas dokumentiem, kur starp galvenajiem indikatoriem var tikt ņemta aptauja par personu ar invaliditāti iesaistīšanos sporta aktivitātēs un pielāgotu sporta bāzu skaitu. Šeit brīvā laika un atpūtas pavadīšanas aktivitāšu mērīšanai pieejamā tūrisma kontekstā var tikt skatīts arī dabas taku skaits, kas paredzētas personām ar īpašām vajadzībām, par kurām runāts Sākotnējā ziņojumā.

Līdz šim personu ar invaliditāti līdzdalība kultūras, sporta, atpūtas un tūrisma dzīvē ir tikusi mērīta vienreizējā tiesībsarga pasūtītā aptaujā (2014)⁶⁸, sadaļā dzīves kvalitātes novērtējums, to aplūkojot pievēršoties personu ar invaliditāti novērtējumam par savām iespējām iesaistīties dažādos sociālās dzīves pasākumos.

⁶⁸Pētījums par ANO konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu. Personu ar invaliditāti aptauja.

Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Personu_ar_invaliditati_aptauja_2014.pdf [skatīts 23.10.2016]

Indikatori

1. Dzīves kvalitātes pozitīvs novērtējums	
1.1. Dzīves kvalitāte uzlabojusies	<p>Tiesībsarga pasūtītā aptaujā (2014) uzdots jautājums “Lūdzu, novērtējiet, kā ir mainījusies Jūsu situācija šajās jomās, salīdzinot ar to, kāda tā bija pirms pieciem gadiem (2010.gadā)? Vai tā ir uzlabojusies, pasliktinājusies vai nav mainījusies?” Kā iespējamie atbilžu varianti piedāvāti “Uzlabojusies”, “Nav mainījusies”, “Pasliktinājusies” un “Grūti pateikt”. Te varētu izmantot vidējo rādītāju visām jomām.</p> <p>Aptaujā aplūkotas tādas jomas kā sporta centru un pasākumu, kultūras pasākumu un Latvijas tūrisma objektu, apskates vietu pieejamība. Lai gan aptaujas izlase ir tikai 266 respondenti, tāpēc tās rezultātu salīdzināmība ir diskutabla, tās veikšana ir uzskatāma kā pasākums personu ar invaliditātes līdzdalības veicināšanā. Turklāt, aptaujā izmantotie jautājumi varētu tikt izmantoti turpmākā mērķgrupas pieredzes noskaidrošanā, šo aptauju veicot, piemēram, reizi piecos gados.</p>
2. Līdzdalības šķēršļi	
Līdzdalības šķēršļus ļauj mērīt pie Konvencijas 28. panta iekļautais indikators 3.2. - šķēršļi sociālajai līdzdalībai, kas šeit nav dublēts.	

2.24. tabula. Konvencijas 30. panta indikatori.

2.3. Ieteikumi metodoloģiskiem, institucionāliem, tehnoloģiskiem un administratīviem risinājumiem politikas pārraudzības pilnveidošanai

Pirmā pētījuma noslēguma daļā, izvērtējot rādītāju pieejamību, atbilstību panta monitoringam un Konvencijas prasību pārklājumu, izvirzīta indikatoru sistēma Latvijai būtiskākajās jomās.

2.3.1. Metodoloģiskie risinājumi

Atlasot datus indikatoru sistēmas izveidei, izmantoti 1.1.3. sadaļā apkopotie metodoloģiskie principi.

1. Indikatorus ieteicams veidot, lai tie iespējami precīzi atspoguļotu mērāmo politikas aspektu un būtu nolasāmi atsevišķi. Ir salīdzinoši maz tādu pieejamu datu, kas būtu pielietojami kā atsevišķi stāvoši indikatori. Līdz ar to indikatoru sistēmas izveidei galvenokārt izmantoti kombinēti dati. Piemēram, vispārējās diskriminācijas mērīšanai ieteikts izmantot atkārtojamu (patlaban Latvijā vienreiz veiktu) aptauju un regulāri pieejamo Eirobarometra mērījumu, datus kombinējot. Šādi tiek apmierinātas metodoloģiskās prasības pēc datu salīdzināmības, dinamikas un dažādu perspektīvu iekļaušanas (ietver gan mērķgrupas, gan sabiedrības viedokli).

2. Datu precizitāte visaugstākā, izmantojot administratīvos datus. Vienlaikus, arī šis princips ir pielietojams piesardzīgi. Ne vienmēr šie administratīvie dati iespējami labi apraksta politikas īstenošanas efektivitāti. Tāpēc, piemēram, diskriminācijas indikatoru izglītībā raksturo segregācijas rādītājs (administratīvie dati) un aptaujas dati par izglītības pieejamību mērķgrupā.

3. Datu precizitāte un ticamība ir būtisks kritērijs, ja pieejami alternatīvi risinājumi. Pirmais pētījums uzrāda iespējamus un līdz šim lietotos datu avotus, izvērtējot to drošticamību.

4. Drošticamas mērķgrupas viedokļa ietveršana iespējama tikai ar Latvijā veiktu reprezentatīvu aptauju kas ļautu indikatoram mērīt atradnes griezumos: invaliditāte pēc funkcionālā traucējuma veida, dzimuma un vecuma. Patlaban šāda aptauja nav veikta. Viens no praktiskiem izaicinājumiem bijusi mērķgrupas sasniegšanas problēma. Kā alternatīvas tiek ieteikts lietot citas aptaujas (EU-SILC, EHIS dati), norādot, ka to aptvere neļaus analizēt datus sīkākos griezumos.

Indikatoru sistēma ieteikta, izmantojot pieejamos vai salīdzināmi viegli sasniedzamos resursus. Vienlaikus, izmantojot jau izstrādāto metodoloģisko pieeju, indikatoru sistēma ir attīstāma. Patlaban, piemēram, trūkst drošticamu datu ieteikumu indikatoru izveidei veselības jomā, jo patlaban tiek veidota jauna veselības datu bāze, kas, iespējams, varēs sniegt precīzus un uz mērķgrupu vērstus datus.

2.3.2. Datu avoti

Valsts uzturētās datu bāzes

Kopumā Konvencijas uzraudzībai nepieciešamo datu atbalsts nav visiem pantiem jeb Konvencijas jomām viendabīgs. Daļa no jomām, piemēram, sieviešu ar invaliditāti problemātika, ir rīcībpolitikas līmenī maz apzināta. Tāpat jautājumi, kas saistīti ar tiesībspēju, sociālo iekļaušanu un vides pieejamību ir salīdzinoši neseni, lai būtu iedibināta kompleksa un uz rezultātiem balstīta datu uzkrāšanas sistēma.

Vērtējot datu uzticamību, priekšroka dodama valsts informācijas sistēmās uzkrātiem datiem. Datu iegūšanas sistēmas Latvijā vēl veidojas. Piemēram, LabIS, kas apkopo labklājības nozares datus vai BURVIS, kas apkopo darba meklētāju datus, izveidotas 2015. gadā. Intervijās ar datu bāzu speciālistiem arī pieminēts attīstības konteksts, piemēram, plānojot mērķtiecīgāku datu iegūšanu veselības sektorā, kur trūkst ar invaliditāti saistītu datu. Tāpēc pirmajā pētījumā ņemta vērā iespējami piesardzīga sistēmu un datu saslēgšanas iespēju attīstība, iezīmējot Konvencijas uzraudzībai nepieciešamus, bet patlaban neiegūstamus datus Konvencijas uzraudzības indikatoru izveidei.

Patlaban datu ieguvei izmantojamas šādas datu bāzes (nav atsevišķi izdalīti LabIS ietilpstošie reģistri, izņemot VDEĀVK):

- LabIS – aptver NVA, SPOLIS, SIVA, VDI, VSAA, VDEĀVK, BURVIS, VIIS, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas (VBTAI), biedrības „Latvijas Nedzirdīgo savienība”, biedrības „Latvijas Neredzīgo biedrība”, VSIA „Nacionālais rehabilitācijas centrs "Vaivari"”, Veselības ministrijas, Tieslietu ministrijas, Izglītības un zinātnes

ministrijas, Centrālās statistikas pārvaldes, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības informācijas sistēmās pieejamos datus.

- SPOLIS - sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrs, kas aptver datus sociāliem pakalpojumiem vai sociālā palīdzību. Sistēma aptver VDEĀVK, PMLP, pašvaldību sociālo dienestu, SIVA, IeM informācijas centra, LM, pakalpojumu un sociālās palīdzības sniedzēju, TA, CSDD un Valsts zemes dienests (VZD) sniegto informāciju.
- BURVIS - Bezdarbnieku uzskaites un reģistrēto vakanču informācijas sistēma, kas, kas tiek izmantota, lai reģistrētu un pārvaldītu informāciju par bezdarbniekiem, darba meklētājiem, bezdarba riskam pakļautām personām, darba devējiem un vakancēm. Daļa no darba meklētājiem norāda uz piešķirtu invaliditāti, saņemot NVA pakalpojumu.
- Valsts izglītības informācijas sistēma – aptver Izglītības iestāžu reģistra, Izglītības likumā noteiktu institūciju reģistra, Bērnu uzraudzības pakalpojumu sniedzēju reģistra, Pedagogu reģistra, Izglītības programmu reģistra, Valsts vienotās obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu uzskaites datubāzes un Akadēmiskā personāla reģistra datus. Pēc izglītojamā izglītības iestādē ievadītā personas koda sistēma iegūst informāciju no VDEĀVK par personas invaliditātes statusu.
- VDEĀVK reģistrs uzkrāj šādus datus: pirmoreiz par invalīdiem atdzīto iedzīvotāju skaits (pavisam, strādājošie, nestrādājošie, pa dzimumiem, pa vecumu grupām, pēc invaliditātes cēloņiem); atkārtotā invalīdu komisijā (pavisam, strādājošie, nestrādājošie, pa dzimumiem, pa vecumu grupām); atkārtoti noteikta invaliditāte (pavisam, strādājošie, nestrādājošie, pa dzimumiem, pa vecumu grupām, pēc invaliditātes cēloņiem); izsniegto apliecību skaits; notikušo ekspertīžu skaits.

Pirmajā pētījumā apsvērta datu nepieciešamība invaliditātes griezumā, lai iegūtu datus par personu ar invaliditāti

- nodarbinātību – VID datu bāzēs uzkrātos datus nav iespējams analizēt invaliditātes griezumā. Pirmajā pētījumā apsvērta savienojuma izveide ar VDEĀVK reģistru, iegūstot ticamus datus par personu ar invaliditāti nodarbinātību. Nodarbinātības joma ir būtiska Konvencijas uzraudzībai jo pārklāj ne tikai nodarbinātības, bet arī sociālās iekļaušanas un dzīves kvalitātes jomas.
- noziedzīgiem nodarījumiem pret personām ar invaliditāti. Patlaban nav pieejami ticami dati par Konvencijai būtisko jomu. Šādu datu nepieciešamību uzsver arī NVO sektors. Iekšlietu ministrijas Informācijas centra uzkrāto informāciju ir iespējams saslēgt ar VDEĀVK reģistru. Patlaban IeM kriminālā statistika pieejama vecuma (nepilngadīgie/pieaugušie), dzimuma, reģiona un tautības griezumā.

Jautājumos, kas saistīti ar veselību, intervijas iezīmē vairākas attīstības perspektīvas, tai skaitā jaunveidojamās E-Veselības sistēmas datus. Šī perspektīva pirmajā pētījumā nav attīstīta, jo par veselības datu izmantošanu Konvencijas uzraudzībai ir visvairāk domstarpību. Izmantojot, E-veselības sistēmu, kas tuvākajā laikā kļūs funkcionāla, būs iespējams pilnveidot datu uzskaiti. Patlaban pieejamie administratīvie dati uzskaitīti Konvencijas 25. panta indikatoru sarakstā. Kā alternatīva pirmajā pētījumā apskatīta SPKC uzturētais Ar noteiktām slimībām slimiejošu pacientu reģistrs par pacientiem, kuriem bijušas traumas un ievainojumi ("Traumu reģistrs"), kas varētu sniegt datus arī invaliditātes griezumā, taču tas nesniegtu būtisku pievienojumu Konvencijas uzraudzībā, salīdzinot ar nepieciešamo ieguldījumu datu ievākšanā.

Vēl viens risinājums ir veselības aprūpes pieejamības jautājumu iekļaušana reprezentatīvā aptaujā personām ar invaliditāti.

Aptauju un apsekojumu dati

Šāda veida dati ir būtiski sabiedrības un personu ar invaliditāti viedokļa noskaidrošanai, kas ir būtiska uzraudzības mehānisma komponente. Priekšroka dodama starptautiski salīdzināmiem datiem. Starptautisko aptauju mikrodatu pieejamība plašāk skatīta 1.6. sadaļā un 1. pielikumā. Vienlaikus, kā norādīts pirmajā pētījumā, aptauju izlase var nesniegt pietiekamu aptveri, lai analizētu mērķgrupu sīkākos griezumos. Papildus jāņem vērā, ka dati Konvencijas uzraudzībai nepieciešamos griezumos ir pieejami pēc mikrodatu iegūšanas un analīzes un nav pieejami gatavā veidā. Sabiedrības viedokļa mērīšanai un diskriminācijas rādītājiem var izmantot jau apstrādātus Eirobarometra datus.

Patlaban aptauju dati, kas ir mazāk ticami kā valsts sistēmu dati, dominē veselības aprūpes sektora uzraudzībā (EU-SILC un EHIS aptaujas).

Līdz 2014. gadam mērķgrupas viedokļa aptauju veikšanā dominē NVO sektora veiktās aptaujas un izpēte, līdz tiesībsargs 2014. un 2015. gadā pasūta visaptverošu pašvaldību, sabiedrības un mērķgrupas viedokļa aptauju. Patlaban izmantotā mērķgrupas aptaujas izlase neļauj reprezentatīvi aptvert invaliditātes veidus un analizēt datus reģionālā griezumā. Paplašinot aptveri uz 1000 respondentiem, palielinātos datu ticamība un jautājumus, kas saistīti ar ierobežojumiem personām ar dažādiem funkcionālo traucējumiem tiktu iegūti no tiešās pieredzes, bet nevis visas personu ar invaliditāti mērķgrupas viedokļa (piemēram, par vides ierobežojumiem personām ar redzes traucējumiem viedokli izsaka visi aptaujātie). Šādi tiktu iegūti dati, kas ļautu mērīt patlaban trūkstošu salīdzinošu informāciju par atbalstu personām ar dažādi invaliditāti.

Tiesībsarga pasūtītā pašvaldību aptauja (2015) sniedz vērtīgus un iztrūkstošu informāciju reģionālā griezumā, taču tās datu kvalitāte ir salīdzinoši zema, aizpildītājiem reizēm neizprotot aptaujas jautājumu būtību. Tas saistīts ar sabiedrības zemo izpratni par jautājumiem, kas saistīti ar invaliditāti. Vienlaikus būtiski, ka visas trīs aptaujas tiek veiktas regulāri. Patlaban jautājumos ir ierakstīts piecu gadu vērtējuma periods, kas ir ieteicams visu trīs aptauju atkārtēšanas periods.

Tiesībsarga pasūtītās aptaujas ir viens no patlaban ticamākajiem un pieejamiem rādītājiem vides pieejamībai. Administratīvie dati par būvju pielāgotību personām ar invaliditāti norāda uz rīcības mērījumiem, taču nav pilnīgi un visaptveroši. Kā jau norādīts, piemēram, dzelzceļu peronu pielāgojumi, lai arī kopumā uzlabo situāciju, vērtējami kontekstā ar vilcienu, stacijas ēku un pašu personu ar invaliditāti mājokļu pieejamības rādītājiem. Līdz ar to, administratīvie dati izmantojami rīcības indikatoru izveidei, bet rezultatīvu indikatoru izveidei nepieciešama aptauja, kas pārstāv plašāku vides pieejamības pieredzi, aptverot personas ar dažādu funkcionālo traucējumu spektru. Būtiski ir apsekojumu dati, kas sniedz salīdzinošu visaptverošu vērtējumu par infrastruktūras pieejamību personām ar invaliditāti. Līdzīgi kā aptaujām, piecu gadu periodiskums apsekojumiem nodrošinātu pietiekamus datus Konvencijas uzraudzībai.

Aptaujās balstīti rādītāji dominēs arī līdzdalības un sociālās iekļaušanas jomās, kur administratīvie dati ļauj vērtēt rīcību un procesu, kamēr aptaujas dati norāda uz sasniegto rezultātu.

Nodarbinātības un izglītības jomā ir pieejami un nākotnē attīstāmi administratīvie dati, kas atbalstāmi ar aptauju datiem.

Aptaujas datu izmaksas

Lielākā daļa indikatoru balstās datos, kas iegūstami reprezentatīvas aptaujas personu ar invaliditāti vidū, sasniedzot ap 1000 aptaujāto personu. Šāda aptvere ļautu analizēt datus vecuma, dzimuma un funkcionālo traucējumu griezumā. Ņemot vērā, ka šādu aptauju Latvijā nav izdevies veikt mērķgrupas sasniedzamības problēmu dēļ, paredzamas papildus izmaksas un laika resursi, kas aptaujas izmaksas sadārdzina, sasniedzot ap 30 000 - 35 000 eiro izmaksu apjomu. Aptauju iespējams veikt apvienojot kvotu izlases (izmantojot VDEĀVK reģistra datus), gan nejaušās izlases metodi.

Aptaujas ceļā iegūstami šādi indikatori:

Konvencijas pants	Indikators
5. pants. Vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums	1.1. Sociālā distance kopienā 1.3. Uztvertā diskriminācija sabiedrībā pret invaliditāti personu ar invaliditāti skatījumā
6. pants Sievietes ar invaliditāti	2.2. Sociālā distance mācību vai darba vidē 2.3. Attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti darba vietā 3.1. Attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti pašvaldībās 3.2. Attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti valsts iestādēs 4.1. Attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti veselības aprūpes iestādēs
7. pants. Bērni ar invaliditāti	1.1. Uzlabojuma nepieciešamība 1.1.1. pabalstu sistēmā 1.1.2. veselības aprūpes pakalpojumos 1.1.3. medicīnas rehabilitācijas pakalpojumos 1.1.4. iekļaujošā izglītībā
9. pants. Pieejamība	1.4. Publisko ēku pieejamība personām ar invaliditāti: pašvaldības 1.5. Publisko ēku (izglītības, kultūras, veselības aprūpes, rehabilitācijas, atpūtas un sporta iestāžu) pieejamība 2.2. Ceļu infrastruktūras pielāgotība

	2.3. Sabiedriskā transporta pielāgotība 3.3. Informācijas pieejamība personām ar invaliditāti
10. pants. Tiesības uz dzīvību	2.1. Atbalsts tiesībām radīt bērnus personām ar invaliditāti
13. pants. Tiesas pieejamība	1.1. Atbalstoša tiesībsargājošo iestāžu attieksme pret personām ar invaliditāti
19. pants. Patstāvīgs dzīvesveids un iekļaušana sabiedrībā	1.1. Aprūpes iestāžu personāla attieksme pret klientiem 1.2. Aprūpes iestāžu sniegto pakalpojumu izvērtējums
22. pants. Privātās dzīves neaizskaramība	4.1. Attieksme pret personām ar invaliditāti ģimenē
24. pants. Izglītība	1.1. Vispārējo izglītības iestāžu pielāgotība 1.2. Izglītības iestāde tuvu mājām
25. pants. Veselība	4.1. Veselības aprūpes iestāžu pozitīva attieksme pret personām ar invaliditāti
28. pants. Pienācīgs dzīves līmenis un sociālā aizsardzība	3.1. Dzīves kvalitātes uzlabošanās 3.2. Šķēršļi sociālajai līdzdalībai 2.2. Uztvertās ietekmes indekss
30. pants. Līdzdalība kultūras dzīvē, atpūta, brīvā laika pavadīšana un sports	1.1. Dzīves kvalitāte uzlabojusies 1.2. Šķēršļi sociālajai līdzdalībai. 28. panta 3.2. indikators.

2.26. tabula. Aptauju veidā iegūstamie rādītāji.

Papildus 27. panta “Darbs un nodarbinātība” indikatoriem ieteikts veikt aptauju pašvaldībās. Tiesībsarga veiktā aptauja nav devusi kvalitatīvus datus un alternatīvi izskatāma iespēja datus no pašvaldībām pieprasīt un apkopot, izmantojot jau esošos administratīvos resursus.

Kvalitatīvie dati

Daļā no jomām izmantojami aprakstoši indikatori, piemēram, aprakstot valsts, pašvaldību un NVO sektorā veiktās kampaņas, apmācības, konferences u.c. pasākumus. To skaits un aptvere

nesniedz reprezentatīvus datus, taču ir nozīmīgi izglītošanas un izpratnes veidošanas uzraudzībai. Šādus datus iespējams apkopot ik gadus, izmantojot institūciju un organizāciju pārskatus.

Administratīvo resursu ietvaros vācam līdz šim neapkopoti dati:

Konvencijas panti	Indikators	Ieteikums
8. pants. Izpratnes veidošana	1.1. Pasākumu (projektu, kampaņu u.c.) skaits un aptvere	Ieteikts vākt LM esošo administratīvo resursu ietvaros, apkopojot informāciju
9. pants. Pieejamība	2.1. Bezmaksas transports personām ar III grupas invaliditāti 3.4. Izglītības, veselības aprūpes, tiesu institūciju mājas lapu pieejamība	Ieteikts vākt LM esošo administratīvo resursu ietvaros, apkopojot informāciju
10. pants. Tiesības uz dzīvību	1.1. Pieejama informācija 1.2. Apmācīts personāls	Ieteikts vākt LM esošo administratīvo resursu ietvaros, apkopojot informāciju
12. pants. Vienlīdzīga tiesībspējas atzīšana	1.2. Aizgādībā esošie sievietes un vīrieši 1.3. Atbalsts lemtspējai – nākotnes pilnvarojumi 1.1. Tiesu spriedumi par ierobežotas rīcībspējas noteikšanu	Ieteikts apkopot NPAIS Ieteikts apkopot LZNP Ieteikts apkopot TM
13. pants. Tiesas pieejamība	1.3. Tiesu darbinieku apmācība	TIS
16. pants. Tiesības netikt pakļautam ekspluatācijai, vardarbībai un	1.1. Sociālā rehabilitācija personām, kas cietušas no vardarbības	Ieteikts LabIS

ļauņprātīgai izmantošanai		
22. pants. Privātās dzīves neaizskaramība	1.2. Informatīvais atbalsts par privātās dzīves neaizskaramību	Ieteikts vākt LM esošo administratīvo resursu ietvaros, apkopojot informāciju
24. pants. Izglītība	3.5. Zīmju valodas kompetence	Ieteikts vākt IZM esošo administratīvo resursu ietvaros, apkopojot informāciju
29. pants. Līdzdalība politiskajā un sabiedriskajā dzīvē	2.1. Pašvaldību atbalsts NVO	Ieteikts vākt LM esošo administratīvo resursu ietvaros, apkopojot informāciju

2.27. tabula. Administratīvo kvalitatīvo datu avoti.

2.3.3. Latvijas indikatori Konvencijas uzraudzībai

Ziņojuma 2.2. sadaļa uzskaita indikatorus katrā panta griezumā. Pārskatam 3. pielikumā izveidota tabula, kurā atbilstoši katram pantam īsumā norādīts indikatora nosaukums. To detalizēts skaidrojums atrodams ziņojumā.

Vienlaikus pirmā pētījuma autori izdala vairākus pamata indikatorus, kas atlasīti no visu piedāvāto indikatoru kopuma, balstoties sekojošos kritērijos – drošīcamība, Latvijas aktuālo rīcībpolitikas virzienu pārklājums un saprotamību. Indikatoru funkcija ir ne tikai Konvencijas un tās izpildei īstenotās politikas uzraudzība, bet arī Konvencijas komunikācija sabiedrībai.

Indikatoru izstrādi apgrūtinā tas, ka pieejamie kvantitatīvie dati ne vienmēr spēj raksturot situāciju kopumā bez kvalitatīva apraksta. Šeit atlasīti būtiskākie indikatori astoņās Latvijai būtiskās jomās.

Joma	Indikators	Avots
1. Vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums (Konvencijas 5.;6.;7.;23. panti)	Sociālā distance kopienā Personu ar invaliditāti uztvertā diskriminācija sabiedrībā	Tiesībsarga personu ar invaliditāti aptauja (2014)
2. Iekļaujošā izglītība (24. pants)	Segregācija izglītībā	IZM gada pārskats
3. Iekļaujošā nodarbinātība (27. pants)	Iespēja atrast darbu personām ar invaliditāti	NVA (dati tiek apkopotī LabIS);

	Sociālā distance mācību vai darba vidē	Tiesībsarga personu ar invaliditāti aptauja (2014)
4. Veselība un rehabilitācija (25.;26. panti)	Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamības ierobežojums	EU-SILC/ EHIS apsekojuma mikrodati
5. Pienācīgs dzīves līmenis un sociālā aizsardzība (28.,30. pants)	Personu ar invaliditāti īpatsvars starp personām ar trūcīgā statusu Personu ar invaliditāti īpatsvars starp personām, kuru ienākumi nepārsniedz nabadzības sliekšņa līmeni	SPOLIS
6. Patstāvīgs dzīvesveids, personas integritāte un iekļaušana sabiedrībā (7.;14.;17;19.;23;30. panti)	Bērnu ar invaliditāti segregācija Pieaugušu personu ar invaliditāti segregācija	SPOLIS
7. Vides pieejamība un individuālā pārvietošanās (9.;20., 28. panti)	Šķēršļi sociālajai līdzdalībai: - Finansiālie ierobežojumi. personu īpatsvaru, kuras sociālās aktivitātēs nepiedalās finansiālu apsvērumu dēļ - Interesēm atbilstošu aktivitāšu trūkums kopienā - Vides pieejamības ierobežojumi - Cilvēku, rindā pēc tehniskajiem palīgīdzekļiem skaits	Tiesībsarga pašvaldību aptauja (2015); LabIS no VTPC. LNS un LNB apkopotie dati
8. Izpratnes un informētības veicināšana (8.pants)	Izpratnes līmeņa novērtēšana sabiedrībā: Ir dzirdējuši vai zina par diskrimināciju uz invaliditātes pamata	Speciālais Eurobarometrs

	Savu izpratni par diskrimināciju vērtē kā pietiekamu	
--	--	--

2.28. tabula. Konvencijas pamata indikatoru saraksts.

2.3.4. Institucionālie un administratīvie risinājumi

Veidojot ieteikumus, ņemta vērā institucionālās atbildības sadalījums invaliditātes politikas īstenošanā, kā arī pašu institūciju kompetence un līdzšinējās iestrādes. Pirmais pētījums padziļināti analizēja līdz šim politikas mērīšanai un plānošanai izmantotos datus. Nosacīti pirmajā politikas dalībnieku grupā ievietojama LM un tiesībsargs kā galvenie politikas dalībnieki valsts institūciju vidū, bet NVO šai grupā spēlē būtisku lomu gan mērījumu ieguvē, gan monitoringa sistēmas pilnveidei. Nosacīti otrā grupā var ievietot valsts un pašvaldības institūcijas, kuru kompetencē ir kāda no funkcijām, kas saistīta ar invaliditātes politiku, bet tās nav atbildīgas par politikas īstenošanu kopumā. Piemēram, pašvaldības ir atbildīgas par vides pielāgojumiem un izglītības pieejamību, bet pašvaldības līmenī trūkst mērījumu šo funkciju izpildei. Nosacīti trešajā grupā ierindojamas institūcijas, kuras uzkrāj datus, kas ir netieši saistīti ar invaliditātes jomu. Piemēram, VID datu bāze uzkrāj datus par iedzīvotāju nodarbinātību, taču tā funkcijas nav datu vākšana un analīze invaliditātes griezumā. Savietojot datu bāzi ar VDEĀVK reģistru, iespējams iegūt attiecīga griezumā datus, taču nav institūcijas, kas datus analizē šādā griezumā. Veidojot ieteikumus, ņemtas vērā tradīcijas un līdzšinējās diskusijas par nodarbinātības analīzi kopumā, iesakot datu saslēgšanu un analīzi veikt NVA.

Tā kā indikatoru sistēma ir ļoti plaša un veidota attiecībā uz Konvencijas atsevišķu pantu pārraudzību (skat. 3. pielikumu), LM tiek izvirzīta kā indikatoru izveides koordinators un iniciators, kas atbilst LM funkcijām. Tiesībsargs, kā būtisks dalībnieks invaliditātes situācijas mērīšanā ar aptaujas palīdzību un darbā ar iedzīvotājiem, minēts kā otra atbalsta institūcija, papildinot LM kompetences. Lai arī NVO ir bijusi liela nozīme datu vākšanā, tās netiek norādītas kā administratīvais resurss datu vākšanai. Izņēmums ir regulāri veiktas aptaujas (piemēram, “Zelta Kruķis”, Apeirons), kuras, kamēr tās tiek veiktas un datu trūkst, ir iekļaujamas indikatora izveidē.

2.3.5. Tehnoloģiskie risinājumi

Lai iegūtu datus par invaliditāti no trešo pušu reģistriem (piemēram, VID, IeM), ir jāņem vērā atbilstoši tehnoloģiskie un metodoloģiskie risinājumi šo datu ieguvei. Metodoloģiskie risinājumi nozīmē atbilstošas informācijas vienības par invaliditāti uzkrāšanu pamatdatu ievades vietā. Piemēram, kriminālpārkāpumu uzkrāšanas laikā var tikt paplašināta prasība uzkrāt datus par invaliditāti. Tomēr šāda prasība ir saistāma ar izmaiņām iestādes procedūrās, instrukcijās un atbilstošajās informācijas sistēmās.

Daudzos gadījumos informācija ir izgūstama no jau esošām informācijas sistēmām, izveidojot papildus integrāciju ar Labklājības ministrijas esošajām informācijas sistēmām (piemēram, Labis). Precīzas informāciju sistēmu integrācijas izmaksas ir grūti novērtējamas, jo tās ir atkarīgas no datu apmaiņas automatizācijas līmeņa.

Gadījumā, ja nepieciešama tiešsaistes integrācija, izmaksu novērtēšanai var izmantot publiski pieejamu iepirkumu informāciju līdzīgu darbu veikšanai, piemēram, saskarņu papildināšana datu apmaiņai ar pašvaldību informācijas sistēmām sistēmai BURVIS, 2015.gadā izmaksāja 19 500 eiro; savukārt VDEĀK invaliditātes IS sistēmas datu apmaiņa ar sistēmu SPOLIS 2014.gadā izmaksāja 22 800 eiro. Salīdzināmas izmaksas uzrāda arī citi publisko iepirkumu datu bāzē reģistrētie pasūtījumi („Ārsta birojs” integrācija ar sistēmu „Andromeda”, 2015.gads, 10 000 eiro; ALS integrācija ar integrācijas vidi DIV, 2014.gads, 8,990 eiro; Sistēmas „OpenKM” integrācija ar integrācijas vidi DIV, 2014.gads, 20 000 eiro). Izvērtējuma laikā netika salīdzinātas visu iepirkumu specifikācijas, tomēr ir saprotams pasūtīto darbu konteksts, un tas ir salīdzināms ar invaliditātes indikatoru iegūšanu tiešsaistes režīmā. Tāpēc var secināt, ka tiešsaistes integrācija Labklājības ministrijas indikatoru sistēmas uzturēšanai katrai datu kopai var izmaksāt 10 000 līdz 20 000 eiro. Kopumā, atbilstoši 2.tabulā apkopotajai informācijai, indikatoru sistēmas papildināšanai var būt nepieciešams veidot 2 jaunas integrācijas VDEĀVK ar IeM un ar VID informācijas sistēmām.

Konvencijas panti	Indikators	Ieteikums
6. pants Sievietes ar invaliditāti	2.1. Risks kļūt par vardarbības upuri	Ieteikts saslēgt: IeM Noziedzīgu nodarījumu reģistrs /VDEĀVK
16. pants. Tiesības netikt pakļautam ekspluatācijai, vardarbībai un ļaunprātīgai izmantošanai	1.2. Personas, kas kļuvušas par kriminālnodarījuma upuri	Ieteikts saslēgt: IeM Noziedzīgu nodarījumu reģistrs /VDEĀVK
27. pants. Darbs un nodarbinātība	2.3. Vidējais atalgojums	Ieteikts VID/VDEĀVK, iespējams, datus migrējot uz NVA datu bāzi

2.29. tabula. Panti, kuru monitoringam nepieciešams papildus IKT nodrošinājums

Pētnieki var norādīt tikai aptuvenas sagaidāmās integrāciju izmaksas, un ņemot vērā, ka integrācijas ir jāveic 3 atšķirīgās iestādēs, ir jāpieņem, ka kopējās integrācijas izmaksas sastādīs 30-60 tūksošus eiro. Izmaksu novērtējums neietver administratīvās un procesuālās izmaiņas, kas ir jāveic attiecīgajās iestādēs, lai nodrošinātu pilna apjoma monitoringa sistēmas ieviešanu.

3. PĒTĪJUMS PAR STARPTAUTISKO PRAKSI ATBALSTA SISTĒMĀM PERSONĀM AR INVALIDITĀTI: DALĪBVALSTU PIEREDZE

Šī sadaļa aptver sešu ES dalībvalstu – Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Somijas, Polijas un Čehijas (turpmāk tekstā – dalībvalstis)⁶⁹ pieredzi rīcībpolitikas personu ar invaliditāti vienlīdzīgu tiesību un iespēju nodrošināšanas jomā, kā arī pārskatu par rīcībpolitikas analīzi visā ES. Ārvalstu pieredze aptver īstenotos atbalsta pasākumus attiecībā uz iekļaujošās izglītības principa īstenošanas iespējām un iekļaujoša darba tirgus nodrošināšanu.

Analizējot dalībvalstu pieredzi, konstatējamās ļoti atšķirīgas galvenās tendences⁷⁰. **Latvijas** izaicinājums personu ar invaliditāti iekļaušanai sabiedrībā ir sabiedrības negatīvā attieksme un stereotipi par personām ar invaliditāti. Izglītības sistēmā tas atspoguļojas kā skolu nevēlēšanās uzņemt bērnus ar speciālām vajadzībām par spīti dažādu atbalsta resursu pieejamībai. Kopumā Latvijā trūkst arī dažādu iestāžu un pārvaldes līmeņu sadarbības ar invaliditāti saistītu jautājumu risināšanā, kas rada sadrumstalotu atbalsta sniegšanas procesu personām ar invaliditāti.

Latvijas sociālo izdevumu līmenis ir zemākais starp apskatītajām valstīm, tas ir līdzīgs Lietuvas sociālo izdevumu līmenim, bet visās citās valstīs sociālie izdevumi veido lielāku īpatsvaru no IKP. Valstu secība (no augstākiem izdevumiem uz zemākiem) ir: Somija, Polija, Čehija, Igaunija, Latvija/Lietuva⁷¹. Sociālās nevienlīdzības - GINI koeficienta rādītāji Latvijai pēdējos desmit gados stabili pārsniedz ES un OECD valstu vidējos rādītājus. Nevienlīdzības ziņā Latvijas rezultāti (0,35) salīdzināmi ar Lietuvas (0,33) un Igaunijas (0,34) rādītājiem, kas pārsniedz Polijas (0,30) un jo īpaši Čehijas (0,25) un Somijas nevienlīdzības rādītājus (0,26). Augsts izdevumu nevienlīdzības līmenis drīzāk atbilst liberālās labklājības valsts pazīmēm, kamēr sociālo izdevumu līmenis salīdzināms ar citu post-komunistisko valstu rādītājiem. Līdzīgi kā liberālajās labklājības valstīs studijas (arī valsts augstskolās) bieži ir par maksu. Zemi ir arī minimālā ienākuma (algu un pabalstu) rādītāji. OECD savās rekomendācijās iesaka Latvijai uzlabot zemu atalgoto darbinieku situāciju un uzlabot sociālās aizsardzības sistēmu, kas ir viens no galvenajiem valsts attīstību kavējošajiem faktoriem⁷².

Igaunija savukārt, virzās izglītību iekļaujošās izglītības virzienā. Igaunija ir spējusi izstrādāt atbilstošu iekļaujošās izglītības normatīvo bāzi, lai gan tās ieviešana ir problemātiska. Nodarbinātības jomā Igaunija šobrīd ir uzsākusi vērienīgu reformu, kas paredz pārvirzīt fokusu

⁶⁹Valstu izvēle ir atbilstoša Tehniskajai specifikācijai un saskaņota ar Invalīdu lietu nacionālās padomes (turpmāk – ILNP) locekļiem un tās mērķis ir nodrošināt reprezentatīvas prakses piemērus.

⁷⁰Detalizēti par katru valstu lūdzu skatīt šajā ziņojumā ietvertos dalībvalstu profilus.

⁷¹ OECD. Social Expenditure Database (SOCX). Piejams: <http://www.oecd.org/els/soc/OECD2016-Social-Expenditure-Update.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

⁷² OECD. OECD Reviews of Labour Market and Social Policies: Latvia 2016, pp.13-39. Piejams: <https://www.oecd.org/latvia/oecd-reviews-of-labour-market-and-social-policies-latvia-2016-9789264250505-en.htm> [skatīts: 02.02.2017.]

no personas darba nespējas uz darba spēju, proti, kvalitatīvi noteikt, kāda veida darbus persona varētu veikt.

Atbilstoši OECD labklājības indikatoriem, Igaunija atpaliek no vidējiem labklājības indikatoriem pēc subjektīvās apmierinātības ar dzīvi, kā arī ar mājsaimniecību rīcībā esošajiem ienākumiem un veselības indikatoriem. Tās ekonomika ir atvērta un sociālā nevienlīdzība augsta, tāpēc var saskatīt gan liberālā, gan sociāldemokrātiskā modeļa iezīmes. Arī Igaunijai, līdzīgi kā Latvijai, tiek ieteikts veidot draudzīgāku nodokļu politiku darba ņēmējiem. Pāreja augstākajā izglītībā uz budžeta finansējumu, atsakoties no maksas studijām valsts augstskolās līdzās bezmaksas izglītībai un iekļaujošajai izglītībai citos līmeņos tuvina Igaunijas labklājības modeli sociāldemokrātiskajām Ziemeļvalstīm⁷³.

Lietuvā iekļaujošā izglītība formāli pastāv jau ilgu laiku, taču tās ieviešana un nodrošināšana praksē ir sarežģīts process. Lietuvas neveiksmju iemesli saistīti ar institucionalizācijas un aizspriedumu kultūru, jeb ar sabiedrības negatīvo attieksmi. Iekļaujošas nodarbinātības jomā Lietuvai ir savdabīga pieredze ar kvotu sistēmu – tā savulaik tika ieviesta, taču uzņēmēji to izmantoja ļaunprātīgi, faktiski personu ar invaliditāti nodarbinātību neveicinot. Tā rezultātā kvotu sistēma tika atcelta.

Lietuvas darba tirgus ir atvērts, un tā ir darba tirgum draudzīga valsts. Nevienlīdzības un nabadzības līmenis ir augsts, bet apmierinātība ar darbu un paredzamais dzīves ilgums ir zems. Saglabājas augsts emigrācijas līmenis, kaut pēdējo gadu laikā tas samazinās. Sociālā palīdzība kopumā nav efektīva. Izaugsmes veicināšanai jāpadara drošāka darba meklēšana (papildus atbalsts) un jāīsteno programmas, kuras efektīvāk ļauj cilvēkiem atgriezties darba tirgū. Valdība gatavo reformu paketi “Jaunais sociālais modelis”, ar kuru, to papildinot ar uzsvāru uz veselīgu dzīves veidu un primārās veselības aprūpes uzlabošanu, iespējams sasniegt labākus labklājības rezultātus.⁷⁴ Ziemeļvalstu labklājības valsts modelis ir atzīts par piemērotu Lietuvai vismaz rīcībpolitikas plānošanas līmenī.⁷⁵ Līdz ar to Lietuvas labklājības valsts veidojas, tiecoties pēc Ziemeļvalstu sociāldemokrātiskajiem paraugiem, tajā pašā laikā uzrādot liberālajam modelim tipisko nevienlīdzības līmeni un tirgus brīvību.

OECD iesaka Lietuvai mazināt atalgojuma nevienlīdzību, veicinot zemas kvalifikācijas darbinieku nodarbinātību, kā arī papildus algai maksājot pabalstus zemu apmaksātiem darbiniekiem, uzlabojot mūžizglītības pieejamību un veicinot iekļaujošo izglītību. Šie pasākumi varētu mazināt emigrāciju un palielināt apmierinātību ar darbu. Zemākas darba devēja iemaksas par zemu atalgotiem darbiniekiem, tajā pašā laikā nesamazinot algas, varētu

⁷³ OECD. Economic Survey, Estonia, January 2015, overview, pp.2-3, 6-7. Pieejams:

<https://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-estonia.htm> Skatīts: [02.02.2017]

⁷⁴ OECD. Economic Survey, Lithuania, March 2016, overview, pp. 32-40, 49 Pieejams:

<http://www.oecd.org/eco/surveys/Lithuania-2016-overview.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

⁷⁵ Bukutis, R. Report: Welfare state model –Nordic experiences and perspectives in Lithuan. ISSN 2335-2337.

Baltic Journal of Political Science. December 2014, No 3, pp.135-148.

veicināt zemu atalgoto darbinieku sociālo iekļaušanu. Ir arī ieteikums, paaugstinot sociālās palīdzības saņēmēju pabalstu apjomu, attīstīt dažādas darba iniciatīvas.⁷⁶

Polijas politiskajā dienaskārtībā augsta prioritāte piešķirta gan iekļaujošai izglītībai, gan nodarbinātībai personām ar invaliditāti. Personu ar invaliditāti nodarbināšanai pastāv arī kvotu sistēma. Tiesa, Polijā gan izglītības, gan nodarbinātības jomās trūkst uz pierādījumiem balstītas rīcībpolitikas, tādēļ Polijas pieņemtie lēmumi invaliditātes politikas jomā dažkārt ir haotiski.

Polijas izaugsme ir ļoti ievērojama, bezdarbs ir strauji samazinājies kopš 2012.gada.⁷⁷ Tomēr Polijas iedzīvotāju prasmes netiek pietiekami attīstītas. Bezdarba līmenis turpina būt augsts sievietēm un vecāka gadagājuma personām. Izaugsme ir noturīga un spēcīga, bet prasmju apguve, pieeja tehnoloģijām nav nodrošināta visiem sabiedrības slāņiem un sociālajām grupām. Zemāks sieviešu nodarbinātības līmenis drīzāk atbilst konservatīvā, ne sociāli-demokrātiskā modeļa raksturojumam. Darba drošības nepietiekamie risinājumi norāda uz liberālām iezīmēm. Izglītības jomā panākumi saistīti ar augstāko izglītību, mazāk ar pamatizglītības līmeni. OECD iesaka stiprināt pieeju agrīnajai bērnu izglītībai un aprūpei, kā arī mūžizglītības nepieciešamībai, senioru un sieviešu prasmju celšanai un iekļaušanai darba tirgū.⁷⁸

Čehija ilgstošie centieni ir rezultējušies iekļaujošas izglītības pieejas nostiprināšanā, lai gan arī Čehijā jāpārvar noteikti sabiedrības aizspriedumi. Čehija ir viena no analizētajām valstīm, kurā darbojas kvotu sistēma, taču eksperti norāda, ka to nevar uzskatīt par ļoti veiksmīgu, jo būtiskus uzlabojumu personu ar invaliditāti nodarbinātībā tā nav nesusi.

Čehijā sabiedriskie izdevumi labklājībai ir relatīvi zemi un arī pārvalde nav dārga. Sabiedriskās investīcijas infrastruktūras un pakalpojumu attīstībā ir nepietiekamas. Tomēr divdesmit gadu laikā kopš tirgus liberalizācijas izaugsmei veicinājusi labākās prakses paraugu pārņemšana labklājības jomā. Daudzos labklājības rādītājos Čehijas rādītāji ir ļoti augsti un atbilst OECD vidējiem, vai pat augstāki (piemēram, personas sociālās drošības jomā, darba un ģimenes dzīves līdzsvara nodrošināšanā, izglītībā un prasmju apguvē). Valsts izglītības iestādēs izglītība ir bezmaksas un iespējams pat saņemt stipendiju. Nevienlīdzības līmenis ir salīdzināms ar Ziemeļvalstīm. Atpaliecība no “vecajām” ES dalībvalstīm izpaužas galvenokārt ienākumu līmenī un pilsoniskajā aktivitātē, kas ir līdzīgi zema kā citās post-komunistiskajās valstīs. Par līdzību sociāldemokrātiskajam modelim liecina zemais nevienlīdzības līmenis un brīvā pieeja izglītībai. Arī nabadzības līmenis saglabājās zems pat ekonomiskās krīzes gados. Zināma nevienlīdzība atklājas valsts iekšējo reģionu salīdzinājumā, jo augstāks nabadzības risks ir tiem, kas dzīvo Ziemeļrietumos un Silēzijas-Morāvijas reģionos.⁷⁹ Konservatīvā modeļa

⁷⁶ OECD Economic Surveys. Lithuania, March 2016, overview, pp. 48-49. Pieejams: <http://www.oecd.org/social/> [skatīts: 02.02.2017.]

⁷⁷ OECD. Economic Survey, Poland, 2016, Overview, pp. 6-9, 35-41. Pieejams: <http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-poland.htm> [skatīts: 02.02.2017.]

⁷⁸ OECD. Economic Survey, Poland, 2016, Overview, pp. 4-9, 35-41. Pieejams: <http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-poland.htm>. [skatīts: 02.02.2017.]

⁷⁹ OECD Economic Surveys: Czech Republic, 2016, pp.6-10, 39-44. <http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-czech-republic.htm> [skatīts 02.02.2017.]

iezīmes ir nevienlīdzīgā dzimumu pārstāvniecība politikā. Negatīvas tendences ir saistītas ar dažādu mazākuma grupu diskrimināciju darba tirgū un citās jomās⁸⁰.

Somiju var uzskatīt par labās prakses piemēru, jo Somijā invaliditātes politikas dimensija ir iekļauta daudzās politikas jomās. Somijas iekļaujošā izglītība pamata izglītības līmenī darbojas pilnvērtīgi, lai arī, pieaugot izglītības līmenim, iekļaujošās izglītības pieejamība samazinās. Iekļaujošas nodarbinātības jomā Somijā pieejami dažāda veida individualizēti pasākumi, kas veicina personu ar invaliditāti integrāciju darba tirgū.

Visu dalībvalstu prakse liecina par to, ka dalībvalstīm ir jāpārvar gan sabiedrības aizspriedumi, gan arī jāmeklē līdzsvars starp taupības reformām (kopš 2008.gada fiskālās krīzes) un nepieciešamību pasargāt savas valsts mazāk aizsargātos iedzīvotājus.

Somijas labklājības valsti raksturo inovatīva ekonomika, augstu kvalificēts darbaspēks un pieejama izglītības sistēma ar augstiem pieejamības un kvalitātes rādītājiem. Nevienlīdzības rādītāji ir salīdzinoši zemi, bet sociālo izdevumu līmenis ievērojami pārsniedz OECD valstu vidējo (30,8% no IKP)⁸¹. Labklājības līmeņa izaicinājums ir demogrāfiskā novecošana un ar tās riskiem saistītās reformas. Lai, neskatoties uz demogrāfisko novecošanu, Somija saglabātu labklājības valsts sasniegumus, arī Somijai jāīsteno vesela virkne labklājības valsts reformas, kas var skart darba tirgu. Tās attiecas gan uz produktivitātes celšanu, lai sabalansētu ar darbaspēka izmaksu pieaugumu, gan uz aktīvās darba tirgus politikas pasākumu veicināšanu, lai celtu vecāka gadagājuma strādājošo nodarbinātības līmeni.⁸²

3.1. Dalībvalstu profili iekļaujošās izglītības un iekļaujoša darba tirgus veicināšanas jomā

Valstu profili veidoti, sekojot Eiropas Komisijas izveidotā Eiropas Invaliditātes ekspertu akadēmiskā tīkla (ANED) un Pasaules Bankas praksei attiecībā uz valstu profilu veidošanu. Proti, katras valsts profilu ievada īss galveno secinājumu izklāsts par pašreizējo situāciju, kāda valstī pastāv attiecībā uz personām ar invaliditāti izglītības nozarē un darba tirgū, iezīmējot galvenos izaicinājumus, īstenojot nepieciešamos rīcībpolitikas virzienus u.tml. Padziļināts, secinājumus pamatojošs iztirzājums sniegts nākamajās valstu profilu sadaļās, pirms tam analizējot un izvērtējot invaliditātes jēdziena definējumu katras valsts tiesību aktos. Tas ļauj izprast veidus, kādā katrā valstī jēdziens “invaliditāte” u.c. uz personām ar invaliditāti attiecināti jēdzieni un termini tiek pielietoti, nosakot rīcībpolitikas virzienus, izstrādājot dažādas stratēģijas, programmas un pasākumus personu ar invaliditāti atbalstam un nosakot kritērijus to saņemšanai u.tml. Turpinājumā profilos atsevišķi izvērtēta situācija, kāda katrā dalībvalstī pastāv attiecībā uz personām ar invaliditāti izglītības nozarē un darba tirgū.

⁸⁰ Tožicka, T., Gočev, P., Sokačova, L., Adamusová, M., Uhde, Z., Víznerová, H., Uhlová, Š., Štefanec, M. Further cutbacks to the Welfare State. Pieejams:

http://www.socialwatch.org/sites/default/files/czechRepublic2010_eng.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁸¹ OECD. Social spending, 2014. Pieejams: <https://data.oecd.org/socialexp/social-spending.htm> [skatīts: 02.02.2017.]

⁸² OECD. Economic Surveys, Finland, January, 2016, pp.1, 2-6. <http://www.oecd.org/eco/surveys/Overview-OECD-Finland-2016.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

Pirmkārt, tiek sniegts situācijas raksturojums gan attiecībā uz personu ar invaliditāti izglītību, gan nodarbinātību, ietverot aktuālākos pieejamos statistikas datus. Tādējādi tiek veidots ietvars, caur kuru labāk izprast nākamajās sadaļās apkopotos un izvērtētos izaicinājumus, kas personām ar invaliditāti pastāv attiecībā uz izglītību un darba tirgu, politikas prioritātes attiecībā uz personām ar invaliditāti izglītībā un darba tirgū, kā arī aktuālo iekļaujošas izglītības un darba tirgus rīcībpolitiku.

Otrkārt, tiek sniegts pārskats par institucionālo ietvaru, kas veido un īsteno rīcībpolitiku attiecībā uz personas ar invaliditāti iekļaujošu izglītību un darba tirgu.

Treškārt, izvērtēta NVO loma personu ar invaliditāti izglītības un darba tirgus politikas veidošanā.

Ceturtkārt, apkopotas un izvērtētas katrā valstī noteiktās prioritātes, kas attiecas uz personu ar invaliditāti izglītību un nodarbinātību. Norādīti un izvērtēti gan plānošanas dokumenti,⁸³ kuros noteiktas politikas prioritātes, gan konkrēti paredzētie rīcībpolitikas virzieni, kas attiecas uz personu ar invaliditāti izglītību un nodarbinātību, gan stratēģiskie mērķi, uzdevumi un pasākumi, kas veicami noteikto politikas prioritāšu īstenošanai.

Piektkārt, profilos izvērtēta katrā dalībvalstī pastāvošā personas ar invaliditāti iekļaujošas izglītības un darba tirgus rīcībpolitika. Gadījumos, kur kādā no dalībvalstīm šobrīd attiecībā uz personu ar invaliditāti izglītību un nodarbinātību nepastāv aktuāla rīcībpolitika, sniegts izvērtējums par to, kādu rezultātu sasniegšanu vajadzētu plānot, izstrādājot rīcībpolitiku konkrētajās jomās. Ne vienmēr tas, ka valstī nepastāv skaidrs rīcībpolitikas ietvars, kas izvirzīts plānošanas dokumentos, nozīmē, ka valsts tiesību aktos un praksē nepastāv atbalsta pasākumi, kas attiecas uz personām ar invaliditāti izglītības un darba tirgus nozarēs. Tomēr vienotas rīcībpolitikas ietvara trūkums nozīmē, ka šie pasākumi retāk veicina vispārēji iekļaujošu izglītību (piemēram, fokusējoties uz speciālajām izglītības iestādēm, grupām un klasēm, kas, iespējams, veicina personu ar invaliditāti izglītības ieguvī, taču neveicina iekļaušanu) un darba tirgu, un biežāk ir drīzāk savstarpēji neintegretas, sinerģiju (saskaņotu atbalsta kopumu, kuru veidojošie atsevišķie atbalsta pasākumi darbotos mijiedarbē cits ar citu, radot lielāku pozitīvu efektu) neveidojošas un nereti marginālas (jo īstēnotas projektu veidā uz noteiktu laika periodu) atbalsta formas.

Visbeidzot, katras dalībvalsts profilā norādīti un izvērtēti labās prakses piemēri attiecībā uz iniciatīvām, kas uzlabo izglītības pieejamību, nodarbinātības iespējas personām ar invaliditāti un/vai veicina personas ar invaliditāti iekļaujošas izglītības un darba tirgus veidošanos.

Izveidotie valstu profili ļauj izprast, kādā veidā katrā valstī tiek veidota invaliditātes politika, kādi ir vadošie rīcībpolitikas virzieni, mērķi un stratēģijas to sasniegšanai, kā arī, kādas kopumā ir aktualitātes vai problēmzonas, kas katrā valstī pastāv attiecībā uz personu ar invaliditāti izglītību, nodarbinātības iespējām un darba tirgu. Līdz ar to valstu profilos ietvertie dati, izvērtējumi un secinājumi veido pamatu turpmākam padziļinātam izvērtējumam un no tā

⁸³ Valstu profilos iekļauti tikai tie plānošanas dokumenti, kuros ietverta rīcībpolitika, kas tieši (eksplicīti) attiecas uz personām ar invaliditāti, un norādīti rīcībpolitikas stratēģisko rīcības virzienu, mērķu un sasniedzamo rezultātu sasniegšanas mehānismi (stratēģijas, programmas, pasākumi, pakalpojumi).

izrietošiem secinājumiem, kas veido 2.2. pētījumu, par to, kurus dalībvalstīs ieviestos atbalsta pasākumus, pakalpojumus un citas atbalsta formas būtu nepieciešams un kādā veidā iespējams pārnest uz Latviju.

3.1.1. Latvija

Invaliditātes jēdziena definējums tiesību aktos

Konvenciju, kas paredz personu ar invaliditāti tiesību nodrošināšanu dažādās dzīves jomās, t.sk. izglītībā un nodarbinātībā, Latvija ratificēja 2010.gada 1.martā un tā stājās spēkā 2010.gada 31.martā. Konvencijas Fakultatīvais protokols tika ratificēts 2010.gada 22.jūnijā un stājās spēkā 2010.gada 30.septembrī.⁸⁴

Invaliditātes definīcija ir iekļauta Invaliditātes likumā. Invaliditātes likums sniedz ietvaru prognozējamās invaliditātes un invaliditātes ekspertīzei un/vai statusa noteikšanai. Proti, uz likuma pamata tiek noteikts personu loks, uz ko attiecas specifiski sociālā nodrošinājuma un atbalsta pasākumi. Likumā invaliditāte definēta sekojoši: “Ilgstošs vai nepārejošs ļoti smagas, smagas vai mērenas pakāpes funkcionēšanas ierobežojums, kas ietekmē personas garīgās vai fiziskās spējas, darbības, pašaprūpi un iekļaušanos sabiedrībā.”⁸⁵ Funkcionēšanas ierobežojums tiek skaidrots kā “slimības, traumas vai iedzimta defekta izraisīts fizisks vai garīgs (organisma spēju; apmācības, komunikācijas, orientācijas, pārvietošanās, pašaprūpes spēju; savas uzvedības, aktivitāšu, līdzdalības kontrolēšanas spēju) traucējums, kas ierobežo personas spējas strādāt, aprūpēt sevi un apgrūtinā tās iekļaušanos sabiedrībā.”⁸⁶ Likumā minēta arī prognozējamā invaliditāte, kura tiek definēta šādi: “Slimības vai traumas radīti funkcionēšanas ierobežojumi, kas gadījumā, ja netiek sniegti nepieciešamie ārstniecības un rehabilitācijas pakalpojumi, var būt par iemeslu invaliditātes noteikšanai.”⁸⁷

Invaliditātes un prognozējamās invaliditātes definīcijas ļauj pielietot invaliditāti kā kritēriju noteiktu pasākumu un pakalpojumu piešķiršanai. Līdz ar to tiesību aktos invaliditāte tiek definēta šaurāk – medicīniskāk un kategoriskāk – nekā Konvencijā, kas invaliditāti definē sociāli, skaidrojot, ka invaliditāte ir sociāla konstrukcija – personas un vides mijiedarbības rezultāts jeb personas reālā pieredze ar apgrūtinātu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem, kas ir plūstoša jeb dažādās dzīves jomās un kontekstos var ievērojami atšķirties (kāda jomā vai kontekstā var tikt izjusta, citā – nē).⁸⁸ Proti, Konvencija invaliditāti izprot kā daudz

⁸⁴ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of State parties due in 2012: Latvia: 4. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLVA%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

⁸⁵ Invaliditātes likums// „Latvijas Vēstnesis”, 91(4283), 09.06.2010. (stājās spēkā: 01.01.2011.), 5.pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=211494> [skatīts: 02.02.2017.]

⁸⁶ Ibid.: 1.pants.

⁸⁷ Ibid.: 4.pants.

⁸⁸ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām // “Latvijas Vēstnesis”, 27(4219), 17.02.2010. (stājās spēkā 31.03.2010.), 1.pants. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>; [skatīts: 02.02.2017.] United Nations Division for Social Policy and Development Disability. (2007). What Is Disability And Who Are Persons With Disabilities?. Publ.: Frequently Asked Questions (FAQs). Pieejams: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/faqs.htm> [skatīts: 02.02.2017.]

niansētāku, sarežģītāku un no konteksta atkarīgāku fenomenu, paredzot, ka iekļaujoši un pielāgoti pakalpojumi jāveido jebkurā nozarē, kamēr likuma kārtībā noteiktais formālais statuss paredz atbalstu noteiktai personu grupai, bet neietver ikvienas nozares pakalpojumu pieejamības un iekļaušanas principa īstenošanas reglamentu.

Izvērtējot tiesību aktu ietvarā personām ar invaliditāti noteiktos īpašos atbalsta pasākumus un pakalpojumus, konstatējams, ka Invaliditātes likumā noteiktās tiesības un atvieglojumus reglamentē citi tiesību akti, turklāt pastāv virkne atbalsta pasākumu (skatīt 4. un 5. pielikumus), kas ietverti specifiskos nozaru tiesību aktos. Invaliditātes likuma normas un uz tā pamata izdotie MK noteikumi nosaka pazīmes, pēc kurām var tikt piešķirti atbalsta pasākumi un pakalpojumi. Šīs pazīmes ir personas ar invaliditāti vecums, noteiktais funkcionālā ierobežojuma veids un invaliditātes grupa.

Vispārējās izglītības likumā speciālās vajadzības definētas kā nepieciešamība saņemt tāda veida atbalstu un rehabilitāciju, kas rada iespēju izglītojamajam apgūt izglītības programmu, ņemot vērā viņa veselības stāvokli, spējas un attīstības līmeni.⁸⁹ Tādējādi izglītības jomā noteicošais ir nevis bērna invaliditātes statuss, bet gan bērna speciālās izglītības vajadzības.

Izglītības politikas joma

Personu ar invaliditāti izglītības situācijas raksturojums⁹⁰

Latvijā darbojas 59 speciālās izglītības iestādes. 2015./2016. mācību gadā no 11846 bērniem ar speciālajām vajadzībām tās apmeklēja 5981 izglītojamais, kamēr vispārējās izglītības iestādēs integrēti 38,72%.⁹¹ Bērni ar speciālajām vajadzībām un invaliditāti, kuri Latvijā 2016. gadā pēc VSAA datiem bija aptuveni 8000 un ievērojama daļa saņem arī speciālās vajadzības, ielākoties mācās atsevišķi no vispārējās izglītības plūsmas bērniem.

Audzēkņi ar invaliditāti veido 3% no kopējā vispārējo pamata un vidējo izglītības iestāžu audzēkņu skaita.⁹³ Savukārt audzēkņu līdz 5 gadu vecumam, kas apgūst pirmsskolas izglītības programmas pašvaldību speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs, internātskolās, speciālajās internātskolās, rehabilitācijas centros, īpatsvars no kopējā bērnu līdz 5 gadu vecumam skaita 2014. gadā bija 3,2%, bet 2015. gadā tas pieauga un sasniedza 3,9%.⁹⁴

⁸⁹ Vispārējās izglītības likums. [14.07.1999] <https://likumi.lv/doc.php?id=20243>

⁹⁰ Dati par personu ar invaliditāti situāciju salīdzinājumā ar ES-28 valstīm pieejami no Eiropas Savienības EU-SILC (EU statistics on income and living conditions) apsekojuma, kuri tiek publicēti ar 2-3 gadu nobīdi. Šī pētījuma izstrādes laikā jaunākie publiski pieejamie dati ir no 2013. gada, tādēļ salīdzinājumam ar ES-28 valstīm izmantoti šī gada dati.

⁹¹ Izglītības un zinātnes ministrija (2016). 1.-12.klašu izglītojamo skaits pašvaldību izglītības iestādēs. Pieejams: http://www.izm.gov.lv/images/statistika/izglitiba/2016_2017/5_GRAFIKI_1.-12.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁹² Tiesību metodiskais materiāls izglītības iestādēm. Periods: 1.– 31. marts, 2016.gads. Pieejams: http://skolutiesibas.lv/wp-content/uploads/2013/08/Metodiskais_materials_MARTS_2016.pdf

⁹³ Izglītības un zinātnes ministrija (2016). 1.-12.klašu izglītojamo skaits pašvaldību izglītības iestādēs. Pieejams: http://www.izm.gov.lv/images/statistika/izglitiba/2016_2017/5_GRAFIKI_1.-12.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁹⁴ Izglītības un zinātnes ministrija (2015). Kopējais izglītojamo skaits vispārējā izglītībā un pašvaldību izglītības iestādēs profesionālajās izglītības programmās (valsts budžeta finansējums). Pieejams: http://www.izm.gov.lv/images/statistika/viis/Izglitotajam_skaits_01092015_statist_dati.pdf (5.lpp.) [skatīts: 02.02.2017.]

No audzēkņiem, kas 2015./2016.m.g. uzsāka mācības profesionālās izglītības iestādēs, speciālās skolas vai speciālās klases beiguši bija 117 audzēkņi, no tiem 55 iepriekšējā mācību gadā. Tas veido 1,0% no kopējā uzņemto audzēkņu skaita. Ap 1,0% šis īpatsvars bijis kopš 2011./2012. m.g.⁹⁵ Pavisam profesionālajās izglītības iestādēs 2015./2016. m.g. mācījās 304 audzēkņi ar speciālajām vajadzībām, kas no visu audzēkņu kopskaita veidoja 1,1%. Šis īpatsvars ir nedaudz palielinājies kopš 2008./2009. mācību gada, kad tas bija 0,8%, taču skaitliskā izteiksmē audzēkņu ar speciālajām vajadzībām skaits 2015./2016. m.g. ir mazākais kopš 2008./2009. gada, kad arī profesionālajās izglītības iestādēs mācījās 304 audzēkņi ar speciālajām vajadzībām.⁹⁶ Var secināt, ka caurmērā tikai viens no simts audzēkņiem profesionālajās izglītības iestādēs būs ar speciālajām vajadzībām, kas ir trīs reizes mazāk, nekā bērnu ar īpašām vajadzībām īpatsvars vispārējā pamatizglītībā.

Priekšlaicīgi mācības pametušo personu ar invaliditāti 18-24 gadu un 18-29 gadu vecuma grupās līmenis Latvijā ir augstāks, nekā vidēji Eiropas Savienībā (attiecīgi, Latvijā 25,4%, Eiropas Savienībā 21,5%; Latvijā 28,5%, Eiropas Savienībā 22,4% 2013.gadā) (skatīt 3.1. tabulu). 58% vispārējās izglītības plūsmas izglītības iestādes norāda, ka augsts un ļoti augsts risks priekšlaicīgai izglītības pārtraukšanai ir saistāms ar ilgtermiņa un/vai hroniskām veselības problēmām, kas kavē regulāru izglītības iestādes apmeklēšanu. Uz šo riska faktoru izteikti norāda izglītības iestādes, kurās nav novērojams audzēkņu atbirums (65%), taču arī izglītības iestādes, kurās ir vērojams audzēkņu atbirums, uzsver faktora nozīmīgumu (40%).⁹⁷

<i>Valsts</i>		18-24 gadu vecuma grupā	18-29 gadu vecuma grupā
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	21,5	22,4
	Bez invaliditātes	9,4	10,9
<i>Latvija</i>	Ar invaliditāti	25,4	28,5
	Bez invaliditātes	12,5	13,8

3.1. tabula Mācības priekšlaicīgi pārtraukušās personas ar invaliditāti 2013.gadā (%)⁹⁸

⁹⁵ Izglītības un zinātnes ministrija (2016). Uzņemšanas rezultāti izglītības iestādēs, kuras īsteno profesionālās izglītības programmas 2015./2016.m.g. Pieejams:

http://www.izm.gov.lv/images/statistika/prof_izgl/2015_2016/ML_Uznemsana_PROF_2015.xlsx [skatīts: 02.02.2017.]

⁹⁶ Izglītības un zinātnes ministrija (2016). Izglītojamo skaits izglītības iestādēs, kuras īsteno profesionālās izglītības programmas 2015./2016.m.g. Pieejams:

http://www.izm.gov.lv/images/statistika/prof_izgl/2015_2016/ML_Izglitojamie_PROF_2015.xlsx [skatīts: 02.02.2017.]

⁹⁷ Calite-Bordane, D. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Latvia. Academic Network of European Disability Experts (ANED): 20.-22. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LV%20-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc [skatīts: 02.02.2017.]

⁹⁸ EU-SILC UDB 2013 dati. Par SILC datiem šeit un turpmāk – tie ir balstīti uz iedzīvotāju apsekojumu ES dalībvalstīs un EUROSTAT tiek publicēti ar 2-3 gadu nobīdi, tādēļ jaunāki dati pētījuma veikšanas brīdī nav pieejami.

Salīdzinot ar Eiropas Savienības vidējiem rādītājiem (dati no EU-SILC-2013 gada apsekojuma)⁹⁹, Latvijā ir nedaudz lielāks augstāko izglītību ieguvušo personu ar invaliditāti skaits, nekā vidēji Eiropas Savienībā 30-34 gadu vecuma grupā (28,9% Latvijā, 28% Eiropas Savienībā 2013.gadā), taču mazāks 30-39 gadu vecuma grupā (23,3% Latvijā, 26,8% Eiropas Savienībā) (skatīt 3.2. tabulu). Kopumā augstāko izglītību ieguvušo personu bez invaliditātes skaits Latvijā ir nedaudz lielāks nekā vidēji Eiropas savienībā (30-34 gadu vecuma grupā 41,7% Latvijā un 40,7% Eiropas Savienībā, 30-39 gadu vecuma grupā 39,2% Latvijā un 38,9% Eiropas Savienībā 2013.gadā), bet personu ar invaliditāti, kas ieguvušas augstāko izglītību, skaits ir mazāks salīdzinājumā gan ar kopējiem nacionālajiem, gan Eiropas Savienības rādītājiem. Tajā pašā laikā 30-34 gadu vecuma grupā Latvijas rādītāji nedaudz pārsniedz ES vidējos rādītājus.

Valsts		30-34 gadu vecuma grupā	30-39 gadu vecuma grupā
ES-28 (vidēji)	Ar invaliditāti	28	26,8
	Bez invaliditātes	40,7	38,9
Latvija	Ar invaliditāti	28,9	23,3
	Bez invaliditātes	41,7	39,2

3.2. tabula. Terciāro vai līdzvērtīgu izglītību ieguvušās personas ar invaliditāti 2013.gadā (indikātie izlasē balstītie dati) (%)¹⁰⁰

Laika posmā no 2008. līdz 2013. gadam personu ar invaliditāti 30-34 gadu vecuma grupā, kas ieguvušas augstāko izglītību, īpatsvars Latvijā ir pieaudzis, tomēr ne tik strauji kā ES-28 vidējais līmenis (skatīt 3.3. tabulu). Ja 2008. gadā Latvijā šis īpatsvars bija par 8% lielāks nekā vidēji ES, tad 2013. gadā tie vairs bija tikai 4%.

Valsts		2008	2009	2010	2011	2012	2013
ES-28 (vidēji)	Ar invaliditāti	20,4	21,6	22,8	27,1	27,8	28
	Bez invaliditātes	33,1	35,4	37	36,9	39,3	40,7
Latvija	Ar invaliditāti	24,7	22,3	24,1	22,4	28,3	28,9
	Bez invaliditātes	28,6	30,5	32,9	34,7	38,2	41,7

3.3. tabula. Tendences terciārās izglītības iegūšanā personām ar invaliditāti 30-34 gadu vecuma grupā (%)¹⁰¹

Institucionālais ietvars

Labklājības ministrija ir vadošā valsts pārvaldes iestāde personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju politikas izstrādē un tās īstenošanas koordinēšanā.¹⁰² Galvenie tās darbības virzieni ir

⁹⁹ Eurostat (2014). Tertiary educational attainment (age group 30-34) by type of disability and sex. Pieejams: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_de020&lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁰⁰ Calite-Bordane, D. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Latvia. Academic Network of European Disability Experts (ANED): 20. Pieejams: www.disability-europe.net/downloads/704-country-report-lv-task-1-3-eu2020-2015-2016 [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁰¹ Calite-Bordane, D. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Latvia. Academic Network of European Disability Experts (ANED): 21. Pieejams: www.disability-europe.net/downloads/704-country-report-lv-task-1-3-eu2020-2015-2016 [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁰² Labklājības ministrijas nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=83758&from=off> [skatīts: 02.02.2017.]

ienākumu zaudējumu un papildus izdevumu kompensēšana iedzīvotājiem sociālā riska, t.sk. invaliditātes iestāšanās gadījumā, finansiāls atbalsts noteiktām iedzīvotāju grupām, pasākumi sociālo tiesību nodrošināšanai un īstenošanai un nozares politikas plānošana un īstenošanas uzraudzība.¹⁰³ LM padotībā ir vairākas iestādes, kuras īsteno nozares politiku.

LM pakļautībā esoša tiešās pārvaldes iestāde ir **Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija**, kas veic prognozējamās invaliditātes un invaliditātes ekspertīzi. Tostarp komisija nosaka arī invaliditāti un specifiskus traucējumus bērniem, kas ir pamats dažāda veida atbalsta pakalpojumu piešķiršanai.¹⁰⁴

Izglītības un zinātnes ministrija ir atbildīga par izglītības nozares politiku.¹⁰⁵ Tajā skaitā ir arī iekļaujošā un speciālā izglītība bērniem ar speciālām vajadzībām.

IZM pakļautībā esoša tiešās pārvaldes iestāde ir **Valsts izglītības satura centrs (VISC)**, kas izveidots 2009.gada 1.jūlijā, apvienojot Izglītības satura un eksaminācijas centru, Valsts jaunatnes iniciatīvu centru, Profesionālās izglītības administrāciju un Valsts speciālās izglītības centru. Speciālās izglītības jautājumi ir centra Speciālās izglītības nodaļas kompetence. VISC funkcijas ir nodrošināt vispārējās izglītības mācību satura izstrādi, atbilstību valsts standartiem, nodrošināt izglītojamo novērtēšanu u.c.¹⁰⁶

VISC darbojas Valsts pedagoģiski medicīniskā komisija, kura sniedz atzinumu par atbilstošāko speciālās pamatizglītības vai speciālās vidējās izglītības programmu izglītojamajiem ar redzes, dzirdes vai fiziskās attīstības traucējumiem no 1. līdz 12.klasei, speciālās pamatizglītības programmu izglītojamajiem ar somatiskajām saslimšanām no 1. līdz 9.klasei, speciālās pamatizglītības programmu izglītojamajiem ar garīgās attīstības traucējumiem, smagiem garīgās attīstības vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem, mācīšanās traucējumiem, valodas traucējumiem vai garīgās veselības traucējumiem no 5. līdz 9.klasei.¹⁰⁷

Finanšu ministrija ir vadošā valsts pārvaldes iestāde finanšu nozarē un ir atbildīga par valsts un pašvaldību budžeta, īstermiņa un ilgtermiņa finanšu politikas, nodokļu politikas, sabiedriskajā sektorā nodarbināto atlīdzības politikas, ES struktūrfondu un Kohēzijas fonda līdzekļu koordinācijas un izmantošanas vadības politikas u.c. jomās.¹⁰⁸

Invaliditātes lietu nacionālā padome dibināta 1997. gadā. Tā ir konsultatīva institūcija, kas piedalās personu ar invaliditāti integrācijas politikas izstrādē un īstenošanā. Padomes sastāvā

¹⁰³ Turpat.

¹⁰⁴ 23.12.2012. MK not. Nr. 805 "Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbspēju zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību". Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/271253-noteikumi-par-prognozejamas-invaliditates-invaliditates-un-darbspeju-zaudejuma-noteikšanas-kriterijiem-termiņiem-un-kartibu> [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁰⁵ Izglītības un zinātnes ministrijas nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=79100> [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁰⁶ Valsts izglītības satura centra nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=194332>

¹⁰⁷ 16.10.2012. MK not. Nr. 709 "Noteikumi par pedagoģiski medicīniskajām komisijām". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=252162> [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁰⁸ Finanšu ministrijas nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=74752> [skatīts: 02.02.2017.]

darbojas pieci nozaru ministri, Latvijas Pašvaldību savienības priekšsēdis, tiesībsargs, Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas priekšsēdētājs, Sabiedrības integrācijas fonda direktors, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības priekšsēdētājs, kā arī pārstāvji no sabiedriskajām organizācijām.¹⁰⁹

Tiesībsargs ir amatpersona, kas rūpējas par cilvēktiesību ievērošanu Latvijā. Tiesībsarga institūcija tika dibināta 2007. gadā, aizstājot Valsts cilvēktiesību biroju un pārņemot tā tiesības un saistības.¹¹⁰ Tiesībsargs sniedz atzinumus par dažādiem ar tā kompetences jomām saistītiem jautājumiem. Tiesībsarga birojs gan izskata iedzīvotāju iesniegtas sūdzības un jautājumus, gan arī veic pētījumus, īsteno informatīvas un izglītojošas kampaņas un cita veida projektus, kuri saistīti ar cilvēktiesību ievērošanu.

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra ir labklājības ministra pārraudzībā esoša tiešās pārvaldes iestāde, kas īsteno valsts politiku sociālās apdrošināšanas un valsts sociālo pabalstu jomā, kā arī administrē valsts izdienas pensijas un valsts fondēto pensiju shēmu. Aģentūras funkcijas ir nodrošināt valsts sociālās apdrošināšanas pensiju, pabalstu, atlīdzību, valsts izdienas pensiju un valsts sociālo pabalstu piešķiršanu un izmaksu, administrēt valsts fondēto pensiju shēmu, pārvaldīt valsts pensiju speciālajam budžetam nodotās valsts kapitāla daļas kapitālsabiedrībās, nodrošināt informācijas tehnoloģiju atbalstu Labklājības ministrijai un tās padotībā esošām iestādēm saskaņā ar sadarbības līgumiem.¹¹¹

Sociālās integrācijas valsts aģentūra ir LM padotībā esoša iestāde, kas sniedz sociālās un profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus personām ar prognozējamu invaliditāti un invaliditāti, tostarp profesionālās piemērotības noteikšanu un iespēju apgūt dažādas izglītības programmas SIVA Koledžā un Jūrmalas profesionālajā vidusskolā par valsts budžeta līdzekļiem.¹¹²

Pašvaldības saskaņā ar tām likumā noteiktajām funkcijām ir atbildīgas par sociālo pakalpojumu un izglītības pakalpojumu nodrošināšanu saviem iedzīvotājiem.¹¹³ Tomēr katrā pašvaldībā tās iedzīvotājiem, tostarp personām ar invaliditāti, nodrošināto pakalpojumu klāsts, pieejamība un nodrošināšanas kārtība var būt atšķirīga.

Latvijas Pašvaldību savienība ir biedrība, kas aizstāv pašvaldību intereses, t.sk. sekmē sadarbību starp Latvijas pašvaldībām un to apvienībām, savienībām un asociācijām, nodrošina pašvaldības ar tām nepieciešamo informāciju un pakalpojumiem, organizē dzīves vides sakārtošanas pasākumus u.c.¹¹⁴

¹⁰⁹ Invaliditātes lietu nacionālās padomes nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90599> [skatīts: 02.02.2017.]

¹¹⁰ Tiesībsarga likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=133535> [skatīts: 02.02.2017.]

¹¹¹ Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=253728> [skatīts: 02.02.2017.]

¹¹² Sociālās integrācijas valsts aģentūras nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=253732> [skatīts: 02.02.2017.]

¹¹³ Likums "Par pašvaldībām". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57255&cs=f521ff1e> [skatīts: 02.02.2017.]

¹¹⁴ Latvijas Pašvaldību savienības statūti. Pieejams: <http://www.lps.lv/iv/par-lps/biedriba/statuti> [skatīts: 02.02.2017.]

Var secināt, ka invaliditātes politika Latvijā ir horizontāla rakstura, proti, par pakalpojumu nodrošināšanu personām ar invaliditāti atbild dažādas iestādes. To uzdevums ir sevis piedāvātos pakalpojumus pielāgot un nodrošināt to pieejamību arī personām ar invaliditāti. Šāda tipa pārvaldībā būtiska ir dažādu iesaistīto iestāžu savstarpēja komunikācija un sadarbība, lai nodrošinātu labu un saskaņotu pakalpojumu nodrošināšanu.

Izglītības politikas prioritātes

Vairākos šobrīd aktuālajos attīstības plānošanas dokumentos uz iekļaujošas izglītības veicināšanu vērstas aktivitātes ir iekļautas starp prioritārajām rīcībām. To vidū ir gan specifiski izglītības nozares attīstības plānošanas dokumenti, piemēram, Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020. gadam, gan nacionālie plānošanas dokumenti, piemēram, Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam, gan arī saistīto jomu attīstības plānošanas dokumenti, piemēram, Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.-2020. gadam.

Izglītības attīstības pamatnostādņu 2014.-2020.gadam rīcībpolitikas virziena “Izglītojamo ar speciālām vajadzībām iekļaušana izglītības sistēmā” ietvaros paredzēti šādi pasākumi un uzdevumi:

- (1) jānodrošina tālākizglītības kursi pedagogiem par izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem iekļaušanu vispārējās izglītības plūsmā;
- (2) jāiesaista sociālās atstumtības riskam pakļautie jaunieši, t.sk. jaunieši ar garīgās attīstības traucējumiem neformālās izglītības programmās;
- (3) ar juridiskajiem un informatīvajiem mehānismiem jāveicina agrīnā speciālo vajadzību diagnostika ar mērķi veikt preventīvus pasākumus funkcionālo traucējumu savlaicīgai novēršanai;
- (4) jānodrošina atbalsta personāla pieejamība pirmsskolas un pamatzglītības līmenī;
- (5) jāizstrādā un jāīsteno tālākizglītības programmas sociālajiem darbiniekiem, fizioterapeitiem, ergoterapeitiem u.c. speciālistiem par pielāgotām sporta programmām, paredzot specifisku treniņu metodiku darbam ar izglītojamajiem ar speciālām vajadzībām;
- (6) jārada un jāīsteno pasākumi sociālās atstumtības riskam pakļauto jauniešu, t.sk. izglītojamo ar mācību grūtībām un mācīšanās traucējumiem iekļaušanai un integrācijai vispārējās izglītības sistēmā.¹¹⁵

¹¹⁵ Izglītības un zinātnes ministrija. (2013). Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam. Pieejams: <http://www.lsa.lv/wp-content/uploads/2013/03/Izglitibasattistibaspamatnostadnes.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]; “Izglītības attīstības pamatnostādņu 2014.-2020.gadam” kritiku skat. Birzniece, E. (2015). It kā iekļaujoša izglītība uz tūkstošiem ignorētu skolēnu rēķina. Pieejams: <http://www.izglitiba-kultura.lv/viedokli/it-ka-iekļaujosa-izglitiba-uz-tukstosiem-ignoretu-skolenu-rekina> [skatīts: 02.02.2017.]; Ministru kabineta 2015.gada 29.jūnija rīkojums Nr.331 “Par Izglītības attīstības pamatnostādņu 2014.-2020.gadam īstenošanas plānu 2015.-2017.gadam” // “Latvijas Vēstnesis”, 126(5444), 01.07.2015., (stājās spēkā: 29.06.2015.): 68.-89. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/274936-par-izglitibas-attistibas-pamatnostadnu-2014-2020-gadam-istenosanas-planu-2015-2017-gadam> [skatīts: 02.02.2017.]; Calite-Bordane, D. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Latvia. Academic Network of European Disability Experts (ANED): 30., 35. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LV%20-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc [skatīts: 02.02.2017.]

Latvijā ir izstrādāts arī ar Konvencijas īstenošanu saistīts plānošanas dokuments - Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam. Šajā dokumentā ar iekļaujošu izglītību saistīts rīcībpolitikas virziens "Personu ar invaliditāti iekļaušanos visās izglītības pakāpēs un veidos, atbilstoši personas ar invaliditāti spējām". Tam ir pakārtoti šādi pasākumi un uzdevumi:

- (1) jānodrošina efektīva bērnu ar invaliditāti iekļaušana vispārīzglītojošajās skolās;
- (2) jāizvērtē, cik efektīvi speciālās izglītības iestāžu tīkls pilda izglītojošo funkciju un nodrošina bērnu ar speciālām vajadzībām tiesības uz kvalitatīvu izglītību;
- (3) jānodrošina atbalsta personāla speciālistu pieejamība izglītības iestādēs (jānodrošina pedagoga palīgs izglītojamajiem atsevišķās speciālo vajadzību grupās – garīgās attīstības traucējumi, garīgās veselības traucējumi, t.sk. uzvedības traucējumi);
- (4) līdz 2017.gadam jāizstrādā koncepcija integrētu konsultāciju pakalpojumu sniegšanai augstākās izglītības līmenī personām ar invaliditāti, nodrošinot individualizētu pieeju personu informēšanai par pieejamajām studiju programmām un izglītības iestāžu piedāvātajiem atbalsta pasākumiem;
- (5) jānodrošina augstākās izglītības ieguves iespējas personām ar smagu un ļoti smagu invaliditāti (I un II grupas invaliditāti);
- (6) jāizstrādā iekļaujošas izglītības koncepts, kā rezultatīvais rādītājs ir personu ar invaliditāti skaits vispārīzglītojošās mācību iestādēs (2011.gadā – 22%, 2017.gadā – 50%, 2020.gadā – palielinās);
- (7) jāizvērtē speciālo izglītības iestāžu sistēma, kā rezultatīvais rādītājs ir speciālo izglītības iestāžu skaits (2011.gadā – 61, 2017.gadā – 50, 2020.gadā – samazinās).¹¹⁶

Uz iekļaujošas izglītības attīstību vērsta rīcības iekļautas arī sociālās jomas plānošanas dokumentā – Pamatnostādnēs sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.-2020. gadam. Rīcībpolitikas virzienos "Deinstitutionalizācija", "Sabiedrībā balstīti, pēctecīgi un klienta individuālajām vajadzībām atbilstoši sociālie pakalpojumi" un "Efektīva sociālo pakalpojumu pārvaldība" iekļauti šādi pasākumi un uzdevumi:

- (1) jāizstrādā asistīvo palīglīdzekļu apmaiņas fonds vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs bērniem un jauniešiem ar funkcionēšanas ierobežojumiem vecumā no 7 līdz 25 gadiem;
- (2) jānodrošina atbilstoša izglītības iestāžu infrastruktūra, mācību programmu saturs un personāla kvalifikācija, radot priekšnoteikumu, lai 50% no profesionālās rehabilitācijas saņēmējiem – personas ar III invaliditātes grupu – varētu apgūt specialitāti vispārējās izglītības sistēmas ietvaros;
- (3) jāveic profesionālās rehabilitācijas jomā piedāvāto izglītības programmu specializācija, paredzot izglītības apguvi profesionālās rehabilitācijas programmu ietvaros personām ar smagāku (I un II grupas) invaliditāti, kuru integrācijas iespējas vispārējā izglītības sistēmā ir ierobežotākas;
- (4) jāizstrādā jaunas izglītības programmas personām ar funkcionāliem traucējumiem, nodrošinot iespēju iegūt piemērotu kvalifikāciju (tirdzniecības zāles darbinieks, veļas mazgātājs, datu ievadīšanas operators cilvēkiem ar izteiktiem redzes traucējumiem)

¹¹⁶ Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam. (2013). Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/2013junijs/lmpamn_040613_inv.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

personām ar II invaliditātes grupu, palielinot profesionālās rehabilitācijas sniegšanas apmēru attiecībā uz šo personu grupu;

- (5) jāizstrādā un jāievieš profesionālās izglītības programmas, kas piemērotas personām ar smagu invaliditāti un garīga rakstura traucējumiem;
- (6) personām, kuras funkcionālo traucējumu dēļ nav spējīgas apgūt noteiktas profesijas zināšanu un prasmju kopumu, jānodrošina iespēja apgūt atsevišķas prasmes no izglītības programmā apgūstamā kopuma, saņemot par to valstiski atzītu izglītības dokumentu.¹¹⁷

Iekļaujošu izglītību atbalstošas rīcības paredz arī vidēja termiņa un ilgtermiņa vispārējie plānošanas dokumenti - Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030.gadam (LIAS 2030) un Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam (NAP 2020). LIAS 2030 rīcībpolitikas virziens "Izveidot vienu no labākajām izglītības sistēmām Eiropas Savienībā un kļūt par vienu no līderēm pieaugušo izglītības pieejamības un izmantošanas ziņā" paredz šādas ar iekļaujošas izglītības attīstīšanu saistītus pasākumus un uzdevumus:

- (1) jāizstrādā un jāīsteno izglītības politika, kas ir iekļaujoša attiecībā pret personām ar funkcionāliem traucējumiem, kā rezultātā sistemātiski jānodrošina šīs personu grupas integrācija sabiedrībā ar izglītības sistēmas starpniecību;
- (2) jānodrošina personu ar funkcionāliem traucējumiem izglītošana nenošķirti no pārējās vides (piemēram, internātskolās, speciālajās izglītības iestādēs u.tml.), kā rezultātā jāvairo iespējas iegūt sekmīgai patstāvīgai dzīvei nepieciešamās prasmes;
- (3) izglītības sistēmai personās ar funkcionāliem traucējumiem jāattīsta spēja nepārtraukti mācīties un apgūt jaunievedumus;
- (4) jārada un jāīsteno efektīvas tālākizglītības iespējas, nodrošinot piekļuvi e-resursiem un reģionālajiem centriem, kam vajadzības gadījumā iespējams piekļūt klātienē. Tālākizglītības ietvaros jānodrošina iespēja izglītojamajiem pašiem izvēlēties mācību kursus, katrā kursā saņemt mentora pakalpojumus, kas sniedz atbalstu mācībās u.tml.¹¹⁸

Savukārt NAP 2020 rīcībpolitikas virziens "Kompetenču attīstība" satur šādu tā ietvaros veicamu pasākumu un uzdevumu: jāattīsta iekļaujoša izglītība, t.sk. jānodrošina atbalsta personāla (t.sk. pedagogu palīgu) pieejamība, jāizstrādā un praksē jāpielieto mācību materiāli speciālajai izglītībai.¹¹⁹

Karjeras konsultāciju pakalpojuma nodrošināšanas attīstībai vispārējās, profesionālās un tajā skaitā arī speciālās izglītības iestādēs izstrādāts Karjeras izglītības īstenošanas plāns valsts un pašvaldību vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs 2015.-2020.gadam. Tajā iekļauti šādi rīcības virzieni karjeras konsultācijas pakalpojumu pieejamības nodrošināšanai un uzlabošanai izglītības iestādēs:

¹¹⁷ Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.-2020.gadam. (2013). Informatīvā daļa: 29., 34.

Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates2/Impam_290713_sp.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

¹¹⁸ Latvijas Republikas Saeima. (2010). Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030.gadam: 21., 26., 28.

Pieejams: http://www.pkc.gov.lv/images/LV2030/Latvija_2030.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

¹¹⁹ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam. (2012): 44. Pieejams:

http://www.pkc.gov.lv/images/NAP2020%20dokumenti/20121220_NAP2020_apstiprinats_Saeima.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

- (1) karjeras izglītības un karjeras attīstības atbalsta pakalpojumu pārvaldība un to īstenošanas vadība, lai nodrošinātu karjeras vadības prasmju apguvi izglītojamajiem valsts un pašvaldību dibinātajās vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs;
- (2) karjeras izglītības un karjeras attīstības atbalsta pakalpojumu pārvaldībā, īstenošanas vadībā un īstenošanā iesaistītā personāla kapacitātes un nepieciešamo kompetenču nodrošināšana;
- (3) pieejas nodrošināšana daudzveidīgiem karjeras atbalsta pasākumiem pasākumiem izglītojamajiem vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs;
- (4) vispārējās un profesionālās izglītības iestāžu sadarbības paplašināšana ar darba pasauli;
- (5) jaunu daudzveidīgu informatīvo un metodisko resursu izveide, esošo aktualizēšana un pilnveide.¹²⁰

NVO loma

Pētījuma ietvaros veiktajās intervijās NVO pārstāvji norāda, ka caurmērā NVO iespējas iesaistīties lēmumu pieņemšanas procesos Latvijā ir labas. NVO ir iespējams sasniegt gan politikas, gan ierēdņus un izteikt savu viedokli un ieteikumus par tām interesējošiem jautājumiem. Viens no formālajiem mehānismiem, kā NVO var iesaistīties lēmumu pieņemšanas procesos, ir dalība Invaliditātes lietu nacionālajā padomē. Tāpat arī LM ir noslēgusi līgumus ar virkni NVO par sadarbību noteiktās politikas jomās, t.sk. personu ar invaliditāti tiesību aizsardzībā. Taču NVO pārstāvji norāda, ka, lai arī NVO tiek iesaistīti ar rīcībpoliticā izstrādi saistītos jautājumos, kur viņu viedokļi tiek ņemti vērā, pretēja situācija ir, piemēram, budžeta izstrādes darba grupās, kur NVO netiek iesaistīti.

Tāpat arī NVO pārstāvji interviju laikā min, ka atsevišķām personu ar invaliditāti grupām, piemēram, personām ar garīgās attīstības traucējumiem, trūkst organizāciju, kas koncentrētos uz viņu interešu aizstāvību. Šādos gadījumos NVO, kuras pamatā ir sociālo pakalpojumu sniedzējs, darbojas arī kā interešu aizstāvis, lai gan tā nav viņu primārā funkcija un lobēšanai tām trūkst kapacitātes. Mēdz pastāvēt viedokļu atšķirības arī pašu NVO vidū. Piemēram, Māris Grāvis no organizācijas “Rūpju bērns” norāda, ka “manuprāt, trūkst konstruktīva un kvalitatīva piedāvājuma, pienesuma no NVO puses. Viedoklis ir ļoti, vismaz mūsu grupā [NVO, kas strādā ar personām ar garīga rakstura traucējumiem], izklaidēts – katra NVO cenšas kaut ko no savas puses pateikt. [...] NVO kapacitāte ir, jāatvainojas kolēģiem un arī par mums pašiem, nu, ļoti zema.”

Iekļaujošas izglītības jomā liela daļa NVO cenšas ietekmēt situāciju, īstenojot ES un citu donoru finansētus un līdzfinansētus projektus. Tomēr šāda uz projektiem balstīta darbība nedod pietiekamu ieguldījumu NVO kapacitātes stiprināšanā.

Iekļaujošas izglītības rīcībpolitika un tās izvērtējums¹²¹

Bērni ar invaliditāti izglītību visbiežāk iegūst atdalīti no vispārējās izglītības plūsmas. Pirmkārt, Latvijā ir liels speciālo skolu skaits. Šīs skolas apmeklē ¾ no visiem bērniem ar

¹²⁰ Karjeras izglītības īstenošanas plāns valsts un pašvaldību vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs 2015.-2020.gadam. Pamatdokuments. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/5446> [skatīts: 02.02.2017.]

¹²¹ Detalizēts pasākumu apraksts pieejams pētījuma 4. pielikumā.

invaliditāti. Otrkārt, šīs skolas bieži ir ģeogrāfiski izolētas internātskolas un atrodas tālu no bērnu dzīvesvietām. Tādējādi speciālo internātskolu audzēkņi mājup bieži dodas tikai brīvdienās vai brīvlaikos, kas var pārkāpt bērnu tiesības uz dzīvi ģimenē un tiesības iegūt izglītību dzīvesvietai tuvākajā iestādē.¹²² Treškārt, no tiem bērniem ar invaliditāti, kuri neapmeklē speciālo skolu vai neatrodas valsts sociālās aprūpes iestādē, daļa izglītību iegūst mājniecībā, kas arī neveicina šo bērnu iekļaušanos sabiedrībā.¹²³ Uz to, ka izglītības sistēma Latvijā ir izslēdzoša attiecībā pret bērniem ar invaliditāti, norāda arī Latvijas Disleksijas biedrības valdes priekšsēdētāja E. Birzniece.¹²⁴

Šobrīd vispārējās izglītības iestādes nav gatavas bērnu ar invaliditāti uzņemšanai. Pirmkārt, vairuma Latvijas skolu fiziskā vide ir nepiemērota bērniem ar funkcionālajiem traucējumiem, kā norāda NVO pārstāvji. Tas bieži ir galvenais šķērslis, kas kavē šo bērnu iekļaušanos vispārējā izglītības sistēmā. Otrkārt, sabiedrībā, tostarp skolu vadības un skolotāju vidū vērojama negatīva attieksme pret personām ar invaliditāti, un no tā izriet nevēlēšanās skolā uzņemt bērnu ar invaliditāti par spīti tam, ka iespējams saņemt dažāda veida atbalstu. Šajā jomā gan situācija pēdējā laikā ir nedaudz uzlabojusies. Līdz ar to bērnu iespējas mācīties vispārīgā izglītībā skolā visbiežāk atkarīgas no vecāku apņēmības, vai arī no tā, cik lielu ieinteresētību izrāda konkrētās skolas vadība. Piemēram, organizācijas “Sustento” pārstāvis norāda, ka “[..] daudzas [mācību iestādes] ar to strādā. Noteikti labākais piemērs ir Vaivaru pamatskola. Tur ir vadītāja Inese Kārklīņa, un tur mēs atkal esam atnākuši pie viena cilvēka efekta, kas ir absurds. Tas ir tīri personīgi, bet, no otras puses, tas parāda, ka tas ir iespējams, ka arī Latvijā to var izdarīt.”

Pakalpojumu sniegšana personām ar invaliditāti atsevišķās jomās ir sadrumstalota un savstarpēji dublējoša. Kopš 2012. gada 1. septembra personām ar invaliditāti ir tiesības saņemt asistenta pakalpojumus pašvaldībā un arī izglītības iestādē – pašaprūpei un izglītības pakalpojuma saņemšanai.¹²⁵ Asistenta pakalpojumus, kas saistīti ar izglītības iegūšanu, var saņemt bērni vecumā no 5 līdz 18 gadiem, un arī vecāki I grupas redzes invalīdi, kuri iegūst augstāko izglītību, kas jāpiemin, jo pakalpojuma kontekstā tiek izdalīta kā atsevišķa mērķgrupa.¹²⁶ Šobrīd pastāv situācija, ka vienam mērķim persona var saņemt trīs atšķirīgus

¹²² Latvijas Republikas Tiesībsarga 2014. gada ziņojums. Pieejams

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/Tiesibsarga_gada_zinojums_%202014.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

¹²³ Ibid.: 49.-50.

¹²⁴ Birzniece, E. (2015). It kā iekļaujoša izglītība uz tukstošiem ignorētu skolēnu rēķina. Pieejams:

<http://www.izglitiba-kultura.lv/viedokli/it-ka-ieklaujosa-izglitiba-uz-tukstosiem-ignoretu-skolenu-rekina> [skatīts: 02.02.2017.]

¹²⁵ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of State parties due in 2012: Latvia: 38.-39. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLVA%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

¹²⁶ Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācija SUSTENTO. (2015). Personām ar invaliditāti nepieciešamo asistenta pakalpojumu nodrošināšanas efektivitāte. Eksperta ziņojums: 69. Pieejams:

atbalsta veidus – iekļaujošas izglītības nodrošināšanai iespējams saņemt asistentu mācību iestādē, asistenta pakalpojumu pašvaldībā un atsevišķu asistenta pakalpojumu personām ar redzes invaliditāti. Padziļinātāks asistenta pakalpojuma izvērtējums tiks sniegts 3.2.1.3. sadaļā.

Kā centrāls iekļaušanu veicinošs pasākums minams studiju kredīta piešķiršana bez galvotāja, un tā segšana personām ar invaliditāti augstākās izglītības ieguvei akreditētās studiju programmās.¹²⁷ Tomēr, jāprecizē, ka par spīti atbalsta pasākuma esamībai tā mērķgrupa par to ir vāji informēta, kas ir viens no iemesliem, kāpēc personas ar invaliditāti izglītības iestādi var nesaņiegt. Vienlaikus, problemātiska ir arī vides pieejamība augstākās izglītības iestādēs. Pretendējot uz stipendiju saņemšanu, personām ar invaliditāti priekšroka tiek dota tad, ja viņu sekmes un zinātniskās darbības rādītāji ir pietiekami augsti, lai kvalificētos stipendijas saņemšanai.¹²⁸

Labās prakses piemēri

Projekts “Sociālās integrācijas mehānismi bērniem un jauniešiem ar speciālām vajadzībām”

Pēc Eiropas Parlamenta Politikas departamenta “Pilsonu tiesības un konstitucionālie jautājumi” pasūtījuma sniegtajā Ziņojumā par Latvijas politiku attiecībā uz bērniem ar invaliditāti, kā paraugprakses piemērs bērnu ar invaliditāti iekļaušanai minēts biedrības “Izglītības iniciatīvu centrs” īstenotais projekts “Sociālās integrācijas mehānismi bērniem un jauniešiem ar speciālām vajadzībām”.¹²⁹ Šī projekta tiešais mērķis bija veicināt bērnu un jauniešu ar speciālām vajadzībām integrāciju vietējā sabiedrībā, uzlabot viņu izglītības kvalitāti un mazināt viņu atstumtību. Tas tika īstenots laikposmā no 2013. gada 1. oktobra līdz 2015.gada 31. maijam četrās Latvijas pašvaldībās. Projekta mērķa grupa bija bērni un jaunieši ar funkcionāliem traucējumiem (ar speciālām vajadzībām). Galvenās projekta aktivitātes bija iekļaujoši atbalsta pasākumi bērniem un jauniešiem sociālo un kognitīvo prasmju apguvei, inovatīvu sociālo pakalpojumu izstrāde un ieviešana, informatīvās vides pieejamības uzlabošana, mediatoru apmācība, sociālo partneru (pedagogu, vecāku, sociālo darbinieku un citu speciālistu) izglītošana, izmantojot norvēģu metodiku *Grunnlaget*.¹³⁰ Projekta rezultāti un labo praksi piemēri tika apkopoti publiski pieejamā e-bukletā. Tika arī izveidots Latvijā

http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2015/2.4.1-10_2015/eksperta-zinojums.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

¹²⁷ MK noteikumi Nr. 220. Kārtība, kādā tiek piešķirts, atmaksāts un dzēsts studiju kredīts un studējošā kredīts no kredītiestādes līdzekļiem ar valsts vārdā sniegtu galvojumu Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=25577>

¹²⁸ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of State parties due in 2012: Latvia: 38.-39. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLVA%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

¹²⁹ Leimane-Veldmeijere, Ieva. Skirmante, Santa. (2014). *Ziņojums par valsti - Latvija -pētījumam par dalībvalstu politiku attiecībā uz bērniem ar invaliditāti*. Luxembourg: Publications Office. Pieejams:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/519200/IPOL_STU\(2014\)519200_LV.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/519200/IPOL_STU(2014)519200_LV.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

¹³⁰ Ibid.

inovatīvs pakalpojums – e-informācijas punkts bērnu ar speciālām vajadzībām ģimenēm un pedagogiem.¹³¹

Bērnu ar speciālām vajadzībām iekļaušana vispārējā izglītībā Vaivaru pamatskolā

NVO pārstāvji norādīja, ka iekļaujošas izglītības jomā liela nozīme ir privātām, individuālām iniciatīvām, kuru rezultātā bērni ar speciālām vajadzībām apmeklē vispārizglītojošās skolas, nevis speciālās izglītības iestādes. Kā vienu no spilgtākajiem piemēriem NVO pārstāvji minēja Vaivaru pamatskolu, kurā tiek uzņemti bērni ar dažāda rakstura traucējumiem un tiek integrēti vispārējās izglītības klasēs. Vaivaru pamatskolā skolēni, kuri mācās pēc speciālās izglītības programmas ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem, no 1. līdz 4.klasei tiek iekļauti vispārizglītojošā klasē. Skolēni ar redzes traucējumiem tiek iekļauti vispārizglītojošā klasē no 1. līdz 9.klasei.¹³²

Nodarbinātības politikas joma

Personu ar invaliditāti nodarbinātības situācijas raksturojums

Personu ar invaliditāti nodarbinātības rādītāji Latvijā ir līdzīgi ES-28 vidējiem rādītājiem (skatīt tabulu 3.4.).

Valsts	Bez invaliditātes	Ar mērenu invaliditāti	Ar smagu invaliditāti	Sievietes ar invaliditāti	Vīrieši ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši bez invaliditātes
ES-28 (vidēji)	71,4	56,2	28,6	45,4	52,1	65,3	77,4
Latvija	73,7	55,3	30,6	51,2	49,9	72,2	75,4

3.4. tabula. Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)¹³³

Vislielākā atšķirība 2013. gadā vērojama vecuma grupā 16-24 gadi, kur Latvijā nodarbinātības līmenis ir par aptuveni 5% lielāks nekā vidēji ES (skatīt tabulu 3.5.).

Valsts		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
ES-28 (vidēji)	Ar invaliditāti	26,2	57,7	61,6	57,9	33,2
	Bez invaliditātes	28,6	73,9	82,4	82,9	56,1
Latvija	Ar invaliditāti	31,4	47,9	63,9	59,9	38,5
	Bez invaliditātes	29,8	78,2	82,0	82,8	65,6

3.5. tabula. Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)¹³⁴

¹³¹ Izglītības iniciatīvu centrs. Sociālās integrācijas mehānismi bērniem un jauniešiem ar speciālām vajadzībām. Pieejams: <http://www.iic.lv/wp-content/uploads/2015/05/E-buklets.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

¹³² Vaivaru pamatskolas pašnovērtējuma ziņojums, 2014. gads. Pieejams: http://jurmala.lv/upload/sabiedriba/izglitiba/pasnovertejuma_zinojumi/vaivaru-pasnovertejuma_zinojums_2014.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

¹³³ EU-SILC UDB 2013 dati.

¹³⁴ Ibid.

2008.-2013. gadā Latvijā personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis ir kopumā samazinājies, lai arī pēdējos perioda gados vērojams nodarbinātības pieaugums (skatīt tabulu 3.6.).

<i>Valsts</i>		2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>ES-28 (vidēji)</i>		68,7	67,6	67,2	67,2	67	66,9
<i>Latvija</i>	Sievietes ar invaliditāti	54,3	46,9	42,5	45,1	48,7	51,21
	Sievietes bez invaliditātes	74,2	70,4	64,9	66,4	68,4	72,15
	Vīrieši ar invaliditāti	56,8	43,1	38,2	41	42,4	49,94
	Vīrieši bez invaliditātes	84	69,5	67,6	69,5	71,5	75,38

3.6. tabula. Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)¹³⁵

Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis Latvijā 2013. gadā bija līdzīgs ES vidējam līmenim sievietes ar invaliditāti grupā, bet par vairāk nekā 5% lielāks vīriešu ar invaliditāti grupā (skatīt tabulu 3.7.).

<i>Valsts</i>	Sievietes ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši ar invaliditāti	Vīrieši bez invaliditātes
<i>ES-28 (vidēji)</i>	17,9	11,5	20,1	12,1
<i>Latvija</i>	19,2	10,9	25,6	15,4

3.7. tabula. Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)¹³⁶

Aplūkojot datus griezumā pa vecuma grupām, var secināt, ka 2013. gadā bezdarba līmenis visaugstākais bija vecuma grupā 25-34 gadi, kur tas bija vislielākais attiecībā pret ES vidējo rādītāju (skatīt tabulu 3.8.).

<i>Valsts</i>		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	28,2	20,9	17,6	17,7	19,9
	Bez invaliditātes	25,3	14,1	9,8	9	10,7
<i>Latvija</i>	Ar invaliditāti	27,5	33,8	19,6	23,2	17,7
	Bez invaliditātes	25,2	12,4	13,0	12,4	10,6

3.8. tabula. Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)¹³⁷

2008.-2013. gadā gan sievietes, gan vīriešu ar invaliditāti bezdarbs ir kopumā palielinājies, taču kopš 2010. gada vērojama bezdarba līmeņa samazināšanās (skatīt tabulu 3.9.).

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ EU-SILC UDB 2013 dati.

¹³⁷ Ibid.

<i>Valsts</i>		2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>ES-28 (vidēji)</i>		8,4	10,2	10,9	11,3	12,2	12,9
<i>Latvija</i>	Sievietes ar invaliditāti	11,2	23,3	27,7	23,7	19,1	19,2
	Sievietes bez invaliditātes	5,8	16,3	19,1	16,3	15,5	10,9
	Vīrieši ar invaliditāti	17	35,8	39,1	35,1	32	25,6
	Vīrieši bez invaliditātes	9,2	25,2	25,4	22,7	19,7	15,4

3.9. tabula. Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)¹³⁸

Ekonomiskās aktivitātes līmenis 2013. gadā Latvijā bija augstāks sieviešu ar invaliditāti grupā, kur tas pārsniedza arī ES vidējos rādītājus, savukārt vīriešu grupā, lai arī salīdzinoši lielāks par sieviešu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmeni, šis rādītājs bija mazāks nekā caurmērā ES (skatīt tabulu 3.10.).

<i>Valsts</i>	Sievietes ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši ar invaliditāti	Vīrieši bez invaliditātes
<i>ES-28 (vidēji)</i>	55,3	65,2	73,8	88
<i>Latvija</i>	63,4	81,0	67,1	89,1

3.10. tabula. Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)¹³⁹

Griezumā pa vecuma grupām vislielākais ekonomiskās aktivitātes īpatsvars Latvijā, līdzīgi kā ES-29, bija vecuma grupās 25-34, 35-44 un 45-54 gadi, kur tas bija līdzvērtīgs vai nedaudz pārsniedza ES vidējos rādītājus (skatīt tabulu 3.11.).

<i>Valsts</i>		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	36,5	72,9	74,8	70,3	41,4
	Bez invaliditātes	38,3	86	91,3	91	62,9
<i>Latvija</i>	Ar invaliditāti	43,3	72,3	79,5	78,0	46,9
	Bez invaliditātes	39,8	89,2	94,3	94,5	73,4

3.11. tabula. Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)¹⁴⁰

Salīdzinot ar 2008. gadu, 2013. gadā ekonomiskās aktivitātes līmenis bija nedaudz pieaudzis sieviešu ar invaliditāti grupā, bet nedaudz samazinājies vīriešu ar invaliditāti grupā (skatīt 3.12. tabulu).

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid.

Valsts	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ES-28 (vidēji)	75	75,3	75,4	75,8	76,3	76,8
Latvija						
Sievietes ar invaliditāti	61,1	61,1	58,8	59,2	60,1	63,4
Sievietes bez invaliditātes	78,7	84,1	80,2	79,2	80,9	81,0
Vīrieši ar invaliditāti	68,4	67,2	62,7	63,1	62,3	67,1
Vīrieši bez invaliditātes	92,5	92,9	90,6	89,9	89	89,1

3.12. tabula. Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)¹⁴¹

Nacionālā līmenī ir pieejami arī jaunāki dati, kas atspoguļo nodarbinātības situāciju. Kopējais ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits Latvijā 2015. gadā bija 994 200. Salīdzinot ar 2005. gadu, tas sarucis par aptuveni 86 800 iedzīvotājiem jeb par 8%. No ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem 2015. gadā 896 100 iedzīvotāji jeb 90% bija nodarbināti, bet 98 200 jeb 10% bija bezdarbnieki. Kopējais bezdarbnieku īpatsvars, salīdzinot ar 2005. gadu, nav būtiski mainījies (arī 10%), bet, salīdzinot ar 19,5% lielu bezdarbnieku īpatsvaru 2010. gadā, tas ir samazinājies.¹⁴² 2016. gada jūnija beigās valstī bija reģistrēti 78 164 bezdarbnieki jeb caurmērā 8,3% no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem¹⁴³, savukārt šī paša gada novembrī reģistrēts 8,0% bezdarbnieku īpatsvars.¹⁴⁴

NVA 2016. gada jūnija beigās bija reģistrēti 9 011 bezdarbnieki ar invaliditāti, kas ir 11,5 % no kopējā bezdarbnieku skaita. Kā redzams attēlā 3.1., bezdarbnieku ar invaliditāti īpatsvars pēdējo 8 gadu laikā viszemākais bija 2008.-2009. gadā, bet pēc tam tas ir arvien palielinājies. Tikmēr reģistrēto bezdarbnieku skaits un arī bezdarbnieku īpatsvars valstī kopumā turpina sarukt kopš 2010. gada.¹⁴⁵ Tas liecina, ka, salīdzinot ar bezdarbniekiem kopumā, personu ar invaliditāti grupā bezdarbs būtiski nemazinās.

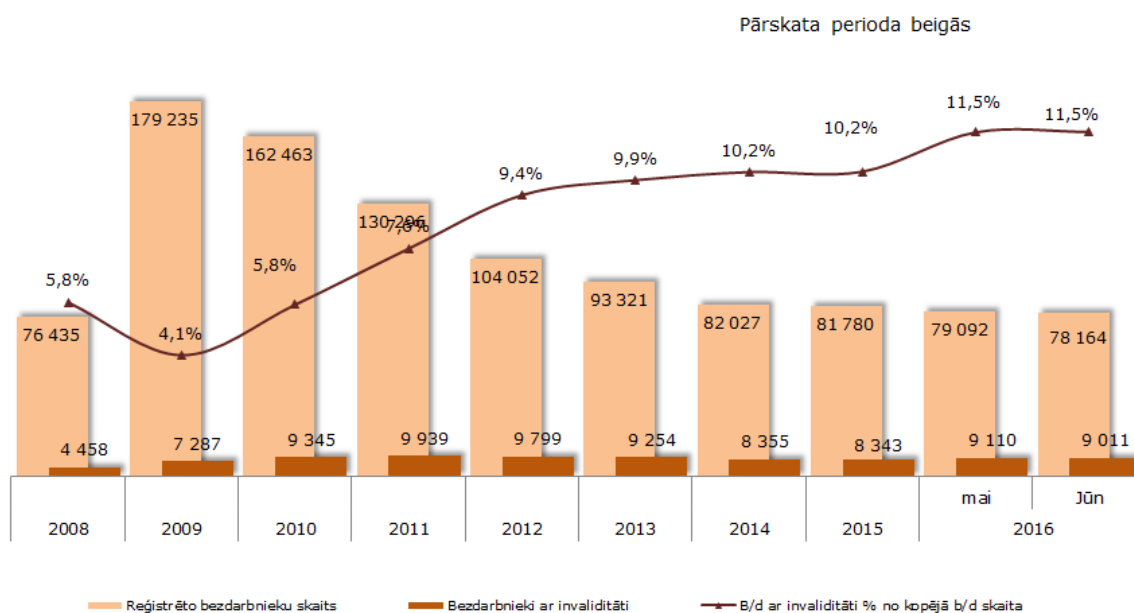
¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Centrālā statistikas pārvalde (2016). NBG01. Iedzīvotāji pēc ekonomiskās aktivitātes un dzimuma. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__nodarb/NB0010.px/table/tableViewLayout2/?rxid=cdb978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁴³ NVA (2016). Pārskats par bezdarba situāciju valstī, 2016. gada jūnijs. Pieejams: http://www.nva.lv/docs/1_579b38543a1565.09474433.docx [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁴⁴ NVA (2016). Bezdarba rādītāji reģionos un pilsētās 2016. gada novembrī salīdzinājumā ar 2016. gada oktobri. Pieejams: <http://www.nva.lv/index.php?cid=6&mid=521&txt=532&t=stat> [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁴⁵ NVA (2016). Pārskats par bezdarba situāciju valstī, 2016. gada jūnijs. Pieejams: http://www.nva.lv/docs/1_579b38543a1565.09474433.docx [skatīts: 02.02.2017.]

3.1. attēls. Bezdarbnieku ar invaliditāti skaits un īpatsvars no kopējā reģistrēto bezdarbnieku skaita. Avots: NVA

2016. gadā vairāk nekā puse (51,7%) no reģistrētajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti bija ilgstošie bezdarbnieki. Tas ir par piektdaļu lielāks īpatsvars nekā bezdarbnieku grupā kopumā – 2016. gada jūnijā no visiem reģistrētajiem bezdarbniekiem ilgstošie bezdarbnieki bija 30,5%. Bezdarbnieki ar invaliditāti veidoja 19,6% no kopējā ilgstošo bezdarbnieku skaita.¹⁴⁶

Vairāk nekā puse (57,8%) no reģistrētajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti bija vecāki par 50 gadiem. Jaunieši-bezdarbnieki (vecumā 15-24 gadi) bija 3,4% no reģistrētajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti. Vidējais bezdarba ilgums 2016.gada jūnija beigās bezdarbniekiem ar invaliditāti bija 394 dienas jeb 1,1 gads (2015.gada jūnija beigās – 419 dienas).¹⁴⁷ Šī ir uzskatāma par pozitīvu tendenci, jo gada laikā bezdarba ilgums ir samazinājies par 6%.

Lielākais bezdarbnieku ar invaliditāti skaits un īpatsvars pēc pēdējās darba vietas ir mazkvalificētu darbu strādnieki, 2016.gada jūnija beigās sadalījums pa profesijām ir šāds: palīgstrādnieks – 647 personas, apkopējs – 383, mazumtirdzniecības veikala pārdevējs – 315, sētnieks – 225, automobiļa vadītājs – 120, zivju apstrādātājs – 117, apkures /krāšņu kurinātājs – 117, pavārs – 112 personas.¹⁴⁸

2016. gadā no NVA piedāvāto pakalpojumu nodarbinātības jomā izmantotājiem, personas ar invaliditāti atsevišķās pasākumu grupās sasniedza pat 17%. 2016. gada janvārī – jūnijā dalību NVA nodarbinātības veicināšanas pasākumos uzsāka 6 063 bezdarbnieki ar invaliditāti (viens

¹⁴⁶ NVA (2016). Pārskats par bezdarba situāciju valstī, 2016. gada jūnijs. Pieejams: http://www.nva.lv/docs/1_579b38543a1565.09474433.docx [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁴⁷ NVA (2016). Pārskats par bezdarba situāciju valstī, 2016. gada jūnijs. Pieejams: http://www.nva.lv/docs/1_579b38543a1565.09474433.docx [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁴⁸ Turpat.

cilvēks var būt piedalījies vairākās aktivitātēs). 2016.gada jūnijā NVA organizētajos aktīvajos nodarbinātības pasākumos piedalījušās 2 612 personas ar invaliditāti, no tiem jūnijā dalību pasākumos uzsāka 971 bezdarbnieki. 2016.gada 6 mēnešos darbā iekārtojušās 1 564 personas ar invaliditāti, no kurām 400 (25,6%) ir iekārtojušās darbā pēc kāda aktīvā pasākuma pabeigšanas.¹⁴⁹

Salīdzinot ar 2014. gada pirmajiem sešiem mēnešiem, šo pasākumu dalībnieku skaits ir samazinājies – 2014. gada janvārī-jūnijā aktīvajos nodarbinātības pasākumos piedalījās ap 9 500 personu ar invaliditāti. Personu ar invaliditāti skaits, kas ieguvušas darbu, šajā periodā ir līdzīgs 2016. gada datiem (1562 personas), taču salīdzinoši gandrīz uz pusi lielāks bija to personu īpatsvars, kuras darbu ieguvušas pēc NVA aktīvās nodarbinātības pasākumu apmeklēšanas.¹⁵⁰

Personu ar invaliditāti bezdarba situācijas salīdzinājums ar ES valstīm pieejams par laikposmu līdz 2013. gadam. Augstākais bezdarba līmenis personām ar invaliditāti Latvijā 2013.gadā bija 25-34 gadu vecuma grupā (33,8%), par 12,9% pārsniedzot vidējo Eiropas Savienības līmeni. 2008.-2010.gada periodā vīriešu ar invaliditāti bezdarba līmenis Latvijā bija aptuveni par 10% augstāks, nekā sievietes ar invaliditāti bezdarba līmenis, bet gan sievietes, gan vīriešu ar invaliditāti bezdarba līmenis sākot no 2009.gada bija vismaz par 10% augstāks nekā vidēji Eiropas Savienībā.¹⁵¹

2005.-2015. gada periodā palielinājies ikgadējais personu, kam pirmreizēji noteikta invaliditāte, skaits. 2005. gadā tās bija 9818 personas, 2010. gadā – 15 894 personas, bet 2015. gadā – 16 545 personas. Strādājošo personu īpatsvars šajā grupā nav būtiski mainījies, svārstoties no 37,3% 2005. gadā līdz 34,2% 2015. gadā, līdz ar to lielākā daļa no šo personu ir nestrādājošas.¹⁵²

Jāatzīmē, ka nacionālā līmenī netiek ievākti dati par nodarbinātajām personām ar invaliditāti griezumos pēc funkcionālo traucējumu veidiem, invaliditātes grupas un darbspēju zuduma procentos, dzimuma u.c. indikatoriem.¹⁵³ Tādēļ nav iespējams izdarīt skaidrus secinājumus par

¹⁴⁹ Turpat.

¹⁵⁰ NVA (2014). Pārskats par bezdarba situāciju valstī, 2014. gada jūnijs. Pieejams: http://www.nva.lv/docs/28_53d773a30112a4.38592369.docx [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁵¹ Calite-Bordane, D. (2014). ANED 2014 Task 5 – European semester country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED) Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%202014%20-%20Task%205%20-%20LV%20-%20final.doc 8.-9., 11.-12., 26. [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁵² Centrālā statistikas pārvalde (2016). VAG12. Pirmoreiz par invalīdiem atzīto iedzīvotāju skaits. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__veseliba/VA0120.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁵³ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of State parties due in 2012: Latvia: 49.-50. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLVA%2f1&Lang=en; Calite-Bordane, D. (2014). ANED 2014 Task 5 – European semester country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 7., 17. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%202014%20-%20Task%205%20-%20LV%20-%20final.doc

to, cik liela ir bijusi katras grupas iesaiste šajos pasākumos un cik daudz ir nodarbinātas personas ar mēreni izteiktu invaliditāti (III grupa) vai smagākām invaliditātes pakāpēm (I, II grupa).

No ekonomiski neaktīvajām personām 10,8% 2015. gadā bija personas ar invaliditāti. Šis īpatsvars ir pieaudzis laikposmā no 2011. gada, kad tas bija 7,5%. 2015. gadā no ekonomiski neaktīvajām personām 14,2% kā iemeslu darba nemeklēšanai minēja slimību, ievainojumu vai invaliditāti. Arī šis īpatsvars pēdējos gados ir pieaudzis – 2011. gadā tas bija 9,3%.¹⁵⁴ No tā var secināt, ka invaliditāte kā iemesls ekonomiskajai neaktivitātei joprojām ir aktuāls un savu ietekmi uz nepiedalīšanos darba tirgū saglabā.

Institucionālais ietvars

Labklājības ministrija ir vadošā valsts pārvaldes iestāde darba un sociālās aizsardzības, tostarp arī personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju jomā.¹⁵⁵ Galvenie tās darbības virzieni ir ienākumu zaudējumu un papildus izdevumu kompensēšana iedzīvotājiem sociālā riska, t.sk. invaliditātes, iestāšanās gadījumā, finansiāls atbalsts noteiktām iedzīvotāju grupām, pasākumi sociālo tiesību nodrošināšanai un īstenošanai un nozares politikas plānošana un īstenošanas uzraudzība. LM pakļautībā ir 11 iestādes, kuras īsteno nozares politiku: Nodarbinātības valsts aģentūra, Sociālās integrācijas valsts aģentūra, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, Valsts darba inspekcija, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, valsts sociālās aprūpes centri "Kurzeme"; "Latgale", "Rīga", "Vidzeme", "Zemgale" un Veselības un darbības ekspertīzes ārstu valsts komisija.¹⁵⁶

Ekonomikas ministrija ir vadošā valsts pārvaldes iestāde ekonomiskās politikas jomā, t.sk. arī tautsaimniecības struktūrpolitikas, iekšējā tirgus politikas, patērētāju tiesību aizsardzības un būvniecības un mājokļu politikas jomās.¹⁵⁷

Finanšu ministrija ir vadošā valsts pārvaldes iestāde finanšu nozarē un ir atbildīga par valsts un pašvaldību budžeta, īstermiņa un ilgtermiņa finanšu politikas, nodokļu politikas, sabiedriskajā sektorā nodarbināto atlīdzības politikas, ES struktūrfondu un Kohēzijas fonda līdzekļu koordinācijas un izmantošanas vadības politikas u.c. jomās.¹⁵⁸

europe.net/content/aned/media/ANED%202014%20-%20Task%205%20-%20LV%20-%20final.doc [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁵⁴ Centrālā statistikas pārvalde (2016). NBG33. Ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji pēc statusa un dzimuma. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__nodarb/NB0330.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 [skatīts: 02.02.2017.]; Centrālā statistikas pārvalde. NBG34. Ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji pēc darba nemeklēšanas iemesla. Pieejams:

http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__nodarb/NB0340.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁵⁵ Labklājības ministrijas nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=83758&from=off> [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁵⁶ Turpat.

¹⁵⁷ Ekonomikas ministrijas nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=207119> [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁵⁸ Finanšu ministrijas nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=74752> [skatīts: 02.02.2017.]

Nodarbinātības valsts aģentūra ir labklājības ministra pārraudzībā esoša iestāde, kas atbilstoši bezdarbnieku, darba meklētāju un bezdarba riskam pakļauto personu vajadzībām, spējām un vēlmēm

- (1) nodrošina šīm personām operatīvu un kvalitatīvu palīdzību, lai veicinātu to konkurētspēju darba tirgū,
- (2) organizē vai īsteno aktīvos nodarbinātības pasākumus un preventīvos bezdarba samazināšanas pasākumus,
- (3) sagatavo priekšlikumus valsts politikas izstrādei un īstenošanai bezdarba samazināšanas un bezdarbnieku, darba meklētāju un bezdarba riskam pakļauto personu atbalsta jomā,
- (4) licencē un uzrauga komersantus, kuri sniedz darbiekārtošanas pakalpojumus (izņemot kuģa apkalpes komplektēšanu),
- (5) pilda Eiropas Savienības fondu vadībā iesaistītās otrā līmeņa starpniekinstitūcijas vai sadarbības iestādes funkcijas.¹⁵⁹

Aģentūra uztur bezdarbnieku un darba meklētāju datubāzi.

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra ir labklājības ministra pārraudzībā esoša tiešās pārvaldes iestāde, kas īsteno valsts politiku sociālās apdrošināšanas un valsts sociālo pabalstu jomā, kā arī administrē valsts izdienas pensijas un valsts fondēto pensiju shēmu. Aģentūras funkcijas ir nodrošināt valsts sociālās apdrošināšanas pensiju, pabalstu, atlīdzību, valsts izdienas pensiju un valsts sociālo pabalstu piešķiršanu un izmaksu, administrēt valsts fondēto pensiju shēmu, pārvaldīt valsts pensiju speciālajam budžetam nodotās valsts kapitāla daļas kapitālsabiedrībās, nodrošināt informācijas tehnoloģiju atbalstu Labklājības ministrijai un tās padotībā esošām iestādēm saskaņā ar sadarbības līgumiem.¹⁶⁰

Valsts darba inspekcija ir labklājības ministra pārraudzībā esoša tiešās pārvaldes iestāde, kuras funkcija ir valsts uzraudzības un kontroles īstenošana darba tiesisko attiecību un darba aizsardzības jomā. Funkcijas izpildei inspekcija veic šādus uzdevumus:

- (1) uzrauga un kontrolē darba tiesisko attiecību un darba aizsardzības normatīvo aktu prasību ievērošanu;
- (2) kontrolē, kā darba devēji un darbinieki savstarpēji pilda darba līgumos un darba koplīgumos noteiktos pienākumus;
- (3) veicina sociālo dialogu;
- (4) veic pasākumus, lai sekmētu domstarpību novēršanu starp darba devēju un darbiniekiem un, ja nepieciešams, pieaicina darbinieku pārstāvjus;
- (5) analizē darba tiesisko attiecību un darba aizsardzības jautājumus, lai sniegtu priekšlikumus par normatīvo aktu pilnveidošanu;
- (6) normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā veic nelaimes gadījumu darbā izmeklēšanu un vienotu reģistrāciju;

¹⁵⁹ Nodarbinātības valsts aģentūras nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=253579> [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁶⁰ Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=253728> [skatīts: 02.02.2017.]

- (7) normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā piedalās arodsaslimšanas gadījumu izmeklēšanā;
- (8) kontrolē darba vietās esošo darba aprikojumu, kā arī personāla individuālo un kolektīvo aizsardzības līdzekļu, veselībai kaitīgo un bīstamo vielu izmantošanu atbilstoši normatīvo aktu prasībām;
- (9) sniedz Labklājības ministrijas kompetento institūciju darba aizsardzības jautājumos izvērtēšanas komisijai informāciju par darba aizsardzības jautājumos kompetento institūciju un speciālistu darbību darba aizsardzības jomā šā likuma 4.panta 2.punktā minētajos Darba inspekcijas uzraudzībai un kontrolei pakļautajos objektos;
- (10) sniedz darba devējiem un darbiniekiem bezmaksas konsultācijas par darba tiesisko attiecību un darba aizsardzības normatīvo aktu prasībām;
- (11) organizē Eiropas Darba drošības un veselības aģentūras nacionālā kontaktpunkta izveidi un nodrošina tā darbību.¹⁶¹

Inspekcija konsultē darba devējus un darbiniekus par darba tiesiskajām attiecībām un darba aizsardzību un pieņem iesniegumus par to pārkāpumiem.¹⁶²

Tiesībsargs ir amatpersona, kas rūpējas par cilvēktiesību ievērošanu Latvijā. Tiesībsarga institūcija tika dibināta 2007. gadā, aizstājot Valsts cilvēktiesību biroju un pārņemot tā tiesības un saistības.¹⁶³ Tiesībsargs sniedz atzinumus par dažādiem ar tā kompetences jomām saistītiem jautājumiem. Tiesībsarga birojs gan izskata iedzīvotāju iesniegtas sūdzības un jautājumus, gan arī veic pētījumus, īsteno informatīvas un izglītojošas kampaņas un cita veida projektus, kuri saistīti ar cilvēktiesību ievērošanu.

Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija ir labklājības ministra pakļautībā esoša tiešās pārvaldes iestāde. Komisijas funkcija ir veikt prognozējamās invaliditātes un invaliditātes ekspertīzi Invaliditātes likuma 7.panta pirmajā un otrajā daļā noteiktajām personām.¹⁶⁴ Komisijas ārsti personai nosaka:

- (1) invaliditāti, ja personas funkcionēšanas ierobežojuma pakāpe atbilst invaliditātes noteikšanas kritērijiem, - uz noteiktu termiņu (no sešiem mēnešiem līdz pieciem gadiem, bet personai, kura līdz invaliditātes ekspertīzes veikšanas dienai nav sasniegusi 18 gadu vecumu, arī līdz dienai, kad tā sasniedz 18 gadu vecumu) vai bez atkārtota ekspertīzes termiņa (uz mūžu);
- (2) prognozējamu invaliditāti, ja personas funkcionēšanas ierobežojuma pakāpe atbilst prognozējamās invaliditātes noteikšanas kritērijiem un paredzams, ka bez ārstniecības, rehabilitācijas un sociālo pakalpojumu saņemšanas tā palielināsies un atbildīs invaliditātes noteikšanas kritērijiem, — uz noteiktu termiņu (no sešiem mēnešiem līdz vienam gadam);

¹⁶¹ Valsts darba inspekcijas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=177910> [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁶² Turpat.

¹⁶³ Tiesībsarga likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=133535>

¹⁶⁴ Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=229374> [skatīts: 02.02.2017.]

- (3) darbspēju zaudējumu procentos uz noteiktu termiņu (no 6 mēnešiem līdz 5 gadiem) vai bez atkārtota ekspertīzes termiņa (uz mūžu) normatīvajos aktos paredzētajos gadījumos;
- (4) invaliditātes cēloni;
- (5) darbspēju zaudējuma cēloni personām, kurām nav noteikta invaliditāte, normatīvajos aktos paredzētajos gadījumos.¹⁶⁵

Šie statusi ir viens no pamatkritērijiem sociālā atbalsta pasākumu saņemšanai.¹⁶⁶

Sociālās integrācijas valsts aģentūra ir labklājības ministra pārraudzībā esoša tiešās pārvaldes iestāde. Tās darbības mērķis ir īstenot valsts politiku personu ar invaliditāti un personu ar funkcionāliem traucējumiem sociālās integrācijas jomā un īstenot profesionālās pamatizglītības, profesionālās vidējās izglītības, pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības (koledžas izglītība), profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides programmas.¹⁶⁷ Aģentūra cilvēkiem ar invaliditāti un cilvēkiem ar prognozējamo invaliditāti sniedz profesionālās un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, veic veselības uzlabošanu vai nostiprināšanu, sekmē dzīves kvalitātes paaugstināšanu un nodrošina saturīga brīvā laika pavadīšanas iespējas.¹⁶⁸

Latvijas Darba devēju konfederācija ir darba devēju intereses pārstāvoša biedrība, kuras mērķi ir sekmēt uzņēmējdarbības veidošanos un attīstību, nodrošināt visaptverošu darba devēju interešu konsolidēšanu un pārstāvēšanu, koordinēt darba devēju intereses nacionālā un starptautiskā mērogā u.c.¹⁶⁹

Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība ir biedrība, kas apvieno arodbiedrības un arodbiedrību apvienības. Tā aizstāv arodbiedrību biedru intereses, t.sk. ar mērķi sekmēt tādu valsts politikas vidi, kas veicina dalīborganizāciju biedru darba un dzīves apstākļu uzlabošanos.¹⁷⁰

Latvijas Pašvaldību savienība ir biedrība, kas aizstāv pašvaldību intereses, t.sk. sekmē sadarbību starp Latvijas pašvaldībām un to apvienībām, savienībām un asociācijām, nodrošina pašvaldības ar tām nepieciešamo informāciju un pakalpojumiem, organizē dzīves vides sakārtošanas pasākumus u.c.¹⁷¹

¹⁶⁵ Invaliditātes likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=211494> [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁶⁶ 23.12.2012. MK not. Nr. 805 "Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbspēju zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību". Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/271253-noteikumi-par-prognozejamas-invaliditates-invaliditates-un-darbspeju-zaudejuma-noteikšanas-kriterijiem-termiņiem-un-kartibu> [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁶⁷ Sociālās integrācijas valsts aģentūras nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=253732> [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁶⁸ Turpat.

¹⁶⁹ Latvijas Darba devēju konfederācijas statūti. Pieejams: <http://www.lddk.lv/lapa/statuti/> [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁷⁰ Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības statūti. Pieejams: <http://www.lbas.lv/about/documents> [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁷¹ Latvijas Pašvaldību savienības statūti. Pieejams: <http://www.lps.lv/lv/par-lps/biedriba/statuti> [skatīts: 02.02.2017.]

Līdzīgi kā iekļaujošas izglītības jomā, arī ar nodarbinātības jautājumiem, tostarp personu ar invaliditāti nodarbinātību, strādā vairākas institūcijas, kas norāda uz invaliditātes politikas horizontālo raksturu. Tas var radīt problēmas, kas saistītas ar institūciju atšķirīgo izpratni par personu ar invaliditāti vajadzībām, tādēļ būtiska loma invaliditātes politikas saskaņotā īstenošanā ir iestāžu savstarpējai komunikācijai un sadarbībai.

Nodarbinātības politikas prioritātes

Iekļaujošas nodarbinātības pamatnostādņēs 2015.-2020. gadam ir noteikts rīcības virziens “Iekļaujošs darba tirgus”, kas paredz šādus pasākumus un uzdevumus:

- (1) jāizstrādā diferenciācijas modelis atbalstam personām ar invaliditāti, kas veicinātu personu ar invaliditāti iesaisti darba tirgū un vienlaikus veicinātu personu ekonomisko neatkarību un sociālo iekļautību;¹⁷²
- (2) jāizvērtē un jāsniedz ziņojums par ilgstošo bezdarbnieku – sociālās palīdzības saņēmēju – aktivizācijas pasākumiem un to aizstāšanas iespējas ar integrētiem risinājumiem, sadarbojoties ar Nodarbinātības valsts aģentūru un sociālajiem dienestiem;¹⁷³
- (3) jāizstrādā priekšlikumi atbalsta dažādošanai bezdarbniekiem ar samazinātu produktivitāti (t.sk. bezdarbniekiem ar invaliditāti atkarībā no funkcionālo traucējumu veida un smaguma), kā rezultātā jāizstrādā ziņojums;¹⁷⁴
- (4) jāievieš aktīvās darba tirgus politikas pasākumi, kas paredz atbalsta dažādošanu bezdarbniekiem ar samazinātu produktivitāti (t.sk. bezdarbniekiem ar invaliditāti atkarībā no funkcionālo traucējumu veida un smaguma), kā rezultātā jāievieš izmaiņas pasākumā “Pasākumi noteiktām personu grupām”;¹⁷⁵
- (5) jāizvērtē ieviestās izmaiņas aktīvās darba tirgus politikas pasākumos, kas paredz atbalsta dažādošanu bezdarbniekiem ar samazinātu produktivitāti (t.sk. bezdarbniekiem ar invaliditāti atkarībā no funkcionālo traucējumu veida un smaguma), kā rezultātā jāizstrādā ziņojums un priekšlikumi;¹⁷⁶
- (6) jānodrošina pieejamāki aktīvās darba tirgus politikas pasākumi atkarībā no invaliditātes grupām un veida, kā rezultātā jāpalielinās pakalpojumu skaitam, kuros iesaistītas personas ar invaliditāti;¹⁷⁷
- (7) jāīsteno subsidētās nodarbinātības pasākums bezdarbniekiem ar invaliditāti, kur rezultatīvais rādītājs ir subsidētajās darba vietās nodarbināto personu ar invaliditāti skaits (2012.gadā – 497, 2017.gadā – 600, 2020.gadā – palielinās, jo īpaši nodarbinātu personu ar smagāku invaliditāti skaits);¹⁷⁸
- (8) jāievieš pasākums atbalstītā darba ieviešanai personām ar garīga rakstura traucējumiem, kā rezultatīvais rādītājs ir nodarbināto personu ar garīga rakstura

¹⁷² Ministru kabineta 2015.gada 12.maija rīkojums Nr.244 “Par Iekļaujošas nodarbinātības pamatnostādņēm 2015.-2020.gadam” // “Latvijas Vēstnesis”, Nr.93(5411)(14.05.2015.): 34. Pieejams:

http://www.lm.gov.lv/upload/darba_tirgus/pamatnostadnes_latvijas_vestnesis.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁷³ Ibid.: 80.

¹⁷⁴ Ibid.: 82.

¹⁷⁵ Ibid.: 82.

¹⁷⁶ Ibid.: 82.

¹⁷⁷ Ibid.: 82.-83.

¹⁷⁸ Ibid.: 83.

traucējumiem skaits ar tendenci palielināties (2011.gadā – 0, 2017.gadā – 40, 2020.gadā – palielinās);¹⁷⁹

- (9) jāizvērtē ieviestais pasākums atbalstītā darba nodrošināšanai personām ar garīga rakstura traucējumiem, kā rezultātā jāizstrādā ziņojums un priekšlikumi.¹⁸⁰

Uz personu ar invaliditāti iekļaušanu darba tirgū vērstas rīcības iekļautas arī Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam. Dokumentā noteikts rīcības virziens, kas attiecas uz personu ar invaliditāti darbu un nodarbinātību, izvirzot mērķi “Veikt pasākumus personu ar invaliditāti iekļaušanai darba tirgū, sniedzot attiecīgu atbalstu, ņemot vērā personas ar invaliditāti funkcionālo traucējumu veidu.”¹⁸¹ Mērķa sasniegšanas nolūkos izvirzīti šādi uzdevumi:

- (1) jāpārskata personu ar invaliditāti subsidētās nodarbinātības kārtība un jāturpina pilnveidot subsidētās nodarbinātības pasākumi personām ar invaliditāti;¹⁸²
- (2) jāizvērtē sociālās uzņēmējdarbības ieviešanas iespējas Latvijā un jāpiedāvā optimāli risinājumi;¹⁸³
- (3) jāizvērtē iespējas diferencēt personu ar invaliditāti iesaisti aktīvās darba tirgus politikas pasākumos atkarībā no invaliditātes grupām un veida;¹⁸⁴
- (4) jāpalielina iedzīvotāju ienākumu nodokļa atvieglojuma apmērs personām ar invaliditāti;¹⁸⁵
- (5) jānodrošina mērķtiecīgāka subsidēto darba vietu izveide personām ar invaliditāti, kā rezultatīvais rādītājs ir subsidētajās darba vietās nodarbināto skaits (2012.gadā – 497, 2016.gadā – 600, 2020.gadā – palielinās);¹⁸⁶
- (6) jāveic pasākumi atbalstītā darba ieviešanai personām ar garīga rakstura traucējumiem, kā rezultatīvais rādītājs ir nodarbinātu personu ar garīga rakstura traucējumiem skaits (2011.gadā – 0, 2017.gadā – 40, 2020.gadā – palielinās);¹⁸⁷
- (7) jā sagatavo izvērtējums un priekšlikumi optimālai un uz iekļaujošu izaugsmi vērstai sociālās uzņēmējdarbības funkcionēšanai Latvijā, kā rezultatīvais rādītājs ir nodarbināto personu ar invaliditāti skaits ar tendenci palielināties (2011.gadā – 20,7; 2017.gadā – 30; 2020.gadā – palielinās);¹⁸⁸
- (8) jāizveido pieejamāki aktīvās darba tirgus politikas pasākumi atkarībā no invaliditātes grupām un veida, kā rezultatīvais rādītājs ir pakalpojumu skaits, kuros iesaistās

¹⁷⁹ Ibid.: 83.

¹⁸⁰ Ibid.: 83.

¹⁸¹ Ar MK 2013.gada 22.novembra rīkojumu Nr. 564 apstiprinātās Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam. (2013): 47. Pieejams: polsis.mk.gov.lv/api/file/file21919.doc [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁸² Ar MK 2013.gada 22.novembra rīkojumu Nr. 564 apstiprinātās Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam. (2013): 47. Pieejams: polsis.mk.gov.lv/api/file/file21919.doc [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁸³ Ibid.: 47.

¹⁸⁴ Ibid.: 47.

¹⁸⁵ Ibid.: 47.

¹⁸⁶ Ibid.: 48.

¹⁸⁷ Ibid.: 48.

¹⁸⁸ Ibid.: 48.

personas ar invaliditāti (2011.gadā – 13 051, 2017.gadā – 17 000, 2020.gadā – palielinās).¹⁸⁹

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030.gadam (LIAS 2030) noteikts mērķis “Saglabāt Latvijas cilvēkkapitāla bāzes vērtību un kāpināt tā ražīgumu līdz ES vidējam līmenim, attīstot prasmes, kas sekmē jaunradi, elastību un līdzdalību darba tirgū.”¹⁹⁰ Personām ar invaliditāti aktuāls ir mērķa sasniegšanai piedāvātais risinājums, kas attiecas uz darbspēka līdzdalības palielināšanu caur nodarbinātības programmu, kas veicinātu darba tirgus elastību un nodarbinātības drošību jeb elastrošību, ar to saprotot sociālekonomiskās politikas modeli, kam pamatā ir tiekšanās apvienot darba tirgus elastīgumu un darba tirgus drošību ekonomisko aktivitāti stimulējošā un abpusēji izdevīgā veidā.¹⁹¹ LIAS 2030 norādīts, ka: “Attālinātā un nepilna darba laika shēmu izmantošanai un elastīgas nodarbinātības sistēmas ieviešanai uzņēmumos un organizācijās ir būtiska loma (...) cilvēku ar funkcionāliem traucējumiem (...) iesaistīšanai darba tirgū, sekmējot pāreju starp dažādām nodarbinātības situācijām un sniedzot atbalstu darba mainīšanas laikā.”¹⁹²

LIAS 2030 arī dzan noteikts mērķis “Pieaugot IKP, samazināt sociālo un ienākumu nevienlīdzību – veicināt sociālo iekļaušanos, mazināt nabadzības riskus, sekmēt sociāli un ekonomiski stabila vidusslāņa veidošanos sabiedrībā”.¹⁹³ Attiecīgi, lai pilnvērtīgi izmantotu Latvijas cilvēkkapitālu, t.sk. personas ar invaliditāti, noteikts rīcības virziens, kas paredz, ka nepieciešams novērst jebkāda veida diskrimināciju darba tirgū. Proti, lai gan tiesību akti jau šobrīd aizliedz formālu diskrimināciju pēc veselības stāvokļa un invaliditātes, piemēram, aizliedzot invaliditāti izmantot kā argumentu darba pieteikuma atteikumam vai atlaišanai no darba, neformāla diskriminācija joprojām samazina personu ar invaliditāti darba un ienākumu drošību.¹⁹⁴ Lai novērstu diskrimināciju, LIAS 2030 piedāvāts nodrošināt atbalstu uzņēmumiem un NVO, kas īsteno diskriminācijas novēršanas pasākumus. Sniegti ierosinājumi gan morāla atbalsta nodrošināšanai, piemēram, piešķirot uzņēmumiem, kuros pastāv laba prakse attiecībā uz personu ar invaliditāti nodarbināšanu, atzinības titulu/zīmi “Cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem draudzīgs uzņēmums,” gan praktiskam atbalstam, piemēram, birokrātisko procedūru atvieglošanai un citu administratīvo priekšrocību un pakalpojumu ieviešanai.¹⁹⁵ Tāpat diskrimināciju iespējams mazināt, vairojot sabiedrības izpratni par sociālo dažādību, piemēram, personām ar invaliditāti, kas iespējams gan formālo izglītības programmu ietvaros, gan neformālā veidā, organizējot izglītojošas sociālās kampaņas, publiskus pasākumus u.tml.¹⁹⁶

¹⁸⁹ Ibid.: 48.

¹⁹⁰ Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030.gadam (2010).: Pieejams: polsis.mk.gov.lv/api/file/file16857.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

¹⁹¹ Ibid.: 21.

¹⁹² Ibid.: 21.

¹⁹³ Ibid.: 24.

¹⁹⁴ Ibid.: 26.

¹⁹⁵ Ibid.: 28.

¹⁹⁶ Ibid.: 28.

NVO loma

Pētījuma ietvaros veiktajās intervijās Latvijas NVO pārstāvji norāda, ka kopumā Latvijā NVO iespējas iesaistīties ar invaliditātes jautājumiem saistītā rīcībpolitikā ir labas. Viens no mehānismiem, ir piemēram, jau pieminētā Invaliditātes lietu nacionālā padome, kurā ir atvēlēta vieta arī nevalstiskajām organizācijām. LM ir noslēgti sadarbības līgumi ar vairākām personu ar invaliditāti tiesību aizsardzības NVO un tiek rīkotas regulāras sanāksmes par aktuāliem jautājumiem. Tāpat arī NVO ar invaliditātes jautājumiem saistītas politikas veidošanā tiek iesaistīti caur darba grupām, rekomendāciju gatavošanu u.c. mehānismiem. Tomēr NVO pārstāvji uzsver, ka salīdzinoši mazāka ir iespēja sniegt ierosinājumus budžeta veidošanas procesā. Piemēram, “Sustento” pārstāve norāda, ka “NVO ir bijuši ļoti labi iesaistīti – ir plašas iespējas piedalīties sanāksmēs, tikties memoranda padomes sēdēs. Plašas iespējas ietekmēt valsts rīcībpolitiku. Taču NVO tiek daudz iesaistīti brīžos, kad tiek runāts par darbību, bet NVO nekad netiek iesaistīti tad, kad tiek runāts par naudu.”

NVO pārstāvji arī norāda, ka nereti NVO pašām trūkst kapacitātes savu interešu lobēšanai, tādēļ to aktivitātes līmenis daļībā lēmumpieņemšanas procesos ir atšķirīgs. Piemēram, neredzīgo un nedzirdīgo interešu aizstāvības nacionālajām organizācijām ir pat deleģētas atsevišķas valsts funkcijas invaliditātes jomā un tās uzskatāmas par spēcīgām NVO invaliditātes jomā. Taču citu invaliditātes veidu organizācijas ir sadrumstaloģakas, tām ir mazāk resursu un tādēļ to iesaiste politikas veidošanā nav tik spēcīga. Sadarbībai atvērta ir arī NVA, tomēr, kā min NVO pārstāvji, aģentūras kapacitātes trūkums neļauj izstrādātās ieceres īstenot. Tajā pašā laikā arī būtiski veidot izpratni par to, ka NVO lomas var būt dažādas – tās var fokusēties pamatā uz pakalpojumu sniegšanu, vai uz tiesību un interešu aizstāvību, vai uz citām jomām. “Sustento” pārstāve uzsver, ka “[..] ir jāveido izpratne par to, ka katrai NVO ir sava vieta un tas ir normāli. [..] Mums nevajag visas vienādas organizācijas. Tai pat laikā mums vajag dažādību un sapratni, kura organizācija ko dara.”

Iekļaujošas nodarbinātības rīcībpolitika un tās izvērtējums¹⁹⁷

Dažādas invaliditātes grupas darba tirgū iekļaujas atšķirīgi, taču to pilnīgi izvērtēt kavē datu trūkums griezumos pēc funkcionālo traucējumu veidiem, invaliditātes grupas un darbspēju zuduma procentos, dzimuma u.c. indikatoriem.¹⁹⁸ Tādēļ nav iespējams iegūt skaidrus secinājumus par to, cik liela ir katras grupas iesaiste šajos pasākumos un cik daudz ir nodarbinātas personas ar mēreni izteiktu invaliditāti (III grupa) vai smagākām invaliditātes grupām (I, II grupa).

¹⁹⁷ Detalizēts pasākumu apraksts pieejams pētījuma 5. pielikumā.

¹⁹⁸ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of State parties due in 2012: Latvia: 49.-50. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLVA%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]; Calite-Bordane, D. (2014). ANED 2014 Task 5 – European semester country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 7., 17. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%202014%20-%20Task%205%20-%20LV%20-%20final.doc [skatīts: 02.02.2017.]

NVA aktīvajos nodarbinātības un preventīvajos bezdarba samazināšanas pasākumos iesaista jebkuru bezdarbnieku, kas atbilst noteiktiem kritērijiem, taču personām ar invaliditāti tiek sniegts īpašs atbalsts, kas veicina šīs personu grupas iespējas iekļauties NVA īstenotajos pasākumos un saņemt sniegtos pakalpojumus. Darbības programmas „Izaugsme un nodarbinātība” 9.1.1.specifiskā atbalsta mērķa „Palielināt nelabvēlīgākā situācijā esošu bezdarbnieku iekļaušanos darba tirgū” ietvaros NVA 2015.-2022. gadā īsteno aktīvo nodarbinātības Pasākumu noteiktām personu grupām. Projekta mērķa grupas ir: persona ar invaliditāti, persona, kura ir bijusi bez darba vismaz 12 mēnešus, persona, kura ir bijusi bez darba vismaz 24 mēnešus, persona, kura ir pieaugušais ar vienu vai vairākiem apgādājamiem vai ir vecāka par 55 gadiem, ir bijusi bez darba vismaz 12 mēnešus, persona, kura ir vecāka par 55 gadiem. Šajā projektā paredzēts iesaistīt vairāk nekā 4500 mērķa grupu pārstāvju.¹⁹⁹ Tomēr nav norādīts konkrēts īpatsvars katrai no šīm grupām. Lai mazinātu reģistrētā personu ar invaliditāti bezdarba līmeni attiecībā uz reģistrēto bezdarbnieku ar invaliditāti mērķa grupu, jādiferencē atbalsta pasākumi, kas tieši mērķēti uz personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanu.²⁰⁰ NVA kopumā īsteno dažādus nodarbinātības veicināšanas pasākumus – gan apmācības, gan atbalsta pasākumus u.c. –, tomēr personas ar invaliditāti vairumā no tiem nav to galvenā mērķa grupa, un dati par to, cik personu ar invaliditāti iesaistījušies visos NVA īstenotajos pasākumos, nav publiski pieejami.

Darba devējus motivējošie faktori. Latvijā pastāv atsevišķi formāli mehānismi, kā veicināt personu ar invaliditāti nodarbinātību, tomēr praksē tie nesasniedz iecerēto mērķi. Piemēram, Publisko iepirkumu likuma 14. pants par privilēģētajiem iepirkumiem paredz iespēju netieši veicināt personu ar invaliditāti nodarbinātību, ja paredzamā līguma priekšmets to atļauj un ja kandidāti vai pretendenti, kas galvenokārt (vairāk par 50% no vidējā darbinieku skaita) nodarbina personas ar invaliditāti, kuras nevar nodarbināt normālos apstākļos. Šādus iepirkumus var rīkot valsts iestādes, pašvaldība, cita atvasināta publiska persona vai tās institūcija, biedrība, kuras visi biedri ir pasūtītāji, nodibinājums, kura visi dibinātāji ir pasūtītāji, kā arī tāda privāto tiesību juridiskā persona, kas vienlaikus atbilst šādiem kritērijiem:

- (1) ir nodibināta vai darbojas, lai nodrošinātu sabiedrības vajadzības, kurām nav komerciāla vai rūpnieciska rakstura,
- (2) atrodas valsts vai pašvaldības iestādes, pašvaldības, citas atvasinātas publiskas personas vai tās institūcijas padotībā vai izšķirošā ietekmē, vai šiem kritērijiem atbilstošas privāto tiesību juridiskās personas izšķirošā ietekmē (šī ietekme izpaužas kā balsstiesību vairākums pārraudzības vai izpildinstitūcijas locekļu ievēlēšanā vai vadības iecelšanā), vai arī šīs privāto tiesību juridiskās personas darbību vairāk par 50 procentiem finansē valsts, pašvaldība, cita atvasināta publiska persona, tās institūcija vai cita šiem kritērijiem atbilstoša privāto tiesību juridiskā persona.

¹⁹⁹ Nodarbinātības valsts aģentūra. ESF projekts „Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem”. Pieejams: <http://www.nva.lv/flash/index.php?cid=2&mid=511&txt=4146> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁰⁰ Calite-Bordane, D. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Latvia. Academic Network of European Disability Experts (ANED): 26.-27. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LV%20-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc [skatīts: 02.02.2017.]

Latvijā nepastāv **kvotu sistēma**, taču darba devējus nodarbināt personas ar invaliditāti motivē Nodarbinātības valsts aģentūras projekti “Pasākums noteiktām personu grupām (Eiropas Sociālā fonda projekts “Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem” Nr.9.1.1.1/15/I/001)” un “Atbalsta pasākums “Subsidētās darba vietas jauniešiem bezdarbniekiem (pasākumi noteiktām personu grupām)””.²⁰¹ Taču jāuzsver, ka šie instrumenti ieviesti uz noteiktu termiņu, tādēļ kopumā valstī trūkst pastāvīgas darba devēju motivēšanas personu ar invaliditāti nodarbināšanā sistēmas.

Personu ar invaliditāti iekļaušanas darba tirgū pasākumiem trūkst pēctecības un nepārtrauktības. Tie visbiežāk tiek īstenoti ES finanšu instrumentu atbalstītu projektu ietvaros, nevis balstīti noteiktā nacionālā līmeņa ilgtermiņa rīcībpolitikā ar atbilstošu finansējumu.²⁰² Turklāt dalība esošajos pasākumos nereti ir saistīta ar lielu birokrātisko slogu. Kā intervijās minēja NVO pārstāvji, tad uzņēmēji, kuri vēlas sadarboties ar NVA personu ar invaliditāti nodarbināšanā, bieži sastopas ar dažādām prasībām, kuru izpildei viņiem jātērē papildu resursi un laiks. Nevēloties to darīt, uzņēmēji biežāk darbiniekus ar invaliditāti meklē caur NVO, nevis kā starpnieku izvēlas NVA.

Labās prakses piemēri

Personu ar invaliditāti nodarbināšana privātos uzņēmumos

NVO pārstāvji kā paraugpiemērus personu ar invaliditāti nodarbināšanā min “McDonald’s Latvija” un “Statoil Latvija”, kur jau vairākus gadus tiek nodarbinātas personas ar garīga rakstura un arī funkcionāliem traucējumiem. Tomēr, kā uzsver NVO pārstāvji, šī politika tikusi īstenota saskaņā ar uzņēmuma starptautiskajiem principiem, kas tiek īstenoti visās to darbības valstīs.

Salīdzinoši liels personu ar invaliditāti skaits ir nodarbināts arī SIA “RIMI Latvia”. Šis uzņēmums 2015.gadā ir saņēmis specbalvu – dažādībai atvērtākais uzņēmums, kā arī Invalīdu un viņu draugu apvienības “Apeiron” novērtējumu par “Cilvēcisku pieeju cilvēkiem ar īpašām vajadzībām”. SIA “RIMI Latvia” 2010.gadā tika nodarbinātas 70 personas ar invaliditāti, savukārt 2015.gadā – 183, kas veido 3,2% no visu darbinieku kopskaita. Personas ar invaliditāti tiek nodarbinātas šādos amatos: pārdevēji, kasieri, vecākie kasieri, preču speciālisti, ražošanas darbinieki (maiznieki, konditori utt.), noliktavas darbinieki, preču pieņēmēji, veikala vadības komandas locekļi.²⁰³

Subsidētās darbavietas

²⁰¹ Ministru kabineta 2011.gada 25. janvāra noteikumi Nr.75 „Noteikumi par aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību un pasākumu īstenotāju izvēles principiem”// „Latvijas Vēstnesis”, 21(4419), 08.02.2011. (stājās spēkā: 09.02.2011. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=225425> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁰² Liepājas neredzīgo biedrība. Pētījums par personu ar invaliditāti nodarbinātības politiku eiropā. Pieejams: <http://www.redzigaismu.lv/files/LV-VISS-PETIJUMS-12-valstis.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁰³ Latvijas Republikas Tiesībsarga 2015. gada ziņojums. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/Tiesibsarga_2015_gada_zinojums.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

Pasākums “Subsidētās darbavietas nelabvēlīgākā situācijā esošiem bezdarbniekiem” (skatīt 2.1.2.5. sadaļu “Iekļaujošas nodarbinātības rīcībpolitika un tās izvērtējums”) uzskatāms par labās prakses piemēru, kas dod iespēju darba devējiem saņemt valsts atbalstu personu ar invaliditāti nodarbināšanai. Programmas ietvaros laikposmā no 2015. gada februāra līdz 2016. gada oktobrim izveidotas 355 darbavietas bezdarbniekiem ar invaliditāti (28% no kopējā izveidoto darbavietu skaita). No projekta sākuma līdz 2016.gada 30.septembrim izveidotajās subsidētajās darba vietās 382 bezdarbnieki ar invaliditāti (27,2% no kopējā iesaistīto personu skaita).²⁰⁴

Galvenie secinājumi

Vispārējs izaicinājums personu ar invaliditāti iekļaušanai Latvijā ir sabiedrības negatīvā attieksme un stereotipi par personām ar invaliditāti. Kā norāda NVO, tad izglītības sistēmā tas atspoguļojas kā skolu nevēlēšanās uzņemt bērnus ar speciālām vajadzībām par spīti dažādu atbalsta resursu pieejamībai. Kopumā valstī trūkst arī dažādu iestāžu un dažādu pārvaldes līmeņu sadarbības ar invaliditāti saistītu jautājumu risināšanā, kas rada sadrumstalotu atbalsta sniegšanu personām ar invaliditāti.

Neskaidri formulējumi atsevišķās jomās, piemēram, izglītībā, faktiski rada situācijas, kad personu ar invaliditāti tiesības var tikt pārkāptas. Iekļaujoša izglītība un iekļaujoša nodarbinātība minētas starp rīcības virzieniem gan nacionālos plānošanas dokumentos, gan arī tām izstrādāti specifiski nozaru plānošanas dokumenti. Taču joprojām lielā mērā politika šajās jomās, īpaši iekļaujošā nodarbinātībā, ir pamatā uz projektiem vai atsevišķām privātām iniciatīvām balstīta.

NVO iespējas iesaistīties lēmumpieņemšanas procesos Latvijā ir labas un aktīvākās NVO to arī izmanto. Atsevišķām NVO tiek deleģētas arī valsts funkcijas ar invaliditāti saistītajos jautājumos. Tomēr lielai daļai NVO trūkst kapacitātes iesaistīties lobēšanas aktivitātēs, tādēļ tās izvēlas fokusēties uz pakalpojumu sniegšanu.

Tiesību aktos invaliditāte tiek definēta šaurāk – medicīniskāk un kategoriskāk –, nekā Konvencijā, kur invaliditāte tiek izprasta kā plūstoša, no konteksta atkarīga sociāla konstrukcija, kas nebalstās “objektīvos” medicīniskos slēdzienos un ekspertu atzinumos, bet gan personas “subjektīvajā” pieredzē.

Pētījuma ietvaros veiktajās intervijās invaliditātes jomas NVO pārstāvji norāda, ka būtiski ir risināt arī jautājumu par valsts iestāžu un pašvaldību sadarbības mehānismu. Šobrīd nepietiekamā sadarbība ir šķērslis šo pakalpojumu pieejamībai bērniem ar speciālām vajadzībām un arī pieaugušajām personām ar invaliditāti. Savukārt iekļaujošas nodarbinātības jomā būtu vairāk uzmanības jāpievērš ilgtspējīgu, ne projektu tipa risinājumu ieviešanai personu ar invaliditāti nodarbinātības problēmu risināšanai.

²⁰⁴ Nodarbinātības valsts aģentūra. ESF projekts „Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem” Nr.9.1.1.1/15/I/001. Izveidoto subsidēto darba vietu skaits. Pieejams: http://www.nva.lv/docs/31_57fcd217bfb928.38577303.docx [skatīts: 02.02.2017.]

3.1.2. Igaunija

Invaliditātes definējums tiesību aktos

Igaunija Konvenciju, kas paredz personu ar invaliditāti tiesību nodrošināšanu dažādās dzīves jomās, t.sk. izglītībā un nodarbinātībā, ratificēja 2012.gada 30.maijā, vienlaicīgi ratificējot arī Konvencijas Fakultatīvo protokolu.²⁰⁵ Tomēr arī Igaunijā nepastāv vispārpieņemta invaliditātes definīcija – atsevišķos likumos ir minēti invaliditāti raksturojoši kritēriji, bet paralēli dažādos kontekstos tiek izmantoti arī citi invaliditāti raksturojoši jēdzieni. Tie sīkāk raksturoti zemāk.

Sociālo pabalstu personām ar invaliditāti likuma ietvaros invaliditāte tiek izprasta kā personas anatomiskās, fizioloģiskās vai garīgās struktūras vai funkciju²⁰⁶ zudums vai traucējumi, kas saskarē ar dažādiem vides vai saskarsmes ierobežojumiem liedz līdzdalību sociālajā dzīvē vienlīdzīgi ar citiem. Personas invaliditāte tiek noteikta, izvērtējot personas veselības stāvokli un spējas sociālās un darba dzīves kontekstā. Invaliditāte bērniem (personām līdz 16 gadu vecumam) un personām pensijas vecumā tiek noteikta, izvērtējot vajadzību pēc personiska atbalsta, vadības un uzraudzības. Invaliditāte personām darbības vecumā tiek noteikta, izvērtējot darbības ierobežojumus – vai tie ir daļēji vai pilnīgi.²⁰⁷ Bērniem līdz 16 gadu vecumam un personām pensijas vecumā invaliditātes pakāpes nosaka pēc šādiem kritērijiem: pilnīga invaliditāte, ja aprūpe nepieciešama 24 stundas diennaktī; smaga invaliditāte, ja aprūpe nepieciešama vismaz reizi diennaktī; mērena invaliditāte, ja aprūpe nepieciešama vismaz reizi nedēļā ārpus personas dzīvesvietas. Personām darbības vecumā invaliditātes pakāpi nosaka pēc šādiem kritērijiem: pilnīga invaliditāte, ja iespējas veikt ikdienas aktivitātes ir pilnībā ierobežotas, smaga invaliditāte, ja pastāv ierobežojumi veikt ikdienas aktivitātes, mērena invaliditāte, ja personai ir grūtības veikt ikdienas aktivitātes.²⁰⁸

Sociālo pabalstu personām ar invaliditāti likumā ietvertā definīcija pamatā tiek izmantota ar invaliditāti saistītajos nacionālajos tiesību aktos, lai īstenotu rīcībpolitiku, tostarp nodrošinātu atbalsta pasākumus, kas attiecas uz personām ar invaliditāti.²⁰⁹ Proti, šīs definīcijas pieļauj

²⁰⁵ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention: Estonia. Advance Unedited Version: 3. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

²⁰⁶ Ķermeņa struktūru un funkciju definīciju skat. Pasaules Veselības organizācija. (2003) SFK: Starptautiskā funkcionēšanas, nespējas un veselības klasifikācija. Ženēva, Rīga: 29. Pieejams: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42407/10/9241545429_lav.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

²⁰⁷ Sociālo pabalstu personām ar invaliditāti likums// „Riigi Teataja”, 16(273), 27.01.1999. (stājās spēkā 01.01.2015.), §2. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/509012015003/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁰⁸ Republic of Estonia. Social Insurance Board. Determination of the degree of severity of disability and additional expenses. Pieejams: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/determination-of-the-degree-of-severity-of-disability-and-additional-expenses> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁰⁹ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention: Estonia. Advance Unedited Version: 4. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

invaliditātes fakta konstatēšanu pēc noteiktiem kritērijiem, kas attiecīgi ļauj invaliditāti izmantot kā kritēriju noteiktu pasākumu vai pakalpojumu piešķiršanai.

Savukārt vienlīdzīgas attieksmes likuma ietvaros invaliditāte tiek izprasta kā personas anatomiskās, fizioloģiskās vai garīgās struktūras vai funkciju zudums vai traucējumi ar vērā ņemamu ilgtermiņa negatīvu iespaidu uz ikdienas darbību veikšanu.²¹⁰ Vienlīdzīgas attieksmes likums nodrošina aizsardzību pret diskrimināciju uz invaliditātes pamata. Likuma ietvaros tiek izšķirta tieša un netieša diskriminācija. Tieša personu ar invaliditāti diskriminācija ietver situācijas, kur persona, spriežot pēc savas subjektīvās uztveres, saskaras ar nelikumīgu un nepamatotu diferenciaciju vai goda un cieņas aizskaršanu uz invaliditātes pamata. Netieša diskriminācija ietver situācijas, kur kāda prakse tiek īstenota, ieturot šķietami neitrālu pozīciju attiecībā pret visām personu grupām, kuras tā skar, taču kas nevienlīdzīgi ietekmē kādu konkrētu grupu, piemēram, personas ar invaliditāti.²¹¹ Šis punkts nozīmē, ka praksē pieļaujama un pat iedrošināma pozitīvā diskriminācija, diferencējot attieksmi vai noteikumus attiecībā uz kādu sabiedrības grupu ar mērķi to spējīnāt.

Vienlīdzīgas attieksmes likuma ietvaros sniegtā invaliditātes definīcija un tiešas un netiešas diskriminācijas definīcija ir saistoša tikai šī likuma ietvaros galvenokārt darba attiecību kontekstā.²¹² Likums paredz, ka darba devējiem nepieciešamības gadījumā jāveic atbilstoši pasākumi, lai personām ar invaliditāti nodrošinātu pieeju, spēju līdzdarboties vai priekšrocības attiecībā uz nodarbinātību vai apmācībām saistībā ar nodarbinātību, ja vien pasākumi darba devējam neuzliek nesamērīgu slogu. To, vai pasākumi veido nesamērīgu slogu, nosaka, izvērtējot finansiālās un cita veida izmaksas (patērētos resursus), kas gulstas uz darba devēja (piemēram, privātā uzņēmuma) lielumu (likviditāti, filiāļu, meitas kompāniju, darbinieku skaitu utt.) un publiskā finansējuma vai cita veida finansējuma piesaistes iespējām.²¹³ Proti, pastāv konkrēts mehānisms darba devēju īstenotās prakses izvērtēšanai un ietekmēšanai uz saņemto sūdzību pamata.

Dažādos kontekstos Igaunijā tiek lietoti arī citi jēdzieni, kas Konvencijas izpratnē apzīmē personas ar invaliditāti. Jēdziens “speciālās vajadzības” ir plašāks un daudzveidīgāks tam piešķirto nozīmju ziņā un Igaunijā tiek izmantots, runājot par izglītību. Tas ļauj pielietot principu, ka invaliditāte noteiktā kontekstā ne vienmēr rada speciālas vajadzības, un speciālas vajadzības, kas var rasties noteiktā kontekstā, ne vienmēr nozīmē, ka personai, kas tās izjūt, ir invaliditāte. Tādēļ atbalsta pakalpojumi un pasākumi ne tikai un ne vienmēr jāsaņem personām,

²¹⁰ Vienlīdzīgas attieksmes likums// „Riigi Teataja”, 56(315), 11.12.2008. (stājās spēkā: 01.01.2009.), §3, §5, §11. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013066/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]

²¹¹ Vienlīdzīgas attieksmes likums// „Riigi Teataja”, 56(315), 11.12.2008. (stājās spēkā 01.01.2009.), §3, §5. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013066/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]

²¹² United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention: Estonia. Advance Unedited Version: 4. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

²¹³ Vienlīdzīgas attieksmes likums// „Riigi Teataja”, 56(315), 11.12.2008. (stājās spēkā: 01.01.2009.), §11. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013066/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]

kurām ir oficiāli noteikts invaliditātes statuss, bet gan ikvienai personai, kurai atbalsts reāli nepieciešams, vēršoties pie institūcijas, kurai ir pilnvaras lemt par pasākuma vai pakalpojuma piešķiršanu.²¹⁴

Jēdziens “darba nespēja” tiek izmantots, runājot par nodarbinātību un darba tirgu. Ar to apzīmē ierobežojumus, kas personai darbības vecumā pastāv attiecībā uz spēju strādāt. Savukārt jēdzieni “ilgtermiņa veselības bojājumi” un “aktivitāšu ierobežojumi” tiek izmantoti, lai apzīmētu ierobežojumus ikdienas dzīves kontekstā. Trīs iepriekšminētie apzīmējumi un tiesību aktos ietvertās invaliditātes definīcijas savstarpēji nav sinonīmi, taču kopumā līdzinās Konvencijā ietvertajai izpratnei par to, kas ir personas ar invaliditāti/invaliditāte, demonstrējot mazāk medicīnisku un vairāk sociālu pieeju un, ņemot vērā to, ka invaliditāte ir pieredze, kas ir individuāla, personiska un atkarīga no konteksta. Tādējādi Igaunijas prakse invaliditātes un saistīto jēdzienu definēšanā ir labs piemērs tam, kā pielietojami Konvencijā ietvertie principi.²¹⁵

Izglītības politikas joma

*Personu ar invaliditāti izglītības situācijas raksturojums*²¹⁶

2013. gadā Igaunijā personu ar invaliditāti grupā mācības priekšlaikus pametušo personu skaits bija aptuveni divas reizes lielāks nekā personu bez invaliditātes grupā, un šis īpatsvars ir līdzīgs arī ES-28 vidējiem rādītājiem (skatīt tabulu 3.13.). Minētā tendence tika konstatēta gan 18-24, gan 18-29 gadu vecuma grupās. Tas norāda, ka Igaunijā invalīdi mācības priekšlaikus pamet aptuveni divas reizes biežāk nekā personas bez invaliditātes.

<i>Valsts</i>		18-24 gadu vecuma grupā	18-29 gadu vecuma grupā
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	21,5	22,4
	Bez invaliditātes	9,4	10,9
<i>Igaunija</i>	Ar invaliditāti	24,3	21
	Bez invaliditātes	11,6	11,3

3.13. tabula. *Mācības priekšlaicīgi pārtraukušās personas ar invaliditāti 2013.gadā (%)*²¹⁷

Arī dati par terciārās vai līdzvērtīgas izglītības ieguvu 2013. gadā norāda, ka personu ar invaliditāti grupā augstākās vai līdzvērtīgas izglītības esamība ir mazāka, salīdzinot ar personām bez invaliditātes, taču būtiski uzsvērt, ka ES-28 kontekstā Igaunijas rādītāji ir labāki.

²¹⁴ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention: Estonia. Advance Unedited Version: 45. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

²¹⁵ Ibid.: 5.

²¹⁶ Pētījuma tapšanas brīdī jaunākie pieejami dati par personu ar invaliditāti izglītību Igaunijā salīdzinošā griezumā ar ES ir EU-SILC apsekojuma dati, kas tiek publicēti ar 2-3 gadu nobīdi un šobrīd atspoguļo situāciju 2013. gadā.

²¹⁷ EU-SILC UDB 2013 dati.

Igaunijā salīdzinoši nedaudz lielāks ir personu ar invaliditāti īpatsvars, kuras ir ieguvušas terciāro vai līdzvērtīgu izglītību (skatīt tabulu 3.14.).

<i>Valsts</i>		30-34 gadu vecuma grupā	30-39 gadu vecuma grupā
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	28	26,8
	Bez invaliditātes	40,7	38,9
<i>Igaunija</i>	Ar invaliditāti	33,6	29,5
	Bez invaliditātes	42,9	41,7

3.14. tabula. Terciāro vai līdzvērtīgu izglītību ieguvušās personas ar invaliditāti 2013.gadā (indikatīvie izlasē balstītie dati) (%)²¹⁸

No 2008. līdz 2013. gadam personu ar invaliditāti, kam ir terciārā izglītība, īpatsvars ir palielinājies (skatīt tabulu 3.15.). 2008. gadā tas ES-28 vidējo rādītāju pārsniedza par 3,4%, bet 2013. gadā jau par 5,6%. Iespējams, ka šis pieaugums ir saistāms ar personām ar invaliditāti pieejamajiem pabalstiem augstākās izglītības iegūšanai, kas veicina augstākās izglītības pieejamību. Personu bez invaliditātes grupā šī atšķirība starp Igaunijas un ES-28 rādītājiem salīdzinoši nav tik liela. Tajā pašā laikā jānorāda, ka dati norāda uz svārstīgu īpatsvaru, nevis vienmērīgu tā pieaugumu, tādēļ situācijas pilnīgai izpratnei būtu nepieciešams padziļināti izpētīt faktorus, kuri šajā laika periodā ietekmēja personu ar invaliditāti iespējas un izvēli iegūt terciāro izglītību.

<i>Valsts</i>		2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	20,4	21,6	22,8	27,1	27,8	28
	Bez invaliditātes	33,1	35,4	37	36,9	39,3	40,7
<i>Igaunija</i>	Ar invaliditāti	23,8	18,9	27,6	23,1	33,9	33,6
	Bez invaliditātes	35,5	36,8	39,3	45,3	43,4	42,9

3.15. tabula. Tendences terciāro izglītību ieguvušo personu ar invaliditāti 30-34 gadu vecuma grupā (%)²¹⁹

Institucionālais ietvars

Tieslietu kanclers ir Igaunijas tiesībsargs, kurš vienlaikus pārrauga konstitūcijas principu un cilvēktiesību ievērošanu. Kanclers vienlaikus pilda Bērnu ombuda pienākumus bērnu tiesību aizsardzībā un veicināšanā. Bērnu ombuds izveidots 2011. gadā.

Dzimuma līdztiesības un vienlīdzīgas attieksmes komisārs ir neatkarīga institūcija, kas uzrauga Dzimuma līdztiesības likuma un Vienlīdzīgas attieksmes likuma ievērošanu. Komisārs analizē šo likumu ietekmi un veicina dzimuma līdztiesību un vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšanu sabiedrībā. Praksē kopš Vienlīdzīgas attieksmes likuma stāšanās spēkā 2009. gadā komisāram iesniegts ļoti neliels skaits sūdzību par iespējamu diskrimināciju saistībā ar invaliditāti. Tādēļ jāizstrādā un jāpielieto metodika tiesiskās aizsardzības mehānismu darbības

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Ibid.

monitoringam un analīzei, kas ļaus secināt, vai mehānismi darbojas praksē un pietiekami un atbilstoši reālo vajadzību nodrošināšanai.²²⁰

Sociālo lietu ministrija ir atbildīga par sociālās drošības un labklājības politikas veidošanu un koordinēšanu, t.sk., ģimenes politiku. Ministrija ir norīkota kā atbildīgā institūcija par Konvencijas ieviešanu.

Izglītības un pētniecības ministrija ir atbildīga par izglītības, pētniecības, jaunatnes un valodas nozarēm.

Pašvaldības ir atbildīgas par sociālās aizsardzības, aprūpes un izglītības nodrošināšanu, t.sk., bērnu ar īpašām vajadzībām labklājību.

Igaunijas personu ar invaliditāti kamera apvieno šīs jomas organizācijas no visas valsts. Palātai bija īpaša nozīme konvencijas ratifikācijas procesā. Palāta nodrošina konvencijas ieviešanas monitoringu. Tāpat izstrādājusi norādījumus izglītības un sociālās jomas darbiniekiem par nepieciešamiem prakses standartiem, kas nodrošinātu bērnu tiesību aizsardzību.

NVO loma

Igaunijā NVO tiek **nolīgtas sniegt pakalpojumus** gadījumos, kad pašvaldībām pašām nav pietiekamas kapacitātes pakalpojuma nodrošināšanā. Tai pat laikā NVO **atbalsts personām ar invaliditāti ir vēl attīstāms**. Piemēram, atbalstu jauniešiem ar invaliditāti vairāk sniedz valsts institūcijas, bet mazāk – jauniešu un citas nevalstiskā sektora organizācijas.²²¹

Tāpat arī NVO tiek **sistemātiski iesaistītas politikas veidošanas procesos**. Sadarbības kvalitāte starp valsts un nevalstisko sektoru tika stiprināta, kad 2012. gadā valdība parakstīja **sadarbības memorandu** ar organizācijām, kas pārstāv cilvēkus ar invaliditāti. Šī memoranda parakstīšanas mērķis bija nodrošināt personu ar invaliditāti interešu pārstāvniecību lēmumu pieņemšanas procesos visās politikas jomās. Memoranda sadarbības asamblejā iekļautas visas Igaunijas ministrijas un piecas būtiskākās organizācijas, kas pārstāv cilvēkus ar invaliditāti.

Igaunijā ir izstrādāts arī **sabiedrības iesaistes prakses standarts**²²² lēmumu pieņemšanas procesos ar mērķi uzlabot lēmumu pieņemšanas procesu caurskatāmību un sabiedrības uzticību. Vadlīnijas nosaka skaidrus prakses standartus iesaistīto pušu informēšanā, konsultēšanā, uzklaušīšanā un atgriezeniskās saites sniegšanā par lēmumu un tiesību aktu projektiem. Lēmumu pieņemšanas procesu caurskatāmības uzlabošanā visi likumprojekti,

²²⁰ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention: Estonia. Advance Unedited Version: 6.-7. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

²²¹ Pantea, M.-C., (2014). Summary report on the 2013/14 social inclusion country templates: 15. Pieejams: http://pjp-eu.coe.int/documents/1017981/7110690/Summary+Report_Social+Inclusion_2014.pdf/11362dce-b78b-4ddb-9528-e90c487dd3fc [skatīts: 02.02.2017.]

²²² Good Public Engagement Code of Practice, pieejams: <http://www.ngo.ee/node/278> [skatīts: 02.02.2017.]

stratēģiju, attīstības plānu u.c. projekti ir publiski pieejami speciālā mājaslapā²²³ ar mērķi padarīt tos pieejamākus sabiedriskai apspriešanai.

Politikas prioritātes

Igaunija ir sākusi mērķtiecīgu **virzību iekļaujošās izglītības ieviešanā**, iekļaujot tiesību aktos iekļaujošās izglītības principu un definējot augstus standartus pašvaldībām, skolām un citām iesaistītajām pusēm. Piemēram, tiek paredzēts, ka līdz 2018. gadam 32% bērnu ar speciālām vajadzībām mācīsies parastajās skolās.^{224,225} Taču šī **principa īstenošana praksē ir problemātiska**. Igaunijā plaši tiek debatēts par nepieciešamību pieejamā atbalsta un tā kvalitātes paplašināšanai personām ar īpašām vajadzībām.²²⁶

Tiek uzskatīts, ka viens no galvenajiem iemesliem, lai iedzīvinātu iekļaujošās izglītības pieeju praksē, ir **nevienmērīga pašvaldību kapacitāte** nodrošināt bērnu ar īpašām vajadzībām tiesību aizsardzību.²²⁷ Arī **neskaidrā atbildības sadale starp valsti un pašvaldībām** izglītības organizēšanā bērniem ar īpašām vajadzībām ir minama kā vēl viens būtisks kavēklis. Tāpat arī par invaliditāti un par bērnu labklājību politikas veidotāju un citu iesaistīto pušu vidū visbiežāk tiek debatēts kā par atsevišķam jomām, tādējādi **bērniem ar invaliditāti netiekot iekļautiem politiskās un publiskās debatēs** kā īpašai grupai.²²⁸ Tas vērtējams kā nozīmīgs trūkums, jo, salīdzinājumā ar citām personu ar invaliditāti vecuma grupām un bērniem bez invaliditātes, bērni ar invaliditāti ir visvairāk pakļauti nabadzības riskam. Piemēram, 2013. gadā 26,2% bērnu ar invaliditāti (0-17 gadus veci) dzīvoja nosacītajā nabadzībā, bet 12,7% - pilnīgā nabadzībā. Savukārt aptuveni 23% bērnu ar īpašām vajadzībām nedzīvo savās bioloģiskajās ģimenēs; lielākā daļa no šiem bērniem atrodas institucionālajā aprūpē.²²⁹

Cerīgas pārmaiņas bērnu ar īpašām vajadzībām tiesību aizsardzībā iespējams pamanīt Bērnu un ģimeņu attīstības plānā 2012.-2020. gadam, kurā bērni ar īpašām vajadzībām un viņu ģimenes ir izdalīta **kā īpaša mērķgrupa ar tai specifiski definētiem pasākumiem**. Ir paredzēts, piemēram, uzlabot medicīnisko asistentu pieejamību, uzlabot metodoloģiju invaliditātes pakāpes noteikšanā, attīstīt atbalsta pakalpojumus izglītības nodrošināšanā,

²²³ www.osale.ee [skatīts: 02.02.2017.]

²²⁴ Skolu tīklu reforma 2015-2018 (2015): 4. Pieejams igauņu valodā:

https://www.hm.ee/sites/default/files/koolivorgu_prgoramm_2015-2018_kinnitatud.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

²²⁵ Igaunijā izglītības kontekstā tiek lietots termins „speciālas izglītības vajadzības“, kas ir plašāk saprasts jēdziens nekā invaliditāte. Ne visiem bērniem, kuriem ir invaliditāte, būs nepieciešamas speciālas izglītības vajadzības.

²²⁶ Haruoja, M. and Meior, M. (2013). Country Report on Estonia for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities: 6. Pieejams:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474419/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474419_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474419/IPOL-LIBE_ET(2013)474419_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

²²⁷ Ibid

²²⁸ Ibid: 33

²²⁹ Response of Estonia to the questionnaire on the rights of persons with disabilities. Pieejams:

http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/States/MS_Estonia_ENG.docx [skatīts: 02.02.2017.]

uzlabot sniegto pakalpojumu kvalitāti.²³⁰ Valsts budžeta stratēģijā norādīts, ka 2014.-2017. gadā atbalstam pasākumu attīstībai bērniem ar invaliditāti tiek paredzēti 39 miljoni ES finansējuma.²³¹ Balstoties uz šo politikas plānošanas dokumentu, Igaunijā izstrādāts jauns bērnu aizsardzības likums.²³²

Iekļaujošas izglītības rīcībpolitika un tās izvērtējums²³³

Igaunijā bērni ar īpašām vajadzībām var mācīties speciālajās skolās, vispārējās vai speciālajās klasēs parastajās skolās vai māj mācībā. Šī izvēle attiecas uz pamata un vidējo, kā arī vidējo profesionālo izglītību. Augstākajā izglītībā studentiem ar īpašām vajadzībām ir pieejamas valsts stipendijas – līdz 510 eiro (2014./2015. studiju gadā).²³⁴ Detalizētu uz iekļaujošas izglītības īstenošanu vērsto pasākumu apkopojumu visos izglītības līmeņos (pirmsskolas izglītība, pamatizglītība, vidējā izglītība, arodizglītība, amatizglītība, augstākā izglītība) skatīt 4. pielikumu.

No vienas puses, valsts tiesību aktos tiek paredzēts, ka mācības parastajā klasē tiek paredzētas tiem skolēniem, kuriem nepieciešams speciālā pedagoga, sociālā pedagoga, psihologa, logopēda atbalsts un/vai nepieciešams individuālais mācību plāns. Katrā apgabalā ir izveidots atbalsta centrs karjeras konsultācijām un bērnu ar īpašām vajadzībām atbalstam.²³⁵ Igaunijā ir izstrādāts arī atvieglots mācību standarts atkarībā no bērnam esošo traucējumu pakāpes. Darbojas arī speciālās skolas – šobrīd Igaunijā ir 42 speciālās skolas bērniem ar dažādiem traucējumiem.²³⁶ Ja bērna vajadzību dēļ nepieciešams vairāk pielāgojumu, tad tiek piedāvāta speciālā skola vai speciālā klase parastajā skolā, ko drīzāk var uzskatīt par pusceļu uz iekļaujošu izglītību. Vairumu no atbalsta pasākumiem bērniem ar invaliditāti nodrošina pašvaldības un mācības iestādes integrēti ar mācību procesu (papildus informāciju skatīt 4. pielikumā).

No otras puses, pašvaldībām noteiktie pienākumi nosaka, ka tām ir jānodrošina tāds nepieciešamais atbalsts (piemēram, transporta, asistenta, vides pieejamība, zīmju valodas tulkošanas pakalpojumi) bērniem ar invaliditāti, kas ļautu mācīties bērna dzīvesvietas apkārtnes skolā neatkarīgi no tā, kāda veida skola tā ir. Šāda pieeja norāda uz daudz

²³⁰ Viies, M.(2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage A Study of National Policies Estonia: 25. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=en&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> 02.02.2017.]

²³¹ Ibid:35

²³² Child Protection Act. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506052015001/consolide> 02.02.2017.]

²³³ Detalizēts pasākumu apraksts pieejams pētījuma 4. pielikumā.

²³⁴ Eamets, R., Humal, K. (2015). Policy Performance and Evaluation: Estonia. WP3 - Policy Performance and Evaluation Methodologies: 15. Pieejams: <http://www.style-research.eu/wordpress/wp-content/uploads/2015/03/STYLE-Working-Paper-WP3.3-Performance-Estonia.pdf> 02.02.2017.]

²³⁵ Pathfinder centers, vairāk informācijas: <http://www.innove.ee/en/lifelong-guidance/estonia/pathfinder-centers> 02.02.2017.]

²³⁶ Ministry of Education and Research. Special educational needs. <https://www.hm.ee/en/activities/pre-school-basic-and-secondary-education/special-educational-needs> 02.02.2017.]

atbilstošāku iekļaujošās izglītības principa nodrošināšanu nekā noteikts izglītības jomā saistošajos tiesību aktos.

Tomēr, kā norādīts pētījumā par bērnu ar īpašām vajadzībām situācijas izvērtējumu Igaunijā, reālā prakse neatspoguļo iekļaujošās izglītības pieeju.²³⁷ Vismazāk atbalsts pieejams bērniem ar intelektuālu invaliditāti, iztrūkstot gan agrīnai intervencei, gan specializētiem pakalpojumiem vēlākos vecuma posmos. Kā norādīts iepriekš, tad būtisks šķērslis ir nevienmērīga pašvaldību kapacitāte nodrošināt nepieciešamo atbalstu bērniem ar īpašām vajadzībām. Piemēram, pašvaldību finanšu kapacitāte lielā mērā ir atkarīga no pieejamiem valsts budžeta resursiem un finansējuma, kas pieejams projektu īstenošanā, tādēļ pašvaldības ne vienmēr nodrošina visus tām noteiktos pakalpojumus. Viena no iespējām, kā stiprināt pašvaldību kapacitāti, ir ieviest līdz galam 10 gadu ieilgušo pašvaldību apvienošanas reformu, kas palielinātu pašvaldību kapacitāti nodrošināt iedzīvotājiem pakalpojumus.²³⁸

Tāpat skolām un skolotājiem trūkst zināšanu un prasmju iekļaujošās izglītības nodrošināšanā. Daļu no šiem trūkumiem ir plānots risināt ar ES finansējumu, lai nodrošinātu bērniem ar īpašām vajadzībām nepieciešamo atbalstu, piekļuvi izglītībai un ikdienas aktivitātēm.²³⁹ Tāpat daudz aktīvāks tiesībsargu darbs ir nepieciešams esošās diskriminācijas novēršanā un tiesību aktu ieviešanā. Jāpiemin, ka Igaunijā nav veikts neviens pētījums, kas būtu veltīts pašu bērnu ar īpašām vajadzībām pieredzei, uzskatiem un vajadzībām.²⁴⁰

Arī pētījuma ietvaros intervētie NVO pārstāvji norāda, ka pašreiz Igaunijā pieejamie atbalsta mehānismi neļauj runāt par efektīvu iekļaujošu izglītību. Piemēram, Mēlis Josts no Igaunijas Personu ar invaliditāti kameras apstiprina, ka būtiska problēma ir pakalpojumu nesaskaņotība starp izglītības iestādēm un pašvaldībām, neskaidrība par to, kurus pakalpojumus kurai iestādei būtu jānodrošina. Šobrīd galvenos pieejamos atbalsta mehānismus (vides pielāgošana, asistējošais personāls, skolotāju sagatavošana, transporta pakalpojumi) ir nepieciešams būtiski pilnveidot gan kvalitātes, gan pieejamības ziņā. Tiek gan norādīts, ka pozitīvas pārmaiņas ir nesušas izmaiņas ēku prasību regulējumā attiecībā uz būvju pieejamības nodrošināšanu.

Labās prakses piemērs

Pasākums ar mērķi **uzlabot Tallinas Tehnoloģiskās universitātes pieejamību studentiem ar kustību traucējumiem**. Bijušie Tallinas Tehnoloģiskās universitātes studenti ar īpašām

²³⁷ Haruoja, M. and Meior, M. (2013). Country Report on Estonia for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities: 30. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474419/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474419_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474419/IPOL-LIBE_ET(2013)474419_EN.pdf) 02.02.2017.]

²³⁸ Toots, A. Et al. (2015). Estonia Report. Sustainable Governance Indicators: 4-5. Pieejams: http://www.sgi-network.org/docs/2015/country/SGI2015_Estonia.pdf 02.02.2017.]

²³⁹ Response of Estonia to the questionnaire on the rights of persons with disabilities. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/States/MS_Estonia_ENG.docx 02.02.2017.]

²⁴⁰ Haruoja, M. and Meior, M. (2013). Country Report on Estonia for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities:29 Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474419/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474419_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474419/IPOL-LIBE_ET(2013)474419_EN.pdf) 02.02.2017.]

vajadzībām strādā universitātē kā studentu konsultanti. Viņi sniedz arī savu viedokli par universitātes pieejamības uzlabošanu studentiem ar kustību traucējumiem. Universitātes vides un mācību materiāli ir padarīti pieejami arī studentiem ar dzirdes un redzes traucējumiem. Šī prakse ir saņēmusi vairākus nacionālos apbalvojumus. Šīs prakses rezultātā strauji pieaug studentu ar īpašām vajadzībām skaits universitātē.²⁴¹

Nodarbinātības politikas joma

*Personu ar invaliditāti nodarbinātības situācijas raksturojums*²⁴²

2013. gadā personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis Igaunijā visās aplūkotajās vecuma grupās ir nedaudz lielāks nekā ES-28 vidējais rādītājs (skatīt tabulu Nr. 3.17). Līdzīga situācija ir arī personu bez invaliditātes nodarbinātības grupā. Taču, salīdzinot personu ar invaliditāti nodarbinātības līmeni ar personu bez invaliditātes nodarbinātības līmeni, ir jāsecina, ka dažādās vecuma grupās vērojamas atšķirības. Piemēram, 16-24 gadu vecuma grupā Igaunijā 2013. gadā tas bija pat nedaudz lielāks nekā personu bez invaliditātes grupā, taču lielāka vecuma grupās šī situācija ir apgriezta. Vislielākā starpība nodarbinātības līmenī ir vecuma grupā 55-64 gadi, kurā personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis ir teju divas reizes mazāks. Bez papildu izpētes šādu atšķirību iemeslu nav iespējams skaidri noteikt, taču iespējams, ka tas saistīts ar profesionālajās skolās pieejamo atbalstu jauniešiem ar invaliditāti, kas veicina iekļaušanos darba tirgū (skatīt 5. pielikumu).

<i>Valsts</i>		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	26,2	57,7	61,6	57,9	33,2
	Bez invaliditātes	28,6	73,9	82,4	82,9	56,1
<i>Igaunija</i>	Ar invaliditāti	33,1	60,9	56,6	63,7	36,4
	Bez invaliditātes	31,5	76,5	84,9	86,7	73,7

3.16. tabula. *Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)*²⁴³

Kopumā vecuma grupā 20-64 gadi personu ar mērenu invaliditāti nodarbinātības līmenis Igaunijā ir līdzvērtīgs ES-28 līmenim (attiecīgi, 55,4% un 56,2%), bet personas ar smagu invaliditāti ir nodarbinātas salīdzinoši biežāk nekā vidēji ES-28 (34,0% pret 28,6%) (skatīt tabulu 3.17.). Atšķirībā no ES-28 vidējiem rādītājiem, Igaunijā salīdzinoši biežāk ir nodarbinātas sievietes ar invaliditāti (līdzīgi kā Latvijā), kas ir atšķirīgi no personu bez invaliditātes grupas, kurā biežāk nodarbināti vīrieši.

²⁴¹ Fembek, M., et al. (2014). Zero project report 2014. International Study on the Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams: <http://zeroproject.org/wp-content/uploads/2013/12/ZERO-PROJECT-REPORT-2014.pdf> 02.02.2017.]

²⁴² Pētījuma tapšanas brīdī jaunākie pieejami dati par personu ar invaliditāti nodarbinātību Igaunijā salīdzinošā griezumā ar ES ir EU-SILC apsekojuma dati, kas tiek publicēti ar nobīdi un šobrīd atspoguļo situāciju 2013. gadā.

²⁴³ Ibid.

Valsts	Bez invaliditātes	Ar mērenu invaliditāti	Ar smagu invaliditāti	Sievietes ar invaliditāti	Vīrieši ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši bez invaliditātes
ES-28 (vidēji)	71,4	56,2	28,6	45,4	52,1	65,3	77,4
Igaunija	76,1	55,4	34	52,4	48,2	72,7	79,7

3.17. tabula. Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)²⁴⁴

Gan sievietes, gan vīrieši ar invaliditāti grupā nodarbinātības līmenis 2008.-2013. gada periodā ir samazinājies (skatīt tabulu 3.18.), ko noteikti varētu saistīt ar vispārējo ekonomisko krīzi laikposmā pēc 2008. gada, tomēr padziļinātai izpratnei par nodarbinātības līmeņa svārstību cēloņiem būtu nepieciešama papildu analīze.

Valsts	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ES-28 (vidēji)	68,7	67,6	67,2	67,2	67	66,9
Igaunija						
Sievietes ar invaliditāti	53,2	53,9	49,4	50	50,2	52,4
Sievietes bez invaliditātes	77,5	73,9	69,5	73,1	72,1	72,7
Vīrieši ar invaliditāti	52,4	47,4	43,3	44,8	48,2	48,2
Vīrieši bez invaliditātes	86,4	75,9	71,3	76,8	79,4	79,7

3.18. tabula. Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)²⁴⁵

2013. gadā Igaunijā bezdarba līmenis gan sievietes, gan vīrieši ar invaliditāti grupās bija salīdzinoši mazāks nekā ES-28 vidējais rādītājs (skatīt tabulu 3.20.). Vislielākā atšķirība ir sievietes grupā, kur bezdarba līmenis Igaunijā ir par aptuveni 6% mazāks, kas sasaucas ar salīdzinoši lielāku rādītāju arī nodarbinātības datos (skatīt tabulu 3.19.).

Valsts	Sievietes ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši ar invaliditāti	Vīrieši bez invaliditātes
ES-28 (vidēji)	17,9	11,5	20,1	12,1
Igaunija	11,1	7,8	18,7	10,2

3.19. tabula. Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)²⁴⁶

Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2008. gadā bija 3,2% attiecībā uz sievietēm un 14,4% attiecībā uz vīriešiem, bet 2013. gadā – 11,1% attiecībā uz sievietēm, bet 18,7% attiecībā uz vīriešiem (skatīt tabulu 3.20.).

²⁴⁴ EU-SILC UDB 2013 dati.

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ Ibid.

<i>Valsts</i>		2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>ES-28 (vidēji)</i>		8,4	10,2	10,9	11,3	12,2	12,9
<i>Igaunija</i>	Sievietes ar invaliditāti	3,2	9,3	14,6	16,8	10,6	11,1
	Sievietes bez invaliditātes	2,6	7,2	13,4	8,4	8,9	7,8
	Vīrieši ar invaliditāti	14,4	21,2	27,7	20,8	14,8	18,7
	Vīrieši bez invaliditātes	6,3	16,2	20,1	13,9	11	10,2

3.20. tabula. *Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)*²⁴⁷

Tāpat arī 2013. gada dati rāda, ka augstākais bezdarba līmenis Igaunijā pastāv 34-44 gadu vecuma grupā (20,9%), ievērojami pārsniedzot nacionālo bezdarba līmeni šajā vecuma grupā (8,3%), kā arī Eiropas Savienības vidējo līmeni (17,6%) (skatīt tabulu 3.21.).

<i>Valsts</i>		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	28,2	20,9	17,6	17,7	19,9
	Bez invaliditātes	25,3	14,1	9,8	9	10,7
<i>Igaunija</i>	Ar invaliditāti	18,3	13,8	20,9	11,8	13,5
	Bez invaliditātes	16,8	8,8	8,3	9,2	7,1

3.21. tabula. *Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)*²⁴⁸

Ekonomiskās aktivitātes līmenis 2013. gadā Igaunijā ir atšķirīgs vīriešu un sieviešu grupās (skatīt tabulu 3.22.). Personu bez invaliditātes grupā sievietēm ir salīdzinoši mazāks ekonomiskās aktivitātes līmenis nekā vīriešiem, savukārt personu ar invaliditāti grupā sievietēm tas ir salīdzinoši lielāks. Arī salīdzinājumā ar ES-28 rādītājiem Igaunijā sieviešu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis ir augstāks, kamēr vīriešiem tas ir zemāks nekā vidējais ES-28 rādītājs.

<i>Valsts</i>	Sievietes ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši ar invaliditāti	Vīrieši bez invaliditātes
<i>ES-28 (vidēji)</i>	55,3	65,2	73,8	88
<i>Igaunija</i>	59	78,9	59,3	88,8

3.22. tabula. *Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)*²⁴⁹

Dati par ekonomisko aktivitāti arī norāda, ka personas ar invaliditāti Igaunijā ir salīdzinoši mazāk ekonomiski aktīvas vecuma grupās pēc 25 gadiem, savukārt vecumā 16-24 gadi, līdzīgi kā nodarbinātības līmenis, arī ekonomiskās aktivitātes līmenis ir nedaudz augstāks (skatīt tabulu 3.23.).

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Ibid.

<i>Valsts</i>		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	36,5	72,9	74,8	70,3	41,4
	Bez invaliditātes	38,3	86	91,3	91	62,9
<i>Igaunija</i>	Ar invaliditāti	40,4	70,7	71,5	72	42,1
	Bez invaliditātes	37,9	83,8	92,6	95,4	79,3

3.23. tabula. Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)²⁵⁰

Vērtējot ekonomiskās aktivitātes līmeni laika periodā no 2008. līdz 2013. gadam, jāsecina, ka gan vīriešu, gan sieviešu bez invaliditātes grupā tā izmaiņas nav bijušas būtiskas nedz Igaunijā, nedz ES-28 kopumā (skatīt tabulu 3.24.). Taču sieviešu un vīriešu ar invaliditāti grupā svārstības ir bijušas lielākas.

<i>Valsts</i>		2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>ES-28 (vidēji)</i>		75	75,3	75,4	75,8	76,3	76,8
	<i>Igaunija</i>						
	Sievietes ar invaliditāti	54,9	59,3	57,9	60	65,2	59
	Sievietes bez invaliditātes	79,5	79,7	80,2	79,8	79,1	78,9
	Vīrieši ar invaliditāti	61,2	60,2	59,9	56,6	56,6	59,3
	Vīrieši bez invaliditātes	92,2	90,6	89,2	89,2	89,2	88,8

3.24. tabula. Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)²⁵¹

Padziļinātai situācijas izpētei būtu nepieciešama papildu analīze, izvērtējos būtiskākos faktorus, kuri ietekmē personu ar invaliditāti nodarbinātības, bezdarba un ekonomiskās aktivitātes kopumā līmeni valstī, kas šī pētījuma tvērumā nav iekļauts. Iespējams, ka papildus vispārējai ekonomiskai krīzei 2008.-2009. gadā bezdarba līmeņa svārstības ietekmēja arī citi faktori. Taču dati liecina, ka iekļaujoša darba tirgus veidošanai un nodarbinātības iespēju radīšanai personām ar invaliditāti jābūt vienai no nacionālās rīcībpolitikas prioritātēm personu ar invaliditāti tiesību uz nodarbinātību īstenošanas kontekstā, kā arī nozares politikas veidošanā kopumā.²⁵²

Institucionālais ietvars

Tieslietu kanclers ir Igaunijas tiesībsargs, kurš vienlaikus pārrauga konstitūcijas principu un cilvēktiesību ievērošanu. Kanclers vienlaikus pilda Bērnu ombuda pienākumus bērnu tiesību aizsardzībā un veicināšanā. Bērnu ombuds izveidots 2011. gadā.

²⁵⁰ Ibid.

²⁵¹ Ibid.

²⁵² United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention: Estonia. Advance Unedited Version: 9.-14., 30., 33. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

Dzimuma līdztiesības un vienlīdzīgas attieksmes komisārs ir neatkarīga institūcija, kas uzrauga Dzimuma līdztiesības likuma un Vienlīdzīgas attieksmes likuma ievērošanu. Komisārs analizē šo likumu ietekmi un veicina dzimuma līdztiesību un vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšanu sabiedrībā. Praksē kopš Vienlīdzīgas attieksmes likuma stāšanās spēkā 2009. gadā komisāram iesniegts ļoti neliels skaits sūdzību par iespējamu diskrimināciju saistībā ar invaliditāti. Tādēļ jāizstrādā un jāpielieto metodika tiesiskās aizsardzības mehānismu darbības monitoringam un analīzei, kas ļaus secināt, vai mehānismi darbojas praksē un pietiekami un atbilstoši reālo vajadzību nodrošināšanai.²⁵³

Sociālo lietu ministrija ir atbildīga par sociālās drošības un labklājības politikas veidošanu un koordinēšanu, t.sk., ģimenes politiku. Ministrija ir nozīmēta kā atbildīgā institūcija par Konvencijas ieviešanu.²⁵⁴

Igaunijas Bezdarba apdrošināšanas fonds īsteno sociālās apdrošināšanas un nodarbinātības veicināšanas pasākumus. Fonds nozīmēts kā atbildīgā institūcija jaunās darbaspēju reformas administrēšanā.²⁵⁵

Sociālās apdrošināšanas fonds administrē sociālo pabalstu sistēmu un ir atbildīgs par invaliditātes izvērtējuma procesiem.²⁵⁶

Pašvaldības ir atbildīgas par sociālās aizsardzības, aprūpes un izglītības nodrošināšanu, tajā skaitā iedzīvotāju ar invaliditāti labklājību.²⁵⁷

²⁵³ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention: Estonia. Advance Unedited Version: 6.-7. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

²⁵⁴ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention: Estonia. Advance Unedited Version: 6.-7. (p.75) Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

²⁵⁵ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention: Estonia. Advance Unedited Version: 6.-7. (p. 56-57) Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

²⁵⁶ Estonian Social Insurance Fund. About Us. Pieejams: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/about-us/> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁵⁷ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention: Estonia. Advance Unedited Version: 6.-7. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

Igaunijas personu ar invaliditāti palāta/kamera apvieno jomas organizācijas no visas valsts. Palāta bija instrumentāla konvencijas ratifikācijas procesā. Palāta nodrošina konvencijas ieviešanas monitoringu.²⁵⁸

NVO loma

Tāpat kā izglītības jomā, arī nodarbinātībā NVO tiek nolīgtas **sniegt pakalpojumus** tad, kad pašvaldībām pašām nav pietiekamas kapacitātes pakalpojuma nodrošināšanā. Piemēram, personiskā asistenta pakalpojums ir paredzēts kā pakalpojums, ko nodrošina pašvaldība. Taču tā reālais nodrošinājums Igaunijā ir ārkārtīgi sadrumstalots un nav precīzi definēts arī tiesību aktos. Tartu pilsētas dome kopš 2014. gada šo pakalpojumu pērk no NVO *Händikäpp* un ir viena no retajām pašvaldībām, kas šo pakalpojumu nodrošina. Šis personiskā asistenta pakalpojums gan nav paredzēts personām ar intelektuāliem traucējumiem. NVO ar šo labās prakses piemēru ir iepazīstinājusi un lobējusi arī Sociālo lietu ministrijā, taču tas nav guvis finansiālu atbalstu.²⁵⁹

NVO organizācijas arī **nodrošina darbavietas** personām ar invaliditāti, piemēram, Igaunijas Masāžas speciālistu ar redzes traucējumiem asociācija rada darbavietas personām ar redzes traucējumiem.²⁶⁰ Tāpat nevalstiskais sektors ir bijis **nozīmīgs partneris jaunās darbaspēju reformas formulēšanā un ieviešanā** (detalizētāk skatīt nākamajās sadaļās).

Politikas prioritātes

Līdzīgi kā Somijā, Igaunija šobrīd ir uzsākusi **darbaspēju reformu**, kuras mērķis ir **individualizēts atbalsts personām ar samazinātām darbaspējām** darba tirgū. Atšķirībā no iepriekšējās pieejas, tiek izvērtētas cilvēka darbaspējas, nevis tās trūkumi. Tiek paredzēts, ka līdz 2020. gadam publiskajā sektorā tiks nodarbinātas 1000 personas ar samazinātām darbaspējām un 15 000 kopumā. Finansējums tiek paredzēts no ES fondiem.

2013. gadā 32% personu ar invaliditāti tika pakļauti nabadzības riskam, bet pirms sociālo pabalstu saņemšanas tie bija 78,5%. Tas nozīmē, ka šajā gadījumā sociālie pabalsti vairāk nekā pusei personu ar invaliditāti ir ļāvis izvairīties no nabadzības riska.²⁶¹ Sociālās aizsardzības, iekļaušanas un vienlīdzīgu iespēju attīstības plāns 2016.-2023. gadam iekļauj plānus par

²⁵⁸ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention: Estonia. Advance Unedited Version: 6.-7.) p.64) Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

²⁵⁹ ENIL Personal Assistance Survey (2015):1-6. Pieejams: http://www.enil.eu/wp-content/uploads/2013/02/6.-PA-table_Estonia.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

²⁶⁰ EC, (2014). A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Country Report: Estonia: 14. Pieejams:

<http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?advSearchKey=socentntryrepts&mode=advancedSubmit&langId=en&policyArea=&type=0&orderBy=docOrder> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁶¹ Response of Estonia to the questionnaire on the rights of persons with disabilities: 13. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/States/MS_Estonia_ENG.docx [skatīts: 02.02.2017.]

diskrimināciju novēršanu uz invaliditātes pamata un vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanu. Tāpat tas paredz risināt sadrumstaloto atbalstu personai ar invaliditāti un viņa/-as ģimenei.

*Iekļaujošas nodarbinātības rīcībpolitika un tās izvērtējums*²⁶²

Igaunijā šobrīd tiek īstenota personu ar invaliditāti darbaspēju reforma, kas vērsta uz aktīvās nodarbinātības iespēju paplašināšanu personām ar invaliditāti. Jaunās reformas galvenie pasākumi ietver darbaspēju izvērtējuma metodoloģijas izstrādi, invaliditātes pensijas vietā darbaspēju pabalsta piešķiršanu, darba tirgus piedāvājumu nodrošināšanu, nodarbinātības rehabilitāciju un palīglīdzekļus.²⁶³ Tāpat tiek paredzēta arī iekļaujošas izglītības nodrošināšana mūža garumā personām ar samazinātām darbaspējām.²⁶⁴

Reforma tika uzsākta, lai risinātu personu ar invaliditāti bezdarba, darbaspēka trūkumu noteiktās jomās, kā arī lai mainītu esošo invaliditātes pensiju sistēmu (šobrīd tikai puse no personām, kas saņem šo pensiju, ir ar invaliditāti). Papildus šiem pasākumiem tiek plānots paplašināt esošo pakalpojumu pieejamību nodarbinātības veicināšanā. Piemēram, uz laiku ir pieejama no konkurences pasargāta nodarbinātība, mobilā konsultēšana, transporta atbalsts, uz pieredzes balstīta konsultēšana. Konsultēšana tiks padarīta pieejama arī darba devējiem, kas algos personas ar samazinātām darbaspējām.²⁶⁵

Šī darbaspēju reforma pārnes fokusu no darbaspēju zuduma uz darbaspējām, t.i., to, uz ko katra persona ar samazinātām darbaspējām ir spējīga. Darbspējas vairs netiek noteiktas procentos, bet gan kvalitatīva izvērtējuma formā, kas veicina piemērotu darba tirgus, izglītības un sociālo pasākumu pieejamību. Notiek izmaiņas pabalstu sistēmā: darbaspēju pabalsta saņemšanai noteikti kritēriji, kas motivē personu ar samazinātām vai nepietiekamām darbaspējām iesaistīties darba tirgū un tiekšanos uz labāk atalgotiem amatiem, jo pabalsta apjoms ir atkarīgs no algas apjoma, turklāt pabalstus var saņemt arī vidēji lielas algas pelnītāji. Darbspēju novērtēšanas, darbaspēju pabalsta izmaksu, darba tirgus pakalpojumu nodrošināšanas un ar darbu saistītas rehabilitācijas un tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanas pakalpojumus pārņem vienas pieturas aģentūra, optimizējot informācijas ieguves un aprites, kā arī pakalpojumu sniegšanas procedūru. Darba vietu pielāgojumi personām ar speciālām vajadzībām tiks pilnībā kompensēti, novēršot diskriminācijas un nevienlīdzīgas attieksmes cēloņus. Proti, paredzēts, ka turpmāk darba devējiem personu ar speciālām vajadzībām algošana neradīs papildu izmaksas, kas varētu būt interpretējams kā nesamērīgi liels slogs.

Lai arī šīs reformas sagatavošanā notika konsultēšanās ar dažādām iesaistītajām pusēm, šī reforma tās sagatavošanas posmā piedzīvoja asas debates, piemēram, personu ar invaliditāti organizācijas norādīja uz bažām, vai pieejamie pasākumi būs pietiekami, atrodoties darba tirgū, kā arī norādot uz citiem tās trūkumiem, piemēram, nav skaidrs, kā darbavietas personām ar

²⁶² Detalizēts pasākumu apraksts pieejams pētījuma 5. pielikumā.

²⁶³ Vairāk par darbaspēju reformu skatīt šeit: <https://www.sm.ee/en/work-ability-reform> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁶⁴ The Estonian Lifelong Learning Strategy 2020. (2014): 18. Pieejams: <http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2014/05/Lifelong-Learning.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁶⁵ Võrk, A. Et al. (2015). Work capacity reform – change in the assessment criteria. ESPN – Flash report 2015/12. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13755&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

invaliditāti tiks reāli radītas vai kā atbildība tiks sadalīta starp labklājības sistēmu un darba devējiem.^{266,267}

Lai veicinātu jaunās reformas labāku ieviešanu, 2014. gadā 12 organizācijas parakstīja sadarbības vienošanos. Vienošanās apraksta principus un pasākumus nodarbinātības, izglītības pieejamības, sociālo pakalpojumu uzlabošanā. Citas organizācijas var pievienoties šai sadarbībai arī vēlāk.²⁶⁸

Ex ante analīze (esošās situācijas izvērtējums pirms darbības uzsākšanas) norādīja, ka nepieciešama pakāpeniskāka pāreja uz jauno darba kapacitātes atbalsta sistēmu, īpaši domājot par drošības sistēmu nodrošināšanu tiem, kuri šobrīd saņem invaliditātes pensiju un darba vietu trūkumu personām ar invaliditāti. *Ex post* izvērtējumu (esošās situācijas izvērtējums pēc darbību pabeigšanas, izvērtējot darbību ietekmi) pirmajam reformu posmam tiek plānots veikt 2017. gadā.²⁶⁹

Vērtējot līdz šim pieejamos atbalsta pasākumus, nepieciešami daudz elastīgāki, kombinēti un integrēti valsts un pašvaldību pakalpojumi, kas ļautu pieejamos resursus izmantot pēc iespējas efektīvāk.²⁷⁰ Tāpat nepieciešama ievērojama darba tirgus fleksibilitātes (nepilna, attālināta darba) uzlabošana. Piemēram, 2012. gadā tikai 8% nodarbināto strādāja nepilnu darba laiku.²⁷¹ Nereti cilvēki ar invaliditāti paši dibina sociālos uzņēmumus kā risinājumu piemērotu darba piedāvājumu trūkuma rezultātā.²⁷² Taču, kā norāda pētījumi, lai sociālie uzņēmumi būtu ilgtspējīgi, papildu atbalsts šādas uzņēmējdarbības formas attīstībai ir vitāls.²⁷³ Šobrīd sociālie uzņēmumi Igaunijā nav uzskatāmi par aktīvi izmantotu instrumentu personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanai.

Darba devējus motivējošie faktori. Kvotu sistēma Igaunijā nepastāv, taču pastāv citi mehānismi, kas motivē personu ar invaliditāti nodarbinātību. Piemēram, valsts sedz daļu no

²⁶⁶ Toots, A. Et al. (2015). Estonia Report. Sustainable Governance Indicators: 8. Pieejams: http://www.sgi-network.org/docs/2015/country/SGI2015_Estonia.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

²⁶⁷ Vörk, A. Et al. (2015). Work capacity reform – change in the assessment criteria. ESPN – Flash report 2015/12. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13755&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁶⁸ Estonia: 2015 Strategic Social Reporting Questionnaire Policy measures and reforms adopted and implemented under the social inclusion strands of the OMC in the period June 2014 – April 2015: 2. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14415&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁶⁹ Vörk, A. Et al. (2015). Work capacity reform – change in the assessment criteria. ESPN – Flash report 2015/12. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13755&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁷⁰ Wilken, J.-P. et al., (2014). Community support and participation among persons with disabilities. A study in three European countries. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*. 23(3), 44–59.

²⁷¹ Statistics Estonia (2014). Social integration of disabled persons: 119. Pieejams: <http://www.stat.ee/72565> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁷² EC, (2014). A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Country Report: Estonia. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?advSearchKey=socentntryrepts&mode=advancedSubmit&langId=en&policyArea=&type=0&orderBy=docOrder> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁷³ Idström, A., et al (eds.) (2014). Decent Work. Promising Practices in the Employment of People with Disabilities from Sweden, Denmark, Estonia, and Finland: 89-94. Pieejams: http://www.aspa.fi/sites/default/files/Decent_Work_book_net_ENG.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

sociālā nodokļa darbiniekiem, kuri saņem darbspēju pabalstu.²⁷⁴ Arī jebkādi pabalsti, ko darba devējs nodrošina tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanai vai ārstniecības arodslimību vai negadījumu darbā gadījumos, kā arī kompensācijas personiskā transportlīdzekļa izmantošanai darbiniekiem, kuru darbspēju zudums ir vismaz 40% vai kuriem ir noteikts invaliditātes statuss, ir atbrīvoti no ienākumu nodokļa. Turklāt papildu apmaksātās brīvdienas nodarbinātajām personām ar invaliditāti (personām bez invaliditātes pienākas 28 apmaksātās brīvdienas gadā, bet personām ar invaliditāti – 35) tiek apmaksātas no valsts budžeta. Tādējādi darba devēji tiek motivēti nodarbināt personas ar invaliditāti, ne tikai nodrošinot apstākļus, kur personu ar invaliditāti nodarbināšana nerada darba devējam papildu izdevumus, bet arī piešķirot nodokļu atvieglojumus.²⁷⁵

Bezdarba apdrošināšanas aģentūra (*Eesti Töötukassa*) darba devējiem, kas nodarbina personas ar samazinātu darbspēju, sniedz dažādus atbalsta pakalpojumus. Piemēram,

- (1) atbalstu un apmācības darba devējiem, kuriem nepieciešama papildu informācija personu ar invaliditāti nodarbināšanas jautājumos;²⁷⁶
- (2) algas subsīdijas darba devējiem brīvā darba tirgus ietvaros gadījumos, kad tiek nodarbinātas personas ar invaliditāti, kas iepriekš strādājušas no konkurences aizsargātās darba vietās²⁷⁷ vai bijušas reģistrētas kā bezdarbnieki vismaz 6 mēnešus;²⁷⁸
- (3) darba vietas un aprīkojuma pielāgošanu personu ar invaliditāti vajadzībām;²⁷⁹
- (4) kā arī kompensācijas par darbinieku ar samazinātu darbspēju apmācību izmaksām, ja darbinieks invaliditātes vai veselības stāvokļa dēļ nespēj turpināt darbu, bet darba devējs piedāvā darbu, kas pieejams pēc pārkvalifikācijas vai kvalifikācijas celšanas.²⁸⁰

Pastāvošā algu subsīdiju sistēma darba devējiem ir mērķēta uz tām sabiedrības grupām, kas atrodas visneizdevīgākajās pozīcijās (kā ilgstoši bezdarbnieki, personas ar invaliditāti, personas ar apgādībā esošām personām) un to nodarbinātību, taču mazāk domāta vispārīgai darba tirgus veicināšanai. Atsevišķas darbā pieņemšanas subsīdijas ir paredzētas tieši personu ar invaliditāti nodarbinātības situācijas uzlabošanai. Šīs aktivitātes galvenokārt tiek finansētas

²⁷⁴ Eesti Töötukassa (2016). Social tax compensation for a person with decreased working ability. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/social-tax-compensation-person-decreased-working-ability> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁷⁵ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version.

²⁷⁶ Eesti Töötukassa (2016). Advising and training. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/advising-and-training> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁷⁷ Eesti Töötukassa (2016). Protected employment. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/protected-employment> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁷⁸ Eesti Töötukassa (2013). People with disabilities. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/services/people-disabilities> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁷⁹ Eesti Töötukassa (2016). Adjustment of workspaces and work equipment. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/adjustment-workspaces-and-work-equipment> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁸⁰ Eesti Töötukassa (2016). Compensation of employee's training costs. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/compensation-employees-training-costs> [skatīts: 02.02.2017.]

ar ES atbalstu. Nav pieejams neviens pētījums, kas izvērtētu šobrīd pieejamo darbā pieņemšanas subsīdiju ieviešanas efektivitāti.²⁸¹

Strādāšana kopā ar atbalsta personu, nodarbinātībai nepieciešamie palīglīdzekļi, darba vietas vides pielāgošana ir nodarbinātības pasākumi, kas specifiski mērķēti uz personu ar invaliditāti nodarbinātību, taču šie pakalpojumi tiek reti izmantoti. Tā vietā visbiežāk tiek izmantoti apmācību un karjeras konsultāciju pakalpojumi.²⁸² Viens no skaidrojumiem, kas tiek norādīts, ir šīs mērķgrupas zemā aktivitāte nodarbinātības meklēšanā. Vēl viens iemesls, kas tiek norādīts, ir esošo pakalpojumu nepiemērotība personām ar invaliditāti, kas atrodas darba meklējumos. Piemēram, minētie pakalpojumi paredzēti ļoti specifiskām vajadzībām, kas nav izplatītas. Tāpat pētījumi atklāj, ka piekļuve jau esošajiem pakalpojumiem ir sarežģīta birokrātisko procesu un augstās pakalpojumu sadrumstalotības dēļ. Visbeidzot, kā jau norādīts iepriekšējā sadaļā par izglītības pieejamību, liela daļa atbildības atbalsta nodrošināšanā ir pašvaldību kompetencē. Tas ir novedis pie situācijas, kad pieejamais pašvaldības atbalsts (piemēram, transporta pakalpojumi) ir nevienmērīgs starp pašvaldībām.^{283,284}

Arī aptaujātie NVO pārstāvji norāda uz līdzīgu vērtējumu iekļaujošas nodarbinātības īstenošanā. Piemēram, šobrīd pieejamais atbalsts nodarbinātībai (piemēram, apmācības, pieejamie tehniskie līdzekļi darba vietas pielāgošanai, psiholoģiskais atbalsts) tiek vērtēts kā labs, taču, kā iepriekš norādīts, tas netiek bieži izmantots. Papildu jau minētajam viens no NVO pārstāvjiem īpaši norāda uz nepietiekamu atbalstu jauniešiem ar īpašām vajadzībām pirmā darba iegūšanā, kur no konkurences pasargāta darba vieta būtu risinājums pirmās darba pieredzes iegūšanā tālākai iekļuvei atvērtajā darba tirgū.

Labās prakses piemērs

Lai veicinātu sabiedrības informētību, ieviests **Labas kompānijas apbalvojums**, lai identificētu tos uzņēmumus, kuri nodrošina vienlīdzīgus darba apstākļus visiem darbiniekiem un nodrošina darbavietas un apmācību personām ar invaliditāti.

²⁸¹ Leetmaa, R. (2014). Stimulating job demand: The design of effective hiring subsidies in Europe. Estonia. European Employment Policy Observatory. Pieejams:

<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12520&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁸² Response of Estonia to the questionnaire on the rights of persons with disabilities:3. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/States/MS_Estonia_ENG.docx [skatīts: 02.02.2017.]

²⁸³ Statistics Estonia (2014). Social integration of disabled persons: 120. Pieejams: <http://www.stat.ee/72565> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁸⁴ Leetmaa, R. (2014). Stimulating job demand: The design of effective hiring subsidies in Europe. Estonia. European Employment Policy Observatory. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12520&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

Uzņēmumi var izmantot **preču zīmi h.e.a.i.e** (“patiesa lieta ar dvēseli”), lai atzīmētu tos produktus, kura veidošanā iesaistīti personas ar invaliditāti, palīdzot patērētājiem atpazīt produktus, kuru tapšanā piedalījušās personas ar invaliditāti.²⁸⁵

Astangu Profesionālās rehabilitācijas centrs ir labās prakses piemērs, nodrošinot kompleksu atbalstu personām ar invaliditāti. Centrs sniedz rehabilitācijas un vides pielāgošanas pakalpojumus, profesionālās rehabilitācijas un nodarbinātības atbalsta pakalpojumus. Nodarbinātības atbalsta programma ietver profesionālo prasmju apmācību, darbavietas atrašanu, izmēģināšanu un pielāgošanu, dažādu speciālistu atbalstu, sagatavojot apmācību beidzējus konkrētā darba veikšanai, kā arī nepieciešamo atbalstu, kad darbs ir uzsākts. Centra sadarbība ar uzņēmējiem ir svarīgākais faktors veiksmīgā darbavietu atrašanā personām ar invaliditāti. Centra pieeja ir vērsta uz personas ar invaliditāti apkartējās kopienas atbalsta aktivizēšanu, meklējot darbu tuvu darba meklētāja dzīvesvietai un iesaistot ģimenes locekļus, draugus, vietējo sociālo darbinieku.²⁸⁶

Galvenie secinājumi

Igaunijā nepastāv vienota invaliditātes definīcija; tā vietā tiek izmantoti dažādi invaliditāti raksturojoši skaidrojumi, kas tiek pielāgoti atkarībā no jomas un ļauj invaliditāti definēt plašāk atkarībā no konteksta. Tā uzskatāma par labu praksi saskaņā ar Konvencijas principiem invaliditātes jēdziena pielietošanā.

Igaunijas valdība ir arī strādājusi pie sadarbības kvalitātes uzlabošanas ar nevalstisko sektoru, piemēram, veidojot tādas standartizētas sadarbības formas kā sadarbības memorandi, sabiedrības iesaistes prakses standarts, kas padara sadarbību atvērtāku un caurskatāmāku. Šobrīd nevalstiskais sektors ir arī iesaistīts uzsāktās darbaspēju reformas īstenošanā.

Ar invaliditāti saistītie normatīvie akti pieļauj pozitīvu diskrimināciju attiecībā uz personām ar invaliditāti, tomēr, piemēram, darba tirgū nav nostiprināti tādi mehānismi kā kvotas. Tā vietā tiek piešķirti dažādi atbalsta pasākumi. Igaunijā liela daļa no atbalsta pasākumiem personām ar invaliditāti gan izglītības, gan nodarbinātības jomā ir deleģēti pašvaldībām. Tomēr pašvaldību nevienlīdzīgā kapacitāte un neskaidrā atbildību sadale starp pārvaldes līmeņiem ir būtisks kavēklis pakalpojumu nodrošināšanā un vienlīdzīgā pieejamībā visiem iedzīvotājiem, kuriem tie būtu nepieciešami. Tiek uzskatīts, ka pašvaldību apvienošanas reforma varētu būt viens no problēmas risinājumiem. Īpaši izglītības jomā pašvaldību dažādā rocība kavē iekļaujošas izglītības pieejamību bērniem ar invaliditāti, jo tām nav resursu pietiekamu atbalsta pasākumu nodrošināšanā.

²⁸⁵ Response of Estonia to the questionnaire on the rights of persons with disabilities. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/States/MS_Estonia_ENG.docx [skatīts: 02.02.2017.]

²⁸⁶ Idström, A., et al (eds.) (2014). Decent Work. Promising Practices in the Employment of People with Disabilities from Sweden, Denmark, Estonia, and Finland: 101-110. Pieejams: https://www.aspa.fi/sites/default/files/Decent_Work_book_net_ENG.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

Šobrīd Igaunijā ir uzsākta darbaspēju reforma, kuras galvenais mērķis ir pārvirzīt fokusu no personu darbaspēju trūkuma uz to esamību, novērtēt darbaspējas nevis procentuāli, bet kvalitatīvi un piešķirt katrai personai ar invaliditāti individualizētu atbalstu.

3.1.3. Lietuva

Invaliditātes jēdziena definējums tiesību aktos

Lietuva ratificēja Konvenciju un Konvencijas Fakultatīvo protokolu 2010. gada 18. augustā.²⁸⁷ Personu ar invaliditāti sociālās integrācijas likumā persona ar invaliditāti tiek definēta kā persona ar noteiktu invaliditātes grupu vai darbaspēju mazāk nekā 55% apmērā un/vai ar tiesību aktos definētām speciālām vajadzībām. Invaliditāte tiek definēta kā veselības pasliktināšanās ilgtermiņā ķermeņa struktūras un funkciju traucējumu dēļ, kā arī nelabvēlīgu vides apstākļu iespaidā, kā rezultātā ir mazinājusies līdzdalība sabiedriskajā dzīvē un pazeminājušās funkcionētspējas. Savukārt darbaspējas tiek definētas kā personas spēja pielietot iepriekš iegūto profesionālo kompetenci, iegūt jaunu profesionālo kompetenci vai profesionālās kompetences ietvaros veikt uzdevumus, kas prasa mazāk pūļu. Speciālās vajadzības likumā tiek definētas kā nepieciešamība pēc speciāla atbalsta, kas izriet no iedzimtiem vai iegūtiem ilgtermiņa veselības stāvokļa aspektiem (invaliditātes vai darbaspēju samazinājuma) un nelabvēlīgiem vides faktoriem.²⁸⁸

Tehniskās specifikācijas “Būves un teritorijas. Prasības, kas saistītas ar personu ar invaliditāti vajadzībām”²⁸⁹ ietvaros personas ar invaliditāti tiek definētas kā personas ar ķermeņa daļu funkciju traucējumiem, t.sk. kustību, redzes, dzirdes traucējumiem, psihiskiem un uzvedības un/vai personības un uzvedības traucējumiem, kas daļēji vai pilnībā ierobežo personu spēju pārvietoties un piekļūt vides elementiem.²⁹⁰

Augstākminētās juridiski saistošās definīcijas pieļauj invaliditātes fakta konstatēšanu pēc noteiktiem kritērijiem, kas attiecīgi ļauj invaliditāti izmantot kā kritēriju noteiktu pasākumu vai pakalpojumu piešķiršanai. Ņemot vērā, ka definīcijas nebalstās tikai uz medicīnisku

²⁸⁷ United Nations Treaty Collection (2016). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=_en [skatīts: 02.02.2017.]; United Nations Treaty Collection (2016). Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15-a&chapter=4&clang=_en [skatīts: 02.02.2017.]

²⁸⁸ Law of the Republic of Lithuania on Social Integration of Persons with Disabilities // Valstybės žinios (Official Gazette), Nr. 67-3350, 2010; Nr. 36-969, 1991; Nr. 83-2983, 2004. Pieejams: <http://www.litlex.lt/Litlex/Eng/Frames/Laws/Documents/59.HTM> [skatīts: 02.02.2017.]

²⁸⁹ Technical Requirements STR 2.03.01:2001 “Buildings and territories. Requirements related to the needs of persons with disabilities” // Valstybės žinios (Official Gazette), Nr. 53-1898, 2001.; Nr. 67-3350, 2010.

²⁹⁰ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2014). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of States parties due in 2012: Lithuania: 4.-5. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLTU%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

izvērtējumu, bet ņem vērā reālās vajadzības, kas personai rodas noteiktos kontekstos, jāsecina, ka tās atbilst Konvencijā ietvertajai izpratnei par invaliditāti.

Cilvēktiesību konstitucionālie principi Lietuvā ir norādīti vienuviet – Vienlīdzīgas attieksmes likumā. Likumā tiek definēta diskriminācija, goda un cieņas aizskaršana, kā arī vienlīdzīgas attieksmes princips. Šis normatīvais akts nosaka, ka diskriminācija ir jebkāda tieša vai netieša diskriminācija, goda un cieņas aizskaršana vai aicinājums diskriminēt personas uz dažādiem pamatiem, t.sk. invaliditātes pamata. Tieša diskriminācija nozīmē jebkādu situāciju, kurā viena persona saskaras ar mazāk labvēlīgu attieksmi nekā cita persona iepriekš, šobrīd vai nākotnē uz dažādu apstākļu, t.sk. invaliditātes, pamata. Netieša diskriminācija nozīmē jebkādu darbību vai tās trūkumu, juridiskus noteikumus vai izvērtēšanas kritērijus, kas veidoti no šķietami neitrālas pozīcijas un formāli ir vienādi attiecībā uz ikvienu personu, taču praksē to īstenošana vai piemērošana uz dažādu apstākļu, t.sk. invaliditātes, pamata rezultējas vai var rezultēties *de facto* ierobežojumos attiecībā iespējām īstenot tiesības, priekšrocības vai izvēles. Izņēmums attiecas uz situācijām, kur darbību vai tās trūkumu, juridiskos noteikumus vai izvērtēšanas kritērijus attaisno likumisks mērķis, kā sasniegšanā attiecīgie līdzekļi ir atbilstoši un nepieciešami. Definīcijas invaliditātes kontekstā neattiecas uz gadījumiem, kad:

- (1) tiesību akti paredz īpašus pasākumus veselības aprūpes, darba drošības, nodarbinātības un darba tirgus jomās ar mērķi radīt un ieviest praksē apstākļus un iespējas, kas nodrošina un veicina integrāciju darba vidē;
- (2) tiesību akti paredz īpašus pasākumus ar noteiktu darbības laiku ar mērķi nodrošināt vienlīdzību un aizsardzību pret vienlīdzīgas attieksmes pārkāpumiem uz dažādu apstākļu, t.sk. invaliditātes, pamata;
- (3) konkrētas profesijas, amata vai nodarbošanās raksturs vai tās veikšanas apstākļi pieprasa, lai noteikts personas raksturlieluma (fizisku, garīgu iezīmju, spēju un prasmju utt.) esamība būtu neaizvietoājama un izšķiroša prasība darba veikšanai, ja mērķis ir likumisks un prasības – atbilstošas tam;
- (4) ja juridisks ierobežojumu, īpašu prasību vai nosacījumu regulējums attiecībā uz personas sociālo statusu ir pamatojams ar leģitīmu mērķi un līdzekļi tā sasniegšanai ir atbilstoši un nepieciešami;
- (5) tiek organizētas sporta sacensības personām ar invaliditāti.²⁹¹

Likums paredz, ka darba devējam jānodrošina darba ņēmēja pieeja, spēja līdzdarboties vai priekšrocības attiecībā uz nodarbinātību vai apmācībām saistībā ar nodarbinātību, t.sk. jāveic vides pielāgojumi, ja vien pasākumi darba devējam neuzliek nesamērīgu slogu.²⁹² “Nesamērīgi liels slogs” netiek definēts ne šī, ne citu likumu ietvaros. Kopumā Vienlīdzīgas attieksmes likums rada normatīvo pamatu darba devēju, izglītības iestāžu u.c. juridisku un fizisku personu īstentās prakses izvērtēšanai un ietekmēšanai uz saņemto sūdzību pamata, vienlaikus pieļaujot un veicinot pozitīvu diskrimināciju personu ar invaliditāti interesēs.

²⁹¹ Law of the Republic of Lithuania on Equal Treatment // Valstybės žinios (Official Gazette), Nr. 67-3350, 2010; Nr. 114-5115, 2003; Nr. 76-2998, 2008. (pieņemts: 18.11.2003.): 2.pants.

²⁹² Ibid.: 7.pants.

Izglītības politikas joma

*Personu ar invaliditāti izglītības situācijas raksturojums*²⁹³

2013. gadā Lietuvā mācības priekšlaicīgi pārtraukušo personu ar invaliditāti īpatsvars ir izteikti lielāks nekā vidēji Eiropas Savienībā – 18-24 gadu vecuma grupā Lietuvā tas bija 51,4%, kamēr ES-28 tas bija 21,5%, savukārt 18-29 gadu vecuma grupā attiecīgi 58,8% pret 22,4% (skatīt tabulu 3.25). Personu bez invaliditātes grupā Lietuvā mācības priekšlaikus pārtrauc salīdzinoši daudz mazāks īpatsvars, turklāt tas ir arī mazāks nekā caurmēra ES-28 rādītājs. Šie dati norāda, ka pastāv būtiskas atšķirības starp izglītības līmeņiem personām ar invaliditāti un bez invaliditātes. Iespējams, ka to var saistīt ar Lietuvā salīdzinoši segregēto izglītības sistēmu.

<i>Valsts</i>		18-24 gadu vecuma grupā	18-29 gadu vecuma grupā
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	21,5	22,4
	Bez invaliditātes	9,4	10,9
<i>Lietuva</i>	Ar invaliditāti	51,4	58,8
	Bez invaliditātes	3,8	6,0

3.25. tabula. Mācības priekšlaicīgi pārtraukušās personas ar invaliditāti 2013.gadā (%)²⁹⁴

Uz šādu situāciju norāda arī nacionāla līmeņa dati. Audzēkņu ar speciālām izglītības vajadzībām skaits 2011.-2013. gada periodā vispārīzglītojošajās izglītības iestādēs ir pastāvīgi samazinājies (no 42 782 audzēkņiem 2011. gadā līdz 35 580 audzēkņiem 2013. gadā), kas izriet gan no relatīvi zemā dzimstības līmeņa, gan relatīvi augstā migrācijas līmeņa ar nelieliem atpakaļ-migrācijas (reemigrācijas) rādītājiem. Turpretī audzēkņu ar speciālām izglītības vajadzībām skaits speciālajās izglītības iestādēs tajā pašā laika periodā nav būtiski mainījies (3868 audzēkņi 2011. gadā, 3615 audzēkņi 2013. gadā).²⁹⁵

Augstākās izglītību ieguvušo personu ar invaliditāti skaits Lietuvā 2013. gadā ir nedaudz lielāks nekā vidēji Eiropas Savienībā 30-34 gadu vecuma grupā (31,1% Lietuvā, 28% Eiropas Savienībā), bet mazāks – 30-39 gadu vecuma grupā (22,1% Lietuvā, 26,8% Eiropas Savienībā), turpretī personu bez invaliditātes, kas ieguvušas augstāko izglītību, skaits abās vecuma grupās Lietuvā ir vairāk kā par 10% augstāks nekā vidēji Eiropas Savienībā (skatīt tabulu 3.26.). Pirmkārt, tas norāda, ka šajās vecuma grupās Lietuvā gados jaunākas personas ar invaliditāti salīdzinoši biežāk ir ar augstāko izglītību. Otrkārt, tā kā personām bez invaliditātes terciārā vai līdzvērtīga izglītība ir salīdzinoši biežāk nekā caurmērā ES-28, bet personu ar invaliditāti grupā situācija ir apgriezta, tas norāda uz lielu atšķirību augstākās izglītības pieejamībā personām ar invaliditāti. Padziļinātai situācijas izpratnei nepieciešama papildu analīze, tomēr, iespējams, arī šie rādītāji atspoguļo jau zemākos izglītības līmeņos segregēto izglītības sistēmu.

²⁹³ Pētījuma tapšanas brīdī jaunākie pieejami dati par personu ar invaliditāti izglītību Lietuvā salīdzinošā griezumā ar ES ir EU-SILC apsekojuma dati, kas tiek publicēti ar nobīdi un šobrīd atspoguļo situāciju 2013. gadā.

²⁹⁴ EU-SILC UDB 2013 dati.

²⁹⁵ Ruškus, J., Elijošius, E., Vaišnora, K. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 14., 24.-25. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LT-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc [skatīts: 02.02.2017.]

Valsts		30-34 gadu vecuma grupā	30-39 gadu vecuma grupā
ES-28 (vidēji)	Ar invaliditāti	28	26,8
	Bez invaliditātes	40,7	38,9
Lietuva	Ar invaliditāti	31,1	22,1
	Bez invaliditātes	53,6	49,0

3.26. tabula. Terciāro vai līdzvērtīgu izglītību ieguvušās personas ar invaliditāti 2013.gadā (indikātvie izlasē balstītie dati) (%)²⁹⁶

Lai gan vidēji Eiropas Savienībā 2008.-2010.gada periodā personu ar invaliditāti augstākajā izglītībā rādītājiem ir tendence pieaugt vai būtiski nemainīties (20,4% 2008. gadā, 28% 2013. gadā), nacionālie rādītāji par Lietuvu uzrāda straujas svārstības (skatīt tabulu 3.27). 2008. gadā Lietuvā augstākajā izglītībā bija 26,4% personu ar invaliditāti (par 6% vairāk nekā Eiropas Savienībā), 2009. gadā – 12,6% (par 9% mazāk nekā Eiropas Savienībā), 2010. gadā – 34,3% (par 11,5% vairāk nekā Eiropas Savienībā), 2011. gadā 21,9% (par 5,2% mazāk nekā Eiropas Savienībā), 2012. gadā – 26,4% (par 1,4% mazāk nekā Eiropas savienībā), 2013. gadā – 31,1% (par 3,1% vairāk nekā Eiropas Savienībā).

Valsts		2008	2009	2010	2011	2012	2013
ES-28 (vidēji)	Ar invaliditāti	20,4	21,6	22,8	27,1	27,8	28
	Bez invaliditātes	33,1	35,4	37	36,9	39,3	40,7
Lietuva	Ar invaliditāti	26,4	12,6	34,3	21,9	26,4	31,1
	Bez invaliditātes	44,9	41,4	47,8	50	54,4	53,6

3.27. tabula. Tendences terciāro izglītību ieguvušo personu ar invaliditāti 30-34 gadu vecuma grupā (%)²⁹⁷

2012.-2015. gada periodā personu ar invaliditāti iesaiste augstākajā izglītībā tika veicināta projekta “Studiju pieejamības veicināšana studentiem ar speciālām vajadzībām” (“*Promotion of studies’ accessibility for students with special needs*”) ietvaros, kura darbību 2016. gadā plānots pagarināt vēl uz 7 gadiem. Projekta ietvaros 591-771 students ar speciālām vajadzībām katru semestri par Eiropas Sociālā fonda līdzekļiem (kopā 4,2 miljoniem EUR) saņēma stipendiju 1152 EUR apmērā par studijām augstskolā vai koledžā. Turklāt 2010.-2015. gada periodā aptuveni 600 studenti ar invaliditāti katru semestri saņēma sociālo pabalstu no valsts budžeta 114 EUR mēnesī apmērā. Minētie finansiālā atbalsta veidi bija pieejami tikai personām, kuru darbaspēja bija noteikta 45% apmērā vai zem tā. Tādējādi izmaiņas rādītājos par terciārās vai līdzvērtīga līmeņa izglītības ieguvī personu ar invaliditāti grupā iespējams saistīt ar minētajiem atbalsta pasākumiem. Dati par personu ar invaliditāti situāciju izglītības nozarē nozīmē arī to, ka Lietuvā nepieciešams pastāvīgi nodrošināt personas ar invaliditāti iekļaujošu augstāko izglītību un veicināt šī izglītības līmeņa pieejamību jeb izmantošanas iespējas visām personu ar invaliditāti grupām (ar dažāda veida speciālajām vajadzībām, funkcionālajiem traucējumiem, invaliditātes un darbaspēju pakāpi).²⁹⁸

²⁹⁶ Ibid.

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Ibid.: 16.-17., 26.-27.

Institucionālais ietvars

Seimas tiesībsargs aizsargā iedzīvotāju tiesības uz labu pārvaldību, cilvēktiesības un brīvības. Tiesībsargam ir pilnvaras pārskatīt un koriģēt atbilstošos tiesību aktus.

Vienlīdzīgu iespēju tiesībsargs ir neatkarīga valsts institūcija, kas pārrauga Sieviešu un vīriešu vienlīdzīgu iespēju likuma un Vienlīdzīgu iespēju likuma izpildi. Līdztekus Invalīdu lietu padomes kompetencei Konvencijas ieviešanas uzraudzībā tiesībsargs nozīmēts arī Konvencijas ieviešanas uzraudzībā, īpaši attiecībā uz vienlīdzīgu tiesību nodrošināšanu. Vairāk nekā divus gadus Tiesībsarga birojs bijis bez vadītāja, nespējot piesaistīt atbilstošus kandidātus, kas norāda uz tā salīdzinoši vājo pozīciju tiesību aizsardzībā.²⁹⁹

Bērnu tiesību ombuds uzrauga un kontrolē bērnu tiesību aizsardzības sistēmu un bērnu interešu ievērošanu, kā arī izskata bērnu tiesību un juridisko interešu pārkāpumu lietas. Ombuds ir ieguvis lielu autoritāti bērnu tiesību aizsardzībā, aktīvi sadarbojas ar jomas nevalstisko sektoru.³⁰⁰

Darba un sociālās drošības ministrija ir atbildīga par sociālās drošības, bērnu un ģimenes, jaunatnes, sociālās integrācijas, dzimuma līdztiesības, nodarbinātības politiku. Invaliditātes politiku veidošanu un koordinēšanu īsteno atsevišķs invaliditātes politikas departaments. Ministrija ir nozīmēta kā atbildīgā institūcija par Konvencijas ieviešanu.

Izglītības un zinātnes ministrija ir atbildīga par izglītības, apmācības un zinātnes jomām.

Valsts bērnu tiesību aizsardzības un adopcijas dienests ir Darba un sociālās drošības ministrijas padotībā un nodrošina bērnu tiesību aizsardzības sistēmas darbību. Dienestam ir reģionālās vienības.

Invaliditātes un darbaspēju novērtējuma birojs organizē invaliditātes pakāpes noteikšanu personām līdz 18 gadu vecumam un darbaspēju pakāpes noteikšanu personām līdz 18 gadu vecumam, kuras šobrīd ir vai kādreiz ir bijušas apdrošinātas valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros, kā arī personām no 18 gadu vecuma līdz pensionēšanās vecumam, organizē vajadzību pēc profesionālās rehabilitācijas pakalpojumiem izvērtēšanu un vispārējo pamata speciālo vajadzību noteikšanu.

Pašvaldības ir atbildīgas par sociālo un izglītības pakalpojumu un atbalsta plānošanu un nodrošināšanu.

Invalīdu lietu padome ir atbildīga par rekomendāciju un politikas iniciatīvu sagatavošanu invaliditātes jomā. Padome ir Darba un sociālās drošības ministrijas pakļautībā. Padome

²⁹⁹ Proposal for the List of issues in relation to the initial report of the Republic of Lithuania for UN Committee on the rights of persons with disabilities (2015). Pieejams:

http://disabilitycouncilinternational.org/documents/INT_CRPD_ICO_LTU_21462_E.doc [skatīts: 02.02.2017.]

³⁰⁰ Poviliunas, A. (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies. Country report – Lithuania: 12. Pieejams:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=en&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]

nozīmēta par atbildīgo Konvencijas ieviešanas uzraudzībā. ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja stingri rekomendējusi novērst šo sliktas pārvaldības prakses gadījumu.³⁰¹

Lietuvas Invalīdu forums ir organizācija, kas apvieno 14 organizācijas nacionālā līmenī, kas pārstāv cilvēkus ar invaliditāti un viņu ģimenes. Organizācija tika dibināta 2001. gadā. Organizācijas mērķis ir personu ar invaliditāti tiesību aizsardzība, tajā skaitā piedaloties sociālās politikas veidošanā, kas ļautu īstenot vienlīdzīgas iespējas cilvēkiem ar invaliditāti.

NVO loma

Lietuvas kontekstā nevalstiskajam sektoram ir **būtiska loma pārmaiņu veicināšanā bērnu tiesību jomā**. Piemēram, nevalstiskais sektors ir bijis **galvenais dzinējspēks deinstitucionalizācijas reformai**.³⁰² Sadarbojoties ar Bērnu tiesību ombudu, NVO apvienība cilvēktiesību jomā ir aktīva iesaistītā puse – īpaši, monitorējot politikas veidošanu un īstenošanu bērnu labklājības jomā.³⁰³ Piemēram, NVO ir bijušas ārkārtīgi aktīvas, sagatavojot alternatīvos ziņojumus ANO par bērnu tiesību ievērošanu un personu ar invaliditāti tiesību ievērošanu. Nevalstiskais sektors ir asi kritizējis Lietuvas pieeju konvencijas par personu ar invaliditāti ieviešanā.³⁰⁴ NVO apvienotajā ziņojumā ANO par bērnu tiesību ievērošanu Lietuvā piemin bērnus ar īpašām vajadzībām kā īpašu mērķgrupu, tomēr izstrādātajās rekomendācijās šī mērķgrupa pazūd, rekomendācijas novirzot citām prioritātēm.

ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja rekomendē **uzlabot nevalstiskā sektora iesaisti konvencijas ieviešanā, koordinēšanā un uzraudzībā**.³⁰⁵

Politikas prioritātes

Lietuvā kopš 1998. gada tiesību aktos ir noteikts **iekļaujošas izglītības princips** visos izglītības līmeņos, tomēr joprojām pastāv būtiski šķēršļi šī principa ieviešanā. Viens no faktoriem, kas neļauj nodrošināt iekļaujošu izglītību, ir šīs jomas **politikas veidošanas un īstenošanas kvalitātes trūkumi**. Piemēram, bērnu tiesību politikas joma ir sadrumstalota un

³⁰¹ UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2016). Concluding observations on the initial report of Lithuania: 12. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLTU%2fCO%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

³⁰² Grigaite, U. (2014). Country Report on Lithuania for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities:46. Pieejams:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/519201/IPOL_STU\(2014\)519201_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/519201/IPOL_STU(2014)519201_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

³⁰³ Poviliunas, A. (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies. Country report – Lithuania: 12. Pieejams:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=en&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]

³⁰⁴ Proposal for the List of issues in relation to the initial report of the Republic of Lithuania for UN Committee on the rights of persons with disabilities (2015). Pieejams:

http://disabilitycouncilinternational.org/documents/INT_CRPD_ICO_LTU_21462_E.doc [skatīts: 02.02.2017.]

³⁰⁵ UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2016). Concluding observations on the initial report of Lithuania: 12. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLTU%2fCO%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

bez politiskā atbalsta, atstājot šo jomu politiskās dienaskārtības perifērijā. Tāpat arī gan bērnu labklājības, gan invaliditātes jautājumi nav iekļauti visās politikas jomās. Tā rezultātā, piemēram, bērnu labklājības rīcībpolitikas pasākumos 2013.-2018. gadam nav iekļautas veselības, izglītības, bērnu līdzdalības un sociālās iekļaušanas jomas, vai arī valsts noteiktās sociālās integrācijas programmas paredzētas tikai pieaugušajiem ar invaliditāti.^{306,307,308} ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja norāda, ka nepieciešams stiprināt **ministrijas koordinācijas kapacitāti ar mērķi iekļaut invaliditātes politiku visas jomās.**

Vēl viens faktors, kas kavē iekļaujošas izglītības iedzīvināšanu, ir joprojām spēcīgā **institucionalizācijas tradīcija**, kas dominē arī politikas veidotāju, īstenotāju, ekspertu un sabiedrības priekšstatos kā labs risinājums sociāli neaizsargātāko grupu aizsardzībā.^{309,310} Piemēram, būtiski ES finanšu līdzekļi ir ieguldīti šo institūciju attīstībā.³¹¹ Nevalstiskais sektors un Bērnu tiesību ombuds ir galvenie deinstitucionalizācijas aizstāvji, bieži norādot uz cilvēktiesību pārkāpumiem un vardarbības gadījumiem šajās institūcijās.^{312,313} Arī ANO stingri rekomendē pārtraukt bērnu institucionalizāciju.³¹⁴ Tāpat izteikti negatīvā sabiedrības attieksme

³⁰⁶ NVO Algojimas, (2015). An overview of situation in Lithuania regarding children with special needs and/or disabilities: Briefing for the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Pre-session Working Group. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCRPD%2fICO%2fLTU%2f21461&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

³⁰⁷ Poviliunas, A. (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies. Country report – Lithuania. Pieejams:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=en&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]

³⁰⁸ The Lithuanian Disability Forum (2016). Prepared for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities for the discussion of the Initial Report of the Republic of Lithuania on the implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCRPD%2fCSS%2fLTU%2f23330&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

³⁰⁹ NGO Report (2012). NGO Report for the UN Committee on the Rights of the Child On the 3rd and 4th periodic reports by the Government of Lithuania:4. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRC/Shared%20Documents/LTU/INT_CRC_NGO_LTU_14046_E.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

³¹⁰ Grigaite, U. (2014). Country Report on Lithuania for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities:46. Pieejams:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/519201/IPOL_STU\(2014\)519201_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/519201/IPOL_STU(2014)519201_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

³¹¹ Ibid

³¹² Ibid

³¹³ The Lithuanian Disability Forum (2016). Prepared for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities for the discussion of the Initial Report of the Republic of Lithuania on the implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCRPD%2fCSS%2fLTU%2f23330&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

³¹⁴ UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2016). Concluding observations on the initial report of Lithuania: 7. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLTU%2fCO%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

pret cilvēkiem ar invaliditāti palielina bērnu ar īpašām vajadzībām un viņu ģimeņu diskrimināciju un izslēgšanu no politiskās un publiskās telpas.³¹⁵

Vēl viens faktors, kas kavē bērnu ar īpašām vajadzībām interešu un tiesību aizsardzību, ir **neefektīva bērnu un ģimenes politika**, kas izraisījusi arī plašas un karstas diskusijas. Tā vietā, lai fokusētos uz bērnu un ģimeņu reālajām vajadzībām un sociālo aizsardzību, šīs jomas politika tiek balstīta aizspriedumos un moralizējošos priekšstatos, kas nonāk pretrunā ar ANO Bērnu tiesību konvenciju un citiem starptautiskiem cilvēktiesību principiem.³¹⁶

Iekļaujošas izglītības rīcībpolitika un tās izvērtējums³¹⁷

Lietuvā tiesību akti nosaka, ka bērni ar speciālām vajadzībām var mācīties jebkurā skolā savas dzīvesvietas tuvumā visos izglītības līmeņos. Skolu ir jāpielāgo bērnu vajadzībām, jānodrošina psiholoģiskais, speciālās pedagoģijas un sociālās pedagoģijas speciālistu atbalsts, kā arī tehniskais nodrošinājums. Bērni ar speciālām vajadzībām var arī mācīties speciālās klasēs parastajās skolās, speciālās skolās vai mājās. Bērnu ar speciālām vajadzībām izglītības vajadzībām tiek paredzēts lielāka finansējuma likme nekā pārējiem bērniem. Ar ES fondu palīdzību ir izveidoti atbalsta materiāli un apmācības pedagogiem darbam ar bērniem ar speciālām vajadzībām. Studentiem ar speciālām vajadzībām tiek piešķirtas stipendijas.³¹⁸

Lietuvā darbojas arī programma nacionālai profesionālajai orientācijai izglītības sistēmas ietvaros. Tā ir pieejama audzēkņiem, sākot no pamatskolas līmeņa visa veida izglītības iestādēs. Detalizētu uz iekļaujošas izglītības īstenošanu un karjeras izvēles atbalstu vērsto pasākumu apkopojumu visos izglītības līmeņos (pirmsskolas izglītība, pamatizglītība, vidējā izglītība, arodizglītība, amatizglītība, augstākā izglītība) (skatīt 4. pielikumu).

Var novērot nelielas pārmaiņas speciālo skolu skaita samazināšanā (piemēram, 2010./2011. mācību gadā bija 62 speciālās skolas, bet 2015./2016. mācību gadā – 47), tā vietā atverot speciālās klases parastajās skolās, kas vairāk ir mehāniska, nevis integrēta pieeja.³¹⁹ Aptuveni

³¹⁵ Grigaite, U. (2014). Country Report on Lithuania for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities:46. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/519201/IPOL_STU\(2014\)519201_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/519201/IPOL_STU(2014)519201_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

³¹⁶ Ibid

³¹⁷ Detalizēts pasākumu apraksts pieejams ziņojuma 4. pielikumā.

³¹⁸ NVO Algojimas, (2015).An overview of situation in Lithuania regarding children with special needs and/or disabilities: Briefing for the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Pre-session Working Group. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCRPD%2fICO%2fLTU%2f21461&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

³¹⁹ Poviliunas, A. (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies. Country report – Lithuania:34 Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=en&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]

10% no visiem skolēniem, kas apmeklē vispārējās izglītības skolas, ir ar īpašām izglītības vajadzībām.³²⁰

Lai arī formāli izglītības sistēma Lietuvā tiek uzskatīta par iekļaujošu, bērni ar īpašām vajadzībām bieži saskaras ar noraidījumu mācīties izvēlētajā skolā, jo īpaši ar psihosociālu invaliditāti (garīga rakstura traucējumiem). Uz to, ka skolu sistēma Lietuvā joprojām ir segregēta, pētījuma ietvaros veiktajā intervijā norāda arī Lietuvas Invaliditātes foruma pārstāvji. Tā kā skolām ir autonomija šāda lēmuma pieņemšanā, visbiežāk bērni ar īpašām vajadzībām netiek uzņemti, kā iemeslu norādot resursu trūkumu.^{321,322} Kā norādīts NVO sagatavotajā ziņojumā ANO, infrastruktūras, resursu trūkuma un diskriminējošas attieksmes dēļ Lietuvā 7000 bērnu ar īpašām vajadzībām skolu neapmeklē un izglītību nesaņem. Lai arī tiek piešķirts finansējums specifiski skolēniem ar īpašām vajadzībām, tomēr tā administrēšana pašvaldības un valsts līmenī ir neefektīva, jo finansējuma izlietojums netiek regulēts un uzraudzīts.³²³ ANO rekomendē definēt un ieviest saskanīgu iekļaujošas izglītības stratēģiju parastajā izglītības sistēmā.³²⁴

Kā norādīts jau iepriekš, noteikti aizspriedumi par iekļaujošo izglītību būtiski ietekmē šī principa iedzīvināšanu praksē. Piemēram, bieži tiek izmantos arguments, ka bērnu ar īpašām vajadzībām izglītības integrācija var “sabojāt” līdz šim valstī sasniegto šajā jomā.³²⁵ Šos aizspriedumus labi atspoguļo pētījums par jauniešu ar īpašām vajadzībām izglītības pieredzi, kas norāda uz joprojām plaši izplatītu vides nepieejamību, diskrimināciju, aizspriedumiem un

³²⁰ List of issues in relation to the initial report of Lithuania. Replies of Lithuania to the list of issues for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2015): 26. Pieejams: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/277/08/PDF/G1527708.pdf?OpenElement> [skatīts: 02.02.2017.]

³²¹ Ruškus, J., Elijošius, E., Vaišnora, K. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 24-25. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LT-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc [skatīts: 02.02.2017.]

³²² NVO Algojimas, (2015). An overview of situation in Lithuania regarding children with special needs and/or disabilities: Briefing for the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Pre-session Working Group. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCRPD%2fICO%2fLTU%2f21461&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

³²³ NVO Algojimas, (2015). An overview of situation in Lithuania regarding children with special needs and/or disabilities: Briefing for the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Pre-session Working Group. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCRPD%2fICO%2fLTU%2f21461&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

³²⁴ UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2016). Concluding observations on the initial report of Lithuania: 8. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLTU%2fCO%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

³²⁵ Ielīngienis, I., and Kaušylien, A. (2014). Integration of children with disabilities into school community. Social Welfare: Interdisciplinary Approach, 2:2, 103-116.

stereotipiem, piemēram, aizspriedumu, ka iekļaujošas izglītība ir nevajadzīga greznība, nevis tiesības uz izglītību.³²⁶

Līdzīgu viedokli pauž arī aptaujātie NVO pārstāvji, kuri pašreizējo izglītības politiku vērtē kā neefektīvu iekļaujošās izglītības nodrošināšanā. Vairākas NVO norādīja uz pieejamo finanšu atbalstu studentiem ar īpašām vajadzībām, taču šī pakalpojuma efektivitāte aptaujāto NVO vidū tiek vērtēta pretrunīgi.

Labās prakses piemērs

Lietuvas kontekstā virkne NVO aktivitāšu kalpo kā labās prakses piemēri. Viena no šādām aktivitātēm ir **nevalstiskās organizācijas Algojimas darbība**³²⁷ – vienīgā nevalstiskā organizācija Lietuvā, kas sniedz atbalstu ģimenēm ar bērniem ar jebkāda veida invaliditāti un vajadzībām. Organizācija dibināta 2008. gadā un ir aktīva sabiedrības attieksmes maiņā un bērnu ar īpašām vajadzībām un viņu ģimeņu integrācijā un atbalsta nodrošināšanā. NVO sniedz kompleksus atbalsta pakalpojumus izveidotajā rehabilitācijas centrā, īsteno virkni sabiedrības izpratnes un tolerances aktivitāšu. Tāpat organizācija ir aktīva politikas procesu dalībiece.

Nodarbinātības politikas joma

*Personu ar invaliditāti nodarbinātības situācijas raksturojums*³²⁸

2013. gadā Lietuvā vislielākais nodarbinātības īpatsvars personu ar invaliditāti grupā bija vecumā 45-54 gadi – 46,0%, kam sekoja vecuma grupa 25-43 gadi ar 42,7% un vecuma grupa 35-44 gadi ar nodarbinātības līmeni 39,5% (skatīt tabulu 3.28.). Vismazākais nodarbinātības īpatsvars bija jaunākajā vecuma grupā 16-24 gadi, kur tas bija vien 8,3%. Salīdzinot ar ES-28 vidējiem rādītājiem, personu ar invaliditāti nodarbinātība Lietuvā 2013. gadā bija zemāka visās vecuma grupās. Savukārt, izņemot vecuma grupu 16-24 gadu, personu bez invaliditātes grupā nodarbinātības īpatsvars Lietuvā bija lielāks nekā ES-28. Līdz ar to jāsecina, ka Lietuvā personu ar invaliditāti iekļaušana darba tirgū kopumā nav tik veiksmīga kā caurmērā ES-28, ko, iespējams, varētu saistīt ar personu ar invaliditāti zemo aktivitāti iesaistē atvērtajā darba tirgū.

³²⁶ Genova, A. (2015) Barriers to inclusive education in Greece, Spain and Lithuania: results from emancipatory disability research, *Disability & Society*, 30:7, 1042-1054.

³²⁷ <http://www.algojimas.lt/lt/> [skatīts: 02.02.2017.]

³²⁸ Pētījuma tapšanas brīdī jaunākie pieejami dati par personu ar invaliditāti nodarbinātību Lietuvā salīdzinošā griezumā ar ES ir EU-SILC apsekojuma dati, kas tiek publicēti ar nobīdi un šobrīd atspoguļo situāciju 2013. gadā.

<i>Valsts</i>		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	26,2	57,7	61,6	57,9	33,2
	Bez invaliditātes	28,6	73,9	82,4	82,9	56,1
<i>Lietuva</i>	Ar invaliditāti	8,3	42,7	39,5	46,0	23,4
	Bez invaliditātes	25,3	79,8	85,3	85,1	64,9

3.28. tabula. *Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)*³²⁹

Aplūkojot personu ar invaliditāti nodarbinātības situāciju 2013. gadā dzimumu griezumā, redzams, ka būtiskas atšķirības starp sievietēm ar invaliditāti un vīriešiem ar invaliditāti nodarbinātības līmeni nav – nodarbināti ir aptuveni trešā daļa sieviešu un vīriešu ar invaliditāti (skatīt tabulu 3.29.). Arī te redzams, ka tas ir salīdzinoši mazāk nekā caurmērā Eiropas Savienībā. Izteikti maz ir nodarbinātas personas ar smagu invaliditāti – tikai 10,6%, kas 2013. gadā bija aptuveni 2,8 reizes mazāk nekā caurmērā ES. Personu ar mērenu invaliditāti nodarbinātības līmenis arī ir mazāks, taču nav tik krasi atšķirīgs – 41,8% Lietuvā pret 56,2% ES-28.

<i>Valsts</i>	Bez invaliditātes	Ar mērenu invaliditāti	Ar smagu invaliditāti	Sievietes ar invaliditāti	Vīrieši ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši bez invaliditātes
<i>ES-28 (vidēji)</i>	71,4	56,2	28,6	45,4	52,1	65,3	77,4
<i>Lietuva</i>	74,7	41,8	10,6	33,3	33,7	72,1	77,6

3.29. tabula. *Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)*³³⁰

Apskatot nodarbinātības situācijas izmaiņas dzimumu griezumā laikposmā no 2008. līdz 2013. gadam, var konstatēt, ka nodarbinātības līmenis Lietuvā šajā laikā samazinājās kā personu ar invaliditāti, tā personu bez invaliditātes grupās (skatīt tabulu 3.30.). Taču gan sievietēm, gan vīriešiem ar invaliditāti grupās nodarbinātība 2008.-2013. gados ir samazinājusies salīdzinoši straujāk nekā vīriešu un sievietēm bez invaliditātes grupās. Turklāt sievietēm ar invaliditāti grupā tas turpina samazināties, kamēr pārejās, t.sk. vīriešiem ar invaliditāti grupā tas ir nedaudz pieaudzis kopš 2011. gada.

³²⁹ Ibid.

³³⁰ EU-SILC UDB 2013 dati.

<i>Valsts</i>		2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>ES-28 (vidēji)</i>		68,7	67,6	67,2	67,2	67	66,9
<i>Lietuva</i>	Sievietes ar invaliditāti	44,2	41,8	36,9	34,4	33,7	33,3
	Sievietes bez invaliditātes	76,8	72,3	70,6	69,5	71,1	72,1
	Vīrieši ar invaliditāti	46,3	33,4	33,5	29,8	32,5	33,7
	Vīrieši bez invaliditātes	83,6	74,3	68,3	72,4	73,7	77,6

3.30. *Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)*³³¹

Dati liecina, ka iekļaujoša darba tirgus veidošanai un nodarbinātības iespēju radīšanai personām ar invaliditāti jābūt vienai no nacionālās rīcībpolitikas prioritātēm personu ar invaliditāti tiesību uz nodarbinātību īstenošanas kontekstā, kā arī nozares politikas veidošanā kopumā. Tas nozīmē, ka jāturpina īstenot aizsāktā rīcībpolitika, vienlaikus izvērtējot tās efektivitāti un rezultātus ilgtermiņā un, ja nepieciešams, veicot labojumus stratēģijā iekļaujoša darba tirgus veidošanai. 2014. gada laikā Lietuvā 2854 personas ar invaliditāti piedalījās aktīvās darba tirgus politikas pasākumos. 963 personu nodarbinātība tika subsidēta (vidējās izmaksas uz personu – 3075,5 LTL (1 EUR=3,4528 LTL). 4714,3 LTL tika ieguldīti 142 jaunu darba vietu izveidē, bet 1062,8 LTL tika ieguldīti personu ar invaliditāti pašnodarbinātības veicināšanā, radot 42 jaunas darba vietas, t.sk. 30 personām ar darsbspējām, kas nepārsniedz 40%.³³²

Profesionālās rehabilitācija programmu (valsts budžeta finansējums programmai 4899,8 LTL apmērā, bet profesionālās rehabilitācijas pabalstiem – 1514,6 LTL apmērā) apmeklēja 626 personas, un 425 personas programmu pabeidza. 66,7% programmas beidzēju kļuva nodarbināti 6 mēnešu laikā pēc programmas beigšanas. 2015. gadā profesionālās rehabilitācijas programmas ietvaros personas ar invaliditāti izvēlējās piedalīties 94 apmācību programmās, tās pabeidza 56% jeb 191 persona ar invaliditāti, un 107 no šīm personām atrada darbu vai uzsāka individuālu komercdarbību.³³³

Ar situāciju personu ar invaliditāti nodarbinātībā sasaucas arī bezdarba rādītāji. 2013. gadā Lietuvā gan sieviešu, gan vīriešu ar invaliditāti bezdarba līmenis bija augstāks nekā personu bez invaliditātes bezdarba līmenis (skatīt tabulu 3.31 un 3.32). Turklāt tikai personu ar invaliditāti grupā bezdarba līmenis Lietuvā bija augstāks nekā caurmērā ES – personu bez invaliditātes grupā bezdarba rādītāji Lietuvā bija līdzīgi ES vidējiem rādītājiem. Tas norāda, ka Lietuvā pastāv salīdzinoši lielas atšķirības starp bezdarba situāciju kopumā un bezdarba situāciju personu ar invaliditāti grupā).

³³¹ Ibid.

³³² Ibid.: 7.-11., 42.

³³³ Ibid.: 7.-11., 42.

Valsts	Sievietes ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši ar invaliditāti	Vīrieši bez invaliditātes
<i>ES-28 (vidēji)</i>	17,9	11,5	20,1	12,1
<i>Lietuva</i>	23,4	10,5	29,1	13,2

3.31 tabula. Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)³³⁴

Valsts		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	28,2	20,9	17,6	17,7	19,9
	Bez invaliditātes	25,3	14,1	9,8	9	10,7
<i>Lietuva</i>	Ar invaliditāti	19,3	37,4	33,8	20,5	24,1
	Bez invaliditātes	18,4	13,7	10,0	10,5	12,1

3.32. tabula. Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)³³⁵

Laika periodā no 2008. līdz 2013. gadam bezdarba līmenis Lietuvā kopumā, tāpat arī ES, pieauga (skatīt tabulu 3.33). Tas galvenokārt saistāms ar vispārējo ekonomisko krīzi un darbavieta skaita samazināšanos. Tomēr, ja, sākot no 2011. gada, sieviešu un vīriešu bez invaliditātes grupās bezdarba līmenim ir bijusi tendence samazināties, tad vīriešu ar invaliditāti grupā šis rādītājs nav būtiski mainījies un saglabājas lielāks par 20% (sieviešu ar invaliditāti grupā) vai 25% (vīriešu ar invaliditāti grupā). Iespējams, ka šāda situācija saistāma ar Lietuvā pēc krīzes izveidojušos situāciju, kad liela daļa finanšu resursu tika novirzīta pabalstiem, nevis nodarbinātības veicināšanas pasākumiem. Tādējādi personas ar invaliditāti netika pietiekami motivētas un atbalstītas iesaistei darba tirgū. Arī 2013. gada datus vērojams, ka personu ar invaliditāti nabadzības risks ir 40.9%, taču pirms sociālo pabalstu (tai skaitā invaliditātes pensiju) saņemšanas tas sasniedz pat 75.3%, kas norāda uz pabalstu nozīmi personu ar invaliditāti iztikas nodrošināšanā.³³⁶

Valsts		2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>ES-28 (vidēji)</i>		8,4	10,2	10,9	11,3	12,2	12,9
<i>Lietuva</i>	Sievietes ar invaliditāti	13,4	12,9	15,4	23,5	22,9	23,4
	Sievietes bez invaliditātes	5,1	11,8	15	14,7	12,9	10,5
	Vīrieši ar invaliditāti	13,5	23,2	24,3	29,2	27,4	29,1
	Vīrieši bez invaliditātes	7,7	17,2	23,6	18,4	17,3	13,2

3.33. tabula. Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)³³⁷

Arī ekonomiskās aktivitātes līmeņa rādītāji norāda uz atšķirībām personu ar invaliditāti iesaistē darba tirgū Lietuvā salīdzinājumā ar personām bez invaliditātes, kā arī salīdzinājumā ar ES-28 vidējo līmeni (skatīt tabulu 3.34). Lietuvā personas ar invaliditāti ir caurmērā mazāk

³³⁴ Ibid.

³³⁵ Ibid.

³³⁶ EU-SILC UDB 2013 dati

³³⁷ Ibid.

ekonomiski aktīvas nekā personas bez invaliditātes, kā arī personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis 2013. gadā bija zemāks nekā vidēji ES.

<i>Valsts</i>	<i>Sievietes ar invaliditāti</i>	<i>Sievietes bez invaliditātes</i>	<i>Vīrieši ar invaliditāti</i>	<i>Vīrieši bez invaliditātes</i>
<i>ES-28 (vidēji)</i>	55,3	65,2	73,8	88
<i>Lietuva</i>	43,5	80,6	47,5	89,4

3.34. tabula. *Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)*

Griezumā pa vecuma grupām vislielākais ekonomiskās aktivitātes līmenis 2013. gadā bija vecuma grupās 25-34, 35-44 un 45-54 gadi, vismazākais – vecuma grupā 55-64 un 16-24 gadi (skatīt tabulu 3.35.).

<i>Valsts</i>		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	36,5	72,9	74,8	70,3	41,4
	Bez invaliditātes	38,3	86	91,3	91	62,9
<i>Lietuva</i>	Ar invaliditāti	10,3	68,3	59,6	57,9	30,8
	Bez invaliditātes	31,0	92,4	94,8	95,1	73,8

3.35. tabula. *Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)*³³⁸

Aplūkojot ekonomiskās aktivitātes līmeņa izmaiņas 2008.-2013. gadā, var konstatēt, ka gan ES vidēji, gan arī Lietuvā sieviešu un vīriešu bez invaliditātes grupā būtiskas izmaiņas nav notikušas un sieviešu grupā šis rādītājs svārstās ap 80%, bet vīriešu grupā – ap 90% (skatīt tabulu 3.36). Savukārt personu ar invaliditāti grupā ekonomiskās aktivitātes līmeņa svārstības bijušas salīdzinoši lielākas un, salīdzinot ar 2008. gadu, 2013. gadā tas bija mazāks. Arī šo, iespējams, var saistīt ar iepriekšminēto pēckrīzes tendenci finanšu resursus novirzīt drīzāk pabalstiem, nevis nodarbinātības veicināšanas pasākumiem.

³³⁸ Ibid.

<i>Valsts</i>		2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>ES-28 (vidēji)</i>		75	75,3	75,4	75,8	76,3	76,8
<i>Lietuva</i>	Sievietes ar invaliditāti	51	48	43,6	45	43,8	43,5
	Sievietes bez invaliditātes	80,9	81,9	83,1	81,6	81,7	80,6
	Vīrieši ar invaliditāti	53,5	43,5	44,3	42,1	44,8	47,5
	Vīrieši bez invaliditātes	90,5	89,8	89,4	88,8	89,1	89,4

3.36. tabula. *Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)*³³⁹

Institucionālais ietvars

Seimas tiesībsargs aizsargā iedzīvotāju tiesības uz labu pārvaldību, cilvēktiesības un brīvības. Tiesībsargam ir pilnvaras pārskatīt un koriģēt atbilstošos tiesību aktus.

Vienlīdzīgu iespēju tiesībsargs ir neatkarīga valsts institūcija, kas pārrauga Sieviešu un vīriešu vienlīdzīgu iespēju likuma un Vienlīdzīgu iespēju likuma izpildi. Līdztekus Invalīdu lietu padomes kompetencei Konvencijas ieviešanas uzraudzībā tiesībsargs nozīmēs arī Konvencijas ieviešanas uzraudzībā, īpaši attiecībā uz vienlīdzīgu tiesību nodrošināšanu. Vairāk nekā divus gadus Tiesībsarga birojs bijis bez vadītāja, nespējot piesaistīt atbilstošus kandidātus, kas norāda uz tā salīdzinoši vājo pozīciju tiesību aizsardzībā.³⁴⁰

Darba un sociālās drošības ministrija ir atbildīga par sociālās drošības, bērnu un ģimenes, jaunatnes, sociālās integrācijas, dzimuma līdztiesības, nodarbinātības politiku. Invaliditātes politiku veidošanu un koordinēšanu īsteno atsevišķs invaliditātes departaments. Ministrija ir nozīmēta kā atbildīgā institūcija par Konvencijas ieviešanu.

Invaliditātes un darbaspēju novērtējuma birojs organizē invaliditātes pakāpes noteikšanu personām līdz 18 gadu vecumam un darbaspēju pakāpes noteikšanu personām līdz 18 gadu vecumam, kuras šobrīd ir vai kādreiz ir bijušas apdrošinātas valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros, kā arī personām no 18 gadu vecuma līdz pensionēšanās vecumam, organizē vajadzību pēc profesionālās rehabilitācijas pakalpojumiem izvērtēšanu un vispārējo pamata speciālo vajadzību noteikšanu.

Lietuvas Darba birža ir Darba un sociālās drošības ministrijas padotībā un atbildīga par darba tirgus pakalpojumu nodrošināšanu darba devējiem un ņēmējiem, kā arī par aktīvās darba tirgus politikas pasākumu ieviešanu.

³³⁹ Ibid.

³⁴⁰ The Lithuanian Disability Forum (2016). Prepared for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities for the discussion of the Initial Report of the Republic of Lithuania on the implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCRPD%2fCSS%2fLTU%2f23330&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

Pašvaldības ir atbildīgas par sociālo un izglītības pakalpojumu un atbalsta plānošanu un nodrošināšanu.

Invalīdu lietu padome ir atbildīga par rekomendāciju un politikas iniciatīvu sagatavošanu invaliditātes jomā. Padome ir Darba un sociālās drošības ministrijas pakļautībā. Padome nozīmēta par atbildīgo Konvencijas ieviešanas uzraudzībā. ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja stingri rekomendējusi novērst šo sliktas pārvaldības prakses gadījumu.³⁴¹

Lietuvas Invalīdu forums ir organizācija, kas apvieno 14 organizācijas nacionālā līmenī, kas pārstāv cilvēkus ar invaliditāti un viņu ģimenes. Organizācija tika dibināta 2001. gadā. Organizācijas mērķis ir personu ar invaliditāti tiesību aizsardzība, tajā skaitā piedaloties sociālās politikas veidošanā, kas ļautu īstenot vienlīdzīgas iespējas cilvēkiem ar invaliditāti.

NVO loma

Lietuvā NVO sektors **netiek tik aktīvi izmantots pakalpojumu nodrošināšanā nodarbinātības un sociālās iekļaušanas atbalsta sniegšanā** kā citās aplūkotajās valstīs. Tā vietā tiek izmantots centralizēta pakalpojumu sadale, kas nav pietiekami elastīga, lai pielāgotu pieejamos resursus un pakalpojumus reālajām iedzīvotāju vajadzībām.^{342,343} NVO sektors būtu piemērots resurss, lai nodrošinātu konsultācijas un *koučingu*, kas piemērots klientu individuālajām vajadzībām un motivē tālāku izglītošanos un ekonomisko aktivitāti.³⁴⁴

Līdzīgi kā bērnu tiesību jomā, arī personu ar invaliditāti tiesību jomā nevalstiskais sektors ieņem būtisku **lomu tiesību aizstāvēšanā**. Piemēram, NVO ir bijušas ārkārtīgi aktīvas, sagatavojot alternatīvos ziņojumus ANO par personu ar invaliditāti tiesību ievērošanu. Nevalstiskais sektors ir asi kritizējis Lietuvas pieeju Konvencijas par personu ar invaliditāti ieviešanā.³⁴⁵

³⁴¹ UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2016). Concluding observations on the initial report of Lithuania; 12. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLTU%2fCO%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

³⁴² The Lithuanian Disability Forum (2016). Prepared for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities for the discussion of the Initial Report of the Republic of Lithuania on the implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: 26-28. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCRPD%2fCSS%2fLTU%2f23330&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

³⁴³ Lazutka, R. (2015). ESPN Thematic Report on Integrated Support for the long-term unemployed Lithuania:6. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14263&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

³⁴⁴ Ruškus, J., Elijošius, E., Vaišnora, K. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 30.-31., 33.-34., 40., 44. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LT-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc [skatīts: 02.02.2017.]

³⁴⁵ The Lithuanian Disability Forum (2016). Prepared for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities for the discussion of the Initial Report of the Republic of Lithuania on the implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCRPD%2fCSS%2fLTU%2f23330&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja rekomendē **uzlabot nevalstiskā sektora iesaisti Konvencijas ieviešanā, koordinēšanā un uzraudzībā.**³⁴⁶ Kā norāda NVO “ēnas” ziņojums, nevalstiskais sektors netiek sistemātiski iesaistīts politikas plānošanas procesos.

Politikas prioritātes

Konvencijas ieviešanai 2012. gadā tika apstiprināta **Personu ar invaliditāti sociālās integrācijas nacionālā programma** 2013.-2019. gadam. Programma fokusējas uz atsevišķām jomām. Piemēram, tajā iekļauti tādi pasākumi kā vides pielāgošana, mērķmaksājumu izmaksa, izglītības un nodarbinātības saiknes nodrošināšana, tehnisko palīgīdzekļu nodrošināšana un sabiedrības tolerances veidošana.³⁴⁷ Jau iepriekš norādītais invaliditātes politikas iekļaušanas trūkums visās jomās ir veicinājis to, ka programmas ieviešanas pasākumi ir tikai Darba un sociālās drošības ministrijas pārziņā un trūkst iesaistes un koordinācijas ar citām iesaistītajām pusēm. Līdz ar to **Konvencijas ieviešanā nacionālā līmenī netiek iekļautas visas jomas.** Nevalstiskais sektors arī norāda, ka šobrīd **nav izstrādāti politikas plānošanas pasākumi personu ar invaliditāti nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanā.**³⁴⁸

Plānošanas dokumentā “Nodarbinātības veicināšanas programma 2014.-2020. gadam” ietverti šādi pasākumi attiecībā uz personu ar invaliditāti nodarbinātību:

- (1) jāpalielina personu ar invaliditāti iesaiste darba tirgū;³⁴⁹
- (2) jāpalielina sociālās un profesionālās rehabilitācijas sistēmas darbības mērogs un efektivitāte attiecībā uz personām ar invaliditāti;
- (3) jāizstrādā un jāīsteno nodarbinātības mediācijas un darba atbalsta sistēma;
- (4) jāattīsta elastīgas un inovatīvas nodarbinātības formas un izglītības sistēma, kas vairo personu ar invaliditāti iespējas gūt izglītību un kļūt nodarbinātiem;
- (5) jāattīsta sociālās uzņēmējdarbības un personu ar invaliditāti nodarbinātības atbalsta sistēmas juridiskais pamats.³⁵⁰

Lietuva 2016. gadā ir pieņēmusi jaunu **tiesisko darba attiecību un sociālās drošības modeli** (saukts arī par “jauno sociālo modeli”), kas paredz jaunus nodarbinātības un bezdarba sociālās

³⁴⁶ UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2016). Concluding observations on the initial report of Lithuania. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLTU%2fCO%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

³⁴⁷ Order No. A1-43 of the Minister of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania of 5 February 2013 “On the Approval of the Plan of Implementing Measures 2013–2015 of the National Programme for Social Integration of the Disabled 2013–2019”.

³⁴⁸ Ruškus, J., Elijošius, E., Vaišnora, K. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 32. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LT-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc [skatīts: 02.02.2017.]

³⁴⁹ Skat. Lithuania: National Reform Programme 2015. (2015): 27. Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/nrp2015_lithuania_en.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

³⁵⁰ Ruškus, J., Elijošius, E., Vaišnora, K. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 32. Pieejams: http://www.disability-europe.net/content/aned/media/LT-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc [skatīts: 02.02.2017.]

apdrošināšanas likumus un grozījumus esošajos tiesību aktos. Tiek plānots, ka šīs izmaiņas stāsies spēkā 2017. vai 2018. gadā.³⁵¹ Tajā pašā laikā netiek plānoti motivējoši pasākumi uzņēmējiem algot personas ar invaliditāti atvērtā darba tirgus ietvaros vai kvotu sistēma. ANO rekomendē Lietuvai veidot **mērķtiecīgas programmas un pasākumus personu ar invaliditāti iesaiste atvērtajā darba tirgū.**³⁵²

*Iekļaujošas nodarbinātības rīcībpolitika un tās izvērtējums*³⁵³

Lietuvā darbojas virkne aktīvā darba tirgus politikas pasākumu, kas pieejami arī personām ar invaliditāti. Piemēram, finansiālu stimulu darba devējiem personu ar samazinātu darbaspēju apjomu nodarbināšanai subsidēto darba vietu veidā paredz normatīvie akti, motivējot personu ar 40-55% darbaspējas apjomu nodarbinātību. Finansējums tiek diferencēts, paredzot atšķirīgus modeļus attiecībā uz sociālajiem uzņēmumiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti, un pārējiem uzņēmumiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti.

Taču šie pasākumi nav vērsti uz līdzdalību atvērtajā darba tirgū un uz tām iedzīvotāju grupām, kas atrodas visneizdevīgākajās pozīcijās darba tirgū. Tā rezultātā personu ar invaliditāti līdzdalība darba tirgū, nodarbinātības veicināšanas aktivitātēs ir salīdzinoši zema.^{354,355} Tāpat ekonomiskā krīze un joprojām jūtāmās sekas darba tirgū ir būtisks faktors esošai situācijai, kad paredzētais finansējums vairāk tiek novirzīts pabalstu sniegšanā, nevis aktīvajiem darba tirgus pasākumiem. Personu ar invaliditāti sociālā aizsardzība būtiski samazinājās līdz ar krīzi un tai līdzīgi nākušiem taupības pasākumiem, neprioritizējot šo iedzīvotāju grupu.³⁵⁶

Ziņojumos par Lietuvas sociālās iekļaušanas pasākumiem tiek norādīts, ka viena no lielākajām problēmām, veicinot personu ar invaliditāti sociālo iekļaušanu, ir pārvarēt darba devēju negatīvo attieksmi un aizspriedumus par personu ar invaliditāti prasmēm un spējām.³⁵⁷ Uz to norāda arī visi aptaujātie NVO pārstāvji. Darba devēju un sabiedrības attieksmes maiņa un

³⁵¹ National Social Report – Lithuania (Annex 1: 2016 Strategic Social Reporting Questionnaire) (2016).

Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=758&langId=en&moreDocuments=yes> [skatīts: 02.02.2017.]

³⁵² UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2016). Concluding observations on the initial report of Lithuania: 9-10. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLTU%2fCO%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

³⁵³ Detalizēts pasākumu apraksts pieejams pētījuma 5. pielikumā.

³⁵⁴ The Lithuanian Disability Forum (2016). Prepared for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities for the discussion of the Initial Report of the Republic of Lithuania on the implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: 25-28. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCRPD%2fCSS%2fLTU%2f23330&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

³⁵⁵ Lazutka, R., and Povilūnas, A. (2013). Assessment of the implementation of the European Commission Recommendation on active inclusion. A Study of National Policies. Country Report – Lithuania: 22. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9948&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

³⁵⁶ Gruzevskis, B. and Blaziene, I. (2014) Stimulating Job Demand: The Design of Effective Hiring Subsidies in Europe. Lithuania. EPO Review. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12529&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

³⁵⁷ Čaplikienė, E., Teodoras Medaiskis, T. (2010). Social integration of the disabled in Lithuania. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8289&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

aizspriedumu pārvarēšana ir īpaši svarīga apstākļos, kur personu ar invaliditāti nodarbinātību neparedz tādi mehānismi, kā **kvotu sistēma**. Atbalstu personām ar invaliditāti, kas nodarbinātas sociālajā uzņēmējdarbībā, kā arī valstī pastāvošo subsīdiju sistēmu teorētiski var uzskatīt par **darba devējus motivējošiem faktoriem** jeb instrumentiem, kuru mērķis ir veicināt personu ar invaliditāti nodarbināšanu. Taču šādā perspektīvā to efektivitāte valstī netiek mērķtiecīgi un sistemātiski izvērtēta. Turklāt būtiska ir tādu aktīvās darba tirgus politikas pasākumu pieejamība, kas veidoti tām iedzīvotāju grupām, kas ir vistālāk no darba tirgus, piemēram, stigmatizācijas dēļ. Tādēļ, piemēram, jāizstrādā un jāīsteno sociālās uzņēmējdarbības politika, kas ietver tādu subsīdiju sistēmu, kas motivē ne tikai personu ar mērenu invaliditāti nodarbināšanu, bet arī personu ar smagu un ļoti smagu invaliditāti nodarbināšanu, paredz atbilstoša un konkurētspējīga atalgojuma nodrošināšanu, kā arī darba saglabāšanu ilgtermiņā.³⁵⁸

Lai paaugstinātu aktīvā darba tirgus politikas pasākumu efektivitāti, 2013. gadā tika ieviesta jauna novērtējuma metodoloģija. Taču izvērtējumu nodrošina tā pati iestāde, kas nodrošina nodarbinātības politikas pasākumus (Darba birža). Lai šī prakse atbilstu labas pārvaldības principiem, pasākumu efektivitātes izvērtējumu jāveic ar ieviešanu nesaistītai organizācijai.³⁵⁹

Kvotu sistēma Lietuvā darbojās līdz 2005. gadam. 2005. gadā stājās spēkā jauns likums par personu ar invaliditāti sociālo integrāciju, kurā tika definēti jau citi personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas mehānismi.³⁶⁰ Saskaņā ar iepriekšējo likumu par personu ar invaliditāti sociālo integrāciju, kvotu sistēma darbojās tā, ka katru gadu Darba birža un pašvaldības noteica personu ar invaliditāti nodarbinātības kvotu vai papildu darba vietas, kas ietver ne mazāk kā 2 procentus no kopējā darbinieku skaita, ja tas nav mazāks par 50. Darba devējs varēja saņemt arī subsīdijas darba vietas iekārtošanai un/vai pielāgošanai. Ja kvota netika sasniegta, tad darba devējam bija nepieciešams veikt iemaksu Nodarbinātības fondā. Šis maksājums neatcēla kvotu izpildes prasību. Ja paredzētā darba vieta netika aizpildīta, tad darbā bija iespējams pieņemt citu darbinieku, kamēr darbā tiek pieņemta darbinieks ar invaliditāti.

Šobrīd personu ar invaliditāti nodarbinātība tiek veicināta ar subsīdiju sistēmu un sociālo uzņēmējdarbību (ekvivalents no konkurences pasargātai nodarbinātībai). Kā alternatīvajā ziņojumā ANO norāda Lietuvas Invaliditātes forums, iepriekšējā kvotu sistēma nedarbojās efektīvi nepietiekamas kontroles mehānismu trūkumu dēļ.³⁶¹ Taču tajā pašā laikā organizācija uzskata, ka kvotu sistēmu nepieciešams atjaunot, tikai ar labākiem kontroles mehānismiem.³⁶²

³⁵⁸ Ruškus, J., Elijošius, E., Vaišnora, K. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 30.-31., 33.-34., 40., 44. Pieejams: http://www.disability-europe.net/content/aned/media/LT-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc [skatīts: 02.02.2017.]

³⁵⁹ Lazutka, R. et al. (2015). ESPN Thematic Report on Social Investment. Lithuania: 16. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13822&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

³⁶⁰ Law on Social Integration of the Disabled (Official Gazette, 2004, No. 83-2983).

³⁶¹ Lietuvas Invaliditātes forums ir jumta organizācija, kas apvieno šīs jomas nevalstiskās organizācijas Lietuvā.

³⁶² Lithuanian Disability Forum (2016). Alternative report. Prepared for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities for the discussion of the Initial Report of the Republic of Lithuania on the

Subsidētās darba vietas tiek veidotas atbilstoši Sociālo uzņēmumu likumam (*Law on Social Enterprises*). Pasākums attiecas uz personām, kuru darbības apjoms nepārsniedz 40-55%. Darba devējam, kas nodarbina personu ar invaliditāti, tiek izmaksāta ikmēneša subsīdija, kas nepārsniedz divas minimālās mēneša darba algas, lai nosegtu obligātās valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas. Kopējais subsīdijas izmaksas periods nedrīkst pārsniegt 12 mēnešus. Parastie uzņēmumi var pieteikties arī atbalstam jaunas darba vietas izveidei un esošās pielāgošanai, un uzņēmējam ir pienākums šo darba vietu uzturēt vismaz 36 mēnešus. Atbalsts darba vietu izveidošanai ir tiem uzņēmējiem, kas plāno nodarbināt personas ar invaliditāti, kurām ir līdz 40% darbības. Šādu pašu atbalstu var saņemt arī persona ar invaliditāti, ja viņa plāno uzsākt savu uzņēmējdarbību.

Subsidētajās darba vietās valsts nosedz:

- (1) 75% no aprēķinātās algas, ja nodarbinātais ir persona ar invaliditāti ar līdz 25% darbības vai nopietnu invaliditāti;
- (2) 60% no aprēķinātās algas, ja nodarbinātais ir persona ar invaliditāti ar līdz 30-40% darbības vai vidēju invaliditāti;
- (3) 50% no aprēķinātās algas, ja nodarbinātais ir persona ar invaliditāti ar līdz 45-55% darbības vai vidēju invaliditāti.

Lietuvā personas ar invaliditāti nodarbina arī sociālajos uzņēmumos. 2014. gadā darbojās 141 sociālais uzņēmums (valsts atbalsts uzņēmumu darbībai bija 15,6 miljoni EUR) un 66 no tiem nodarbināja tikai personas ar invaliditāti (2635 personas ar invaliditāti tika rekrutētas darbam sociālajos uzņēmumos, bet kopumā tajos bija nodarbinātas 5078 personas ar invaliditāti).³⁶³

Pastāv divu sociālo uzņēmumu tipi – sociālie uzņēmumi un personu ar invaliditāti sociālie uzņēmumi. Sociālie uzņēmumi saņem šādu atbalstu:

- (1) daļēju darba algas un sociālās apdrošināšanas iemaksu ;
- (2) subsīdiju darba vietas izveidošanai un/vai pielāgošanai personai ar invaliditāti;
- (3) subsīdiju darba devēja personāla apmācībai, kas strādās ar mērķa grupu.

Savukārt personu ar invaliditāti sociālie uzņēmumi saņem šādu atbalstu:

- (1) daļēju darba algas un sociālās apdrošināšanas iemaksu kompensāciju;
- (2) subsīdiju darba vietas izveidošanai un/vai pielāgošanai personai ar invaliditāti;
- (3) subsīdiju darba devēja personāla apmācībai, kas strādās ar mērķa grupu;
- (4) subsīdiju darba vides pielāgošanai ražošanas un atpūtas telpas;
- (5) subsīdiju papildus administratīvo un transporta izmaksau segšanai;
- (6) subsīdiju asistenta pakalpojumu (piem., zīmju tulka) apmaksai.

Aptaujātie NVO pārstāvji norāda, ka pastāv atbalsta pasākumi, bet tie kopumā netiek vērtēti kā efektīvi. Kā norāda viena no aptaujātajām NVO, Lietuvas iekļaujošas nodarbinātības politika nav vērsta uz personu ar invaliditāti nodarbinātību atvērta darba tirgū. Milzīgi finanšu un cita veida atbalsta resursi tiek novirzīti no konkurences pasargātai uzņēmējdarbībai, it īpaši

implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: 29. Pieejams:

<http://tbinternet.ohchr.org/>

³⁶³ Ibid.: 7.-11., 42.

sociālajiem uzņēmumiem (piemēram, subsīdijas, nodokļu atlaides, prioritāte publiskajos iepirkumos), un tas ir radījis situāciju, kad darbinieki ar invaliditāti nereti tiek pieņemti darbā, lai tikai iegūtu minētās priekšrocības un peļņu, tādējādi kropļojot gan sociālās uzņēmējdarbības, gan personu ar invaliditāti nodarbinātības būtību. Šāda pieeja neveicina personu ar invaliditāti nodarbinātības ilgtspēju. Arī Lietuvas NVO pārstāvis norāda uz *koučinga* un asistenta pakalpojumiem kā efektīvu atbalsta resursu ne tikai nodarbinātības gadījumā, bet jebkurā dzīves sfērā, kad nepieciešams papildu atbalsts.

Labās prakses piemērs

Mazumtirdzniecības tīkls *Rimi* Lietuvā **uzsāka mērķtiecīgu nodarbinātības politiku, pieņemot darbā darbiniekus ar invaliditāti**. Uzņēmums sāka ar 6 darbiniekiem, taču skaits salīdzinoši ātri pieauga līdz 100 darbiniekiem. Sākotnēji darbinieku ar invaliditāti piesaiste un rekrutēšana tika īstenota ar dažādu nevalstisko organizāciju palīdzību, taču vēlāk cilvēki paši interesēties par darba iespējām. Tika veikta darbaspēju izvērtēšana un darba formāta, apjoma, infrastruktūras pielāgošana. Tāpat tik apmācīti menedžeri un pārējie darbinieki. Kā ieguvumi šīs nodarbinātības stratēģijas īstenošanas tika norādīti uzņēmuma tēla attīstība, darba atmosfēras uzlabošanās un augsti motivētu darbinieku ieguve. Lietuvas veiksmīgā pieredze tika iekļauta veikalu tīklu stratēģiskajos plānos arī citās valstīs. Šāda prakse tiek īstenota arī Latvijā.³⁶⁴

Galvenie secinājumi

Lietuvā noteiktās invaliditātes normatīvās definīcijas atbilst Konvencijā iekļautajai izpratnei par invaliditāti, jo tās nebalstās tikai uz medicīnisku izvērtējumu, bet ņem vērā arī dažādus citus kontekstus, kuros invaliditāte var izpausties.

Nevalstiskais sektors Lietuvā ir aktīvi iesaistīts rīcībpolitikas veidošanas un īstenošanas monitoringā kā iekļaujošas izglītības, tā arī nodarbinātības jomā. Salīdzinoši mazāk tas tiek iesaistīts dažādu pakalpojumu sniegšanā sadarbībā ar valsts un pašvaldības iestādēm.

Būtisks trūkums iekļaujošas izglītības rīcībpolitikas īstenošanā ir invaliditātes jautājumu neiekļaušana citās saistītās jomās, t.sk. arī izglītības politikā. Lai arī formāli pastāv dažādi iekļaušanas mehānismi un vispārējās izglītības iestādes var uzņemt bērnus ar īpašām vajadzībām, infrastruktūras un resursu trūkums, kā arī joprojām pastāvošā diskriminējošā attieksme kavē iekļaušanas īstenošanu dzīvē. Tāpat kā problēma jāmin arī joprojām pastāvošais augstais institucionalizācijas līmenis attiecībā pret bērniem ar īpašām vajadzībām.

Nodarbinātības jomā Lietuvā trūkst mērķtiecīgu pasākumu un programmu personu ar invaliditāti iesaistei darba tirgū. Pieejamais finansējums tiek vairāk novirzīts dažāda veida pabalstiem, nevis aktīviem pasākumiem personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanai. Līdzīgi kā iekļaujošas izglītības jomā, arī nodarbinātībā invaliditātes jautājums nav integrēts dažādās saistītajās nozarēs.

Lietuvas pieredze norāda arī uz nepieciešamību atsevišķiem iekļaujošu nodarbinātību veicinošiem pasākumiem, piemēram, kvotu sistēmai, attiecināt stingrākus kontroles

³⁶⁴ Bučiūniene, I. and Kazlauskaitė, R. (2010). Integrating people with disability into the workforce: The case of a retail chain, *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 29: 5, 534–538

pasākumus, pretējā gadījumā tie var tikt izmantoti citiem mērķiem, nevis personu ar invaliditāti iekļaušanai darba tirgū.

3.1.4. Polija

Invaliditātes jēdziena definējums tiesību aktos

Polija ratificēja Konvenciju 2012.gada 25.septembrī, savukārt Konvencijas Fakultatīvais protokols Polijā nav ratificēts.³⁶⁵ Polijā nepastāv vienota invaliditātes un personu ar invaliditāti definīcija, jo termini tiek definēti dažādu likumu ietvaros, dažādu pakalpojumu saņemšanai paredzot konkrētas prasības.

Piemēram, profesionālās un sociālās rehabilitācijas un personu ar invaliditāti nodarbinātības likuma ietvaros invaliditāte tiek definēta kā personas paliekoša vai pārejoša nespēja pildīt sociālās lomas paliekošu vai ilglaicīgu traucējumu dēļ, īpaši tādu, kas rada darba nespēju. Nosakot invaliditāti, tiek ņemti vērā cilvēka funkcionēšanas fiziskie, garīgie un sociālie aspekti. No 16 gadu vecuma persona ar invaliditāti ir persona, kuras fiziskās vai garīgās spējas ir traucētas, un tiek lēsts, ka traucējumi saglabāsies vairāk nekā 12 mēnešus, ja traucējumi pastāv kopš dzimšanas, ja pastāv ilgstoša saslimšana vai ķermeniski traucējumi, kas rada nepieciešamību pēc aprūpes vai atbalsta pamatvajadzību nodrošināšanai, kas pārsniedz atbalstu, kas attiecas uz jebkuru personu noteiktā vecumā. Invaliditātes apliecība ne tikai konstatē invaliditāti vai tās pakāpi, bet arī ietver rekomendācijas, kas attiecas uz

- (1) personas ar invaliditāti nodarbinātību;
- (2) nodarbinātību profesionālās dabas aktivitātēm veltītā nodibinājumā; apmācībām; iesaisti profesionālajā terapijā;
- (3) ortopēdisku priekšmetu, palīgiekārtu un tehnisko palīgīdzekļu pieejamību;
- (4) kopienas atbalsta saņemšanas iespējām (sociālās un personiskās aprūpes pakalpojumiem, terapiju un rehabilitāciju);
- (5) pastāvīgu vai ilglaicīgu citas personas aprūpi vai atbalstu; personas ar invaliditāti stāvvietas kartes izmantošanu.³⁶⁶

Sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros invaliditāte tiek minēta darba nespējas kontekstā, norādot, ka persona, kas nespēj strādāt, ir persona, kas pilnībā vai daļēji zaudējusi spēju veikt algotu darbu fizisku traucējumu dēļ bez iespējām atgūt spējas strādāt pārkvalifikācijas ceļā. Darba nespēju nosaka Sociālās apdrošināšanas institūcijas vai medicīniskās komisijas nozīmēts

³⁶⁵ United Nations Treaty Collection (2016). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=_en [skatīts: 02.02.2017.]; United Nations Treaty Collection (2016). Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams:

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15-a&chapter=4&clang=_en [skatīts: 02.02.2017.]

³⁶⁶ Profesionālās un sociālās rehabilitācijas un personu ar invaliditāti nodarbinātības likums // *Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych* (27.08.2016.). Pieejams: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19971230776> [skatīts: 02.02.2017.]

mediķis. Lauksaimnieku sociālās apdrošināšanas likums³⁶⁷ invaliditātes pensijas piešķiršanas nolūkos nosaka atbilstības pensijas saņemšanai izvērtēšanas sistēmu. Balstoties uz šo sistēmu, lauksaimnieki var saņemt gan darba saimniecībā nespējas apliecību, gan nespējas dzīvot patstāvīgi/neatkarīgi apliecību.³⁶⁸

Likums par atsevišķu Eiropas Savienības noteikumu attiecībā uz vienlīdzīgu attieksmi ieviešanu (*Act on Implementation of Some Regulations of the European Union Regarding Equal Treatment*) nosaka kārtību, kādā novēršami un risināmi vienlīdzīgas attieksmes principa pārkāpumi attiecībā uz personām ar invaliditāti. Likums ir saistošs gan fiziskām, gan juridiskām, gan cita statusa personām. Likums aizliedz nevienlīdzīgu attieksmi pret fiziskām personām:

- (1) profesionālās izglītības jomā, t.sk. tālākizglītības, pārkvalifikācijas u.tml. kontekstos;
- (2) uzņēmējdarbības u.c. veida profesionālās darbības kontekstā, t.sk. darba attiecību kontekstā vai darba uz civillikuma līguma pamata kontekstā;
- (3) attiecībā uz pieeju:
 - (a) darba tirgus instrumentiem un pakalpojumiem, kas noteikti Nodarbinātības veicināšanas un darba tirgus institūciju likumā (*Act on Employment Promotion and Labour Market Institutions*), ko piedāvā darba tirgus institūcijas u.c. institūcijas, organizācijas un nodibinājumi, kas darbojas ar nodarbinātību, cilvēkresursu attīstību un bezdarba prevenciju saistītās jomās,
 - (b) sociālajai apdrošināšanai,
 - (c) veselības aprūpei,
 - (d) izglītībai un augstākajai izglītībai u.c.³⁶⁹

Profesionālās un sociālās rehabilitācijas un personu ar invaliditāti nodarbinātības likumā ietvertā definīcija pēc būtības ietver Konvencijai līdzīgu izpratni par to, kas ir invaliditāte. Proti, tajā ņemti vērā fiziskie, garīgie un sociālie ar personas funkcionētspēju saistītie aspekti, nevis tikai medicīnisks veselības stāvokļa izvērtējums, kā arī ņemts vērā, ka funkcionālie ierobežojumi ir atkarīgi no konteksta, piemēram, darba veida un pienākumiem.

Turpretī Sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros pielietotā izpratne par invaliditāti un darbspējām ir šaurāka – medicīniskajā modelī balstīta un noteikta uz fizisku traucējumu konstatācijas pamata. Tas, savukārt, neatbilst Konvencijā ietvertajai izpratnei par to, kas ir invaliditāte. Līdz ar to jāsecina, ka Polijā invaliditātes definīcija valsts ietvaros ir nekonsekventa – no vienas puses, saskatāma atbilstība Konvencijā ietvertajai invaliditātes izpratnei, bet, no otras puses, pastāv arī šaurāka invaliditātes izpratne. Turklāt jāuzsver, ka

³⁶⁷ The Act on Farmers' Social Security // Dziennik Ustaw, 1991-01-26, 7: 65-79; Dziennik Ustaw, 1998, Nr. 7: 249.-272. (pieņemts: 20.12.1990.).

³⁶⁸ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of States parties due in 2014: Poland: 4.-5. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fPOL%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

³⁶⁹ Ibid.: 5.-6.

neviens no minētajiem likumiem neattiecas uz personu ar invaliditāti izglītības visos izglītības līmeņos, veidos un formās veicināšanu un atbalstu, kas nozīmē, ka šajā nozarē personu ar invaliditāti tiesības nav skaidri definētas un nav atrunāta precīza to īstenošanas kārtība.

Izglītības politikas joma

*Personu ar invaliditāti izglītības situācijas raksturojums*³⁷⁰

Priekšlaicīgi mācības pametušo personu ar invaliditāti līmenis 2013.gadā Polijā bija gandrīz uz pusi mazāks nekā vidēji Eiropas Savienībā gan 18-24 gadu vecuma grupā (12,0% Polijā, 21,5% Eiropas Savienībā), gan 18-29 gadu vecuma grupā (11,5% Polijā, 22,4% Eiropas Savienībā), taču tas tik un tā bija vairāk nekā divreiz lielāks nekā priekšlaicīgi mācības pametušo personu bez invaliditātes līmenis (Polijā 4,9% 18-24 gadu vecuma grupā un 4,5% 18-29 gadu vecuma grupā) (skatīt tabulu 3.37).³⁷¹ Līdz ar to jāsecina, ka, lai arī Polijā situācija ir caurmērā labāka nekā caurmērā ES, salīdzinot ar personām bez invaliditātes, mācības pabeidz salīdzinoši mazāks personu ar invaliditāti īpatsvars. Tā kā iekļaujošas izglītības principi pēdējo gadu laikā Polijā tiek pastiprināti iestrādāti rīcībpolitikā, iespējams, ka Eiropas kontekstā salīdzinoši labos rādītājus varētu skaidrot ar šīs politikas rezultātiem.

<i>Valsts</i>		18-24 gadu vecuma grupā	18-29 gadu vecuma grupā
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	21,5	22,4
	Bez invaliditātes	9,4	10,9
<i>Polija</i>	Ar invaliditāti	12,0	11,5
	Bez invaliditātes	4,9	4,5

3.37. tabula. *Mācības priekšlaicīgi pārtraukušās personas ar invaliditāti 2013.gadā (%)*³⁷²

Personu ar invaliditāti, kas ieguvušas augstāko izglītību, līmenis Polijā 2013. gadā bija nedaudz augstāks nekā vidēji Eiropas Savienībā (30,7% Polijā, 28% Eiropas Savienībā 30-34 gadu vecuma grupā un 27,8% Polijā, 26,8% Eiropas Savienībā 30-39 gadu vecuma grupā) (skatīt tabulu 3.38.). Taču tajā pašā laikā līmenis ir vairāk nekā par 10% zemāks nekā personu bez invaliditātes, kas ieguvušas augstāko izglītību, līmenis (Polijā 42,7% 30-34 gadu vecuma grupā un 37,8% 30-39 gadu vecuma grupā).

³⁷⁰ Pētījuma tapšanas brīdī jaunākie pieejami dati par personu ar invaliditāti izglītību Polijā salīdzinošā griezumā ar ES ir EU-SILC apsekojuma dati, kas tiek publicēti ar nobīdi un šobrīd atspoguļo situāciju 2013. gadā.

³⁷¹ Wapiennik, E. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Poland. Academic Network of European Disability experts (ANED): 18. Pieejams: http://www.disability-europe.net/content/aned/media/PL%20-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc [skatīts: 02.02.2017.]

³⁷² EU-SILC UDB 2013 dati.

<i>Valsts</i>		30-34 gadu vecuma grupā	30-39 gadu vecuma grupā
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	28	26,8
	Bez invaliditātes	40,7	38,9
<i>Polija</i>	Ar invaliditāti	30,7	27,8
	Bez invaliditātes	42,7	37,8

3.38. tabula. Terciāro vai līdzvērtīgu izglītību ieguvušās personas ar invaliditāti 2013.gadā (indikatīvie izlasē balstītie dati) (%)³⁷³

Kopumā Polijā personu ar invaliditāti ar augstāko izglītību 30-34 gadu vecuma grupā līmenis piedzīvoja strauju kāpumu 2008.-2010. gada periodā (no 15,4% līdz 28,2%) (skatīt tabulu 3.39.). Šāds pieaugums skaidrojams ar to, ka personām ar invaliditāti no valsts budžeta tika piešķirti pabalsti augstākās izglītības iegūšanai. Lai gan tas nedaudz pazeminājās nākamo 2 gadu laikā, 2012. gadā tas bija vidējā Eiropas Savienības līmenī (27,8%). Taču tajā pašā laikā personu ar invaliditāti, kas ieguvušas augstāko izglītību, līmenis Polijā ir vairāk nekā par 10% zemāks nekā personu bez invaliditātes ar augstāko izglītību līmenis Polijā un vidēji Eiropas Savienībā.

<i>Valsts</i>		2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	20,4	21,6	22,8	27,1	27,8	28
	Bez invaliditātes	33,1	35,4	37	36,9	39,3	40,7
<i>Polija</i>	Ar invaliditāti	15,4	18	28,2	26,9	27,8	-
	Bez invaliditātes	31,6	33,9	37,4	37,7	41,1	-

3.39. tabula. Tendences terciāro izglītību ieguvušo personu ar invaliditāti 30-34 gadu vecuma grupā (%)³⁷⁴

Kopumā 2009.-2014. gada periodā augstāko izglītību ieguvušo personu ar un bez invaliditātes darbspējas vecumā līmenim Polijā ir tendence pastāvīgi pieaugt, taču augstāko izglītību ieguvušo personu ar invaliditāti daudzums ir bijis 2-3 reizes mazāks nekā personu bez invaliditātes ar augstāko izglītību daudzums. 2009. gadā augstāko izglītību bija ieguvis 5,1% personu ar invaliditāti un 20,8% personu bez invaliditātes, 2014. gadā – 9,8% personu ar invaliditāti un 27,1% personu bez invaliditātes. Absolventu ar invaliditāti skaits Polijā 2004./2005.-2012./2013. mācību gada periodā palielinājies par aptuveni 6 reizēm (1358 absolventi 2004./2005. mācību gadā, 8199 absolventi 2012./2013. mācību gadā), taču kopumā studenti ar invaliditāti veido vien nelielu daļu no kopējā audzēkņu skaita, taču jānorāda, ka šis skaits turpina palielināties (0,48% 2004. gadā, 1,87% 2013. gadā, 1,95% 2015).^{375 376}

Institucionālais ietvars

Ombuds – cilvēktiesību aizsardzības komisārs ir neatkarīga konstitucionāla institūcija, kas ir atbildīga par cilvēktiesību aizsardzību, kā tas definēts Polijas konstitūcijā un citos tiesību aktos. Polijas Ombuds darbojas kopš 1987. gada. Ombuds izskata saņemtos iesniegumus, izstrādā un iesniedz rekomendācijas, ziņojumus un peticijas atbilstošām likumdošanas

³⁷³ Ibid.

³⁷⁴ Ibid.

³⁷⁵ Ibid.: 19.-22.

³⁷⁶ Central Statistical Office

institūcijām, iniciē tiesību aktu projektus. Ombuds netieši ir norādīts kā atbildīgā institūcija par Konvencijas ieviešanu.

Bērnu tiesību ombuds ir neatkarīga konstitucionāla institūcija bērnu tiesību aizsardzībai saskaņā ar Polijas konstitūciju un citiem tiesību aktiem. Bērnu tiesību ombuds strādā ar bērnu tiesību aizsardzības jautājumiem (tiesības uz veselības aprūpi, tiesības uz dzīvi ģimenē, tiesības uz pienācīgiem sociāliem apstākļiem un tiesības uz izglītību). Ombuds īpaši fokusējas uz bērnu aizsardzību no vardarbības un bērnu ar invaliditāti tiesību aizsardzību. 2010. gadā Ombuda kompetences tika paplašinātas, aizsargājot to bērnu tiesības, kas iesaistīti tiesu procesos.

Valdības pilnvarotā persona jautājumos par vienlīdzīgām tiesībām ir Ministru prezidenta biroja valsts sekretārs. Šāds amats tika izveidots 2008. gadā. Šim amatam nav atsevišķa biroja un finansējuma, taču tam ir piesaistīts Ministru prezidenta birojs, kurš ir atbildīgs par vienlīdzīgu tiesību politikas ieviešanu, koordinējot starpministriju sadarbību vienlīdzīgu tiesību nodrošināšanā, iniciējot atbilstošus tiesību aktu projektus, kā arī iesaistoties diskriminācijas gadījumu novēršanā.

Valdības pilnvarotā persona jautājumos par personām ar invaliditāti ir Darba, ģimenes un sociālās politikas ministrijas valsts sekretārs. Šim amatam ir izveidots no ministrijas neatkarīgs birojs ar vairāk nekā 50 darbiniekiem, kas ir atbildīgi par politikas iniciēšanu, veidošanu un koordinēšanu ar invaliditāti saistītās jomās (sociālā un profesionālā rehabilitācija, nodarbinātības jautājumi, invaliditātes izvērtējums, dzīves apstākļu uzlabošana, sadarbība ar vietējām pašvaldībām utt.). Darbojas kopš 1997. gada.

Nacionālā izglītības ministrija ir atbildīga par visu izglītības sistēmu, izņemot augstāko izglītību, kas ir Zinātnes un augstākās izglītības ministrijas kompetencē. Ministrija koordinē un īsteno valsts izglītības politiku, kā arī ir iesaistīta reģionālo izglītības vadītāju (angl. *education superintendent*, skat. nākamo rindkopu) uzraudzībā un sadarbībā ar citām iesaistītajām pusēm izglītības nozarē.

Atbildīgā izglītības institūcija reģionālā līmenī. Šī organizācija atrodas katrā provincē³⁷⁷ un ir atbildīga par izglītības administrāciju provincēs un Nacionālās izglītības ministrijas politikas ieviešanu.

Vietējās pašvaldības apgabalu un kopienu līmenī. Lai arī nacionālā izglītības politika tiek veidota centralizēti, izglītības administrācija un skolu vadība ir decentralizēta. Apgabalu pārvaldības institūcijas atbildībā ir vidusskolas un profesionālās skolas, speciālās skolas, mākslas un sporta skolas, mūžizglītības, psiholoģiskā atbalsta u.c. atbalsta centri. Kopienų pārvaldības institūcijas ir atbildīgas par pirmsskolām un pamatskolām. Polijas decentralizētā izglītības pārvaldes sistēma ļauj skolām Polijā (salīdzinot ar citām valstīm) pieņemt daudzus autonomus lēmumus, piemēram, izvēloties mācību pieejas, priekšmetu saturu, novērtējumu veidus, skolotāju izvēli.³⁷⁸

³⁷⁷ Polijā ir trīs administratīvie līmeņi: 16 provinces (voivodships), 379 apgabali (poviats) un 2479 kopienas (gminy)

³⁷⁸ OECD (2015). Education policy outlook.Poland: 15. Pieejams: <http://www.oecd.org/edu/POL-country-profile.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

NVO loma

Atšķirībā no Latvijas, Polijas NVO iesaistes tradīcija invaliditātes politikas procesos vairāk fokusējas uz **pakalpojumu nodrošināšanu kopienas līmenī** un mazāk uz politiskām aktivitātēm. Šajā tradīcijā priekšroka tiek dota sadarbībai ar publisko sektoru pakalpojumu nodrošināšanā un mazāka uzmanība tiek pievērsta tiesību aizsardzības monitoringam. Šī NVO darbības tradīcija ir raksturīga ne tikai Polijai, bet arī pārējām Višegradas valstīm (Čehijai, Slovākijai un Ungārijai).³⁷⁹ Tā, piemēram, par būtisku sadarbības partneri izglītības politikas īstenošanā ir kļuvis Pilsoniskās izglītības centrs, kas ir nevalstiska izglītības organizācija un īsteno 25 dažādas izglītības programmas visā valstī. Šī organizācija ir saņēmusi virkni nacionāla līmeņa apbalvojumu par ieguldījumu inovatīvā izglītības veicināšanā.³⁸⁰ Raksturīgi, ka NVO saņem valsts, pašvaldību (piemēram, granti), ES finansējumu (projektu ietvaros) pakalpojumu īstenošanā.

Tāpat Polijas izglītības sistēmas izvērtēšanā mazāk ir iesaistīts nevalstiskais sektors, bet gan **specializēti pētniecības institūti**. Tā, piemēram, viens no ietekmīgākajiem pētniecības centriem Polijā ir Izglītības pētniecības institūts, kurš veic starpdisciplinārus pētījumus par izglītības rīcībpolitikas efektivitāti, nodrošinot uz pierādījumiem balstītas izglītības politikas veidošanu.³⁸¹

Izglītības politikas prioritātes

Viena no Polijas izglītības politikas prioritātēm noteikti ir iekļaujoša izglītība, kas piedzīvojusi strauju attīstību pēdējo piecu gadu laikā. Šī joma ir iekļauta Polijas Nacionālajā attīstības plānā 2020. gadam, īpaši uzsverot:

- (1) nodarbinātības veicināšanas programmas mērķgrupām, tajā skaitā personām ar invaliditāti;
- (2) apstākļu radīšanu personu ar invaliditāti nodarbinātībai atvērta tirgū;
- (3) sociālo kampaņu par personu ar invaliditāti aktīvu līdzdalību sabiedrībā organizēšanu;
- (4) ieguldījumus vides pieejamībā;
- (5) mācību programmu personām ar invaliditāti veidošanu.

Iekļaujošas izglītības politikas prioritāte Polijas politiskajā dienaskārtībā ir saistīta ar īpašu fokusu uz cilvēktiesību un vienlīdzības principa aizsardzību, it īpaši prioritizējot **bērnu tiesību aizsardzību**, kas ļauj īstenot plašus bērnu (arī ar īpašām vajadzībām) tiesību aizsardzības pasākumus.³⁸² Taču bērnu tiesību aizsardzības prizma nav ļāvusi ieraudzīt plašāku bērnu tiesību kontekstu, proti, bērnu tiesības nav iespējams aizsargāt pilnvērtīgi, ja šajā pašā politikas

³⁷⁹ Holland, D. (2008). The current status of disability activism and non- governmental organizations in post-communist Europe: preliminary findings based on reports from the field, *Disability & Society*, 23:6, 543-555.

³⁸⁰ Vairāk: <http://www.ceo.org.pl/pl/o-nas/english> [skatīts: 02.02.2017.]

³⁸¹ Vairāk: <http://www.ibe.edu.pl/en/institute> [skatīts: 02.02.2017.]

³⁸² Pogodzińska, P. (2013). Country Report on Poland for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities: 9.

Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474429/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474429_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474429/IPOL-LIBE_ET(2013)474429_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

fokusā netiek iekļauta bērna ģimene. Šāds skatījums ir novedis pie **nepietiekama atbalsta ģimenēm, kurās aug bērns/-i ar īpašām vajadzībām**. Tā, piemēram, šādas ģimenes ir pakļautas lielākam nabadzības riskam. Piemēram, 2012. gadā 28% šādu ģimeņu atradās nabadzības riskā, bet 12% ģimeņu dzīvoja galējā nabadzībā.³⁸³ Salīdzinājumam, vispārīgais rādītājs par nabadzības risku starp mājsaimniecībām, kurās ir vismaz viena persona ar invaliditāti 2015. gadā ir 20,5%, kamēr galējā nabadzībā dzīvo 9,1%, tādējādi iezīmējot, ka šī problēma ir īpaši aktuāla tieši ģimenēm ar bērniem.³⁸⁴ Atbalsta trūkumu šādām ģimenēm atspoguļo arī tas, ka tikai ar ilgstošu vecāku protesta akciju 2014. gadā izdevās panākt, ka pabalsts ģimenei par to, ka viens no vecākiem atstāj darbu, lai rūpētos par bērnu par īpašām vajadzībām, tiek palielināts līdz ~395 eiro 2016. gadā.³⁸⁵ Līdz šim asistenta pakalpojums kā būtisks atbalsts šādām ģimenēm nav guvis prioritātes statusu, lai gan tas jau sen bijis iecerēts. Kā norāda aptaujātie NVO pārstāvji, stingrāks fokuss uz Konvencijas ieviešanu ļaus risināt šos pašreiz identificētos trūkumus. . Kā viens no pozitīvajiem piemēriem minams apstāklis, ka laikā no 2014. līdz 2015. gadam, nabadzības rādītāji starp ģimenēm kurās ir bērns ar invaliditāti ir ievērojami mainījušies, absolūtās nabadzības rādītājiem sarūkot par gandrīz 4% un relatīvās nabadzības rādītājam samazinoties par apmēram 8%, pateicoties jaunam pieejamam atbalsta veidam³⁸⁶.

Iekļaujošas izglītības rīcībpolitika un tās izvērtējums³⁸⁷

Polijas izglītības politika ir mērķtiecīgi virzījusies no segregācijas uz iekļaujošas izglītības principiem. 1993. gadā tika uzsākta iekļaujošas izglītības politikas īstenošana, kas sākotnēji tika dēvēta par izglītības integrācijas politiku, bet vēlāk pārsaukta par iekļaujošu izglītību. Sākotnēji tā piedzīvoja neveiksmi, jo tika balstīta uz segregācijas izglītības principiem, tādēļ stingrāks fokuss tika vērsts uz iekļaujošu izglītību.

Būtiskas pārmaiņas iekļaujošas izglītības attīstībā ir notikušas kopš 2010. gada, kad tika grozīti izglītības tiesību akti, kas paredz, ka izglītības sistēma nodrošina pielāgotu izglītību katram bērnam. Tas atspoguļojas arī speciālo skolu audzēkņu skaita izmaiņās – ja 2010. gadā speciālajās skolās mācījās 91083 audzēkņi, tad 2015. gada šis skaits ir sarucis uz 65639³⁸⁸. Izglītības pielāgošana attiecas gan uz piemērotu apmācību atbilstoši bērna vecumam un attīstības līmenim, gan uz mācību metožu, apmācības organizācijas un psiholoģiskā un pedagoģiskā atbalsta piemērošanu bērna vajadzībām. Šī prasība šobrīd attiecas uz visām skolām, nodrošinot bērnam ar īpašām vajadzībām un viņa vecākiem brīvi izvēlēties jebkura veida skolu (parasto, integrēto, speciālo skolu). Šie izglītības tiesību aktu grozījumi fokusējas

³⁸³ European Commission (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies. Poland: 11. Pieejams: http://europa.eu/epic/docs/countries/pl-investing-in-children-2013_en.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

³⁸⁴ Central Statistical Office

³⁸⁵ A victory for Poland's disabled children.

Pieejams:<http://www.aljazeera.com/indepth/features/2014/04/victory-poland-disabled-children-201441413846809787.html> [skatīts: 02.02.2017.]

³⁸⁶ Central Statistical Office

³⁸⁷ Detalizēts pasākumu apraksts pieejams pētījuma 4. pielikumā.

³⁸⁸ Ministry of National Education

ne tikai uz elastīgāku izglītības modeli, bet arī uz pēc iespējas agrīnāku atbalsta pieejamību, tādējādi sākot īstenot iekļaujošu izglītību jau pirmsskolas izglītības iestādēs. Jaunā izglītības politika arī paredz nodrošināt resursus (piemēram, konsultācijas), lai bērns varētu izdarīt pamatotu lēmumu par izvēlēto karjeras virzienu.³⁸⁹

Šeit jāpiebilst, ka karjeras konsultācijas ir kļuvušas par izplatītu praksi Polijā. Piemēram, pētījums vienā no Polijas reģioniem parādīja, ka karjeras konsultācijas bija pieejamas lielākajā daļā skolu. Papildu tam skolēniem ar īpašām vajadzībām tiek nodrošinātas īpašas apmācības un semināri par darba tirgus prasībām un iespējām. Tāpat pētījums parādīja, ka karjeras atbalsts ir vairāk pieejams profesionālajās nekā vispārējās skolās, veidojot labāku sadarbību starp skolām un potenciāliem darba devējiem. Skolēniem ar īpašām vajadzībām skola pilda divtik nozīmīgu lomu, proti, tā ir ne tikai izglītības nodrošinātājs, bet arī galvenais atbalsta punkts ienākšanai darba tirgū.³⁹⁰

2010.-2011. gadā Polijas Izglītības ministrija kopā ar *Maria Grzegorzewska* Universitāti Varšavā nodrošināja materiālus un apmācības pedagogiem par psiholoģiskā un pedagoģiskā atbalsta veidošanu un pielāgošanu katra bērna vajadzībām, kā arī par agrīnu risku atpazīšanu pirmsskolas un sākumskolas posmā un agrīnu intervenci, šādi veidojot izglītības un profesionālo atbalstu vidusskolas posmā.³⁹¹ Kā norāda OECD Polijas izglītības izvērtējumā, Polijai vēl jāturpina pedagogu profesionālā pilnveide, lai izmantotu inovatīvas prakses un nodrošinātu individualizētu atbalstu skolēniem, kuriem tas īpaši nepieciešams.³⁹²

Saskaņā ar jauno izglītības pieeju visos mūžizglītības līmeņos no pirmsskolām līdz augstskolām, vadoties pēc audzēkņu, t.sk. audzēkņu ar invaliditāti, izglītības vajadzībām un individuālajiem sasniegumiem (spējām), jānodrošina psiholoģiskais un izglītības atbalsts. To nodrošina vai nu pati skola vai pašvaldības atbalsta centrs. Īpašs atbalsts bērniem ar veselības traucējumiem pieejams jau no agrā vecuma, paredzot, piemēram, iespēju apmeklēt individualizētas pirmsskolas sagatavošanās klases. Iekļaujoša izglītība tiek nodrošināta sākumskolās un skolās, veidojot integrācijas klases. Ja vajadzības ir specifiskākas un veselības traucējumi nopietnāki, iespējama speciālās izglītības apguve rehabilitācijas klasēs, kur atbalstu sniedz starpdisciplināru speciālistu komanda, nodrošinot katra izglītojamā individuālās vajadzības.

³⁸⁹ Pogodzińska, P. (2013). Country Report on Poland for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities: 29-30.

Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474429/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474429_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474429/IPOL-LIBE_ET(2013)474429_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

³⁹⁰ Żabińska, I., Pradela, A. (2016). How to help disabled graduates to enter the labour market – challenges and barriers for educational system. Research in Silesia region in Poland, General and Professional Education, 3, 66-72.

³⁹¹ Valeeva, R.A. and Kulesza, E.M. (2016). Education for Persons with Special Needs: Polish and Russian Experience, International Journal of Environmental & Science Education, 2016, 11(7), 1619-1629

³⁹² OECD (2015). Education policy outlook: Poland: 11. Pieejams: <http://www.oecd.org/edu/POL-country-profile.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

Nesen Polijā veiktā pētījuma dati rāda, ka tie bērni ar īpašām vajadzībām, kas apmeklē integratīvās un parastās skolas, uzrāda labākus mācību sasniegumus nekā bērni no speciālajām skolām. Savukārt bērni no speciālajām skolām ir labāk emocionāli un sociāli integrējušies nekā bērni ar speciālām vajadzībām no integratīvām/parastām skolām.³⁹³ Saskaņā ar Polijas Izglītības ministrijas datiem, šobrīd 46.88% no bērniem ar īpašām vajadzībām ir integrēti parastajās skolās³⁹⁴.

Tiesību aktos noteikts, ka prasība par iekļaujošo izglītību attiecas arī uz augstākās izglītības iestādēm, nodrošinot individualizētu pieeju atbalsta noteikšanai (piemēram, augstskolām ir jānodrošina pielāgota datortehnika, zīmju valodas tulka atbalsts) un piešķiršanai, kā arī piešķirot finansiālu atbalstu studentiem ar invaliditāti, kas saskaras ar finansiālām grūtībām. Piemēram, 2015. gadā 87% studējošo ar invaliditāti saņēma atbalsta stipendiju, kas atkarīga no invaliditātes pakāpes.³⁹⁵ 2015. gadā šim atbalsta pasākumam Polijas valdība piešķīra aptuveni 10 miljonus eiro.³⁹⁶

Lai gan to neparedz normatīvie akti, daļa augstskolu pēc savas iniciatīvas nodrošina psiholoģiskās konsultācijas karjeras jautājumos, kas uzskatāms par labās prakses piemēru. Normatīvie akti paredz akadēmiskās karjeras biroju veidošanu augstskolās, lai veicinātu esošo un bijušo studentu iekļaušanos darba tirgū. Tāpat darbojas institūcijas, kas nodrošina psiholoģisko un izglītības atbalstu tālākizglītības jomā. Detalizētu uz iekļaujošas izglītības īstenošanu vērsto pasākumu apkopojumu visos izglītības līmeņos (pirmsskolas izglītība, pamatizglītība, vidējā izglītība, arodizglītība, amatizglītība, augstākā izglītība) skatīt 4. pielikumu.

Kaut arī Polijas iekļaujošas izglītības rīcībpolitika tiek vērtēta kā kvalitatīva un atbilstoša konvencijas normām, tomēr šīs politikas jomas īstenošana tiek vērtēta vēl kā nepilnīga.³⁹⁷ Viens no izaicinājumiem saistās ar joprojām pastāvošiem aizspriedumiem par iekļaujošu izglītību. Lai arī Polijas tiesību akti paredz, ka skolām ir pienākums uzņemt visus tuvumā dzīvojošos bērnus, pieredze rāda, ka ne vienmēr skolas ir atvērtas bērniem ar īpašām vajadzībām, īpaši lauku reģionos vai parastās skolas, kurās nav iepriekšējas pieredzes darbā ar bērniem ar īpašām vajadzībām. Nereti ģimenes ir spiestas pārcelties uz lielajām pilsētām vai

³⁹³ Szumski, G. and Karwowski, M. (2014). Psychosocial Functioning and School Achievement of Children With Mild Intellectual Disability in Polish Special, Integrative, and Mainstream Schools. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 11: 99–108.

³⁹⁴ Ministry of National Education

³⁹⁵ Central Statistical Office

³⁹⁶ OECD (2015). Education policy outlook: Poland: 17. Pieejams: <http://www.oecd.org/edu/POL-country-profile.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

³⁹⁷ Pogodzińska, P. (2013). Country Report on Poland for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities: 36.

Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474429/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474429_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474429/IPOL-LIBE_ET(2013)474429_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

pašvaldībām, kur skolas ir atvērtākas bērniem ar īpašām vajadzībām.³⁹⁸ Uz šo problēmu norāda arī aptaujātie NVO pārstāvji.

Tāpat kopienas pašpārvalde ne vienmēr nodrošina bērnu ar īpašām vajadzībām bezmaksas transportēšanu uz skolu un no tās, tā vietā piedāvājot sabiedriskā transporta biļešu apmaksu. Šī negatīvā prakse būtiski ietekmē bērnu ar īpašām vajadzībām iespējas apmeklēt skolu, īpaši lauku apvidos. Taču, kā norāda Bērnu tiesību ombuds, arvien mazāk tiek saņemtas sūdzības par izglītības iestāžu nepieejamību bērniem ar īpašām vajadzībām, kas, iespējams, liecina par situācijas uzlabošanu.³⁹⁹

Vēl viens iemesls, kas neļauj reālajai situācijai sasniegt rīcībpolitikas skatījumu, ir nepilnīgais bērnu ar īpašām vajadzībām finansēšanas mehānisms. Finansējums izglītībai tiek piešķirts no valsts, taču tā sadale notiek visu trīs līmeņu pašpārvaldēs, jo tieši pašpārvaldes ir atbildīgas par skolu budžeta tālāku īstenošanu.⁴⁰⁰ Dotācija par bērnu ar īpašām vajadzībām ir 1,4 -9,5 reizes augstāka nekā citiem bērniem. Šobrīd tiesiskais regulējums paredz “nauda seko bērnam” principu, taču finansējums, kas paredzēts bērnam ar īpašām vajadzībām, ne vienmēr nonāk līdz skolai, kuru bērns apmeklē. Turklāt ne vienmēr skolas uzņemas “sadzīt rokā” tām pienākošo finansējumu bērnu ar īpašām vajadzībām izglītības aktivitātēm. Lai uzlabotu iekļaujošas izglītības īstenošanu, svarīgi nodrošināt labāku vietējās pārvaldes uzraudzību vai cita finansēšanas mehānisma ieviešanu.

Attiecībā uz šīs rīcībpolitikas monitoringu, dati tiek uzkrāti Nacionālās izglītības ministrijas Izglītības informācijas sistēmā, kas tālāk tiek izmantoti analīzē un politikas pilnveidē/veidošanā. Taču datu trūkums vērojums reģionālā/lokālā līmenī.⁴⁰¹ Monitorings šajā līmenī ļautu nodrošināt labāku izglītību, tajā skaitā labāku finansējuma plūsmu.

Saskaņā ar aptaujāto NVO pārstāvju viedokli, pašreizējie pasākumi iekļaujošās izglītības nodrošināšanā (vides pieejamība, pielāgotas apmācības formas, speciālie pedagogi u.c.) ir ļāvuši padarīt izglītības sistēmu pieejamāku bērniem ar īpašām vajadzībām. Piemēram, izmaiņas ēku regulējumā ir palīdzējušas būtiski uzlabot vides pieejamību personām ar invaliditāti. Taču, kā norāda NVO pārstāvji, atbalsts nav vienmērīgi pieejams reģionālā griezumā, turklāt nepieciešama esošo pakalpojumu (īpaši apmācību formu, pedagogu sagatavotības) kvalitātes celšana, padarot tos labāk piemērotus individuālam vajadzībām. Piemēram, šobrīd pieejamais atbalsts nav labi piemērots bērniem ar dzirdes traucējumiem.

³⁹⁸ Braģiel, J. and Przemysław Eugeniusz Kaniok, P.E.(2016). Parents' perception of integrated education in Poland, *International journal of special education*, 31:2.

³⁹⁹ Ombudsman's Activity report for 2011, pieejams: <http://www.brpd.gov.pl/detail.php?recid=43>

⁴⁰⁰ General information – Poland. Responsibilities and administration', European Agency for Development in Special Needs Education, pieejams: <https://www.european-agency.org/country-information/poland/general-information> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁰¹ Pogodzińska, P. (2013). Country Report on Poland for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities:36.

Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474429/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474429_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474429/IPOL-LIBE_ET(2013)474429_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

Tāpat arī transporta pieejamība ir svarīgs faktors bērnu ar īpašām vajadzībām izglītības veicināšanai.

Labās prakses piemēri

Projekts “Karkonoszes koledžas darbinieka asistents: persona ar intelektuālo invaliditāti ceļā uz nodarbinātību atvērtā darba tirgū”⁴⁰²

Šis labās prakses piemērs fokusējas uz tām personām ar invaliditāti, uz kurām vairs neattiecas obligātā izglītība, taču kurām nepieciešams turpināt izglītību. Turklāt, kā norādīts OECD ziņojumā, Polijā nepieciešams stiprināt pieaugušo izglītību. Projekts “Karkonoszes koledžas darbinieka asistents: persona ar intelektuālo invaliditāti ceļā uz nodarbinātību atvērtā darba tirgū” divu gadu laikā iesaistīja personas ar intelektuālo invaliditāti koledžas ikdienas darbos. Šī profesionālās prakses forma personām ar intelektuālo invaliditāti Polijā tika atzīta par inovatīvu pieeju. Šī projekta ietvaros 9 personas ar intelektuālo invaliditāti vienu reizi nedēļā strādāja par asistentiem koledžas pedagoģijas, zīmju valodas, mākslas terapijas u.c. pasniedzējiem (piemēram, strādājot ar multimediju aparatūru, tehniski sagatavojot mācību materiālus), administratīvajam un tehniskajam personālam (piemēram, veicot vienkāršus biroja uzdevumus). Tas ļāva personām ar invaliditāti iesaistīties plašākā augstskolas sociālajā un profesionālajā vidē, kā arī iegūt darba pieredzi. Turklāt projekta rezultāti ir snieguši ieguvumus arī koledžas darbiniekiem un studentiem, sociālo integrāciju burtiski iedzīvinot ikdienas praksē. Pēc projekta beigām koledžas darbinieki turpina šo asistentu praksi un pieaugušie ar intelektuālo invaliditāti ir kļuvuši par neatņemamu koledžas ikdienas daļu.

Brošūra “10 baušļi, runājot par intelektuālo invaliditāti”⁴⁰³

Šis labās prakses piemērs ir vairāku attiecīgās nozares NVO iniciatīva, kas paredzēta medijiem. Brošūras mērķis ir sniegt viegli pieejamu un izglītojošu informāciju, kā arī veidu, kā runāt par personām ar intelektuālo invaliditāti.

Nodarbinātības politikas joma

***Personu ar invaliditāti nodarbinātības situācijas raksturojums*⁴⁰⁴**

2013.gadā 20-64 gadu vecuma grupā Polijā bija nodarbināti 35,1% sieviešu ar invaliditāti un 40,7% vīriešu ar invaliditāti (skatīt tabulu 3.40.). Šo grupu nodarbinātības līmenis bija vairāk nekā par 10% zemāks nekā vidēji Eiropas Savienībā (attiecīgi 45,4% un 52,1%) un ievērojami zemāks nekā sieviešu un vīriešu bez invaliditātes nodarbinātības līmenis gan Polijā (attiecīgi 62,3% un 78,0%), gan vidēji Eiropas Savienībā (attiecīgi 65,3% un 77,4%). 2013. gadā Polijā bija nodarbināti 44,2% personu ar mērenu invaliditāti un 22,0% personu ar smagu invaliditāti (vidēji Eiropas savienībā attiecīgi 56,2% un 28,6%).

⁴⁰² Gandecka, K.(2014). Educational opportunities for adults with intellectual disability – Polish experiences. *Mediterranean Journal of Social Sciences*,5:19, 418-25.

⁴⁰³ Ibid

⁴⁰⁴ Pētījuma tapšanas brīdī jaunākie pieejami dati par personu ar invaliditāti nodarbinātību Polijā salīdzinošā griezumā ar ES ir EU-SILC apsekojuma dati, kas tiek publicēti ar nobīdi un šobrīd atspoguļo situāciju 2013. gadā.

Valsts	Bez invaliditātes	Ar mērenu invaliditāti	Ar smagu invaliditāti	Sievietes ar invaliditāti	Vīrieši ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši bez invaliditātes
ES-28 (vidēji)	71,4	56,2	28,6	45,4	52,1	65,3	77,4
Polija	69,9	44,2	22,0	35,1	40,7	62,3	78,0

3.40. tabula. Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)⁴⁰⁵

Savukārt griezumā pa vecuma grupām 2013. gadā augstākais personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis Polijā bija 25-34 gadu vecuma grupā (53,9%), bet zemākais – 16-24 gadu vecuma grupā (20,6%) un 55-64 gadu vecuma grupā (23,1%) (skatīt tabulu 3.41.). Tajā pašā laikā augstākais bezdarba līmenis Polijā bija 16-24 gadu vecuma grupā (33,6%), kā arī 25-34 gadu vecuma grupā (22,9%) un 35-44 gadu vecuma grupā (20,3%) (skatīt tabulu 2.44).

Valsts		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
ES-28 (vidēji)	Ar invaliditāti	26,2	57,7	61,6	57,9	33,2
	Bez invaliditātes	28,6	73,9	82,4	82,9	56,1
Polija	Ar invaliditāti	20,6	53,9	51,2	51,1	23,1
	Bez invaliditātes	26,4	76,7	85,1	79,7	47,2

3.41. tabula. Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)⁴⁰⁶

Lai gan 2008.-2013. gada periodā Polijā pastāvīgi audzis gan sieviešu ar invaliditāti, gan vīriešu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis (skatīt tabulu 3.42.), līdz 2013. gadam tam nebija izdevies sasniegt vidējo līmeni Eiropas Savienībā. 2013. gadā personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis visās vecuma grupās bija zemāks nekā vidēji Eiropas Savienībā, kā arī par vairāk nekā 20% zemāks (izņemot 16-24 gadu vecuma grupā, kur starpība nepārsniedz 10%) nekā personu bez invaliditātes nodarbinātības līmenis gan Polijā, gan vidēji Eiropas Savienībā. Tomēr kopējā izaugsmes tendence ļauj secināt, ka, iespējams, personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas pasākumi ir veicinājuši šīs grupas iekļaušanos darba tirgū.

⁴⁰⁵ EU-SILC UDB 2013 dati.

⁴⁰⁶ Ibid.

<i>Valsts</i>		2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>ES-28 (vidēji)</i>		68,7	67,6	67,2	67,2	67	66,9
<i>Polija</i>	Sievietes ar invaliditāti	27,6	28,8	32,2	32,2	32,3	35,1
	Sievietes bez invaliditātes	59,9	62,6	62,2	62	62,4	62,31
	Vīrieši ar invaliditāti	36	38,1	39,7	41,1	41,6	40,69
	Vīrieši bez invaliditātes	78,9	78,7	78	78,7	78,7	78,04

3.42. tabula. *Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)*⁴⁰⁷

2013. gadā personu ar invaliditāti bezdarba līmenis Polijā bija vidēji par aptuveni 5-10% augstāks nekā vidēji Eiropas Savienībā (skatīt tabulas 3.43., 3.44., 3.45.). Kopumā dati liecina, ka iekļaujoša darba tirgus veidošanai un nodarbinātības iespēju radīšanai personām ar invaliditāti jābūt vienai no nacionālās rīcībpolitikas prioritātēm personu ar invaliditāti tiesību uz nodarbinātību īstenošanas kontekstā, kā arī nozares politikas veidošanā kopumā, īstenojot gan pastāvošās stratēģijas, programmas un pasākumus, gan turpinot jaunu pasākumu izveidi.⁴⁰⁸

<i>Valsts</i>	Sievietes ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši ar invaliditāti	Vīrieši bez invaliditātes
<i>ES-28 (vidēji)</i>	17,9	11,5	20,1	12,1
<i>Polija</i>	19,3	14,3	19,6	11,5

3.43. tabula. *Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)*⁴⁰⁹

<i>Valsts</i>		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	28,2	20,9	17,6	17,7	19,9
	Bez invaliditātes	25,3	14,1	9,8	9	10,7
<i>Polija</i>	Ar invaliditāti	33,6	22,9	20,3	17,2	18,4
	Bez invaliditātes	31,0	14,3	8,8	10,7	13,1

3.44. tabula *Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)*⁴¹⁰

⁴⁰⁷ Ibid.

⁴⁰⁸ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of States parties due in 2014: Poland: 6.-7., 11.-12. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fPOL%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁰⁹ Ibid.

⁴¹⁰ Ibid.

<i>Valsts</i>		2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>ES-28 (vidēji)</i>		8,4	10,2	10,9	11,3	12,2	12,9
<i>Polija</i>	Sievietes ar invaliditāti	16,3	15,4	16,4	16,2	21,1	19,32
	Sievietes bez invaliditātes	11,3	9	10,5	12,7	13,6	14,28
	Vīrieši ar invaliditāti	14,6	12,6	16,5	14,4	16	19,57
	Vīrieši bez invaliditātes	6,9	7,9	9,5	9,9	10,1	11,52

3.45. tabula. *Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)*⁴¹¹

Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis 2013. gadā Polijā bija 43,5% sieviešu ar invaliditāti grupā un 50,6% vīriešu ar invaliditāti grupā (skatīt tabulu 3.46.). Salīdzinot ar personu bez invaliditātes rādītājiem, tas ir par aptuveni 30% zemāks līmenis.

<i>Valsts</i>	Sievietes ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši ar invaliditāti	Vīrieši bez invaliditātes
<i>ES-28 (vidēji)</i>	55,3	65,2	73,8	88
<i>Polija</i>	43,5	72,7	50,6	88,2

3.46. tabula. *Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)*⁴¹²

Griezumā pa vecuma grupām 2013. gadā vislielākā personu ar invaliditāti ekonomiskā aktivitāte bija vecuma grupās 25-34, 35-44, 45-54 gadi (skatīt tabulu 3.47.). Šī tendence ir līdzīga arī personu bez invaliditātes grupās, tomēr personas ar invaliditāti Polijā ir salīdzinoši mazāk ekonomiski aktīvas. Salīdzinot ar ES-28 vidējiem rādītājiem, Polijā personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes 2013. gadā bija zemāka visās vecuma grupās.

<i>Valsts</i>		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	36,5	72,9	74,8	70,3	41,4
	Bez invaliditātes	38,3	86	91,3	91	62,9
<i>Polija</i>	Ar invaliditāti	31,0	69,9	64,3	61,6	28,3
	Bez invaliditātes	38,3	89,5	93,3	89,2	54,4

3.47. tabula. *Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)*

Laikposmā no 2008. līdz 2013. gadam ekonomiskās aktivitātes īpatsvars Polijā ir palielinājies kā personu bez invaliditātes, tā personu ar invaliditāti grupās (skatīt tabulu 3.48.). Jāatzīmē, ka personu ar invaliditāti vidū ekonomiskā aktivitāte ir pieaugusi salīdzinoši straujāk, ko var saistīt ar īstenotajiem atbalsta pasākumiem, piemēram, subsīdiju sistēmas darbību.

⁴¹¹ Ibid.

⁴¹² Ibid.

Valsts		2008	2009	2010	2011	2012	2013
ES-28 (vidēji)		75	75,3	75,4	75,8	76,3	76,8
Polija	Sievietes ar invaliditāti	33	34	38,6	38,5	54,6	43,5
	Sievietes bez invaliditātes	67,5	68,8	69,5	71	81,6	72,69
	Vīrieši ar invaliditāti	42,1	43,6	47,5	48	62,5	50,59
	Vīrieši bez invaliditātes	84,7	85,4	86,2	87,4	87,8	88,21

3.48. tabula. Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)⁴¹³

Atšķirībā no lielākās daļas Eiropas Savienības dalībvalstu, Polijā valsts mērogā reizi ceturksnī tiek veikta Darbspēka aptauja (*Labour Force Survey*), kas ietver detalizētus datus par personām ar invaliditāti (atbilstoši nacionālajai juridiski saistošajai invaliditātes definīcijai, uz invaliditātes vai darba nespējas sertifikāta pamata) no 15 gadu vecuma, uzrādot datus, kas atšķiras no Eurostat datiem, proti, personu ar invaliditāti nodarbinātības plaisu (*disability employment gap*) vairāk nekā 40% apmērā starp personām darbspējas vecumā ar un bez invaliditātes. Nacionālā mērogā pieejami arī dati par personām ar invaliditāti, kas reģistrētas subsidētās nodarbinātības sistēmā 2008.-2014.gada periodā. Dati liecina, ka šajā periodā mazinājies personu ar invaliditāti skaits subsidētajos un no konkurences pasargātajos (*sheltered*) uzņēmumos (163 794 personas 2008.gadā, 139 359 personas 2014.gadā), taču ievērojami palielinājies personu ar invaliditāti skaits subsidētajās darba vietās brīvajā darba tirgū (39 241 personas 2008.gadā, 104 025 personas 2014.gadā). Līdzīgas tendences vērojamas attiecībā uz darba devēju skaitu, kas subsīdiju sistēmas ietvaros nodarbina personas ar invaliditāti. 2008.gadā personas ar invaliditāti nodarbināja 2146 darba devēji no konkurences pasargātajos uzņēmumos un 7134 darba devēji brīvajā darba tirgū, bet 2014.gadā – 1263 darba devēji no konkurences pasargātajos uzņēmumos un jau 22 739 darba devēji brīvajā darba tirgū.⁴¹⁴ Šāda tendence skaidrojama ar izmaiņām tiesību aktos, kā rezultātā ievērojami samazināts subsīdiju apjoms no konkurences pasargātajiem uzņēmumiem, taču tikai nedaudz samazināts subsīdiju apjoms uzņēmumiem brīvajā darba tirgū.⁴¹⁵

Institucionālais ietvars

Ombuds – Cilvēktiesību aizsardzības komisārs ir neatkarīga konstitucionāla institūcija, kas ir atbildīga par cilvēktiesību aizsardzību, kā tas definēts Polijas konstitūcijā un citos tiesību aktos. Polijas Ombuds darbojas kopš 1987. gada. Ombuds izskata saņemtos iesniegumus, izstrādā un iesniedz rekomendācijas, ziņojumus un peticijas atbilstošām likumdošanas institūcijām, iniciē tiesību aktu projektus. Ombuds netieši ir norādīts kā atbildīgā institūcija par Konvencijas ieviešanu.

Valdības pilnvarotā persona jautājumos par vienlīdzīgām tiesībām ir Ministru prezidenta biroja valsts sekretārs. Šāds amats tika izveidots 2008. gadā. Šim amatam nav atsevišķa biroja un finansējuma, taču tam ir piesaistīts Ministru prezidenta birojs, kurš ir atbildīgs par vienlīdzīgu tiesību politikas ieviešanu, koordinējot starpministriju sadarbību vienlīdzīgu

⁴¹³ Ibid.

⁴¹⁴ Ibid.: 7.-9.

⁴¹⁵ Ibid.: 31.

tiesību nodrošināšanā, iniciējot atbilstošus tiesību aktu projektus, kā arī iesaistoties diskriminācijas gadījumu novēršanā.

Valdības pilnvarotā persona jautājumos par personām ar invaliditāti ir Darba, ģimenes un sociālās politikas ministrijas valsts sekretārs. Šim amatam ir izveidots no ministrijas neatkarīgs birojs ar vairāk nekā 50 darbiniekiem, kas ir atbildīgi par politikas iniciēšanu, veidošanu un koordinēšanu ar invaliditāti saistītās jomās (sociālā un profesionālā rehabilitācija, nodarbinātības jautājumi, invaliditātes izvērtējums, dzīves apstākļu uzlabošana, sadarbība ar vietējām pašvaldībām utt.). Darbojas kopš 1997. gada.

Darba, ģimenes un sociālās politikas ministrija koordinē un īsteno darba, ģimenes un sociālās politikas jomas, tajā skaitā ar invaliditāti saistītus jautājumus. Invaliditātes politikas jomā ir deleģēta no ministrijas neatkarīgam birojam. Šī biroja vadītājs (Valdības pilnvarotā persona jautājumos par personām ar invaliditāti) ir pakļauts ministram, pildot valsts sekretāra amatu.

Personu ar invaliditāti nacionālā konsultatīvā padome sniedz konsultatīvu atbalstu valdības pilnvarotai personai jautājumos par personām ar invaliditāti. Padomes sastāvu veido pārstāvji no valsts institūcijām, vietējām pašvaldībām un nevalstiskajām organizācijām. Padomes kompetencē ir gan izvērtēt, gan iniciēt tiesiskos dokumentu projektus, aktivitātes, pasākumus un programmas personu ar invaliditāti integrācijā. Padomes sastāvs tiek mainīts reizi četros gados. Kā norāda aptaujātie NVO pārstāvji, padomei ir tikai konsultatīvs spēks, kas ir nepietiekami, lai spētu ietekmēt politikas veidošanu.

Valsts fonds personu ar invaliditāti rehabilitācijā ir atbildīgs par finanšu resursu sadali provinču un apgabalu līmenī noteiktām aktivitātēm un organizācijām, t.sk. nevalstiskajām organizācijām noteiktu aktivitāšu veikšanā. Fonds darbojas kopš 1991. gada.

Vietējām pašvaldībām ir deleģēts īstenot rehabilitācijas un nodarbinātības aktivitātes, kas saistītas ar personām ar invaliditāti. Vietējās pašvaldības ir izveidojošas arī provinču un vietēja līmeņa padomes, kas veic koordinācijas un organizācijas funkciju vietējā līmenī. Tāpat apgabalu un provinču līmenī darbojas invaliditātes novērtējuma institūcijas: apgabala līmeņa novērtējuma institūcija kalpo kā pirmās instances iestāde, savukārt provinču līmeņa novērtējuma komandas darbojas otrajā instancē, kad nepieciešams izskatīt apstrīdētus apgabalu lēmumus.

NVO loma

NVO ir būtiska nozīme nodarbinātības politikas īstenošanā, galvenokārt **nodrošinot noteiktus pakalpojumus**. NVO saņem finansējumu no Valsts fonda, lai sniegtu ārpakalpojumus personu ar invaliditāti rehabilitācijā, kā arī nodrošina tādus pakalpojumus, ko nenodrošina valsts/privātais sektors. Šādi pakalpojumi visbiežāk tiek īstenoti projektu ietvaros. Polijā darbojas aptuveni septiņi tūkstoši NVO, kas sniedz atbalstu cilvēkiem invaliditātes/slimības gadījumā.⁴¹⁶

⁴¹⁶ Institutions acting for the benefit of disabled persons. Pieejams: <http://www.mpips.gov.pl/en/disabled-persons/> [skatīts: 02.02.2017.]

Nodarbinātības politikas prioritātes

Viens no Polijas sociālās iekļaušanas politikas stūrakmeņiem ir nodarbinātības politika. Taču būtiski atzīmēt, ka sociālā atstumtība netiek skatīta šauri nodarbinātības ietvaros, bet gan iekļauj kompleksāku pieeju. Vienas no nodarbinātības politikas prioritātēm ir **aktīvā darba tirgus politika** un **iekļaujoša nodarbinātības politika**. Aktīvā darba tirgus politika tika izstrādāta 2009. gadā, un līdz šim tās pamatuzstādījumi nav mainīti. Minētās prioritātes labi atspoguļojas iekļaujošas nodarbinātības politikas trīs prioritāros virzienos, kas pielāgoti noteiktām mērķgrupām:

- (1) aktīvā darba tirgus politika bezdarbniekiem bez sociālās atstumtības riska;
- (2) visvairāk atstumto sociālo grupu sociālās iekļaušanas pasākumi, kas ietver arī nodarbinātības pasākumus;
- (3) nodarbinātības pasākumi personām ar invaliditāti.⁴¹⁷

Iekļaujošas nodarbinātības rīcībpolitika un tās izvērtējums⁴¹⁸

Uz personām ar invaliditāti pamatā attiecas atvērtā darba tirgus atbalsta pasākumi, tomēr šai mērķgrupai pieejami speciāli veidoti atbalsta pasākumi. Gan nacionālā, gan vietējā līmeņa pārvalde finansē un pārrauga atbalstu, kas tiek sniegts personu ar invaliditāti nodarbinātībai, taču pakalpojumus galvenokārt nodrošina nevalstiskais sektors, piesaistot arī ES projektu finansējumu.

Nodarbinātības atbalsts atvērtajā tirgū. Ja iepriekšējos gados Polijas tiesību aktos izdevīgāki nosacījumi tika radīti aizsargātajiem uzņēmumiem, tad šobrīd tiesību aktos vairāk tiek veicināta subsidētā nodarbinātība atvērtajā tirgū. Personām ar invaliditāti ir īpašas privilēģijas atvērtā tirgus apstākļos, piemēram, nedaudz garāks atvaļinājums vai samazināts darba laiks. Tikuši īstenoti atsevišķi projekti ar mērķi nodrošināt personām ar invaliditāti atbalstu profesionālajā jomā, vienlaikus rosinot pozitīvas pārmaiņas darba tirgū, kas tiek panākts, motivējot personu ar invaliditāti nodarbināšanu caur dažādiem atbalsta pasākumiem (piemēram, prakses vietām publiskajā pārvaldē). Darba devēji, kas nodarbina personas ar invaliditāti, var saņemt daļēju algas apmēra subsīdiju personai ar invaliditāti aizsargātā un brīvā darba tirgus kontekstā. Atbalsts tiek piemērots arī lauksaimniekiem un pašnodarbinātajiem nodokļu un maksājumu atlaižu veidā, nodrošinot iekļaujošu darba tirgu dažādās nodarbinātības jomās. Ir noteikts izmaksu apmērs, līdz kuram valsts sedz darba vietas pielāgošanu personu ar invaliditāti vajadzībām.

Vairāki pētījumi norāda, ka subsidēto nodarbinātības praksi Polijā raksturo smagnējais birokrātiskais process, kas neveicina darba devējus algot personas ar invaliditāti, īpaši mazos un vidējos uzņēmumos, kuriem nav pieejamā kapacitāte.

Kvotu sistēma. Lai gan lielākā daļa nodarbināto personu ar invaliditāti Polijā ir nodarbinātas brīvajā darba tirgū, daļa personu ar invaliditāti ir nodarbinātas kvotu sistēmas ietvaros. Polijā

⁴¹⁷ Topinska, A. (2013). Assessment of the implementation of the European Commission Recommendation on active inclusion. A Study of National Policies. Poland: 20. Pieejams:

<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9954&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴¹⁸ Detalizēts pasākumu apraksts pieejams pētījuma 5. pielikumā.

darbojas kvotu sistēma, kas paredz, ka ikvienam darba devējam, kurš nodarbina vairāk nekā 25 darbiniekus, jāizpilda 6% kvota. Gadījumos, kad tiek nodarbinātas personas ar smagāku invaliditātes pakāpi, var tikt pieņemts, ka viena persona aizpilda 2-3 darbavietas, ko kvotu sistēmas ietvaros paredzēts aizpildīt personām ar invaliditāti. Civildienesta likums un Likums par pašvaldību darbiniekiem paredz, ka publiskajā sektorā tām iestādēm, kurās mazāk nekā 6% darbinieku ir personas ar invaliditāti, pieņemot darbiniekus jādod priekšroka personām ar invaliditāti (izņemot gadījumus, kad vakance ir uz vadītāja amatu pašvaldības administrācijā). Kvotas neizpildīšanas gadījumā darba devējs var tikt sodīts, uzliekot pienākumu veikt iemaksas (*levy*) Valsts fondā personu ar invaliditāti rehabilitācijai 40.65% no vidējās darba algas apmērā par katru neaizpildīto darba vietu, kas personai ar invaliditāti būtu jāaizpilda kvotu sistēmas ietvaros. Tādējādi iegūtie līdzekļi tiek izmantoti personu ar invaliditāti rehabilitācijas un nodarbinātības veicināšanas programmu finansēšanai.⁴¹⁹ Darba devēji, kuri nespēj kvotu izpildīt, var samazināt izmaksas, kas saistītas ar soda sankciju izpildi, pērkot preces un pakalpojumus no uzņēmumiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti.⁴²⁰ Taču, kā norāda Eiropas Invaliditātes ekspertu akadēmiskā tīkla eksperti, kvotu sistēmas piemērotību personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanai, kā arī sistēmas efektivitāti nepieciešams izvērtēt, jo līdz šim sistēma nav pietiekami uzraudzīta un analizēta, turklāt Valsts fonds personu ar invaliditāti rehabilitācijai (*Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych*) norāda, ka gan publiskajā, gan privātajā sektorā daudzi darba devēji neizpilda prasības attiecībā uz kvotu izpildi.⁴²¹ Arī vienreizēju pētījumu rezultāti rāda, ka pašreizējā kvotu sistēma, par kuras neizpildi paredzētas soda sankcijas, ir mazāk efektīvs rīks personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanai nekā, piemēram, grantu izmaksa par nodarbinātajām personām ar invaliditāti.⁴²²

⁴¹⁹ Academic Network of European Disability Experts (2009). Poland – ANED country profile. Academic Network of European Disability experts (ANED) – VT/2007/005: 6. Pieejams: <http://www.disability-europe.net/content/aned/media/Poland%20-%20ANED%20country%20profile.pdf> [skatīts: 02.02.2017.] ; Koza, A. (2014). Payments to the State fund for the rehabilitation of disabled persons and grants for salaries as an instrument stimulating the employment of people with disabilities in Poland. “Research papers of Wrocław University of Economics” (*Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*), nr.351: 179. Pieejams:

<http://wir.bg.ue.wroc.pl/docstore/download.seam;jsessionid=2207F210C7E93B6FE6430C24C94E087E?fileId=WUT0851c9999d7341bc8a68ac3eccc76446> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴²⁰ Council of the European Union Country specific Recommendations. Brussels, 13 June 2016. Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/making-it-happen/country-specific-recommendations/index_en.htm [skatīts: 02.02.2017.]; Wapiennik, E. (2009). Report on the employment of disabled people in European countries: Poland. Academic Network of European Disability experts (ANED) – VT/2007/005: 9., 21. Pieejams: <http://www.disability-europe.net/content/aned/media/PL-11-ANED%202009%20Task%206%20Request-08B-Country%20update%20Employment%20-%20final.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴²¹ Priestly, M. (2015-16). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: European Union overview. Academic Network of European Disability Experts (ANED): 42. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%202015-16%20EU2020%20-%20EU28%20synthesis_final.doc [skatīts: 02.02.2017.]

⁴²² Koza, A. (2014). Payments to the State fund for the rehabilitation of disabled persons and grants for salaries as an instrument stimulating the employment of people with disabilities in Poland. “Research papers of Wrocław University of Economics” (*Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*), nr.351:

Nodarbinātības atbalsts sociālo uzņēmumu/sociālo kooperatīvu ietvaros. Sociālie kooperatīvi nodrošina darbu ilgstošiem bezdarbniekiem un personām ar invaliditāti. 2015. gadā Polijā bija reģistrēti 1310 kooperatīvi, kas galvenokārt darbojas dažādu pakalpojumu (piemēram, apkalpojošā sfēra, dārzkopība, remontdarbi, mājas aprūpe) nozarē. Kooperatīviem ir īpašs nodokļu politikas statuss, kā arī priekšroka vietējo pašvaldību izsludinātajos iepirkumos. Kooperatīvus galvenokārt finansē vietējās nodarbinātības aģentūras, kuras nodrošina speciālu finansiālu atbalstu kooperatīva dalībniekiem 12 mēnešu garumā. Tāpat finansiālu atbalstu var sniegt arī vietējās pašvaldības. Viens no sociālo uzņēmumu veidiem ir profesionālās rehabilitācijas centri, kas nodrošina darbavietu, kā arī sociālo, medicīnisko un profesionālo rehabilitāciju. Šos uzņēmumus finansē valsts fonds un vietējās pašvaldības. Uzņēmuma dalībniekam, sasniedzot noteiktu profesionālu attīstību, tiek veikta pāreja uz atvērto tirgu. Nereti šī atbalsta dalībnieki dažādu iemeslu dēļ paliek šajos uzņēmumos.⁴²³

Nodarbinātības atbalsts aizsargātajos uzņēmumos. Šobrīd šis ir starpposms starp profesionālās rehabilitācijas centru un atvērto darba tirgu. Kā iepriekš norādīts, iepriekšējās šī atbalsta priekšrocības ir salāgotas ar tām, kas pieejamas atvērta tirgū. Dažādu iemeslu ietekmē ne vienmēr notiek pāreja no šī posma uz atvērto darba tirgu, piemēram, nepietiekošs profesionālās pilnveides process vai darba vieta ir tik piemērota, ka neredz vajadzību tās nomaiņai, pat ja tā nesniedz pietiekamu finansiālo atlīdzību.⁴²⁴

Darba devējus motivējošie faktori. Polijā darba devēji var saņemt atbalstu transporta, rehabilitācijas medicīnas, speciāla aprīkojuma, konsultāciju pakalpojumu un citu personām ar invaliditāti nepieciešamu atbalsta pasākumu nodrošināšanai. Turklāt no konkurences pasargātajiem uzņēmumiem ir pieejams papildu atbalsts, piemēram, transporta pakalpojumi uz rehabilitācijas nometnēm, nometņu finansējums u.tml. Likums par Personīgo Ienākumu nodokli⁴²⁵ kopumā ļauj no konkurences pasargātajiem uzņēmumiem efektīvi plānot ar rehabilitācijas pasākumiem saistītos izdevumus, jo likums reglamentē subsīdiju sistēmu no Valsts fonda personu ar invaliditāti rehabilitācijai un pašu uzņēmumu rehabilitācijas fondu budžeta.⁴²⁶ Respektīvi, Polijā atbalsta formas, kuru uzdevums ir motivēt darba devējus nodarbināt personas ar invaliditāti, nodrošinot, lai šīs personu grupas nodarbināšana darba

186.-187. Pieejams:

<http://wir.bg.ue.wroc.pl/docstore/download.seam;jsessionid=2207F210C7E93B6FE6430C24C94E087E?fileId=WUT0851c9999d7341bc8a68ac3eccc76446> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴²³ The World Bank, (2014). Toward greater social inclusion in Poland. A qualitative assesment in three regions: 58-59. Pieejams:

<http://documents.worldbank.org/curated/en/572171468297309587/pdf/879930REPLACEMENT085208B000PUBLC00ACS.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴²⁴ Topinska, A. (2013). Assessment of the implementation of the European Commission Recommendation on active inclusion. A Study of National Policies. Poland: 23-24. Pieejams:

<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9954&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴²⁵ *Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych*, 26.07.1991. Pieejams:

<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910800350> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴²⁶ EC (2015). Seventh Disability High level group Report on the Implementation of the UN Convention on the Rights of persons with disabilities Pieejams ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14328&langId=en [skatīts: 02.02.2017.]:

devējiem neradītu papildu slogu, galvenokārt attiecas uz no konkurences aizsargātajiem uzņēmumiem. Savukārt par to, vai uzņēmumiem brīvā darba tirgus ietvaros pieejamais atbalsts reāli motivē darba devējus nodarbināt personas ar invaliditāti, valstī trūkst izvērtējuma un skaidru secinājumu.

Nodarbinātības atbalsta sistēmu 2013. gadā auditēja Augstākās kontroles birojs, kā rezultātā tika izdarīts secinājums par nepieciešamību uzlabot rekrutēšanas procedūru. Sistēmas efektivitāti var veicināt aktīvāka arodbiedrību iesaiste. Tomēr darba devēji reti pieņem darbā personas ar invaliditāti. Divas trešdaļas no ekonomiski aktīvajām personām ar invaliditāti ir nodarbinātas atklātajā darba tirgū (darba devēji, klienti, īpašnieki), bet viena trešdaļa aizsargātajā darba tirgū. Tikai mazāk nekā 5% izmanto iespēju saņemt sociālo iemaksu atgūšanas iespēju. Pārējie darbojas atklātajā darba tirgū bez īpaša atbalsta (jo darba devējs nenodarbina nepieciešamo personu ar invaliditāti īpatsvaru). Nepietiekams atbalsts ir personām ar dziļiem traucējumiem. Darba devēji nav brīvi no aizspriedumiem, kopējais ienākumu līmenis Polijā zems, bet nodokļi augsti. Nodarbinātības līmenis aug ļoti lēni.⁴²⁷ Līdz šim nav izdevies būtiski paaugstināt personu ar invaliditāti nodarbinātības līmeni, kā liecina Darbaspēka aptauja.⁴²⁸

Šīs jomas galvenie izaicinājumi ir saistīti arī ar nodarbinātības politikas **sadrumstaloto raksturu**. Uz šo problēmu norāda arī aptaujātie NVO pārstāvji. Polijā atbalsts personām ar invaliditāti nodarbinātības jomā nav koordinēts nacionālā līmenī. Tā vietā tas ir pieejams no publiskiem, privātiem un nevalstiskiem atbalsta sniedzējiem. Ne vienmēr sniegtais atbalsts ir pēctecīgs un noturīgs. Kā norāda pētnieki, nepieciešama “integrācijas reintegrācija”, proti, labāka sadarbība starp dažādiem atbalsta sniedzējiem. Šobrīd atbalsts personām ar invaliditāti tiek nodrošināts četros dažādos rīcībpolitikas sektoros, kas savstarpēji nav koordinēti un pārklājas, turklāt bieži netiek izvērtēta sniegto pakalpojumu efektivitāte:

- (1) profesionālā pilnveide un veselības rehabilitācija;
- (2) sociālā asistēšana;
- (3) nodarbinātības un darba tirgus pakalpojumi;
- (4) sociālās integrācijas atbalsts.

Piemēram, klientu vidū tiek augstu vērtētas nevalstiskā sektora nodarbinātības aģentūras cilvēkiem ar invaliditāti, kuras visbiežāk sniedz profesionālās un psiholoģiskās konsultācijas, izaugsmes trenera atbalstu. Taču šo organizāciju kapacitātes un iespēju sadrumstalotība neļauj saņemt nepieciešamu un pēctecīgu atbalstu. Tā vietā šīm NVO būtu jāspecializējas noteiktu mērķgrupu vajadzībās, piemēram, personas ar invaliditāti 50+ vecumā vai tamlīdzīgi.⁴²⁹

⁴²⁷ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2014: Poland

⁴²⁸ Central Statistical Office. Poland (2015). Labour Force Survey. Piejams: <http://stat.gov.pl/en/> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴²⁹ Klimczuk, A.(2015). Mixed Economy of Welfare Emerging in Poland: Outplacement and Non-Governmental Employment Agencies Examples: 26. Piejams: <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/65422/> [skatīts: 02.02.2017.]

Otrs būtisks izaicinājums ir **vājš intervenču/programmu izvērtējums un monitorings**. Trūkst pētījumu, kas izvērtē sniegto pakalpojumu, finansēšanas mehānismu un sadarbības formu efektivitāti. Bieži vien projektu izvērtēšana notiek tehniski, nesniedzot nepieciešamās zināšanas par tālāku programmu veidošanu. Tāpat pieejamie rādītāji un indikatori netiek izmantoti stratēģiju un programmu īstenošanas izvērtēšanā.⁴³⁰

Saskaņā ar aptaujāto NVO pārstāvju viedokli esošie valsts finansiālie atbalsta mehānismi uzņēmumiem kopumā ir veicinājuši cilvēku ar invaliditāti nodarbinātības pieaugumu atvērtajā darba tirgū, īpaši cilvēku ar zemu līdz vidēju invaliditātes pakāpi vidū. Nevalstiskais sektors norāda, ka pašreizējais atbalsta mehānisms nav vērsts uz personu ar smagu invaliditātes pakāpi nodarbinātības veicināšanu. Kā norāda viens no aptaujātajiem NVO pārstāvjiem, to varētu risināt ar jaunu pieeju darba spēju novērtēšanā. Vienlaikus nevalstiskais sektors norāda uz virkni šobrīd neizmantotām iespējām nodarbinātības veicināšanai, piemēram, pieejamo finansiālo atbalstu padarīt tieši pieejamu nevis uzņēmumam kā tas ir šobrīd, bet pašam darbiniekam, kas ļautu paredzēto finansējumu izmantot efektīvāk (vides pielāgošanas, nepieciešamo prasmju apguvē utt.). Tāpat NVO uzsver asistenta un *koučinga* pakalpojuma nepieciešamību, kas tiek vērtēts kā efektīvs atbalsta mehānisms darba meklēšanas un adaptācijas posmā, kad darbs tiek iegūts. Tāpat transporta pieejamība ir vitāls faktors personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanai. Ņemot vērā, ka finansiālais atbalsts uzņēmumiem motivē pieņemt darbā darbiniekus ar invaliditāti, šī atbalsta tālāka attīstība (piemēram, nodokļu atlaides) ir nepieciešama.

Labās prakses piemēri

Kopienas stiprināšana sociālās atstumtības mazināšanā. Sociālā atstumtība ir saistīta ne tikai ar darba trūkumu, bet arī ar plašāku aktivitāšu trūkumu (izglītības, kultūras, sporta, veselības, drošības, atpūtas aktivitātēm).

Pēcpievienošanās lauku atbalsta projekts⁴³¹ (*Post Accession Rural Support Project*) ir saņēmis ārkārtīgi augstu atzinību kā iedvesmojošs un noderīgs sociālās iekļaušanas projekts. Projekta būtība bija ļaut kopienai pašai pieņemt lēmumu par veidiem, kā sasniegt viņu vajadzību nodrošināšanu, proti, cilvēki no dažādām sociālās atstumtības grupām vietējā līmenī iniciēja tādus pasākumus, kas, viņuprāt, vislabāk palīdzētu risināt šo konkrēto grupu vajadzības. Pēc tam vietējā pašvaldība, algojot vietējās NVO, nodrošināja prioritāro pakalpojumu sniegšanu kopienu mērķgrupām (jaunieši, seniori, cilvēki ar invaliditāti). Pakalpojumu klāsts tika nodrošināts atbilstoši konkrēto mērķgrupu vajadzībām, sniedzot dažāda veida atbalstu, piemēram, apmācības, juridiskās konsultācijas, palīdzību vardarbības gadījumu risināšanā un darba atrašanās. Būtiski arī tas, ka katra no šīm grupām varēja stiprināt ne vien savu rīcībspēju, bet arī sadarbību ar līdzcilvēkiem.⁴³²

⁴³⁰ Ibid

⁴³¹ The World Bank, (2014). Toward greater social inclusion in Poland. A qualitative assesment in three regions. Pieejams: <http://documents.worldbank.org/curated/en/572171468297309587/pdf/879930REPLACEM085208B000PUBLI C00ACS.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴³² Ibid

Līdzīgi kā Pēcpievienošanās lauku atbalsta projekts, arī **Vietējās aktivitātes programma**⁴³³ (*Local Activity Programm*) darbojās saskaņā ar līdzīgiem principiem, proti, pati kopiena identificēja vissvarīgākās problēmas un meklēja tām risinājumus. Šo programmu koordinēja vietējie sociālo pakalpojumu centri. Finansējums šīs programmas īstenošanai tika piešķirts no ES.

Kā norādīts iepriekš, datu vākšana, uzkrāšana un analīze ir problemātiska joma nodarbinātības rīcībpolitikas īstenošanas izvērtēšanā un tālākā plānošanā, īpaši reģionālos un vietējos kontekstos Polijā. **Malapolskie Reģionālais sociālās politikas centrs**⁴³⁴ (*Malapolskie Regional Center for Social Policy*) ir iesaistīto pušu novērtēts centrs, kas iniciējis regulāru politikas analīzi reģionālā griezumā, uzkrājot un analizējot datus par konkrēto reģionu. Tāpat centrs darbojas kā sadarbības platforma starp akadēmiskām institūcijām, pētniecības centriem, NVO un reģionālās pārvaldības institūcijām, īstenojot zināšanu apmaiņu un kopīgi veidojot reģionālās stratēģijas un programmas.

Polijas nodarbinātības atbalsts itin bieži fokusējas uz kompleksu, ilgstošu un starpdisciplināru atbalstu darba meklētājiem, bieži vien fokusējoties ne tikai uz darba atrašanu, bet arī citām vajadzībām (sociālam, psiholoģiskām, izglītības, veselības). Tādējādi tiek palielinātas ne tikai darba atrašanas iespējas, bet arī sociālās iekļaušanās līmenis. Viens no šādiem piemēriem ir **Profesionālā atbalsta centrs personām ar intelektuālu invaliditāti Jaroslawā**⁴³⁵ (*Centre for Professional Advice and Support of Persons with Intellectual Disabilities in Jaroslaw*). Tas ir novērtēts kā efektīvs atbalsta resurss, kurš fokusējas uz kompleksām un individuālām vajadzībām pielāgota atbalsta sniegšanu ar mērķi iegūt darbu atvērtā darba tirgū un uzsākt neatkarīgu dzīvi. Atbalstu sniedz dažādu speciālistu (sociālās aprūpes, veselības aprūpes, juristu utt.) komanda atkarībā no klienta vajadzībām. Tāpat atbalsta plāns tiek veidots elastīgs atkarībā no konkrētās situācijas.

Galvenie secinājumi

Invaliditātes definīcija Polijā nav konsekventa, tomēr tā iekļauj pazīmes, kas kopumā atbilst Konvencijas izpratnei par invaliditāti. Polijas NVO salīdzinoši vairāk fokusējas uz pakalpojumiem, ne iesaisti politiskās aktivitātēs, un tās saņem finansējumu no valsts fonda pakalpojumu sniegšanai personām ar invaliditāti.

Izteikts fokuss uz bērnu tiesību aizsardzību Polijā ir ļāvis veidot atbilstošu iekļaujošas izglītības rīcībpolitiku, taču šobrīd trūkst labākas šīs jomas sinerģijas ar ģimenes atbalsta politiku. Iekļaujošas izglītības jomā pastāv arī tādas problēmas kā neskaidra finansējuma plūsma, kas nereti netiek novirzīta līdz pat bērnam ar invaliditāti un viņa izglītības iestādei. Tāpat arī Polijā joprojām aktuāla problēma ir diskriminējoša attieksme pret bērniem ar invaliditāti, kuras dēļ joprojām tiek kavēta bērnu ar invaliditāti integrēšana vispārējās izglītības iestādēs.

⁴³³ Ibid

⁴³⁴ Ibid

⁴³⁵ Leonardo Partnership N. 2012-1-FR1-LEO04-35551: 'Adapting services for persons with disabilities to new users'. Best Practices Summary Report. Pieejams:

http://www.easpd.eu/sites/default/files/sites/default/files/best_practices_summary_report.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

Aktīvā darba tirgus politikas pieeja ir veicinājusi nodarbinātības pasākumu attīstību un ieviešanu personām ar invaliditāti, stiprinot aktīvu un produktīvu pozīciju sabiedrībā. Tomēr šobrīd ir trūkumi atbalsta koordinācijā starp valsts, privātā un nevalstiskā sektora organizācijām. Nodarbinātības jomā personām ar invaliditāti pieejamais atbalsts ir sadrumstalots un pieejams no dažādiem avotiem, trūkst izteiktākas valsts koordinācijas pakalpojumu piešķiršanā. Tāpat arī ir smagnējs birokrātiskais process, kas kavē aktīvāku atbalsta pasākumu izmantošanu.

3.1.5. Čehija

Invaliditātes jēdziena definējums tiesību aktos

2009.gada 28.septembrī Čehija ratificēja Konvenciju, kas paredz personu ar invaliditāti tiesību nodrošināšanu dažādās dzīves jomās, t.sk. izglītībā un nodarbinātībā, un tā stājās spēkā 2009.gada 28.oktobrī. Konvencijas Fakultatīvais protokols Čehijā nav ratificēts.⁴³⁶ Neraugoties uz Konvencijas ratifikācijas faktu, Čehijas tiesiskajā sistēmā **joprojām nepastāv vienota invaliditātes vai personu ar invaliditāti definīcija**. Tā vietā definīcijas tiek sniegtas konkrētu normatīvo aktu ietvaros:⁴³⁷

Pretdiskriminācijas likums⁴³⁸ nosaka, ka invaliditāte ir fiziska, sensora, garīga, intelektuāla vai cita veida invaliditāte, kas kavē vai var kavēt personu īstenot tās tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi likumā noteiktajās jomās. Savukārt nodarbinātības likums⁴³⁹ nosaka, ka persona ar invaliditāti ir persona, kas:

- (1) kvalificējas invaliditātes trešajai pakāpei Sociālās apdrošināšanas aģentūras noteiktajā kārtībā;
- (2) kvalificējas invaliditātes pirmajai vai otrajai pakāpei Sociālās apdrošināšanas aģentūras noteiktajā kārtībā;
- (3) veselības stāvokļa dēļ kvalificējas kā nelabvēlīgā stāvoklī esoša, saskaņā ar Čehijas Nodarbinātības dienesta atzinumu.⁴⁴⁰

⁴³⁶ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2013). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of State parties due in 2011: Czech Republic: 4. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fCZE%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]

⁴³⁷ Ibid.: 5.-6.

⁴³⁸ Pretdiskriminācijas likums (*Anti-discrimination Act*) // Nr. 198/2009 Coll. (pieņemts: 23.04.2008.), 5.panta 6.daļa. Pieejams: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Antidiscrimination_Act.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁴³⁹ Nodarbinātības likums (*Act on Employment*) // Nr. 435/2004 (pieņemts: 13.05.2004.), 67.pants. Pieejams: https://portal.mpsv.cz/sz/obecne/prav_predpisy/akt_zneni/zoz_od_1-4-2012_en.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁴⁰ Nelabvēlīgā stāvoklī esoša persona šajā gadījumā nozīmē personu, kuras spēja veikt darbu vai citas pastāvīgas, ienesīgas nodarbošanās ir saglabāta, taču kuras spēja turpināt pašreizējo darbu, iepriekš veikto darbu vai izmantot esošo kvalifikāciju ir būtiski ierobežota ilgtermiņā sliktā veselības stāvokļa dēļ.

Izglītības likums⁴⁴¹ nosaka, ka invaliditāte nozīmē garīgu, fizisku, redzes vai dzirdes invaliditāti, runas traucējumus, daudzskaitlīgu (*multiple*) invaliditāti, autismu un attīstības traucējumus attiecībā uz mācīšanos vai uzvedību.⁴⁴²

Izglītības likumā un Nodarbinātības likumā ietvertās definīcijas ir izstrādātas un tiek izmantotas, lai īstenotu rīcībpolitiku, tostarp nodrošinātu atbalsta pasākumus, kas attiecas uz personām ar invaliditāti. Proti, šīs definīcijas pieļauj invaliditātes fakta konstatēšanu pēc noteiktiem kritērijiem, kas attiecīgi ļauj invaliditāti izmantot kā kritēriju noteiktu pasākumu vai pakalpojumu piešķiršanai.

Pretdiskriminācijas likums rada tiesisko pamatu personu ar invaliditāti tiesību aizstāvībai gan attiecībā uz izglītību un nodarbinātību, gan citām dzīves jomām, paredzot katra iespējamā tiesību pārkāpuma gadījuma individuālu izvērtēšanu, pieļaujot brīvākas invaliditātes definēšanas iespējas. Likumā tiek atrunāts, ka tieša diskriminācija nozīmē tāda veida darbību vai darbības trūkumu, kā rezultātā persona uz dažādu kritēriju, t.sk. invaliditātes, pamata saskaras ar mazāk labvēlīgu attieksmi nekā cita persona līdzīgā situācijā.⁴⁴³ Tas nozīmē, ka gan izglītības, gan nodarbinātības jomā atbildīgajām personām ir pienākums nodrošināt tādus apstākļus, kas būtu vienlīdz labvēlīgi gan pret personām bez invaliditātes, gan personām ar invaliditāti. Turklāt likumā attiecībā uz nodarbinātību īpaši tiek atrunāts, ka netieša diskriminācija uz invaliditātes pamata ir atteikšanās vai kavēšanās veikt pasākumus, lai nodrošinātu un spējīnātu personas ar invaliditāti pieejamību konkrētam darbam, konkrētu darba uzdevumu vai pienākumu veikšanu, profesionālo konsultāciju izmantošanas iespējas vai dalību citās specializētās apmācībās, vai pakalpojumu izmantošanu, kas paredzēti sabiedrībai kopumā, ja vien šie pasākumi neradītu nesamērīgu slogu. Lemjot par to, vai attiecīgie pasākumi rada nesamērīgu slogu, tiek izvērtēti

- (1) ieguvumi (vērtība), ko pasākumu īstenošana sniegtu personai ar invaliditāti;
- (2) ar pasākumu īstenošanu saistītā finansiālā sloga pieņemamība fiziskām vai juridiskām personām, kuras ir atbildīgas par pasākumu īstenošanu;
- (3) finansiālu un cita veida atbalsta formu pieejamība pasākumu īstenošanai;
- (4) alternatīvu darbību/pasākumu veikšanas iespējas ar mērķi nodrošināt attiecīgās personas ar invaliditāti vajadzības.

⁴⁴¹ Par pirmsskolas, pamata, vidējo, augstāko profesionālo un citu izglītību (Izglītības likums) (*On Pre-school, Basic, Secondary, Tertiary Professional and Other Education (the Education Act)*) // Nr. 561/2004 (pieņemts: 24.09.2004.), 16.panta 2., 3.daļa. Pieejams:

www.msmt.cz/uploads/VKav_200/Act_561_2011/edu_act_2011.doc [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁴² Atrašanās nelabvēlīgā stāvoklī veselības kontekstā nozīmē pavājinātu veselības stāvokli, ilgtermiņa saslimšanu vai mazāk smagus veselības traucējumus, kas rezultējas mācīšanās un uzvedības traucējumos, kas jāņem vērā izglītības ietvaros

⁴⁴³ Pretdiskriminācijas likums (*Anti-discrimination Act*) // Nr. 198/2009 Coll. (pieņemts: 23.04.2008.), 2.panta 3.daļa. Pieejams: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Antidiscrimination_Act.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

Automātiski tiek noteikts, ka pasākums nerada nesamērīgu slogu, ja tā īstenošanu fiziskai vai juridiskai personai paredzēts veikt tiesību aktu ietvaros.⁴⁴⁴

Pretdiskriminācijas likums, kā arī Izglītības likums un Nodarbinātības likums nodrošina nepieciešamos apstākļus, lai iespējamu tiesību pārkāpumu, kas saistīti ar vienlīdzīgas attieksmes vai diskriminācijas jautājumiem, gadījumā cietusī persona varētu vērsties tiesā tiesību aktos noteiktajā kārtībā.⁴⁴⁵

Kā norāda ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja, dažādās invaliditātes definīcijas joprojām ir veidotas saskaņā ar medicīnisko, nevis Konvencijā noteikto pieeju. Komiteja rosina Čehijai krietni **pilnveidot šos trūkumus invaliditātes definēšanā.**⁴⁴⁶

Izglītības politikas joma

*Personu ar invaliditāti izglītības situācijas raksturojums*⁴⁴⁷

Priekšlaicīgi mācības pametušo personu ar invaliditāti 18-24 gadu un 18-29 gadu vecuma grupās līmenis Čehijā ir zemāks nekā vidēji Eiropas Savienībā (attiecīgi Čehijā 16,6%, ES 21,5%; un Čehijā 10,8%, ES 22,4% 2013. gadā) (skatīt tabulu 3.49.). Tomēr, salīdzinot ar nacionālajiem rādītājiem personu bez invaliditātes grupā, šis rādītājs ir vairāk nekā 3 reizes lielāks vecuma grupā 18-24 gadi un vairāk nekā 2 reizes lielāks vecuma grupā 18-29 gadi. Jāsecina, ka Čehijā personas ar invaliditāti mācības nepabeidz 2-3 reizes biežāk nekā personas bez invaliditātes.

Valsts		18-24 gadu vecuma grupā	18-29 gadu vecuma grupā
ES-28 (vidēji)	Ar invaliditāti	21,5	22,4
	Bez invaliditātes	9,4	10,9
Čehija	Ar invaliditāti	16,6	10,8
	Bez invaliditātes	5	4,9

3.49. tabula. Mācības priekšlaicīgi pārtraukušās personas ar invaliditāti 2013.gadā (%)⁴⁴⁸

Salīdzinot ar Eiropas Savienības vidējiem rādītājiem, kā arī ar nacionālajiem rādītājiem attiecībā uz personām bez invaliditātes, Čehijā ir neliels augstāko izglītību ieguvušo personu ar invaliditāti skaits gan 30-34 gadu, gan 30-39 gadu vecuma grupā (attiecīgi 14,1% personu ar invaliditāti Čehijā, 28% personu ar invaliditāti ES, 30,4% personu bez invaliditātes Čehijā;

⁴⁴⁴ Pretdiskriminācijas likums (*Anti-discrimination Act*) // Nr. 198/2009 Coll. (pieņemts: 23.04.2008.), 3.panta 2.-4.daļa. Pieejams:

http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Antidiscrimination_Act.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁴⁵ Ibid.: 10., 11.pants.

⁴⁴⁶ UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities, (2015). Concluding observations on the initial report of the Czech Republic. Pieejams: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/098/68/PDF/G1509868.pdf?OpenElement> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁴⁷ Pētījuma tapšanas brīdī jaunākie pieejami dati par personu ar invaliditāti izglītību Čehijā salīdzinošā griezumā ar ES ir EU-SILC apsekojuma dati, kas tiek publicēti ar nobīdi un šobrīd atspoguļo situāciju 2013. gadā.

⁴⁴⁸ EU-SILC UDB 2013 dati.

16,1% personu ar invaliditāti Čehijā, 26,8% personu ar invaliditāti ES, 24,9% personu bez invaliditātes Čehijā) (skatīt tabulu 3.50.).

Valsts		30-34 gadu vecuma grupā	30-39 gadu vecuma grupā
ES-28 (vidēji)	Ar invaliditāti	28	26,8
	Bez invaliditātes	40,7	38,9
Čehija	Ar invaliditāti	14,1	16,1
	Bez invaliditātes	30,4	24,9

3.50. tabula. Terciāro vai līdzvērtīgu izglītību ieguvušās personas ar invaliditāti 2013.gadā (indikatīvie izlasē balstītie dati) (%)⁴⁴⁹

Turklāt 2008.-2013. gada periodā augstāko izglītību ieguvušo personu ar invaliditāti skaits Čehijā ir samazinājies (no 16,8% 2008. gadā līdz 14,1% 2013. gadā (skatīt tabulu 3.51.).⁴⁵⁰ Tā kā nacionālajos rādītājos novērojamas svārstības, nevis vienmērīgas situācijas izmaiņas, dziļākai situācijas izpratnei būtu nepieciešama papildu analīze. Taču, tā kā iekļaujošas izglītības principi Čehijas likumdošanā nostiprināti tikai pēc 2013. gada, jāsecina, ka izmaiņas laika periodā, par kuru pieejami dati, ietekmējuši citi faktori.

Valsts		2008	2009	2010	2011	2012	2013
ES-28 (vidēji)	Ar invaliditāti	20,4	21,6	22,8	27,1	27,8	28
	Bez invaliditātes	33,1	35,4	37	36,9	39,3	40,7
Čehija	Ar invaliditāti	16,8	15,1	9,2	16,4	16	14,1
	Bez invaliditātes	15,8	17,9	20,8	25,3	27,4	30,4

3.51. tabula. Tendences terciāro izglītību ieguvušo personu ar invaliditāti 30-34 gadu vecuma grupā (%)⁴⁵¹

Institucionālais ietvars

Sabiedriskais tiesību aizstāvis ir Čehijas ombuds, kas izskata diskriminācijas gadījumus un nodrošina atbalstu šādos gadījumos. Ombuds veic vizītes dažādās institūcijās ar ierobežotām brīvībām, t.sk., bērnu ar īpašām vajadzībām institūcijās. Ombuds šobrīd ir nozīmēts kā atbildīgā institūcija Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas uzraudzībā.

Darba un sociālo lietu ministrija ir galvenā institūcija, koordinējot un īstenojot sociālās aprūpes, darba, ģimenes un bērnu politiku. Ministrija ir nozīmēta kā atbildīgā institūcija par Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanā.

Izglītības, jaunatnes un sporta ministrija ir galvenā institūcija izglītības politikas koordinēšanā un īstenošanā. Ministrija ir arī atbildīga gan par parastajām izglītības iestādēm, gan par speciālajām institūcijām (piemēram, bērnu nami, psihiatriskās korekcijas nami nepilngadīgajiem likuma pārkāpējiem, speciālās skolas).

⁴⁴⁹ Ibid.

⁴⁵⁰ Šiška, J. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Czech Republic. Academic Network of European Disability Experts (ANED): 15.-17., 21.-22. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/CZ%20-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_ready%20for%20WEB.doc [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁵¹ Ibid.

Veselības ministrija ir galvenā institūcija veselības aprūpes, sabiedrības veselības, veselības apdrošināšanas jomā. Ministrija ir arī atbildīga par speciālām veselības aprūpes iestādēm kā, piemēram, bērnunamam, kas paredzēti bērniem līdz trīs gadu vecumam.

Iekšlietu ministrija ir atbildīgā par nacionālās politikas īstenošanas pārraudzību reģionālā un lokālā līmenī.

Reģionālās un pašvaldību institūcijas ir atbildīgas par īpašu bērnu sociālo un tiesisko aizsardzību. Piemēram, pašvaldības ar paplašinātām kompetencēm var vērsties tiesā kā bērnu tiesību aizstāves. Reģionālie biroji pārrauga pašvaldību darbu šajā jomā.

Cilvēku ar invaliditāti valdības padomei ir valdības padomdevēja funkcija. Padomes sastāvā ir ministru prezidents, ministri, Čehijas Nacionālās invaliditātes padomes pārstāvis, nozares eksperti, NVO pārstāvji. Šī padome izstrādāja nacionālo plānu 2010.-2014. gadam vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai personām ar invaliditāti.

Čehijas Nacionālās invaliditātes padome ir galvenā NVO cilvēku ar invaliditāti tiesību aizsardzībā. Padome monitorē personu ar invaliditāti situāciju valstī, konsultē tiesību aktu projektus, kā arī piedalās vairākās valdības padomēs, t.sk., Cilvēku ar invaliditāti valdības padomē un Pilsētu un pašvaldību asociācijā. Šī padome savu darbu ir vairāk fokusējusi uz pieaugušiem un mazāk - uz bērniem ar īpašām vajadzībām.

NVO loma

NVO ir būtiska loma dažādu **sociālo pakalpojumu sniegšanā**, piemēram, sociālais darbs, bērnu tiesiskā aizsardzība, bērnu aprūpe un vecāku nodarbinātība. NVO sektoru galvenokārt finansē ES fondi.⁴⁵² Čehijas situācijā nevalstiskais sektors kalpo arī kā **cilvēktiesību aizstāvis**, īpaši diskriminējošas politikas un prakses gadījumos. Piemēram, NVO ir aktīvas, sagatavojot alternatīvos vai t.s. “ēnu” ziņojumus, īpaši cilvēktiesību jomā. Aptaujātie NVO pārstāvji arī norāda, ka netiek pietiekami un sistemātiski iesaistīti politikas veidošanas procesos.

Izglītības politikas prioritātes

Čehijā iekļaujošās izglītības nonākšana politisko prioritāšu sarakstā ir bijis garš un sarežģīts process. Tikai pagājušajā gadā **iekļaujošā izglītība** tika nostiprināta izglītības tiesību aktos, bet pilnvērtīgākā praksē to sāka īstenot tikai šī gada septembrī.⁴⁵³ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām ir palīdzējusi nostiprināt iekļaujošas izglītības principus valstī. To, piemēram, atspoguļo jaunā politikas plānošanas dokumenta kvalitāte personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanā (“Nacionālais plāns 2015.-2020. gadam vienlīdzīgu iespēju

⁴⁵² Sirovatka, T. (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies. Czech Republic: 9. Pieejams:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=lv&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁵³ Decree No.27/2016 Coll., On the education of pupils with special educational needs and gifted pupils. Stājas spēkā ar 01.09.2016. Pieejams (šobrīd tikai čehu valodā):

http://www.msmt.cz/uploads/vyhlaska_c._272016_sb._o_vzdelavani_zaku_se_specialnimi_vzdelavacimi_potrebami_a_zaku_nadanych.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

veicināšanai personām ar invaliditāti”)⁴⁵⁴. Plānošanas dokuments ir veidots, balstoties uz konvencijā iekļautajām normām un principiem. Tomēr, kā uzsver NVO sektors, plānošanas dokumentā nav iekļauti pasākumi ģimenēm, kurās aug bērns/-i ar īpašām vajadzībām.⁴⁵⁵

Lielās grūtības prioritizēt iekļaujošo izglītību var saistīt ar diviem faktoriem. Viens no tiem ir saistīts ar **sadrumstalotu kompetenču sadalījumu** starp sociālo lietu, izglītības, tiesību un veselības politikas jomām **bērnu tiesību aizsardzībā**, uz ko arī norāda aptaujātie NVO pārstāvji. Šāda sadrumstalotība ir rezultējies arī ar nepietiekamu bērnu ar īpašām vajadzībām tiesību aizsardzību. Piemēram, Nacionālajā stratēģijā 2008.-2018. gadam par vardarbības pret bērnu novēršanu vardarbības novēršana pret bērnu ar īpašām vajadzībām nav minēta.⁴⁵⁶ Bērnu tiesību aizsardzība un tieši bērni ar īpašām vajadzībām un viņu ģimenes nav arī nevalstiskā sektora uzmanības fokusā. Nesen aizsāktā deinstitutionalizācija ir ļāvusi sākt pievērst lielāku uzmanību bērniem ar īpašām vajadzībām.⁴⁵⁷ Šo jomu ietekmējusi arī valsts ilgstošā **tradīcija institucionalizēt** gan personas ar invaliditāti, gan bērnus ar un bez īpašām vajadzībām. Piemēram, bērnu institucionalizācija “sociālu iemeslu dēļ” joprojām ir plaši izplatīta prakse par spīti deinstitutionalizācijas uzsākšanai. Gan starptautiskās, gan nacionālās cilvēktiesību organizācijas ir asi kritizējušas Čehijas institucionalizācijas politiku un praksi, kas saistīta ar diskrimināciju un smagiem cilvēktiesību pārkāpumiem šādās institūcijās.^{458,459,460} Kā norāda

⁴⁵⁴ National Plan for the Promotion of Equal Opportunities for Persons with Disabilities 2015–2020 // Apstiprināts ar Čehijas Republikas valdības 2015.gada 25.maija rezolūciju Nr.385: 42.-47. Pieejams: https://www.vlada.cz/assets/ppov/vvzpo/National-Plan-for-the-Promotion-of-Equal-Opportunities-for-Persons-with-Disabilities-2015_2020.docx [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁵⁵ Replies and comments of Czech NGOs and DPOs to the list of issues on the initial report of the Czech Republic for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/Shared%20Documents/CZE/INT_CRPD_CSS_CZE_19782_E.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁵⁶ Alternative report for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2011): 3. Pieejams: http://www.mdac.info/sites/mdac.info/files/czech_crpd_alt_report_en.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁵⁷ Kopal, J. (2013). Country Report on the Czech Republic for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities: 32. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474418/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474418_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474418/IPOL-LIBE_ET(2013)474418_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁵⁸ Alternative report for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2011).Pieejama: http://www.mdac.info/sites/mdac.info/files/czech_crpd_alt_report_en.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁵⁹ The UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2015) Concluding observations on the initial report of the Czech Republic. Pieejams: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/098/68/PDF/G1509868.pdf?OpenElement> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁶⁰ Replies and comments of Czech NGOs and DPOs to the list of issues on the initial report of the Czech Republic for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/Shared%20Documents/CZE/INT_CRPD_CSS_CZE_19782_E.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

izglītības jomas NVO pārstāvis, segregētas domāšanas tradīcija joprojām ir klātesoša Čehijas publiskajā diskursā, pat izglītības politikas veidotāju un īstenotāju vidū.^{461,462}

*Iekļaujošas izglītības rīcībpolitika un tās izvērtējums*⁴⁶³

Bērni ar invaliditāti izglītību var iegūt speciālajās skolās, speciālās klasēs vispārējās izglītības skolās vai vispārējās izglītības skolās, saņemot papildu atbalstu. Lai arī jau iepriekš mēģināts nodrošināt iekļaujošu izglītību⁴⁶⁴, nesenie grozījumi Izglītības likumā ir noteikuši stingrāku atteikšanos no segregētas izglītības un pievēršanos iekļaujošai izglītībai. Līdz ar jaunajiem grozījumiem izglītības tiesību aktos iekļaujošās izglītības nodrošināšanai tiek paredzēts papildu finansējums, atbalsta resursi gan pedagogiem, gan bērniem (piemēram, izglītības atbalsta centru iesaiste, mācību asistenti skolās). Mācību palīglīdzekļu un pedagoģu, t.sk. atbalsta pedagoģu atalgojuma izdevumus sedz no valsts budžeta. Šis ir būtisks uzlabojums, jo līdz šim finanšu un citi resursi skolās netika nodrošināti, nereti šīs izmaksas sedzot bērna ar īpašām vajadzībām vecākiem. Iekļaujošā izglītība tiek finansēta no valsts budžeta, taču lielu daļu sedz ES fondu finansējums. Šī ir apzināta valsts stratēģija noteiktās jomās (piemēram, aktīvā darba tirgus politika, iekļaujošā izglītība utt.), proti, trūkstošo nacionālo finansējumu aizstāt ar ES fondu finanšu resursiem.⁴⁶⁵

Jaunie izglītības grozījumi paredz novērst šobrīd diskriminējošo situāciju augstākajā izglītībā, kur līdz šim studentiem ar īpašām vajadzībām nav bijis pieejams nekāds valsts noteikts atbalsts studijām augstskolās. Nelielas pārmaiņas šajā jomā notiek, augstskolām saņemot finansiālu atbalstu no Izglītības, jaunatnes un sporta ministrijas un ES fondiem atbalstu centru izveidei augstskolās.⁴⁶⁶ Detalizētu uz iekļaujošas izglītības īstenošanu vērsto pasākumu apkopojumu visos izglītības līmeņos (pirmsskolas izglītība, pamatizglītība, vidējā izglītība, arodizglītība, amatizglītība, augstākā izglītība) skatīt 4. pielikumu.

Tā kā tikai nesen ir uzsākts ieviest jauno iekļaujošās izglītības pieeju, rezultāti par tās efektivitāti vēl nav pieejami. Tajā pašā laikā iepriekš veiktie pētījumi un izvērtējumi labi izgaismo tās problēmas un izaicinājumus, ar kuriem jaunajai pieejai būs jātiekas galā. Viens no būtiskākajiem izaicinājumiem ir saistīts ar aizspriedumiem par iekļaujošo izglītību un priekšstatiem par bērniem ar īpašām vajadzībām kopumā. Kā norādīts iepriekš, šī politika

⁴⁶¹ Intervija ar izglītības NVO *EDUin* pārstāvi (2016). Pieejams: <http://www.czech.cz/en/Life-Work/EDUin%E2%80%99s-Bob-Kartous-inclusive-education-in-the-Cz> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁶² Kopal, J. (2013). Country Report on the Czech Republic for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities.; 28. Pieejams:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474418/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474418_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474418/IPOL-LIBE_ET(2013)474418_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁶³ Detalizēts pasākumu apraksts pieejams pētījuma 4. pielikumā.

⁴⁶⁴ Smyth, F. et.al. (2014). Inclusive education in progress: policy evolution in four European countries, *European Journal of Special Needs Education*, 29:4, 433-445.

⁴⁶⁵ Sirovatka, T. (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies. Czech Republic: 9. Pieejams:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=lv&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁶⁶ Biewer, G. et.al. (2015). Pathways to inclusion in European higher education systems. *ALTER - European Journal of Disability Research / Revue Européenne de Recherche sur le Handicap*, 9 (4): 283

sastopas ar plašu rezistenci, apšaubot tās “piemērotību” Čehijas izglītības sistēmai un tradīcijām. Starp dažādām iesaistītajām pusēm ir izplatīts uzskats, ka bērniem ar īpašām vajadzībām vispiemērotākā izglītība ir speciālās skolās.^{467,468} Kā norāda arī aptaujātie NVO pārstāvji, šāds uzskats ir izplatīts arī skolu un pedagogu vidū. Ziņojumi arī rāda, ka prakse ņemt vērā pašu bērnu vajadzības un pieredzi nav izplatīta.⁴⁶⁹ To arī atspoguļo vispārēju datu trūkums par bērniem ar īpašām vajadzībām. Piemēram, nav zināms, cik bērnu ar īpašām vajadzībām dzīvo institūcijās vai cik bērnu deinstitucionalizācijas rezultātā ir atgriezti kopienā.⁴⁷⁰

Daži veiktie pētījumi dod iespēju nedaudz izgaismot bērnu ar īpašām vajadzībām izglītības pieredzi Čehijā. Piemēram, pētījums par vidusskolēnu ar īpašām vajadzībām, kas mācās parastās skolās, emocionālām un sociālām vajadzībām rādīja, ka skolotāju un pārējo bērnu attieksme ir kopumā atvērta. Taču šo skolēnu pieredze arī rādīja, ka ierastās izglītības tradīcijas mēģina pielāgot skolēniem, nevis otrādi. Tāpat nepieciešama labāka skolotāju kompetenču sagatavošana darbam klasēs ar dažādiem bērniem.⁴⁷¹ Arī uz to norāda aptaujātie NVO pārstāvji. Vairāki pētījumi ir devuši balsi arī studentiem ar īpašām vajadzībām, kuriem līdz šim nav bijis pieejams nekāds valsts noteikts atbalsts. Vairāki pētījumi atklāj ļoti līdzīgas studentu ar īpašām vajadzībām pieredzes, proti, mācības augstākās izglītības iestādēs ir pieejamas tikai tiem studentiem ar īpašām vajadzībām, kuriem pieejams personīgs finansējums un atbalsta iespējas. Turklāt studenti ar īpašām vajadzībām saskaras ne tikai ar institucionāliem šķēršļiem, bet arī diskrimināciju un negatīvu attieksmi no augstskolu akadēmiskā un administratīvā personāla.^{472,473} Tāpat šie pētījumi uzrāda, ka īpašu lomu ieņem universitātes piešķirtie (piemēram, apmācīti studenti) vai personīgi algotie asistenti, kas ne tikai sniedz nepieciešamo atbalstu izglītības iegūšanā, bet ir arī svarīgs atbalsta punkts labākai darba tirgus piekļuvei un neatkarīgas dzīves perspektīvai.⁴⁷⁴

⁴⁶⁷ Intervija ar izglītības NVO *EDUin* pārstāvi. Pieejams: <http://www.czech.cz/en/Life-Work/EDUin%E2%80%99s-Bob-Kartous-inclusive-education-in-the-Cz> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁶⁸ Kopal, J. (2013). Country Report on the Czech Republic for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities: 28. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474418/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474418_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474418/IPOL-LIBE_ET(2013)474418_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁶⁹ Alternative report for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2011). Pieejams: http://www.mdac.info/sites/mdac.info/files/czech_crpd_alt_report_en.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁷⁰ Kopal, J. (2013). Country Report on the Czech Republic for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities: 23. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474418/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474418_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474418/IPOL-LIBE_ET(2013)474418_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁷¹ Hanková, M. and Soňa Vávrová, S. (2016). Emotional and Social Needs of Integrated Disabled Students in Secondary School Environment. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 217(5), 229-238

⁴⁷² Berggren, U.J. et al. (2016). Disabled students' experiences of higher education in Sweden, the Czech Republic, and the United States – a comparative institutional analysis, *Disability & Society*, 31 (3), 339-356

⁴⁷³ Strnadová, I., Vanda Hájková, V., Květoňová, L. (2015). Voices of university students with disabilities: inclusive education on the tertiary level – a reality or a distant dream?, *International Journal of Inclusive Education*, 19 (10), 1080-1095

⁴⁷⁴ Biewer, G. et al. (2015). Pathways to inclusion in European higher education systems. *ALTER - European Journal of Disability Research / Revue Européenne de Recherche sur le Handicap*, 9 (4), 278-289

Arī aptaujātie NVO pārstāvji norāda uz izteiktu pretestību iekļaujošas izglītības ieviešanā. Piemēram, kā norāda viena no aptaujātām NVO, tas ir radījis nelabvēlīgas attiecības starp skolām un nevalstisko sektoru, katram pārstāvot savu pārliecību. Šī ir arī joma, kas nav populāra politiķu vidū, kas drīzāk rada apdraudējumu politiskai pozīcijai. Līdz ar to pieejamie atbalsta mehānismi (piemēram, vides pieejamība, asistējošais personāls, tehniskie un mācību materiāli) netiek vērtēti kā efektīvi iekļaujošas izglītības nodrošināšanā. Kā uzsver viena no aptaujātajām NVO, joprojām ir izteikta izglītības sistēmas rigiditāte pielāgoties reālajām skolēnu vajadzībām, ne tikai bērnu ar īpašām vajadzībām gadījumā. Tiek arī norādīts par profesionālās izglītības neefektivitāti jauniešu ar īpašām vajadzībām apmācībā un sagatavošanā darba tirgum. Piemēram, jaunieši nereti tiek sagatavoti ar tādām profesionālām prasmēm, kas vispār nav pieprasītas darba tirgū.

Labās prakses piemērs

Čehijas ombuds izstrādājis **bērniem domātu mājaslapu** par bērnu tiesībām, kā arī vienkāršas instrukcijas, kā bērns bez vecāku palīdzības var iesniegt sūdzību ombudā.⁴⁷⁵

Nodarbinātības politikas joma

*Personu ar invaliditāti nodarbinātības situācijas raksturojums*⁴⁷⁶

Sieviešu un vīriešu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis Čehijā ir zemāks nekā vidējais personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis ES (par vairāk nekā 10% 2013. gadā) (skatīt tabulu 3.52.).

Valsts	Bez invaliditātes	Ar mērenu invaliditāti	Ar smagu invaliditāti	Sievietes ar invaliditāti	Vīrieši ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši bez invaliditātes
ES-28 (vidēji)	71,4	56,2	28,6	45,4	52,1	65,3	77,4
Čehija	74,5	44,5	25,3	36,7	44,5	66,5	85,1

3.52. tabula. Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)⁴⁷⁷

Aplūkojot nodarbinātības situāciju dažādās vecuma grupās, var konstatēt, ka 2013. gadā Čehijā personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis visās vecuma grupās bija zemāks nekā vidēji ES, savukārt personu bez invaliditātes nodarbinātības līmenis būtiski neatšķīrās no ES-28 rādītājiem (skatīt tabulu 3.53.). Līdz ar to jāsecina, ka personu ar invaliditāti iekļaušana darba tirgū Čehijā salīdzinoši ir ne tik veiksmīga.

Valsts		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
ES-28 (vidēji)	Ar invaliditāti	26,2	57,7	61,6	57,9	33,2
	Bez invaliditātes	28,6	73,9	82,4	82,9	56,1

⁴⁷⁵ Kopal, J. (2013). Country Report on the Czech Republic for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities: 33. Pieejams:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474418/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474418_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474418/IPOL-LIBE_ET(2013)474418_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁷⁶ Pētījuma tapšanas brīdī jaunākie pieejami dati par personu ar invaliditāti nodarbinātību Čehijā salīdzinošā griezumā ar ES ir EU-SILC apsekojuma dati, kas tiek publicēti ar nobīdi un šobrīd atspoguļo situāciju 2013. gadā.

⁴⁷⁷ EU-SILC UDB 2013 dati.

Čehija	Ar invaliditāti	32,3	52,3	58,4	49,4	25,5
	Bez invaliditātes	29,2	74,5	84,7	91,9	52

3.53. tabula. Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)⁴⁷⁸

2008.-2013. gada laikā personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis Čehijā ir audzis minimāli. 2008. gadā nodarbināti bija 32,5% sieviešu un 43,8% vīriešu (20-64 gadu vecumā), bet 2013. gadā – 36,7% sieviešu un 44,5% vīriešu (skatīt tabulu 3.54.).

Valsts		2008	2009	2010	2011	2012	2013
ES-28 (vidēji) Čehija		68,7	67,6	67,2	67,2	67	66,9
	Sievietes ar invaliditāti	32,5	31,9	33,5	36,7	35,2	36,7
	Sievietes bez invaliditātes	64,4	65	63,4	62,8	65,4	66,5
	Vīrieši ar invaliditāti	43,8	47,5	42,4	41,4	42,9	44,5
	Vīrieši bez invaliditātes	86,1	85,3	83,3	82,9	82,8	85,1

3.54. tabula. Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)⁴⁷⁹

2013. gadā bezdarba līmenis sieviešu ar invaliditāti grupā Čehijā bija nedaudz vairāk kā 2 reizes lielāks nekā sieviešu bez invaliditātes grupā, bet vīrieši ar invaliditāti bija bezdarbnieki pat 3 reizes biežāk nekā vīrieši bez invaliditātes (skatīt tabulu 3.55.).

Valsts	Sievietes ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši ar invaliditāti	Vīrieši bez invaliditātes
ES-28 (vidēji)	17,9	11,5	20,1	12,1
Čehija	23,6	10,3	24,8	6,3

3.55. tabula. Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)⁴⁸⁰

Tāpat arī 2013. gada dati rāda, ka augstākais bezdarba līmenis pastāv 16-24 un 45-54 gadu vecuma grupās, turklāt bezdarba līmenis 45-54 gadu vecuma grupā ievērojami – par 12% – pārsniedz vidējos ES rādītājus (skatīt tabulu 3.56.).

Valsts		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
ES-28 (vidēji)	Ar invaliditāti	28,2	20,9	17,6	17,7	19,9
	Bez invaliditātes	25,3	14,1	9,8	9	10,7
Čehija	Ar invaliditāti	30,6	22,8	18,8	29,7	22,2
	Bez invaliditātes	17,4	9,2	8,7	6,7	7,4

3.56. tabula. Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Ibid.

⁴⁷⁹ Ibid.

⁴⁸⁰ Ibid.

⁴⁸¹ Ibid.

Savukārt griezumā pa dzimumiem personu ar invaliditāti bezdarba līmenis vecuma grupā 20-64 gadi 2008. gadā bija 28,4% attiecībā uz sievietēm un 20,9% attiecībā uz vīriešiem, bet 2013. gadā – 23,6% attiecībā uz sievietēm, bet 24,8% attiecībā uz vīriešiem (skatīt tabulu 3.57.). Tādējādi bar secināt, ka sieviešu ar invaliditāti bezdarba līmenis samazinās, bet vīriešu – pieaug. Padziļinātai izpratnei par šādām atšķirībām dzimumu griezumā būtu nepieciešama papildu analīze.

Valsts		2008	2009	2010	2011	2012	2013
ES-28 (vidēji)		8,4	10,2	10,9	11,3	12,2	12,9
Čehija	Sievietes ar invaliditāti	28,4	28,4	25,7	20,9	27	23,6
	Sievietes bez invaliditātes	9	8,7	10,4	10,4	9,2	10,3
	Vīrieši ar invaliditāti	20,9	18,3	23,2	22	19,4	24,8
	Vīrieši bez invaliditātes	5,4	5,6	7,6	7,3	6,7	6,3

3.57. tabula. Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)⁴⁸²

Aplūkojot datus par ekonomiskās aktivitātes līmeni, var konstatēt, ka 2013. gadā Čehijā personu bez invaliditātes ekonomiskās aktivitātes līmenis bija augstāks nekā vidēji ES, savukārt personu ar invaliditāti grupā – zemāks (skatīt tabulu 3.58.).

Valsts	Sievietes ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši ar invaliditāti	Vīrieši bez invaliditātes
ES-28 (vidēji)	55,3	65,2	73,8	88
Čehija	48,1	74,2	59,2	90,8

3.58. tabula Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)⁴⁸³

Līdzīgi kā Igaunijā, arī Čehijā vienīgā vecuma grupa, kurā ekonomiskās aktivitātes līmenis personu ar invaliditāti grupā ir augstāks nekā personu bez invaliditātes grupā ir 16-24 gadi, turklāt tas bija pat par 10% augstāks nekā ES vidējais rādītājs šajā vecuma grupā (skatīt tabulu 3.59.). Iespējams, ka to varētu saistīt ar profesionālās izglītības pieejamību personām ar invaliditāti (skatīt 4. pielikumu).

Valsts		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
ES-28 (vidēji)	Ar invaliditāti	36,5	72,9	74,8	70,3	41,4
	Bez invaliditātes	38,3	86	91,3	91	62,9
Čehija	Ar invaliditāti	46,6	67,8	71,9	70,3	32,7
	Bez invaliditātes	35,4	82	92,7	98,5	56,1

3.59. tabula. Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)⁴⁸⁴

⁴⁸² Ibid.

⁴⁸³ Ibid.

⁴⁸⁴ Ibid.

Laikposmā no 2008. līdz 2013. gadam personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes īpatsvars ir palielinājies gan sieviešu, gan vīriešu grupā (skatīt tabulu 3.60.). Iespējams, tas saistāms ar nodarbinātību veicinošo aktīvo pasākumu rezultātiem, kuri Čehijā īstenoti ar ES fondu finansējuma atbalstu un arī citu valsts īstenoto rīcībpolitiku personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanai.

Valsts		2008	2009	2010	2011	2012	2013
ES-28 (vidēji)		75	75,3	75,4	75,8	76,3	76,8
Čehija	Sievietes ar invaliditāti	45,4	44,5	45	46,4	48,2	48,1
	Sievietes bez invaliditātes	70,7	71,2	70,7	70,1	72,1	74,2
	Vīrieši ar invaliditāti	55,4	58,1	55,2	53,1	53,2	59,2
	Vīrieši bez invaliditātes	91,1	90,3	90,2	89,5	88,8	90,8

3.60. tabula. Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)⁴⁸⁵

Institucionālais ietvars

Sabiedriskais tiesību aizstāvis ir Čehijas ombuds, kas izskata diskriminācijas gadījumus un nodrošina atbalstu šādos gadījumos. Ombuds veic vizītes dažādās institūcijās ar ierobežotām brīvībām, tajā skaitā institūcijās, kurās uzturas personas ar invaliditāti. Ombuds šobrīd ir nozīmēts kā atbildīgā institūcija konvencijas ieviešanas uzraudzībā.

Darba un sociālo lietu ministrija ir galvenā institūcija, koordinējot un īstenojot sociālās aprūpes, sociālās integrācijas, nodarbinātības, ģimenes un bērnu politiku. Ministrija ir nozīmēta kā atbildīgā institūcija par Konvencijas ieviešanu.

Nodarbinātības dienesti ir Darba un sociālo lietu ministrijas padotības iestādes, kas īsteno nodarbinātības politiku valstī. Katrā no 77 apgabaliem ir vismaz viens dienests.

Iekšlietu ministrija ir atbildīgā par nacionālās politikas īstenošanas pārraudzību reģionālā un lokālā līmenī.

Valdības sociālās integrācijas aģentūra sniedz konsultācijas un atbalstu reģionālajām un lokālā līmeņa pašvaldībām sociālās atstumtības problēmu risināšanā. Aģentūra kalpo arī kā svarīgs mediators dažādām valsts, pašvaldības, pētniecības, nevalstiskā un privātā sektora iesaistītajām pusēm sociālās atstumtības problēmu risināšanā. 2015. gadā aģentūras darbinieki streikoja ar mērķi panākt lielāku iestādes autonomiju.⁴⁸⁶

Reģionālās un pašvaldību institūcijas īsteno sociālās iekļaušanas, t.sk. nodarbinātības aktivitātes un programmas.

Cilvēku ar invaliditāti valdības padomei ir valdības padomdevēja funkcija. Padomes sastāvā ir ministru prezidents, ministri, Čehijas Nacionālās invaliditātes padomes pārstāvis, nozares

⁴⁸⁵ Ibid.

⁴⁸⁶ Lallemand-Stempak, A. et al. (2015). Field Description in Work Integration. Part 1 of deliverable 7.1 of the project: "Impact of the Third Sector as Social Innovation" (ITSSOIN), European Commission – 7th Framework Programme, Brussels: European Commission, DG Research: 50. Pieejams: http://itssoin.eu/site/wp-content/uploads/2015/09/ITSSOIN_D7_1_Part-1_Field-description_Work-Integration.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

eksperti un NVO pārstāvji. Šī padome izstrādāja nacionālo plānu 2010.-2014. gadam vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai personām ar invaliditāti.

Čehijas Nacionālās invaliditātes padome ir galvenā NVO cilvēku ar invaliditāti tiesību aizsardzībā. Padome monitorē personu ar invaliditāti situāciju valstī, konsultē tiesību aktu projektus, kā arī piedalās vairākās valdības padomēs, tajā skaitā Cilvēku ar invaliditāti valdības padomē un Pilsētu un pašvaldību asociācijā.

NVO loma

Līdzīgi kā izglītības jomā, arī nodarbinātības jomā NVO sektors nodrošina būtisku daļu no **atbalsta pasākumiem personām ar invaliditāti**, sniedzot sociālā darba, konsultāciju pakalpojumus, kā arī nodrošinot darba vietas, pildot sociālā uzņēmuma funkciju. NVO arī sniedz savu vērtējumu par sociālās atstumtības problēmām un aizstāv **nabadzībā nonākošo iedzīvotāju grupu tiesības**. Piemēram, Caritas organizācija Čehijā, kura 2014. gadā ir sniegusi sociālu, veselības vai cita veida aprūpi vairāk nekā 100 000 iedzīvotāju Čehijā, argumentē, ka esošā valsts politika neatspoguļo tās sociālās atstumtības problēmas un nabadzības skarto cilvēku vajadzības, ar ko organizācija un tās klienti saskaras ikdienā.⁴⁸⁷

Nodarbinātības politikas prioritātes

Lai gan pieejami gan pasīvās darba tirgus politikas aktivitātes (pabalsti), gan aktīvās darba tirgus politikas (piemēram, e-apmācības, investīciju iniciatīvas, sabiedriski noderīgi darbi) pasākumi, Čehijas nodarbinātības politikas prioritātes raksturo **esošās nodarbinātības aizsardzība** un nevis to grupu aizsardzība, kas no darba tirgus ir izkrituši. Šāda stratēģija saglabāta arī ekonomiskās krīzes laikā.⁴⁸⁸ Šāda prioritāšu sadale saistāma ar specifisku šīs valsts situāciju. Proti, Čehijā kopš 90. gadiem īpaša uzmanība ir pievērsta nabadzības riska novēršanai, ieviešot labu **sociālās aizsardzības sistēmu**. Tas ir ļāvis panākt zemu nabadzības rādītājus, lai gan valsts izdevumi sociālai aizsardzībai arī ir zemi. Zemas nabadzības rādītāji ir panākti ar speciāli izstrādātu paplašinātās sociālās drošības tīklu, kas nodrošināts ar sociālās apdrošināšanas shēmām.⁴⁸⁹ Šāda pieeja ir radījusi situāciju, ka Čehijā ir ļoti grūti gan iekļūt, gan izkļūt no nabadzības, radot milzīgu plaisu starp nabadzībā nonākošām iedzīvotāju grupām un pārējo sabiedrību.⁴⁹⁰

Iekļaujošās nodarbinātības rīcībpolitika un tās izvērtējums⁴⁹¹

Līdz pēckrīzes reformām, kad taupības nolūkos tika būtiski ietekmēta nodarbinātības politika, Čehijā tika īstenoti salīdzinoši plaši iekļaujošās nodarbinātības rīcībpolitikas pasākumi. Piemēram, īstenoti individuāli atbalsta pasākumi, kuri iekļauj kā konsultācijas un apmācības,

⁴⁸⁷ Caritas Cares (2015). Czech Republic Report: 11-12. Pieejams:

http://www.caritas.eu/sites/default/files/2015_caritas_cares_country_report_cz.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁸⁸ Ibid

⁴⁸⁹ Sirovatka, T. (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies. Czech Republic: 20. Pieejams:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&lanziņgId=lv&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁹⁰ Ibid

⁴⁹¹ Detalizēts pasākumu apraksts pieejams pētījuma 5. pielikumā.

tā arī iespēju saņemt finansiālu atbalstu tām personām, kuras vēlas uzsākt darbu kā pašnodarbinātie vai uzņēmēji. Finansiālu stimulu algas subsīdiju formā var saņemt arī uzņēmēji, kuri nodarbina personu ar invaliditāti. Pastāv arī darba tirgus kvotu sistēma, kura liek uzņēmējiem nodarbināt noteiktu skaitu personu ar invaliditāti vai iegādāties preces un pakalpojumu no uzņēmumiem, kuri nodarbina personas ar invaliditāti, vai arī maksāt nodevu par kvotas neizpildīšanu. Uzņēmumi visbiežāk izvēlas maksāt šo nodevu valsts budžetā.⁴⁹² Arī sociālā uzņēmējdarbība šobrīd Čehijā netiek mērķtiecīgi izmantota kā instruments personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanai.

Atbalsts personu ar invaliditāti sociālai aizsardzībai, tajā skaitā nodarbinātībai, tika būtiski samazināts līdz ar taupības reformām, samazinot vai pārtraucot pabalstu maksāšanu, samazinot finansiālu atbalstu iniciatīvām personu ar invaliditāti nodarbinātībā. Neliela iecerēto reformu koriģēšana tika panākta tikai ar protesta akcijām, petīcijām un demonstrācijām.⁴⁹³ Šobrīd gan aktīvā darba tirgus rīcībpolitika, gan “izdzīvojušie” iekļaujošās nodarbinātības pasākumi galvenokārt ir atkarīgi no ES finansējuma. Personu ar invaliditāti nodarbinātība šobrīd vairāk tiek īstenota no konkurences aizsargātā darba tirgus ietvaros, un mazāk aktivitāšu tiek vērsts uz līdzdalību atvērta darba tirgū.⁴⁹⁴ Šāda nodarbinātība tikai īslaicīgi veicina personu ar invaliditāti nodarbinātības iespējas, bet neveicina tās ilgtermiņā, kad atbalsts vairs nav pieejams.⁴⁹⁵

Papildu mērķtiecīgas politikas trūkumam personu ar invaliditāti līdzdalībai atvērta tirgū otrs izaicinājums saistās ar nevienlīdzīgu finanšu sadali. Proti, pieejamais valsts finansējums no konkurences aizsargātajā darba tirgus daļā ir nevienlīdzīgi sadalīts starp privāto un bezpeļņas nodibinājumu radītajām darba vietām. Šobrīd darba vieta privātā uzņēmumā nozīmē lielāku iespējamā līdzfinansējuma proporciju, ļaujot nodarbinātajām personām ar invaliditāti saņemt algu vismaz minimālās algas apmērā un strādāt uz darba līguma pamata, turpretī bezpeļņas organizāciju radītās darba vietas parasti strādā ar mazāku finansējumu, taču, atšķirībā no lielākās daļas citu darba vietu, pieņem darbā arī personas ar smagu vai ļoti smagu invaliditāti. Būtu jānodrošina vienlīdzīgākas iespējas no konkurences pasargātajās darba vietās, paredzot standartizētus noteikumus attiecībā uz darba tiesisko attiecību regulējumu, atalgojumu, kā arī visu personu ar invaliditāti nodarbinātības iespējām radītajās darba vietās.^{496,497}

⁴⁹² Alternative report for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2011): 39. Pieejama: http://www.mdac.info/sites/mdac.info/files/czech_crpd_alt_report_en.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁹³ Ibid.

⁴⁹⁴ UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities, (2015). Concluding observations on the initial report of the Czech Republic. Pieejams: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/098/68/PDF/G1509868.pdf?OpenElement> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁹⁵ Šiška, J. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Czech Republic. Academic Network of European Disability Experts (ANED): 23-24. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/CZ%20-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_ready%20for%20WEB.doc [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁹⁶ Ibid: 9

⁴⁹⁷ Priestly, M., Roulstone, A. et al. (2009). Targeting and mainstreaming disability in the 2008-2010 National Reform Programmes for Growth and Jobs. Academic Network of European Disability Experts (ANED)-

Čehijas Darba likumā⁴⁹⁸ ietvertā **kvotu sistēma** nosaka, ka tiem darba devējiem, kuri nodarbina vismaz 25 darbiniekus, jānodarbina personas ar invaliditāti. Kvota noteikta 4% apmērā un ir saistoša gan publiskajā, gan privātajā sektorā. Ja darba devējs nespēj izpildīt kvotu, nodarbinot personas ar invaliditāti, pieejamas alternatīvas kvotu izpildes iespējas – preču un pakalpojumu pirkšana no uzņēmumiem, kuros vairāk kā 50% no darbiniekiem ir personas ar invaliditāti vai pašnodarbinātām personām ar invaliditātai iemaksu veikšana valsts budžetā 2,5 vidējo mēnešalgu apmērā. Kvotu izpildes veidus iespējams kombinēt.⁴⁹⁹ Tomēr praksē alternatīvu kvotu izpildes iespēju pastāvēšana nepietiekami veicina personu ar invaliditāti nodarbinātību, jo nodrošina tiesiskas iespējas kvotu neizpildīt.⁵⁰⁰ Cilvēktiesību un vienlīdzīgu iespēju ministra (*Minister for human rights and equal opportunities*) uzdevumā veiktās izpētes rezultāti rāda, ka kvota netiek izpildīta pat sabiedriskajā sektorā, organizācijām to pamatojot ar nepietiekamu pieteikumu skaitu uz vakancēm no personām ar invaliditāti, darba specifiku, vides pieejamības problēmām u.c.⁵⁰¹ Kopumā, lai gan Čehijā pastāv kvotu sistēma, nepastāv konkrēts ietvars sistēmas izvērtējumam un dati par kvotu sistēmas izpildi netiek vākti regulāri un sistemātiski.⁵⁰² Šobrīd izstrādes procesā atrodas kvotu sistēmas izpildes reģistrācijas sistēma, kuras ieviešana uzlabos sistēmas izpildes uzraudzības un efektivitātes izvērtēšanas iespējas.⁵⁰³

Teorētiski Čehijā **personu ar invaliditāti nodarbināšanu motivē** darba devējiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti brīvā darba tirgus ietvaros, pieejamie algas nodokļu atvieglojumi,⁵⁰⁴ kā arī subsīdiju sistēma, taču ne subsīdiju sistēmas, ne nodokļu atvieglojumu

VT/2007/005: 24.-25. Pieejams: <http://www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%20Task%206%20-%20NRP%20synthesis%20report%20-%2020070110%20-%20final.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

⁴⁹⁸ Darba likums (*Employment Act*) Nr. 435/2004 Coll. as amended: 81.pants.

⁴⁹⁹ Priestly, M. (2015-16). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: European Union overview. Academic Network of European Disability Experts (ANED): 23. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%202015-16%20EU2020%20-%20EU28%20synthesis_final.doc [skatīts: 02.02.2017.]; Šiška, J. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Czech Republic. Academic Network of European Disability Experts (ANED): 23. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/CZ%20-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_ready%20for%20WEB.doc [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁰⁰ Čábelková, I. (2015). The effect of social transfers on the level of unemployment of disabled in EU countries. "Economics and Sociology", Vol. 8, No 1: 299. Pieejams: http://www.economics-sociology.eu/files/ES_Vol8_1_Cabelkova.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁰¹ Czech.cz. (2015). Public institutions failing in their duty to employ people with disabilities. Pieejams: <http://www.czech.cz/en/Business/Public-institutions-failing-in-their-duty-to-emplo> [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁰² Priestly, M. (2015-16). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: European Union overview. Academic Network of European Disability Experts (ANED): 9.-10. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%202015-16%20EU2020%20-%20EU28%20synthesis_final.doc [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁰³ The Office of the Government of the Czech Republic. (2015). National Reform Programme of the Czech Republic: 43. Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/nrp2015_czech_en.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁰⁴ The Office of the Government of the Czech Republic. (2015). National Reform Programme of the Czech Republic: 44. Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/nrp2015_czech_en.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

reālā efektivitāte motivācijas nodarbināt personas ar invaliditāti vairošanā netiek noteikta un analizēta.

Līdz šim nav veikts esošās nodarbinātības atbalsta sistēmas izvērtējums. Kā norāda publikācija medijos, sabiedriskajā sektorā kvota netiek izpildīta, organizācijām to pamatojot ar nepietiekamu pieteikumu skaitu uz vakancēm no personām ar invaliditāti, darba specifiku, vides pieejamības problēmām u.c.⁵⁰⁵ Detalizēts datu trūkums (piemēram, pēc invaliditātes kategorijām (grupām), funkcionālo traucējumu veidiem un vajadzībām nodarbinātības nozarē) neļauj analizēt un secināt, kāda veida atbalsts un kādā apmērā ir nepieciešams, kā arī kādos veidos un kārtībā tas būtu sniedzams.⁵⁰⁶

Vairāki no šeit minētajiem izaicinājumiem ir minēti arī “Nacionālajā plānā 2015.-2020. gadam vienlīdzīgu iespēju veicināšanai personām ar invaliditāti”, īpaši uzsverot personas ar invaliditāti kā nodarbinātības politikas mērķgrupu, labākas saiknes nodrošināšanu starp izglītības un nodarbinātības sektoru, personu ar invaliditāti diskriminācijas novēršanu darba tirgū. Ir iecerēts veidot Nodarbinātības dienestus kā vienas pieturas aģentūras darba meklētājiem.⁵⁰⁷

Aptaujātie NVO pārstāvji, no vienas puses, norāda, ka pieejamie nodarbinātības atbalsta pasākumi ir ļoti būtiski personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanā, taču, no otras puses, šo pasākumu kvalitātes trūkumi neļauj tiem būt pietiekami efektīviem. Piemēram, kvotu sistēmas uzraudzība šobrīd ir nepietiekama, tāpat arī nepieciešma labāka personu ar invaliditāti darba vides uzraudzība. Tiek norādīts arī tāds trūkums: šobrīd personas ar smagu invaliditāti nemaz nevar reģistrēties kā darba meklētāji. Turklāt, kā norāda viens no aptaujātajiem NVO pārstāvjiem, valsts sektors uzrāda daudz sliktākus rezultātus nekā privātais sektors darbinieku ar invaliditāti algošanā. Ņemot vērā sabiedrības augsto diskriminācijas līmeni pret cilvēkiem ar invaliditāti, valsts sektoram būtu jārāda priekšzīme personu ar invaliditāti nodarbinātībā.

Labās prakses piemērs

Jauniešu ar īpašām vajadzībām sagatavošana darba tirgum. Nevalstiskā organizācija *Rytmus*, kas specializējas personu ar invaliditāti integrācijā sabiedrībā, sadarbojās ar vidusskolēniem ar īpašām vajadzībām no vienas no Prāgas speciālajam skolām.⁵⁰⁸ Šī sadarbība

⁵⁰⁵ Czech.cz. (2015). Public institutions failing in their duty to employ people with disabilities. Pieejams: <http://www.czech.cz/en/Business/Public-institutions-failing-in-their-duty-to-emplo> [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁰⁶ Šiška, J. (2009). Report on the employment of disabled people in European countries: Czech Republic. Academic Network of European Disability Experts (ANED)-VT/2007/005: 12. Pieejams: <http://www.disability-europe.net/content/aned/media/CZ%20-%20ANED%202009%20Employment%20Report%20Final.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁰⁷ National Plan for the Promotion of Equal Opportunities for Persons with Disabilities 2015–2020 // Apstiprināts ar Čehijas Republikas valdības 2015.gada 25.maija rezolūciju Nr.385: 52.-55. Pieejams: https://www.vlada.cz/assets/ppov/vvzpo/National-Plan-for-the-Promotion-of-Equal-Opportunities-for-Persons-with-Disabilities-2015_2020.docx [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁰⁸ EU Project *includ-ed: European Network on Inclusive Education & Disability* (2012). Inclusive Education & Disability. Good Practices from around Europe: 10-11. Pieejams: http://www.includ-ed.eu/sites/default/files/documents/inclusive_education__disability._good_practices_from_around_europe.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

ilga vienu mācību gadu, tiekoties vienu reizi nedēļā ar mērķi sagatavot jauniešus darba tirgum un pieaugušo dzīvei. Šajās tikšanās reizēs ar NVO konsultantu tika pārrunāti dažādi jautājumi par nodarbinātību, prasmēm utt. Skolēni arī fiksēja savus plānus speciāli izstrādātā plānotājā un “ēnoja” sešus dažādus uzņēmumus, kas bija piekrituši piedalīties šajā programmā. Pēc tam tika izstrādāts individuāls pilnveides plāns, kura izstrādē piedalījās skolēns, konsultants, skolotājs un vecāki. Saskaņā ar šo plānu skolēns veica dažādus mazākus darbus šajos uzņēmumos, lai gūtu darba pieredzi, kā arī izstrādātu prasmes, lai tiktu galā ar tām situācijām, ar kurām var nākties saskarties darba vietā nākotnē. Tāpat tika pilnveidotas individuālas prasmes, piemēram, datorprasmes. Skolēni devās uz uzņēmumiem vienu reizi nedēļā kopā ar asistentu, kurš palīdzēja nokļūt uz darba vietu un komunicēt ar kolēģiem. Ar laiku skolēni varēja izmēģināt doties uz uzņēmumu pastrādāt bez asistenta.

Galvenie secinājumi

Čehijā nav vienotas invaliditātes definīcijas, tā ir iekļauta dažādos normatīvajos aktos, turklāt vairāk fokusējas uz invaliditātes medicīnisku raksturošanu. Šī iemesla dēļ invaliditātes izpratne Čehijā būtu pilnveidojama, lai tā atbilstu Konvencijā iekļautajai invaliditātes izpratnei. NVO vairāk darbojas dažāda veida sociālo pakalpojumu sniegšanā, taču ir aktīvas arī cilvēktiesību aizstāvības jomā.

Lai arī pēdējos gados izveidota jauna rīcībpolitika, kas paredz aktīvu bērnu ar invaliditāti iekļaušanu vispārējā izglītības sistēmā, arī Čehijā aizspriedumi pret bērnu ar invaliditāti iekļaušanu vispārējā izglītībā ir viens no galvenajiem šķēršļiem iekļaujošas izglītības īstenošanā. Iekļaujošas izglītības pieejai vērojama liela pretestība gan no sabiedrības kopumā, gan arī no izglītības iestāžu pārstāvju puses.

Čehijā pastāv dažādi mehānismi personu ar invaliditāti iekļaušanai darba tirgū, tostarp arī kvotu sistēma, taču joprojām saikne starp personu ar invaliditāti izglītību un nodarbinātību ir vāja un arī kvotu sistēma nenodrošina pietiekami to, ka personas ar invaliditāti tiek nodarbinātas.

3.1.6. Somija

Invaliditātes jēdziena definējums tiesību aktos

ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām Somija parakstīja 2007. gadā, taču ratificēja salīdzinoši nesen – 2016. gada 11. maijā. Tika ratificēts arī Konvencijas fakultatīvais protokols. Konvencija un fakultatīvais protokols stājās spēkā 2016. gada 10. jūnijā.⁵⁰⁹ Pirms pievienošanās Konvencijai Somija veica dažādas izmaiņas ar personu ar invaliditāti tiesībām saistītajos normatīvajos aktos, kas galvenokārt bija saistītas ar personu tiesībām brīvi izvēlēties savu dzīvesvietu (pašvaldību) un personu ar invaliditāti pašnoteikšanās tiesību stiprināšanu.⁵¹⁰

⁵⁰⁹ Finland ratifies the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol - Ministry for Foreign Affairs of Finland: Current affairs. Pieejams:

<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=346204> [skatīts: 02.02.2017.]

⁵¹⁰ Saaresranta, Tiina. (2013). *Country report on Finland for the study on Member States' policies for children with disabilities*. Luxembourg: Publications Office. Pieejams:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474420/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474420_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474420/IPOL-LIBE_ET(2013)474420_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

Tomēr viena visaptveroša invaliditātes definīcija netika izveidota. Invaliditāte joprojām tiek aprakstīta dažādos konkrētu normatīvo aktu ietvaros.

Likumā par pakalpojumiem un atbalstu personām ar invaliditāti noteikts, ka persona ar invaliditāti ir persona, kam ikdienas dzīvē ir īpašas ilgtermiņa grūtības kāda veida nespējas vai slimības dēļ.⁵¹¹ Šis likums arī nosaka kritērijus, pēc kuriem iespējams saņemt personai ar invaliditāti paredzētu atbalstu, kā arī konkretizē paredzētos atbalsta pasākumus un institūcijas, kuras atbildīgas par to piešķiršanu (detalizētu pārskatu par atbalsta pasākumiem, to piemērošanas kritērijiem un par pasākumu nodrošināšanu atbildīgajām institūcijām skatīt 4. un 5. pielikumus).⁵¹² Kritērijus personām ar invaliditāti paredzēto finansiālo pabalstu saņemšanai nosaka arī Likums par invaliditātes pabalstiem.⁵¹³ Savukārt specifiska atbalsta personām ar dzirdes un/vai redzes traucējumiem saņemšanas kritērijus nosaka Likums par tulkošanas pakalpojumiem personām ar invaliditāti, bet personām ar garīgās attīstības traucējumiem – Likums par īpašu aprūpi personām ar garīgās attīstības traucējumiem.⁵¹⁴ Savukārt Likumā par sociālo uzņēmējdarbību invaliditāte raksturota medicīniskā izpratnē – persona ar invaliditāti ir darbinieks, kura iespējas iegūt piemērotu darbu, saglabāt savu pašreizējo darbu vai izaugsmes iespējas darbā ir būtiski samazinājušās diagnosticētas traumas, slimības vai invaliditātes dēļ.⁵¹⁵

Personu ar invaliditāti aizsardzības normatīvo ietvaru veido arī Pretdiskriminācijas likums. 2015. gadā spēkā stājās jauni šī likuma grozījumi. Ar tiem tika pastiprināta personu aizsardzība pret diskrimināciju tieši invaliditātes dēļ.⁵¹⁶ Pretdiskriminācijas likumā tiek izšķirta tiešā diskriminācija un netiešā diskriminācija. Diskriminācija ir tieša, ja pret personu tās īpašību dēļ tiek vērsta mazāk labvēlīga attieksme nekā pret citu personu līdzīgā situācijā.⁵¹⁷ Savukārt netieša diskriminācija konstatējama, ja šķietami neitrāli nosacījumi, kritēriji vai darbības personu nostāda neizdevīgā stāvoklī tās īpašību dēļ – izņemot gadījumus, kad nosacījumu, kritēriju vai darbību esamībai ir likumisks pamats un tie ir pamatoti, piemēroti un nepieciešami.⁵¹⁸ Jaunā Pretdiskriminācijas likuma redakcija paredz īpašu aizsardzību personām ar invaliditāti. Likuma iepriekšējā versija noteica, ka valsts un pašvaldību iestādēm,

⁵¹¹ Finnish Human Rights Centre. (2015). RE : Questionnaire to NHRIs on the right of persons with disabilities to social protection. Pieejams:

http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/NHRI/NHRIFinland_ENG.docx [skatīts: 02.02.2017.]

⁵¹² Saaresranta, Tiina. (2013). *Country report on Finland for the study on Member States' policies for children with disabilities*. Luxembourg: Publications Office. Pieejams:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474420/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474420_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474420/IPOL-LIBE_ET(2013)474420_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

⁵¹³ Ibid.

⁵¹⁴ Ibid.

⁵¹⁵ Ministry of Justice, Finland (2003). *Act on Social Enterprises*. Pieejams:

<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2003/en20031351.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

⁵¹⁶ Oikeusministeriö - Ministry of Justice - New Non-Discrimination Act entered into force. Pieejams:

http://oikeusministerio.fi/en/index/currentissues/tiedotteet/2014/12/uusiyhdenvertaisuuslakivoimaanensivuodena_lusta.html [skatīts: 02.02.2017.]

⁵¹⁷ Ministry of Justice, Finland. (2014). *Non-discrimination Act*. Pieejams:

<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2014/en20141325.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

⁵¹⁸ Ibid.

kā arī darba devējiem personām ar invaliditāti jānodrošina vienlīdzīgas piekļuves un iestāžu pakalpojumu izmantošanas iespējas. Savukārt jaunie grozījumi šādus pienākumus paredz ne tikai iepriekšminētajām iestādēm un darba devējiem, bet arī izglītības pakalpojuma sniedzējiem, izglītības iestādēm un pakalpojumu sniedzējiem (piemēram, viesnīcām, restorāniem, mazumtirgotājiem u.tml.). Veicamie pielāgojumi tiek samēroti, ņemot vērā personu ar invaliditāti vajadzības un pakalpojumu sniedzēja veidu, lielumu, apgrozījumu u.tml. Šādu pielāgojumu nenodrošināšana samērīgos apmēros tiek uzskatīta par diskrimināciju, līdz ar to Somijas tiesību aktos ir nodrošināts mehānisms personu ar invaliditāti tiesību aizsardzībai kopumā un īpaši attiecībā uz izglītību un nodarbinātību.⁵¹⁹

Izglītības politikas joma

*Personu ar invaliditāti izglītības situācijas raksturojums*⁵²⁰

Priekšlaicīgi mācības pametušo jauniešu īpatsvars jauniešu ar invaliditāti vidū Somijā ir aptuveni divas reizes lielāks nekā jauniešu bez invaliditātes grupā (skatīt tabulu 3.62.). 2013. gadā apkopotie dati liecina, ka vecuma grupā no 18 līdz 24 gadiem priekšlaicīgi mācības pametuši 10,5% jauniešu ar invaliditāti un 5% jauniešu bez invaliditātes. Vecuma grupā no 18 līdz 29 gadiem šis rādītājs ir 10,5% grupā ar invaliditāti un 5,5% grupā bez invaliditātes. Jāpiemin, ka, salīdzinot ar Eiropas Savienības vidējo rādītāju, Somijā šis īpatsvars ir aptuveni divas reizes mazāks.⁵²¹

<i>Valsts</i>		18-24 gadu vecuma grupā	18-29 gadu vecuma grupā
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	21,5	22,4
	Bez invaliditātes	9,4	10,9
<i>Somija</i>	Ar invaliditāti	10,5	10,5
	Bez invaliditātes	5	5,5

*3.62. tabula. Mācības priekšlaicīgi pārtraukušās personas ar invaliditāti 2013.gadā (%)*⁵²²

2013. gadā personas ar invaliditāti Somijā terciāro izglītību bija ieguvušas salīdzinoši biežāk nekā vidēji ES. 30-34 gadu vecuma grupā ar augstāko izglītību bija 49,4% personu ar invaliditāti, bet 30-39 gadu vecuma grupā – 47,8% personu ar invaliditāti (skatīt tabulu 3.63.). Tas ir par aptuveni 20% lielāks īpatsvars nekā vidēji ES un ir ļoti tuvs personu bez invaliditātes ar terciāro vai līdzvērtīgu izglītību īpatsvaram.

⁵¹⁹ Ibid.

⁵²⁰ Pētījuma tapšanas brīdī jaunākie pieejami dati par personu ar invaliditāti izglītību Somijā salīdzinošā griezumā ar ES ir EU-SILC apsekojuma dati, kas tiek publicēti ar nobīdi un šobrīd atspoguļo situāciju 2013. gadā.

⁵²¹ Lauronen, J. P., Vehmas, S. (2015). *European Semester 2015/2016 country fiche on disability*. Pieejams: https://tuhat.halvi.helsinki.fi/portal/files/58241891/FI_ANED_2015_Task_EU2020_for_EU28_European_Semester_2015_2016_country_fiche_on_disability.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁵²² EU-SILC UDB 2013 dati.

Valsts		30-34 gadu vecuma grupā	30-39 gadu vecuma grupā
ES-28 (vidēji)	Ar invaliditāti	28	26,8
	Bez invaliditātes	40,7	38,9
Somija	Ar invaliditāti	49,4	47,8
	Bez invaliditātes	52,2	53,1

3.63. tabula. Terciāro vai līdzvērtīgu izglītību ieguvušās personas ar invaliditāti 2013.gadā (indikatīvie izlasē balstītie dati) (%)⁵²³

Valsts		2008	2009	2010	2011	2012	2013
ES-28 (vidēji)	Ar invaliditāti	20,4	21,6	22,8	27,1	27,8	28
	Bez invaliditātes	33,1	35,4	37	36,9	39,3	40,7
Somija	Ar invaliditāti	36,2	35,4	43,6	38,5	52,2	49,4
	Bez invaliditātes	46,7	48	47	49,8	50,2	52,2

3.64. tabula. Tendences terciāro izglītību ieguvušo personu ar invaliditāti 30-34 gadu vecuma grupā (%)⁵²⁴

Somijas iekļaujošās izglītības politika ir cieši integrēta dažādu citu nozaru politikās un atbilstoši labklājības valsts modelim bērniem ar invaliditāti un viņu ģimenei pieejamais atbalsts ir salīdzinoši plašs, ko atspoguļo arī rezultāti par personu ar invaliditāti ar augstāko izglītību un priekšlaikus mācības pametušo personu īpatsvars. Piemēram, 2009. gadā dažāda veida speciālu atbalstu Somijā saņēma ap 30% izglītojamo. Pilna laika speciālo izglītību apguva 8,1% izglītojamo, bet pārējie 22%, kuri saņēma speciālo atbalstu, to saņēma vispārējās izglītības ietvarā.⁵²⁵ Skolēnu skaits, kuri apgūst speciālās izglītības programmu vai saņem speciālu atbalstu, izteikti sarūk vidusskolas posmā.⁵²⁶

Nacionālā līmenī dati par personām ar invaliditāti, kas pabeigušas augstāko izglītības līmeni, nav atjaunināti kopš 1998. gada. Tobrīd 2,8% no personām ar vidēju vai smagu invaliditāti bija ieguvušas zemākā līmeņa grādu, bet 2,2% - augstāka līmeņa augstākās izglītības grādu.⁵²⁷ Jaunāki dati pieejami tikai par personām ar redzes invaliditāti. 2012. gadā no visiem darbaspējas vecuma iedzīvotājiem ar redzes invaliditāti 38% bija ieguvuši tikai pamatizglītību,

⁵²³ Ibid.

⁵²⁴ Ibid.

⁵²⁵ Graham, L. J., & Jahnukainen, M. (2011). Wherefore art thou, inclusion? Analysing the development of inclusive education in New South Wales, Alberta and Finland. *Journal of Education Policy*, 26(2), 263-288. doi:10.1080/02680939.2010.493230

⁵²⁶ Ibid.

⁵²⁷ Lauronen, J. P., Vehmas, S. (2015). *European Semester 2015/2016 country fiche on disability*. Pieejams: https://tuhat.halvi.helsinki.fi/portal/files/58241891/FI_ANED_2015_Task_EU2020_for_EU28_European_Semester_2015_2016_country_fiche_on_disability.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

44% - vidējo izglītību, bet augstāko izglītību – 18%.⁵²⁸ Vidējās un augstākās izglītības rādītāji personu ar redzes invaliditāti grupā ir ievērojami augstāki nekā personām ar cita veida traucējumiem.⁵²⁹

Institucionālais ietvars

Parlamentārais ombuds Somijā darbojas kopš 1920. gada. Ombuds īpašu uzmanību velta bērnu tiesību aizsardzībai.

Pretdiskriminācijas ombuds nodrošina atbalstu tiem iedzīvotājiem, kuri cietuši no diskriminācijas, kā arī valsts iestādēm, darba devējiem, izglītības iestādēm vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanā. 2015. gadā no 495 saņemtajām sūdzībām 90 skāra diskrimināciju invaliditātes dēļ, kas bija otrs biežākais sūdzību pamats.⁵³⁰

Bērnu ombuds Somijā dibināts 2005. gadā ar mērķi sekmēt bērnu intereses un tiesības. Ombuds pārrauga bērnu un jauniešu dzīves apstākļus, šīs jomas tiesību aktus un ar to saistītos lēmumu pieņemšanas procesus. Bērnu ombuds neizskata sūdzības, bet darbojas vairāk kā bērnu interešu veicinātājs sabiedrībā.

Nacionālais pretdiskriminācijas un vienlīdzības tribunāls ir neatkarīga tiesu instance, kas uzrauga pretdiskriminācijas un dzimtes vienlīdzības likumā noteikto principu izpildi. 2016. gadā tribunāls lēmis par vairākām lietām, kas saistītas ar personu ar invaliditāti diskrimināciju.

Sociālo lietu un veselības ministrija ir atbildīga par sociālās labklājības un veselības aprūpes politiku. Koordinē invaliditātes politiku.

Izglītības un kultūras ministrija ir atbildīga par izglītības politikas izveidi un koordināciju nacionālā valstī, tajā skaitā iekļaujošu izglītību. Līdz 2012. gadam pirmsskolas izglītība un mazu bērnu aprūpes joma bija Sociālo lietu un veselības ministrijas pārziņā, taču tad šī joma tika nodota Izglītības un kultūras ministrijas kompetencē.⁵³¹

Nacionālais veselības un labklājības institūts ir nesen izveidots pētniecības un attīstības institūts, atrodas Sociālo lietu un veselības ministrijas padotībā un veic veselības un labklājības jomas programmas un pasākumu izvērtēšanu, datu monitoringu.

⁵²⁸ 3.2 Koulutusaste ja koulutusalat - Näkövammaisten liitto ry. (n.d.). Pieejams:

http://www.nkl.fi/fi/etusivu/nakeminen/julkaisu/nvrek_vuosikirja/3_2_koulutusaste_ja_alat [skatīts: 02.02.2017.]

⁵²⁹ Lauronen, J. P., Vehmas, S. (2015). *European Semester 2015/2016 country fiche on disability*. Pieejams: https://tuhat.halvi.helsinki.fi/portal/files/58241891/FI_ANED_2015_Task_EU2020_for_EU28_European_Semester_2015_2016_country_fiche_on_disability.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁵³⁰ Contribution from the Finnish NHRI/Human Rights Centre to Special Rapporteur on the Rights of Persons with Disabilities Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2016). Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/DecisionMaking/NHRI/NHRI%20-%20Finland_ENG.docx [skatīts: 02.02.2017.]

⁵³¹ Lahteenmaki-Smith, K. et al. (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies: Finland: 7. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=lv&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]

Somijas sociālās apdrošināšanas institūta kompetencē ietilpst rehabilitācijas un profesionālās apmācības programmas.

Valsts reģionālā administratīvā aģentūra vada, uzrauga un sniedz atļaujas sociālās labklājības pakalpojuma sniedzējiem (pašvaldībām un privātajiem) ar mērķi garantēt augstas kvalitātes pakalpojumu pieejamību visiem iedzīvotājiem.

Pašvaldības ir atbildīgas par izglītības, sociālo un veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanu, t.sk. personām ar invaliditāti. Pašvaldība katrai personai ar invaliditāti nodrošina individuālu pakalpojumu un atbalsta plānu, kas var ietvert pabalstus, asistenta, transporta, aprūpes, nodarbinātības u.c atbalsta pasākumus. Atsevišķi pakalpojumi pieejami personām ar intelektuālu invaliditāti. Pašvaldībām ir plašas pašnoteikšanās tiesības, tādēļ tās ir brīvas izvēlēties pakalpojumu klāstu atbilstoši lokālajām vajadzībām. Kopumā pašvaldības nodrošina divas trešdaļas no visiem publiskajiem pakalpojumiem. Tā kā pārvaldība Somijā ir izteikti decentralizēta, tad pašvaldības ir autonomas šo pakalpojumu veidošanā un nodrošināšanā. Sociālie un veselības aprūpes pakalpojumi veido aptuveni 55% no pašvaldību budžeta.⁵³²

Vietējās invaliditātes padomes pašvaldībās, kurās piedalās pašvaldību iedzīvotāji ar invaliditāti un viņu ģimenes, saistošās organizācijas un pašvaldības pārstāvji. Padomes ir veidotas, lai personu ar invaliditāti tiesības un intereses tiktu ņemtas vērā, plānojot, ieviešot, uzraugot programmas un aktivitātes pašvaldībās. Šobrīd šādu padomju izveidei ir ieteicoss raksturs un šādas padomes darbojas aptuveni trešdaļā pašvaldību. Jauni grozījumi pašvaldību likumā nosaka, ka ar nākamā gada jūniju šādai padomei jābūt katrā pašvaldībā. Divas vai vairākas pašvaldības varēs veidot kopīgas padomes.⁵³³

Nacionālā invaliditātes padome ir nacionāla līmeņa padome, kurā piedalās saistošo ministriju pārstāvji un personu ar invaliditāti un viņu ģimeņu organizācijas. Padome uzrauga lēmumu pieņemšanas procesus sabiedrībā, izsaka viedokli un veicina cilvēktiesību nodrošināšanu personām ar invaliditāti.

Bērnu parlaments tika dibināts 2007. gadā kā platforma bērnu spējinašanai Somijā. Bērnu parlamentu veido divi pārstāvji no katras pašvaldības, kas sapulcējas klātienē vienreiz gadā, organizē tiešsaistes tikšanās un diskusijas. Parlamenta mērķis ir diskutēt un lemt par jautājumiem, kas skar bērnu tiesības un intereses. Vairākās pašvaldībās ir organizēti arī vietējie bērnu parlamenti.

NVO loma

Ņemot vērā Somijas universālo labklājības modeli, NVO nodrošinātie pakalpojumi ir drīzāk papildinoši valsts sniegtajiem. Pašvaldības mēdz iegādāties pakalpojumus no nevalstiskā

⁵³² Finnish Disability Forum response to UN Human Rights Office of the High Commissioner. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/civil_society/DFFinland_ENG.doc [skatīts: 02.02.2017.]

⁵³³Finland's response to UN Human Rights Office of the High Commissioner's questionnaire on the right of persons with disabilities to social protection. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/States/MS_Finland_ENG.doc [skatīts: 02.02.2017.]

sektora. Savukārt nevalstiskais sektors ir aktīvs tiesību un interešu aizstāvībā ar **labu līdzdalības tradīciju** politikas veidošanā.

Politikas prioritātes

Iekļaujošā izglītība ir viena no prioritātēm ģimenes politikas ietvaros Somijā. Tas saistīts ar to, ka iekļaujošā izglītība Somijā nav attīstījusies tiesībās balstīta pieejā (kā atsevišķa politikas joma), bet kā daļa no valsts sociālās aizsardzības, labklājības un aprūpes politikas, kas zināms arī kā Ziemeļu labklājības modelis. Būtiski, ka šajā pieejā fokuss uz ģimeni ir ļāvis veidot tādu atbalsta politiku, kas ne tikai ietver iekļaujošu izglītību, bet arī **visaptverošu atbalsta politiku bērniem ar īpašam vajadzībām un viņu ģimenēm**. Tas, piemēram, ir novedis pie tā, ka bērni ar īpašam vajadzībām dzīvo ģimenēs un savā kopienā un reti tiek institucionalizēti.⁵³⁴

Somija šobrīd piedzīvo vairākas būtiskas reformas pašvaldību, izglītības, sociālo un veselības aprūpes pakalpojumu jomās līdz ar ekonomiskās krīzes sekām un jaunas valdības nākšanu pie varas, kuras dienaskārtības augšgalā ir taupības pasākumi.^{535,536}

*Iekļaujošas izglītības rīcībpolitika un tās izvērtējums*⁵³⁷

Somijā lielākā daļa bērnu ar īpašam vajadzībām mācās parastajās skolās, pielāgojot atbalstu bērna vajadzībām. Tiek pielāgotas arī mācību metodes, kā arī, ja nepieciešams, mācību ilgums, piemēram, pamatizglītību sākot apgūt gadu ātrāk.⁵³⁸ Pirmsskolas un pamatizglītības līmenī iespējams saņemt trīs atbalsta veidus. Speciālais atbalsts ir visintensīvākais no trim atbalsta veidiem, un to var īstenot mācību ietvaros gan speciālajās skolās, gan vispārējās izglītības iestādēs. Pastiprināts atbalsts ir otra intensīvākā pakāpe, savukārt vispārējo atbalstu pēc nepieciešamības saņem ikviens skolēns. Atbalsta nepieciešamība tiek noteikta, izmantojot speciālās izglītības skolotāju ekspertīzi (tādi darbojas katrā vispārējās izglītības iestādē), sadarbībā ar skolēnu, viņa vecākiem un pedagogiem lemjot par piemērotākajiem atbalsta veidiem. Papildus sociālajiem pabalstiem tiek nodrošināti bezmaksas asistenta pakalpojumi, mācību palīglīdzekļi un citi sociālie pakalpojumi (tulku, tehnoloģiskais, asistenta, transporta, rehabilitācijas u.c. atbalsts), kas nepieciešami mācību procesa veiksmīgai nodrošināšanai personai ar invaliditāti un atbalsta sniegšanai izglītojamā ar invaliditāti ģimenei. Šos pakalpojumus nodrošina izglītības iestādē. Skolēnu labklājības padomes nodrošina atbalsta pasākumu un pakalpojumu kvalitātes un efektivitātes monitoringa funkciju, uzraugot, lai tiktu īstenotas ne tikai personu ar invaliditāti, bet arī personu ar cita veida speciālām vajadzībām

⁵³⁴ Ministry of Social Affairs and Health, (2013). Child and family policy in Finland: 37. Pieejams: http://www.congreso.es/docu/docum/ddocum/dosieres/sleg/legislatura_10/spl_78/pdfs/41.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁵³⁵ Finland.fi (2016). New Finnish government tests the waters. Pieejams: <https://finland.fi/life-society/new-finnish-government-tests-the-waters/> [skatīts: 02.02.2017.]

⁵³⁶ Finnish Disability Forum response to UN Human Rights Office of the High Commissioner. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/civil_society/DFFinland_ENG.doc [skatīts: 02.02.2017.]

⁵³⁷ Detalizēts pasākumu apraksts pieejams pētījuma pielikumā Nr. 4.

⁵³⁸ Human Rights of Persons with Disabilities – Human Rights Council resolution 19/11 (2012). Work and Employment of Persons with Disabilities. Pieejams: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SubmissionWorkEmployment/ResponseFinland1.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

tiesības, vajadzības gadījumā laikus rosinot korekcijas individuālajos attīstības plānos (skatīt 4. pielikumu), sniedzamajos atbalsta pakalpojumos un pasākumos u.c.

Speciālās skolas ir paredzētas bērniem ar īpaši smagu invaliditāti. Jāatzīmē, ka tieši pašvaldības ar savu iniciatīvu veicināja būtisku iekļaujošās izglītības attīstību 2010. gadā. 10 lielākās pašvaldības vērsās pie Izglītības un kultūras ministrijas, argumentējot, ka bērni ar smagu invaliditāti arī jāiekļauj parastās skolās un izglītošana speciālajās skolās nav piemērotākais risinājums bērniem. Šīs iniciatīvas rezultātā iekļaujošās izglītības prakse tika paplašināta. Interesanti, ka šie izglītības tiesību aktu grozījumi neiekļāva nekādu monitoringa mehānismu. Kā skaidro pētnieki, tas saistīts ar pašvaldību autonomu statusu un “izglītības uzticības kultūru” Somijas sabiedrībā, paļaujoties, ka skolas un skolotāji iekļaujošo izglītību īsteno saskaņā ar profesionālajām normām, proti, nodrošinās visiem bērniem nepieciešamo atbalstu izglītības iegūšanā.⁵³⁹ Skolotāju un skolas attieksme un interese ir vitāli svarīga ieviešot šāda veida pārmaiņas izglītības organizācijā.⁵⁴⁰

Karjeras konsultāciju pieejamības nodrošināšana pēc izglītojamo vajadzībām tiek paredzēta pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības programmās. Īpaša uzmanība tiek pievērsta karjeras konsultāciju un darba iespēju nodrošināšanai profesionālo izglītības iestāžu audzēkņiem, īstenojot sadarbību ar nodarbinātības dienestiem, uzņēmējiem un pašvaldību veselības un sociālās aprūpes dienestiem. Kā norāda aptaujātie NVO pārstāvji, šis pakalpojums šobrīd netiek vērtēts kā efektīvs un prasa būtiskus uzlabojumus.

Detalizētu uz iekļaujošās izglītības īstenošanu vērsto pasākumu apkopojumu visos izglītības līmeņos (pirmsskolas izglītība, pamatizglītība, vidējā izglītība, arodizglītība, amatizglītība, augstākā izglītība) skatīt 4. pielikumu.

Kā norāda pētījumi un aptaujātie NVO pārstāvji, pamatizglītības līmenī pieejamais atbalsts ir daudz lielāks nekā pārējos izglītības līmeņos, kur trūkst nepieciešamo atbalsta resursu, un piekļuve augstākiem izglītības līmeņiem samazinās.⁵⁴¹ Tiek norādīts, ka skolotājiem pietrūkst nepieciešamās apmācības, lai strādātu ar bērniem ar īpašām vajadzībām.

Tāpat kā Latvijā, arī Somijā ir izplatīta vienaudžu vardarbība. Tas dažreiz rezultējas situācijā, kad bērni ar īpašām vajadzībām pāriet uz speciālajām skolām vardarbīgās vides dēļ. Tāpat joprojām ir pietiekami izplatīta arī bērnu ar īpašām vajadzībām diskriminācija. Tā kā pašvaldībām ir autonomija pakalpojumu nodrošināšanā, tas rada pakalpojumu pieejamības atšķirības starp pašvaldībām. Lai gan pēdējo gadu laikā ir veikti uzlabojumi pakalpojumu

⁵³⁹ Pesonen, H., et al. (2015). The Implementation of New Special Education Legislation in Finland, *Educational Policy*, 29: 162-17.

⁵⁴⁰ Jahnukainen, M. and Korhonen, A. (2003). Integration of Students with Severe and Profound Intellectual Disabilities into the Comprehensive School System: Teachers' perceptions of the education reform in Finland, *International Journal of Disability, Development and Education*, 50:2, 169-180

⁵⁴¹ Saaresranta, T. (2013). Country Report on Finland for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities: 10. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474420/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474420_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474420/IPOL-LIBE_ET(2013)474420_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

standartizēšanā starp pašvaldībām,⁵⁴² tomēr bērni ar īpašām vajadzībām tiek arī pakļauti pieejamo resursu un atbalsta nevienlīdzībai. Pakalpojumu un atbalsta klāsts variē starp pašvaldībām atkarībā no pieejamiem finanšu resursiem, cilvēkresursiem (apmācīti skolotāji) un pašvaldības atbalsta piedāvājuma, tādēļ ne visur pieejami asistenta, transporta u.c. svarīgi pakalpojumi bērnu labklājības un iekļaušanas nodrošināšanā.⁵⁴³

Tāpat pētījumi norāda, ka bērni ar īpašām vajadzībām joprojām tiek uztverti kā “pakalpojumu objekti”, nevis pilntiesīgi sabiedrības locekļi ar tiesībām. Kā norāda jomas eksperti, joprojām liels izaicinājums ir noturēt stingru fokusu uz bērna interesēm tādā politikas veidošanas un īstenošanas vidē, kurā integrēta atbalsta un pakalpojumu sniegšanas kultūra nav vēsturiski veidojusies prakses norma. Šobrīd uzsāktajām taupības reformām Somijā izaicinājumu sagādā arī nepieciešamība ņemt vērā personu ar invaliditāti tiesības kā neatņemamu politikas veidošanas, ieviešanas, administrēšanas, novērtēšanas prakšu sastāvdaļu. Šī brīža situācija norāda uz bērnu interešu un tiesību aizsardzības apdraudējumu, jo izglītība ir viena no jomām, kas piedzīvo ievērojamu atbalsta samazinājumu.⁵⁴⁴ Uz to arī norāda arī aptaujātie NVO pārstāvji. Viens no risinājumiem ir rūpīgs politikas veidošanas un īstenošanas monitorings un izvērtējums, īpaši, kā noteiktas reformas vai pasākumi ietekmē bērnu ar īpašām vajadzībām un viņu ģimeņu situāciju.

Kopumā aptaujātie NVO pārstāvji norāda uz progresu iekļaujošas izglītības nodrošināšanā. NVO pārstāvji kā efektīvus pasākumus vērtē kompleksu atbalsta pieeju skolēnam un viņa ģimenei (individuāla mācību plāna izstrāde, asistenta piesaiste, mācību materiālu un līdzekļu nodrošināšana, transporta un finanšu pabalsta nodrošināšana). Taču šobrīd īstenotie taupības pasākumi ir būtiskie ietekmējuši piekļuvi šiem pakalpojumiem. Vairākas NVO norāda arī uz nepietiekamu atbalstu jauniešiem ar īpašām vajadzībām pirmā darba iegūšanā. Piemēram, tiek norādīts, ka šobrīd pieejamā skolēnu ar īpašām vajadzībām konsultēšana tālākai dzīvei (turpmākās mācības vai studijas, darba ieguve) netiek vērtēta kā pietiekama.

Labās prakses piemērs

Šīs prakses mērķis bija **ar individualizētu apmācību palīdzību un salīdzinoši īsā laikā sagatavot darbam jauniešus ar būtiskiem dzirdes traucējumiem**, kuriem ir augsts ilgstoša bezdarba risks. Šo praksi īstenoja Nedzirdīgo cilvēku atbalsta fonds sadarbībā ar profesionālo koledžu, salāgojot jauniešu specifiskās vajadzības ar apmācību saturu.

⁵⁴² Lahteenmaki-Smith, K. et al. (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies: Finland: 6. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=lv&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁴³ Saaresranta, T.(2013). Country Report on Finland for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities: 11-12;15. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474420/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474420_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474420/IPOL-LIBE_ET(2013)474420_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁴⁴ Lahteenmaki-Smith, K. et al. (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies: Finland. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=lv&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]

Students izvēlējās vienu darba veidu (piemēram, dārzkopība, autoserviss), tad kopā ar izglītības organizētāju sagatavoja individuālu plānu, definējot prasmes un kvalifikāciju, ko nepieciešams apgūt konkrētajā jomā (to apstiprināja koledža vai jau potenciālais darba devējs). Studentu apmāca izvēlētajā jomā speciālisti, kas ir apmācīti konkrētu mācīšanās grūtību pārvarēšanā, kā arī pārzina zīmju valodu un ir ar zināšanām un/vai līdzīgu pieredzi. Šādā atbalstošā vidē students tiek sagatavots tikšanai galā ar dažādam konkrētās profesijas un darba dzīves situācijām.

Nodarbinātības politikas joma

*Personu ar invaliditāti nodarbinātības situācijas raksturojums*⁵⁴⁵

2013.gadā personu vecumā no 20 līdz 64 gadiem nodarbinātības līmenis bija 62,2% personām ar mērenu invaliditāti un 34,2% personām ar smagu invaliditāti (skatīt tabulu 3.65.). Nodarbinātības īpatsvars sievietēm ar invaliditāti un vīriešiem ar invaliditāti ir gandrīz vienāds – 58,0% sieviešu grupā un 57,6% vīriešu grupā.

Valsts	Bez invaliditātes	Ar mērenu invaliditāti	Ar smagu invaliditāti	Sievietes ar invaliditāti	Vīrieši ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši bez invaliditātes
ES-28 (vidēji)	71,4	56,2	28,6	45,4	52,1	65,3	77,4
Somija	76,4	62,2	34,2	58	57,6	73,9	78,7

3.65. tabula. Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)⁵⁴⁶

Griezumā pa vecuma grupām nodarbinātības īpatsvars ir visaugstākais vecuma grupās no 35 līdz 44 gadiem un no 45 līdz 54 gadiem, attiecīgi 72,0% un 71,1% (skatīt tabulu 3.66.). Vecumā no 16 līdz 24 gadiem nodarbināti 30,5% personu ar invaliditāti, vecumā no 25 līdz 34 gadiem – 63,1% personu ar invaliditāti, savukārt vecumā no 55 līdz 64 gadiem – 41,6% personu ar invaliditāti.⁵⁴⁷ Salīdzinot ar Eiropas Savienības vidējiem rādītājiem, Somijā personu ar invaliditāti nodarbinātības īpatsvars ir lielāks. Visizteiktākās atšķirības vērojamas vecuma grupās no 35 līdz 44 un no 45 līdz 54 gadiem, kur Somijā personu ar invaliditāti nodarbinātības īpatsvars ir attiecīgi par 10,4% un 13,2% lielāks nekā vidēji Eiropas Savienībā. Pārējās vecuma grupās vērojamas šādas atšķirības starp Somijas un Eiropas Savienības vidējiem rādītājiem: personu ar invaliditāti vecumā no 16 līdz 24 gadiem nodarbinātības īpatsvars Somijā ir par 4,3% lielāks nekā vidēji Eiropas Savienībā, vecumā no 24 līdz 34 gadiem šis īpatsvars Somijā ir par 5,4% lielāks, bet vecumā no 55 līdz 64 gadiem Somijā tas ir par 8,4% lielāks.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ Pētījuma tapšanas brīdī jaunākie pieejami dati par personu ar invaliditāti nodarbinātību Somijā salīdzinošā griezumā ar ES ir EU-SILC apsekojuma dati, kas tiek publicēti ar nobīdi un šobrīd atspoguļo situāciju 2013. gadā.

⁵⁴⁵ EU-SILC UDB 2013 dati.

⁵⁴⁶ EU-SILC UDB 2013 dati.

⁵⁴⁷ Lauronen, J. P., Vehmas, S. (2015). *European Semester 2015/2016 country fiche on disability*. Pieejams: https://tuhat.halvi.helsinki.fi/portal/files/58241891/FI_ANED_2015_Task_EU2020_for_EU28_European_Semester_2015_2016_country_fiche_on_disability.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁴⁸ Ibid.

<i>Valsts</i>		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	26,2	57,7	61,6	57,9	33,2
	Bez invaliditātes	28,6	73,9	82,4	82,9	56,1
<i>Somija</i>	Ar invaliditāti	30,5	63,1	72	71,1	41,6
	Bez invaliditātes	35,2	76	86	89,4	65

3.66. tabula. Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)⁵⁴⁹

<i>Valsts</i>		2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>ES-28 (vidēji)</i>		68,7	67,6	67,2	67,2	67	66,9
	<i>Somija</i>						
	Sievietes ar invaliditāti	56,7	54,5	57,1	52,6	58,9	58
	Sievietes bez invaliditātes	74,7	74,8	68,1	70,5	70,8	73,9
	Vīrieši ar invaliditāti	54,9	56,5	49,6	50,6	53,1	57,6
	Vīrieši bez invaliditātes	82,1	79,5	76,7	77,7	78,6	78,7

3.67. tabula. Personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)⁵⁵⁰

Somijā ir arī mazāks personu ar invaliditāti bezdarba līmenis nekā vidēji Eiropas Savienībā (skatīt tabulas 3.68., 3.69., 3.70.). 2013.gadā bezdarbnieka statuss Somijā bija 12,1% sieviešu ar invaliditāti un 17,2% vīriešu ar invaliditāti. Eiropas Savienības vidējie rādītāji bija 17,9% sievietēm ar invaliditāti un 20,1% vīriešiem ar invaliditāti.⁵⁵¹ Somijas Nodarbinātības un ekonomikas ministrijas veiktā analīze liecina, ka personas ar daļēju darbaspēju ir pakļautas lielākam ilgstoša bezdarba riskam – tas ir divas reizes lielāks nekā personām bez invaliditātes. Dati liecina, ka personu ar invaliditāti nodarbinātības situācija Somijā ir labāka nekā vidēji Eiropas Savienībā, taču tajā pašā laikā vienai no rīcībpolitikas prioritātēm jābūt ilgstoša bezdarba mazināšanai attiecībā uz personām ar invaliditāti.⁵⁵²

<i>Valsts</i>	Sievietes ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši ar invaliditāti	Vīrieši bez invaliditātes
<i>ES-28 (vidēji)</i>	17,9	11,5	20,1	12,1
<i>Somija</i>	12,1	5,8	17,2	9,2

3.68. tabula. Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)⁵⁵³

⁵⁴⁹ Ibid.

⁵⁵⁰ Ibid.

⁵⁵¹ Ibid.

⁵⁵² Ibid.

⁵⁵³ Ibid.

<i>Valsts</i>		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	28,2	20,9	17,6	17,7	19,9
	Bez invaliditātes	25,3	14,1	9,8	9	10,7
<i>Somija</i>	Ar invaliditāti	18,5	14,4	10,2	13	19,3
	Bez invaliditātes	15,1	5,5	5,2	6,4	12,8

3.69. tabula. Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)⁵⁵⁴

<i>Valsts</i>		2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>ES-28 (vidēji)</i>		8,4	10,2	10,9	11,3	12,2	12,9
	<i>Somija</i>						
	Sievietes ar invaliditāti	10	14,7	15,1	14,3	10,7	12,1
	Sievietes bez invaliditātes	6,4	6,2	9,7	7,7	6,8	5,8
	Vīrieši ar invaliditāti	12,5	14,9	23,4	18,9	18,4	17,2
	Vīrieši bez invaliditātes	7	8,8	13	10,3	9	9,2

3.70. tabula. Personu ar invaliditāti bezdarba līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)⁵⁵⁵

Ekonomiskās aktivitātes līmenis Somijā 2013. gadā sieviešu ar invaliditāti grupā bija par aptuveni 10% augstāks nekā vidēji ES, bet vīriešu grupā – nedaudz zemāks (skatīt tabulu 3.71.).

<i>Valsts</i>	Sievietes ar invaliditāti	Sievietes bez invaliditātes	Vīrieši ar invaliditāti	Vīrieši bez invaliditātes
<i>ES-28 (vidēji)</i>	55,3	65,2	73,8	88
<i>Somija</i>	66	78,4	69,5	86,7

3.71. tabula. Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis 20-64 gadu vecuma grupā 2013.gadā (%)⁵⁵⁶

Griezumā pa vecuma grupām ekonomiskās aktivitātes līmenis Somijā 2013. gadā bija salīdzinoši augstāks nekā vidēji ES visās aplīkotajās vecuma grupās (skatīt tabulu 3.72.). Vislielākā atšķirība vērojama vecuma grupā 45-54 gadi, kurā Somijā ekonomiskās aktivitātes līmenis ir par vairāk nekā 10% lielāks nekā vidēji ES. Turklāt no 2008. līdz 2013. gadam personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes īpatsvars ir palielinājies. 2013. gadā tas sieviešu grupā ir tikai par 12,4% mazāks nekā personu bez invaliditātes ekonomiskās aktivitātes īpatsvars, bet vīriešu grupā – par aptuveni 17% mazāks (skatīt tabulu 3.73.).

<i>Valsts</i>		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
<i>ES-28 (vidēji)</i>	Ar invaliditāti	36,5	72,9	74,8	70,3	41,4
	Bez invaliditātes	38,3	86	91,3	91	62,9

⁵⁵⁴ Ibid.

⁵⁵⁵ Ibid.

⁵⁵⁶ Ibid.

Somija	Ar invaliditāti	37,4	73,7	80,1	81,7	51,6
	Bez invaliditātes	41,5	80,4	90,8	95,4	74,5

3.72. tabula. Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis pēc vecuma grupas 2013.gadā (%)⁵⁵⁷

Valsts		2008	2009	2010	2011	2012	2013
ES-28 (vidēji)		75	75,3	75,4	75,8	76,3	76,8
Somija	Sievietes ar invaliditāti	62,9	63,9	64,9	61,4	65,9	66
	Sievietes bez invaliditātes	79,8	79,7	75,6	76,4	76	78,4
	Vīrieši ar invaliditāti	62,7	66,4	62,8	62,5	65	69,5
	Vīrieši bez invaliditātes	88,2	87,2	86,8	86,6	86,3	86,7

3.73. tabula. Personu ar invaliditāti ekonomiskās aktivitātes līmenis pēc dzimuma 20-64 gadu vecuma grupā (%)⁵⁵⁸

Nodarbinātības situāciju raksturojošie dati atspoguļo iekļaujošās izglītības un nodarbinātības tradīcijas Somijā, kas ir atbilstošas t.s. Ziemeļvalstu labklājības modelim, kas personas ar invaliditāti cenšas integrēt sabiedrībā, jau sākot ar izglītību.

Institucionālais ietvars

Parlamentārais ombuds Somijā darbojas kopš 1920. gada. Ombuds īpašu uzmanību velta bērnu tiesību aizsardzībai.

Pretdiskriminācijas ombuds nodrošina atbalstu tiem iedzīvotājiem, kuri cietuši no diskriminācijas, kā arī valsts iestādēm, darba devējiem un izglītības iestādēm vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanā. 2015. gadā no 495 saņemtajām sūdzībām 90 skāra diskrimināciju invaliditātes dēļ, kas bija otrs biežākais sūdzību pamats.

Nacionālais pretdiskriminācijas un vienlīdzības tribunāls ir neatkarīga tiesu instance, kas uzrauga pretdiskriminācijas un dzimtes vienlīdzības likumā noteikto principu izpildi. 2016. gadā tribunāls lēmis par vairākām lietām, kas saistītas ar personu ar invaliditāti diskrimināciju.

Sociālo lietu un veselības ministrija ir atbildīga par sociālās labklājības un veselības aprūpes politiku. Koordinē invaliditātes politiku. Personu ar invaliditāti nodarbinātības politika ir dalīta kompetence starp Sociālo lietu un veselības ministriju (pabalsti, rehabilitācijas, atbalsta pakalpojumi) un Nodarbinātības un ekonomikas ministriju (piemēram, sociālo uzņēmumu darbība atvērtajā tirgū).⁵⁵⁹

Nacionālais veselības un labklājības institūts ir nesen izveidots pētniecības un attīstības institūts, atrodas Sociālo lietu un veselības ministrijas padotībā un veic veselības un labklājības

⁵⁵⁷ Ibid.

⁵⁵⁸ Ibid.

⁵⁵⁹ Human Rights of Persons with Disabilities – Human Rights Council resolution 19/11 (2012). Work and Employment of Persons with Disabilities: 7. Pieejams: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SubmissionWorkEmployment/ResponseFinland1.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

jomas programmu un pasākumu izvērtēšanu, datu monitoringu. Institūts izstrādājis indikatoru banku (www.sotkanet.fi).

Somijas sociālās apdrošināšanas institūta pārziņā ir rehabilitācijas un profesionālās apmācības kompetences.

Valsts reģionālā administratīvā aģentūra vada, uzrauga un sniedz atļaujas sociālās labklājības pakalpojuma sniedzējiem (pašvaldībām un privātajiem) ar mērķi garantēt augstas kvalitātes pakalpojumu pieejamību visiem iedzīvotājiem.

Pašvaldības ir atbildīgas par izglītības, sociālo un veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanu, t.sk. personām ar invaliditāti. Pašvaldība katrai personai ar invaliditāti nodrošina individuālu pakalpojumu un atbalsta plānu, kas var ietvert pabalstus, asistenta, transporta, aprūpes, nodarbinātības u.c. atbalsta pasākumus. Atsevišķi pakalpojumi pieejami personām ar intelektuālu invaliditāti. Pašvaldībām ir plašas pašnoteikšanās tiesības, tādēļ tās ir brīvas izvēlēties pakalpojumu klāstu atbilstoši lokālajām vajadzībām. Kopumā pašvaldības nodrošina divas trešdaļas no visiem publiskajiem pakalpojumiem. Tā kā pārvaldība Somijā ir izteikti decentralizēta, tad pašvaldības ir autonomas šo pakalpojumu veidošanā un nodrošināšanā. Sociālie un veselības aprūpes pakalpojumi veido aptuveni 55% no pašvaldību budžeta.⁵⁶⁰

Vietējās invaliditātes padomes pašvaldībās, kurās piedalās pašvaldību iedzīvotāji ar invaliditāti un viņu ģimenes, saistošās organizācijas un pašvaldības pārstāvji. Padomes ir veidotas, lai personas ar invaliditāti tiesības un intereses tiktu ņemtas vērā, plānojot, ieviešot, uzraugot programmas un aktivitātes pašvaldībās. Šobrīd šādu padomju izveidei ir ieteicošs raksturs un šādas padomes darbojas aptuveni trešdaļā pašvaldību. Jauni grozījumi pašvaldību likumā nosaka, ka ar nākamā gada jūniju šādi padomei jābūt katrā pašvaldībā. Divas vai vairākas pašvaldības varēs veidot kopīgas padomes.⁵⁶¹

Nacionālā invaliditātes padome ir nacionāla līmeņa padome, kurā piedalās saistošo ministriju pārstāvji un personu ar invaliditāti un viņu ģimeņu organizācijas. Padome uzrauga lēmumu pieņemšanas procesus sabiedrībā, izsaka viedokli un veicina cilvēktiesību nodrošināšanu personām ar invaliditāti.

Somijas Invaliditātes forums ir nacionāla līmeņa sadarbības organizācija, kas apvieno dažādas ar invaliditāti saistītas organizācijas, kas kopā vieno aptuveni 32 tūkstošus dalībnieku. Forums sagatavo likumdošanas iniciatīvas, kā arī piedalās politikas veidošanas procesos.

⁵⁶⁰ Finnish Disability Forum response to UN Human Rights Office of the High Commissioner. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/civil_society/DFFinland_ENG.doc [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁶¹ Finland's response to UN Human Rights Office of the High Commissioner's questionnaire on the right of persons with disabilities to social protection. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/States/MS_Finland_ENG.doc [skatīts: 02.02.2017.]

NVO loma

NVO nodrošinātie pakalpojumi ir papildinoši valsts plaši sniegtajiem pakalpojumiem. Pašvaldības mēdz **iegādāties pakalpojumus** no nevalstiskā sektora. Nevalstiskais sektors ir ļoti aktīvs tiesību un interešu aizstāvībā ar **labu līdzdalības tradīciju politikas veidošanā**.

Politikas prioritātes

Līdz šim kā centrālais politikas plānošanas dokuments darbojās Invaliditātes politikas plānošanas dokuments 2010.-2015. gadam.⁵⁶² Šis dokuments ir kalpojis par pamatu tam, ka **invaliditātes politika ir iekļauta (mainstreaming) četrpadsmit dažādas politikas jomās** (piemēram, transports, izglītība, veselības aprūpe, starptautiskās aktivitātes), kur viena no tām ir **iekļaujošas nodarbinātības politika**. Tas nozīmē, ka katra no šīm jomām ir jāveido tādā veidā, kas iekļauj arī personas ar invaliditāti, tādējādi padarot katru no šīm jomām pieejamu jebkuram iedzīvotājam. Nule stājās spēkā programma, kuras mērķis ir uzlabot cilvēku ar daļēju darba kapacitāti nodarbinātību (darbības laiks: 2016.-2018. gads). Šīs programmas izpildei ir paredzēti 15 miljoni eiro. Jāatzīmē, ka šīs **politikas veidošana tika balstīta uz vērienīgu pētījumu un pilotēšanu**. Piemēram, tika attīstīts jauns koncepts – darba spēju koordinators, kurš būtu pieejams darbavietā, lai veidotu tādu pakalpojumu un atbalstu paketi, kas ļautu turpināt darbu. Šī koncepta pielietojums tika testēts un pilotēts uzņēmumos, lai pēc tam pētījuma rezultātus un izveidotos modeļus iestrādātu jaunajā politikas plānošanas dokumentā.⁵⁶³ Jāatzīmē, ka arī nacionālais rīcības plāns cilvēktiesību nodrošināšanā ietver atbalsta projektus personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanā.⁵⁶⁴

*Iekļaujošas nodarbinātības rīcībpolitika un tās izvērtējums*⁵⁶⁵

Ņemot vērā Somijas universālo labklājības modeli ar visaptverošu pakalpojumu nodrošināšanu, Somijas iekļaujošās nodarbinātības politika tiek īstenota no konkurences pasargātā darba tirgū. Šī ir sena nodarbinātības politikas tradīcija Somijā.⁵⁶⁶ Piemēram, profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi (apmācības vai izglītība, palīdzība pašnodarbinātībai, palīgierīces darbam vai mācībām) tiek piemēroti gan nodarbinātām personām, gan personām, kuras gatavojas uzsākt aktīvu darba dzīvi (personām ar samazinātu darbaspēju vai risku drīz samazināties darbaspējām).

⁵⁶² Finland's Disability Policy Programme. VAMPO 2010–2015.

http://www.vane.to/index.php?option=com_content&view=article&id=56&Itemid=49 [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁶³ Strategic Social Report Finland (2015). Pieejams:

<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13905&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁶⁴ Reply of Finland to the OHCHR Special Rapporteur's request for information on the rights of persons with disabilities (2016). Pieejams:

http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/DisabilityInclusivePolicies/States/PM%20Finland_ENG.doc [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁶⁵ Detalizēts pasākumu apraksts pieejams pētījuma 5. pielikumā.

⁵⁶⁶ EC (2014). A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Finland country report: 1. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?advSearchKey=socententryrepts&mode=advancedSubmit&langI&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

Personu ar invaliditāti nodarbināšanu Somijā formāli motivē algu subsīdijas, kas pieejamas darba devējiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti.⁵⁶⁷ Algu subsīdijas veido 17-20% no visiem aktīvā darba tirgus politikas pasākumiem.⁵⁶⁸ Personas ar invaliditāti var tikt nodarbinātas arī sociālajos uzņēmumos. Lai atbilstu sociālā uzņēmuma statusam, uzņēmumā vismaz 30% darbinieku jābūt ar invaliditāti (vai ilgstošie bezdarbnieki ar invaliditāti). Sociālie uzņēmumi var saņemt arī valsts subsīdijas.⁵⁶⁹ Taču valstī nepastāv sistēma, kas ļautu izvērtēt, vai šis instruments praksē patiešām veicina personu ar invaliditāti nodarbinātību, kā arī, vai tas ir ekonomiski racionāls, t.i., vai izdevumi ir samērīgi ar ieguvumiem īstermiņā un ilgtermiņā.

Kvotu sistēma Somijā nepastāv. Taču personām ar invaliditāti, kuras ir uzņēmēji vai pašnodarbinātas personas, ir pieejams atbalsts biznesa uzsākšanai un aprīkojuma iegādei. Izstrādāta publikācija ar mērķi iedrošināt un **motivēt darba devējus** nodarbināt personas ar invaliditāti, rokasgrāmatas formātā apkopojot informāciju par pieejamajiem atbalsta pasākumiem, pakalpojumiem un ieguvumiem, ko sniedz diversificēta nodarbinātība, sniedzot informāciju par esošajiem labās prakses piemēriem.^{570,571}

Nodarbinātības situāciju Somijā ietekmē ne tikai ekonomiskās krīzes sekas, bet arī sabiedrības novecošanās. Lai arī bezdarba līmenis pēdējos gados ir tikai nedaudz palielinājies, taču straujāk pieaug ilgstošā bezdarba līmenis. Tā 2014. gadā aptuveni 90 tūkstoši iedzīvotāju bija bez darba ilgāk nekā vienu gadu, kas ir četras reizes vairāk nekā 2013. gadā.⁵⁷²

Aptaujātie NVO pārstāvji norāda, ka no konkurences pasargātās nodarbinātības veicināšanas pasākumi darbojas labi, taču tie nodrošina nodarbinātību tikai uz īsu laiku. Kā uzsver nevalstiskā sektora pārstāvji, personu ar invaliditāti nodarbinātība vairāk jāfokusē uz atvērto darba tirgu, jo esošā prakse pakalpojumu un pabalstu nodrošināšanā un nodarbinātības pasākumi no konkurences pasargātā darba tirgus daļā neļauj nodrošināt aktīvu līdzdalību kopīgā darba tirgū, kas nodrošinātu ilgtspējīgākas nodarbinātības iespējas. Gan viens no aptaujātajiem NVO pārstāvjiem, gan pētījuma rekomendācijas norāda, ka labāka

⁵⁶⁷TE-palvelut. *Pay subsidies*. Pieejams: http://www.te-palvelut.fi/te/en/employers/find_an_employee/support_recruitment/pay_subsidy/index.html [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁶⁸ Arnkil, R. and Dialogues, A. (2014). EEPO Review: Stimulating Job Demand: The Design of Effective Hiring Subsidies in Europe. Finland. European Employment Policy Observatory:4 Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12521&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁶⁹ Ministry of Justice, Finland (2003). *Act on Social Enterprises*. Pieejams: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2003/en20031351.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁷⁰ Workability International (2014). Member Survey Report 2013: 36. Pieejams: <http://workability-international.com/images/reports/2013-Workability-International-Member-Survey-Report-FINAL.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁷¹ Human Rights of Persons with Disabilities – Human Rights Council resolution 19/11 (2012). Work and Employment of Persons with Disabilities: 6-7. Pieejams: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SubmissionWorkEmployment/ResponseFinland1.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁷² Strategic Social Report Finland (2015): 2. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13905&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]

nodarbinātības politikas saskaņošana un koordinācija starp Sociālo lietu un veselības ministriju un Nodarbinātības un ekonomikas ministriju būs pareizais risinājums šajā virzienā.⁵⁷³

Labās prakses piemērs

Labās prakses piemēra “**Pieredzot pilsonību: iekļaujoša pētījuma labas prakses attīstība**”⁵⁷⁴ mērķis bija veicināt paradigmas maiņu no neatkarības trūkuma, segregācijas, pasivitātes un citu cilvēku uzskatiem, ka “es zinu labāk, ko tev vajag”, uz līdzdalību, pašnoteikšanos, kontroli, iekļaušanu un “pieredzē balstītu ekspertīzi”. Pētniecības aktivitātes koordinēja Somu intelektuālā un attīstības invaliditātes asociācija. Izmantojot iekļaujoša pētījuma metodoloģiju, kas balstīta cilvēktiesību pieejā un invaliditātes sociālajā modelī, pētījuma veikšanā iesaistīja četrus cilvēkus ar invaliditāti un viņu pašu izvēlētu partneri kā asistentu pētījuma veikšanā. Katrs no dalībniekiem izvēlējās savu pētījuma jomu un veica nelielus pētījumus kopā ar prakses koordinatoriem, līdera lomu atstājot grupas dalībnieku rokās. Dati tika analizēti un apspriesti vairākos kopīgos semināros. Pētījuma rezultāti⁵⁷⁵ tika prezentēti gan nacionālā, gan starptautiskā vidē.

Darba treniņš (coaching) un nodarbinātības atbalsts Helsinkos ir pieejams kopš 1995. gada. Darba treneri saviem klientiem atrod un vienojas par piemērotiem darbiem atvērtajā darba tirgū. Katram klientam ir divi treneri un viņi darbojas komandā. Šī pakalpojuma mērķgrupa ir personas ar intelektuālu invaliditāti un autismu, kas vecākas par 18 gadiem. Pakalpojumu nodrošina 13 treneri un viens vadītājs. Šiem treneriem ir pieejama speciāla apmācības programma vairākās augstskolās un koledžās.

Treneri kopā ar klientu definē klienta vēlmes un to, kāds atbalsts nepieciešams darba iegūšanai. Sociālais darbinieks parasti netiek iesaistīts (to dara tikai tad, ja rodas tāda vajadzība). Šis pakalpojums ir pieejams par brīvu, un to finansē Helsinku pilsētas dome. Vidēji gadā darbu iegūst 150 klientu.⁵⁷⁶

Galvenie secinājumi

Visaptveroša invaliditātes definīcija Somijā nepastāv, tā raksturota dažādos normatīvajos aktos. Tajos lielāks uzsvars likts uz invaliditāti no medicīniskā aspekta. NVO gan izglītības, gan nodarbinātības jomā Somijā nodrošina pakalpojumus, kas papildina valsts piedāvājumu, kā arī plaši līdzdarbojas politikas veidošanā.

Somijā invaliditātes politikas dimensija ir iekļauta daudzās politikas jomās (*mainstreaming*). Iekļaujošā izglītība pamata izglītības līmenī darbojas pilnvērtīgi; tā attīstījusies kā viena no ģimenes politikas jomas daļām, līdz ar to tā tiek nodrošināta visaptverošas atbalsta politikas

⁵⁷³ Finnish Disability Forum response to UN Human Rights Office of the High Commissioner. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/civil_society/DFFinland_ENG.doc [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁷⁴ European Social Network. ‘Experiencing citizenship’: developing good practices for inclusive research (Finland). Pieejams: <http://www.esn-eu.org/raw.php?page=files&id=2172> [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁷⁵ Gala ziņojums pieejams somu valodā: http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/onnistuneita_valintoja_loppuraportti.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

⁵⁷⁶ European Social Network. Job coaching and supported employment in Helsinki. Pieejams: <http://www.esn-eu.org/raw.php?page=files&id=2055> [skatīts: 02.02.2017.]

bērniem ar īpašām vajadzībām ietvaros, kas saistīts ar valstī esošo t.s. Ziemeļu labklājības valsts modeli. Lielākā daļa bērnu ar invaliditāti Somijā mācās parastajās skolās, kuras nodrošina pielāgotas mācību metodes un atbalsta personālu. Taču, pieaugot izglītības līmenim, iekļaujošās izglītības pieejamība samazinās. Visplašākais atbalsts pieejams līdz pamatskolas līmeņa beigām; pēc tam tas ir salīdzinoši mazāks.

Nodarbinātības jomā personu ar invaliditāti iekļaušana darba tirgū notiek caur no konkurences aizsargāto darba tirgu. Kopumā tie tiek vērtēti kā labi, taču visbiežāk nodarbinātību nodrošina īslaicīgi un neveicina personu ar invaliditāti iekļaušanos atvērtajā darba tirgū.

Šobrīd Somijā tiek īstenotas vairākas reformas, kas saistītas ar taupības pasākumiem krīzes seku rezultātā. Problēma ir arī tas, ka, līdzīgi kā citās iepriekš apskatītajās valstīs, pieejamais atbalsts ir atkarīgs no pašvaldību rocības un var būt dažāds.

3.2. Secinājumi un ieteikumi

Papildus aprakstītajiem valstu profiliem ziņojumam pievienots analītisks pārskats par atbalsta pasākumu efektivitāti un ietekmējošiem faktoriem, kas pamatā balstīts zinātniskās literatūras apkopojumos un avotos. Lai vērtētu atbalsta pasākumu efektivitāti, sistemātiskai analīzei nepieciešama izvērtēšanas metodika, kas izmantojot dažādus kontroles instrumentus, izvērtē dažādu faktoru ietekmi uz rezultātu. Šādu izvērtējumu veikšana ir izmaksu un laika ietilpīgs process un veikta vien daļā ES valstu vai nu rutīnas izvērtējumu vai zinātnisku pētījumu ietvaros. Zinātniskās literatūras apskats ļauj identificēt datus pamatotus riskus un ieteikumus iekļaujošai rīcībpolitikai izglītības un nodarbinātības jomās, kā arī identificēt labās prakses piemērus. Vienlaikus, domājot par labās prakses pārnesi, jāatceras, ka atbalsta pasākumi ir kompleksi un iegremdēti katras valsts politiskajā, ekonomiskajā un sociālajā sistēmā. Pasākumi, kas veidoti, piemēram, balstoties aktīvā vietējā kopienā, kādi ir atrodamī Skandināvijas valstīs, nebūs īstenojami vietās, kur sadarbība vietējā līmenī ir vāja un trūkst atbalsta iekļaušanas principam.

Lai arī dalībvalstīs tiek izmantotas dažādas personu ar invaliditāti definīcijas, lai tās būtu salīdzināmas, šīs apakšsadalās mērķa grupa ir personu loks, kas definēts Konvencijas izpratnē: “pie personām ar invaliditāti pieder personas, kurām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt to pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem” (1. pants).

3.2.1. Atbalsta pasākumi personu ar invaliditāti iekļaujošai izglītībai

Izpratne par atbalstu personām ar invaliditāti izglītības jomā ir ietekmējusi gan politikas virziena maiņu pasaulē, kas uz invaliditāti skatās nevis ierobežojumu, bet gan cilvēktiesību un iespēju kontekstā. Tas ļauj mainīt skatījumu no koncentrēšanās uz personas ierobežojumiem uz sociālu, ekonomisku, kultūras un politikas barjeru identificēšanu un noņemšanu, kas ierobežo personu ar invaliditāti iekļaušanos sabiedrībā, tiesību un iespēju ierobežojumu (European Agency, 2013: 63). Iekļaujošās izglītības priekšrocības ir labi dokumentētas un pamatotas, kā arī starptautiski atzītas (UNICEF, 2007, 2012; Konvencija) un nostiprinātas arī Latvijas normatīvajos aktos.

Vairāki neseni pētījumu un datu pārskati fokusējas uz šo mērķgrupu, analizējot iekļaujošās izglītības organizāciju personām ar invaliditāti (European Agency for Special Needs and

Inclusive Education, 2013), izkrišanu no izglītības sistēmas (European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2016a) un izglītības kvalitātes, tai skaitā personu ar invaliditāti, iekļaujošas izglītības saikni ar izglītības kvalitātes mērījumiem (European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2016b).

Izpratne par iekļaujošu izglītību

Visā Eiropā skolas ir pakļautas spiedienam būt iekļaujošām un tajā pat laikā nodrošināt augstus sasniegumus, kas tiek izprasti kā izglītojamo sekmība un zināšanu kvalitāte (Muijs et al., 2011). Vērtējot izglītojamo mācību sasniegumu kvalitāti skolās, kurā īstenota jauniešu ar invaliditāti iekļaušana, vērojama sekmības uzlabošanās jauniešiem ar invaliditāti (European Agency, 2012b) un īpašām mācīšanās vajadzībām (Wild et al., 2015) pie nosacījuma, ka tie tiek iekļauti vispārējā izglītības plūsmās. Pētījumi uzrāda ievērojami labākus rezultātus izglītojamiem ar īpašām mācīšanās vajadzībām vispārīglītojošo skolu plūsmā, salīdzinot ar speciālām skolām (Institute for Educational Quality Improvement, 2014). Dati rāda, ka citu izglītojamo akadēmiskā un sociālā attīstība necieš, ja klasē mācās jaunieši ar īpašām vajadzībām (Dyssegaard and Larsen, 2013) (saskaņā ar European Agency 2016b: 55).

Göransson and Nilholm (2014) ir apkopojuši četras iekļaujošas izglītības izpratnes dažādās valstīs un izglītības iestādēs:

- 1) izglītojamo ar invaliditāti ievietošanai vispārējās plūsmas klasēs;
- 2) izglītojamo ar invaliditāti sociālo un akadēmisko vajadzību apmierināšana;
- 3) visu izglītojamo vajadzību apmierināšana;
- 4) skola kā kopienas, apkaimes sabiedrības pamats.

Atšķirīga izpratne un iekļaujošas izglītības izpildījums traucē gūt vienotus un salīdzināmus datus. Iekļaujošu izglītība ir līdzeklis šo jauniešu noturēšanai izglītības sistēmā un vēlāk darba tirgū. Apskats norāda, ka, izprotot iekļaujošu izglītību šauri, vienkārši kā jauniešu ar īpašām vajadzībām ievietošanu vispārējās plūsmas skolā, nevis speciālā skolā, līdzšinējos pētījumos nav konstatēta šādas iekļaujošas izglītības saikne ar jauniešu noturēšanu izglītības sistēmā. Ja iekļaušanu izprot plašāk – kā šķēršļu novēršanu, iespēju un saskarsmes tīklu paplašināšanu, nodrošinot, ka skolas ir atvērtas un izglītībā efektīvas, tad tā ļauj samazināt jauniešu izkrišanu no izglītības sistēmas (European Agency, 2016a: 54).

Iekļaujošas izglītības pasākumu kopums

Viens no būtiskiem pamata secinājumiem ir nepieciešamība vispirms pārnest efektīvas izglītības principus, nevis pašus atbalsta pasākumus (European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2013: 63). Līdzīgi OECD ziņojums (2012) norāda, ka vislabākās izglītības sistēmas ir tās, kurās kvalitāti tiek apvienota ar taisnīgu pieeju. Tāpēc, runājot par iekļaujošas izglītību, to jāsaprot kā organizācijas principi, nevis konkrētu pasākumu, izglītojamo klasifikāciju un programmu kopums. Apkopojot pētījumus par efektīvu iekļaušanas politiku, konstatēts:

- veiksmīga iekļaušana skar pārmaiņas visa izglītības sistēmā, ne tikai pasākumus personām ar invaliditāti;
- jāceļ vispārīglītojošo skolu kapacitāte un kompetences atbalstīt visus apmācāmos;

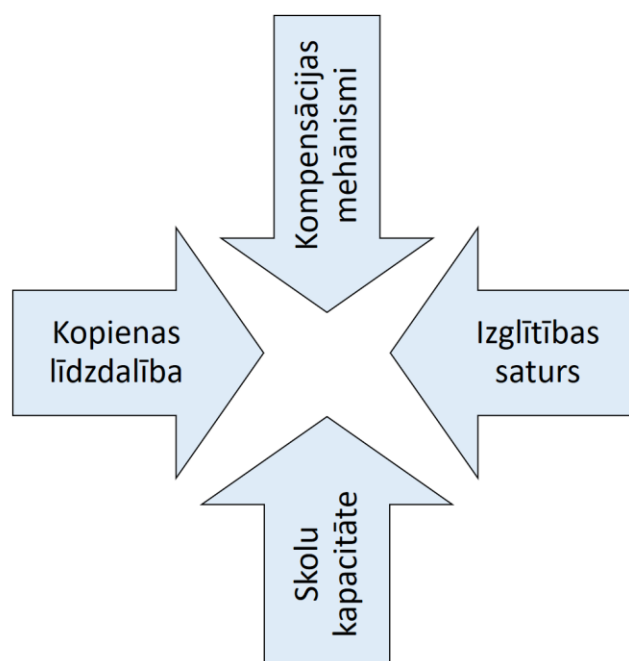
- ieklausīšanās skolēnos un viņu ģimenēs, organizējot papildus atbalstu;
- jāveido pedagogu “iekļaujoša attieksme” pret izglītojamajiem;
- jāveido pozitīva vide skolās;
- jāveido partnerības starp skolām, speciālajām un vispārīzglītojošām skolām, skolām un apkaimēm un NVO;
- taisnīgu finansējuma principi attīstīšana, kas balstās skolu uzlabošanā visiem apmācāmajiem, nevis atsevišķi identificējamām un nodalītām izglītojamo grupām.

Iekļaujošas izglītības efektivitātes pamatā ir izglītojamo vajadzības un intereses, organizējot atbalstu, kā arī laba sadarbība starp izglītības procesā iesaistītajiem. Turklāt iekļaujoša izglītība personām ar invaliditāti ir cieši saistīta ar pārmaiņām visā izglītības sistēmā – personalizētu apmācību, iekļaujošu pedagoģisku principu pielietošanu, aktīvas mācīšanās veicināšanu, kā arī visu izglītojamo mācīšanās, līdzdalības un sasniegumu veicināšanu (European Agency, 2016b: 60-61).

Kā rāda literatūras apkopojums, kas vērsts uz jauniešu ar speciālajām izglītības vajadzībām un/vai invaliditāti (European Agency, 2016a), svarīgākie mezgla punkti šo jauniešu noturēšanai skolu sistēmā ir

- pietiekama atbalsta pieejamība;
- rūpīgi plānota pāreja starp izglītības līmeņiem;
- ģimeņu iesaiste;
- ir pieejamas kvalitatīvas sekundārās izglītības beigu posma iespējas (7. lpp).

Kopumā pētījumi norāda uz plašākas iekļaujošas izglītības izpratnes nepieciešamību (skat. 3.1. shēmu).

3.1.shēma. Atbalsta mehānismi iekļaujošai izglītībai.

Fokusējoties uz gatavu pakalpojumu grozu, kurā ietilpst “vajadzībām” atbilstošas kompensācijas un atbalsta pakalpojumi, ir vieglāk pārvaldīt un standartizēt atbalsta pakalpojumus. Tomēr, izmantojot tikai šo pieeju, saglabājas risks, ka netiek pieaudzēta skolu kapacitāte un izglītības sistēmas spēja kopuma. Turklāt, līdzīgi kā arī Latvijas gadījumā norāda sistēmas dalībnieki, izglītojamie kļūst par standartizētām “vajadzību kategorijām”, riskējot pazaudēt paša izglītojamā un skolas vajadzības.

Pētījumu apkopojums (2016 b: 56-59) iesaka koncentrēties uz konkrētiem un vietēji sastādītiem plāniem ar detalizētiem iznākumiem jeb rādītājiem. Veiksmīgs piemērs, ko uzsver vairāki pētījumi, ir Lielbritānijā izveidotā “Achievement for All⁵⁷⁷” programma, kas darbojas līdzīgi Latvijas “Iespējama misijai” – tā ir bezpeļņas organizācija, kas piedāvā padomdevēja atbalstu, metodisko un informatīvo materiālu, lai skolas varētu veidot un īstenot plānus savu vieglāk ievainojamo un mazāk privilēģēto izglītojamo atbalstam, paaugstinot šīs mērķgrupas izglītojamo sekmību, noturēšanos izglītības sistēmā un kopumā stiprinot izglītības kvalitāti un skolu pedagogu kapacitāti. Pieteikšanās programmai ir brīvprātīga un tā balstās izglītojamo, viņu ģimeņu, skolas un kopienas sadarbībā.

Atbalsts skolās

Atbalstu veido vairākas komponentes:

- (1) **apmācības organizācija klasē.** Kā rāda pētījumi, no tās ir atkarīga izglītojamo ar invaliditāti mācību iespējas un sasniegumi. To veido dažādi palīgglīdzekļi, asistentu un citu skolēnu atbalsts. Atbalsta plānošanā būtiski ir paļauties uz izglītojamā vajadzībām, nevis normatīvu klasifikāciju. Tāpat arī vecāki ne vienmēr spēj pilnībā bērna intereses pārstāvēt un precīzi nodot. Neliels pētījums, kas veikts pētot izglītojamo ar invaliditāti viedokli (Gibson, 2006), rāda, ka pašiem izglītojamiem ne vienmēr ir iespēja izteikt savu viedokli. Līdzīgus secinājumus izdara Mortier et al. (2011). Izglītojamie ar invaliditāti augstu vērtē atbalstu, kas ļauj piedalīties klases aktivitātēs, bet viņiem nepatīk atbalsts, kas liek justies atšķirīgiem no pārējiem skolēniem. Tāpat augstu ir vērtēts atbalsts, kas samazina traucējumu ietekmi. Datortehnika kā mediators ir augstāk vērtēta nekā pielāgoti krēsli, galdi un staigulī.
- (2) **Individuālie plāni.** Bieži tie ietver arī medicīnisku informāciju un izglītojamā vajadzības. Tiek ieteikts plāna veidošanā iekļaut arī personas, kas atbild par plašāku sociālās iekļaušanas nodrošinājumu un – skolotājiem, resursu centra speciālistiem u.c. Plāns paredz pārejas (skat. zemāk) un sasniedzamus rezultātus, kas ļauj pārskatīt procesu un vērtēt rezultātus.
- (3) **Mācību asistenti** ir plaši izmantota atbalsta forma. Analizējot asistentu ietekmi uz mācību procesu, tiek norādīts, ka problēmas rodas gadījumos, kad skolotāji neizprot asistenta lomu un vēl viena pieauguša cilvēka klātbūtni jūt kā mulsošu. Arī pašiem izglītojamiem tas var kavēt komunikāciju ar klasesbiedriem un brīvi eksperimentēt ar savām iespējām. Dati rāda, ka izglītojamo ar invaliditāti sekmes ir augstākas, ja procesā asistents nepiedalās. To gan ietekmē daudzi citi faktori, tai skaitā asistenta loma un izpratne par uzdevumu. Piemēram, Webster and Blatchford (2013) rāda, ka

⁵⁷⁷ <https://afaeducation.org/>

Lielbritānijā izglītojamie ar speciālām vajadzībām bieži saņem zemāku pedagoģisku atbalstu, jo ar viņiem galvenokārt strādā pedagoga asistenti ar zemāku kvalifikāciju. Līdzīgi secinājumi ir izdarīti arī citviet, īpaši, ja asistentam nav pilnas pedagoģiskas izglītības. Izeja, ko iesaka speciālisti ir skolotāja palīga strādāšana komandā ar skolotāju, nevis izglītojamo.

- (4) **Skolotāju apmācība** ir nepieciešama, lai izglītojamie ar invaliditāti varētu veiksmīgi ienākt vispārīzglītojošās skolās. Literatūras apskats norāda, ka mainās ne tikai iekļaušanas prakse, bet apmācības metodes, fokusējoties uz biedru apmācības metodēm, līdz-mācīšanas metodēm, sadarbīgu problēmu risināšanu, darbu grupās u.c.
- (5) **Mācību saturs un vērtēšana.** Pētījumi rāda, ka pašu izglītojamo iesaistīšana un atbildība par mācībām, veicina iekļaušanu. Atšķirīgām prasībām pret izglītojamiem ar īpašām vajadzībām var būt negatīvs iespaids, pazeminot pašvērtību un skolotāju gaidas. Individuālie plāni ļauj atrast alternatīvus veidus, lai sasniegtu izglītības satura mērķus, taču tas prasa skolotāja resursus un ieguldījumu, kā arī profesionālu sagatavotību.

Pārejas posmi izglītībā un karjeras konsultācijas

Pētījumi uzsver pāreju nozīmi, īpaši izceļot pāreju no skolas uz darba tirgu un no vidējās izglītības uz koledžas līmeņa izglītību. Kopumā gan Eiropā, gan ASV vērojama jauniešu ar invaliditāti izkrišana no vidējās izglītības sistēmas vai arī skolas beigšana ar zemāku kvalifikāciju nekā jauniešiem bez invaliditātes. Problemātiska ir arī karjeras konsultācijas šai mērķa grupai, jo konsultācijas kar ne tikai nākotnes karjeras, bet arī pieejamā atbalsta izvērtējumu (Crawford, 2012: 35).

Kopumā pētījumi norāda, pārejas posmiem jābūt agrīni iekļautiem izglītības procesā. Ja tiek domāts par pāreju dalību darba tirgū, tad:

- plānošanai jābūt individualizētai un visaptverošai, ņemot vērā izglītojamā stiprās puses un vajadzības, dzimti, kultūras faktorus un nākotnes plānus, aptverot tālākizglītības iespējas, pieejamu mājokli, ienākumiem, draugiem un citiem neformālajiem atbalsta tīkliem, kā arī ar invaliditāti saistītiem faktoriem - kopienā un darba tirgū pieejamo atbalstu;
- plānošanā jāiesaista visus procesa dalībniekus, kuri tagad rūpējas vai nākotnē rūpēsies par jaunieša labklājību – vecākus, pedagogus, padomniekus un atbalsta pakalpojuma sniedzējus, kā arī ideālā gadījumā potenciālos darba devējus;
- pastāv sadarbība starp procesa dalībniekiem, attīstot sadarbības metodes jaunieša karjeras plānošanā un pēcplānošanas periodā;
- dalībniekiem jābūt labai izpratnei par savu lomu un atbildību gan individuāli, gan sadarbojoties;
- jauniešiem ar invaliditāti var būt nepieciešamas “izmēģinājuma” iespējas gan ar darba izmēģināšanu, gan karjeras konsultācijām, gan tālākās izglītības iespējām. Latvijā darbojas projekts ar šādām ekskursijām pie uzņēmējiem kā nodarbinātības atbalsta pasākuma daļa;
- atbalstam pārejas posmā ir jābūt jauniešiem pieejamam un laicīgi plānotam, lai rūpes par pāreju nav jāuzņemas jauniešiem vienam pašam;
- jābūt skaidri noteiktiem un izmērāmiem mērķiem un to sasniegšanai, kā arī pamatotām situācijām, kur to sasniegšanai nepieciešams papildus atbalsts;

- karjeras atbalsta pakalpojuma sniedzēju mērķiem un darbības rezultātiem jābūt skaidriem, izmērāmiem un monitorējamiem;
- darba devējiem jābūt pieejamai informācijai par invaliditāti, pamatojumam, pieņemot darbā jauniešus ar invaliditāti, kā arī priekšstatam par praktisko atbalstu un iespējamiem ierobežojumiem. Efektīva ir labo piemēru popularizēšana, runājot par ieguvumiem, pieņemot darbā jauniešus ar invaliditāti (Crawford, 2012: 36-8).

Tiek uzsvērts, ka izglītības cieša saikne ar nodarbinātību ir visefektīvākais līdzeklis, lai personas ar invaliditāti iesaistītu darba tirgū, vēlākā posmā koncentrējoties uz darbavietas saglabāšanu vai maiņu, novērošot ilgstošu izkrišanu no darba tirgus. Ilgstošu bezdarbnieku nodarbināšana jebkurai personu grupai ir daudz sarežģītāks uzdevums.

Iekļaujošas izglītības finansējuma modeļi

Pamatā visos starptautiskajos politikas dokumentos pastāv izpratne, ka iekļaušana ir izmaksu efektīvāka par citiem atbalsta veidiem (UNESCO, 2009; WHO/World Bank, 2011). Tomēr pētījumi rāda uz skolu cīņu par resursiem un to kombinēšanu. Literatūra rāda (European Agency, 2012: 57-58), ka pamatā nevis resursu trūkums, bet to efektīva lietošana rada finansējuma problēmas. Tam piekrīt arī Latvijas izglītības sistēmas dalībnieki.

Efektivitātes mērījumi ir atkarīgi no izpratnes par efektivitāti. Pamatā ir divas izpratnes par finansējuma mērķi – kam tas tiek piešķirts un piešķiruma nosacījumi. Ziemeļvalstis izmanto kombinētu pašvaldību/ valsts finansējumu, kamēr Eiropas dienvidos paļaujas uz kopienām un pakalpojumu saskaņošanu. Pirmajam modelim ir trīs varianti, kas balstās uz bērnu, resursiem vai rezultātiem. “Nauda seko skolēnam”, lai arī šādi finansējums tiek piesaistīts bērnam, tas prasa dārgas diagnostiskas procedūras un uzliek zināmu zīmogu. Resursu modelis balstās piedāvātajos pakalpojumos un programmās. Tas ir vieglāk administrējams, bet rada risku, ka izglītojamam jāiekļaujas piedāvājumā nevis otrādi. Uz rezultātiem balstīts modelis ir caurskatāms, taču rada risku, ka skolas nevēlēsies uzņemt bērnus ar invaliditāti, lai nesamazinātu savus rezultātus.

Finansējuma sistēma ir viens no šķēršļiem iekļaujošai izglītībai, ja tā ir īstermiņa un mainīga, prasa birokrātisku atskaitīšanās darbu.

Speciālās skolas un to lomas maiņa

Attiecībā uz iekļaujošu izglītību ES dalībvalstis iedalāmas trīs grupās:

- (1) vienas plūsmas sistēma, kur vairākums izglītojamo ar speciālām vajadzībām mācās vispārējās plūsmas skolās;
- (2) daudzu plūsmu sistēma, kur vienlaicīgi pastāv daudzas pieejas un risinājumi, bet izglītojamie ar speciālām vajadzībām nonāk gan vispārējās plūsmas, gan speciālajās skolās;
- (3) divu plūsmu sistēma, kur lielākā daļa izglītojamo ar īpašām vajadzībām nonāk speciālās skolās (European Agency, 2012: 47).

Latvijā, kur ir spēcīga divu plūsmu tradīcija, būtiska ir visas izglītības sistēmas reforma, ieviešot iekļaujošu izglītību. Sistēmai mainoties, speciālās skolas tiek pārveidotas vai pārtop par resursu centriem. Tomēr, kā rāda literatūras apskats (turpat, 48-49), arī pētniekiem nav vienprātības par labāko risinājumu. Radikālāko risinājumu piekritēji uzskata, ka speciālās skolas nedrīkst pastāvēt iekļaujošās izglītības sistēmā, kamēr mērenāki reformētāji uzskata, ka speciālās skolas ir piemērotas izglītojamiem ar smagākiem funkcionāliem traucējumiem. Speciālo skolu atbalstam tiek minēti sekojoši argumenti – iekļaujoša izglītība var būt pretēja vecāku un bērnu interesēm, vispārējās plūsmas skolas var nebūt piemērotas izglītojamiem ar speciālām vajadzībām. Speciālās skolas var šķist vecākiem pievilcīgākas zemākas pedagogu un izglītojamo attiecības dēļ, kā arī ar salīdzinoši mazākām klasēm. Vispārējās plūsmas skolās var pietrūkt resursu un zināšanu, neļaujot sniegt pietiekamu atbalstu. Citi pētījumi norāda uz speciālo skolu pretestību pārmaiņām un redz tās kā draudu iekļaujošai izglītībai. Papildus, speciālo skolu iezīmes parādās arī vispārējās plūsmas skolās, formāli izpildot iekļaujošas izglītības prasības un pārnesot atsevišķas speciālās skolas “vienības” uz vispārējās plūsmas skolām. Arī Latvijā ir klātesoša tendence veidot speciālās programmas, koncentrējot izglītojamos atsevišķās klasēs, pretēji individuālai izglītojamo ar īpašām vajadzībām iekļaušanai.

Literatūras pārskats (European Agency, 2012: 48) liecina, ka speciālām skolām ir potenciāls kļūt par atbalsta punktu vispārējās plūsmas skolās, īstenojot iekļaujošu izglītību. Arī Latvijā nesen uzsākta šī virzība. Tomēr, kā norāda pētnieki jautājums par speciālo skolu lomu vērtējams no izglītojamo mācīšanās pieredzes un tas kvalitātes. Tāpat dati rāda, ka speciālās skolas kļūst par veiksmīgiem partneriem, ja spēj sevi saskatīt kā resursu sadarbības veicināšanai starp ekspertiem, skolām un kopienai. Maiņai jānotiek invaliditātes uztverē un tam sekojošā speciālo skolu fokusa maiņā uz darbību, kas ietver sadarbības praksi, izglītības satura attīstību, praktisko apmācību pedagogiem, aprīkojuma un programatūras vākšanu, izglītojamo un specialistu izvērtēšanu un padomdevēja funkcijām. Šādi, lai arī vecāki bērniem ar smagiem funkcionāliem traucējumiem izvēlētos speciālās skolas, tās būtu mainījušas pieeju. Kā norāda literatūras pārskats (European Agency, 2012:50), vairākums speciālās izglītības vadības pārstāvju piekrit iekļaujošai izglītībai un vajadzībai mainīt speciālo skolu vidi un personāla izpratni.

3.2.1. Atbalsta pasākumi personu ar invaliditāti iekļaujošai nodarbinātībai

Fuhs (2014), analizējot atbalsta pasākumu efektivitāti personām ar invaliditāti, norāda, ka patlaban trūkst pietiekamu datu, lai izvērtētu atbalsta pasākumu ietekmi uz personu ar invaliditāti nodarbinātību. Augsta personu ar invaliditāti nodarbinātība atrodama valstīs ar nodarbinātības kvotām un citiem atbalsta pasākumiem, taču tāda atrodama arī valstīs, kur nav ieviesti specifiski atbalsta pasākumi. Analizējot pasākumu virzienu, dati liecina, ka vairāk pasākumu ir saistīti ar jau nodarbinātu personu darbavietu saglabāšanu, bet retāk tādi ir vērsti uz jaunu darbavietu radīšanu. OECD ziņojums (2010) norāda, ka visās dalībvalstīs vērojams uzsvars uz patstāvīgu invaliditātes pabalstu, kas personas ar invaliditāti attur no ienākšanas darba tirgū. Virzību uz nodarbinātību, iespējams, ir grūti panākt, ja ir iestājies pieradums pie pabalsta. Kā norāda OECD, tad arī šajā gadījumā iespējama politikas virziena maiņa, koncentrējoties uz jauniešiem un personām, kas nesen ieguvušas invaliditāti. Lai arī OECD

2010. gada ziņojums neaptver Latviju, tas visaptverošāk vērtē nodarbinātības politikas personām ar invaliditāti tendences un ietekmes faktoros ilgākā laika posmā attīstītās valstīs.

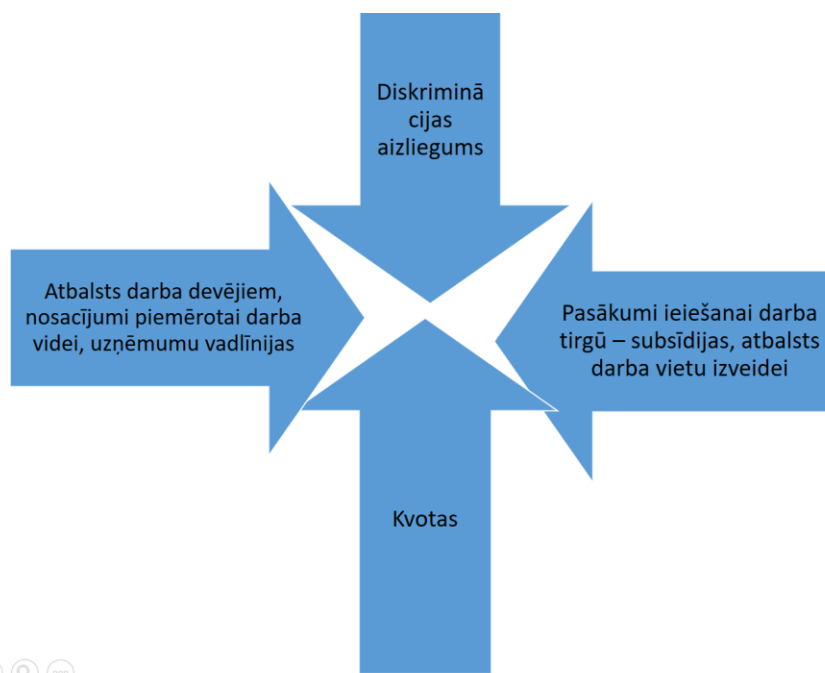
OECD rekomendācijās (2010) kā galvenā dalībvalstu problēma personu ar invaliditāti nodarbināšanā minēta fokusēšanās uz invaliditāti, nevis atlikušo darbaspēju; ilgstoša bezdarba problēma un zema starpība starp invaliditātes pabalstu un atvieglojumiem, salīdzinot ar darba algas ienākumiem (16-17.lpp). Ziņojums norāda, ka darba devēji bieži tiek uzskatīti par problēmu personu ar invaliditāti nodarbinātībā. Taču darba devēju iniciatīvai un iesaistei ir vislielākā nozīme personu ar invaliditāti nodarbināšanā. Līdzīgi secinājumi izriet arī no Latvijas situācijas analīzes. Uzņēmumos, kuros apzināti tiek nodarbinātas personāls ar invaliditāti (piemēram, L'Oreal, Rimi), tas tiek darīts pēc paša uzņēmuma iniciatīvas, nepaļaujoties uz valsts atbalsta pasākumiem. OECD ziņojums kā piemēru min Somiju, kur darba devēji kopā ar darbinieku pārstāvjiem seko līdzī darbinieku arodveselībai. Līdzīgi Nīderlandē darba devēji kopā ar darbiniekiem veido un seko līdzī darba reintegrācijas plānam, kura izpildi iezīmē izmērāmi rādītāji. Darba devēju papildus ieguldījumu kompensē finansiāls atbalsts prēmiju veidā. Citviet kompensācija par darba nespēju ir saistīta ar slimības apdrošināšanu (Latvijā slimības pabalstu izmaksā VSAA, taču tā izmaksas noteikumi personām ar invaliditāti Latvijā nav vērsti uz personu ar invaliditāti vajadzībām).

OECD ziņojums iekļaujošas nodarbinātības īstenošanai rekomendē izvērst atbalstu tieši darba devējiem. Ziemeļvalstīs ir izveidota darba devēju kompensēšanas sistēma. To veido (1) viegli pieejams padoms un konsultācijas par darba vietas pielāgošanu un finansiālo atbalstu; (2) salīdzinoši viegls administrēšanas un sadarbības ieguldījums darba devējam. Norvēģijā šāda atbalsta persona darba devējiem atrodama nodarbinātības aģentūras vietējā nodaļā. Ziemeļvalstīs arī tiek kompensēti zaudējumi, kas rodas darba devējam, ja personai ir daļējas darba spējas, turklāt atsevišķos gadījumos atbalsts tiek saglabāts patstāvīgi. Tāpat darbiniekam var būt nepieciešams pārraugis, kas palīdz adaptēties darba vietā un pildīt darba pienākumus.

Tāpat OECD rekomendē saīsināt slimības saņemšanas pabalsta laiku, ko Latvija, tāpat kā citas valstis dara, nosakot ierobežojumus un stingrāku kontroli. Dati liecina, ka agrāka atgriešanās darba vietā, lai arī ar ierobežotu darba laiku un apjomu, veicina personu palikšanu darba tirgū, iestājoties invaliditātei.

Viena no galvenajām problēmām ne tikai Latvijā, bet arī citās attīstītajās valstīs, saskaņā ar OECD ziņojumu, ir slikta sadarbība starp dažādām iesaistītām institūcijām. Kā labā prakse tiek atzīta vienas pieturas aģentūras pieejamība personām, kurām ir grūtības atrast darbu. Norvēģijā atbalstu veido klientu profilēšana, izvērtējot darbaspējas un klientu vajadzības un nepieciešamības gadījumā novirzot uz atbilstošu pakalpojumu. Galvenā problēma klienta vajadzībās balstītam un profilētam atbalstam, piemēram, atbalstot klienta daļējo darba spēju, kas var mainīties, ir šāda atbalsta sniegšanas augstākas izmaksas un ieguldījums profilēšanā. Lētāk, raugoties no pakalpojuma sniedzēju viedokļa, ir piedāvāt vienotu salīdzinoši zemu pabalstu. Tāpēc ir grūti motivēt mērķētāku pakalpojumu izveidi, kas strādā efektīvāk par vispārēju pabalstu. Piemēram, Dānijā un Šveicē valsts ar dotāciju atbalsta tās pašvaldības, kas uzrāda labākus rezultātus un veic aktīvus pasākumus personu ar invaliditāti nodarbināšanā (Dānijā nodarbinātība ir pašvaldību kompetencē). Lielbritānijā (daļēji privatizētas) nodarbinātības aģentūras saņem prēmiju par augstiem sasnieguma rādītājiem.

Raugoties plašāk, atbalsta pasākumi mērķēti uz dažādiem efektiem un to kombinācija nosaka rezultātu (skat. 3.2. shēmu).

3.2.shēma. Nodarbinātības atbalsta pasākumu veidi.

Ja pasākumi nav līdzsvaroti, ieguldījums nenes plānotos rezultātus. Pozitīva diskriminācija kvotu veidā rada dažādus pielāgojumus, ja personu ar invaliditāti nodarbinātība nav darba devējiem ekonomiski izdevīga un rada zaudējumus. Savukārt pasākumi bezdarbnieku, un īpaši ilgstošo, iekļaušanai darba tirgū nepieciešami specifiski atbalsta pasākumi – subsidētas darba vietas, vides un darba organizācijas pielāgojumi. Taču tie būs īslaicīgi, ja trūks darba iespēju darba tirgū. Savukārt darba devējiem nepieciešami gan caur subsidētām darba vietās integrēti potenciālie darbinieki, gan motivācija darba vietu pielāgošanai. Arī Latvijas gadījuma izpētē intervijās tika norādīts, ka Darba likuma 109.panta 2.daļā iekļautie ierobežojumi darba devējam uzteikt darba līgumu ar darbinieku, ja viņš atzīts par invalīdu, traucē ne tikai nodarbināto personu atlaist, bet arī kavē šo personu nodarbināšanu. Lai arī juridiski šī norma nav tik viennozīmīgi interpretējama, ne tikai norma, bet arī darba devēju priekšstats par to ietekmē personu ar invaliditāti nodarbinātības iespējas. Līdzīgas dilemmas rodas, pieņemot kvotu sistēmu vai citus diskriminācijas aizlieguma nosacījumus. Kā rāda dati, saskaņā ar OECD ziņojumu (2010), šī politika ir labvēlīga nodarbinātajām personām ar invaliditāti, bet bezdarbniekiem apgrūtinā piekļuvi darba tirgum, kopumā radot negatīvu iespaidu.

Kopumā personu ar invaliditāti nodarbināšanai ir izmantoti divi politikas virzieni:

- 1) darbinieku saglabāšana darbavietā, fokusējoties uz darba saglabāšanu un
- 2) jaunu darbinieku ienākšanas veicināšana.

Pirmajā gadījumā uzmanība pievērsta slimības atvaļinājuma saīsināšanai un agrākas atgriešanās stimulēšanai, neļaujot personai izkrist no darba tirgus arī, ja iegūta invaliditāte.

Savukārt jaunu darbinieku pieņemšanai fokuss ir uz subsīdijām un citiem stimuliem darba devējiem. Kā norāda OECD eksperti, tad koncentrēšanās uz darbinieka noturēšanu darba vietā var kļūt par šķērslī jaunu darbinieku pieņemšanai.

Kopumā visas OECD valstīs darbaspējīgo personu ar invaliditāti atbalsta sistēmas ir nošķirtas no bezdarbnieku atbalsta sistēmas gan apjoma, gan reintegrācijas pasākumu un prasību ziņā. To, ietekmē dažādība pabalstos, kas pienākas personām ar un bez invaliditātes, kā arī atšķirīgās vajadzības. OECD atbalsta dažādu paralēlu atbalsta shēmu pastāvēšanu un aicina ieviest vienotu ienākumu atbalsta shēmu visiem darbaspējas vecuma iedzīvotājiem – agrīnu vajadzību identifikāciju, profilēšanu, spēju novērtēšanu un novirzīšanu atbilstošam atbalsta pasākumam. Šādi pabalsts būtu īstermiņa atbalsts, atbalstot nodarbinātību, un tikai atsevišķos gadījumos būtu piešķirams patstāvīgi. Tāpat iespējams ieviest kompensācijas kādu papildus, ar nodarbinātu saistītu izmaksu segšanai. OECD ieteikumi ir bijuši pārāk radikāli un valstis nav steigušās ar to ieviešanu. Tam pamatā ir personu ar invaliditāti interešu organizāciju bažas, ka tas pasliktinās personu ar invaliditāti stāvokli, jo personām ar sliktu veselību ir grūti atrast darba vietu un noturēties tajā. Tāpat personu ar invaliditāti dalījums pēc darbaspēju zuduma ir salīdzinoši jauns, un mērķējot nodarbinātības politiku uz darbaspējīgo personu loku ar pabalstu mazināšanu un atbalsta darbam palielināšanu, var skart personas, kas patiešām nav spējīgas strādāt, pasliktinot viņu stāvokli. Tāpēc integrēta nodarbinātība tiek atbalstīta kā princips un tai ir ekonomisks pamatojums, tomēr pret tās faktiski īstenošanu ir iebildumi galvenokārt tāpēc, ka pabalstu saņemšanai tiek uzlikti stingrāki nosacījumi.

Līdzīgi kā darbavietas saglabāšana un jaunas darbavietas radīšanas intereses var nonākt pretrunā, arī diskriminācijas aizliegums un kvotu sistēma var radīt pretrunas. Tā kā pētījuma Tehniskajā specifikācijā īpaša uzmanība pievērsta kvotu sistēmas izvērtējumam, tai veltīts atsevišķs literatūras apskata kopsavilkums.

Eiropas Parlamenta pasūtīts pētījums (2010:79) norāda, ka diskriminācijas aizliegums likumā vien nenodrošina tās neesamību un aicina informēt un atbalstīt personas ar invaliditāti savu tiesību aizsardzībā.

Kvotu sistēmas izvērtējums

Kā norāda Fuhs (2014: 2), kvotu sistēma personām ar invaliditāti pastāv lielākajā daļā ES dalībvalstu. Tā vērsta uz darba devēju stimulēšanu nodarbināt noteiktu īpatsvaru personu ar invaliditāti - parasti starp 2% (Spānija) un 7% (Itālija) - un dažādu nodarbināto skaitu. Turklāt atsevišķās valstīs ir pieļauts kā apakšuzņēmēju nodarbināt organizācijas ar augstu personu ar invaliditāti īpatsvaru (Čehija, Francija, Dānija u.c.), šādi panākot kvotu izpildi (OECD 2010, 79). Tāpat arī sankcijas, kas uzņēmumiem tiek piemērotas, atšķiras un dažkārt tās ir pieņemamākas kā kvotu izpilde (OECD 2010, 96). Atsevišķās valstīs (Čehija, Spānija, Polija) ir pieejami bonusi tiem uzņēmumiem, kas kvotas pārpilda. Fuhs (2014) norāda, ka pārliecinošu datu par kvotu sistēmu efektivitāti gan šo atšķirību, gan daudzveidīgās personu ar invaliditāti kopas dēļ. Kvotas iekļauj gana šauru personu loku – personas ar invaliditātes grupu un neattiecas un personām ar mazu spēju zudumu vai salīdzinoši nelielām veselības problēmām.

Kā norāda Fuhs (turpat), apkopojot analīzi par kvotu sistēmas darbību, ekspertu viedoklis ir, ka kopumā kvotu sistēma var kavēt personu ar invaliditāti integrēšanai darba tirgū. Kvotu ideja balstā pieņemumā par spēju ierobežojumu, nevis personu faktiskajām spējām un automātiski pieņem, ka persona ar invaliditāti nevar būt līdzvērtīgi konkurenti pārējiem darba tirgū. Tāpat, kā norāda Fuhs (balstoties Brennan, Conroy 2009, 3; European Commission, 2002, 59; OECD 2010, 196), kvotu sistēma pati tiek kritizēta par diskriminējošu pieeju. ES Direktīva 2000/78/EG paredz vienādu attieksmi pret visām personām darba tirgū, cita starpā arī personām ar invaliditāti, nosakot darba devēju pienākumu radīt saskaņā ar iespējām saprātīgus darbavietu pielāgojumus. Tāpat dalībvalstīm ir atļauts īstenot arī citus pasākumus – kvotu sistēmu, pretdiskriminācijas likumus. Kā norāda Fuhs (turpat, 5.lpp), apkopojot atradnes, kvotu sistēmai uzņēmēju skatījumā ir maza nozīme, lemjot par personu ar invaliditāti nodarbināšanu. Daudz būtiskāki faktori ir darbavietas adaptācijas izmaksas un ar darba nosacījumu izpildi saistītie papildus izdevumi, ja tādi nepieciešami. Tāpat svarīgāka par invaliditāti ir personu kvalifikācija un spēja pildīt darba pienākumus. Fuhs norāda arī uz Latvijas situācijai būtisku faktu – priekšstats par labu sadarbību starp uzņēmējiem ar valsts institūcijām ir vēl viens faktors, kas garantē personu ar invaliditāti augstāku iekļaušanu darba tirgū.

Kvotu sistēma ir salīdzinoši zemu izmaksu atbalsta pasākums valstij, taču analizējot to no pašu personu ar invaliditāti viedokļa, kvotu sistēma nodrošina salīdzinoši mazkvalificētu un zemu atalgotu darbu, tāpēc noturēšanās darba tirgū, iegūstot invaliditāti, ir darbiniekiem daudz pievilcīgāks risinājums, lai nezaudētu dzīves kvalitātes līmeni. Darbaspēkam novecojot, šādu darbinieku īpatsvars uzņēmumos paaugstinās, nodrošinot nepieciešamās kvotas un vairs neradot efektu nodarbinātības veicināšanai. Šī situācija rada vēl vienu pārmaiņu iekļaujošai nodarbinātībai – valsts atbalsts personām ar invaliditāti darba tirgū pieaug, jo darbinieku, kuri ieguvuši invaliditāti, noturēšanai uzņēmēji saņem nodokļu atlaides un mazāk līdzekļu paliek jaunu darbavietu izveides atbalstam.

4. PĒTĪJUMS PAR STARPTAUTISKO PRAKSI ATBALSTA SISTĒMĀM PERSONĀM AR INVALIDITĀTI: NACIONĀLĀ ATBALSTA POLITIKA IEKĻAUJOŠAS NODARBINĀTĪBAS UN IZGLĪTĪBAS JOMĀ

Šajā sadaļā apkopoti otrā pētījuma otrās daļas rezultāti par personu ar invaliditāti atbalsta sistēmu nacionālā līmenī. Izglītības jomai veltītas trīs atsevišķas nodaļas apakšsadaļas. Pirmā analizē vispārējās pamata un vidējās izglītības sistēmu. Lai arī atsevišķi jomas dalībnieki uzsvēra, ka arī izglītošanās speciālajās skolās uzskatāma par iekļaujošu, šajā ziņojumā galvenā uzmanība pievērsta izglītības iespējām bērna dzīvesvietai salīdzinoši tuvā vispārējās plūsmas skolā ar vai bez speciālās programmas. Likums un izglītības politikas dokumenti atbalsta iekļaujošu izglītību visiem bērniem, neskatoties uz funkcionālo traucējumu veidu. Šis pētījums rāda, ka iekļaujošas izglītības pieejamība ir atkarīga no bērna dzīvesvietas – attāluma līdz skolai, skolas personāla un pašvaldības izpratnes un prioritātēm, kā arī vecāku socioekonomiskā statusa un spējām atbalstīt un aizstāvēt bērna tiesības. Atbalsts bērniem vēsturiski ir veidojies, balstoties valsts iespējās, nevis mērķgrupas vajadzībās, tāpēc atbalsta mehānismi ir saskaldīti, piemēram, atšķirīgos labklājības un izglītības sektora asistenta pakalpojumos bērniem; bērna vajadzības izvērtē divu sistēmu komisijas, kas attiecīgi nosaka invaliditāti un speciālās vajadzības, dublējot izvērtējumu, ja bērnam ar invaliditāti ir speciālas mācīšanās vajadzības. Sistēmiskie iemesli dažāda pieejamībai ir vairāki – trūkst koordinējošas personas pašvaldībās, kas konsultētu ģimenes un skolas un laicīgi plānotu atbalsta pasākuma pieejamību, atbalsta personāla un asistentu atalgojums nav pietiekams, lai motivētu uzņemties salīdzinoši sarežģītu darbu, trūkst zināšanu par darbu ar bērniem, kuriem ir dažāda veida invaliditāte. Turklāt zināšanas nepieciešamas ne tikai, lai plānotu darbu ar bērniem, kuriem atzītas īpašas vajadzības, bet, kā norāda starptautiskā pieredze, lai veidotu visiem bērniem iekļaujošu izglītību.

Atsevišķi ziņojumā izdalīta profesionālā izglītība un pilnveide. Tai ir būtiska loma personu ar invaliditāti pārejai no izglītības sistēmas uz darba tirgu. Latvijā pastāv labklājības sektora finansēta profesionālā izglītība personu ar invaliditāti profesionālās rehabilitācijas ietvaros un izglītības sektora finansēts profesionālo skolu tīkls, kas tikai atsevišķos gadījumos pielāgots personām ar invaliditāti. Profesionālās piemērotības noteikšana un izvērsta karjeras konsultācijas pieejamas Sociālās integrācijas valsts aģentūrā (turpmāk SIVA), taču tās izmantojusi vien neliela daļa mērķgrupas. Līdzīgi kā iepriekšējā izglītības posmā uz personas vajadzībām un interesēm vērsta speciālista konsultācija ļaus efektīvāk plānot pāreju uz darba tirgu. Kā liecina interviju dalībnieku viedoklis, skolās un Nodarbinātības valsts aģentūrā (turpmāk NVA) pieejamās konsultācijas nav mērķētas uz personām ar invaliditāti un nesniedz kvalitatīvu atbalstu. Pētījums identificē plašu spēlētāju loku profesionālās pilnveides jomā –

projektu ietvaros NVO un pašvaldības organizē dažādus kursus, bet nav pieejams to efektivitātes izvērtējums. Pētījums rāda, ka personas nereti tiek atkārtoti pārkvalificētas, jo apmācība nav stiprinājusi spēju atrast darba vietu, un kursiem ir lielāka nozīme socializācijas kā darba tirgum piemērotas kvalifikācijas iegūšanai. Papildus, ziņojums konstatē, ka personas ar speciālo skolu izglītību, kas ieguvušas šajā sistēmā pieejamo pamatizglītības diplomu, bieži izkrīt no tālākas profesionālās un augstākās izglītības sistēmas, jo nav pieejama uz šīm personām mērķēta vidējās izglītības apguves sistēma. Līdz ar to jaunieši, kas mācās speciālās skolās, tiek izolēti ne tikai sociāli, bet arī karjeras iespēju ziņā.

Augstākā izglītība ir joma, kurā ir pieejams vismazāk atbalsta personām ar invaliditāti. Ir pieejami asistenta pakalpojumi personām ar atsevišķiem funkcionālo traucējumu veidiem, bet ne vienmēr tie ir salāgoti ar personas vajadzībām. Tāpat atšķiras augstskolu ēku fiziskā pieejamība un mācību resursu pieejamība studentiem ar īpašām vajadzībām.

Visbeidzot, ziņojums vērtē atbalsta pasākumu ietekmi uz iekļaujoša darba tirgus veidošanu. Valsts atbalsta subsidētu darba vietu izveidi un apmācību nelabvēlīgā situācijā esošām personām, tai skaitā personām ar invaliditāti. Pētījums rāda, ka galvenā problēma ir personām ar invaliditāti pieejamu darbavietu izveide darba tirgū. Šo vietu izveidi varētu stimulēt subsīdiju piešķiršana, lai līdzsvarotu darba devēju papildus izdevumus pielāgojot darbavietu un integrējot darbinieku. Tomēr subsīdiju saņēmēji bieži ir uzņēmumi un NVO, kuriem subsīdijas ļauj uzturēt darbību. Gan interviju materiāls, gan diskusija liecina, ka pasākuma efektivitāte tiek vāji kontrolēta un neņem vērā pasākuma ietekmi uz tā klientu nodarbinātības iespējām un ienākuma paaugstināšanos ilgākā laika posmā. Intervētās personas ar invaliditāti, kuras nodarbinātas, izmantojot valsts atbalsta programmu, norāda, ka tā, visticamāk, ir vienīgā nodarbinātības iespēja un nesagaida, ka darbu varēs turpināt pēc programmas beigām. Savukārt uzņēmumi, kuri mērķtiecīgi nodarbina personas ar invaliditāti, reti izmanto valsts atbalstu un nav par to informēti. Personu ar invaliditāti nodarbināšanu veicina kopējā iekļaujošā uzņēmuma politika un izpratne par personu ar invaliditāti vajadzībām un nepieciešamajiem pielāgojumiem. Nodarbinātības iespēju paaugstināšanai ir veidoti arī citi projekti, piemēram, mentora atbalsts darba meklēšanā. Ņemot vērā ierobežotās nodarbinātības iespējas brīvā darba tirgū, sociālā uzņēmējdarbība tiek skatīta kā niša jaunu darba vietu izveidei. Kvotu sistēma savukārt skatīta skeptiski, norādot, ka tā vēl vairāk stigmatizēs personas ar invaliditāti un nav piemērota Latvijas uzņēmējdarbības situācijai. Uz tās neefektivitāti norāda arī starptautiski pētījumi (skatīt ziņojuma 3.2. sadaļu). Vienlaikus pētījums identificē valsts un pašvaldības institūcijas kā potenciālo priekšgājēju personu ar invaliditāti nodarbināšanai, izstrādājot vadlīnijas vai ieviešot stingrākas prasības attiecībā uz personu ar invaliditāti pārstāvēniecību.

Katras apakšsadaļas beigās ievietota secinājumu un ieteikumu sadaļa, kas detalizēti izvērtē risinājumus attiecīgajā jomā. Noslēgumā pievienoti plašāk formulēti secinājumi, kas attiecas uz datu vākšanu, apkopošanu un indikatoru sistēmas izveidi Konvencijas monitoringam, kā arī sniegti priekšlikumi iekļaujošas izglītības un darba tirgus politikas un normatīvo aktu pilnveidē, balstoties mērķī uzlabot personu ar invaliditāti dzīves kvalitāti.

4.1. Atbalsta pasākumi iekļaujošai vispārējai pamata un vidējai izglītībai

Šī pētījuma sadaļa koncentrējas uz vispārējo pamatizglītību un vidējo izglītību, tālākās sadaļas veltot profesionālajai un augstākajai izglītībai. Pirmskolas izglītībai nav veltīta atsevišķa sadaļa, par to intervijās sniegti vien atsevišķi komentāri. Speciālās izglītības segments nav padziļināti analizēts, skatot iekļaujošu izglītību vispārējās izglītības sistēmas ietvarā un analizējot speciālo skolu kā attīstības centru lomu iekļaujošā izglītībā. Atbalsta pasākumi uzskaitīti pētījuma 4. pielikuma Latvijas datu modelī.

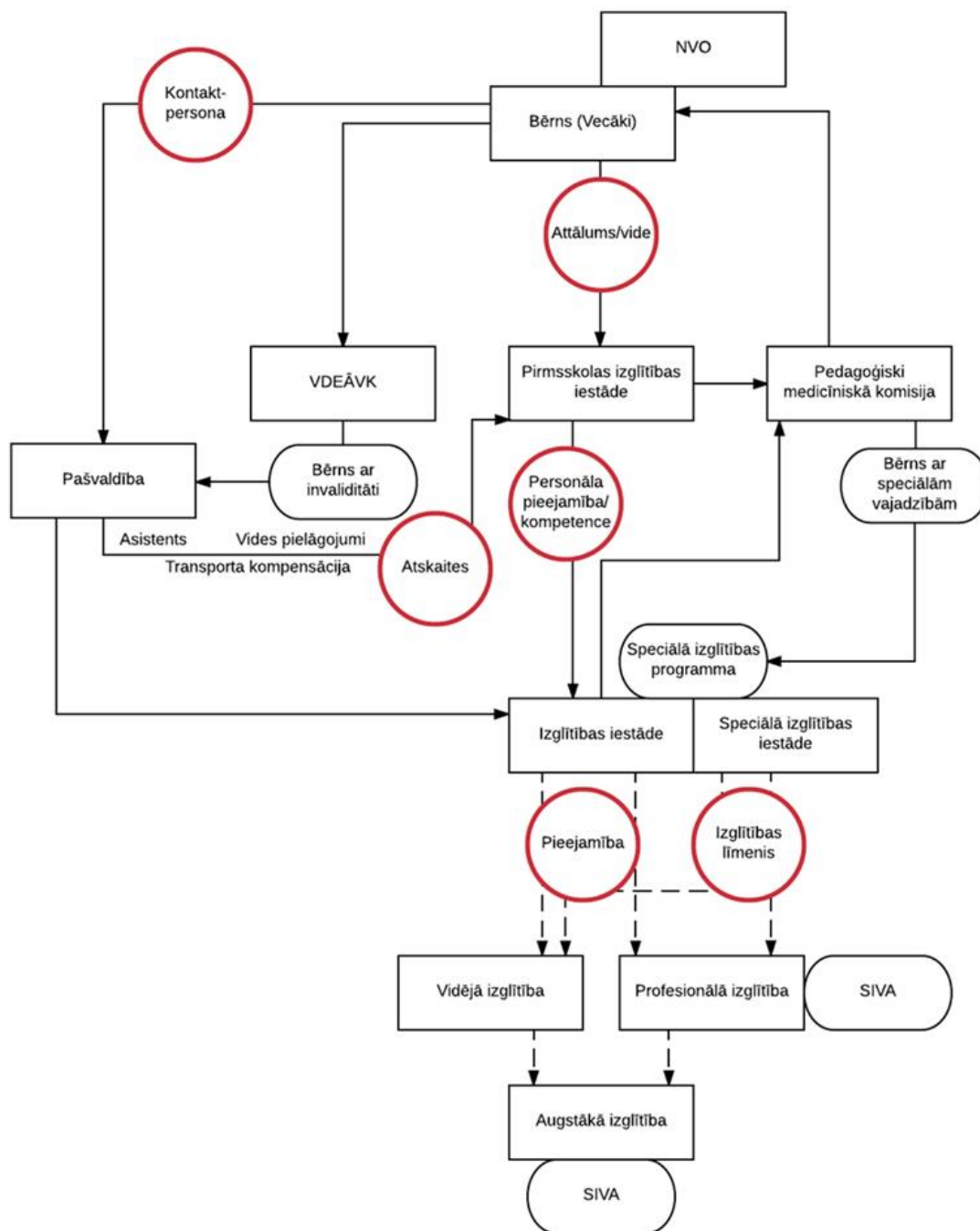
Izglītības pieejamība personām ar invaliditāti atbilstoši Konvencijai nav tikai jautājums par valstī noteikto politiku un tās īstenošanas shēmu, bet par virzību uz pēc iespējas iekļaujošāku izglītības nodrošināšanas modeli, kas veido tālāku saikni ar personas iekļaušanos sabiedrībā. Izglītība aptver plaša mēroga obligātās un profesionālās pilnveides pasākumus mūža garumā, ietverot dažādu prasmju apguvi un sagatavošanu darba tirgum, kur katram posmam ir sava specifika un pieejamības problemātika personām ar invaliditāti. Ja kāds posms ir problemātisks agrākā vecumā, tas var radīt ievērojamas sekas uz personas tālākām iespējām iekļauties sabiedrībā un piekļūt nākamajiem izglītības līmeņiem un tālāk darba tirgum. Tādējādi izglītības atbalsta pasākumu shēma personām ar invaliditāti jāaplūko no sākumposma, kad vecāki un bērns lemj par izglītības iestādes izvēli. Ziņojums par sākuma punktu ņem bērnu ar invaliditāti un viņu vecāku perspektīvu, to ieliekot Latvijas iekļaujošās izglītības organizatoriskajā kontekstā. 4.1. shēmā attēlotas institūcijas, kuras iesaistītas izglītojamo ar invaliditāti izglītošanas procesā, norādot uz katras institūcijas atbildības jomu un funkcijām.

4.1. shēma. Izglītojamo ar invaliditāti izglītības procesā iesaistītās institūcijas un to funkcijas

4.2. shēmā attēlota sistēmas darbība no bērna ar invaliditāti un viņa(s) vecāku viedokļa. Ar aplīem attēlotas identificētās problemātiskās vietas sadarbības sistēmai. Sadaļas teksts strukturēts atbilstoši shēmai.

Izglītība no personas ar invaliditāti perspektīvas

4.2. shēma. Izglītības sistēmas darbība no bērna ar invaliditāti perspektīvas.

4.1.1. Bērnu ar invaliditāti mērķgrupa

Aplūkojot bērnu ar invaliditāti izglītības nodrošināšanu, pirmais jautājums, kas nosaka atbilstošas politikas pielāgošanas iespējas, ir, vai bērni ar invaliditāti tiek izšķirti kā atsevišķa mērķgrupa. Personām līdz 18 gadu vecumam invaliditāte tiek noteikta bez iedalījuma grupās pēc darbības zaudējuma⁵⁷⁸. Saskaņā ar VSAA datiem 2016. gada decembrī Latvijā bija 7733 bērni ar invaliditāti.⁵⁷⁹ Raugoties no izglītības atbalsta politikas viedokļa, iekļaujot bērnu skolā, tiek vērtētas bērna mācīšanās spējas. Bērni ar invaliditāti var nenokļūt bērnu ar speciālajām vajadzībām kategorijā, ja tiem nav mācīšanās grūtību. Savukārt, mācīšanās grūtības ne vienmēr ir saistītas ar invaliditāti. 2015./2016. mācību gadā izglītības iestādēs mācījās 11846 bērni ar speciālajām vajadzībām.⁵⁸⁰ Papildus, ne vienmēr vecāki oficiāli apstiprina bērna invaliditāti vai mācīšanās grūtības. Turklāt normatīvais regulējums nenosaka, ka bērnu vecākiem izglītības iestādei būtu jāsniedz ziņas par bērna invaliditāti. Intervijās ar bērnu vecākiem un fokusa grupas diskusijā paustais viedoklis liecina, ka iemesls bērna invaliditātes nenorādīšanai ir vecāku bailes par to, ka bērns varētu tikt izslēgts no iespējas mācīties vispārējā plūsmā (te vispārējā plūsma lietota pretstatā speciālām programmām, kas koncentrē bērnus ar speciālām vajadzībām vienā klasē vai skolā). Līdz ar to Konvencija skar plašu bērnu grupu, kas tiek dažādi kategorizēta – kā bērni ar invaliditāti (personas līdz 18 gadu vecumam, kurām Invaliditātes likumā⁵⁸¹ paredzētajā kārtībā ir noteikta invaliditāte), kā bērni ar funkcionāliem traucējumiem (personas līdz 18 gadu vecumam, kurām slimības, traumas vai iedzimta defekta izraisīta fiziska vai garīga rakstura traucējuma dēļ ir ierobežotas spējas strādāt, aprūpēt sevi un apgrūtināta iekļaušanās sabiedrībā⁵⁸²), kā bērni ar speciālām (izglītības) vajadzībām (definētas, kā nepieciešamība saņemt tāda veida atbalstu un rehabilitāciju, kas rada iespēju izglītojamajam apgūt izglītības programmu, ņemot vērā viņa veselības stāvokli, spējas un attīstības līmeni⁵⁸³), kā arī bērni ar dažāda veida mācību grūtībām, kuri nav saņēmuši nevienu no normatīvajos aktos noteiktajiem statusiem vecāku motivācijas vai atbilstošas diagnostikas trūkuma dēļ.

Raugoties no bērna interešu viedokļa, iekļaujoša izglītību veido:

- 1) iespēja mācīties iespējami tuvu dzīvesvietai. Tas ir būtiski, lai bērns, nezaudējot saikni ar ģimeni, varētu integrēties sabiedrībā;
- 2) iespēja apgūt spējām un interesēm atbilstošu izglītību, kas aptver arī atbilstošu atbalstu;
- 3) iespēja veidot saiknes ar vienaudžiem un sabiedrību.

Pētījums rāda, ka vecākiem nereti nākas izvēlēties starp dzīvesvietai tuvu mācību iestādi un atbilstošu atbalsta saņemšanu. Tādējādi, no vienas puses, tiek ignorētas atbalsta vajadzības,

⁵⁷⁸ Invaliditātes likums. [20.05.2010]

⁵⁷⁹ Statistika. Pieejams: http://www.vsaalv.lv/budzets-un-statistika/statistika?gid=5&sel=75&sel=76&rep_year=2016&rep_month=12 [skatīts 20.02.2017]

⁵⁸⁰ Esošie un plānotie pasākumi kvalitatīvas izglītības nodrošināšanai personām ar invaliditāti. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/invaliditate/invaliditates/iek1%CC%A7aujosa_izglitiba_301116.pdf [skatīts 20.02.2017]

⁵⁸¹ Invaliditātes likums. [20.05.2010]

⁵⁸² Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. [01.01.2003]

⁵⁸³ Vispārējās izglītības likums. [14.07.1999]

kuras tuvējā skolā var nebūt pieejamas un vecāki var mēģināt tās slēpt, lai saglabātu skološanos tuvu mājām. No otras puses, ievietojot bērnu specializētā skolā vai programmā, var ciest bērna un vecāku attiecības, jo apmācība nav pieejama iespējami tuvu dzīvesvietai. Papildus, lai arī Latvijā nav datu, kas to apstiprinātu, vairākiem pētījuma dalībniekiem bija pārlicība un pieredze, ka bērnu, kas izglītojušies speciālā skolā, sasniegumi un tālākas integrēšanās iespējas sabiedrībā ir zemākas kā integrēti izglītotiem bērniem. Bērna interesēs ir nodrošināt gan saiknes ar ģimeni un vienaudžiem, ļaujot iekļauties sabiedriskā dzīvē, gan laba izglītība. Ilgtermiņā, kā intervijās norāda vecāki un kā parāda starptautiskā pieredze, tas ļauj gan ietaupīt valsts finanšu līdzekļus, kas citādi aiziet bērna papildus aprūpei speciālās iestādēs, gan mazinot diskriminācijas un sociālās atstumtības riskus personām ar invaliditāti.

Personas ar invaliditāti un speciālo vajadzību statuss

Lai noteiktu invaliditātes statusu, kas dod tiesības saņemt noteiktas sociālās garantijas un atbalsta pasākumus (piemēram, asistenta pakalpojumu pašvaldībā), personai ar funkcionālajiem ierobežojumiem, izmantojot ģimenes vai ārstējošā ārsta nosūtījumu, nepieciešams vērsties VDEĀVK. Izglītības sistēmā savukārt atbalsta pasākumi tiek organizēti ap valsts vai pašvaldības Pedagoģiski medicīniskās komisijas (PMK) piešķirtu speciālo vajadzību statusu, kas nosaka nepieciešamību skolai radīt iespējas personai apgūt izglītības programmu, ņemot vērā viņa veselības stāvokli, spējas un attīstības līmeni⁵⁸⁴. Kā intervijā norāda Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvis, šeit ir sastopama zināma bērna spēju un funkcionālo ierobežojumu noteikšanas dublēšanās, kas bērnam un vecākiem var radīt liekus nepatīkamus pārdzīvojumus, pakļaujot bērnu vairākām līdzīga veida pārbaudēm, kas apstiprina viņa citādību un nošķir no citiem bērniem, pakļaujot stigmatizācijas riskam. Līdz ar to veidojas situācijas, kur dažkārt vecāki var saredzēt gan vienu, gan otru statusu kā bērnam potenciāli neizdevīgu un ierobežojošu, lai gan atbalsta sākotnējais mērķis ir iekļaujošs.

Gan VDEĀVK, gan PMK izskata bērna novērtējumus, kurus sniedz diagnostikas speciālists. Lai gan katra iestādes pieprasītajam dokumentu kopumam ir sava specifika, piemēram, PMK pieprasa skolas novērtējumu bērna spējām, potenciāla sadarbība starp komisijām varētu atvieglot noslogojumu vecākiem un komisijām. Atšķirībā no VDEĀVK, kur iespējama ekspertīze neklātienē, PMK bērnam ir jāapmeklē klātienē, kur viņu novērtē ekspertu komanda. Bērnam apmeklēt PMK var nākties vairākas reizes, jo bērna nepieciešamība pēc atbalsta pasākumiem var mainīties. Ne visās pašvaldībās ir vienlīdzīgas iespējas nodrošināt PMK komandu, kas dažkārt vecākiem ar bērniem liek doties novērtēt bērna vajadzības citā novadā, tādējādi radot tiem papildus izmaksas (papildus transporta izmaksas, izdevumi iespējamā darba kavējuma dēļ)

Kā diskusijā norāda viens no vecākiem, invaliditāte nenosaka ne to, ka bērnam būtu nepieciešams speciāls atbalsts izglītības procesā, ne uzliek pienākumu to specifiski atklāt:

Tas, ka manam bērnam ir invaliditāte, tas nav nekas izglītības iestādē! Viņš ar invaliditāti var mācīties vispārīzglītojošā skolā un viņam nav nekas vairāk vajadzīgs. Kāpēc man kā vecākam jāziņo skolai, ka manam bērnam ir invaliditāte, ja man neko no skolas nevajag? (Bērna ar

⁵⁸⁴ Vispārējās izglītības likums. [10.06.1999]

invaliditāti vecāks)

Nereti personām ar invaliditāti iekļaušana vairāk ir jautājums par vides pielāgošanu konkrētajām vajadzībām, kas katram bērnam ir nepieciešams atkarībā no viņa funkcionālā traucējuma veida, kamēr papildus pedagoģiskais atbalsts nav nepieciešams.

Kā liecina pētījums, ne Izglītības un zinātnes ministrijas pārskatos, ne pašvaldībās, ne skolās nav iespējams novērtēt, cik liels skaits bērnu ar invaliditāti mācās izglītības iestādēs, jo Valsts izglītības informācijas sistēmas (VIIS) datubāzē izglītojamo invaliditātes statuss nav pieejams, lai arī VIIS izveidots saslēgums ar VDEĀVK datubāzi, kā to paredz normatīvais regulējums⁵⁸⁵. Informācija par speciālo vajadzību statusu savukārt ir pieejama, norādot specifisko programmu, ko bērnam ir rekomendējusi PMK. Šāda sistēma šobrīd padara problemātisku bērnu ar invaliditāti apzināšanu izglītības iestādēs, lai veidotu konkrētu šādai mērķgrupai veltītu rīcībpolitiku. Turklāt iesaistīto pušu skatījumā šī informācija tiek aplūkota kā sensitīva un personas nav ieinteresētas dažādu risku dēļ šo situāciju mainīt.

Pieejamie dati aptver bērnus, kuri apgūst noteiktu speciālo programmu, līdz ar to speciālās programmas (pašlaik tiek īstenotas deviņas) ir tuvākais mērķgrupas definējums, kāds ir pieejams izglītības organizēšanā. Precīzi dati ļauj veidot pielāgotāku politiku katras konkrētās mērķgrupas vajadzībām. Piemēram, kā norāda pašvaldības pārstāvis, par sadarbības veidošanu ar ārzemju pašvaldību un iekļaujošo izglītību īstenojošo iestādi, pedagogam jāstrādā atbilstoši funkcionālā traucējuma veidam:

Tur mums bija politiķi, bija izglītības iestāžu vadītāji un mums arī pēc tam bija ilgstoša sadarbība ar šo pašvaldību, tieši no tā viedokļa, ka viņi apmācīja mūsu pedagogus, kā strādāt ar katru bērna funkcionālo traucējumu. Jo tur jau katram funkcionālajam traucējumam ir sava metode, kā viņu socializēt, kā viņu iekļaut sistēmā. (Pašvaldības izglītības pārvaldes pārstāvis)

Katram funkcionālo traucējumu veidam var būt ne vien sava specifika mācību darba organizēšanā, bet arī socializēšanās procesā, kas ir viena no iekļaujošās izglītības prioritātēm. Tai pat laikā, kā norāda viens no pētījuma dalībniekiem ar iekļaujošas izglītības pieredzi visos izglītības posmos, arī šādai orientācijai uz mērķgrupām var būt problemātisks raksturs, jo ir grūti katru cilvēku ielikt "vienā kastītē". Pārāk koncentrējoties uz vajadzību kategorijām, pastāv risks stimulēt segregētus risinājumus un mazināt individuālo pieeju izglītošanai. Speciālās vajadzības un invaliditāte personai līdz ar to var vienlaikus kalpot gan kā iespēja saņemt sev specifiskos atbalsta pasākumus, gan kā potenciāls ierobežot personas trajektorijas izglītības sistēmā.

No deviņām pašlaik Latvijā īstenotajām speciālajām programmām PMK visbiežāk rekomendētā ir 56. programma jeb mācīšanās traucējumi (izglītības programmas kods 21015611 un 21015621)⁵⁸⁶, ar kuriem, kā atzīst skolas pārstāve, kurā tiek īstenota šāda programma, var būt aptvertas ļoti dažādas diagnozes un iemesli. No skolas viedokļa nav

⁵⁸⁵ Ministru kabineta noteikumi Nr.788." Valsts izglītības informācijas sistēmas saturs, uzturēšanas un aktualizācijas kārtība". [17.08.2010]

⁵⁸⁶ Valsts izglītības satura centra 2015.gada publiskais pārskats. Pieejams: <http://visc.gov.lv/visc/dokumenti/gadp2015.pdf> [skatīts 02.02.2017.]

pietiekami, ja skolai ir informēta tikai par bērnam ieteikto programmu un atbalsta pasākuma nepieciešamību, jo ar bērnu ir jāstrādā ikdienā un jānodrošina mācību darbs kolektīva ietvaros, kam var būt nepieciešams dziļāks speciālistu atbalsts. Galvenā diagnostika līdz ar to paliek skolas ziņā, sadarbojoties ar vecākiem, un ir zināma tikai attiecīgās skolas personālam, kas skolas maiņas gadījumā ir pieejama, tikai sazinoties ar personām, kas agrāk ir strādājušas ar attiecīgo bērnu. Diagnozes neizpaušana savukārt tiek izmantota kā vecāku stratēģija, lai bērns netiktu stigmatizēts vai nosūtīts uz kādu citu skolu. Tādā veidā ilgtermiņā ieguvējs nav ne bērns, ne skola, kurai ir jātērē savi resursi, lai saprastu, kā strādāt ar situāciju. Ja skolā netiek īstenota programma, ko PMK ir rekomendējusi bērnam, tad skola var censties virzīt vecākus uz skolas maiņu. Gan pašvaldības, gan skolas saskaras ar gadījumiem, kur vecāki regulāri maina skolu, cerot uz labāku vidi bērnam, kuram ir speciālās vajadzības, bet maiņa nesniedz cerētos rezultātus, jo netiek ieguldīts darbs ar izglītojamo ilgtermiņā. Līdz ar to ne speciālo vajadzību statuss, ne invaliditātes statuss, ne pat licencētas speciālās programmas esamība skolā vēl negarantē to, ka bērnam tiks nodrošināti viņam nepieciešamie atbalsta pasākumi vai pielāgojumi. Izglītojamam ir iespējams nonākt gan situācijā, kur skola nav pietiekoši aprīkota, gan situācijā, kur skola nepiedāvā speciālo programmu un nav ieinteresēta to ieviest.

Turklāt bērniem var vienlaikus būt vairākas speciālās vajadzības, kuras pieprasa nevis vienu speciālo programmu, bet individuālu mācību plānu, kas speciālās vajadzības apvieno. Bērnam un vecākiem ir nepieciešami tādi apstākļi, kur vecāki ir maksimāli ieinteresēti skolai atklāt visu nepieciešamo informāciju par bērna veselības stāvokli gan no ārstu puses, gan no PMK.

Viena no problēmām, par kuru runā gan vecāki, gan skolas, gan pašvaldības, ir uzticība tieši PMK atzinumam. Ja vecāks nepiekrīt pašvaldības PMK lēmumam, ir iespējams piedalīties atkārtotā sēdē VPMK. Lai gan PMK vecākiem ir jāiesniedz ievērojams apjoms speciālistu atzinumu un jāierodas klātienē, intervijās tika minēti gadījumi, kad PMK lēmums tiek atzīts par nepilnīgu un pārāk atkarīgu no situācijas, kurā bērns jūties nekomfortabli. Intervijas un diskusijas parāda, ka PMK tiek vēltīti pārmetumi par bērnu nepamatotu sūtīšanu uz speciālajām skolām. Tā kā PMK konsultatīvais potenciāls tieši skolām netiek izmantots, tās pamata funkcija paliek rekomendēt vecākiem potenciālās mācību iestādes, kurās bērns varētu saņemt, labāko atbalstu, bet tas ne vienmēr atbilst vecāku un izglītojamo vēlmēm un šīs iestādes var atrasties tālu no viņu dzīvesvietas.

Sistēma ļauj skolām atbrīvoties no bērniem, kuru iekļaušana tām sagādā grūtības, kas ir arī viens no iemesliem vecāku uztraukumam par sekām, atklājot visu informāciju par bērna veselības stāvokli. Lai gan normatīvais regulējums vecākiem uzliek pienākumu informēt skolas par bērna veselības stāvokli, kā norāda kādas pašvaldības pārstāvis, šobrīd nav mehānisma, kas ļautu šo informāciju no vecākiem iegūt vai piemērot sodus, vecākiem nesekojoš izteiktajām rekomendācijām un pakļaujot bērnu riskam.

Strādāšana saskaņā ar mērķgrupas vajadzībām nozīmē ne tikai programmu īstenošanu, bet arī tādu resursu nodrošināšanu, kas ļauj maksimāli ņemt vērā katra individuālā bērna vajadzības, kur skolas ir gatavas konsultēties ar citiem speciālistiem:

Katrs gadījums ir ļoti individuāls, tāpēc[nākam] kopā tā viena dēļ, kam problēmas, – tur mēs cenšamies izrunāt ļoti. Ir bijuši gadījumi, kur vienmēr mēs personīgi, arī zvanu gan ģimenes

ārstam, gan arī konsultējos ar psihoterapeitu, kur tas bērns, piemēram, iet un apmeklē, un tad kaut kādu iespēju robežās, cik nu arī ētika atļauj tam psihiatram, gan psihoterapeitam uzzināt par šo pašu (diagnoze) – esmu ļoti strādājusi. Arī ar [NVO] – esmu pati zvanījusi un interesējusies par šo puisi, piemēram, (diagnoze) speciālists šo bērnu. Nu, un tad arī bija tāds labs teikums, vienmēr, kad es viņai piezvanīju – jums vajadzētu ordeni visai tai skolai piešķirt, ka mēs ar šo bērnu tiekam galā, bet mēs viņu nekādi nevarējām – no sākumskolas viņš četrus gadus bija. Īstenībā, tiešām, tas, ko skolotāja iznesa ar viņu, tas bija grūti. (Izglītības iestādes pārstāvis)

Bērna iekļaušana ir vieglāk īstenojama pirmsskolā un sākumskolā. VISC pārskatā redzams, ka visbiežāk izglītojamie VPMK tiek izvērtēti 5. – 7. klasē. Pamatskolā izglītība kļūst specifiskāka un skolas mēdz vecākiem ieteikt mainīt to uz speciālo izglītību tieši šajā posmā. Ja bērnam sākumskolā sāk parādīties kādas problēmas, tad tām uzreiz ir jāmeklē risinājums, jo, laikus nenodrošinot atbalsta pasākumus, tās var ievērojami ietekmēt bērna tālāko attīstību. Laicīgam atbalstu palīdz nodrošināt, piemēram, ieteikumi bērna attīstības novērošanai, metodiskā atbalsta punktiem un pasākumiem, kā arī skaidram rīcības algoritmam, kad konstatēts jau iespējams agrīns risks. Kā norāda Rozenfelde (2016), nereti “mehāniskas iekļaušanas” rezultātā pēc mācīšanās vispārējās izglītības iestādēs, kur netika nodrošināti pietiekoši mācību atbalsta pasākumi, skolēni ar speciālajām vajadzībām pamatskolas posmā nonāk speciālās izglītības iestādēs ar sliktām lasīt un rakstītprasmēm. Speciālo vajadzību diagnostika ir process, kas tiek veikts ilgtermiņā, sadarbojoties vecākiem, skolai, ģimenes un ārstējošajiem ārstiem un pedagogiski medicīniskajām komisijām, kur gadījumā, kad bērnam netiek diagnosticētas speciālās vajadzības vai to novērtējums ir smags, iesaistītas var būt visas puses.

Speciālā statusa nepieciešamība atbalsta pasākumu saņemšanai kā vienu no galvenajām personām izglītības procesa sākumposmā nostāda ģimenes ārstu. Fokusa grupas diskusijā par iekļaujošu izglītību tika uzsvērtā ģimenes ārsta loma un iespēja pirmajam pamanīt invaliditātes noteikšanas nepieciešamību, jo pirms bērna iesaistās izglītības sistēmā, viņam jau tiek sniegta medicīniskā aprūpe. Līdz ar to diagnostika ir iespējama jau pirms izglītības iestāžu apmeklēšanas. Ģimenes ārsta nosūtījums ir vajadzīgs, lai saņemtu VDEĀVK atzinumu, un ģimenes ārsta atzinums par bērna vispārējo veselības stāvokli ir nepieciešams, ierodoties uz PMK. Kā norāda NVO pārstāve, ne visu speciālo vajadzību noteikšana ir ģimenes ārsta kompetencē, tomēr ģimenes ārsts ir pirmā persona, kas, diagnosticējot noteiktus funkcionālos ierobežojumus, var sniegt vecākiem informāciju par iespējamajiem atbalsta pasākumiem un statusa piešķiršanu. Kā intervijās min izglītības iestāžu pārstāvji, lai iegūtu labāku informāciju par bērnam nepieciešamo atbalstu, bieži tiek jautāta arī ģimenes ārsta konsultācija. Ģimenes ārstiem līdz ar to būtu jābūt informētiem par izglītības speciālajām vajadzībām bērniem un gataviem sadarboties ar skolām un PMK.

Cita mērķgrupa, kurai pieeja vispārējai izglītībai ir vēl grūtāka, ir pieaugušie ar invaliditāti, kuri nav pabeiguši skolu. Kā norāda NVO pārstāvis, šādu personai ir bijis nepieciešams NVO atbalsts, lai apmaksātu psihologa un ārstu apmeklējumus un pārliecinātu PMK pieņemt pieaugušo, lai noteiktu speciālo vajadzību statusu, nepieciešamos atbalsta pasākumus un speciālo programmu, kas ļautu iegūt vidējo izglītību.

Informācijas pieejamība un iekļaujošas izglītības procesa koordinēšana

Informācijas pieejamība izglītības jomā veidojas no divām pusēm. Pirmkārt, tā ir publiski pieejamā informācija, ko bērna vecāki var atrast par viņiem pieejamajiem atbalsta pasākumiem, tiesībām un par skolu pieejamību. Otrkārt, tā ir skolās un pašvaldībās pieejamā informācija par bērna speciālajām vajadzībām.

Vecākiem, nonākot pie nepieciešamās informācijas, tas var būt ceļš caur pašvaldību, kurā tiek ieteikta izglītības iestāde vai sadarbībā tās vadību tiek atrasts vai veikts atbilstošais pielāgojums vecāka izvēlētajai iestādei. Kā intervijās norāda vecāki, liela daļa no informācijas par to, kādā veidā saņemt atbalsta pakalpojumus, tehniskos palīgīdzekļus vai virzīt savu bērnu izvēlētajā izglītības iestādē, tiek nodota no vecāka vecākam. Vecāki veido atbalsta grupas un dibina biedrības, kas ir veltītas noteiktajiem funkcionālo ierobežojumu veidiem vai speciālajām vajadzībām, kurās notiek informācijas apmaiņa.

Viens no iespējamajiem risinājumiem ir iekļaujošās izglītības koordinatora posteņa izveidošana pašvaldības iestādēs, kas varētu nodrošināt vecākus ar informāciju un kopīgi izstrādāt bērna ilgtermiņa trajektorijas pašvaldībā pieejamajās izglītības iestādēs. Somijā, piemēram, tieši pašvaldības bija tās, kas vērsās pie Izglītības un kultūras ministrijas ar iniciatīvu iekļaut bērnus ar smagu invaliditāti vispārējās izglītības iestādēs, saskaroties ar šiem gadījumiem ikdienā. Lai gan var teikt, ka Latvijā ir pašvaldības, kurās līdzīga shēma jau strādā, koordinatora specifika varētu tikt vērsta uz plānveida situācijas apzināšanu un koordinēšanu, kur atbildīgajai personai varētu tikt apsvērts nodrošināt arī sistēmisku pieeju PMK datubāzei. Tādējādi tā būtu no izglītības iestādes neatkarīga persona, kas darbotos personas ar invaliditāti interesēs un varētu stimulēt skolu veikt pielāgojumus un veicināt pašvaldības līdzekļu piesaisti skolās, kurās vecāki izvēlētos sūtīt savus bērnus.

Administratīvo statusu saņēmušie bērni ar invaliditāti Latvijas izglītības sistēmā ir grūti uzskaitāma mērķgrupa. Izglītojamo ar invaliditāti uzskaites nav ne pašvaldību sociālajos dienestos un izglītības pārvaldēs, ne izglītības iestādēs, tādēļ, lai izvērstāk aprakstītu personu ar funkcionālajiem traucējumiem iespējas iekļauties izglītības sistēmā, pētījums pievēršas iekļaujošās izglītības regulējumam un nodrošināšanas shēmai, kas organizēta ap personu ar funkcionālajiem traucējumiem speciālo vajadzību nodrošināšanu.

4.1.2. Iekļaujošā izglītība

Galvenais mehānisms, kas vecākiem, kuriem ir bērns ar invaliditāti, ļauj sasniegt skolu, ir Izglītības likuma 57. pantā noteiktās tiesības izvēlēties izglītības iestādi, kurā bērnam iegūt izglītību. Gadījumā, ja vecāks izvēlas attiecīgo skolu, skolai ir pienākums nodrošināt visus nepieciešamos pielāgojumus un pasākumus, lai bērns tajā varētu mācīties. Pašvaldībās, kurās pietiek līdzekļu un personāls ir gatavs kopā ar skolu un vecākiem laicīgi atrast risinājumu, tas noteiktos gadījumos arī ir iespējams. Pašvaldībās, kurās pieejamais finansējums ir nepietiekošs, lai nodrošinātu nepieciešamos pasākumus, skolas var mēģināt bērnu nosūtīt uz citu skolu, kas, viņuprāt, bērnam ar attiecīgajiem traucējumiem vai speciālajām vajadzībām būtu pieejamāka.

Kā norāda pētījumā intervētie vecāki un NVO pārstāvji, ne reizi vien šāda vēršanās pie skolas un sekojušais atteikums ir novedis līdz tiesvedībai, kur dažkārt ar mērķi ietekmēt kopējo

situāciju valstī juridisko atbalstu ir sniegušas tieši NVO. Juridiskais atbalsts un iespējas panākt diskriminācijas novēršanu var būt atkarīgas no personas sociālekonomiskā statusa, jo reti kurš vecāks ir gatavs iet cauri laikietilpīgam, finansiālus un emocionālus resursus prasošam procesam, lai panāktu rezultātu. Šis process var pieprasīt skolai vides pielāgošanu, speciālās programmas licencēšanu un citus atbalsta pasākumus, kas, no vienas puses, ļauj skolai iegūt papildus finansējumu, bet arī pieprasa papildus dokumentāciju un citus resursus, kuru pieejamība izglītības iestādēm dažādās pašvaldībās atšķiras.

Iekļaujošās izglītības politikas īstenošana katrā skolā ir atkarīga no pašvaldības prioritātēm. Reģionālas nozīmes pilsētas, kurās tiek īstenota koordinēta personu ar speciālajām vajadzībām apzināšana, pārstāvis norāda, ka pašvaldības īstenošanā izglītības politika lielā mērā ir atkarīga no tā, ar kādiem gadījumiem pašvaldība ir saskārusies, un cik tā ir gatava atrast katram bērnam un vecākiem labākos risinājumus. Tā kā bieži vien, izvēloties izglītības iestādi, kura piedāvā bērnam atbilstošu atbalsta personāla pieejamību un pielāgotu vidi, tā atrodas zināmā attālumā no personas dzīvesvietas, transporta pakalpojumu kompensēšana ir viens no atbalsta pasākumiem, kas mēģina mazināt nevienlīdzīgo piekļuvi resursiem vecākiem, kuriem ir bērns ar invaliditāti. Vecāki savukārt intervijās norāda, ka dažkārt par šo pakalpojumu rodas strīdi ar pašvaldības sociālo dienestu, kas vēlas šo procesu maksimāli kontrolēt. Tajā pašā laikā citās pašvaldībās transporta pakalpojumi ir grūti pieejami vai nav pieejami vispār un arī transporta izdevumu apmaksātais apmērs ir stipri zemāks nekā, piemēram, Rīgā.

Iekļaujošās izglītības pamatu veido vecāku iespējas izvēlēties skolu, kurā viņu bērns mācīsies. Ņemot vērā iepriekšējos plānošanas periodos īstenoto politiku, kad tika ieguldīti līdzekļi speciālo izglītības iestāžu pieejamības uzlabošanā, daudzās no tām apstākļi ļauj vieglāk īstenot atbalsta pasākumus, kas būtu nepieciešami bērniem ar speciālajām vajadzībām. Padomju periodā dominējošā izglītības politika virzīja bērnus ar speciālajām vajadzībām uz speciālajām skolām, kas nereti atradās nomaļās vietās, īstenojot ne vien segregētu, bet no sabiedrības izolējošu praksi, kuru ir grūti savienot ar Konvencijā noteiktajiem sabiedrībā iekļaušanas principiem. Piemēram, dzirdes traucējumu gadījumā arī ārzemju pieredze rekomendē strādāt pēc speciālās programmas, kamēr mērķgrupas pārstāvis intervijā pauda uzskatu, ka ir pret speciālo iestāžu veidošanu, bet par speciālo klašu veidošanu, kas ir iekļaujošāks veids, neveidojot segregētību, jo ārpusstundas aktivitātēs izglītojamie ir kopā ar citiem vienaudžiem.

Iekļaujošās izglītības politikas veidošana Latvijā notiek, apzinot dažādu mērķgrupu speciālās vajadzības. Tomēr jāņem vērā risks koncentrēt līdzekļus vienā iestādē vai klasē, veidojot segregētu izglītības vidi, ierobežojot personu ar invaliditāti un speciālajām vajadzībām iespējas integrēties sabiedrībā. No otras puses, bez katrai speciālajai grupai pielāgota vajadzību groza un kompetenču pieejā balstīta izglītības satura, iekļaujošās izglītības funkcionēšana arī nav efektīva. Neskatoties uz to, pārsvarā iesaistītās puses pauž atbalstu iniciatīvai mazināt speciālo programmu skaitu, kas ļautu vieglākā formā īstenot atbalsta pasākumu nodrošināšanu vispārējās izglītības iestādēs un liktu vairāk pievērst uzmanību individuāliem gadījumiem. Kā parāda intervijas un starptautiskā prakse, atbalstam ir jāseko katra bērna speciālajām vajadzībām, nevis speciālajām programmām.

Lai saprastu iekļaujošās izglītības nozīmi un resursu pakārtošanas nozīmi tās īstenošanai, ir jāaplūko, kā veidojas tās izpratne un kādu iespaidu tās īstenošana atstāj uz skolas sociālo vidi

un emocionālo drošību. Viens no aspektiem, kurš tiek uzsvērts iekļaujošajās mācību iestādēs, ir audzināšanas aspekts visā skolā:

Tas bērns jau maina pārējo skolu, tā jau ir tā iekļaujošā izglītība. Bet patiesībā skolai būtu jāraujas par tādu bērnu, kas ir savādāks. Viņiem, kā klases audzinātāja teica, daudzas audzināšanas stundas viņai nav vairs jāvada. Tā ir reāla dzīve, ko viņi tur piedzīvo, būt līdzcieļiem, palīdzēt, būt draudzīgiem. (Bērna ar invaliditāti vecāks)

Iekļaujošo izglītības ieguvums ir visiem skolēniem:

Primāri es domāju, ka tā ir vajadzīga mums veselajiem. Bērniem veselajiem tas noteikti ir nepieciešams, lai audzinātu līdzcieļību, līdzjūtību un rūpes, pieņemšanu, otra pieņemšanu – tas ir, pirmkārt, vajadzīgs mums veselajiem. (Izglītības iestādes pārstāvis)

Iekļaujošās izglītības audzinošā funkcija ir atbalstošas sabiedrības veidošana, kas ir nepieciešama visas skolas kolektīvam un kopienai, nevis tikai bērniem ar invaliditāti vai speciālajām vajadzībām. Tādējādi iekļaujoša izglītība atstāj sekas arī citās jomās, piemēram, darba devējam ar iepriekšēju pozitīvu iekļaujošas izglītības pieredzi ir laba pieredze sastrādāties ar personām ar invaliditāti. Tomēr jāpzinās arī riskus bērnu ar īpašām vajadzībām integrēšanai skolā, it īpaši, ja pietrūkst resursu veikt audzinošo darbu un veltītu vienlīdzīgu uzmanību visiem izglītojamajiem:

Kā sakām, tam vienam pavēlka līdzī tie pārējie un tam skolotājam ir ļoti grūti. Bet ja mēs runājam par iekļaujošo [izglītību] invalīdiem, mēs nevaram aizmirst arī par pārējiem bērniem, kuriem nav problēmu, kuri atnākuši mācīties uz skolu. Vai viņi nebūs zaudētāji – par to mums arī ļoti jādomā. Pedagogam jau arī ir grūti, jo ir vieni vecāki un ir otri vecāki. (Pašvaldības izglītības pārvaldes pārstāvis)

Bet, protams, ir mammas, kas uzskata, ka viņām vajag speciālo, tāpēc es uzskatu, ka tai jābūt ir ģimenes izvēlei. Ja ģimene grib to speciālo skolu, vai arī ir atsevišķa diagnoze, kurām neder tā iekļaujošā izglītība. Tās speciālā skolas pavisam jāslēdz droši vien nav, bet nevar būt tā, ka aiziet uz departamentu un ģimene tiek spiesta izvēlēties speciālo skolu. (Bērna ar invaliditāti vecāks)

Tā kā likums paredz vecāku iespējas izvēlēties izglītības iestādi, tikpat nozīmīgi ir ņemt vērā to vecāku intereses, kuri vēlas izmantot speciālo skolu piedāvāto pakalpojumu grozu, kā arī nodrošināt izglītību tiem bērniem, kuriem citādi izglītības ieguve pašlaik varētu būt mazāk pieejama vai kuriem dažādu apstākļu dēļ ir nepieciešama mājūmācība. Tajā pašā laikā tāda situācija, kur vecāku izvēle sūnīt bērnu vispārīglītojošajā skolā, netiek uzverta kā norma, ir pretrunā ar izglītības likumu un Konvenciju. Iekļaujošas izglītības kontekstā, no mācību iestāžu un pašvaldību pozīcijām, ir divas problemātiskas vecāku kategorijas. Viena ir aktīvie un motivētie vecāki, kuri pieprasa savas tiesības viņu bērniem mācīties viņu izvēlētajā vispārīgās izglītības iestādē, kas liek pašvaldībai un skolai pielāgot skolu attiecīgajām vajadzībām. Otra ir nemotivētie vecāki, kuri nepilda skolas un PMK rekomendācijas un nebrīdina skolas par bērna speciālajām vajadzībām. Abos gadījumos ir nepieciešams veikt darbības, kuras pieprasa papildus resursus, iesaistītajām pusēm ne vienmēr esot pārliecinātām par veikto pasākumu efektivitāti ilgtermiņā.

Vides pielāgošana

Bērnam var nebūt speciālās pedagoģiskās vajadzības, bet, ja skolas vide nav pielāgota viņa funkcionālajiem traucējumiem, mācības skolā organizēt ir sarežģīti un nākas risināt jautājumu par finansējuma piesaisti. Ja speciālās programmas licencēšanas izmaksas nav tik lielas un skola var veikt nepieciešamos pasākumus, tad vides pielāgošanas gadījumā izmaksas var būt nesalīdzināmi lielākas, kas vecākus var nostādīt problemātiskākā situācijā, neskatoties uz to, ka bērnam nav mācīšanās grūtību:

Komisija programmu tikai iesaka, un vecākam teorētiski ir tiesības izvēlēties izglītības iestādi, un viņi var sekot tiem ieteikumiem, un var nesekot. Un tad sanāk neatbilstība ar realitāti, ka komisija kaut ko iesaka, bet vecāki arī nebūtu pret to varbūt, lai tas bērns mācītos pēc tās korekcijas programmas, bet nekur apkārtnē nav izglītības iestādes, kas to programmu piedāvā. Un tad jā, vai nu ir tiesāšanās vai ņemšanās ar to pašvaldību, lai konkrētā skola šo te programmu piedāvātu, un šeit, es pieļauju, ar to korekcijas programmu būtu vienkārši, jo tur nevajag ne pacēlāju, neko, bet, tiklīdz tas ir bērns ar kustību traucējumiem, piemēram, tad skola un pašvaldība saka, ka naudas nav, iespēju nav, un tā tālāk. (Valsts iestādes pārstāvis)

Dažkārt ir iespējams iekļaut bērnus ar funkcionālajiem traucējumiem, neveicot specifisku vides pielāgošanu, piemēram, ja izglītības iestāde ir vienstāva ēka. Cita stratēģija ir pārkārtot mācības tās, lai pārvietošanās būtu pieejama iekļautajam bērnam:

Esam, protams, pielāgojušies daudz kur – 5. klasē bija doma mums tā kā vienā korpusā mācības organizēt, ja, bet tieši šī zēna dēļ, ka viņš pa šīm trepēm nevar uzkāpt, bijām spiesti pārveidot arī mācību procesu, un mācību stundas likt pavisam citā ēkā, lai šis zēns varētu visur piekļūt, klasē nokļūt un tikt pa kāpnēm normāli augšā. (Izglītības iestādes pārstāvis)

Vides pielāgošana tādējādi var aptvert arī mācību procesu, kas tiek pakārtots bērniem, kuriem ir nepieciešami speciāli vides pielāgojumi. No vienas puses, tā ietver visu skolas tehnisko aprīkojumu, pacēlāju, liftu, telpu plānojumu, galdus, solus, krēslus, elektroierīces, signalizācijas gaismas. No otras puses, tā ir esošā aprīkojuma izmantošana, sekojot bērna vajadzībām un aplūkojot katra gadījuma potenciālās skolas risinājumus individuāli:

Katrā gadījumā, pēc mātes lūguma. Mēs viņai piedāvājām vairākas izglītības iestādes, tai skaitā tās, kurās ir lifti. Māte izvērtēja situāciju, bet viņa ļoti vēlējās skolu, kurā ir neliels bērnu skaits, un kur ar bērnu varētu strādāt vairāk individuāli. Viņa izvēlējās nelielu skolu. Skolā, protams, lifta nav, bet viņa tur rada kompromisu, kā varētu risināt jautājumu. Protams, ka lifta nebija. Tātad ir kaut kādas citas alternatīvas, kur domā skolā, kā bērnam palīdzēt, kā viņš var integrēties mācību procesā. (Pašvaldības izglītības pārvaldes pārstāvis)

Ja skolas izvēles procesā tiek iesaistīta pašvaldība, kura ir gatava piedāvāt iestādes, kurās ir pieejams ne vien tehniskais aprīkojums, bet kurās ir iespējams veikt arī mācību procesa pielāgojumus, kas ļauj iekļaut šo bērnu, tad ģimenēm paveras vairāk iespēju un ar laiku būs iespējams veikt specifiskus pielāgojumus arī citviet. Pašvaldībām ir bažas par izglītības iestādes tehniskās aprīkošanas atmaksāšanos ilgtermiņā, kas liek pievērst pastiprinātu uzmanību tam, lai šie pielāgojumi tiktu izmantoti:

Ja mums ir tāds bērnodārzs, kurš ir pielāgots pilnībā, tad šādus bērnus mēs vecākiem nevis

airējam uz turieni, bet izstāstām, ka ziniet, mums tur ir tāds bērnodārzs. Jūs variet tur stāties rindā, vai gadā vienu bērnu paņemam ārpus rindas, tā kā īpašo. Cik daudzi vecāki nevar vest to bērnu, jo bērnodārzs nav pielāgots. Nav jau daudz tādu bērnodārzu. Šobrīd viņš stāv tukšs. Lifts stāv, garderobe, tualete, neviens viņu neizmanto. Nedaudz skumji. (Bērna ar invaliditāti vecāks)

Kā redzams, šāda veida izglītības iestāžu apzināšana, kurās ir nepieciešamais aprīkojums vai iespējami mācību procesa pielāgojumi, sniegtu vecākiem informētas izvēles iespējas. Tas nenozīmē tikai bērnu virzīšanu uz speciālajām vai pielāgotajām skolām, lai gan var būt gadījumi, kur joprojām bērnam pašreizējā situācijā tas būtu labākais risinājums. Dažkārt vecākiem trūkst informācijas par šādiem piedāvājumiem un tāpēc tiek apsvērta iestāšanās speciālā mācību iestādē, bet tas nenozīmē, ka pielāgojuma dēļ visi bērni būtu jānovirza uz attiecīgo iestādi. Labā prakse rāda, ka vides pielāgojumus ir iespējams veikt, laicīgi iesaistot pašvaldības atbalstu, kuram seko ne vien novirzīšana uz specifiskām pielāgotām iestādēm, kurām dažādās pašvaldībās ir nevienlīdzīga pieeja, bet meklējot iestādes pēc iespējas tuvāk bērna dzīvesvietai, kuru plānojums un mācību procesa pielāgojumi var nodrošināt bērna iekļaušanu:

Protams, arvien vairāk vecāki vēlas, lai būtu tā – ja es šeit dzīvoju, man vistuvākā skola, tur es gribu mācīties, lūdzu aprīkojiet. Bija te arī gadījums, kad tā arī notika. Un, ja vecāks laicīgi informē – teiksim, te bija pāris gadījumi, kur mamma griezās, manuprāt, 5 vai 6 gadu vecumā, ja – gadu iepriekš viņa informē pašvaldību, ka gribēs tajā un tajā vietā mācīties. Tās ir viņas tiesības. Un ja iziet visas komisijas un ir tas atzinums, ka bērnam ir piemērota vispārējā izglītība, tad arī sadarbībā ar īpašumu departamentu vide tika pielāgota vismaz elementārajās prasībās – pacēlājs, telpa, pārgērbšanās bērnam. (Pašvaldības izglītības pārvaldes pārstāvis)

Bērnu skaits klasē

Ņemot vērā, ka speciālās vajadzības vai invaliditāte var prasīt papildus pedagoga uzmanību, lai bērns tiktu līdzvērtīgi iesaistīts mācību procesā, nākamais pielāgojums aiz vides pieejamības, kuram vecāki pievērš uzmanību, ir bērnu skaits klasē. Tā kā pašreizējais finansējuma modelis nosaka, ka nauda seko skolēnam, papildus resursus skolā piesaistīt vieglāk ir skolām, kurās mācības apgūst vairāk izglītojamo:

Domāju, ka, ja mēs gribam pāriet valstī uz iekļaujošo izglītību, tad no finansējumu un normatīvu viedokļa daudz kas tomēr ir maināms. Pirmkārt, nedrīkstētu būt tik milzīgi pārpildītas klases. No vienas puses, ministrija saka, ka to jūs paši nosakāt, bet, no otras puses, ministrija ir tā, kas dod šo instrumentu – naudu finansējumam. Un, ja tas finansējums uz vienu bērnu būtu potenciāli lielāks, tad jau nevajadzētu arī tās klases pārpildīt. Tas piemērs jau ir arī ļoti vienkāršs – vienalga, ņemsim vienas skolas pirmās klases, mācību plānu, izmaksas, un otru skolu. Izmaksas obligātajam saturam jau ir vienādas, bet, ja šinī klasē ir 15 bērni un tu par katru bērnu saņem naudu, un šinī klasē sēž 30 bērnu. Nu skaidrs, ka šī skola varēs vairāk atļauties nofinansēt gan pedagogu, iedot atbalstu vai piesaistīt labākus pedagogus, labāku samaksu iedot u.t.t. Tāpēc tas tā ir jāsabalansē starp to, kur ir šie bērni ar iekļaujošo izglītību, tad arī klasē nedrīkstētu būt vismaz vairāk par 25–26. Tas jau arī ir maksimums. (Pašvaldības izglītības pārvaldes pārstāvis)

Šādā veidā var rasties situācijas, kur skolas iekļautos bērnus var skatīt kā potenciāli finansiāli neizdevīgus. Ja nauda seko skolēnam, tad bērniem ar speciālajām vajadzībām būtu jāseko pietiekošam finansējumam, lai tā var atsvērt skolēnu skaita samazinājumu klasē, kas ļauj nodrošināt pedagoģiskās vajadzības visiem tajā iekļautajiem bērniem:

No vienas puses mums ir princips nauda seko skolēnam, finansējums – līdz ar to skolas ir gājušas arī ceļu, kad klases ir diezgan piepildītas. Bet, ja mums ir bērns ar invaliditāti vai bērns ar mācību grūtībām, ir skaidrs, ka nevajadzētu klasē būt vairāk kā 20, kā normatīvs arī nosaka. Ja ir 2 – 3 bērni ar speciālām vajadzībām, klasē ir ne vairāk kā 20 bērnu. (Pašvaldības izglītības pārvaldes pārstāvis)

Normatīvais regulējums nosaka, ka vispārējās izglītības iestādē vienā klasē var integrēt ne vairāk kā četrus izglītojamus ar speciālajām vajadzībām, no kuriem ne vairāk kā trīs ir ar redzes, dzirdes vai fiziskās attīstības traucējumiem, ne vairāk kā četri ir ar valodas, mācīšanās vai garīgās veselības traucējumiem un ne vairāk kā divi ir ar garīgās attīstības traucējumiem, smagiem garīgās attīstības traucējumiem vai vairākiem smagiem traucējumiem⁵⁸⁷. Tāpat tiek paredzēts izglītojamo skaita limits speciālās programmas īstenojošajās klasēs no 6 izglītojamiem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem līdz 20 izglītojamiem ar somatiskajām saslimšanām⁵⁸⁸. Ja tiek samazināts programmu skaits, izglītojamiem pārejot uz vispārīzglītojošo klasi, tad rodas jautājums par to, kā šos bērnus iekļaut klasēs, kurās ir augstāks izglītojamo normatīvs. Dažkārt specifiskās vajadzības pieprasa mazāku skolēnu skaitu integrētajā klasē, piemēram:

Tā ir tā 5–7 programma. Es saku uzvedība, bet viņa saucās garīgās veselības. Tie ir ar uzvedību bērni, kam ir normāls intelekts, bet tāpēc teicu, ka ar psihiatriem strādājam. Viņi teica, ka optimālais skaits var būt 12, ne vairāk, jo viņiem traucē skaņas, trokšņi. (Pašvaldības izglītības pārvaldes pārstāvis)

Pēc speciālistu viedokļa skolēnu skaits klasē ir jāpielāgo tam, kādi bērni ar speciālajām vajadzībām tajā mācās, tomēr nosacījums nav viegli īstenojams, organizējot vispārīzglītojošo klašu skaitu katrā skolā. Turklāt jāņem vērā arī tas, ka speciālās vajadzības ne vienmēr tiek oficiāli apstiprinātas.

Kad klasē ir vairāk kā četri bērni ar speciālajām vajadzībām, regulējums nosaka speciālās klases veidošanu, kas skolai uzliek papildus pienākumus speciālās programmas īstenošanā un var piesaistīt bērnus ar attiecīgajām speciālajām vajadzībām no citām skolām, kuri pēc PMK atzinuma vai vecāku apsvērumiem izvēlas šo speciālo programmu. Kā norāda skolas pārstāvis, īstenojot speciālo programmu speciālajā klasē, ir iespējama arī vieglāka jauna speciālā pedagoga piesaiste, pieprasot to nodrošināt pašvaldībai. Līdz ar to, lai gan nauda seko skolēnam, šobrīd finansējuma piesaiste vairāk ir orientēta uz to, lai būtu lielākas klases un vairāk speciālo programmu un speciālo klašu.

⁵⁸⁷ Ministru kabineta noteikumi Nr. 591. "Kārtība, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības iestādēs un speciālajās pirmsskolas izglītības grupās un atskaitīti no tām, kā arī pārcelti uz nākamo klasi". [13.10.2015.]

⁵⁸⁸ Turpat.

Iekļaujošas izglītības finansējuma modelis

Kā parāda vides pieejamības un bērnu skaita klasē problemātika, abi pielāgojumi ir saistīti ar finansējuma nodrošināšanu un sadali. Latvijā, līdzīgi kā Lietuvā, biežākais arguments atteikumam iekļaut bērnu izglītības iestādē, ar kuru saskaras vecāki, ir finansējuma trūkums. Vides pielāgošana ir pašvaldības uzdevums, kurai noteiktos plānošanas periodos var būt pieejams arī ERAF līdzfinansējums. Vides pielāgošana var prasīt salīdzinoši lielas izmaksas, kur, ja tā tiek paredzēta tikai vienam izglītojamam, pašvaldībai var rasties šaubas ieguvumu ilgtermiņā, it īpaši, ja tās resursi ir ierobežoti.

Šobrīd valsts piešķir mērķdotācijas pedagoģiskajam personālam pēc noteiktiem koeficientiem, kas tālāk tiek sniegts pašvaldībām resursu sadalei⁵⁸⁹. Noteiktās pašvaldībās ir sistēma, kas ļauj izglītības iestādēm pieprasīt nepieciešamo atbalsta personālu.

Mēs sūtam pieprasījumu, cik mums apmēram, cik mēs paredzam, cik mums speciālie pedagogi ir vajadzīgi. Nu, var jau arī neiedot, un var skolā būt viens speciālais pedagogs, un strādāt tiešām tikai ar tiem, nu patiešām īpašiem bērniem, kuriem visvairāk nepieciešams. Bet mums tad ir tā priekšrocība, ka mēs varam šo te faktiski, visiem (speciālā programma), kas mums ir programmā tiem bērniem, visiem nodrošināt speciālo pedagogu. Un tas arī ir vajadzīgs. (Izglītības iestādes pārstāvis)

Speciālās programmas īstenošana ļauj piesaistīt vēl vienu speciālo pedagogu, ja tas skolā ir nepieciešams. Tādējādi skolas var pēc savām vajadzībām noteikt atbalsta personāla sastāvu, kuru pašvaldība tālāk izvērtē:

Tad izglītības iestādes vadītājs var izvēlēties, ka, teiksim, ģimnāzijās ir vairāk vajadzīgs psihologs, tur nav vajadzīgs speciālais pedagogs. Skolās, kur ir bērni ar iekļaujošo izglītību, lai integrētu klasēs, tur var izvēlēties speciālos pedagogus, logopēdus, ir psihologs un sociālais pedagogs. (Pašvaldības izglītības pārvaldes pārstāvis)

Daļējā pašvaldības pārziņā ir arī atbalsta personāla nodrošināšana, jo, kā atzīst pašvaldību pārstāvji, valsts finansējuma tam nepietiek, kas bija īpaši izteikti krīzes gados, bet turpinās arī pēc tās. Ir pašvaldības, kuras pašas apmaksā vairāk kā pusi no atbalsta personāla finansējuma. No vienas puses, tas veido situāciju, kur pašvaldība var iedziļināties katras skolas vajadzībās, izvērtēti piešķirt vai nepiešķirt pieprasīto skaitu ar speciālistiem. No otras puses, tā kā starp pašvaldību budžeta resursiem ir novērojamas ievērojamas atšķirības, veidojas plaša starp iekļaujošās izglītības nodrošināšanas iespējām pašvaldībās ar atšķirīgu rocību.

Plaša reģionos kļūst vēl izteiktāka, ņemot vērā, ka speciālo skolu atbalsta personāls tiek nodrošināts no valsts budžeta⁵⁹⁰. Līdz ar to atbalsta pasākumi ir pieejamāki tieši speciālajās skolās, kas gan nenozīmē, ka šādi resursi mācību nodrošināšanai tiek tērēti efektīvāk. Reaģējot uz bažām par papildu līdzekļiem, kas nepieciešami bērnu ar invaliditāti iekļaujot vispārējā skolā, vecāki norāda, ka daudzos gadījumos iekļaujoša izglītība valstij izmaksā lētāk nekā

⁵⁸⁹ Speciālās izglītības iestāžu, internātskolu un vispārējās izglītības iestāžu speciālās izglītības klašu (grupu) finansēšanas kārtība. [01.09.2016.]

⁵⁹⁰ Pedagogu darba samaksas noteikumi. [15.07.2016.]

mācības speciālajā skolā, kurā tiek nodrošināta aprūpe, kas ne visiem ir nepieciešama.

Finansējuma sadale atbalsta personālam līdz ar to tiek speciālajām skolām, skolām, kurās tiek nodrošinātas speciālās programmas, kā arī skolām, kurās ir lielāks skaits bērnu:

Ir viens speciālais pedagogs skolā, kur pie 20 klašu komplektiem viņš nevar paspēt vienlaicīgi būt visās klasēs. Tagad it kā tur ministrijai finansējums tiek dots lielajās skolās, kur [skolēnu skaits] ir virs 28, ka tur var papildus izmantot pedagogu pirmajā, otrajā klasē – otro pedagogu. (Pašvaldības izglītības pārvaldes pārstāvis)

Starptautiskā pieredze kopumā liecina, ka efektīvi pārvaldītas iekļaujošās izglītības izmaksas ir mazākas kā divplūsmu sistēmas (šeit ar plūsmām saprotama bērnu ar invaliditāti izglītošana vispārējās un speciālās skolās) uzturēšana. Izmaksām nav obligāti jāseko skolām un programmām, bet, lai īstenotu finansējuma piešķiršanu vispārējām skolām, ir jāzina potenciālās izmaksas atbalsta pasākumiem:

Uzskatu, ka arī šo izglītības programmu finansēšanā ministrijai droši vien būtu jāliek daudz lielāki koeficienti, lai, pirmkārt, tur iekšā būtu patiešām tie resursi, kas ir pedagoģiski vajadzīgi – vai tas ir skolotāja palīgs kā šinī gadījumā tajās klasēs. Labi, atbalsta personāls arī būtu nepieciešams, protams. Mācību materiāli, šīs lietas, kas būtu kaut kāds izmaksu grozs. To arī ministrija tagad arī mēģina darba grupā apzināt. Katrai [izglītojamā] vajadzībai vajadzētu sekot līdzīti kaut kādam noteiktam daudzumam finanšu citu līdzekļu. (Pašvaldības izglītības pārvaldes pārstāvis)

Iesaistīto pušu pārstāvji pauž arī nepieciešamību pēc augstākiem koeficientiem un piemaksām pedagogiem, kuri strādā ar izglītojamiem ar speciālajām vajadzībām, kas tādējādi varētu paaugstināt pedagogu motivāciju un iespējas integrēt bērnus. NVO iesaka arī nodrošināt piemaksas, kas stimulē pedagogus apgūt speciālās komunikācijas prasmes:

Agrāk bija pedagogiem bija piemaksa par to, ka viņi zīmju valodu papildus tā kā vēl lieto. Viņiem bija piemaksa, viņiem bija stimulēšana strādāt. Bet šobrīd tā neesot. Es neredzu, ka problēma samazinās, bet tieši otrādi, ka paplašinās tā problēma. (NVO pārstāvis)

Viens no risinājumiem, kurš šobrīd tiek piedāvāts kā pārejas posms no divplūsmu uz daudzplūsmu sistēmu, ir speciālo izglītības iestāžu personāla mobilitātes paaugstināšana, piedāvājot atbalstu citu izglītības iestāžu vajadzībām, kurās trūkst atbalsta personāla. Tomēr pastāv bažas, vai papildus finansējums pašvaldībām atbalsta personāla nodrošināšanā tiks izmantots tieši šim mērķim. No vienas puses, atbalsta personāla nodalījums no pārējā pedagoģiskā personāla rada dažādas finansējuma avota versijas. No otras puses, tas ļauj piedāvāt elastīgus, pašvaldības vai attīstības centru koordinētus risinājumus pakalpojuma nodrošināšanā. Lai gan ilgtermiņā būtu ieteicams nodrošināt modeli, kur katrā izglītības iestādē ir atbilstošs atbalsta personāls, kas samazina nepieciešamību pēc segregētu speciālo skolu veidošanas, pārejas periodā, ņemot vērā dažādo pedagogu sagatavotības un atbalsta pasākumu īstenošanas kompetences līmeni starp izglītības iestādēm, ir iespējami arī atbalsta personāla dalītas piesaistes risinājumi.

4.1.3. Izglītības atbalsta personāla pieejamība

Ja vecākiem izdodas iekārtot bērnu ar invaliditāti un/vai ar speciālajām vajadzībām skolā, kur ir nodrošināta vides pieejamība un bērna vajadzībām piemērots bērnu skaits klasē, tad nākamais jautājums ir atbalsta personāla pieejamība. Kā norādīts Latvijas profila aprakstā 2.1. pētījumā, atbalstu sniedz pedagoģiskais atbalsta personāls (otrais skolotājs klasē – pedagoga palīgs, logopēds, speciālais pedagogs, sociālais pedagogs), kā arī asistents, skolotāja palīgs un aprūpētājs. Ņemot vērā terminu līdzīgo nozīmi, jāatzīmē, kā atšķiras skolotāja palīga un pedagoga palīga kompetences. Kā norādīts Ministru kabineta noteikumos Nr.461, skolotāja palīga galvenie uzdevumi ir audzināt un aprūpēt bērnus, organizēt viņu ikdienas darbību – ēdināt, aprūpēt, mazgāt, ģērbt bērnus, rūpēties par bērnu dienas režīma ievērošanu; veidot bērnus kultūras uzvedības un higiēnas iemaņas; sniegt nepieciešamo medicīnisko palīdzību; palīdzēt bērniem apgūt skolas mācību priekšmetus; nodrošināt bērna spējām atbilstošas radošās un sporta aktivitātes, saturīgu brīvā laika pavadīšanu; sadarbojoties ar izglītības iestādi, sniegt pedagoģisku atbalstu bērnam mācību priekšmetu apguvē.

Tikmēr pedagoga palīgu uzdevums ir organizēt skolēnu klases kopīgo darbību un veic individuālo darbu ar skolēniem vai visas skolas (vairāku klašu) kopīgo darbību ārpusstundu laikā, kā arī plānot nodarbību sarakstu un sagatavot atskaites, veikt sociālpedagoģisko darbību bērnu un jauniešu negatīvas socializācijas cēloņu un seku ierobežošanā un novērtēšanā, koordinēt sociālās palīdzības, izglītības, pašvaldību iestāžu darbu jauniešu sociālās reintegrācijas mērķu sasniegšanai, mācīt izglītojamiem mācību priekšmetus un organizēt mācības profesionālajā izglītībā un profesionālajā pilnveides izglītībā, organizēt interešu izglītības darbu un vadīt pulciņus, organizēt internāta un dienesta viesnīcas darbu izglītības iestādē, plānot studentiem prakses.⁵⁹¹

Asistenta pakalpojumi

Patlaban ir pieejami trīs veidu asistenta pakalpojumi, kurus var izmantot iekļaujošas izglītības nodrošināšanai:

- 1) **Asistenta pakalpojums pašvaldībā**, lai persona ar invaliditāti varētu nokļūt vietā, kur tā mācās, strādā vai saņem pakalpojumus. Pakalpojums pienākas bērniem no piecu līdz 18 gadu vecumam ar invaliditāti, kā arī pilngadīgām personām ar I vai II invaliditātes grupu, atzinumu par īpašas kopšanas vai asistenta pakalpojuma nepieciešamību izsniedz VDEĀVK.
- 2) **Asistenta pakalpojumu izglītības iestādē** pirmsskolas, vispārējās pamatizglītības, profesionālās pamatizglītības, arodizglītības, vispārējās vidējās izglītības un profesionālās vidējās izglītības apguvei. Asistents izglītības iestādē palīdz skolēnam ar invaliditāti veikt darbības, kuras viņš nevar veikt patstāvīgi – pārvietoties un veikt pašaprūpi. Asistenta pakalpojums izglītības iestādē pieejams, ja tajā atvērtas speciālās izglītības klases (bet ne speciālās aprūpes iestādēs). Abi pakalpojumi tiek nodrošināti līdz 40 stundām nedēļā.
- 3) **Asistenta pakalpojumu personām ar redzes invaliditāti** veido vai nu pabalsts par asistenta izmantošanu 10 stundas nedēļā (administrē VSAA), izvēloties pakalpojuma sniedzēju

⁵⁹¹Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību. [18.05.2010.]

pašām vai saņemt asistenta pakalpojumu pašvaldībā, ja tas nepieciešams līdz 30 stundām nedēļā.

Valsts kontrole 2016. gadā ir veikusi abu pakalpojumu izvērtējumu. Tajā atklātos secinājumus šis pētījums neatkārto, bet skata abus pakalpojumus plašāku iekļaujošas izglītības pakalpojumu klāstā, kas pieejams bērniem ar invaliditāti, kā arī ietverot reakciju uz VK izvērtējumu. Šis pētījums izmanto kvalitatīvu pieeju, līdz ar to skata no vairāku iesaistīto pušu pozīcijām, ne tikai no valsts pārvaldes efektivitātes viedokļa.

VK ziņojums min, ka asistenta pakalpojums sākotnēji iecerēts kā viens pakalpojums, bet līdzekļu trūkuma dēļ tas ieviests pakāpeniski, sašķeļot pakalpojumu – 2011. gadā tas tiek nodrošināts personām ar I grupas redzes invaliditāti, 2012. gadā tam pievienojas asistenta pakalpojums izglītības iestādē, bet asistenta pakalpojums pašvaldībā – 2013. gadā.

VK konstatē, ka pakalpojuma nepieciešamība noteikta deklarātīvi un trūkst izvērtējuma par mērķgrupas faktiskajām vajadzībām, kā arī tas neatslogo ģimenes, jo parasti pakalpojumu pašvaldībās pakalpojumu nodrošina ģimenes locekļi. VK atzīmē, ka asistenta pakalpojumu pašvaldībās izmantošana nav sasaistīta ar transporta kompensāciju, kas ir pieejama vien atsevišķās pašvaldībās un tāpēc var apgrūtināt personas nokļūšanu uz darba vai mācību vietu. Tāpat, nosakot pakalpojumu un piešķirot tā apjomu, netiek vērtēta tieši šī pakalpojuma atbilstība personas vajadzībām, bet izmantošanas iespējas ir atkarīgas no pašvaldībā pieejamām aktivitātēm un personas spējas pierādīt tajās dalību. Pakalpojuma piešķiršanas procesu VK vērtē kā laika un resursu ietilpīgu, kamēr veicamās procedūras neļauj pēc būtības vērtēt asistenta darbu – tas tiek vērtēts pēc asistētās personas dienas kārtības, kurai tiek vākti dokumentāli pierādījumi. Par pakalpojumu personām ar I grupas redzes invaliditāti VK ziņojumā tiek norādīts, ka tas piešķirams, izmantojot divas dažādi administrētas sistēmas (VSAA un pašvaldības). Vērtējot pabalsta izmantošanu, VK konstatē, ka 44% personu pakalpojumu izmanto asistenta algošanai, 33% to izmanto gan asistentam, gan sadzīves vajadzībām, bet 23% citiem mērķiem (VK ziņojums 2016:11). Arī šis pētījums konstatē, ka, ne izglītības iestādes, ne vecāki, ne asistenti nav apmierināti ar pašreizējo pakalpojuma administrēšanas kārtību. Vecākiem kļūšana par asistentiem tas nereti ir vienīgais veids, lai bērnam nodrošinātu iekļaušanos sabiedrībā un ģimenes saņemtu kādu kompensāciju par papildus rūpēm, kas saistīti ar bērna īpašajām vajadzībām.

Savukārt, kā rāda VK ziņojums (2016:5) asistenta “pienākumi ir identiski tiem uzdevumiem, kas ir jānodrošina izglītības procesa atbalsta personālam, lai izglītības iestādē persona ar invaliditāti varētu iegūt izglītību atbilstoši tās spējām”. Intervijas ar izglītības iestāžu pārstāvjiem norāda, ka skolas ne vienmēr izmanto asistenta pakalpojumu izglītības iestādē pilnā apmērā. Piemēram, ja skolā izveidota speciāla klase izglītojamiem ar kāda veida funkcionāliem traucējumiem, aprūpi var veikt mazāks skaits asistentu un atbalsta personāla klātbūtne pie katra bērna, kam tas pienāktos, traucētu mācību procesam. Tāpēc atbalstāms ir VK ieteikums personām ar invaliditāti nepieciešamo atbalstu finansēt izglītības iestāžu uzturēšanas izdevumu ietvaros, ļaujot skolām izvērtēt izglītojamo vajadzības un atbalstu.

Asistenta pakalpojums pašvaldībā

Kā norāda VK ziņojums (2016: 4), asistenta pakalpojumu pašvaldībā 76% gadījumu sniedz

ģimenes locekļi vai radnieki, bet 59% gadījumu asistents ir vistuvākais ģimenes loceklis – māte, tēvs, laulātais vai bērns. VK norāda, ka tas norāda, ka pakalpojuma mērķis atslōgot ģimeni, nav sasniegts.

Mūsu pētījums rāda, ka galvenie šķēršļi nav ģimeņu vēlēšanās šo pakalpojumu īstenot pašām, bet gan nespēja atrast šo pakalpojumu pašvaldībā. Galvenie šķēršļi ir:

1) asistenta atlīdzības lielums. Kā norāda vecāki, atrast personu ārpus ģimenes, kas par minimālu likmi uzņemtos veikt reizēm sarežģītu darbu, ir ļoti grūti. Turklāt atlīdzības lielumu ietekmē bērna dzīvesvieta un tajā pieejamās nodarbes, kas nosaka apmaksāto stundu apjomu. Stundas tiek normētas, neņemot vērā bērna vajadzības un spējas.

2) bērni ir īpaša grupa, kur aprūpētājiem ir jābūt uzticamiem, lai novērstu jebkādu vardarbības risku. Asistenti netiek apmācīti un netiek izvērtēti no bērnu drošības aspekta.

Labākā situācijā attiecībā pret pakalpojuma saņemšanu ir ģimenes, kurās kāds no pieaugušajiem nav nodarbināts un var veikt asistenta funkciju, kā arī ģimenes, kas dzīvo blīvāk apdzīvotās vietās. Asistenta pakalpojums netieši tiek izmantots ģimenes labklājības celšanai, jo ļauj daļēji kompensēt laiku un resursus, kas tiek veltīts bērnam ar īpašām vajadzībām:

Tā asistenta pakalpojuma sniegšana ir, lai tas invalīds ietu ārā no mājas, bet, ja ģimene sniedz to pakalpojumu, viņa to naudu paņem sev, mazāk viņu ved ārā. Dažreiz gribās uzaicināt to sociālo dienestu darbiniekus vienu nedēļu padzīvot ar mani kopā. Kāda atšķirība, vai man atnāk cilvēks desmitos un viņu aizved, vai es pati desmitos viņu vedu. Mēs katru dienu ejam uz kaut kādām nodarbībām. Arī sestdienās, arī svētdienās viņa iet uz svētdienas skolu, dzied korī. Tas ir tāds milzīgs darbs. (Bērna ar invaliditāti vecāks)

Sliktākā situācijā ir ģimenes, kur abi vecāki ir nodarbināti vai viena vecāka ģimenes, kuras nespēj pašas nodrošināt bērna nokļūšanu izglītības iestādē un nespēj atrast atbilstošu asistentu ar pastāvošiem atalgojuma nosacījumiem:

Piemēram, neredzīgam cilvēkam ir vienkārši jābūt sagatavotam asistentam, kurš tiešām ir profesionāls asistents. Lai gan mums profesionālus asistentus nekur negatavo. Mums asistentus piedāvā no bezdarbniekiem. Kāpēc mēs “uztaisījām” suni? Tāpēc, ka suns nav piedzēries, uz viņu var paļauties. Un asistenta praktiski nav. (Bērna ar invaliditāti vecāks)

Asistentu pieejamības situāciju pasliktina biežā atskaišu prasīšana un pakalpojuma apjoma pārskatīšana un samazināšana, kas šo zemi atalgoto darbu padara nepievilcīgu un nedrošu. VK ziņojums (2016:11) rāda, ka 29% asistentu nav pārliecināti, vai viņu atskaites pieņems). Atskaitīšanās un izvērtēšana sistēma tiek uztverta kā pazemojoša visiem dalībniekiem – gan apliecinājuma sniedzējiem, gan vecākiem:

Mums ir pieredze, jo mūsu dēlam pienākas asistenta pakalpojums, bet mēs viņu nesaņemam, jo tās formālās lietas, kas ir jākārt katru mēnesi, lai pierādītu, cik viņš ir ļoti nevarīgs, es to uzskatu par pazemojumu. Tad varbūt to 100 [eiro vietā], ko mēs cerējām [saņemt], varētu apmaksāt dēlam kādus ārstēšanās pakalpojumus. (Bērna ar invaliditāti vecāks)

Ne vienmēr funkciju veikšanai nepieciešams asistents. Piemēram, viena no intervētajām ģimenēm neredzīga bērna nogādāšanai uz skolu, situācijās, kad bija jābūt pamatdarbā, dažkārt

izmantojusi taksometra pakalpojumu, nosedzot to ar asistenta atalgojumu un faktiski sasniedzot pakalpojuma mērķi efektīvāk. Saskaņā ar intervijām personu ar invaliditāti vajadzību apmierināšanai ir nepieciešama:

- 1) transporta pakalpojuma pieejamība un pielāgošana;
- 2) bērna pieskatīšana nodarbību, veselības aprūpes konsultāciju laikā (te pastāv dažādas prakses, reizēm asistentam gaidīšanas laiku neapmaksā), bet netiek diferencēts bērna vecums un spējas būt patstāvīgam;
- 3) palīdzība mājas darbos (bērniem ar invaliditāti te ir pārklāšanās ar aprūpi ģimenē).

Jāatzīmē, ka vecākiem bērna ar īpašām vajadzībām kopšana prasa vairāk laika un finanšu resursu, ko ģimenei daļēji var kompensēt piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti (106,72 euro mēnesī) vai bērna ar invaliditāti kopšanas pabalsts (213,43 euro mēnesī). Šī summa ir nepietiekama, lai kompensētu ģimenes resursus iekļaujošas izglītības, interešu izglītības, medicīnas un sociālās rehabilitācijas nodrošināšanai bērnam. Tāpēc vecāki, situācijās, kad nespēj atrast asistentus, kas pildītu attiecīgo atbalsta funkciju pie pastāvošām likmēm un nosacījumiem, pašas kļūst par asistentiem. Ja no institūciju perspektīvas pabalsti un asistenta pakalpojumi ir atšķirīgi atbalsta veidi, tad no vecāku perspektīvas tie ir līdzekļi, kas, papildus ģimenes pašas resursiem, tiek novirzīti bērna attīstības vajadzībām, meklējot labākos risinājumus. Šādā situācijā efektīvāk ir ļaut pašiem vecākiem organizēt atbalsta formu, palielinot pabalstu un iekļaujot tajā asistēšanas pakalpojuma izmaksas, regulāri izskatot bērna vajadzības un nospraužot mērķus, vai arī alternatīvi turpināt piedāvāt asistenta pakalpojumu, kuru ģimene pati nenodrošina.

Asistenta pakalpojums izglītības iestādē

Līdzīgi kā VK ieteikumā asistenta pakalpojumu integrēt ar citiem atbalsta pasākumiem, šāda prakse skolās jau pastāv, taču tai nav atsevišķas finansējuma pozīcijas. Skolas, kur tiek apmācīti bērni ar invaliditāti kombinē tām pieejamos resursus, lai atbalstītu bērnus ar īpašām vajadzībām. Kā rāda intervijas, faktiski bērna ar invaliditāti uzņemšana skolā rada papildus darbu personālam, kas netiek papildus apmaksāts. Ar bērnu strādā speciālie pedagogi un papildus konsultē arī priekšmetu pedagogi. Kamēr skolā esošā izglītības atbalsta personāla noslodzi bērna ar invaliditāti uzņemšana vispārējā izglītības programmā ietekmē salīdzinoši maz (piemēram psihologa gadījumā), salīdzinoši lielāks papildu darba apjoms sagaidāms atsevišķu priekšmetu skolotājiem, kuriem jāpielāgo mācību saturs vai ierobežotā laikā jāvelta papildus uzmanība vienam no klasē esošajiem bērniem, nemazinot darba apjomu un kvalitāti ar pārējiem izglītojamajiem..

Lai saņemtu papildus resursus, skolai ir jāizveido speciālā mācību programma, bet bērnam jāsaņem atzinums par speciālām vajadzībām. Intervējot skolu un pašvaldību pārstāvjus, kur sistemātiski tiek īstenota iekļaujoša izglītība, redzams, ka pašvaldības un skolas radoši pielāgo iespējas vajadzībām, dotējot salīdzinoši zemu asistenta apmaksu. Tāpat asistenta pakalpojums netiek izmantots pilnā apjomā:

Attiecīgi, kas pienākas bērnam – asistents, pakalpojumi no valsts – tos mēs izmantojam nevis tā, ka mēs izmantojam visu, kas viņam pienākas, piemēram, ja mums pienākas uz astoņiem

bērniem astoņi asistenti, mēs nekad visus astoņus nepaņemam, jo nav jēga paņemt tik asistentus, cik kāds maksā naudu. Mēs paņemam tik, cik mums vajag tieši tā bērna atbalsta nodrošināšanai. (Pašvaldības pārstāvis)

Latvijā vēl nav aktuāla asistenta lomas izvērtēšana attiecībā uz izglītojamā sasniegumiem, bet tiek domāts par mācību procesu un asistentu iekļaušanu tajā. Tā vienā no labās prakses piemēriem Latvijā kāda skola kopā ar vecākiem izvērtē asistenta nepieciešamību un lemj par atsevišķa vai vairākiem izglītojamiem kopīga asistenta pakalpojuma izmantošanu. Citā skolā minēts, ka labi apmācīts un profesionāls asistents, lai arī algots bērna ar invaliditāti asistēšanai, palīdz klases skolotājam arī ar citiem bērniem, kuriem ir kādas uzvedības vai mācīšanās problēmas. Kā rāda starptautiska pieredze, šāda pieeja iekļaut asistentu visā izglītības procesā ir visefektīvākā, jo bērnam ar invaliditāti piedāvā lielāku integrēšanās brīvību un mazāku stigmatizācijas pakāpi⁵⁹². Raugoties no institūciju perspektīvas, pakalpojumi tiek piešķirti noteiktu funkciju veikšanai, piemēram, konkrētā bērna pārvietošanās un pašaprūpes nodrošināšanai. Raugoties no bērna perspektīvas, asistenta klātbūtne pastiprina viņa funkcionālo traucējumu nozīmi un atšķirību, kavējot iekļaušanos. Ja atbalsts tiek nodrošināts nevis bērnam noteiktu ar invaliditāti saistītu funkciju veikšanai, bet iekļaujošas izglītības nodrošināšanai klasē vai skolā, to var izmantot efektīvāk, pedagogu un asistentu komandai formulējot iekļaušanas vajadzības un mērķus, kas var pārsniegt šauri ar bērna funkcionāliem traucējumiem saistītas vajadzības.

Latvijā ir vairākas pašvaldības, kur pakalpojums ir labi caurskatāms un pašvaldības koordinēts, ļaujot vecākiem piedāvāt izglītības iespējas saskaņā ar bērna un vecāku vajadzībām vai nu skolā ar speciālajām klasēm vai speciālo izglītības programmu. Šī izvēle nāk sazobē ar skolām, kuras kopā ar vecākiem pašas lemj par atbalsta pasākumu apjomu un formu. Tiesa, kā rāda arī starptautiskā pieredze, vecāku izvēle nedrīkst būt vienīgais pamats, izvēloties pakalpojuma formu. Nepieciešams ņemt vērā bērna intereses. Tāpat pakalpojums ir atbilstošāks bērna vajadzībām, ja atbalsta personāls ir profesionāls un asistents pilda skolotāja palīga lomu.

Lai arī daļa pētījuma dalībnieku ir apmierināti ar pakalpojumu, to iespējams veidot efektīvāk, ja ļautu skolām noteikt apjomu:

Kad paskatījāties, salikām tās algas kopā, es teicu – kur, lai es dabūju asistentu? No kādas aģentūras nodarbinātības vai kādas citas par šo algu? Tad pašvaldība mums iedeva asistentiem apmaksātas slimības lapas, mums ir blakus kodiņš, kur iet tā naudiņa, atvaļinājuma nauda mums, izmaksā viņiem. Un tas jau ir mazliet resurss. Mazliet tam cilvēkam sanāk nedaudz vairāk. Un mēs vēl arī kādreiz pakrāpjamies. (Skolas pārstāvis diskusijā)

Papildus, lai arī pastāv dažas labās prakses pašvaldības un skolas, vismaz sākotnējā posmā veicinot iekļaujošu izglītību, nepieciešams stimulēt, kas kompensētu skolu personāla

⁵⁹² European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2016 (b) Raising the Achievement of All Learners in Inclusive Education, <https://www.european-agency.org/sites/default/files/Raising%20Achievement%20%20C2%AD%20Literature%20Review.pdf> [skatīts 15.01.2017]

ieguldījumu. Papildus piemaksu piešķiršana par noteiktiem rādītājiem – bērnu ar invaliditāti uzņemšanu, atbalsta plāna izveidi un izvērtēšanu, apmācību apmeklēšanu, ļautu skolas motivēt būt atvērtām iekļaujošai izglītībai.

Atbalsta pasākumi un pedagogu profesionālā pilnveide

Atbalsta pasākumu (atgādnēs, pārbaudījumu atvieglojumi, iekļaujoša vērtēšana) nodrošināšana atbilstoši izglītojamā speciālajām vajadzībām, balstoties skolas atbalsta personāla vai pedagogiski medicīniskās komisijas izvērtējumā, kļūst arvien pieejamāka arī ārpus speciālo programmu īstenošanas, tomēr joprojām mācību procesā ar savu atbalstu nereti ir jāiesaistās arī vecākiem. Lai nodrošinātu kvalitatīvus atbalsta pasākumus, ir jāseko līdzi bērna izaugsmei, tos lietojot, jo atbalsta pasākumu lietošanas nepieciešamība var mainīties laika gaitā, kas pieprasa atbilstoša atbalsta personāla klātbūtni. Kā iepriekš minēts, atbalsta personāla pieejamība dažādās skolās pašvaldību ietvaros atšķiras. Vidusskolās speciālie pedagogi, piemēram, tikpat kā netiek nodrošināti, kas parāda šī posma problemātiku personām ar invaliditāti un speciālajām vajadzībām. Speciālajiem pedagogiem nodrošinot pēcstundu darbu noteiktos priekšmetos, ar kuriem izglītojamajam var būt problēmas, tieši vidusskolas līmenī varētu būt nepieciešamība pēc atbalsta, ņemot vērā mācību kompleksitātes palielināšanos. Speciālie pedagogi nav sagatavoti, lai mācītu vidusskolas posma priekšmetus, kamēr mācību priekšmetu skolotājiem šajā līmenī nereti trūkst prasmju un zināšanu strādāt ar bērniem ar speciālajām vajadzībām. Tādā veidā ievērojami samazinās jauniešiem ar invaliditāti un speciālajām vajadzībām pieejamo vidusskolu skaits, kurās pieejams atbalsts.

Mācību priekšmetu pedagogiem ir pieejami VISC metodiskie materiāli par izglītojamo ar dažādu speciālo vajadzību iekļaušanu, kā arī valsts un pašvaldību (Rīgas Izglītības un informatīvi metodoloģiskais centrs (RIIMC)) apmaksāti profesionālās pilnveides kursi, kas tiek organizēti kopā ar pieredzes apmaiņas pasākumiem, ja skolā tiek īstenota speciālā programma. Tajā pašā laikā apmaksātie kursi mēdz būt papildīti, un dažkārt pedagogi apgūst kursus par saviem līdzekļiem. Kopumā bērnu iekļaušana izglītības iestādes mācību procesā ir darbs ar visu personālu, kam nepieciešama kompetenta audzināšanas un socializācijas procesa veicināšana:

Iekļaujošā izglītība nav tikai darbs ar bērniem, kuri tiek iekļauti skolā vai izglītības sistēmā, tas ir darbs ar pilnīgi visu skolu, arī ar darbiniekiem. Pirmkārt, tā ir skaidrošana, stāstīšana runāšana par to, ka šeit mācās bērni, kas pārvietojas gan ratiņkrēslos, gan citādāk kā jebkurš cits vesels bērns. Arī to, ka šiem bērniem ar invaliditāti, vienmēr klāt ir kāds palīgs. Ļoti, ļoti ir jāiedrošina bērnus saskarsmei, nebaidīties, un tam tiek realizēti dažādi pasākumi. Bērni, kas apgūst šo speciālo programmu, apmeklē visus skolas pasākumus, savu spēju robežās viņi dara to pašu, ko dara pārējie bērni. (Izglītības iestādes pārstāvis)

Personu ar invaliditāti iekļaušanā skolā var būt nepieciešami rehabilitācijas pakalpojumi, tomēr šajā jautājumā vecāku viedokļi atšķiras, kur daļa uzskata, ka rehabilitācija izglītības iestādē nav nepieciešama un to ir labāk nodrošināt ārpus tās, kamēr daļa labprāt izvēlas izglītības iestādi, kura to nodrošina. Rozenfeldes (2016) ziņojums parāda, ka pakalpojumu un atbalsta pārlika koncentrēšana var veidot hiperaprūpes problemātiku, kur tādējādi arī tiek ierobežota izglītojamā attīstība. Rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība izglītības iestādēs ir jautājums, kas aptver arī labklājības un veselības jomas, it īpaši deinstitucionalizācijas veicināšanas

kontekstā, ko nosaka Konvencija. Kā norāda vecāki, tam nebūtu jābūt noteicošajam iemeslam, kas liek pašvaldības un izglītības iestāžu pārstāvjus virzīt bērnus ar invaliditāti speciālo izglītības iestāžu virzienā.

Iekļaujošās un speciālās izglītības resursu centri

Kā parāda ārzemju pieredze, pārejot no divplūsmu pieejas, kur izglītojamie ar speciālajām vajadzībām pārsvarā mācās speciālās izglītības iestādēs, speciālās izglītības iestāžu efektīvākais izmantošanas veids ir to pārvēršana resursu centros. Viens no veidiem, kā tiek piedāvāts risināt atbalsta personāla trūkumu izglītības iestādēs, ir piešķirot papildus pienākumus speciālo izglītības iestāžu personālam:

Attīstības centra jēga ir tāda, ka, tas resurss, tas pedagoģiskais resurss, vai tas atbalsta personāla resurss, kas ir skolas rīcībā, tiek izmantots vairākām darbībām. Vienai, lai agrīni pedagoģiski diagnosticētu speciālās vajadzības. Bet apkalpojot nevis savas skolas bērnus un vecākus, bet apkalpojot noteikta reģiona bērnus, viņu vecākus, sniedzot palīdzību. Otrs bloks, konsultējot vecākus un viņu bērnus, vecākus par bērnam nepieciešamo pedagoģisko atbalstu, sadarbību ar augstskolām, mācību materiālu veidošanu. (Valsts iestādes pārstāvis)

Attīstības centriem ir arī iespējas koncentrēt speciālās izglītības jautājumus vienuviet, attīstot atbalsta pasākumu īstenošanu un sadarbību starp iestādēm, tomēr tas nenozīmē, ka tas automātiski sekmē iekļaujošās izglītības veicināšanu, jo galvenokārt to auditorija ir speciālie pedagogi:

Pirmkārt, atgriežoties pie pedagogu tālākizglītības, mēs nedrīkstam nepieminēt, ka mums Rīgā ir četri speciālās izglītības iestādes attīstības centri, kuri veic metodisko darbu, rīko arī seminārus. Viņi aicina ne tikai speciālo izglītības iestāžu pedagogus, bet visu Rīgas skolu pedagogus – speciālos pedagogus. Tur ir plaša grupa. Un arī pie pedagogu tālākizglītības mums pašiem arī, līdzīgi kā pirmsskolā ir noteikti centri, tad šeit arī skolām ir četri attīstības centri. (Pašvaldības izglītības pārvaldes pārstāvis)

Kritika šai perspektīvai nāk, piemēram, tieši no iekļaujošajām izglītības iestādēm, jo uz resursu centru statusu pretendē tikai speciālās, nevis vispārējās plūsmas skolas:

Visu cieņu speciālajām skolām, attīstības centriem. Bet viņiem ir ielikta funkcija runāt arī par iekļaujošo izglītību. Bet ko var runāt speciālā skola par iekļaujošo izglītību? Un tāpēc šobrīd mēs mēģinām panākt, ka tās skolas, kas strādā ar šādiem bērniem, parastās skolas, ka mēs arī veidojamies par kaut kādiem centriem. Protams, izglītības ministrija vēl nav gatava noformulēt, kā tas varētu būt. Bet, ka pie mums arī atnāk. Mēs arī pastāstām, kā tas ir, ka tie divi pedagogi strādā parastajā klasē un viens ņemas ar tiem un otrs ar tiem. Un kā viņi gatavojas, un kā viņi plāno to stundu kopā. Un kā viņi nonāk pie viena rezultāta. To var parādīt tikai iekļaujošā skolā. Speciālā skola – viņiem ir jādomā, kā tas varētu būt tādā parastā klasē. (Izglītības iestādes pārstāvis)

Attīstības centru uzstādītie uzdevumi, no vienas puses, ir veicināt sadarbību starp visām iesaistītajām pusēm, informējot un pilnveidojot zināšanas gan attiecīgā reģiona pedagogu, gan vecāku starpā, iesaistot arī sabiedriskās organizācijas, tomēr šobrīd joprojām nav skaidrs, cik lielā mērā tiem būs kapacitāte veicināt tieši iekļaujošu izglītību un cik lielā mērā to atbalsts

turpinās izglītības segregācijas priekšrocības. Viens no piedāvātajiem risinājumiem, ir noteikt skaidru darba sadalījumu, kas tiek veltīts vispārējo skolu atbalstam:

Tur viens no scenārijiem nākotnē varētu būt tāds, ka tad, ja šajā iestādē šie speciālisti ir, veidojot viņu amata aprakstu, varētu teikt, ka pieņemsim viņš kādas trīs dienas strādā skolā – tas, kas viņam tur ir, jo tur arī ir bērni, ar kuriem ir jāstrādā. Bet tad divas vai vienu vismaz dienu, viņam darba alga tiek saglabāta tā, bet viņš strādā jau – palīdz citām skolām vai sniedz konsultācijas, tiem, kuri nāk uz šiem centriem, kam šis atbalsts ir vajadzīgs. Tāds varētu būt redzējums nākotnē. (Pašvaldības izglītības pārvaldes pārstāvis)

Lai gan resursu koncentrēšana speciālās izglītības attīstības centru efektīva darba nodrošināšanā, it īpaši veidojot sadarbību ar vecākiem un nevalstiskajām organizācijām, var palīdzēt stiprināt pedagogu kompetences un attīstīt augstas kvalifikācijas atbalsta personāla mobilitāti ārpus speciālajām iestādēm, pastāv arī risks, ka izlietotie līdzekļi pietiekoši nesekmē iekļaujošās izglītības attīstību, jo, kā norāda iekļaujošo skolu pārstāvji, tās nodrošināšanā ir arī cita veida socializācijas un drošas emocionālās vides veicināšanas problemātika kā speciālajās izglītības iestādēs un speciālajās klasēs. Turklāt situācijā, kad attīstības centri, kuru funkcijas ietver arī iekļaujošās izglītības atbalsta nodrošināšanu, tiek veidoti speciālajās skolās, parādās interešu konflikts starp speciālās izglītības iestādes interesi noturēt bērnus attiecīgajā izglītības iestādē ar resursu sniegšanu iekļaujošajām vispārējām izglītības iestādēm.

2011. gada periodā ar ESF finansējuma atbalstu tika izveidoti astoņi iekļaujošās izglītības atbalsta centri, kuri, beidzoties finansējumam, pakāpeniski izsīka un šobrīd jau ar pašvaldības finansējumu savas teritorijas ietvaros darbojas tikai seši no tiem bez valstī kopīgas attīstības vīzijas. Intervijās šo centru funkciju nodrošināšana un attīstība tika aplūkota speciālās izglītības attīstības centru pārziņā. Ņemot vērā jau esošās iestrādes no atbalsta centra projektiem, būtu jāizskata iespējas, šos centrus pārvērst par šobrīd prioritārajiem un valsts apmaksātajiem speciālās izglītības attīstības centriem, bet saglabājot esošo struktūru un pieredzi.

4.1.4. Sadarbības organizēšana

Izglītības nodrošināšana ietver elementus no dažādu jomu institūciju kompetencēm, kādēļ viens no aktuālajiem jautājumiem ir par to sadarbību savā starpā, centrā noliekot bērna un viņa vecāku perspektīvu. Tā kā vecāku mērķis ir atrast bērna interesēm un vajadzībām atbilstošu izglītības iestādi, pirmā sadarbības instance ir vecāku sadarbība ar skolām. Iekļaujošās izglītības piemēros, kur vecāki risina pieejamības jautājumu ar skolas personālu, novērojamas dažādas pieejas. Izglītības iestāde var nākt pretī un darīt visu nepieciešamo, lai nodrošinātu atbalsta pasākumus, tai skaitā pieprasot pielāgojumus no pašvaldības. Kā norāda pētījuma dalībnieki, noteiktās instancēs tie var tikt sniegti uz entuziasma bāzes, pedagogiem strādājot ar bērniem arī ārpus viņu apmaksātā darba laika un apgūstot profesionālo pilnveidi par saviem finanšu līdzekļiem.

Citos gadījumos novērojama izglītības iestādes vēlēšanās bērnu ar attiecīgajām speciālajām vajadzībām vai invaliditāti novirzīt uz citu skolu, kurā, viņuprāt, bērnam mācīšanās būtu piemērotāka un mazāk apgrūtinātu viņu personālu. Šādas situācijas rada konfliktus, kur var parādīties sistemātiskas problēmas. Piemēram, vecākiem var nākties saskarties ar skolām, kurās viņu bērns tiek uztverts kā problēma, kas traucē citu skolēnu darbu, un var tikt novērots

spiedienu viņu nosūtīt uz citu skolu, kas var būt speciālā skola, kas atrodas ievērojami tālāk no bērna dzīvesvietas un var radīt cita veida iekļaušanās riskus nekā skolā, kurā personai nav pietiekamu atbalsta pasākumu. No vienas puses, šādā situācijā bērns var nonākt izglītības iestādē, kurā viņam ir labākas iespējas saņemt sev pielāgotu atbalstu. No otras puses, šādas situācijas turpināšana ļauj uzturēt zināmu segregāciju sistēmā.

Novērojami arī gadījumi, kad vecāki paši vāc līdzekļus, lai nodrošinātu vides pielāgojumus un materiālu nodrošinājumu izglītības iestādē:

[Skolā] tika izveidota sabiedriskā organizācija, kuru vada viena no tām mammām, kurai bērns ir tajā klasē, viņa piesaista līdzekļus, lai varētu skolai arī kaut kādus uzlabojumus veikt. Viņa ir nobrauktuvi sētas pusē uztaisījusi, tā biedrība. Viņi organizē pasākumus gan bērniem, gan integrētiem bērniem. (Pašvaldības izglītības pārvaldes pārstāvis)

NVO vecākiem ir atbalsta punkts, kur novērojama sadalīšanās pa funkcionālo traucējumu veidiem. Vairākām NVO ir sadarbība arī ar Izglītības un zinātnes ministriju un noteiktām pašvaldībām, tomēr kopumā no intervijām redzams, ka gan ministrija, gan NVO pārstāvji vēlas labāku sadarbības kvalitāti, ar pašreizējo, kuru iesaistītās puses raksturo kā periodisku, paužot neapmierinātību ar izvērtējuma prasīšanas un rekomendāciju sniegšanas atgriezenisko saiti.

Pašlaik novērojams arī vienota redzējuma trūkums starp iesaistītajām pusēm gan par iekļaujošās izglītības situāciju Latvijā, gan par optimālo tās nodrošināšanas modeli. Nepietiekoša ir sadarbība starp IZM, LM un VM, ņemot vērā, ka iekļaujošās izglītības nodrošināšanā personām ar invaliditāti saskaras bērnu un ģimenes politikas, deinstitucionalizācijas politikas un veselības politikas jautājumi. Kā jau minēts iepriekš, sadarbība starp ministrijām ir veicināma arī datubāžu savstarpējā izmantošanā un saslēgšanā. Tāpat vecāki norāda, ka nepieciešama arī viegli sasniedzama persona IZM ietvaros par iekļaujošās izglītības jautājumiem.

4.1.5. Pasākumu izvērtējuma metode un kvalitāte

Invaliditātes politikas un atsevišķu atbalsta pasākumu izvērtējums tiek īstenots dažādos līmeņos, taču ne vienmēr ir efektīvs. Iekļaujošās izglītības attīstība tiek monitorēta, izmantojot gada pārskatos pieejamo informāciju, noritējušo tematisko semināru skaitu un saturu, apmācīto darbinieku skaitu, politikas plānošanas dokumentos izvirzīto rādītāju sasniegšanu. Tabulā 4.1., kurā apkopota informācija no IZM 2013. – 2015. gada pārskatiem (lai gan aplūkots īss laika periods), redzams, ka palielinās izglītojamo ar speciālām vajadzībām skaits parastajās klasēs vispārējās izglītības iestādēs un speciālajās klasēs dienas vai vakara un neklātienes skolās, kamēr kopējais šādu izglītojamo skaits piedzīvo nelielas svārstības. Aplūkojot šos rādītājus varētu secināt, ka situācija uzlabojas, taču šādi dati vien daļēji atspoguļo faktisko iekļaujošās izglītības īstenošanas līmeni vai bērnam ar invaliditāti sniegtās izglītības kvalitāti. Proti, šādu informāciju ir svarīgi apkopot, taču būtu kļūdaini to nodalīti izmantot kā argumentu līdzšinējās politikas turpināšanai, Konvencijas monitoringam nepieciešama lielāka detalizācija. Lai pilnīgāk izvērtētu situāciju, izmantojot kvantitatīvos datus, būtu nepieciešama izvērtēta informācija, galvenos rādītājus papildinot ar 1. pētījumā ieteiktajiem indikatoriem par, piemēram, izglītības iestādes tuvumu bērna mājām un vides pieejamību šajā iestādē. Jāpiebilst, ka, lai gan Konvencijas monitoringa rādītāji ļaus izvērtēt iekļaujošās politikas panākumus jau

detalizētāk, arī tie, ja izmantoti nodalīti, visdrīzāk nebūs pietiekoši, lai pamatotu vai apstrīdētu konkrētu atbalsta mehānismu nodrošināšanu.

Galvenie indikatori	2012./2013.	2013./2014.	2014./2015.
Izglītojamo ar speciālajām vajadzībām skaits	11 135	10 865 (izmaiņas -270; -2,42%)	11 366 (izmaiņas +501; +4,61%)
Speciālās izglītības iestādēs	6737	5805 (izmaiņas -932; -13,83%)	5857 (izmaiņas +52; +0,90%)
Speciālajās klasēs pie dienas vai vakara (maiņu) un neklātienes skolām	1179	1283 (izmaiņas +104; +8,82%)	1356 (izmaiņas +730; +5,69%)
Integrēti parastajās klasēs vispārējās izglītības iestādēs	3219	3777 (izmaiņas +558; +17,33%)	4153 (izmaiņas +376; +9,95%)

4.1. tabula. IZM gada pārskati (2013. – 2015.)

Dati jāinterpretē piesardzīgi un ar tiem var nepietikt politikas monitoringam. Piemēram, fiziskā vide vispārējās izglītības iestādēs IKVD akreditācijas ziņojumos visbiežāk tiek vērtēta kā laba vai ļoti laba, taču tas nesaskan ar personu ar invaliditāti vērtējumu par vides pieejamību skolās. Vienlaikus IKVD 2015. gada pārskatā par fiziskās vides uzlabošanu sniegts salīdzinoši daudz ieteikumu (93, vidēji kritērijos citviet 69). Tādējādi pašreizējos akreditācijas kritērijos balstīts apkopojums, lai gan ietver iekļaujošajai izglītībai nozīmīgus aspektus, kopumā nav pielāgots, lai izdarītu secinājumus par iekļaujošās izglītības pieejamību un kvalitāti.

Intervijās ar valsts iestāžu pārstāvjiem tika atklāts, ka rīcībpolitikas izvērtējums lielākoties tiek veikts, balstoties finansējuma izlietojumā, parasti izvērtējot struktūrfondu līdzekļu izmantošanu. Atskaites par īstenotajiem pasākumiem mēdz neuzskaitīt faktiskos uzlabojumus vai problēmas, ar ko personas ar invaliditāti saskaras pakalpojuma saņemšanas procesā. Šī problēma atspoguļojas arī sniegtajos ziņojumos, kas daļā gadījumu tiek radīti, lai apkopotu informāciju, nevis virzītu izmaiņas politikā un balstītos gūtajā pieredzē. Retāk sastopama prakse, kad tiek veikta situācijas kontekstuāla analīze, kas pārsniedz izdarītā konstatēšanu un atbilstību politikas plānošanas dokumentam. Kā labās prakses piemērs atbalsta pasākumu izvērtējumam minams Valsts kontroles (2016) ziņojums par asistenta pakalpojuma efektivitāti, kura fokuss vērsts ne vien uz pakalpojuma administrēšanu un sasaisti ar rezultatīvajiem rādītājiem, bet arī veidiem, kā pakalpojums tiek lietots un apgrūtinājumiem, ar ko pasākuma

formas dēļ nākas saskarties tajā iesaistītajām personām.

Kopumā datu trūkums, pieejamo datu saskaldītība vai neregularitāte padara atsevišķu pasākumu vai kopējās politikas panākumu izvērtējumu vai salīdzinājumu ar citu valstu politiku problemātisku.

4.1.6. Politikas ilgtspēja

Izglītība ir ilgstošs process, kurā pastāv potenciālas sekas, ja piekļuve kādam no iepriekšējiem sistēmas posmiem ir apgrūtināta, tāpēc politikas ilgtspēju nepieciešams vērtēt ne vien atsevišķos posmos, bet kopumā.

Es esmu izglītībā no [19]82. gada. Mēs esam braukuši no viena grāvja otrā. Sākumā mēs visus bērnus teicām, ka jāliek vairāk internātskolā, tad mēs pārgājām uz iekļaujošu izglītību, kā būs tālāk, es īsti nevaru atbildēt. (..) Veidojot visas finansējuma sistēmas, mēs neskatāmies uz to bērnu. Tai būtu jābūt ilgtermiņa politikai, jo bērns savu skolu iziet vismaz 18 gadus. (Pašvaldības pārstāvis)

Līdzīgu principu pielieto bērnu ar invaliditāti vecāki, kuri izvēlas ieguldīt laiku un pūles, lai meklētu un pārliecinātu vispārējo izglītības iestāžu vadību par bērna ar invaliditāti izglītošanu. Lai gan situāciju ietekmē vairāki faktori (piemēram, nevēlēšanās zaudēt kontaktu ar bērnu, izglītības iestādei atrodoties tālu no ģimenes dzīvesvietas), atrašanās iekļaujošu izglītību īstenojošā vispārējās izglītības iestādē ļauj bērnam laikus apgūt sociālās prasmes un gūt pieredzi, kas ir svarīga, turpinot mācības vidusskolas un, it īpaši, augstskolas līmenī, kurā nav pieejama segregētā plūsma.

Tur [kur es mācījos] bija tikai viena speciālā klase cilvēkiem ar invaliditāti. Vēlāk viņi kļuva vēl integratīvāki. Un, lai piesaistītu finansējumu pielāgošanai, kļuva par speciālo skolu. (..) Vispār, runājot par speciālajām skolām, es esmu pret. Jo, manuprāt, norobežo cilvēku. (..) Elementāri, [tomēr izvēlējos speciālo skolu, jo] tur bija lifts un atbalsta pasākums pārvietoties no skolas mājās. Tur bija speciāls autobuss, kas vadā. (Students ar invaliditāti)

Kā redzams, lai gan intervētā persona neatbalsta speciālās skolas izvēli, apsverot papildus atbalsta pieejamību (vides un transporta pieejamība) tā kļūst vienīgā pieejamā izglītības iestāde. Šādi gadījumi atklāj jautājuma komplikētību, padarot audzēkņu skaita interpretāciju vispārējās un speciālās izglītības iestādēs problemātisku.

Savukārt, aplūkojot interviju datus par kopējās invaliditātes politikas izvērtējumu, uzskatāmi atklājas divas aktuālākās problēmas. Pirmkārt, kā problemātiska minēta ilgtermiņa politikas plānošana, jēgpilni iekļaujot ESF sniegtās iespējas. Gan bērnu ar invaliditāti vecāku, gan lielā daļā valsts iestāžu un atsevišķu NVO pārstāvju intervijās ESF līdzfinansēti projekti tika minēti kā apjomīgi, politikas kursu ietekmējoši pasākumi, taču kā to īstenošanas apsvērumi lielākoties minēti īstermiņa ieguvumi, konkrēti pielāgojumi vai apmācības, bez tālejoša plāna projektu rezultātā radītā pielietojumam pēc projekta noslēgšanās.

Ja es pareizi atceros, tad pirms gadiem desmit Latvijā bija 63 speciālās izglītības iestādes, ir pagājuši desmit gadi, mums joprojām ir liels skaits speciālo izglītības iestāžu, viņš nav mazinājies. Man ir pamats šobrīd domāt, ka tas 7 – 13 fondu ieguldījums [ESF ieguldījums 2007. – 2013. gadu plānošanas periodā], kur siltināja [speciālās] skolas, tas ir bijis zināmā

mērā ļoti nozīmīgs faktors, kāpēc mums šobrīd arī iet tik grūti ar to, ka, mēs sakām, bērni tiek koncentrēti speciālās izglītības iestādēs. (..) Un, kas ir traucējis līdz šim, tā ir šī pēctecības nenodrošināšana, vai tas pārrāvums. Mums bija viens periods, mēs kaut ko iesākām, bet mēs nākamajā periodā neturpinām. (Valsts iestādes pārstāvis)

Otrkārt, secīgu politikas virzību kavē darbinieku mainība valsts un pašvaldību institūcijās. Ņemot vērā apjomīgo iesaistīto pušu skaitu, politikas sadrumstalotību, sadarbības, tai skaitā informācijas apmaiņas trūkumus starp dažāda līmeņa un funkciju valsts iestādēm, pat politikas virzītājiem ir problemātiski aptvert iepriekš veikto pasākumu sekas un esošā sadarbības modeļa niansas.

Manā rīcībā, tā pēctecīgi, nav nonācis saraksts ar visiem speciālistiem, kuri ir izglītoti par diagnostikas instrumentu testiem, ar kartējumu, kur šie cilvēki šobrīd ir atrodami, kur viņi strādā, kur viņi nes to viņos ieguldīto darbu (..) Es pieļauju, ja tas arī nav man, tad varbūt kādam citam, un kāds cits ar to darbojas. (..) Mana pieredze šajā amatā ir no 2012. gada. Bet vēsturiskajai atmiņai kaut kur ir jābūt. Tā nevar būt, ka viens aiziet un tad nākamajam, kas atnāk, ir tukšs laukums. Tad arī ir tā, ka ir jāsāk no jauna būvēt tā māja. (Valsts iestādes pārstāvis)

Viņi taču ir, saprotiet, viņi par to iekļaujošo izglītību ir iztērējuši jau divus miljonus. Un viņi uzaicina mani, (..) tad es viņiem pastāstu, kas ir iekļaujošā [izglītība]. Tikko ministrs mainās, ja. (..) To arī var saprast, ja tiem cilvēkiem nav bijusi saskare, viņiem ir tomēr apmēram jāsaprot, kas tas ir. (..) Iepriekšējā Labklājības ministra padomnieks (..) jauns cilvēks. Tad, kad viņš sāka iesaistīties mūsu projektos, viņš pat nezināja, kur atrodas Vaivaru skola, kas ir iekļaujošā skola un tā tālāk. (Bērna ar invaliditāti vecāks)

Lai gan informācijas pēctecība ir jautājums, kas drīzāk risināms katras iestādes kontekstā, analizējot līdzšinējo situāciju, balstoties interviju datus jāsecina, ka vienota iekļaujošas izglītības politikas virzība un pārraudzība visdrīzāk būs panākama tikai ar atsevišķa IZM pārstāvja, kuram šī funkcija tiktu deleģēta, palīdzību.

4.1.7. Ieteikumi un secinājumi

1. Iedrošinājums un atbalsts pedagogiem un skolu vadībai kā galvenajiem pārmaiņu aģentiem. Pieredzes apmaiņa un sadarbība starp skolām ir galvenais instruments, kas ļauj veidot iekļaujošu izglītību katrā skolā – tā ietver ne tikai bērnu ar īpašām vajadzībām uzņemšanu, bet arī pedagogu un vadības attieksmi pret izglītojamiem un viņu vajadzībām. Ieteikums balstīts 4.1.2. apakšnodaļā; tas risinātu skolu nevēlēšanos uzņemt izglītības iestādē bērnus ar invaliditāti.

2. Finansējuma konsolidēšana, atbilstoši izglītojamo vajadzībām. Patlaban finansējums pielāgots speciālās izglītības programmu kodu vajadzībām un speciālo skolu izmaksām. Ierobežota finansējuma apstākļos efektīvāk ir finansēt mazāku skaitu vispārīglītojošo skolu, kuras finansējuma ierobežojuma apstākļos var atlasīt pēc skolu brīvprātības teritoriālā principa, loku paplašinot ar finansējuma pārstrukturēšanas un palielināšanas iespējām. Būtiski, ka nosakot izglītojamā atbalsta izmaksas tiek ņemtas vērā visas izglītojamo vajadzības, kuras veido pamatu papildus izmaksu aprēķinam. Mazs un nepietiekams finansējums veido šķēršļus iekļaujošai izglītībai ilgtermiņā un neļauj definēt ilgtermiņa sasniedzamus mērķus. Ieteikums balstīts 4.1.2. apakšnodaļā.

3. Sadarbības stiprināšana starp pašvaldībām, skolām, vecākiem, atbalsta centriem un IZM kā finansējuma un izglītības nosacījumu veidotāju jau tagad ir priekšnosacījums iekļaujošas izglītības mēģinājumiem Latvijas skolās. Arī šādai augsti motivētu dalībnieku sadarbībai ir šķēršļi – atbalstam neadekvāts finansējums, nepietiekami atbalsta resursi, pārmērīga kontrole. Ieteikums balstīts 4.1.2. apakšnodaļā.

4. Ierobežota finansējuma apstākļos efektīvāk veidot iekļaujošu skolu projektus, kuros skolas var pieteikties brīvprātīgi, pretim saņemot konsultācijas un atbalstu vajadzību izvērtējumam, plāna izveidei un mērķu nospraušanai ar atbilstošu finansējumu. Jau tagad pašvaldības atbalsta skolas, kas īsteno iekļaujošu izglītību, apzinoties, ka ar valsts finansējumu nepietiek. Iespējams, ka atbalstam var iesaistīt arī plašāku kopienu – apkaimes iedzīvotājus un uzņēmējus, šādi stiprinot skolas pozīcijas. Ieteikums balstīts 4.1.2. apakšnodaļā.

Izglītojamo ar invaliditāti mērķgrupa un izglītības normatīvais regulējums

5. Izglītības normatīvais ietvars, kurš nosaka vecākiem tiesības izvēlēties izglītības iestādi, kurā viņu bērnam apgūt atbilstošu izglītības programmu, ļauj vecākiem pieprasīt iekļaujošas izglītības nodrošināšanu. Neskatoties uz atbilstošu normatīvo regulējumu, joprojām ir sastopamas situācijas, kur izglītības iestādes atsakās pieņemt bērnus ar invaliditāti un speciālajām vajadzībām. Ja vecākiem pietiek resursu, tad šādi gadījumi noved arī līdz tiesas procesam, kurā priekšrocība ir vecākiem, tomēr lielākajai daļai vecāku šādu resursu nav. Lai šis regulējums darbotos ar mazāku saspringumu un pašvaldības un izglītības iestādes nebūtu ieinteresētas to novest līdz tiesai, valsts iekļaujošās izglītības politikai valstī nākošajam plānošanas periodam ir jāizstrādā skaidrāka vīzija, uz kuru spēkā esošās pamatnostādnes norāda. Ieteikums balstīts 4.1.2. apakšnodaļā.

6. Iekļaujošā izglītība sākas ar bērna nokļūšanu skolā pēc iespējas tuvāk viņa dzīvesvietai, kas tādējādi ir saistīta ar kopējo deinstitucionalizācijas politiku valstī. Tā kā kopējās bērnu un ģimenes, veselības un izglītības politikas sfēru kontekstā ir sastopama kompetenču pārklāšanās starp IZM, LM, VM un pašvaldībām, ir jāveicina koordinēta sadarbība starp institūcijām gan finansējuma plūsmas, gan informācija apmaiņas ziņā. Šādai sadarbībai ir nepieciešams nozīmēt koordinējošu personu ministriju un pašvaldību līmenī. Ieteikums balstīts 4.1.1. apakšnodaļā.

7. Speciālo programmu licencēšana, lai gan noteiktos gadījumos var nodrošināt precīzākas apmācības pedagogiem, papildus finansējuma piesaisti un piemērotākus atbalsta pasākumus izglītības iestādēs, var tikt skatīta arī kā papildus ieviešams slogs, kas programmas neesamības gadījumā ļauj skolām atteikties apmācīt bērnus, kuriem ir piešķirtas speciālās vajadzības. Tas rada situāciju, kur vecāki, baidoties no riska, ka uz viņiem tiks izdarīts spiediens mainīt skolu, var izlemt nesniegt informāciju par bērna veselības stāvokli. Rezultātā ieguvējs nav ne bērns, ne pedagogi, kuriem trūkst informācijas, lai sniegtu nepieciešamos atbalsta pasākumus. Iesaistītās puses norāda, ka speciālo programmu, kurš tiek koncentrēti bērni ar speciālām vajadzībām, īpatsvara samazināšana varētu atvieglot iekļaujošās izglītības īstenošanu un tādējādi samazinātu vecāku neuzticību skolai sniegt informāciju par viņu bērna veselības stāvokli. Ieteikums balstīts 4.1.1. apakšnodaļā.

8. Tā kā komisijas, kas izvērtē bērnu funkcionālo traucējumu radītās nepieciešamības pēc atbalsta pasākumiem, izmanto dokumentus par veselības stāvokli un ārstu ekspertīzi, ir

jāapsver sadarbības veidošanas iespējas starp VDEĀVK un VPMK, lai domātu par iespējamo pārbaužu un iesniegumu atvieglošanu vecākiem, kā arī nodrošinot efektīvāku ekspertu resursu izmantošanu. Šis pētījums padziļināti neanalizē VDEĀVK un PMK attiecības, ieteikuma detalizācijai nepieciešama padziļināta izpēte. Ieteikums balstīts 4.1.1. apakšnodaļā.

9. Lai gan pedagoģiski medicīniskās komisijas uzdevums ir veicināt bērna iekļaušanu, veicot ekspertīzi un nosakot bērnam atbilstošus atbalsta pasākumus, esošajā situācijā dažkārt ieteiktās speciālās programmas var arī bremzēt iekļaujošās izglītības īstenošanu, kad tās rekomendācijas var tikt uzskatītas par pārlietu slogu bērna izglītības iestādei. Skolām bieži ir vairāk nepieciešama dziļāka bērna izvērtēšana, nekā to ir spējīgs noteikt skolas atbalsta personāls, bet pašlaik līdz skolām nonāk tikai informācija par bērnam ieteikto speciālo programmu un specifisko atbalsta pasākumu, kas skolas jau zināmo informāciju, ilgtermiņā strādājot ar bērnu, var nepapildināt. Ieteikums balstīts 4.1.1. apakšnodaļā.

Asistenta pakalpojums

10. Kopumā piekrītot VK ziņojumiem un ieteikumiem par profesionāla atbalsta dienesta izveidi asistenta pakalpojuma sniegšanai, ir uzskaitīti vairāki papildus ieteikumi un apsvērumi. Analizējot asistenta pakalpojumus, nepieciešams nodalīt asistenta pakalpojumu izglītības iestādēs un pašvaldībās. Ja pirmais veidojams sadarbojoties izglītības iestādēm, pašvaldībai, vecākiem un pašiem izglītojamiem un veidojams izglītības iespēju un piedāvājuma kontekstā, tad otrā īstenošanai nepieciešama atbalsta personas izveide pašvaldībā. Līdzīgi kā sociālos dienestos tika izveidota pozīcija sociālajam darbam ar ģimenēm un bērniem, izveidojama koordinators pozīcija darbam ar personām ar invaliditāti. Šī persona varētu darboties gan kopā ar izglītības iestādēm, kad koordinēt sociālās iekļaušanās vajadzības. Ieteikums balstīts 4.1.3. apakšnodaļā.

Asistenta pakalpojums pašvaldībā

12. Asistenta pakalpojumu Latvijā pārsvarā veic bērna ar invaliditāti ģimenes locekļi, nespējot atrast atbilstošu pakalpojumu nodrošinājumu darba tirgū. Līdz ar to pakalpojums, raugoties ģimenes perspektīvā, nevis atvieglo vecākus, bet uzliek jaunus pienākumus, kas netiek kompensēti atbilstoši pakalpojumu izmaksām darba tirgū un tērē administratīvo resursu pakalpojuma izpildes kontrolei. No ģimenes perspektīvas samaksa par asistenta pakalpojumu tiek kombinēta ar citām atbalsta formām – piemaksu pie valsts ģimenes pabalsta. Šī pabalsta palielināšana, ja ģimene nodrošina bērnam piekļuvi iekļaujošai izglītībai, interešu nodarbībām utml., varētu būt viens no salīdzinoši viegli administrējamiem risinājumiem, nododot līdzekļu sadali vecākiem, iepriekš sastādot atbalsta pasākumu plānu un nosakot sasniedzamus un izmērāmus iekļaušanas mērķus. Elastīgai pieejai ir arī priekšrocība, jo pakalpojumu faktiski var sniegt vairāki ģimenes locekļi vai to pirkt, kombinējot ģimenes un pabalsta resursus, piemēram, izmantojot taksometra pakalpojumus. Tas, iespējams, arī veicinātu abu vecāku iekļaušanos darba tirgū, kas ir būtisks nosacījums, lai uzlabotos ģimenes labklājība. Pabalstu ir iespējams regulāri, piemēram, reizi gadā atjaunot, izvērtējot iekļaušanas plāna izpildi. Tas ir arī salīdzinoši viegli kontrolējams, izmantojot e-klases portālu vai sazinoties ar izglītības sniedzējiem. Alternatīvi varētu pastāvēt asistenta pakalpojums, ko nodrošina ārpus ģimenes aprūpes pirktis pakalpojums. Ieteikums balstīts 4.1.3. apakšnodaļā.

13. Šāds pakalpojumu aizvietojošs pabalsts būtu paplašināms uz vecākiem, kas aprūpē bērnus

ar smagiem funkcionāliem traucējumiem, arī pēc tam, kad bērni sasnieguši 18 gadu vecumu, bet vecāki nodrošina to iekļaušanos sabiedrībā. Pabalsts arī ļautu līdzsvarot pienākumus ģimenē, pienākumus ļaujot uzņemt vairākiem ģimenes locekļiem dalīti un mazinot nevienlīdzību, ko rada personas ar invaliditāti kopšana ģimenē. Ieteikums balstīts 4.1.3. apakšnodaļā.

Asistenta pakalpojums izglītības iestādē

14. Asistenta pakalpojumam piešķirto finansējumu iespējams izmantot efektīvāk, atbilstoši dažādažādām bērna ar invaliditāti vajadzībām. Izglītības iestādes, vecāku un speciālistu konsultācija var kalpot par pamatu atbalsta izstrādei, piemēram, atkarībā no funkcionālo traucējumu veida ļaujot izvēlēties starp piemaksām pedagogiem, kas strādā ar bērnu, pedagoga palīga vai asistenta atalgošanai. Ieteikums balstīts 4.1.3. apakšnodaļā.

15. Izglītības iestādes, sadarbībā ar pašvaldību, var būt pakalpojuma turētājas, kopīgi ar vecākiem un speciālistiem izvērtējot bērna vajadzības un risinājumus izglītības iestādē. Ieteikums balstīts 4.1.3. apakšnodaļā.

16. Patlaban noteiktais asistenta atalgojums neļauj izglītības iestādēm brīvi piesaistīt pakalpojuma sniedzējus un pašvaldības nereti atbalsta šo pakalpojumu finansiāli. VK atzinums iesaka tam paredzēto finansējumu novirzīt nepieciešamā atbalsta personāla nodrošināšanai, tā netērējot resursus atsevišķa pakalpojuma veida administrēšanai. Tomēr jāņem vērā, ka atbalsts bērniem ar invaliditāti principā ir nepieciešams un to var nodrošināt ne tikai asistenti, bet pedagogu palīgi, speciālie pedagogi un pedagogi, kuru darba apmaksas likmes ir augstākas, kas vai nu sadārdzinās pakalpojuma izmaksas vai padarīs to sliktāk pieejamu bērniem. Skolotāja palīgs klasēs, kurās mācās izglītojamie ar invaliditāti (asistējot skolotājam, nevis bērnam), vadoties no starptautiskiem pētījumiem (European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2016 (b): 22–24), ir efektīvāks atbalsta veids kā asistents, kas pavada laiku ar izglītojamo. Ieteikums balstīts 4.1.3. apakšnodaļā un ārzemju pieredzes pārskatā 3.2. sadaļā.

Finansējuma, resursu un pakalpojumu sadale

17. Pašlaik liela atbildība par iekļaujošās izglītības nodrošināšanu ir pašvaldībai, ko nosaka arī normatīvais regulējums, pašvaldībai uzliekot par pienākumu nodrošināt izglītību bērna dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē. Labā prakse rāda, ka pašvaldības aktīva darbība, iespēju robežās apzinot bērnus ar invaliditāti un speciālajām vajadzībām, kā arī piedāvājot vecākiem atbalstu piemērotas izglītības iestādes atrašanās un pielāgošanā, ir pamatā efektīvas iekļaujošās izglītības politikas īstenošanai. Pētījums rosina pašvaldībās īstenot koordinatora vai kuratora funkciju, norīkojot personu, kura sadarbībā ar pašvaldības pedagoģiski medicīniskās komisijas atbalsta komandu atbild par iekļaujošo izglītību, kas tādējādi sekmētu problēmjauditājumu risināšanu, atvieglotu atbalstu vecākiem un ļautu koordinēt pielāgojumus skolām pēc bērnu un vecāku vajadzībām pēc iespējas agrāk pirms bērna mācību uzsākšanas izglītības iestādēs. Visā nodaļā balstīts ieteikums sadarbības uzlabošanai visos atbalsta sistēmas līmeņos.

18. Pašreizējais atbalsta personāla finansējuma modelis, valstij apmaksājot atbalsta personālu speciālajās izglītības iestādēs, bet vispārējās izglītības iestādēs dalot finansējumu atbalsta personālam ar pašvaldībām, veicina nevienlīdzību starp speciālajām un vispārīzglītojošajām

skolām reģionos. Lai nodrošinātu iekļaujošas izglītības labāku pieejamību bērniem ar invaliditāti un speciālajām vajadzībām, finansējuma iespējām speciālās un vispārējās izglītības atbalsta personāla nodrošināšanai ir jābūt līdzvērtīgām. Ieteikums balstīts 4.1.2. apakšnodaļā.

19. Finansējuma modelis, kur lielāks bērnu skaits skolā ļauj piesaistīt lielāku finansējumu personāla nodrošināšanai, stimulē klašu veidošanu, kurās ir lielāks bērnu skaits nekā pieļaujamais optimālais skaits bērnu ar invaliditāti un speciālajām vajadzībām iekļaušanai. Lai virzītos uz iekļaujošu izglītību, jāapsver risinājumi, kas ļautu izdevīgāku padarīt mazāku skolēnu skaitu klasē, ja tajā mācās izglītojamie ar speciālām mācīšanās vajadzībām vai invaliditāti, kas tādējādi sekmētu kopējo izglītības pieejamību izglītības iestādēs bērniem ar speciālajām vajadzībām, it īpaši ņemot vērā potenciālo speciālo programmu samazinājumu. Ieteikums balstīts 4.1.2. apakšnodaļā.

Atbalsta personāla un profesionālās pilnveides nodrošināšanas modelis

20. Līdzīgi kā citās valstīs, kur notiek pāreja no segregētas divplūsmu sistēmas dominances uz iekļaujošāku modeli, daļai speciālo izglītības iestāžu kļūstot par speciālās izglītības attīstības centriem, to resursu optimizēšana, personālam sadarbojoties arī ar citām skolām, var nodrošināt atbalstu skolām, tomēr atbalsta personāla nodrošināšanā ilgtermiņā būtu ieteicams tiekties uz Somijas modeli, kur katrā izglītības iestādē ir pieejams speciālais pedagogs, kurš cieši sadarbojas ar klases audzinātājiem un nepieciešamības gadījumā arī ģimenes ārstiem, lai reaģētu uz nepieciešamajiem atbalsta pasākumiem un izmaiņām bērna uzvedībā, esot apmācīts pedagoģisko vajadzību diagnostikā, jo efektīvai mācību pielāgošanai ir nepieciešams ilgstošs darbs, kas ir pielāgots attiecīgās skolas resursiem. Pašlaik ir bērni, kuru speciālās vajadzības netiek diagnosticētas, tādēļ ka skolas personālam nepietiek zināšanu, lai iedziļinātos bērna mācīšanās traucējumu iemeslos. Ieteikums balstīts 4.1.3. apakšnodaļā.

21. Speciālo izglītības iestāžu izmantošana attīstības centru lomā, kuru darbības tiek stingri kontrolētas un koordinētas, ir solis pretī resursu efektīvākai izmantošanai, tomēr to veidošana rada arī risku iekļaujošajai izglītībai paredzētajiem resursiem atkal nonākt speciālajās skolās. Turklāt speciālās skolas ne vienmēr vislabāk pārzina iekļaujošās izglītības specifiku, kur ne mazāk vērtīgu ekspertīzi var piedāvāt izglītības iestādes, kurās tiek īstenota iekļaujošā izglītība. Paralēli speciālās izglītības attīstības centru piedāvātajiem resursiem ir jāmeklē veidi, kā izmantot iekļaujošās izglītības iestāžu uzkrātās pieredzes nodošanu citām izglītības iestādēm. Ieteikums balstīts 4.1.3. apakšnodaļā.

Sadarbība, ilgtspēja, izvērtējums un atgriezeniskā saite

22. Lai gan ar vairākām nevalstiskajām organizācijām ir izveidojusies laba sadarbība ar valsts institūcijām, sadarbības partneri redz koordinatora trūkumu iekļaujošās izglītības īstenošanā Izglītības un zinātnes ministrijā, kurš uzturētu regulāru kontaktu ar iekļaujošo un speciālo izglītību nodrošinošajām izglītības iestādēm, NVO, speciālistiem un vecākiem politikas plānošanas un īstenošanas posmā. Pašreizējais par vispārējo izglītību atbildīgā personāla noslogojums IZM, neļauj koncentrēties uz iekļaujošās izglītības īstenošanai personām ar invaliditāti. Šādas personas nozīmēšana par nepilna laika darba pienākumiem ir nepieciešama vismaz periodā, kad iekļaujoša izglītība personām ar invaliditāti tiek veidota un īstenota, lai iedibinātu un atbalstītu sadarbības tīklu. Ieteikums balstīts 4.1.2. apakšnodaļā.

23. Starp ministrijām, pašvaldībām, izglītības iestādēm, nevalstiskajām organizācijām un vecāku pārstāvniecībām trūkst kopīga redzējuma par iekļaujošo izglītību Latvijā. Lai gan pēdējā laikā ir novērojamas iestrādes, kurām kopumā piekrīt visas iesaistītās puses, kā arī norit procesu attīstīšana darba grupās, tajās nav pārstāvētas visas iesaistītās puses. NVO vēlas lielāku iesaistīšanu mērķgrupām nozīmīgāko jautājumu risināšanā, kamēr Izglītības un zinātnes ministrija vēlas lielāku atsaucību tai aktuālās politikas izstrādē. Novērtējot pašreizējo neapmierinātību ar komunikāciju starp iesaistītajām pusēm, kā arī nenoskaidroto jautājumu klāstu, līdz vienota redzējuma izstrādāšanai ir nepieciešams ilgāks laiks, nodrošinot publiskās diskusijas un darbu pie risinājumu izstrādes. Ieteikums balstīts 2.1.4. apakšnodaļā

24. Pēdējo desmit gadu laikā iekļaujošas izglītības politika ir piedzīvojusi dažādas pārmaiņas. Ir mainījies valsts finansējums atbalsta personālam, ir mainījusies pedagogu atalgojuma sistēma, ir bijis dažādi īstenots finansējums vides pielāgošanai. Tāpat izvērtējums par situāciju iekļaujošajā izglītībā netiek veikts regulāri un lielākoties ietver tikai atskaites par veiktajiem pasākumiem, kamēr IKVD pārskatos, kas izriet no veiktajām akreditācijām, ir grūti izšķirt situāciju tieši par iekļaujošo izglītību, kas netiek papildus analizēta. Ņemot vērā joprojām pastāvošo divplūsmu pieejas dominanci, iekļaujošas izglītības politikai ir jāizvirza ilgtermiņa mērķi, uz kuriem tiek ties, kas ne tikai uzstāda sasniedzamos rādītājus, bet apraksta optimālo atbalsta pasākumu sniegšanas modeli. Ieteikums balstīts 2.1.2. un 2.1.3. apakšnodaļās.

25. Iekļaujošas izglītības rezultāts ir tādas personiskās attīstības un sabiedriskās vides veicināšana, kur, neskatoties uz funkcionāliem ierobežojumiem, persona jūtas komfortabli sabiedrībā un sabiedrība ir atvērta personu ar invaliditāti iekļaušanai dažādos pasākumos un darba tirgū. Pētījums parāda, ka iekļaujošās izglītības īstenošana ir tikpat liels darbs ar bērniem ar invaliditāti un speciālajām vajadzībām kā ar skolu personālu un skolasbiedriem, kas sekmē iekļaujošas sabiedrības veidošanos un tādējādi ilgtermiņā veicina tiesību nodrošināšanu arī citās Konvencijā norādītajās jomās. Visā nodaļā balstīts ieteikums pārejai uz iekļaujošas izglītības paradigmu.

4.2. Profesionālā izglītība

Profesionālās izglītības posms pētījumā tiek skatīts atsevišķi, jo tas vērtējams kā izglītības un nodarbinātības sistēmu starpposms. Profesionālās izglītības likums nosaka, ka profesionālā izglītība pastāv visos izglītības posmos, sākot no pamatizglītības. Pastāv pieci profesionālās kvalifikācijas līmeņi. Par dažāda veida profesionālās izglītības un pilnveides apguvi tiek izsniegti atšķirīgi diplomi, atestāti un apliecības.⁵⁹³ Profesionālās pamatizglītības programmas izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem iespējams apgūt piecās (galdnieka palīga, mājkalpotāja, grāmatu labotāja, pavāra palīga un remontstrādnieka) specialitātēs, programmu absolvējot iegūstot attiecīgo kvalifikāciju (piemēram, grāmatu labotājs).

Saskaņā ar IZM apkopoto informāciju, 2015./2016. mācību gadā profesionālās izglītības

⁵⁹³ Profesionālās izglītības likums. [10.06.1999]

iestādēs mācījās 27 938 audzēkņi.⁵⁹⁴ Profesionālo pamatizglītību (1. līmeņa profesionālā kvalifikācija) 2015./2016. mācību gadā apguva 307 audzēkņi. 2014./2015. mācību gadā IZM pārvaldīja 42 no 77 profesionālās izglītības iestādēm, pārējās administrēja pašvaldības, citas ministrijas vai privāti īpašnieki. 2015. gada 15. maija grozījumi profesionālās izglītības likumā paredz darba vidē balstītas mācības, kas pilotprojekta veidā 15 profesionālās izglītības iestādēs periodiski tika īstenotas jau iepriekšējos mācību gados.⁵⁹⁵

4.2.1. Profesionālās izglītības pieejamība personām ar invaliditāti

Šis pētījums identificē divus pamata šķēršļus personu ar invaliditāti piekļuvei profesionālai izglītībai. Pirmo šķērslī veido **atbalsta pasākumu pieejamība profesionālās izglītības iestādē**. Personām ar invaliditāti profesionālā izglītība iegūstama gan vispārējās plūsmas profesionālās izglītības iestādēs, gan Jūrmalas profesionālajā vidusskolā. Lai gan izglītības standarta ziņā atšķirību nav (pastāv atšķirība piedāvāto profesiju klāstā), vērojamas nozīmīgas atšķirības izglītības iestāžu faktiskajās mērķa grupās, kas izveidojušās piedāvāto papildus pakalpojumu dēļ. Jūrmalas profesionālā vidusskola nodrošina personām ar invaliditāti ne tikai apmācības, bet arī sociālo rehabilitāciju, aprūpētāja un cita atbalsta personāla pakalpojumus, dzīvošanas un ēdināšanas pakalpojumus, atvieglojot piekļuvei izglītības pakalpojumam. Šādi tā atšķiras no pārējām profesionālās izglītības iestādēm, kur pielāgojumi īpašām vajadzībām nav pieejami. Lai gan šī skola gan izglītības posma, gan vispārējās izglītības programmas dēļ atšķiras no speciālajām izglītības iestādēm, iepriekšminēto pielāgojumu dēļ tā koncentrē personas ar invaliditāti, bet mācību maksas pieprasīšana personām, kurām nav invaliditātes, ierobežo pārējo izglītojamo plūsmu, padarot personas ar invaliditāti par iestādes galveno mērķgrupu.

Intervijā ar valsts institūciju pārstāvi minēts, ka lielākā daļa profesionālo izglītības iestāžu vismaz vides un atsevišķu mācību programmu pieejamības ziņā šobrīd ir pieejamas personām ar kustību traucējumiem un personām ar salīdzinoši vieglu invaliditāti, taču atbalsta personāla pieejamība ir vāji attīstīta, neļaujot pilnībā izmantot vides pielāgojumus personām, kuru invaliditāte nav saistīta ar kustību traucējumiem.

Otrs šķērslis ir **izglītības posmu secības pārrāvums** tiem jauniešiem ar invaliditāti, kas līdzšinējās segregētās izglītības tradīcijas dēļ pamatizglītību ir ieguvuši speciālās izglītības iestādēs un tās absolvējuši, jau sasniedzot pilngadību. Profesionālās pilnveides programmas priekšnoteikums (atskaitot personām ar garīga rakstura traucējumiem) ir vidējā izglītība, līdz ar to jaunieši ar invaliditāti, kas pamatizglītību ieguvuši speciālajās skolās, pilnveides programmas apgūt nevar. Šobrīd nepastāv sistemātiska mehānisma, kas personām ar invaliditāti, pēc speciālās izglītības iestādes absolvēšanas ļautu iegūt vidējo izglītību apliecināšu dokumentu. Attiecībā uz vispārējai pamatizglītībai atbilstoša dokumenta iegūšanu iespējamie risinājumi būtu pielāgotas mācību programmas vakara un maiņu vidusskolās vai

⁵⁹⁴ Izglītojamo skaits izglītības iestādēs, kuras īsteno profesionālās izglītības programmas 2015./2016.m.g. Pieejams: www.izm.gov.lv/images/statistika/prof_izgl/2015_2016/ML_Izglitotajamie_PROF_2015.xlsx [skatīts 02.02.2017]

⁵⁹⁵ Grozījumi Profesionālās izglītības likumā. [23.04.2015]

individuāls mācību plāns un izglītības atbalsta persona, gadījumā, ja persona ar invaliditāti iztrūkstošās zināšanas apgūst eksternātā. Vienlaikus, jāapsver iespējas daļu profesionālās izglītības programmu piedāvāt uz pamatizglītības bāzes.

Domājot par profesionālās izglītības pieejamību personām ar dažāda veida invaliditāti, profesionālās ievirzes programmas ar individuālu plānu un sertifikātu profesionālo iemaņu apgūšanai attiecīgajai mērķgrupai, vismaz reģionālas nozīmes vispārējās profesionālās izglītības iestādēs, būtu solis pretim iekļaujošai izglītībai. Arī šo programmu īstenošanā svarīgi izvērtēt personas spējas ne tikai apgūt programmas saturu, bet arī iespējas pielietot apgūtās prasmes darba tirgū.

4.2.2. Profesionālās piemērotības noteikšana un karjeras konsultācijas

Saskaņā ar MK 2006. gada 29.marta rīkojumu Nr. 214 Par koncepciju "Karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidošana", par karjeras izglītību atbildīgās ir IZM un LM. Pirmā saskare ar karjeras konsultācijām bērnam ar invaliditāti iespējama vispārējā mācību iestādē, kur karjeras konsultācija iekļauta audzināšanas darba programmā. VISC vadlīnijas, kas adresētas 1. – 12. klašu un grupu audzinātājiem, ietver karjeras izvēles tematu līdzās dažādām stundu tēmām, jau sākot no 1. – 3. klašu grupas. Vadlīnijām ir rekomendējošs raksturs.⁵⁹⁶ Lai gan, sākot ar 2008. gadu, izglītības iestādēs ir plānots izveidot 48 karjeras informācijas centrus, virzība uz profesionālu karjeras atbalsta personu nozīmēšanu ir bijusi lēna. 2014./2015. mācību gadā skolās uz pilnu slodzi darbojušies tikai 5 pedagogi – karjeras konsultanti ar atbilstošu kvalifikāciju.⁵⁹⁷ 2015. gada nogalē pieņemts karjeras izglītības īstenošanas plāns, kurā līdz 2020. gadam plānots nodrošināt regulāru izglītības iestāžu karjeras attīstības atbalsta īstenošanas monitoringu, kā arī, atsaucoties uz Izglītības attīstības pamatnostādņem, paredzēts nodrošināt 1 konsultantu 700 skolēniem 2017. gadā un 1 konsultantu 600 skolēniem 2020. gadā, paralēli nodrošinot jau esošos pedagogos ar pamatzināšanām karjeras jautājumos.⁵⁹⁸ Visās skolās, kuru pārstāvji tika intervēti šī pētījuma ietvaros, bija pieejams karjeras konsultants, taču šīs skolas tika izvēlētas mērķtiecīgi un neatspoguļo faktisko karjeras konsultantu pieejamību. Izglītības attīstības pamatnostādņēs plānotais karjeras konsultantu skaits ir pietiekams.

Karjeras izglītības īstenošanas plānā minēts, ka, lai iegūtu karjeras konsultanta kvalifikāciju, nepieciešams absolvēt kādu no attiecīgajām maģistra studiju programmām. Plāns atsevišķi nepievēršas izglītojamajiem ar speciālām izglītības vajadzībām vai speciālās izglītības iestādēm, visbiežāk lietojot formulējumu "vispārējās, t. sk. speciālās izglītības iestādes". Lai karjeras konsultants skolā būtu noderīgs personām ar invaliditāti, papildus pedagoģiskajām

⁵⁹⁶ VISC (2016) Klases stundu programmas paraugs. Pieejams:

http://visc.gov.lv/audzinasana/dokumenti/metmat/klases_stundu_progr_%20paraug.pdf [skatīts 02.02.2017.]

⁵⁹⁷ MK Rīkojums nr. 821. "Par Karjeras izglītības īstenošanas plānu valsts un pašvaldību vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs 2015. – 2020. gadam." [30.12.2015.]

⁵⁹⁸ MK Rīkojums nr. 821. "Par Karjeras izglītības īstenošanas plānu valsts un pašvaldību vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs 2015.–2020. gadam." [30.12.2015.]

prasmēm un zināšanām par situāciju darba tirgū karjeras konsultantam nepieciešams izprast dažādu funkcionālo traucējumu veidu specifiku un ar tiem saistītos ierobežojumus, kā arī būt informētam par tālākās izglītības un nodarbinātības atbalsta pasākumiem, ko izglītojamais ar invaliditāti ir tiesīgs saņemt⁵⁹⁹. Karjeras konsultācija vispārējās plūsmas skolā visdrīzāk atšķirsies no speciālās skolas vai NVA karjeras speciālista sniegtās konsultācijas, taču zināšanu par invaliditāti nepieciešamība nav specifiska tikai skolās nodarbinātiem karjeras konsultantiem. Karjeras konsultantiem skolā zināšanas var papildināt vai atjaunināt gan ar īpašiem informatīviem materiāliem un vadlīnijām, gan apmācību, ko koordinē IZM atbildīgā persona sadarbībā ar VISC, LM, NVO un speciālistiem.

Apzinoties ievērojamās atšķirības darbspēju zudumā atkarībā no funkcionālo traucējumu veida, pirmajam solim profesionālās izglītības organizēšanā un saņemšanā, vajadzētu būt profesionālās piemērotības noteikšanai. Papildus, profesionālās piemērotības noteikšanas pakalpojums varētu būt pozitīvs, izglītojošs un motivējošs atbalsts personām ar invaliditāti, kas ilgstoši bijušas atrautas no darba tirgus vai skeptiski raugās uz savām iespējām tajā piedalīties. Profesionālās piemērotības noteikšana ir pakalpojums, kas šobrīd paplašinātā formā (ar dažādu speciālistu līdzdalību) pieejams tikai SIVA struktūrvienībās un ietver zināšanu pārbaudi, psiholoģiskos testus, konsultācijas ar ergoterapeitu, karjeras konsultantu u.c. Starptautiskā pieredze rāda, ka šādas konsultācijas ir nepieciešamas iespējami agrākā posmā, ļaujot plānot atbalsta pasākumus jau izglītības procesa laikā un nodrošinot iespējami vieglāku pārejas posmu no izglītības apguves uz darba tirgu.

Lai gan izvērtējumu iespējams saņemt SIVA un tās četros reģionālajos atbalsta punktos, izvērtēta izvērtējuma veikšanai personas var tikt pārsūtītas uz centrālo iestādi. Šī pakalpojuma mērķgrupas ir personas ar invaliditāti vai prognozējamu invaliditāti darbības vecumā, kas vēlas saņemt kādu no SIVA piedāvātajām apmācībām. 2015. gadā šajā pasākumā piedalījās 362 personas⁶⁰⁰. Intervju materiālā minēts, ka, lai gan SIVA iespēju robežās cenšas informēt personas ar invaliditāti par profesionālās piemērotības noteikšanas pakalpojumu – reģionālo centru darbinieki izplata informāciju speciālās izglītības iestādēs, sociālajos dienestos un NVO, informāciju par SIVA pakalpojumiem izplata arī NVA darbinieki, tā pieejama informatīvajos un metodiskajos materiālos, daļa personu ar invaliditāti ir nepietiekami informētas par piedāvāto atbalstu. Profesionālās piemērotības noteikšana kā atbalsta pasākums tika pieminēta tikai divās no deviņām šī pētījuma intervijām ar NVO pārstāvjiem un personām ar invaliditāti; viena no tām bija ar personu, kas intervijas veikšanas brīdī mācījās SIVA. Daļā šo interviju SIVA tika pieminēta kā potenciāla izglītības ieguves vieta. Mērķgrupas zemā informētība par profesionālās piemērotības noteikšanas pasākumu un tā mērķi, kā arī atšķirību no NVA

⁵⁹⁹ Piemēram, 2016. gadā karjeras konsultanti un eksperti snieguši dažāda veida atbalstu Rīgas 1. speciālās internātskolas skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem: karjeras konsultācijas vecāko klašu skolēniem, dalība skolu darbinieku un skolēnu vecāku informatīvajos pasākumos (skolēnu profesionālās izvēles un darbā iekārtošanas jautājumi). NVA, SIVA un NVO pārstāvji piedalījās arī tikšanās ar “Erasmus +” projekta “Vai ESi gatavs dzīvei un darbam?” starptautisko delegāciju, lai dalītos ar NVA pieredzi jauniešu ar īpašām vajadzībām karjeras konsultēšanā un iekļaušanos iespējām darba tirgū.

⁶⁰⁰ SIVA Publiskais gada pārskats 2015. (2016)

pieejamām karjeras konsultācijām kavē pakalpojuma izmantošanu.

Otrs iemesls ir SIVA profesionālās piemērotības noteikšanas pakalpojuma vājā integrētība ar citiem izglītības un nodarbinātības pakalpojumiem. No personu ar invaliditāti perspektīvas pakalpojums daļēji pārklājas ar NVA un NVO sniegtajām karjeras konsultācijām. Karjeras konsultāciju specifika ir šaurāka, un NVA gadījumā daļa personu ar invaliditāti, pēc karjeras konsultāciju saņemšanas iziet arī profesionālās piemērotības noteikšanu SIVA.

PKV pētījumā (2012)⁶⁰¹ par NVA organizēto karjeras konsultāciju rezultātā izvēlēto apmācību moduļu biežumu secināts, ka, lai gan moduļi ir paredzēti dažādām mērķa grupām (personas ar invaliditāti, pēc ieslodzījuma, māmiņas (bērna vecums līdz 2 gadiem)), skaitliska informācija par moduļa izvēli pieejama vien apkopotā veidā, neiedalot to šādās sīkākās mērķgrupās. Detalizēta informācija nav pieejama arī nesenākajos publiski pieejamos NVA gada pārskatos. Pētījumā veiktās klientu aptaujas un diskusijas dati NVA klientu mērķgrupā liecina, ka daļa klientu neatšķir karjeras konsultantu no nodarbinātības aģenta, kā arī neizprot speciālistu kompetenču atšķirību, un karjeras konsultanta nozīmi. Klientu spēja atšķirt speciālistus un viņu kompetences, un iestāžu spēja šīs atšķirības skaidri norādīt komunikācijā ar klientu rezultētos lietderīgākā pakalpojuma izmantošanā. Ja personas ar invaliditāti neizprot, kādam jābūt karjeras konsultācijas rezultātam, kādi ir tās kvalitātes kritēriji, cik regulāri tās ieteicams saņemt utt., veidojas situācija, kurā saņemtā konsultācija neveicina nodarbinātības iespējas. Gadījumos, kad saņemtā konsultācija nav bijusi noderīga, personas ar invaliditāti mēdz nepieteikties uz atkārtotu konsultāciju vai meklē konsultāciju citviet. Papildus, PNPG pasākumos iesaistītie un intervētie pētījuma dalībnieki, atbalsta pasākumu nemaz nesaistīja ar patstāvīga darba iespēju un reģistrējās NVA, lai piedalītos programmā.

Treškārt, intervijās tika runāts par NVA **konsultāciju kvalitāti, iestādes reputāciju** un to ietekmi uz konsultāciju tālāku izmantošanu:

NVA par to reputāciju ir ļoti [daudz] zemāks līmenis. Vienkārši ir tā, ka bieži neiedziļinās tanī problēmā. Še, iedod kaut ko tālāk. Piemēram, kad persona ar invaliditāti atnāk kā bezdarbnieks. Viņi nestrādā tā padziļināti. Mēs tam cilvēkam sakām, ja bezdarbnieks, ej reģistrējies, izmanto tos pakalpojumus. Viņš saka, kāda jēga iet, kad viņi tikai paņem to parakstu un viss. (NVO pārstāvis)

Kā rāda diskusija, tad ne tikai NVA, bet visā valstī trūkst speciālistu, kas profesionāli pārzinātu visus ar funkcionāliem traucējumiem un nodarbinātību saistītos jautājumus un varētu konsultēt gan personas ar invaliditāti, gan potenciālos darba devējus. Viens no veidiem, kā atrisināt problēmu, ir speciālista invaliditātes jautājumos nozīmēšana un sagatavošana katrā NVA filiālē, līdzīgi kā tas darbojas, piemēram, Norvēģijā. Ieteikums izvērst sadaļas noslēgumā.

⁶⁰¹ PKV (2012) NVA apmācību pasākumu novērtējums.

4.2.3. Informācijas pieejamība un sadarbība

“Pārmācītība” jeb personu ar invaliditāti regulāra atgriešanās profesionālās pilnveides un pārkvalifikācijas programmās ar dažādu apmācību saturu kombinācijā ar kopumā salīdzinoši vājo saikni ar darba tirgu ir problemātiska plānotā rezultāta sasniegšanas (nodarbinātības), bet arī plānošanas efektivitātes ziņā. Liela daļa apmācību tiek organizētas projektu veidā un tiek finansētas no ESF, SIF, atsevišķās ārvalstīs bāzētiem atbalsta fondiem u.c. No personas ar invaliditāti perspektīvas, informācija par projektiem ne vienmēr ir pieejama, saskaņota ar mērķgrupas vajadzībām un profesionālās izaugsmes plāniem. Jāpiemin, ka personas ar invaliditāti izvēlas apgūt profesionālās prasmes arī, lai socializētos, bez mērķa tās pielietot pēc apmācību noslēgšanās. No personas ar invaliditāti perspektīvas, nav secīga pakalpojuma (izņemot SIVA īstenotos pasākumus, par kuriem savukārt informācija ne vienmēr personai ir pieejama), kas sāktos ar profesionālās piemērotības noteikšanu, turpinātos ar saistošu un noderīgu apmācību apguvi un rezultētos nodarbinātībā.

Te nepieciešams izdalīt divas mērķa grupas, kurām pielāgojams atšķirīgs pakalpojuma dizains. Viena grupa ir jaunieši ar invaliditāti, kas atrodas izglītības sistēmā un nesaņem atbilstošu karjeras konsultāciju, taču ir salīdzinoši viegli atrodami un informējami par pakalpojumu. Otra mērķa grupa ir bezdarbnieki ar invaliditāti, kas šādu konsultāciju nav saņēmuši, bet, iespējams, izgājuši vienu vai vairākus “pieejamos” apmācības ciklus. Saskaņā ar SIVA pārstāvja vērtējumu par profesionālās piemērotības noteikšanas pakalpojuma popularitāti, salīdzinoši mazs skaits personu ar invaliditāti izmanto šo ceļu virzībai uz nodarbinātību, jo saņem informāciju par projekta veida apmācībām, kas, lai gan bieži ir tuvāk dzīvesvietai, ir neatbilstošākas personu nodarbinātības vēlmēm un iespējām.

4.2.4. Prakses vietas publiskajā pārvaldē

Šobrīd vairākas valsts un pašvaldību iestādes mēdz nodrošināt personas ar dažāda veida invaliditāti ar prakses vietām. Intervijās prakses vietas personām ar invaliditāti publiskajā pārvaldē tika vērtētas neviennozīmīgi, arī valsts iestāžu pārstāvju starpā, norādot, ka tās nedod iespēju saņemt darba vietu, kas personai ir nepieciešama.

Lai gan gadījumā, ja solis atsevišķa atbalsta pasākuma virzienā tiek sperts, vajadzētu apsvērt ētiskos riskus, kas varētu rasties no personu ar invaliditāti nodarbināšanas konkrētu laika posmu bez atalgojuma sniegšanas un bez tālākām nodarbinātības iespējām. No personu ar invaliditāti perspektīvas iniciatīva par prakses vietām publiskajā pārvaldē intervijās tika vērtēta atzinīgi. Tika izcelti iespējamie sociālo un profesionālo prasmju ieguvumi, it īpaši gadījumā, ja persona iepriekš vai ilglaicīgi nav bijusi nodarbināta. Lai gan šāda veida prakse drīzāk netiek asociēta ar ilgtermiņa nodarbinātības iespējām, atzinīgi tika vērtēts atbalsts prakses vietu atrašanās un prakses rezultātā iegūtā pieredze. Norādot uz informācijas trūkumu darba devējiem, prakses vietas tika skatītas kā izglītojošs, pieredzi sniedzošs pasākums darba devējiem, kas šī pasākuma dēļ, iespējams, nākotnē būs atvērtāki personu ar invaliditāti nodarbināšanai.

Ja mums ir garantētās [vietas], tad tas, protams, ir labi. (..) Nav jau obligāti tur darbā jāpaliek. (..) Es esmu no lauku novada, un prakses vietas atrast tur ir ļoti sarežģīti, (..) nav tik daudz to

prakses vietu piedāvājumā, un tad vēl plusā laikam drusku atbaida tas, ka cilvēks ar invaliditāti. (Persona ar invaliditāti)

Saskaņā ar SIVA 2015. gada pārskatu, Jūrmalas profesionālajā vidusskolā pārskata periodā prakses īstenojuši 149 studenti.⁶⁰² Publiskajos pārskatos šāda informācija nav minēta, taču intervijā tiek norādīts, ka profesionālās programmas absolvēšana rezultējās nodarbinātībā vien aptuveni trešdaļā gadījumu. Jāpiebilst, ka absolventu nodarbinātības rādītāji ievērojami atšķiras, ja tos aplūko, kā kritēriju izvēloties absolvēto mācību programmu, atsevišķām programmām uzrādot ievērojami labākus rezultātus, kas gan nemaina situāciju kopumā. Iemesli salīdzinoši zemaļam rādītājam ir kompleksi, taču tā kā šī atbalsta sistēma profesionālajā izglītībā personām ar invaliditāti vērtējama kā, iespējams, vajadzībām atbilstošākā Latvijā, jāsecina, ka iepriekšminētā apmācību cirkularitātes problēma ir aktuāla, pat pastāvot atbalstam prakses vietu atrašanā.

Tur ir jāsaprot tas mērķis, ar kuru viņš atnāk. Liela daļa atnāk ar mērķi pamācīties kaut ko. Ja ir runa par darba tirgu, daži nemaz netaisās tādā neko darīt. Šobrīd viņiem ir arī likumdošanā noteikts, ka atgriezties mācībām var pēc 2 vai 3 gadiem pēc beigšanas, attiecīgi citu programmu. (Profesionālās izglītības iestādes pārstāvis)

SIVA pārskatā (2016) tiek uzskaitīta virkne darba devēju, ar kuriem izveidojusies sadarbība prakses vietu nodrošināšanā personām ar invaliditāti. Prakses vietu sasaiste ar profesionālo izglītību ir vērtējama kā viens no nodarbinātību veicinošiem pasākumiem, jo tiek īstenots ar karjeras konsultanta atbalstu, ņemot vērā studiju programmu, ko persona apgūst. Jūrmalas profesionālās vidusskolas gadījumā karjeras konsultants darbojas kā mentors nodarbinātības jautājumos, izglītības apguves laikā sniedzot padomus CV sastādīšanā, sagatavojot personas darba intervijām, u.tml. Intervijā tiek minēts, ka gadu pēc absolvēšanas karjeras konsultants apseko programmas absolventus, nepieciešamības gadījumā sniedzot atbalstu iekārtošanai darbā.

4.2.5. Ieteikumi un secinājumi

1. Novērst pārrāvumu izglītības posmos. Vēsturisku iemeslu dēļ liela daļa bērnu ar invaliditāti apgūst pamatizglītību speciālās izglītības iestādēs, tādu programmu ietvaros, kas pēcāk ierobežo piekļuvi vidējai un vidējai profesionālai izglītībai un profesionālās ievirzes programmām. Nepieciešams radīt sistemātisku mehānismu, kas ļautu personām ar invaliditāti, kas absolvējušas speciālās izglītības iestādes, virzīties tālāk izglītības sistēmā. Iztrūkstošās zināšanas būtu iespējams apgūt, pielāgojot mācību programmas vakara un maiņu vidusskolās vai nodrošinot iespēju personai ar invaliditāti kārtot nepieciešamos pārbaudījumus eksternātā, iepriekš saņemot izglītības atbalsta personas uzraudzību individuālā mācību plāna īstenošanā. Ieteikums balstīts 4.2.1. apakšnodaļā.

2. Koordinēt apmācības un novērst segregētu nodarbinātību. Lai gan daļā valsts iestāžu, kuras administrē profesionālo un prasmju apmācību, ir noteikti preventīvi pasākumi, kas

⁶⁰² SIVA Publiskais gada pārskats 2015 (2016).

mazina iestādes mērķim neatbilstošu līdzekļu izmantošanu, savstarpēji pārklājošos un nesaistītu apmācību programmu piedāvājums personām ar invaliditāti joprojām ir izplatīts un vāji saistīts ar darba tirgus vajadzībām. Profesionālo un prasmju apmācības sistēmu personām ar invaliditāti nepieciešams koordinēt NVA filiāļu līmenī, apzinot vietējās vajadzības un tajās balstot apmācības un plānojot nepieciešamo atbalstu, pēc iespējas vairāk izmantojot vietējos resursus un pielāgojot tos personu ar invaliditāti vajadzībām. Koncentrējot apmācības Jūrmalas profesionālajā vidusskolā, pastāv risks to padarīt par segregētu izglītības iestādi, tomēr šajā skolā ir pieejams pielāgots atbalsts. Ieteikums balstīts 4.2.3. apakšnodaļā.

3. Izvērst profesionālās pamatizglītības programmas izglītojamajiem ar garīgās attīstības traucējumiem un profesionālās izglītības programmas personām ar vidēju un smagu invaliditāti reģionālās profesionālās izglītības iestādēs. Organizējot šādu iekļaujošu pasākumu, jāizvērtē cilvēku ar konkrētām prasmēm pārprodukcijas risks, gadījumā, ja pieejamas kļūst vien pāris programmas, kā arī risks sagatavot cilvēkus ar prasmēm, kas tālāk netiek izmantotas. Lai izvairītos no resursu zuduma, nodrošinot apmācības personām, kas pēcāk tiks nodarbinātas ar kvalifikāciju nesaistītos amatos vai specializētajās darbnīcās, jāpilnveido profesionālās izglītības sasaiste ar darba tirgu, veidojot sadarbības mehānismus ar ieinteresētiem darba devējiem. Ieteikums balstīts 4.2.2. un saistīts ar 4.5.4. apakšnodaļu.

4. Attīstīt profesionālās piemērotības noteikšanas pakalpojumu, lai tas sasniegtu vairāk personu ar invaliditāti, stiprinot reģionālo atbalsta punktu kapacitāti. Patlaban ir izstrādāta gan informācija, gan metodika personu informēšanai par pakalpojumu, taču tā dažādu iemeslu dēļ nesniedz mērķa grupu. Personu ar invaliditāti atbalsta persona – konsultants katrā NVA filiālē ļautu tieši uzrunāt mērķgrupu, pārzinot gan karjeras konsultācijas jautājumus, gan apmācības iespējas un strādājot ar darba devējiem. Savukārt informāciju par savu NVA konsultantu persona ar invaliditāti saņemtu jau VSAA filiālē, kārtojot ar invaliditāti saistītus dokumentus (NVA un VSAA sadarbība aprakstīta arī 4.4.1. apakšnodaļā un 4.4.8. apakšnodaļas 8. punktā).

Informācijas pieejamības un sadarbības jautājumi atklājās kā problemātiski lielākajā daļā interviju. Ņemot vērā profesionālās piemērotības noteikšanas specifiku (lielākais pakalpojumu saņēmumu personu skaits ir vecumā no 19 līdz 24 gadiem) iesakāms iekļaut iepriekš aprakstītajā potenciālajā kuratora atbalsta pasākumā jauniešu ar invaliditāti informēšanu par profesionālās piemērotības noteikšanas pasākumu.⁶⁰³ Ieteikums balstīts 4.2.2. apakšnodaļā.

4.3. Augstākā izglītība

Augstskolu likumā nav pieminētas personas ar invaliditāti vai speciālām izglītības vajadzībām, tomēr personām ar invaliditāti augstākajā izglītībā ir pieejami noteikti atbalsta pasākumi. Kā iespējams nozīmīgākais atbalsta pasākums jāmin valsts galvots studiju kredīts akreditētu mācību programmu apguvei, kā saņemšanai personai ar invaliditāti, sākot ar 2015. gada decembri, nav nepieciešams otrs galvotājs. Pēc mācību programmas absolvēšanas kredīts tiek

⁶⁰³ SIVA Publiskais gada pārskats 2015 (2016).

dzēsts.⁶⁰⁴ Šāda apmēra konstants finansiālais atbalsts nav pieejams citās 2.1. pētījumā aplūkotajās dalībvalstīs un palielina augstākās izglītības pieejamību. Tomēr, kā rāda intervijas, informācija par atbalstu ne vienmēr nonāk pie mērķgrupas:

Daudziem jau esmu sūtījusi [informāciju], jo daudzi nezina. (..) Es satiku vienu neredzīgu meiteni, Irinu, kura mācās (..) pašlaik, pirmajā kursā. Un man jau gandrīz automātiski jautājums, vai Tu maksā par studijām. Un tikai tāpēc, ka pieņemu, ka nezina. Jo, manuprāt, ir vienkārši fantastiski, ka valsts tā nāk pretī. Vienkārši bēdīgi, ka ir ļoti maz, kas izmanto. (Students ar invaliditāti)

No atsevišķiem fondiem pieejamas stipendijas augstākās izglītības apguvei. Uz personām ar invaliditāti augstākajā izglītībā attiecas asistenta pakalpojums pašvaldībā.

4.3.1. Informācijas un vides pieejamība

Augstākās izglītības pieejamību ietekmē arī citi faktori. Pirmkārt, profesionālās izglītības sadaļā plašāk aprakstītais pārrāvums izglītības sistēmā. Otrkārt, personām ar kustību traucējumiem mācību iestādes (kas bieži nozīmē arī mācību programmas) izvēli bieži ietekmē elementāras vides pieejamības esamība vai trūkums:

Sanāca tā, ka mēs dzīvojām pretī Stradiņa universitātei, un pārbaudot to pieejamību, viņa bija ļoti pieejama. (..) [Citur] ja es gribu tikt augšā uz labierīcībām, man atkal ir jāzvana dežurantam, lai man iedod lifta karti. Un man palaimēsies, ja tur būs tā atslēga labierīcību, ja nē, nu, tad žēl. Nu, tā kuriozi nedaudz citur ir. Tāpēc Stradiņus es izvēlos. Ļoti daudzi man pazīstami cilvēki ar invaliditāti [izvēlas RSU]. (Students ar invaliditāti)

Tiesībsargs sadarbībā ar NVO 2016. gadā ir veicis vides pieejamības apsekojumu augstākās izglītības iestādēs, taču apsekojuma rezultāti šobrīd nav publiski pieejami. Ņemot vērā vides pieejamības nozīmi augstākās izglītības iestādes izvēlē, šī vai līdzīga pētījuma rezultātus būtu nepieciešams padarīt viegli pieejamus gan personām ar invaliditāti, gan karjeras konsultantiem.

Treškārt, izglītības apguvi kavē augstskolu vadlīniju pasniedzēju darbam ar personām ar invaliditāti trūkums. Jāatzīmē, ka atsevišķās izglītības iestādēs šādas vadlīnijas ir pieejamas vai ir tapšanas stadijā, taču kopumā situācija nav apmierinoša. Lielākoties augstākās izglītības iestādēs nav atrunāti jautājumi par atbalsta materiālu sagatavošanu, prezentāciju pielāgošanu, lasāmo tekstu un ar tiem saistīto pārbaudījumu pieejamību, pasniedzēja sadarbību ar surdotulku utt.. Augstskolās nepieciešams radīt specifisku regulējumu, kas noteiktu pasniedzēju pienākumus un sadarbības veidus, un gadījumos, ja pasniedzējam jāiegulda papildu darbs (piemēram, tematiski atbilstošas, audiofailā konvertējamas literatūras meklēšana) šo darbu attiecīgi atalgotu. Situācija ir atkarīga no katra pasniedzēja izpratnes par ar invaliditāti saistītiem jautājumiem un saviem pienākumiem attiecībā uz izglītojamo vajadzībām. Lai nodrošinātu iespējami ātru personu ar invaliditāti situācijas uzlabošanu, IZM būtu nepieciešams uzrunāt izglītības iestādes šādu vadlīniju izstrādei līdz noteikta perioda beigām,

⁶⁰⁴ Ministru kabineta noteikumi Nr.220. "Kārtība, kādā tiek piešķirts, atmaksāts un dzēsts studiju kredīts un studējošā kredīts no kredītiestādes līdzekļiem ar valsts vārdā sniegtu galvojumu". [29.05.2001]

norādot situācijas, kuras vadlīnijās nepieciešams atrunāt.

Ceturtkārt, valsts šobrīd piedāvātie atbalsta pasākumi ne vienmēr ir pieejami norādītajā apjomā. Piemēram, teorētiski iespējams saņemt līdz 480 akadēmisko stundu ilgu surdotulka atbalstu mācību gada laikā, taču vairākas pētījumā iesaistītās puses norāda, ka surdotulku trūkuma dēļ personas ar dzirdes invaliditāti šo atbalstu saņem tikai daļā situāciju, kurās tas būtu nepieciešams. Augstākajā izglītībā aktuāla problēma ir tehnisko palīg līdzekļu nodrošinājums, pastāv problēmas gan ar to pieejamību (lai saņemtu palīg līdzekli nepieciešams gaidīt vairākus mēnešus), gan administratīvā un izglītības personāla izpratni par palīg līdzekļu nepieciešamību.

Stradiņa Universitātes koledžā, man liekas, viņam vajadzīga izziņa par to, ka viņš tur mācās un mācību procesam nepieciešams diktofors, lai mēs viņam kā palīg līdzekļus varam izsniegt, – un mācību iestāde atsakās šādu izziņu dot. Viņi dod, ka viņš tur mācās, bet viņi nedod izziņu par to, ka diktofors ir vajadzīgs. Man liekas, tā tāda birokrātiska kaut kāda. Ka viņi nevar novērtēt, ka viņam ir nepieciešams diktofors – ir jau it kā kaut kādas konkrētas lietas, bet tomēr joprojām ir pasniedzēji, kas aizliedz ierakstīt diktofonā lekcijas. (Students ar invaliditāti)

Šobrīd nav publiski pieejama apkopota informācija par pieejamiem atbalsta pasākumiem augstākajā izglītībā personām ar invaliditāti. Informācijas pieejamību nepieciešams uzlabot arī katrā izglītības iestādē, nodrošinot izglītības atbalsta personu (vai attiecīgi apmācot karjeras konsultantu), kurš varētu konsultēt studentus ar invaliditāti par vides pieejamības jautājumiem fakultātēs un kopmītnēs, iestādē piedāvātajiem atbalsta pasākumiem, iespējamajiem pielāgojumiem eksāmenos, un palīdzētu risināt nestandarta situācijas. Nepieciešamības gadījumā šī persona varētu konsultēt arī pasniedzējus. Tallinas Tehnoloģiju universitātē šis jautājums risināts, algojot bijušos studentus ar invaliditāti kā esošo studentu konsultantus, ko vērts pieminēt kā inovatīvu praksi, taču diskutabli, vai šāds risinājums ir efektīvākais gan resursu izlietojuma, gan informācijas pieejamības un kvalitātes ziņā.⁶⁰⁵

4.3.2. Rezultatīvie rādītāji

Augstākajā izglītībā nav sistemātiska atbalsta mehānisma vai speciālās izglītības programmas (datus būtu iespējams gūt par SIVA pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības programmu, kurā ir salīdzinoši liels studentu ar invaliditāti skaits); nav informācijas par personu ar invaliditāti skaitu izglītības iestādēs. Gadījumos, ja invaliditāte nav viegli pamanāma, personas ar invaliditāti bieži izvēlas par to neinformēt augstākās izglītības iestādi un tās personālu, baidoties no diskriminācijas, atšķirīgas attieksmes vai stereotipiem. Informācijas par invaliditāti trūkums augstskolām mēdz kaitēt pašiem studentiem ar invaliditāti, liedzot iespēju saņemt augstskolas administrētus atbalsta pasākumus gadījumos, kad tādi ir pieejami.

Kopumā intervijās norādīts, ka, līdzīgi kā citviet, arī augstākajā izglītībā šobrīd liela nozīme ir pašas personas ar invaliditāti neatlaidībai un iestādes darbinieku pretimnākšanai, piemēram, bibliotēkas nepieejamības gadījumā nodrošinot personu ar kustību traucējumiem ar piekļuvi atbilstošiem e-resursiem. Individuāli risinājumi nevar kalpot kā valstiska stratēģija, atbalsta

⁶⁰⁵ Fembek, M., et al. (2014). Zero project report 2014. International Study on the Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

mehānismus augstākās izglītības sistēmā nepieciešams pilnveidot, risinot augstākminētās problēmas.

Jo, es melotu, ja es teiktu, ka vienmēr viss ir bijis viegli. Tiešām melotu, un es negribu melot. Pat, ja tā ir anonīma intervija. Tas, ko es varu, tajā brīdī, kad es sāku pazaudēt [motivāciju] par spīti tam lieliskajam atbalstam, ko gan mani vecāki, gan NVO sniedza, bija brīdis, kad es gribēju pamest studijas. (Students ar invaliditāti)

4.3.3. Ieteikumi un secinājumi

1. Galvenais šķērslis augstākās izglītības ieguvē ir informācijas pieejamības trūkums. Personām ar invaliditāti trūkst informācijas par augstākās izglītības iestādēs esošajiem vides pielāgojumiem (lielākoties tā netiek apkopota arī katras iestādes ietvaros), nepieciešams vienuviet apkopot informāciju par pieejamiem atbalsta pasākumiem – piemēram, nezinot par valsts galvotā kredīta dzēšanu, daļa cilvēku pat nepiesakās studijām. Ieteikums balstīts 4.3.1. un 4.3.2. sadaļā.

2. Informācijas trūkst arī izglītības iestādēm un to personālam, nav pieejamas vadlīnijas darbam ar izglītojamajiem ar speciālām vajadzībām, cik ļoti un pēc kāda parauga nepieciešams pielāgot mācību materiālus un pārbaudījumus, kā arī sistēmas kā darbinieku par šo darbu atalgot. IZM būtu nepieciešams izstrādāt nosacījumus izglītības iestādēm šādu vadlīniju izstrādei, norādot situācijas, kuras vadlīnijās nepieciešams atrunāt. Ieteikums balstīts 4.3.1. un 4.3.2. sadaļā.

3. Izglītības iestādēs nepieciešams nodarbināt izglītības atbalsta personu, kas audzēkņiem un personālam sniegtu informāciju un konsultētu tos ar invaliditāti saistītu nestandarta situāciju risināšanā. Ieteikums balstīts 4.3.1. sadaļā.

4.4. Iekļaujoša nodarbinātība

Pamatnostādnes nodarbinātību skata gan kā vienlīdzīgu tiesību, gan sociālās iekļaušanas jautājumu. Attiecībā uz personām ar invaliditāti, pieejami sekojoši atbalsta pasākumi un veidi:

- Nodokļu atvieglojumi personām ar invaliditāti. Personām ar invaliditāti, kuras ir darba tiesiskajās attiecībās, piemērojami Ministru kabineta 1997.gada 8.aprīļa noteikumu Nr.138 „Noteikumi par iedzīvotāju ienākuma nodokļa papildu atvieglojumiem personām ar invaliditāti, politiski represētajām personām un nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem” 2.punktā noteiktie iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumi, proti, personai, kurai noteikta invaliditāte, ir tiesības uz nodokļa papildu atvieglojumu šādā apmērā:

persona ar I vai II invaliditātes grupu – 1848 *euro* gadā;

persona ar III invaliditātes grupu – 1440 *euro* gadā.

- Vienlīdzīgu tiesību princips (Darba likuma 7.pants), atšķirīgas attieksmes aizliegums (Darba likuma 29.pants), darba devēja uzteikuma aizliegums un ierobežojumi. Šī pētījuma ietvaros ir minēts tikai 109. panta 2. daļā minētais darba uzteikuma aizliegums.

- Subsidētās nodarbinātības pasākumi (atbalsta pasākumu uzskaitījumu

skatīt 5. pielikuma Latvijas datu modelī).

4.3. shēmā attēlotas atbalsta pasākuma sniegšanā iesaistītās organizācijas un to funkcijas.

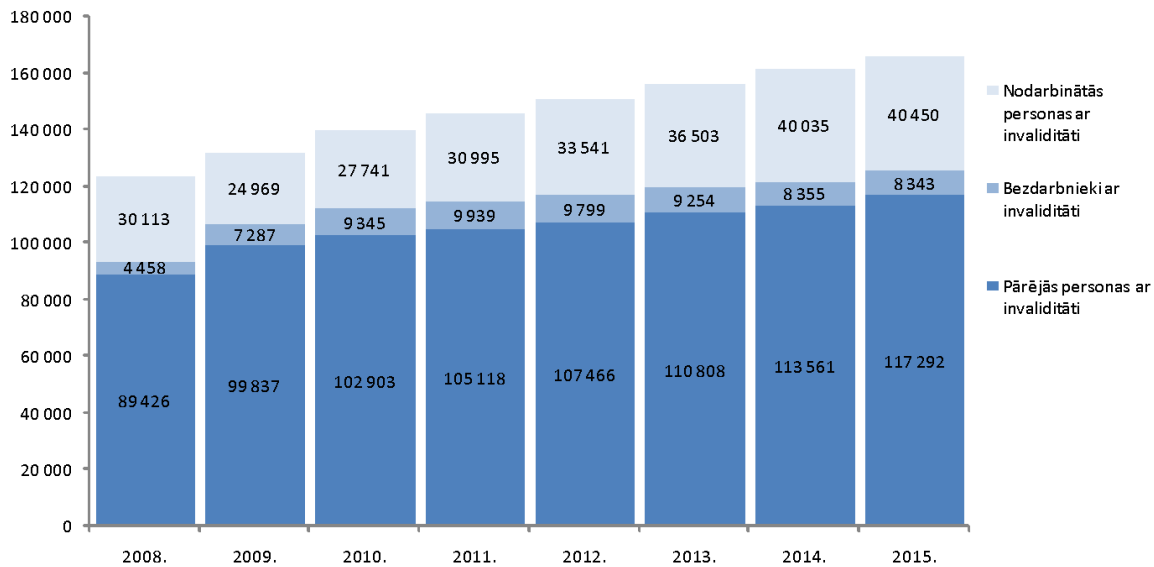

4.3. shēma. Nodarbinātības atbalsta pasākumos iesaistītās puses un to funkcijas.

Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (2013) kā problēmu personu ar invaliditāti nodarbinātībai, pirmkārt, skata informācijas trūkumu un sabiedrības stereotipus (12.lpp). Otrkārt, kā problēma tiek minēta darba devēju neieinteresētība nodarbināt personas ar invaliditāti, pārmetot nespēju meklēt risinājumus – pārcelšanu atbilstošā darbā vai vides pielāgošanu, kā arī informētības trūkumu par valsts atbalstu (12 – 13.lpp). Treškārt, šķēršļi saistīti ar izglītības un, īpaši, profesionālās izglītības kvalitāti, kas kavē iegūt konkurētspējīgu profesiju (12. – 13.lpp). Ceturtkārt, speciālā izglītība un vāji organizētā sagatavošana pārejai uz darba tirgu nesagatavo jauniešus patstāvīgai dzīvei (9 – 13.lpp). Kā vājš posms konstatēta arī karjeras orientācija.

Kā darbības virzieni paredzēta subsidētās nodarbinātības uzlabošana, sociālā uzņēmējdarbība, sociālās uzņēmējdarbības ieviešanas izvērtēšana, ienākuma nodokļa atvieglojumu palielināšana, kā arī atbalsta pasākumu diferencēšana. Saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādņu 2014. – 2020. gadam īstenošanas plānu (2015 – 2017), aktivitātes virzītas subsidēto darba vietu veidošanai, atbalstam sociālai uzņēmējdarbībai, sertifikācijai profesionālajā izglītībā personām ar garīga rakstura traucējumiem. Ienākuma nodokļa atvieglojuma palielināšanu nav izdevies ieviest. Savukārt jautājumu par atbalsta pasākumu diferencēšanu aizstājis izvērtējums par kvotu sistēmas ieviešanu (2.3.1. pasākums).

Kopš Pamatnostādņu (2013) pieņemšanas nav vērojamas būtiskas izmaiņas personas ar invaliditāti nodarbinātības struktūrā. Tomēr līdz ar bezdarba samazināšanos palielinās nodarbināto personu ar invaliditāti skaits, turpinot pēckrīzes tendenci. Pieaug personu ar invaliditāti absolūtais skaits, bet reģistrēšanās bezdarbnieka statusam krītas. Kopumā izdalāmas divas mērķa grupas – reģistrētie bezdarbnieki un personas ar invaliditāti, kuras aktīvi nemeklē darbu. Pašreizējie pasākumi ir vērsti uz pirmo mērķa grupu, bet otrā tiek uzrunāta netieši – motivējot paaugstināt ienākumus, piemēram, ar ienākuma nodokļa atvieglojumiem.

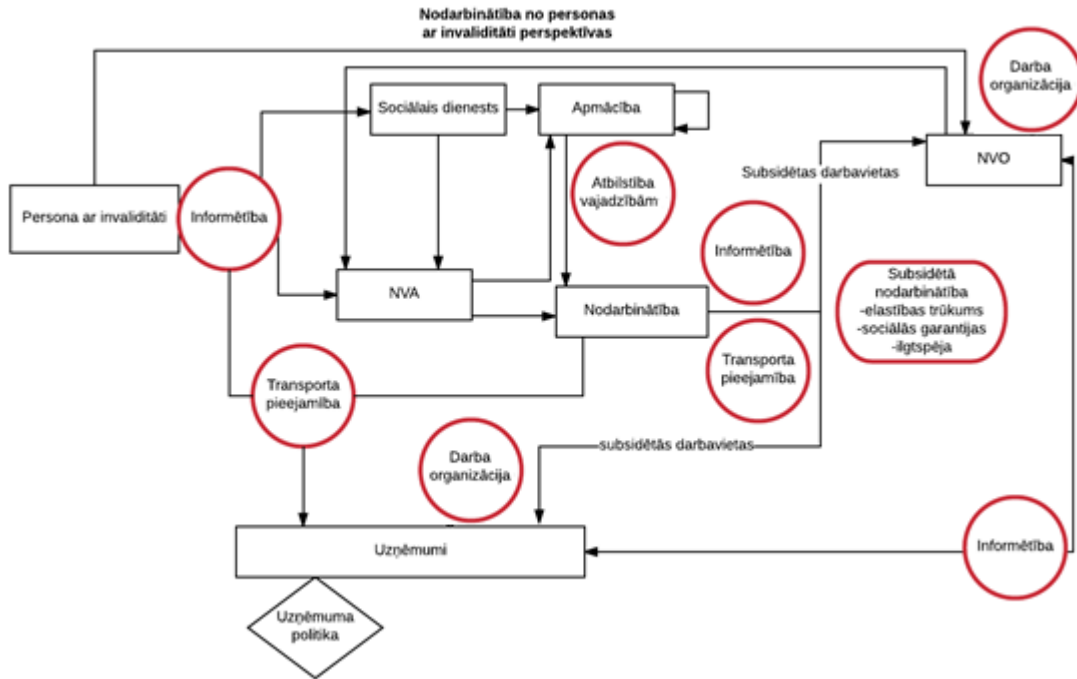
4.1. Attēls. Personu ar invaliditāti nodarbinātība. Avots: Kompilēta informācija ⁶⁰⁶

4.4.1. Rīcībpolitikas īstenošana

Šis pētījums analizē iekļaujošas nodarbinātības politikas veidošanu no mērķgrupas perspektīvas, pievēršoties mērķu īstenošanas procesam un šķēršļiem un risinājumiem tajā. Atradnes apkopotas 4.4. shēmā, kas iegūta interviju rezultātā un aprobēta politikas dalībnieku diskusijā.

⁶⁰⁶ Dati par nodarbināto personu ar invaliditāti skaitu un personu ar invaliditāti kopskaitu: Cilvēku ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas aktualitātes Latvijā. Labklājības ministrijas prezentācija konferencē Konference "Personu ar invaliditāti rehabilitācijas un nodarbinātības iespējas un izaicinājumi Latvijā un Eiropā", 17.06.2016. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/news/id/7208> [skatīts 02.02.2017]

Dati par bezdarbnieku ar invaliditāti skaitu: Pārskats par bezdarba situāciju valstī. (2016) Nodarbinātības valsts aģentūra. Pieejams: http://nva.gov.lv/docs/28_572adb7445b2e0.09065967.pdf [skatīts 02.02.2017.]

4.4. shēma. Nodarbinātība no personas ar invaliditāti perspektīvas.

Persona ar invaliditāti darbu var atrast pati, konsultējoties ar NVO, sociālo dienestu, kā arī vairāki uzņēmumi īsteno personu ar invaliditāti nodarbinātības politiku. Šobrīd galvenais valsts atbalsta mehānisms personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanai ir NVA pakalpojumi; NVA administrē subsidiēto darba vietu izveidi un novirza personu uz apmācības pasākumiem, ja tādi nepieciešami. Apmācība sīkāk analizēta šī pētījuma profesionālās izglītības sadaļā.

Viens no šķēršļiem nodarbinātībai personai ar invaliditāti ir transporta pieejamība, lai nokļūtu darbavietā. Transporta kompensācijas saņem personas ar attiecīgu VDEĀVK atzinumu, kā arī pašvaldības var noteikt savus kritērijus atbalstam. Persona var pieteikties arī reģionālās mobilitātes atbalsta pasākumam "Darbs Latvijā", kas kompensē mobilitātes izdevumus 4 mēnešus. Vienlaikus jautājums ir saistīts ar transporta pielāgotību personas īpašajām vajadzībām, kursēšanas laikiem un darbavietas attālumu. Šo problēmu vismaz daļēji atrisina pasākumā iekļautā iespēja iegūt finansējumu dzīvesvietas irēšanai darba vietas tuvumā. Taču arī šo pasākumu ierobežo zemais apkārtējās vides pielāgotības līmenis, kur atrast dzīvesvietu darbavietas tuvumā, kura būtu pielāgota cilvēkam ar invaliditāti var būt sarežģīti. Transporta jautājumiem un kompensācijām jābūt iekļautām, plānojot un piedāvājot nodarbinātības iespējas personām ar invaliditāti.

Kā šķērslis minēta arī darba organizācija uzņēmumos, iztrūkstot nepilna laika un elastīga darba laika iespējām tām personām ar invaliditāti, kurām veselība neļauj strādāt pilnu laiku.

Pirmais lielais šķērslis, kas, saskaņā ar pētījuma dalībnieku domām, kavē personu ar invaliditāti nodarbinātību, ir informācijas trūkums. Intervijās, politikas dokumentos un pētījumos iegūtie dati liecina, ka informācijas trūkums ir akūta un ilgstoša problēma, kura pastāv vairākos nodarbinātības sistēmas līmeņos, kur par informācijas trūkumu sūdzas gan personas ar

invaliditāti pašas, gan arī procesā iesaistītās institūcijas un darba devēji. Kamēr personas ar invaliditāti galvenokārt uzsvēra informācijas trūkumu par pieejamajiem atbalsta pasākumiem un neziņu par vietām, kur meklēt informāciju, intervētie darba devēji savukārt visbiežāk intervijās nebija spējīgi nosaukt, kāds ir pieejamais valsts atbalsts, un aprakstīt tā iegūšanas ceļu. Tikmēr valsts iestāžu darbinieki kritizēja pastāvošo kārtību, kurā pasākumi tiek finansēti projektu veidā un veido konkurenci starp valsts un pašvaldības institūcijām, kas traucē informācijas apriti.

Analizējot informācijas un sadarbības plūsmu, tās centrā ir NVA reģionālās filiāles, kuru pienākums ir regulāri informēt sava apgabala darba devējus un darba meklētājus par saviem pakalpojumiem, tai skaitā personām ar invaliditāti. Neviena no intervētajiem darba devējiem nebija saņēmis konsultāciju vai ticis ar NVA pārstāvjiem, kā arī nevarēja nosaukt kontaktpersonu NVA, lai arī mērķtiecīgi nodarbināja personas ar invaliditāti. NVA ir izveidojusi mājas lapu, kurā vesela sadaļa veltīta darba devējiem. Tajā informācija sakārtota atbilstoši pasākumiem, bet kontakti izvietoti, vadoties no filiāles struktūras loģikas – projektu un pasākumu apkalpošanas, nevis uzņēmumu iespējamo vajadzības un intereses loģikas. Ir pieejams arī vienots informatīvais tālrunis gan klientiem, gan uzņēmējiem. Personām ar invaliditāti pieejama mērķētāka informācija, kur uzskaitīti pieejamie pakalpojumi, taču trūkst informācijas par kontaktpersonām, kas varētu konsultēt par šiem jautājumiem tieši personas ar invaliditāti, nevis par konkrētu projektu. Efektīvāka sadarbība veidojas, ja NVA piedāvā konsultantu invaliditātes jautājumos, kurš pārzina ar invaliditāti saistītos specifiku, nodarbinātības un apmācības situāciju reģionā un var konsultēt gan bezdarbniekus, gan potenciālos darba devējus. Uzkrājot pieredzi un izvērtējot atbalstu, iespējams atrast efektīvākus veidus atbalstam.

Tāpat kā problemātiska iezīmējās sadarbība starp valsts un pašvaldības institūcijām, kas iesaistītas nodarbinātības veicināšanā, un arī šeit kā viena no galvenajām problēmām tika minēta informācijas apmaiņas kvalitāte. Šķiet, apmaiņa ar datiem ir regulēta, bet kopēja plānošana, atgriezeniskās saites veidošana par pasākumiem nenotiek efektīvi, piemēram:

Es neteikšu pat, ka mums ir sadarbība. Nē, mums ir sadarbība ar Nodarbinātības valsts aģentūru, protams. Tas mums ir. Mums ir līgums ar Nodarbinātības valsts aģentūru, sadarbības līgums. Mēs sniedzam viņiem datus, viņi sniedz mums un mūs informē par saviem pakalpojumiem un mēs par saviem. Tāda veida līgums mums ir, bet nu, kā piemērs nesadarbībai nupat kā, decembra vidū. Labklājības ministrija organizēja diskusiju tieši par ilgstošiem bezdarbniekiem ar invaliditāti. Un tas viens no maniem jautājumiem bija, vai tur gatavojās iepirkums un tā. Mans jautājums bija, vai šeit ir paredzēta kaut kāda sadarbība ar pašvaldībām, uz ko bija strupa un ātra atbilde nē, ka ar pašvaldībām sadarbība nav plānota. (Pašvaldības pārstāvis)

Ir atrodami pozitīvi piemēri, kur kāda valsts iestāde mērķtiecīgi nodrošina prakses vietas personām ar invaliditāti. Prakses vietas ir atvērtas jebkurai personai, bet tieši personu ar invaliditāti nonākšana šajā iestādē bija saistīta ar sadarbību starp iestādi un SIVA, balstoties personīgos kontaktos.

Sadarbības trūkums var kļūt par šķērslī nodarbinātības veicināšanai, pašvaldībām un NVO

pašām piesaistot līdzekļus un organizējot nodarbinātību veicinošus pasākumus, kas dublē jau pastāvošus pasākumus – NVA konsultācijas vai apmācības, piemēram, personu nenosūtot uz NVA, bet iesaistot pašas NVO vai pašvaldības organizētos pasākumos, piemēram, apmācībās.

Sadarbības un veiksmīgas informācijas aprites trūkums noved pie situācijas, kurā darba devēji izvēlas neiesaistīties valsts īstenotajās atbalsta sistēmās, veidojot paši savu pieeju tam, kā piesaistīt personas ar invaliditāti kā potenciālu darbaspēku. Tas savukārt tālāk padziļina jau pastāvošo problēmu, kuru iezīmēja NVA pārstāvji – personas ar invaliditāti bieži pat neuzskata NVA par iestādi, kurā vērsties, ja nepieciešama palīdzība attiecībā uz nodarbinātību, tādējādi nesaņemot informāciju par pieejamiem atbalsta pasākumiem.

Gan pašvaldību, gan uzņēmumu pārstāvji minēja plašsaziņas līdzekļus kā veiksmīgu formu darba devēju un darba ņēmēju informēšanai. Viens no uzņēmuma, kurš neilgi pirms intervijas bija sācis īstenot personu ar invaliditāti nodarbināšanu, pārstāvjiem norādīja, ka, tieši ieraugot personu ar invaliditāti televīzijas šovā, iestādes darbinieki pirmoreiz aizdomājušies par personu ar invaliditāti nodarbinātību:

Es sapratu, ka iepriekšējos gadus arī nekas tāds nav bijis. Neviens nav uzrunāts, jo kolēģi, lai cik smieklīgi tas neizklausītos, kolēģi runāja par to, ka, ieraugot šovā Mārtiņu Oliņu, bija doma, ka mums kaut kas arī nu tāds, varbūt būtu kā Mārtiņš darbā jāpaņem. Nu pēc šova. (Darba devējs)

Tāpat darba devēji kā iespējamo saskares punktu, starp uzņēmējdarbību un valsti minēja VID, norādot, ka VID dati varētu tikt izmantoti, lai identificētu uzņēmumus, kuri jau nodarbina personas ar invaliditāti un šos uzņēmumus tad informēt par pieejamo valsts atbalstu. Tomēr jāņem vērā, ka darbiniekam nav pienākuma izpaust darba devējam informāciju par veselības stāvokli. VDEĀVK ir minēts kā agrāk būtiska vieta personu ar invaliditāti informēšanai par atbalstu, taču iestādes loma ir mazinājusies attālinātā pakalpojuma ieviešanas un funkciju sašaurināšanas dēļ. Tādējādi, atvieglojot personu ar invaliditāti ikdienu, ir zaudēts būtisks atbalsta punkts, kurā persona ar invaliditāti varēja iegūt informāciju par valsts sniegtajiem atbalsta pasākumiem. Kā viens no iespējamiem punktiem, kurš turpmāk varētu veikt šo funkciju diskusijā tika pieminēta VSAA, norādot, uz šīs institūcijas būtisko lomu personu ar invaliditāti ikdienā. Ņemot vērā VSAA darba specifiku, būtu vēlams, ka informatīvo materiālu apkopojumu izstrādātu NVA, un VSAA darbinieku uzdevums būtu saviem klientiem šo informāciju nodot, tādējādi joprojām atstājot izvēli par atbalstu personu pašu rokās, un minimāli palielinot VSAA darbinieku noslodzi, vienlaikus nodrošinot iespējami visaptverošu personu ar invaliditāti informēšanu.

Analizējot izpratnes informācijas trūkuma saturu dziļāk, konstatējami vairāki aspekti:

- 1) trūkst vadlīniju par dažādu invaliditātes veidu un smagumam atbilstošu piedāvājuma un pakalpojuma klāstu jeb mērķgrupa netiek profilēta atbilstoši saglabāto darbaspēju veidam. Vienīgā grupa, kuras vajadzības un iespējas tiek izdalītas gan dokumentos, gan intervijās ir personas ar garīga rakstura traucējumiem;
- 2) trūkst koordinatoru darbam ar personām ar invaliditāti, kas būtu kā tilts starp valsts politikas plānotājiem, pašvaldībām, bezdarbniekiem ar invaliditāti un darba

devējiem, sniedzot konsultācijas iespējami tuvu mērķgrupai. Šīs kontaktpersonas galvenais uzdevums būtu nodrošināt, ka visām iesaistītajām pusēm būtu pieejama persona, kura būtu kompetenta izteikties par pieejamajiem pasākumiem vairāk kā viena projekta vai iestādes ietvaros. Koordinatora darbs būtu drīzāks konsultatīvs, sniedzot informāciju par pieejamo atbalstu, taču vienlaikus nodrošinot, ka iesaistītās puses iespējami operatīvi var rast risinājumu savai problēmai, nepieciešamības gadījumā palīdzot dibināt kontaktus starp, piemēram, pašvaldībām un darba devējiem. Lai arī bezdarbnieku ar invaliditāti noteikšana kā vienai no prioritārām grupām ir starptautiska prakse, tomēr jāņem vērā situācija, ka Latvijā tas ir jauns rīcībpolitikas virziens un nav izveidojušās ciešas sadarbības saiknes un labā prakse. Šādu koordinatoru, piemēram, varētu ieviest NVA filiālēs vai SIVA un tās četros atbalsta punktos, kuros jau tiek veikta profesionālās piemērotības noteikšana, notiek konsultācijas ar speciālistiem, kā arī prakses un darba vietas apzināšana. Apmācot NVA darbiniekus un specifisku konsultāciju gadījumā piesaistot SIVA speciālistus, izdotos nodrošināt informācijas plūsmu posmos, kur tās aprīte ir neefektīva.

4.4.2. Subsidētā darba vieta

Pakalpojums pastāv jau 12 gadus un arī tiek finansēts no Eiropas Savienības fondiem. Patlaban personas ar invaliditāti var kvalificēties “Pasākumam noteiktām personu grupām” vai Jauniešu garantijas pasākumam „Subsidētās nodarbinātības pasākumi jauniešiem bezdarbniekiem”, kuru ietvaros persona ar invaliditāti var kvalificēties kā persona ar invaliditāti vai nelabvēlīgākā situācijā esošais bezdarbnieks, tostarp ilgstošo bezdarbnieku mērķgrupā vai arī kā jauniešu bezdarbnieks.⁶⁰⁷

Pakalpojumu personām ar invaliditāti veido:

- 1) ikmēneša darba algas dotācija;
- 2) segtas arī valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, ja subsidētās darba vietas izveidotājs ir biedrība vai nodibinājums, kura darbības mērķis ir atbalsta sniegšana personām ar invaliditāti;
- 3) ikmēneša darba algas dotācija darba vadītājiem;
- 4) vienreizēja dotācija darba vietas pielāgošanai, atbilstīgi ergoterapeita atzinumam (711 eiro ierobežojums);

⁶⁰⁷ “Darbam nepieciešamo iemaņu attīstība nevalstiskajā sektorā” (ESF projekts “Jauniešu garantijas”, kurā mērķa grupa ir jaunieši bezdarbnieki) vai aktīvais nodarbinātības pasākums “Pasākums noteiktām personu grupām (ESF projekts “Subsidētās darbvietas bezdarbniekiem)””. Pirmajā pasākumā darba devējs ir NVO, taču noslēgtie līgumi nav uzskatāmi par darba līgumiem un tiek maksāta ikmēneša stipendija 90 eiro apmērā. Otrajā pasākumā darba devēji ir komersanti, pašnodarbinātas personas, arī biedrības un nodibinājumi; šie darba devēji ar bezdarbnieku ar invaliditāti slēdz darba līgumu un no NVA saņem darba algas dotāciju, kura nav lielāka par pusotru valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmēru vai ir valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmērā, ja bezdarbniekus plānots nodarbināt mazkvalificētos darbos (vienkāršo profesiju darbi atbilstoši Profesiju klasifikatora devītajai pamatgrupai).

- 5) surdotulku, asistentu, ergoterapeitu un citu speciālistu pakalpojumu izmaksu noseģšana;
- 6) izdevumu segšana par veselības pārbaudēm, ja tās nepieciešamas darba veikšanai.

Papildus, bezdarbniekiem ar garīga rakstura traucējumiem tiek nodrošināts atbalsta personas pakalpojums 12 mēnešu garumā. Tāpat bezdarbnieks var pretendēt uz atbalstu reģionālajai mobilitātei, ceļa vai īres izdevumu segšanai pirmajos četros iesaistes mēnešos.

Tiesībsarga aptaujā personu ar invaliditāti vidū (2015) subsidētās darba vietas aizņem trešo vietu uzlabojumu sarakstā (30%) aiz veselības aprūpes (50–55%) un pabalstu sistēmas (48–57%). Salīdzinot ar citiem atbalsta pakalpojumiem, nav vērojama būtiska atšķirība starp pilsētu un novadu pašvaldībām. Tikai 30% no Latvijas pašvaldībām sniedz atbalstu personu ar invaliditāti nodarbinātībai, biežāk saistībā ar NVA pasākumiem (tiesībsargs, 2014).

Mērķa grupa

Subsidētā nodarbinātība kā atbalsta pasākums ir mērķēta uz nelabvēlīgākā situācijā esošiem bezdarbniekiem, arī ilgstošiem bezdarbniekiem, atvieglojot un motivējot viņu ienākšanu darba tirgū. Invaliditāte gan rada nelabvēlīgāku situāciju personām, kas vēlas būt nodarbinātas un aktīvi meklē darbu, gan tām, kas darbu aktīvi nemeklē. Kā rāda starptautiskā pieredze, šīs ir atšķirīgas mērķa grupas un subsidēta nodarbinātība parasti ir vērsta uz motivācijas veicināšanu un darba pieredzes veidošanu, aktivizējot bezdarbnieku. Kā norāda PKV pētījums (2012:27), analizējot nodarbinātības atbalsta pasākumus Latvijā, nepieciešams profilēt bezdarbniekus, “nodrošinot situāciju, kad personas, kuru primārais mērķis apmācību pasākumos ir nevis zināšanu un prasmju apguve, bet gan stipendija un socializācija, nesāņem profesionālās un neformālās izglītības pasākumus, tomēr aktīvāk tiek virzīti uz KPP [konkurētspējas paaugstināšanas] pasākumiem”.

Interviju materiāls liecina, ka pasākumā joprojām piedalās abas grupas. Par t.s. nemotivētajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti pētījuma dalībnieki parasti runā teorētiski, balstoties datos:

Ja mēs skatāmies uz vecāku paaudzi un arī pirms desmit gadiem vēl veidojot subsidētas darba vietas un piedāvājot invalīdiem darba vietas, tad arī no vecākas paaudzes viņi kam tādām dzīvēm nemaz nav gatavojušies, un arī no viņu puses ir tāda liela inerce. (Valsts iestādes pārstāvis)

Ne visas nenodarbinātās personas ar invaliditāti NVA reģistrējas kā bezdarbnieki un kvalificējas atbalsta pasākumiem (skat. 4.1. attēlu).

Bezdarbnieku ar invaliditāti skaits kopš 2010. gada nedaudz pieaug līdz ar personu ar invaliditāti skaita pieaugumu, tomēr šīs grupas vidū ir konstatējama rotācija – 2016. gada martā starp 8989 bezdarbniekiem ar invaliditāti 52,4% bija ilgstošie bezdarbnieki (respektīvi, tie, kam šis statuss ir gadu vai ilgāk), savukārt pārējie bija reģistrējušies pēdējā gada laikā⁶⁰⁸.

Pēc VSAA sniegtajiem datiem par personām ar invaliditāti, kuras ir sociālās apdrošināšanas un sociālo pakalpojumu saņēmējas, nodarbināto personu skaits ar I invaliditātes grupu ir 1 641 jeb

⁶⁰⁸ Pārskats par bezdarba situāciju valstī. (2016) Nodarbinātības valsts aģentūra.

7%, ar II invaliditātes grupu – 15 089 jeb 19% un ar III invaliditātes grupu – 24 182 jeb 40%⁶⁰⁹. Tas norāda uz problemātiku personu ar invaliditāti nodarbinātības nodrošināšanā, liekot vaicāt par pamatcēloni esošajai situācijai – vai zemais nodarbinātības līmenis ir saistīts ar motivācijas trūkumu iesaistīties darba tirgū, primārajiem iztikas līdzekļiem veidojoties no pabalstiem, vai drīzāk tā ir nespēja iekļauties izglītības sistēmā, kas ļautu paplašināt un pilnveidot darba iespējas un attiecīgi iekļauties darba tirgū. Eiropas valstu pieredze rāda, ka pirmās grupas motivēšanai nepieciešams saslēgt pabalsta sistēmu ar nodarbinātības nosacījumu personām, kurām ir saglabājusies darbaspēja. Intervijās šis jautājums netika skarts.

Runājot par pasākuma īstenošanu, tiek minēta tikai “motivētā” pasākuma saņēmēju grupa. Gan valsts institūciju, gan NVO pārstāvji atzīmē, ka subsidētās darba vietas nereti paliek vienīgā nodarbinātības iespēja:

Skaidrs, ka nereti ir tādi gadījumi, kad izveidota darbavieta un tiek paņemts bezdarbnieks, kurš tikko ir reģistrējies – bezdarbnieks ar invaliditāti, kurš atbilst mērķa grupai. Viņš patiesībā ir atnācis, jo zinājis, ka viņu tajā darba vietā paņems. Viņš tos divus gadus nostrādā un pēc tam, iespējams gaida savu nākamo kārtu. Problēma, ar ko mēs saskaramies, ka mums ir salīdzinoši grūti nodrošināt šo cilvēku ilgstošu turpmāku nodarbināšanu. (Valsts iestādes pārstāvis)

To apstiprina arī pakalpojuma saņēmēji, norādot uz darbam motivētu personu loku, kuriem darba tirgus principā nav pieejams:

Es skaitījos jā, bet nu tas uzreiz bija tā, ka es pieteicos tam projektam, es zināju, uz kuriem es iešu, bet es zināju, ka tie būs tikai tie seši mēneši. Neviena mani laukos neņems darbā. Nav tur vajadzīgs tajā biedrībā vēl viens cilvēks, kurš strādātu. Nevienam tur negribēs maksāt algu. Jā, es tur piedalījos, bet es zināju pašā sākumā, ka es tur nepalikšu uz darbu noteikti. (Subsidētās nodarbinātības pakalpojuma izmantotājs)

Pasākuma atbilstība mērķa grupas vajadzībām

Intervijās arī netieši tiek minēts, ka nav visaptveroša priekšstata par bezdarbnieku ar invaliditāti vajadzībām un atbilstošu darbu. Piemēram, šāda neizpratne ir par neredzīgām vai nedzirdīgām personām piemērotu darbu. Informācija par darba piemērotību konkrētiem traucējumu veidiem un darba organizāciju, kompensējot nespēju, trūkst gan valsts institūcijai, izveidojot pakalpojumu, gan darba devējiem, nodrošinot darba vietu. Piemēram, diskusijā tika minēts gadījums, kur lielveikalu ķēde meklēja informāciju par darba vietas iekārtošanu nedzirdīgai kasierai. Veidojot pakalpojumu, invaliditāte tiek kompensēta ar atbalsta pasākumu, tomēr princips paliek teorētisks, kamēr pasākuma uzbūve ir universāla:

Tā problēma ir ar to, ka visiem šī dotācija ir vienāda. Tas nozīmē, ka darba devējam ir lielāka motivācija pieņemt tos, kam ir mazāka smaguma invaliditāte. Un tie, kam tiešām viņa ir nopietna, tad viņi vienkārši, ļoti sarežģīti tad ir. Šie cilvēki neiesaista tā, kā mēs to vēlētos darba tirgū. Tas, kas ir jautājums tur liels, kā šo diferenciāciju taisīt. Jo ir tā, ka atsevišķas nevalstiskās organizācijas, un tā droši vien arī ir, uzskata, ka ir arī trešajā grupā, piemēram, minēšu, man liekas, redzes invaliditāte, vai ne? Vai dzirde, kuriem ir trešā grupa, bet faktiski,

⁶⁰⁹ “Pētījums par starptautisko praksi personu ar invaliditāti atbalsta sistēmu jomā” iepirkuma identifikācijas nr.lrlm2016/28-3-03/04esf nolikums, 12. lpp.

Ļoti nopietna ietekme uz darba tirgus iespējām. (Valsts iestādes pārstāvis)

Pakalpojums veidots, lai darba devējam kompensētu izdevumus, kas varētu rasties, pieņemot darbā personu ar invaliditāti, kurai bijis pārtraukums nodarbinātībā, kura jāapmāca un kurai varētu būt kādi ierobežojumi darba veikšanai, salīdzinot ar citiem darbiniekiem. Uz to norāda arī Valsts iestādes pārstāvis intervijā, norādot, ka pakalpojums mērķēts, lai kompensētu darba devējus, bet nav mērķēts uz nodarbināmās personas faktiskajām vajadzībām. Ne vienmēr personai ir nepieciešams kāds īpašs pielāgojums, piemēram, personai ar mazu darbaspēju zudumu. Patlaban netiek diferencētas jeb profilētas dažādas mērķgrupas personu ar invaliditāti vidū. Kā piemēru veiksmīgai personu ar invaliditāti pieejamo pasākumu profilēšanai var minēt Pēcpievienošanas lauku atbalsta projektu⁶¹⁰ Polijā, kura pamatā ir ideja, ka nepieciešams kopienai pašai ļaut pieņemt lēmumus par nepieciešamā atbalsta veidu. Tādējādi cilvēki no dažādām iesaistītajām mērķgrupām vietējā līmenī īstenoja pasākumus, kuri palīdzēja risināt tieši šo mērķgrupu vajadzības. Tam sekoja aktīva pašvaldību darbība, kuras, balstoties īstenojamajos pasākumos, nodrošināja pakalpojumu sniegšanas turpināšanos, algojot vietējās NVO. Šis piemērs ilustrē nepieciešamību atbalsta pasākumu izveidē iesaistīt mērķgrupas jēgpilnā veidā, tādējādi nodrošinot gan to, ka izveidotie atbalsta pasākumi būs tai noderīgi, gan veicinot mērķgrupas dalību šajos pasākumos.

Tā kā personas ar invaliditāti subsidēto darba vietu bieži izmanto kā vienīgo nodarbinātības iespēju, apzinoties, ka pēc šī perioda beigām darba vietu nebūs iespējams atrast, tad aktuālas ir sociālās garantijas pēc perioda beigām:

Mans priekšlikums varbūt par to bezdarbnieka statusu tajā brīdī, kad viņš ir subsidētā darba vietā, darbā neatkarīgi, kāds laika posms, ja arī ir tikai gads. Ka tas cilvēks, kurš ir nostrādājis divus gadus, varētu pretendēt uz to bezdarbnieka pabalstu. Kāda jēga tām [sociālās apdrošināšanas] nomaksām? Ir jau jēga noteikti, bet jautājums ir tajā brīdī, ja es neatrodu darbu, divi gadi nostrādāti, it kā. Uz bezdarbnieka pabalstu pretendēt es nevaru, neviens mani nepaņem, aizvelku līdz tai pensijai pēkšņi, vai tās iemaksas tiek ņemtas vērā? (Subsidētās nodarbinātības izmantotājs)

Persona ar invaliditāti, nesaņemot ne darba iespēju, ne bezdarbnieka pabalstu pēc subsidētās darba vietas pasākuma beigām, nonāk neapskaužamā situācijā, tas veicina aizvainojuma rašanos un var kavēt vēlēšanos iesaistīties citos atbalsta pasākumos. Bezdarbnieka pabalsts, pirmkārt, ir nozīmīgs, lai nodrošinātu dzīves kvalitātes krasu nepasliktināšanos pēc subsidētās nodarbinātības perioda beigām un darba vietas zaudēšanas (personai atkal jāmacās iztikt ar daudz mazāku pieejamo līdzekļu apjomu, kas var būt īpaši grūti, ja darbavietas dēļ īstenojas nozīmīgas dzīvesveida pārmaiņas, piemēram, mainīta dzīvesvieta, vai uz nomaksu iegādāts transportlīdzeklis nokļūšanai uz darbu).

Personu ar invaliditāti dalībai darba tirgū var atvieglot arī citi nosacījumi – nepilna laika darbs ir būtisks pielāgojums. Uz šo kā problemātisku apstākli norāda arī SIVA pētījums “Darba

⁶¹⁰ The World Bank, (2014). Toward greater social inclusion in Poland. A qualitative assesment in three regions. Pieejams: <http://documents.worldbank.org/curated/en/572171468297309587/pdf/879930REPLACEM085208B000PUBLI000ACS.pdf> [skatīts 02.02.2017.]

pieprasījuma izpēte un darba tirgus vajadzībām nepieciešamo profesiju un prasmju noteikšana personām ar smagu invaliditāti un garīga rakstura traucējumiem”, kur norādīts, ka daļēja laika darbs Latvijā ir salīdzinoši reti pieejams un darbinieki, kuri ir nodarbināti uz pusslodzi, ir pakļauti daudz lielākam atlaišanas riskam, ja uzņēmums piedzīvo grūtības.

Nepilna darba laika nozīmi uzsver arī uzņēmuma pārstāvis, kurā personas ar invaliditāti tiek nodarbinātas jau ilgstoši, norādot, ka uzņēmumā nepilns darba laiks ir pieejams lielai daļai uzņēmuma darbinieku un ir daļa no uzņēmuma kopējās politikas:

Mums šobrīd jau ir, ja runājam par tiem nepilniem darba laikiem, mums jau šobrīd ļoti liela daļa uzņēmumu darbinieku, it īpaši veikalos, strādā nepilnus darba laikus. Un tā arī tāda mūsu politika, mēs arī uz to ejam, ka mēs piedāvājam šo fleksiblo iespēju, ka cilvēkam nav jābūt darbā no, līdz, bet viņš var izvēlēties strādāt savā brīvajā laikā, vai studenti atnākt pastrādāt pusdienu. Es domāju, ka tā noteikti nebūtu problēma.

Arī šeit vērojams, ka iespēja strādāt nepilnu darba laiku personām ar invaliditāti ir pieejama nevis tāpēc, ka pret personām ar invaliditāti tiek attiecinātas īpašas prasības, bet gan kopējas uzņēmuma nodarbinātības politikas dēļ, kura tiek veidota darba ņēmējam draudzīga, bez īpaša uzsvara uz pielāgotību personām ar invaliditāti.

Pasākuma efektivitātes mērījumi

Gan intervijās, gan diskusijā tiek minēts, ka subsidētā nodarbinātība kopumā nespēj mazināt bezdarbnieku ar invaliditāti skaitu. To apstiprina arī PKV (2012) pētījums. Pasākuma efektivitāti mēra ar pasākuma dalībnieku nodarbinātības faktu sešu mēnešu laikā pēc subsidētās nodarbinātības pasākuma. Līdz ar to pat vienas dienas nodarbinātība pēc subsidētās nodarbinātības perioda beigām ļauj uzskaitīt personu kā nodarbinātu.

Pakalpojuma saņēmēju pieredze un valsts institūciju aizdomas par pakalpojuma efektivitātes mērījumu ticamību ar patlaban pieejamiem datiem nav apstiprināma. Datu trūkums neļauj identificēt tās personas, kuras pakalpojumu izmanto, lai iegūtu bieži jau iepriekš zināmu darba vietu kaut uz neilgu laika posmu – proti, pakalpojumu izmantojot nevis motivācijas un prasmju spodrināšanai, bet vismaz īslaicīga darba iegūšanai un socializācijai.

Diskusija un intervijas rāda, ka jomas pārstāvji kopumā piekrīt – subsidētās darba vietas nav Latvijas situācijai efektīvs risinājums, bet tas tiek uzturēts, jo nav alternatīvu:

Viņa [subsidētā darba vieta] ir laba. Vienalga, katrs cilvēks, kuram ir bijusi iespēja pastrādāt, kaut vai tur gadu, tas ir labi, ka viņam ir bijusi šāda iespēja. Un šāda skatpunkta ir laba un tomēr kaut kāds procents iesaistās, atstumtības riski kaut nedaudz, bet mazinās, protams, tas arī ir svarīgi. Bet, protams, uzturēt mūžīgi mūžos katram cilvēkam ar invaliditāti subsidētu darbavietu laikam neizdosies. Es gribu teikt: tas ir tā kā tas start-up, starts tev ir iedots, nu, bet tad ir pretī ir jābūt normatīvo šķēršļu noņemšanai, lai neradītu šķēršļus, lai iet uz priekšu. (Darba devēju pārstāvis)

Pasākumu efektivitāti varētu mērīt ar nodarbinātības rādītājiem: nodarbinātības periods procentos gada periodā pēc subsidētās darba vietas pasākuma beigām. Ja persona pēc subsidētās nodarbinātības pasākuma beigām ir nodarbināta gadu, tad šis rādītājs ir 100%.

Pakalpojuma pēctecība un ilgtspēja

Problēmas ar pakalpojuma ilgtspēju ir labi zināmas un valsts institūcijās diskutētas. Darba devēju iesaiste, kā liecina viena valsts institūciju pārstāvja intervija, tiek uztverta kā trausla un, pieprasot stingrāku pēctecības nodrošināšanu, tiek riskēts ar darba devēju intereses zudumu:

Mēs tur esam skatījušies dažādus mehānismus, kā citas valstis to dara. Dažas prasa ļoti ilgi, nosacījums ir – ļoti ilgi pēc subsīdiu beigām nodarbina, darba devējs parakstās par šo nosacījumu. Vēl dažas mēģina tā, ka viņas pakāpeniski samazina [dotāciju]. Tā doma ir tāda, ka darba devējs aizvien vairāk savos izdevumos ņem to vērā un nav tā, ka viņam pēkšņi pēc 24 mēnešiem tās naudas nav, par ko finansēt to algu. Bet te vienmēr jāņem vērā tas, ka, ja mēs padarīsim šos nosacījumus striktākus, vai darba devēji būs ar mieru pieņemt šīs vietas? Mēs varam, protams, noteikt nosacījumus, ka ir jānotur, bet cik tad būs tie, kas piedāvās. Tie bijuši vienmēr mums tie apsvērumi lemjot par šo. (Valsts iestādes pārstāvis)

Dizainējot NVA atbalsta pakalpojumus jauniešiem, kā liecina intervijas, ir mēģināts pakāpeniski samazināt atbalsta maksājumu, gada griezumā izmaksu kopapjomu saglabājot nemainīgu, taču šāda finansējuma shēmu uzņēmēji nav atbalstījuši.

Intervijās un diskusijā mērķa grupas pārstāvju paustais viedoklis par subsidēto nodarbinātību ir atbalstošs, jo ļauj uz ierobežotu brīdi uzlabot dzīves kvalitāti. Pēctecības trūkums visbiežāk tiek uztverts kā fakts: “Pēc tam ir ļoti grūti, kad paliek bez darba” (NVO pārstāvis diskusijā).

Saikne ar citiem atbalsta pasākumiem

Latvijā ir maz citu atbalsta veidu, kas piedāvātu **izeju uz darba tirgu** pēc subsidētās darba vietas izmantošanas:

Tas ir vienīgais tāds atbalsta mehānisms, ko valsts ir izveidojusi. Un viņas [subsidētās darba vietas] ir ļoti kampaņveidīgas, viņas nav regulāras, viņas nav saprotamas, viņas nav virzītas uz kaut kādu mērķi. Un viņas nesaiet kopā ar visiem pārējiem pakalpojumiem, kas mūsu valstī ir pieejami un izmantojami. Kā rezultātā, tad, droši vien, tās mērķtiecīgās darbības trūkums ir novedis pie tā, ka nav tāda uz mērķi virzīta darbība, lai cilvēkiem kaut kādā noteiktā dzīves situācijā palīdzētu. Un tās subsidētās darba vietas bieži vien tiek aizpildītas kaut kā nebūt. Skaitās cilvēki, un reizēm pat ļaunprātīgi tiek izmantots, vai ne pārāk labi mūsu izpratnē, iespējams, bet, nu skaits ir, ķeksītis ir, viss ir kārtībā, tā kā, nu, it kā, no vienas puses notiek. Bet kad būs nākošais uzsaukums, kad valsts pasludinās atkal šo iepirkumu uz subsidētajām darba vietām, kad cilvēki var cerēt, tas nav zināms, nav tādas skaidrības kopumā par šo procesu. (NVO pārstāvis diskusijā).

PKV pētījums (2012) norāda uz problemātisku **apmācības** saikni ar subsidēto darba vietu, salāgojot gan pasākumu īstenošanas laikus, lai tie būtu secīgi, gan savstarpēji atbilstu. Šī problēma tiek minēta diskusijā un divās intervijās. Valsts institūciju pārstāvju intervijās šis aspekts netiek minēts. Starptautiskā pieredze rāda, ka izglītībai ir būtiska loma konkurētspējas paaugstināšanai darba tirgū un uz to Latvijas situācijas analīzē norāda arī PKV pētījums (2012).

Transporta un vides pieejamība ir nākamais šķērslis, ar kuru saskaras bezdarbnieks ar invaliditāti, lai nonāktu darba vietā. Tā ir īpaši būtiska problēma reģionos, kur līdz darbavietai var būt mērojams lielāks attālums. Papildus, arī augstais bezdarba līmenis atsevišķos reģionos

samazina iespējas personām ar invaliditāti tikt nodarbinātām:

Ja viņš nāk no kaut kāda lauku apvidus, nu tad jau arī veselam cilvēkam nevar darbu atrast. Ja tas ir pilsētnieks, un ja vēl ir kaut kādi sakari, paziņas kaut kādas, kuras var palīdzēt iekārtoties darbā. (Persona subsidētā darbavietā)

Intervijas gaitā dzīvesvietas problēma tika atkārtoti minēta, uzsverot, ka neatkarīgi no invaliditātes, nodarbinātības iespējas reģionos ir mazākas. Tāpat diskusijā tika minēts, ka NVA filiāles reģionos joprojām mēdz būt fiziski nepieejamas personām ar invaliditāti, kas tālāk samazina šo personu iespējas iesaistīties atbalsta pasākumos.

Vides pieejamība rada šķēršļus arī tad, kad persona ar invaliditāti jau ir atradusi darbu. Gan darba devēji, gan personas ar invaliditāti vērsa uzmanību uz apstākli, ka būtiski ņemt vērā ne tikai darbavietu fizisko, bet arī sociālo pieejamību. Tā, piemēram, viena no intervētajām NVO vadītājām norādīja uz NVO biedru negatīvo pieredzi attiecībā uz darba meklēšanu:

Nu, es nezinu, cik traki ir bijis, bet viņa ir jutusi. Jo viņi jau nobijušies visi iet. Un tad, kad tev pasaka – ko tad jūs vēl. Redz, ka pieklibo, vai kā. Bet nu, varbūt viņš vēl labāks darbinieks ir darbā, izpildīgāks nekā citi.

Šī situācija iezīmē problēmu gan no darba devēju, gan personu ar invaliditāti puses. No vienas puses, ir nepieciešams veicināt starp darba devējiem jūtīgāku un saprotošāku attieksmi pret personām ar invaliditāti, taču vienlaikus personām ar invaliditāti var būt nepieciešams ne tikai tehnisks atbalsts darba uzsākšanai, bet arī psiholoģiska sagatavošana un atbalsta persona, darbu uzsākot, neatkarīgi no traucējumu veida. Šī problēma bija aktuāla arī uzņēmējiem, it īpaši tiem, kuri personas ar invaliditāti nodarbina, neizmantojot valsts sniegto atbalstu, – personu ar invaliditāti kolēģiem un vadītājiem bieži vien trūkst izpratnes par šo personu vajadzībām:

Es labprāt zinātu ne tikai no savas intuīcijas un to, ko es izlasu, bet uzzinātu, kā tas ir un it sevišķi ja mēs vēl tālāk ejam ar šo jautājumu. Nu labi, mums daudz darbinieki ir, es iedomājos, ka tas varētu būt ļoti sarežģīti visus apmācīt. Vismaz to tuvāko loku, ar ko cilvēks strādā, tas ir būtiski [apmācīt]. Jo šobrīd es tā kā psihologs skraidu riņķī un visiem stāstu, ka esat iecietīgi, saprotoši par tādām vai šitādām izdarībām, ko kolēģis dara. Pa kabinetiem prasa, vai viss ir kārtībā, vai nav kaut kas atkal aizgājis greizi mums un tā, bet nezinu, vai es to daru pareizi vai nepareizi. (Darba devēja pārstāvis)

Kamēr subsidētās nodarbinātības sistēmā iesaistītajiem uzņēmumiem ir pieejamas gan ergoterapeita konsultācijas par nepieciešamajiem pielāgojumiem, gan tiešā darba vadītāja apmācības, kā veiksmīgāk integrēt personu ar invaliditāti kolektīvā, uzņēmumiem, kuri izvēlas šo procesu īstenot patstāvīgi, bieži vien pietrūkst zināšanu par mērķgrupas specifiku.

Darba devēju piesaiste

Darba devēju iesaisti kā problemātisku intervijās atzīst valsts institūciju pārstāvji. Pirmkārt, tiek uzskatīts, ka uzņēmēju vidū ir zema informētība par šo atbalsta programmu. To apstiprina arī uzņēmēji, kuri šīs grupas nodarbināšanu ir skatījuši kā savu sociālo atbildību un nezināja par valsts atbalstu. Otrkārt, programmā iesaistītie uzņēmēji norāda uz salīdzinoši augsto birokrātiju, piesakoties programmā un gatavojot atskaites.

Darba devēju vidū ir augsts NVO īpatsvars, jo šīm organizācijām ierobežota finansējuma apstākļos tas ir arī valsts atbalsts organizācijas darbībai:

Termiņš [dotētajai darba vietai] bieži vien ir ļoti atšķirīgs – kad tās programmas ir atvērtas, tad sākumā tev varbūt paveicas – tie ir divi gadi, bet pēc tam termiņš [paliek] arvien mazāks. Un, jā, ja tie divi gadi, tad viss. Īpaši, kā pieņemsim, biedrībai, mums – mēs nevar algot tālāk šo te darbinieku, lai cik viņš labs varbūt būtu. Ir gan darbinieki, kuri ir palikuši, jo viņi tiešām ir ļoti vajadzīgi, un tad mēs cenšamies. Bet domāju, ka tieši tāpat ir arī slikti tam cilvēkam, kurš, protams, ir ieguvis pieredzi, viņš ir strādājis šo darbu, viņš viņu ir apguvis, un pēc divi gadi nav viņam šīs te. Viņš ir atkal mājās, viņš ir atkal darba meklētājs, un atkal tā ir jauna darba vieta, un tā, bet tas noteikti ir vairāk nekā nekas. Īpaši tiem, kam nav darba pieredzes un kam ir šie pabalsti un kuri nevar nostrādāt šo te darba stāžu, lai viņiem būtu šī te pensija, kas arī ir ļoti liela problēma (NVO ar subsidētajām darba vietām)

Līdz ar to programmā piedalās augsts īpatsvars darba devēju, kuriem nav kapacitātes šīs darba vietas nodrošināt brīvā tirgus apstākļos. Viena no darba devēju grupām ir personu ar invaliditāti NVO, kuras darbojas, lai atvieglotu personu ar invaliditāti situāciju. Tomēr šādi subsīdijas izmanto arī tirgus sektora uzņēmēji. Piemēram, pašvaldības pārstāvis norāda, ka atskaišu sistēma neļauj izvairīties no negodīgas programmas izmantošanas, neizmaksājot programmā nodarbinātajam visu paredzēto atlīdzību.

Darba devēju informēšana un iesaiste nodarbinātības pasākumos ir gan NVA, gan SIVA kompetence. Nav noteiktu vadlīniju darbam ar darba devējiem. Valsts iestādēm personu ar invaliditāti nodarbinātības pienākums netiek īpaši regulēts, lai arī tās varētu kalpot par pārmaiņu iniciatoriem, veidojot labo praksi. Diskusijā par nodarbinātību tika izvirzīts priekšlikums izveidot šādas vadlīnijas valsts iestādēm. Kvotu sistēmas izveidošana valsts institūcijās netika atbalstīta, bet priekšlikums, ka šīs institūcijas varētu kļūt par labās prakses piemēru iekļaujošai nodarbinātībai, kopumā guva atzinību.

Valsts institūcijas nevar pretendēt uz ES fondu apmaksātu darbavietu pielāgošanu, kas papildus attieksmei varētu kalpot par šķērslis personu ar invaliditāti nodarbināšanai valsts institūcijās, ja arī darba vietas ir pieejamas:

Mēs netiekam pie šīs subsidētās darba vietas kā institūcija. Mēs ar labprāt piedāvātu vieglākus, izdevīgākus, teiksim, mums pašiem, darbaspēka atalgojuma nosacījumus, bet mēs nedrīkstam izveidot subsidēto darbavietu aģentūrā, mums ir jāmaksā personām ar invaliditāti, kuras mēs nodarbinām no sava budžeta. (Valsts iestādes pārstāvis)

Tādējādi valsts iestādes, kuras varētu kalpot par labo praksi uzņēmējiem, šobrīd šo funkciju veic pēc savas iniciatīvas un nevar pretendēt uz valsts atbalstu. Interviju gaitā identificētā valsts iestāde ne tikai nesaņēma nekāda veida valsts atbalstu, bet arī nezināja, kur par to gūt informāciju, kā veiksmīgāk īstenot darbinieku ar invaliditāti integrāciju un kur meklēt palīdzību ar to saistītajos jautājumos. Par personu ar invaliditāti nodarbināšanu iestāde uzzināja nejauši, veidojot ilgtspējas indeksu Korporatīvās ilgtspējas un atbildības institūta projektā.⁶¹¹

⁶¹¹ Informāciju par organizāciju skatīt: <http://www.ilgtspeja.lv/>

Kā diskusijā norādīja NVO pārstāvji, kuri ir iesaistīti darba devēju apmācību organizēšanā NVA pasūtījuma ietvaros, to pieejamība nenodrošina apmeklētību:

Darba devējs norīko savā vietā kādu citu darbinieku, un šis darbinieks, iespējams, ir tas, kas jau strādā šajā subsidētajā darba vietā. Tad sanāk – viņš aiziet noklausās kursus, kā darba devējam būtu tā kā jārunā ar viņu un jāpastāsta tas darba devējam, kā ar viņu runāt? Darba devējam vajadzētu to organizēt savādāk, lai obligāti būtu jāierodas darba devējam, nevis ka viņi var norīkot kādu citu, vai citreiz viņi bieži nemaz neatnāca uz šiem kursiem.

Tas iezīmē nepieciešamību padarīt atbalsta personu pakalpojumu pieejamu neatkarīgi no subsidēto darbavietu pakalpojumu komplekta. Uzņēmumi, kas paši nodarbina personas ar invaliditāti, ir izstrādājuši tam iekšējās vadlīnijas un ir ietvēruši atbalstu personām ar invaliditāti savā korporatīvajā tēlā. Šis ceļš, saskaņā ar interviju materiālu, iespējams, ir efektīvāks kā atsevišķa informēšana par personu ar invaliditāti nodarbināšanu.

4.4.3. Diskriminācijas aizliegums un īpaša aizsardzība

Intervijās un diskusijā par atšķirīgu attieksmi pret personām ar invaliditāti runāja galvenokārt saistībā ar to ieiešanu darba tirgū. Divos gadījumos diskusijā tika minēts par darbinieka ar invaliditāti atbrīvošanu no darba. Citi eksperti gan apstrīdēja situāciju sakot, ka atlaistajam darbiniekam ir lielas iespējas atlaišanu apstrīdēt tiesas ceļā. Jebkurā gadījumā mērķis – nodrošināt personu ar invaliditāti aizsardzību diskrimināciju darbojas, ja atlaistajai personai ir resursi, lai savas tiesības nodrošinātu. Lai arī atbilstoši Civilprocesa likumam no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos atbrīvoti prasītāji prasībās par darba samaksas piedziņu un citiem darbinieku prasījumiem, kas izriet no darba tiesiskajām attiecībām vai ir ar tām saistīti, prasības sagatavošana un iesniegšana personai, kurai nav zināšanu darba tiesību jomā un ir veselības vai funkcionāli traucējumi, nav vienkārši pieejama.

Divu personu ar invaliditāti un divās valsts nodarbinātības speciālistu intervijās, kā arī diskusijā Darba likuma 109. panta otrā daļa tiek kritizēta kā barjera personu ar invaliditāti ieiešanai darba tirgū:

Tad tas ir tā kā no vienas puses plus, bet viņš ir pārvērties par mīnusu, jo darba devēji vienkārši baidās pieņemt cilvēku ar invaliditāti darbā, jo no viņa nevarēs tikt vaļā, ja tāda situācija darba devējam izveidosies. Un ir vairāki gadījumi, kur klīst no darba devēja pie darba devējiem, līdz ar to, tā teikt, ne pārāk labas sekas ir šai likumdošanai. Divās darba devēju intervijās aizliegums tiek minēts tikai uzdodot tiešu jautājumu un arī tad vērtēts kā nesvarīgs. (NVO pārstāvis)

Nē, mēs tieši tāpēc jūs nepieņemam, ka jūs atlaist vienkārši nav iespējams un nav pat iespējams atlaist līdz tādām absurdam, ja pat tiek likvidēta darba vieta un uzņēmums, arī tad jāturpina maksāt personai ar invaliditāti, jo likums diemžēl tā nosaka⁶¹². Nu lūk, un tas ir pirmais, man liekās un pats nemotivējošākais jāsaka iemesls, kāpēc darba devēji nav ieinteresēti pat šādu

⁶¹² Precizējot – Darba likums neparedz aizliegumu izbeigt darba tiesiskās attiecības uzņēmuma likvidācijas gadījumā, bet rada ierobežojumu uzteikt darba līgumu, pamatojoties uz darbinieku skaita samazināšanu.

jautājumu sākt izskatīt. (Valsts iestādes pārstāvis)

Kā rāda intervijas un diskusija, jautājums ir labi zināms visiem diskusiju dalībniekiem un ir apspriests ministriju darba sanāksmēs. Analizējot viedokļus, galvenais kļūšanas akmens pieejas maiņai ir citu motivējošu atbalsta pasākumu trūkums – kompensācija darba devējiem, situācijās, kad personu ar invaliditāti nodarbināšana rada papildus zaudējumus. Piemēram, gan NVO, gan darba devēju pārstāvji min ar veselības traucējumiem saistītas izmaksas gadījumos, ja darbiniekiem regulāri pasliktinās veselība un tas nespēj veikt plānotos darba pienākumus pilnībā. Tāpat problemātiska ir darbnespējas laika apmaksā, ja slimības dēļ persona ar invaliditāti nespēj veikt darbu, jo pirmās 10 dienas darbnespēju apmaksā darba devējs. Ja invaliditāte ir saistīta ar regulāru periodisku darbnespēju, darba devējam tiek radīts papildus finansiāls slogs. Uzņēmumos, kuri plānveidīgi pieņem darbā personas ar invaliditāti, darba devējs konsultējas ar arodārstu pirms darba pienākumu noteikšanas. Šī situācija ir problemātiska arī subsidēto darbavietu gadījumā:

Ir gadījumi, kad viņi tur izveido darba vietu, paņem cilvēku un viņš tad divas dienas ir darbā, piecas uz slimības lapas. Tā problēma darba devējiem attiecībā uz mūsu pasākumiem, kāpēc par to satraucas, jo mēs jau maksājam algas dotāciju. Bet, ja cilvēks slimo, slimības nauda ir jāsamaksā viņam pašam. Un mēs par slimošanas laiku algas dotāciju nemaksājam. Un viņam rodas tie papildus izdevumi, kas parasta nodarbinātā gadījumā nebūtu. Skaidrs, ka savstarpēji komunicējot, darba devēji tos sliktos piemērus min un viņi tā nosēžas un kopumā tiek veidots sliktais tēls tiem nodarbinātajiem ar invaliditāti. Un tāpēc arī ir pretī jāliek labie piemēri. (Valsts iestādes pārstāvis)

Citu atbalsta pasākumu trūkums personu ar invaliditāti interešu organizācijām liek oponent aizlieguma mīkstināšanai, jo tas ir viens no retajiem atbalsta mehānismiem.

4.4.2. Specializētās darbnīcas iekļaujošā nodarbinātībā

Specializētās darbnīcas ir viens no ilglaicīgākajiem atbalsta pasākumiem personām ar invaliditāti Latvijā. Šobrīd tās darbojas vairāku NVO telpās. Darbnīcu finansēšanas modeļi vēsturiski bijuši un šobrīd ir dažādi, tajās tiek apgūti ESF un atsevišķu ārvalstu fondu līdzekļi, NVO finansējums (tai skaitā ziedojumi), darbnīcas saņem nodokļu atlaides un valsts pasūtījumus. Vēsturiski, to izveide tika iniciēta 1998. gadā MK akceptētajā koncepcijā “Vienādas iespējas visiem”, kas ir uzskatāma par galveno invaliditātes politiku virzošo dokumentu pirms Konvencijas ratificēšanas (“Vienādas iespējas visiem” izpilde bija aktuāla līdz 2010. gadam.). Šajā dokumentā specializēto darbnīcu mērķis ir formulēts kā “**izveidot nodarbinātības centrus – specializētās darbnīcas gan atsevišķi, gan parastajos uzņēmumos, cilvēkiem, kuri nekad nebūs spējīgi strādāt vispārējās darba vietās vai parastos darba apstākļos**”.

Šāds formulējums ļauj tās traktēt kā nodarbinātības atbalsta pasākumu. Tomēr laika gaitā specializēto darbnīcu mērķis ir ticis interpretēts. Piemēram, ERAF līdzfinansētās 2004. – 2006.gada nacionālās programmas „Sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju infrastruktūras un aprīkojuma uzlabošana” ietvaros tika izveidotas 7 specializētās darbnīcas pašvaldību sociālās aprūpes centros (SAC). Šīs darbnīcas veidotas, lai “**cilvēkiem ar garīgās attīstības traucējumiem būtu iespēja iegūt sadzīviskas un profesionālas iemaņas, kuras**

uzlabos viņu dzīves kvalitāti un veicinās šo personu iekļaušanos sabiedrībā⁶¹³". Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā minētā definīcija "Sociālās rehabilitācijas pakalpojums, kas nodrošina prasmes veicinošas aktivitātes un speciālistu atbalstu personām ar funkcionāliem traucējumiem" ir relatīvi plaša, un pieļauj specializēto darbnīcu interpretēšanu abos pētījumā minētajos veidos.⁶¹⁴

Laika gaitā nodarbinātība kā darbnīcu fokuss ir kļuvis izplūdis, piemēram SDLK Sociālās drošības apakškomisijas 2012. gada 31. janvāra sēdē secināts, ka specializēto darbnīcu pakalpojums ir "vāji attīstīts (bezmērķīga laika pavadīšana, nav iespējams saņemt atalgojumu)"⁶¹⁵. Šobrīd, paaugstinoties vispārējiem nodarbinātības rādītājiem un specializētajās darbnīcās sniegtajām prasmju apmācībām daļēji pārklājoties gan ar SIVA sniegtajām profesionālajām apmācībām (kuras plānots attīstīt tieši personu ar garīga rakstura traucējumiem virzienā, kas ir arī centrāla specializēto darbnīcu mērķgrupa), gan subsidētās nodarbinātības pakalpojumu, nepieciešams izvērtēt specializēto darbnīcu vietu iekļaujošas izglītības un nodarbinātības politikā.

Ir trīs cilvēki stabili, kas ir izgājuši, dabūjuši tās subsidētās darbavietas, apguvuši to amata prasmi, šūšanu. Un viņi tagad arī paliek pie mums darbnīcās un strādā. (NVO pārstāvis)

Specializētās darbnīcas jāmin kā atsevišķs veids personu ar invaliditāti iekļaujošai nodarbinātībai. No politikas veidotāju perspektīvas specializētās darbnīcas ir nodarbinātības jomas pasākums, bet no personu ar invaliditāti perspektīvas tajās sniegtā prasmju apmācība ir līdzīga profesionālajā izglītības iestādē sniegtai prasmju apmācībai. Lai gan saskaņā ar sākotnējo uzstādījumu, par nodarbinātības centru cilvēkiem, kuri nebūs spējīgi strādāt vispārējās darba vietās, specializētās darbnīcas ir mērķtiecīgs un nozīmīgs pasākums iekļaujošas nodarbinātības veicināšanai, šī brīža īstenotajā formā pastāv nobīdes iespēja no sākotnējā mērķa:

- 1) nodarbinot tādas personas ar invaliditāti, kas būtu spējīgas darboties vispārējā darba tirgū;
- 2) iesaistīt personas ar invaliditāti, kas, pēc profesionālu prasmju apmācības būtu spējīgas darboties vispārējā darba tirgū, apmācībās, kas gatavo šīs personas nodalītam darba tirgus segmentam.

Tad, kad viņi jau ir pieauguši, lielāki, teiksim, pēc astoņpadsmit gadiem, tad viņi var nākt uz mūsu biedrību vai citu un tad ir šīs specializētās darbnīcas, un šeit viņi apgūst amatus, tā teikt. Arī, teiksim, tādu, kā tagad moderni teikt, jēgpilni pavadīt dienu. Ka tas nu, pie mums šeit, biedrībā apgūst, teiksim, tādu ādas priekšmetu izgatavošanu. (NVO pārstāvis)

⁶¹³ Ziņojums par koncepcijas "Vienādas iespējas visiem" īstenošanas gaitu 2008. gadā (2009)

⁶¹⁴ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. [01.01.2003.]

⁶¹⁵ Personas ar invaliditāti darba tirgū SDLK Sociālās drošības apakškomisijas sēde 2012.gada 31.janvāris
Pieejams:

[http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/0cc75c61cd99c91bc22579910045c366/\\$FILE/LM_Saeima_SDA_022012_invalid_nodarbv.ppt](http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/0cc75c61cd99c91bc22579910045c366/$FILE/LM_Saeima_SDA_022012_invalid_nodarbv.ppt) [skatīts 02.02.2017]

Ņemot vērā līdzšinējos sasniegumus un Konvencijas ratifikācijas rezultātā radušās invaliditātes politikas izmaiņas nepieciešams skaidri definēt specializēto darbnīcu mērķgrupu un specializēto darbnīcu nozīmi iekļaujošas politikas īstenošanā. Iepriekšminētos riskus būtu iespējams mazināt ar profesionālās piemērotības noteikšanas un atbalsta pasākumu diferenciacijas palīdzību.

4.4.5. Sociālā uzņēmējdarbība

Sociālā uzņēmējdarbība situācijā, kad darba tirgus ir salīdzinoši nepieejams personām ar invaliditāti, intervijās tiek skatīts kā alternatīvs risinājums, veidojot īpaši atbalstītu vai no darba tirgus pasargātu nišu. Tā, piemēram, Igaunijā, uzņēmumi var izmantot preču zīmi *h.e.a.i.e* (“patiesa lieta ar dvēseli”), kas apzīmē produktus, kuru radīšanas procesā ir iesaistītas personas ar invaliditāti, nodrošinot patērētājiem iespējas atpazīt šos produktus⁶¹⁶.

Risinājumam ir priekšrocības, jo tā ļauj radīt jaunas idejas un iespējas mērķgrupas nodarbināšanai. Patlaban ir izstrādāti Ministru kabineta 2015.gada 11.augusta noteikumi Nr. 467 “Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.1.1. specifiskā atbalsta mērķa “Palielināt nelabvēlīgākā situācijā esošu bezdarbnieku iekļaušanos darba tirgu” 9.1.1.3. pasākuma “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai” īstenošanas noteikumi”. Patlaban tiek strādāts pie Sociālās uzņēmējdarbības likumprojekta, kas pieņemts 1.lasījumā. Pētījuma intervijās šis uzņēmējdarbības veids netika bieži pieminēts, bet vienā no valsts institūciju pārstāvja intervijām tas tika skatīts skeptiski, norādot, ka tas veicinās personu ar invaliditāti koncentrēšanos vienā uzņēmumā, radot segregāciju.

MK noteikumos Nr.467 tiek izstrādāti jauni punkti, lai konkretizētu finanšu atbalsta veidus un apmērus, kā arī piešķiršanas nosacījumus; tie kopumā varētu mazināt segregācijas risku. Sociālo uzņēmumu darbības sfēra daļēji pārklājas ar subsidētās nodarbinātības programmu NVO sektorā⁶¹⁷, bet var kļūt par efektīvāku nodarbinātības veidu, radot labvēlīgus nosacījumus jaunu uzņēmumu veidošanai jaunās jomās. Interviju materiāls rāda, ka daži personu ar invaliditāti NVO apsver mainīt darbības formu uz sociālo uzņēmuma formu, atbilstoši piedāvātajam atbalstam. Tas dod iespēju arī personām, kuras pēc subsidētās nodarbinātības

⁶¹⁶ Response of Estonia to the questionnaire on the rights of persons with disabilities. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/States/MS_Estonia_ENG.docx [skatīts 02.02.2017]

⁶¹⁷ Šeit minēti pasākumi: “Darbam nepieciešamo iemaņu attīstība nevalstiskajā sektorā” (ESF projekts “Jauniešu garantijas”, kurā mērķa grupa ir jaunieši bezdarbnieki; aktīvais nodarbinātības pasākums “Pasākums noteiktām personu grupām (ESF projekts “Subsidētās darbvietas bezdarbniekiem)””. PNPG sedz arī valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, ja subsidētās darba vietas izveidotājs ir biedrība vai nodibinājums, kura darbības mērķis ir atbalsta sniegšana personām ar invaliditāti un kurš nodarbina bezdarbniekus šādās profesijās – asistents vai pavadonis personām ar invaliditāti, surdotulks, latviešu nedzirdīgo zīmju valodas tulks, interešu pulciņa audzinātājs vai speciālais pedagogs personām ar invaliditāti, vai biedrība vai nodibinājums, kura statūti paredz atbalsta sniegšanu personām ar redzes invaliditāti.

pasākuma nekvalificējas jaunam atbalsta ciklam, meklēt darba iespējas sociālos uzņēmumos. Zināma pārklāšanās iespējama ar speciālo darbnīcu formu, darbnīcām pārtopot sociālos uzņēmumos.

Viena no NVO, kas ilgstoši izmanto subsīdiju programmu, lai apmācītu darbiniekus un iesaistītu ražošanā, norāda, ka raugās uz **sociālo uzņēmējdarbību** kā veidu, lai kāpinātu savu kapacitāti darba vietu nodrošināšanai pēc programmas:

Un tagad mēs plānojam, mēs gribam kā sociālais uzņēmums. Lai mēs varētu nodrošināt, piesaistīt līdzekļus, lai šie cilvēkiem kaut vai uz pusslodzi, lai viņi varētu. Lai viņiem nav tā, ka pēc tiem diviem gadiem viss ir beidzies – ej, sveiki, kur gribat. Jo tas posms nav kaut kā. Ir labi, ir ļoti labi, ka valsts dod atbalstu tos divus gadus. A pēc tam? Viss. (NVO ar subsidētajām darba vietām)

Iespējams, šodienas Latvijas situācijai, kur dominē subsidētās nodarbinātības pasākumi, izmaksu ziņā efektīvāka un mērķa grupas vajadzībām atbilstošāka var izrādīties tieši sociālā uzņēmējdarbība, jo tā iesaista kopienu caur sociāli atbildīgiem uzņēmējiem un sniedz stabilu, prognozējamu un ilgtermiņa atbalstu ar normatīvo regulējumu un īstermiņa atbalstu ar speciālām programmām.

4.4.6. Atbalsts darba uzsākšanā

Šobrīd NVO sadarbojoties ar Rīgas pašvaldību, tiek īstenots nodarbinātības atbalsta pasākums, kas daļēji apvieno variāciju par iepriekšminēto profesionālās piemērotības noteikšanu un karjeras konsultantu profesionālās izglītības iestādē. Pasākuma ietvaros Rīgas sociālais dienests mudina personas ar invaliditāti vērsties NVO, kur tiek sniegta motivējoša konsultācija, mēģināts saprast, kāda veida darbi atbilstu gan interesēm, gan iespējām, sniegts atbalsts CV sastādīšanā, sagatavošana darba intervijām. Tiek norādīts, kādos resursos meklēt darbu, organizētas līdzīgā situācijā nonākušo atbalsta grupas. Ja pasākums rezultējas nodarbinātībā, pirmos mēnešus NVO seko līdzī un konsultē personu, ja rodas jautājumi, kurus nav vēlēšanās uzdot darba devējam. Intervijā ar NVO pārstāvi tiek minēts, ka divu gadu laikā pasākuma rezultātā nodarbināti kļuvuši aptuveni simts cilvēku.

Runājot par iespējamo atbalstu darba uzsākšanā, jāpiemin iepriekš aprakstītajos atbalsta pasākumos neminēts atbalsts – ekskursijas uz darba vietām. Šobrīd šādas ekskursijas notiek vien epizodiski, taču intervijās par tām pozitīvu vērtējumu sniedza visas iesaistītās puses, kā arī personas ar invaliditāti, kurās pašas nebija piedalījušās šajā pasākumā.

Tādās ekskursijās ir iespēja darba devējam redzēt tādus reālus cilvēkus, ka viņi tiešām ir cilvēki, kas grib kaut ko darīt, un ir spējīgi darīt kaut ko. Un no otras puses arī pašiem cilvēkiem ir iespēja iepazīties ar to vienu vai otru uzņēmuma specifiku un darba apstākļiem, un darba pienākumiem, uzdevumiem, funkcijām. Lai saprastu, vai viņš varētu tur strādāt, vai viņš gribētu tādā kolektīvā iekļauties. Un pēc tam mēs arī pārrunājam, kas viņam ir nepieciešams, lai viņš varētu to mērķi sasniegt kaut kādu. (NVO pārstāvis)

[NVO] raksta man e-pastā, ka viņiem ir cilvēku grupa, kas interesējas par darbu uzņēmumā,

tieši veikalos. Un mēs organizējam ekskursijas. Tā, lai cilvēki paši redz, vai tas ir darbs, ko viņi var darīt, vai viņi var aizsniegt plauktus, vai viņi redz svītru kodus, vai viņi redz derīguma termiņu. (Uzņēmuma pārstāvis)

Šobrīd pasākums epizodiski tiek veikts sadarbībā ar lielākajiem uzņēmumiem. Pasākums būtu mazāk aktuāls personām, kas nesen saņēmušas profesionālās piemērotības noteikšanu profesionālās izglītības programmas ietvaros, taču ņemot vērā personu ar invaliditāti, kas ir ilgstošie bezdarbnieki iespējamo izpratnes trūkumu par konkrētu darba vietu specifiku, šādas “iepazīšanās ekskursijas” (kuru īstenošanas formu vēl jāapsver – grupās, individuāli, bet ar atbalsta personas klātbūtni utt.) varētu kalpot kā personu ar invaliditāti motivējošs pasākums.

4.4.7. Kvotu sistēma

Diskusijas par kvotu sistēmu politikas dokumentos minētas Pamatnostādņu Īstenošanas plānā 2015 – 2017. gadam. Kā apskatīts 2.1. pētījumā, kaut arī kvotu sistēma Eiropā ir salīdzinoši izplatīta, tās efektivitāte tiek apšaubīta. Fuha (2014) ziņojums liecina, ka galvenā sistēmas priekšrocība ir zemās izmaksas valstij, atbildību un izmaksas par personu ar invaliditāti nodarbināšanu novēlot uz darba devēju pleciem. Šajā ziņojumā norādīts, ka, ekspertu vidū kvotu sistēma netiek skatīta kā veiksmīgs risinājums personu ar invaliditāti integrēšanai darba tirgū, radot konkurenci kropļojošus apstākļus, kuros personas ar invaliditāti netiek integrētas kā līdzvērtīgi darbinieki, bet drīzāk skatīti kā konkurētneespējīgi darbinieki.

Šajā pētījumā apkopotais viedoklis par kvotu ieviešanu ir salīdzinoši vienots – lielākā daļa no intervētajiem pauda noraidošu viedokli attiecībā uz kvotu sistēmas ieviešanu privātuzņēmējiem. Gan LM Darba tirgus politikas departamenta, gan LDDK, gan NVA pārstāvji intervijās norādīja uz Latvijas specifisko uzņēmējdarbības vidi, kurā dominē mazie uzņēmēji, un kuriem kvotu sistēmu īstenot būtu sarežģīti. Biežākais arguments, kurš tika minēts, iebilstot pret kvotu sistēmas izveidi, bija skepse par kopēju sabiedrības gatavību šādam solim. Gan darba devēji, gan NVO pārstāvji, gan arī valsts iestādes intervijās atsaucās uz citu Rietumeiropas valstu, visbiežāk Vācijas piemēru, lai argumentētu, ka piespiedu personu ar invaliditāti nodarbināšana noved pie līdzīgas situācijas kā Čehijā, kurā uzņēmēji drīzāk izvēlas maksāt sodus.

Kā diskusijā norādīja LDDK pārstāvis, pastāv risks, ka uzņēmumi pieņemtu darbā personu ar invaliditāti kā ‘*štata invalīdu*’, īstenojot iekļaujošu nodarbinātību vien formāli. Līdzīgas bažas pauda arī LM pārstāvji, norādot, ka kvotu sistēmas ieviešana var novest pie situācijas, kurā personas ar invaliditāti tiek pieņemtas darbā mazkvalificēta darba veikšanai, tādējādi tehniski īstenojot nodarbinātību, kamēr praksē šīs personas joprojām tiktu segregētas no kopējā darbaspēka.

Tajā pašā laikā atsevišķu NVO pārstāvji un personas ar invaliditāti norādīja arī uz kvotu sistēmas pozitīvajām pusēm, uzsverot tās spēju veicināt darba devēju ieinteresētību personu ar invaliditāti integrēšanā un, ka tas veicinātu nodarbinātības iespējas:

Nu, no manas puses kā cilvēkam, kuram tā invaliditāte ir. Tāpēc, ka tas [kvotu sistēma] nu palielinātu varbūt tās izredzes atrast darba vietu kaut kādā uzņēmumā. Varbūt īpaši tur lielajos

nu, kur tu jau zini, ka viņš tur nākamajā dienā neaizmirsīs un, ka tev algu maksās. Tā kā liekas, ka nu būtu forši. Darba devējam varbūt tas īpaši nepatīktu, bet man kā darba meklētājam noteikti jā. (Persona ar invaliditāti prakses vietā)

Kā veiksmīgāks risinājums kvotu sistēmas ieviešanai tika skatīta kvotu īstenošana valsts institūcijās. Šo viedokli pauda dažādas iesaistītās puses, ieskaitot pašas valsts institūcijas. To atbalsta arī Liepājas Nedzirdīgo biedrības veiktais pētījums (2013: 118), kurā, lai veicinātu personu ar invaliditāti nodarbinātību, rekomendēts izveidot valsts un pašvaldību institūcijas obligātu kvotu sistēmu. Piemēram, Īrijā ar Invaliditātes likumu 2005. gadā ir ieviesta personu ar invaliditāti nodarbinātības mērķis valsts un pašvaldību institūcijās 3% apjomā, ko pavada vadlīnijas, regulārs situācijas un atbalsta mehānismu izvērtējums⁶¹⁸.

Īstenojot kvotu sistēmu valsts un pašvaldību institūcijās, būtu nepieciešams nodrošināt visu šo institūciju pielāgotību personām ar invaliditāti, kas nozīmētu būtisku izmaksu pieaugumu. Tajā pašā laikā, valsts iestāžu pielāgotība personām ar invaliditāti ir jau noteikta tiesību aktos, un šāda pieeja vien veicinātu šī regulējuma īstenošanu. Vienlaikus jānorāda, ka jautājumi par kvotu sistēmas ieviešanu un ilgtspēju joprojām paliek neatrisināti: arī pārceļot kvotu sistēmu uz valsts un pašvaldības sektoru, paliek jautājumi, kā šī sistēma varētu tikt ieviesta, kā tiktu nodrošināts, ka šīs institūcijas ievēro noteikto un kāda ir atbalsta un sankciju sistēma. Vadlīniju izstrāde būtu pirmais solis un sadarbībā balstīts veids personu ar invaliditāti iekļaušanai.

4.4.8. Ieteikumi un secinājumi

1. Pētījums parāda, ka darba devēja uzteikuma aizliegums un ierobežojumi joprojām tiek minēti kā būtisks šķērslis personu ar invaliditāti nodarbināšanā. Interviju analizē atklājās, ka galvenais traucēklis šīs likuma normas maiņai ir **citū motivējošu atbalsta pasākumu trūkums**, piemēram, kompensācija darba devējiem situācijās, kad personu ar invaliditāti nodarbināšana rada papildus zaudējumus. Piemēram, **slimības perioda apmaksā**, ja veselības dēļ persona ar invaliditāti nespēj apmeklēt darbu, jo pirmās 10 dienas darba nespēju apmaksā darba devējs. Gadījumos, kur invaliditātes rezultātā persona ir spiesta regulāri kavēt darbu, darba devējam tiek radīts papildus finansiāls slogs. Šī situācija ir problemātiska arī subsidēto darbavietu gadījumā.

Tajā pašā laikā citu atbalsta pasākumu trūkums personu ar invaliditāti interešu organizācijām liek pretoties aizlieguma mīkstināšanai, jo tādējādi tiktu likvidēts viens no retajiem nodarbinātības atbalsta mehānismiem. Tādējādi, šis problēmjaucējums saglabās savu aktualitāti kamēr vien pieejamo atbalsta pasākumu klāsts būtiski nepieaug. Tāpat vēlams īstenot drīzāk motivējošas, nevis ierobežojošas aktivitātes un likuma normas, lai veicinātu esošā negatīvā skatījuma mazināšanos.

Darba devēju motivēšanai izmantojami tādi atbalsta pasākumi kā subsīdijas darba vietas pielāgošanai, konsultācijas (patlaban pieejams tikai subsidētas darbavietas paketē noteiktā

⁶¹⁸ Employment of people with disabilities in the public service. Pieejams: <http://nda.ie/Publications/Employment/Employment-of-people-with-disabilities-in-the-public-service/> [skatīts 02.02.2017]

apjomā), piemaksas darba vadītājiem, nodokļu atlaides, ja invaliditāte, ierobežo personas darbaspējas. Ieteikums balstīts 4.4.3. apakšnodaļā.

2. Diferencēta pieeja mērķgrupai, dziļāk profilējot vajadzības un darbaspējas, ir virziens, kas būs noderīgs gan pārejas veidošanai uz darba tirgu, gan sociālai uzņēmējdarbībai. Profilēšana kopā ar karjeras konsultāciju arī ļaus sasaistīt apmācību ar prakses un patstāvīgas nodarbinātības iespējām. Tāpat šāda pieeja, ja savienota kopā ar diferencētu pieeju atbalstam, ļautu veiksmīgāk risināt transporta pielāgotības un darba vietu pieejamības jautājumus. Ieteikums balstīts 4.2.2., 4.4.5. un 4.4. nodaļas ievadā.

3. Diferencēta pieeja atbalstam un dotāciju atdalīšana no “universālā komplekta”, mērķējot atbalstu, kur tas vajadzīgs vienreizējs atbalsts darba vietas pielāgošanai, darba vadītājs, surdotulks darba uzsākšanas periodā un nepieciešamības gadījumos, utt. Ieteikums balstīts 4.2.2., 4.4.5. un 4.4. nodaļas ievadā.

4. Kā rāda pētījums, iekļaujošas nodarbinātības jomā notiek aktīva sadarbība starp darba devēju, valsts institūciju un personu ar invaliditāti NVO pārstāvjiem, kā arī ir labi apzinātas problēmas, kurām netiek atrasts risinājums. Priekšstats, ka iespējams pārņemt gatavus atbalsta modeļus ir maldīgs, jo atbalsts sakņojas vietējā darba tirgus kultūrā. Tāpat atšķiras arī mērķa grupas un darba devēju vajadzības un izpratne par problēmu. Starptautiski pētījumi rāda, ka pasākumi kļūst efektīvi gadījumos, kad apvienots atbilstošs atbalsts, pieejamas darbavietas un uzņēmēji ir sociāli atbildīgi. **Pasākuma īstenošana jāorganizē vietējā līmenī** – piemēram, Norvēģijā ar uzņēmējiem un personām ar invaliditāti strādā nodarbinātības aģentūras vietējais speciālists, kurš ir izglītots personu ar invaliditāti nodarbinātības jautājumos. Latvijā šāds koordinators var darboties NVA filiālēs. Ieteikums balstīts 4.2.2. apakšnodaļā un 4.4. nodaļā.

5. Intervijās kā perspektīvs virziens tiek minēts **mentora pakalpojumu sniegšana**, lai personas ar invaliditāti motivētu iekļauties darba tirgū. Subsidētās nodarbinātības kontekstā motivācija netiek minēta kā būtiska problēma. Ieteikums balstīts 4.2.4. apakšnodaļā.

6. Valsts un pašvaldību institūciju līdzdalība darbavietu nodrošināšanā ir Latvijai piemērots risinājums iekļaujošai nodarbinātībai. Lai gan ESF noteikumi neļauj ar subsīdijām finansēt valsts institūcijas, valsts un pašvaldību institūcijām ir augsts potenciāls, nodrošinot tieši ieeju darba tirgū motivētajām personām ar invaliditāti. Reģionos, kur satopami augstāki bezdarba rādītāji, valsts un pašvaldību institūcijas ir ļoti svarīga nodarbinātības iespēja. Ieteikums balstīts 4.4. nodaļā.

7. Kvotu sistēmas ieviešana vietējā situācijā tika vērtēta negatīvi. Iesaistītās puses bija skeptiskas par tās efektivitāti, norādot uz problēmām, ar kurām kvotu sistēmas ieviešanā saskārušās citas valstis, vietējās sabiedrības un darba devēju negatīvību un problēmām, kuras saistās ar šādas sistēmas ieviešanu un uzturēšanu. Kvotu sistēmas vietā rekomendējams veicināt personu ar invaliditāti nodarbināšanu valsts un pašvaldību institūcijās, tādejādi veicinot gan šo institūciju pieejamību personām ar invaliditāti, gan sabiedrības informētību par iekļaujošās nodarbinātības nozīmi un priekšrocībām. Ieteikums balstīts 4.4.7. apakšnodaļā.

8. Interviju gaitu ievērojami apgrūtināja apstākļi, ka iesaistītās puses bieži nejutās kompetentas izteikties par valsts atbalsta pasākumiem. Pētījumam turpinoties, tika secināts, ka

informācijas pieejamība ir viens no faktoriem, kuriem nepieciešams pievērst daudz lielāku uzmanību kā tas šobrīd tiek darīts. Tā, piemēram, neviens no intervētajiem darba devējiem neizmanto valsts sniegto atbalstu, kā iemeslu atzīstot arī informācijas trūkumu par atbalsta pieejamību. Šo problēmu apzinās arī NVA, kas gan intervijā vērsa uzmanību uz citu problēmu, norādot, ka pašas personas ar invaliditāti bieži vien nemaz neskata NVA kā iespējamo atbalsta punktu darba meklēšanā. Lai risinātu “informācijas trūkuma” problēmu, vēlams izveidot jau augstāk minētā koordinatora posteni darbam personām ar invaliditāti, kas kalpotu kā tilts starp valsts politikas plānotājiem, pašvaldībām, bezdarbniekiem ar invaliditāti un darba devējiem. Fokusgrupas diskusijas laikā kā vēl viens no veidiem kā informēt personas ar invaliditāti minēta sadarbības veicināšana starp NVA un VSAA, kur NVA sagatavotu informācijas materiālu personām ar invaliditāti nodod VSAA darbinieks. Šāds risinājums tika pamatots ar nepieciešamību sasniegt iespējami plašu skaitu personu ar invaliditāti, kas šī brīža situācijā ir iespējams tieši VSAA. Informatīvajā materiālā ieteicams iekļaut informāciju par profesionālās piemērotības noteikšanas pasākumu. Ieteikums balstīts 4.4.1. apakšnodaļā.

9. **Informatīvo vadlīniju izstrāde** darba devējiem un personām ar invaliditāti ir nepieciešams solis, lai abas puses motivētu iekļaut un iekļauties darba vidē. Piemēram, Īrijas Nacionālā invaliditātes aģentūra regulāri sagatavo speciālu materiālu darba devējiem, atbildot uz aktuālajiem darba tirgus jautājumiem saistībā ar invaliditāti⁶¹⁹. Ieteikums balstīts 4.4.1. apakšnodaļā.

10. Skaidri **definēt specializēto darbnīcu lomu** nodarbinātības politikā. Gan līdzšinējos izvērtējumos, gan šajā pētījumā atklājās specializēto darbnīcu risks pildīt sociāla atbalsta iestādes vai dienas centra, nevis darba vietas sniegšanas funkciju. Skaidrāka specializēto darbnīcu un to mērķgrupu definēšana darīs skaidrāku arī tajās sniegto apmācību nozīmi darba meklējumos esošām personām ar invaliditāti. Šis jautājums ir īpaši aktuāls saistībā ar šī brīža politikas virzību sociālās uzņēmējdarbības virzienā. Ieteikums balstīts 4.4.4. apakšnodaļā.

⁶¹⁹ Employment publications. Pieejams: <http://nda.ie/Publications/Employment/Employment-Publications/> [skatīts 02.02.2017]

SECINĀJUMI UN IETEIKUMI

I. Ieteikumi metodoloģiskiem, institucionāliem, tehnoloģiskiem un administratīviem risinājumiem politikas pārraudzības pilnveidošanai

1. Indikatoriem ir iespējami pilnīgi jāatspoguļo mērāmo politikas aspektu un jābūt nolasāmiem atsevišķi. Piemēram, vispārējās diskriminācijas mērīšanai ieteikts izmantot atkārtojamu (patlaban Latvijā vienreiz veiktu) aptauju un regulāri pieejamo Eirobarometra mērījumu, datus kombinējot. Šādi tiek apmierinātas metodoloģiskās prasības pēc datu salīdzināmības, dinamikas un dažādu perspektīvu iekļaušanas (ietver gan mērķgrupas, gan sabiedrības viedokli).

2. Datu precizitāte ir augstāka, izmantojot administratīvos datus, tomēr ne vienmēr tie ļauj atspoguļot situāciju. Piemēram, diskriminācijas indikatoru izglītībā raksturo segregācijas rādītājs (administratīvie dati) un aptaujas dati par izglītības pieejamību mērķgrupā.

3. Izvērtējot alternatīvas, datu precizitāte un ticamība ir būtisks kritērijs. Drošticamas mērķgrupas viedokļa ietveršana iespējama tikai ar Latvijā veiktu reprezentatīvu aptauju, kas ļautu indikatoram mērīt atradnes griezumus: invaliditāte pēc funkcionālā traucējuma veida, dzimuma un vecuma. Patlaban šāda aptauja nav veikta.

3. Patlaban administratīvo datu ieguvei izmantojamas šādas datu bāzes LabIS – (NVA, SPOLIS, SIVA, VDI, VSAA, VDEĀVK, BURVIS, VIIS, VBTAI, biedrības „Latvijas Nedzirdīgo savienība”, biedrības „Latvijas Neredzīgo biedrība”, SIVA „Nacionālais rehabilitācijas centrs "Vaivari"”, Veselības ministrijas, Tieslietu ministrijas, Izglītības un zinātnes ministrijas, Centrālās statistikas pārvaldes, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības informācijas sistēmās pieejamos datus); SPOLIS (VDEĀVK, PMLP, pašvaldību sociālo dienestu, SIVA, IeM informācijas centra, LM, pakalpojumu un sociālās palīdzības sniedzēju, TA, CSDD un VZD); BURVIS; Valsts izglītības informācijas sistēma (aptver Izglītības iestāžu reģistra, Izglītības likumā noteiktu institūciju reģistra, Bērnu uzraudzības pakalpojumu sniedzēju reģistra, Pedagogu reģistra, Izglītības programmu reģistra, Valsts vienotās obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu uzskaites datubāzes un Akadēmiskā personāla reģistra datus); VDEĀVK reģistrs. Identificēta nepieciešamība **administratīvo datu savienojumam**, kas ļautu analizēt datus invaliditātes griezumā:

1) nodarbinātības jomā: VID datu bāzes un VDEĀVK reģistra savienošana, iegūstot datus par personu ar invaliditāti nodarbinātību un atalgojumu. Dati izmantojami tikai apkopotā un anonimizētā veidā;

2) noziedzīgiem nodarījumiem pret personām ar invaliditāti: Iekšlietu ministrijas Informācijas centra un VDEĀVK reģistra savienošana vai jaunas invaliditātes kategorijas ieviešana IeM kriminālajā statistikā.

3) Jautājumos, kas saistīti ar veselību, apsverama jaunveidojamās E-Veselības sistēmas datu savienošana ar VDEĀVK reģistru un to izmantošana apkopotā veidā.

4. **Aptauju un apsekojumu** dati ļauj noskaidrot sabiedrības un personu ar invaliditāti viedokli, kas ir būtiska uzraudzības mehānisma komponente. Reprezentatīva aptauja, sasniedzot ap 1000 aptaujāto personu, nepieciešama, lai analizētu datus vecuma, dzimuma un funkcionālo traucējumu griezumā. Šādu aptauju Latvijā nav izdevies veikt mērķgrupas sasniedzamības problēmu dēļ. Plānojot aptauju, jāapvieno kvotu izlases (izmantojot VDEĀVK reģistra datus) un nejaušās izlases metodes. Aptaujas organizēšanai paredzami papildus laika un finansējuma resursi, salīdzinot ar regulārām sabiedrības viedokļa aptaujām.

5. Daļā no jomām izmantojami **aprakstoši indikatori**, piemēram, aprakstot valsts, pašvaldību un NVO sektorā veiktās kampaņas, apmācības, konferences u.c. pasākumus. Šādus datus iespējams apkopot ikgadēji, izmantojot institūciju un organizāciju pārskatus.

6. Ziņojums piedāvā vairākus **pamata indikatorus**, kas atlasīti no visu piedāvāto indikatoru kopuma, balstoties sekojošos kritērijos – drošīcamība, Latvijas aktuālo rīcībpolitikas virzienu pārklājums un saprotamība. Indikatoru funkcija ir ne tikai politikas uzraudzība, bet arī Konvencijas komunikācija sabiedrībai.

II. Rekomendācijas par nepieciešamajiem nacionālās rīcībpolitikas uzlabojumiem starpnozaru atbalsta sistēmas uzlabošanā personām ar invaliditāti iekļaujošās izglītības un darba tirgus jomā

Patlaban ES dominējošais modelis balstās uz elastīgās drošības jēdzienu⁶²⁰ (angl. *flexicurity*), aptverot elastīgas un drošas darba attiecības un organizāciju, efektīvu darba tirgus politiku, uzticamas un atbalstošas izglītošanas sistēmas mūža garumā un mūsdienīgas sociālā atbalsta sistēmas, taču tiek norādīts, ka tas nevar būt viena veida visās ES valstīs, lai arī labās prakses un pieredzes apmaiņa tiek skatīta kā politikas attīstīšanas instruments. Šeit izdalītas galvenās rekomendāciju grupas, bet detalizēti ieteikumi atrodami attiecīgo sadaļu noslēgumā.

⁶²⁰ European Parliament (2010): 82. – 84. Pieejams:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2010/447509/IPOL-EMPL_ET\(2010\)447509_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2010/447509/IPOL-EMPL_ET(2010)447509_EN.pdf) [skatīts 02.02.2017]

Ieteikumi normatīvā regulējuma pilnveidei

1. Latvijas normatīvie akti paredz personu ar invaliditāti diskriminācijas aizliegumu gan izglītībā, gan darba tirgū. Tomēr, kā rāda ziņojums, personas ar invaliditāti piedzīvo grūtības iekļauties abos sektoros, jau sākot izglītību vai piesakoties darba vietā. Ja vecāki biežāk atļaujas īstenot savu bērnu tiesības caur tiesu, tad nodarbinātības jomā šāda iespēja ir problemātiskāk izmantojama, jo atteikums pieņemt darbā konkrētā darba vietā tieši invaliditātes dēļ ir grūtāk pierādāms. Nosakot tiesības ar normatīvajiem aktiem, jānodrošina iespēja visām personām ar invaliditāti tās izmantot, piemēram, nodrošinot iespēju saņemt bezmaksas juridisko palīdzību personām ar invaliditāti, ja tās sastapušās ar diskrimināciju darba tirgū. Trūcīgām un maznodrošinātām personām šādu palīdzību nodrošina Juridiskās palīdzības administrācija, tomēr ar invaliditātes jautājumiem saistīta NVO spētu nodrošināt kvalificētāku interešu aizstāvību, palīdzot orientēties tiesību normās un norādot uz atbildīgajām institūcijām, kuru funkcijās ietilpst diskrimināciju strīdu darba tiesiskie jautājumi.

2. Sociālās uzņēmējdarbības regulējums ir būtisks darba vietu radīšanā, lai arī no darba tirgus aizsargātā sektorā. Būtiski, ka šī uzņēmējdarbības niša nekļūst par segregētu zemu tehnoloģiju Edarbavietu ar zemu darba ražīgumu, bet ļauj veidot sociāli atbildīgu un iekļaujošu darba vidi un telpu attīstībai.

Ieteikumi darba devējiem

1. Valsts un pašvaldības sektors kā iekļaujoša darbavieta. Ņemot vērā Latvijas situāciju un darba devēju zemo atsaucību, valsts un pašvaldību institūcijas ir galvenie atbalsta punkti iekļaujošas darba vides veidošanā. Lai arī pētījuma dalībnieki kopumā neatbalstīja kvotu ieviešanu publiskās pārvaldes iestādēs, tomēr virzība uz augstāku personu ar invaliditāti īpatsvaru šajās iestādēs tika atzīta par vēlamu. Viens no risinājumiem, ieviešot 3% personu ar nodarbinātības īpatsvara mērķi publiskās pārvaldes institūcijās atrodams Īrijā. Tur mērķa sasniegšanai izmantots komplekss pasākumu klāsts – regulāra plānošana un sasniegto rezultātu izvērtējums, atbalsta resursu saņemšana, viegli lasāmu un saprotamu vadlīniju izstrāde, ņemot vērā funkcionālo traucējumu īpatnības un smagumu, darba devēju jautājumus, kā arī plaša konsultatīvā atbalsta tīkla pieejamību.

2. Atsevišķu atbalsta pasākumu piedāvāšana, saskaņā ar Latvijas uzņēmēju pieredzi, nav efektīvākais veids jaunu darbavietu atvēršanai personām ar invaliditāti. Efektīvāka ir iekļaujošas vides veidošanas aspektu aptveršana organizāciju attīstības stratēģijās un politikās, piemēram, veidojot uzņēmuma ilgtspējas indeksu⁶²¹.

3. Būtisks virziens, kurā nav atbalsta darba devējiem, ir personas noturēšana darbavietā, kad iestājusies invaliditāte vai prognozējama invaliditāte (OECD, 2010). Šis ir posms, kad darba devējam ir nepieciešamas atbalsta konsultācijas un pasākumi, piemēram, vides pielāgošanai, darba organizācijai. Patlaban pieejamais risinājums, ja personai ir iestājusies darba nespēja, ir slimības pabalsts⁶²², bet darba devējam – noteiktas kapacitātes darbinieka zaudējums. Nav

⁶²¹ Skatīt <http://incsr.eu/lv/novertejums/ilgtspejas-indeks/>

⁶²² Ja darba nespēja ir nepārtraukta, tad pabalstu izmaksā ne ilgāk par 26 nedēļām, pamatojoties uz VDEĀVK atzinumu, slimības pabalsta izmaksu var pagarināt, bet ne ilgāk par 52 nedēļām; ja darba nespēja ir ar pārtraukumiem, tad pabalstu izmaksā ne ilgāk par 52 nedēļām triju gadu periodā.

atbalsta darba formas maiņai, ja veselības traucējumi un darba pienākumi to atļauj, piemēram, darbam no mājām, saīsinātām darba stundām, utt. Strādājot daļēju laiku un mazāk intensīvi, persona zaudētu tos ienākumus, ko saņemtu ar slimības pabalstu, padarot palikšanu darba vietā ekonomiski neizdevīgu. Savukārt darba devējam vienkāršāk ir pieņemt citu darbinieku. Personas ar invaliditāti noturēšanu darba vietā uzliek papildus pienākumus pielāgot darba organizāciju un vidi. Atbalsta pasākumi var aptvert: nodarbinātības speciālista konsultācijas, subsīdijas darba vietas pielāgošanai, nodokļa atlaides vai piemaksas darba vietas saglabāšanai noteiktā laika periodā. Ilgtermiņā jau šajā posmā veiktie darba organizācijas pielāgojumi un finansiālais atbalsts ļautu saglabāt darba vietu personai ar invaliditāti, kas ir izmaksu efektīvāka pieeja.

Ieteikumi administratīvās struktūras pilnveidei

1. Koordinējoša personas nozīmēšana izglītības jomā pašvaldību līmenī.

Izglītības jomā dažas no Latvijas pašvaldībām koordinē izglītības procesu bērniem ar invaliditāti. Šīs koordinatora funkcijas ir paplašināmas, kļūstot par starpnieku bērna, vecāku, skolas un atbalsta institūciju – atbalsta centru, pedagoģiski medicīniskās komisijas, VDEĀVK, karjeras konsultantu vienotam darbam bērna interesēs. Līdzīgi, izveidojot sociālā darbinieka pozīciju darbam ar bērniem un ģimenēm, tika uzlabots sociālais darbs šajā mērķgrupā. Koordinators, sadarbībā ar skolām, plāno un piesaista resursus bērna iekļaujošas izglītības nodrošināšanai.

2. Koordinējošas personas nozīmēšana izglītības jomā valsts līmenī.

IZM patlaban trūkst kapacitātes darboties izglītojamo ar invaliditāti iekļaušanas jomā. Tomēr šāda, kaut arī daļēja laika koordinatora pozīcijas izveide ir būtiska periodā, kad Latvijā tiek veidota iekļaujoša izglītība un ir vāja pieredze ar bērnu ar invaliditāti iekļaušanu skolās. Veidojot iekļaujošu politiku (kas plānots, bet nav īstenots), jāņem vērā mērķa grupas vajadzības un intereses. Sadarbībā ar pašvaldību koordinatoriem ir iespējams izstrādāt Latvijas situācijai atbilstošu atbalsta sistēmu, kas ir plašāka nekā patlaban notiekošais darbs pie vajadzību groza, kā arī koordinēt izglītojošus pasākumus pedagogiem un skolu vadībai.

3. Koordinējoša personas nozīmēšana izveide nodarbinātības jomā vietējā līmenī.

Šāds koordinators jānozīmē iespējami tuvāk mērķgrupai. Vadoties Ziemeļvalstu piemērā, tādu varētu izveidot NVA filiālēs. Koordinatora funkcijās ietilptu informācijas apmaiņa, darbs ar bezdarbniekiem ar invaliditāti un vietējiem darba devējiem, informācijas un konsultāciju sniegšana un koordinēšana par darba vides pielāgojumiem, apmācību iespējām un karjeras konsultācijām.

4. Saskaņā ar intervēto speciālistu viedokli, vienota invaliditātes un speciālo vajadzību noteikšana bērniem ar invaliditāti un speciālajām vajadzībām, nedublējot iestāžu darbu, ļauj izvairīties no nevajadzīgas bērnu traumēšanas, atkārtoti un līdzīgā veidā izmeklējot un testējot viņu atšķirību. Tāpat VDEĀVK un pedagoģiski medicīnisko komisiju potenciāls ļauj kļūt ne tikai par diagnosticējošām un kategorizējošām institūcijām, bet gan atbalsta institūcijām, kas sniedz padomus un ieteikumus iekļaušanai darba vai mācību vidē.

Apmācība un informēšana

1. Pētījums rāda, ka Latvijā trūkst zināšanu par personu ar invaliditāti iekļaušanu skolās un uzņēmumos. Interviju materiāls liecina, ko šo specifisko zināšanu trūkst arī politikas veidotājiem un īstenotājiem, tāpēc būtiska ir speciālistu, NVO, pašu personu ar invaliditāti un vecāku kompetences iekļaušana, plānojot pasākumus. Kā pirmais solis ir jāizstrādā vadlīnijas darba devējiem un pedagogiem iekļaujošas prakses īstenošanai. Šādas vadlīnijas ir nepieciešamas arī vecākiem, kuru bērni mācās skolās ar iekļaujošu politiku, lai atbalstītu bērnus dažādu skolasbiedru pieņemšanā. Šādu vadlīniju izstrādi skolām varētu koordinēt VISC, piesaistot atbilstošus speciālistus. Savukārt vadlīnijas uzņēmumiem varētu koordinēt NVA, kuras pārziņā ir darbs ar uzņēmējiem.

2. Iekļaušanas stratēģijas izstrāde izglītības iestādē, uzņēmumā vai citā iestādē, kas ir daļa no organizācijas attīstības plāna⁶²³. Šādu aspektu ņemšana vērā, veidojot skolu akreditācijas ziņojumus vai uzņēmuma attīstības plānus ir atbalstāma prakse.

3. Vietējo NVA un pašvaldību, kā arī atbildīgo valsts institūciju pārstāvju un pedagogu apmācības darbam ar personām ar invaliditāti. Šis ir pilotprojektu ceļā ieviešams pasākums, izmantojot gan vietējo, gan ārvalstu pieredzi (piemēram, Somijas piemērs). Kā rāda intervijas, Latvijas pašvaldības un skolas visbiežāk sadarbojas ar Zviedrijas un Norvēģijas kolēģiem vēsturisku sadarbības tradīciju dēļ. Kopumā Skandināvijas valstis īsteno kopienā balstītu iekļaujošas izglītības modeli, kas ir pievilcīgs arī Latvijas situācijai. Šī pasākuma koordinēšanā būtiska loma ir vietējiem un valsts politikas atbildīgajiem koordinatoriem. Apmācības pasākumus jāļauj organizēt pašvaldību līmenī, izmantojot pieejamos resursus – pedagogus, karjeras konsultantus un citus speciālistus, un vajadzībām atbilstošas apmācības formas – pieredzes apmaiņas vizītes, seminārus, lekcijas, utt. Līdz ar to finansējums būtu piešķirams nevis gatavai apmācības programmai, bet gan apmācības projektam.

Ieteikumi finanšu plūsmai

1. Patlaban iekļaujošas nodarbinātības un profesionālās pilnveides jomā dominē valsts sektors (NVA atbalsta pasākumi, kas subsidē darbavietas izveidi; SIVA profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi, IZM profesionālās izglītības pakalpojumi), taču tajā piedalās arī pašvaldības un NVO sektors dažādu, atsevišķu atbalsta pasākumu veidā. Daļa no pasākumiem dublējas (profesionālā izglītība un profesionālā rehabilitācija, kā arī dažādi profesionālās pilnveides kursi), kamēr daži iztrūkst – piemēram, transporta pakalpojumi, lai nokļūtu darbavietā (sabiedriskais transports ir bezmaksas, taču mēdz nebūt pieejams personām ar kustību traucējumiem), vai atbalsts darba devējiem, nodarbinot personu ar invaliditāti ārpus subsīdiju programmas. Lai finansējumu izmantotu efektīvi, ieteicams novērst dublēšanos un piedāvāt

⁶²³ Plānā iekļaujama mērķu nospraušana iekļaujošas izglītības jomā, tiem atbilstošas darbības, resursu plānojums un izvērtējums. Patlaban izstrādājami skolu akreditācijas/ pašnovērtējuma ziņojumi, kurā ir iekļauta sadaļa atbalstam skolēniem ar speciālām vajadzībām. Piemēru var skatīt: Developing your school with Cambridge: A guide for school leaders (2015). Pieejams: <http://www.cie.org.uk/images/271307-creating-the-school-development-plan.pdf> [skatīts 02.02.2017]

kompleksu pakalpojumu, izvērtējot visas klienta vajadzības.

2. Ar darbinieku invaliditāti saistītu papildus izmaksu kompensācija ir būtisks nosacījums darba devēju motivēšanai. Vienas no papildus izmaksām saistītas ar augstākminēto atbalsta pasākumu trūkumu ārpus NVA programmām; otras ar nevienlīdzīgu finanšu atbildību, ja personai ar invaliditāti saistītu iemeslu dēļ periodiski iestājas darba nespēja. Lai atslogotu darba devēja ieguldījumu, personām ar invaliditāti saistīta darba nespēja ir kompensējama no pirmās dienas. Ļaunprātīgu šīs sistēmas izmantošanu var kontrolēt, izlases veidā pārbaudot gadījumus.

3. Izglītības jomā vērojama pārklāšanās starp izglītības un labklājības sektoriem asistenta pakalpojuma nodrošināšanā. Atbalsta pasākumus skolās ir jākoordinē izglītības iestādes vadītājam sadarbībā ar pašvaldības koordinātoru. Jāīsteno princips “nauda seko skolēnam”, nevis speciālajai programmai, ar piemaksām un papildus koeficientiem piešķirot valsts finansējumu pedagogu algām, ja skolā tiek īstenota iekļaujoša izglītība, kas ļautu vajadzības gadījumā samazināt klases izmēru un kompensētu pedagogu darbu, vai ļautu algot asistentu vai skolotāju palīgu. Savukārt, pašvaldības asistenta pakalpojuma apjoma noteikšanai koordinātoram kopā ar vecākiem ir jāizstrādā plāns, ņemot vērā bērna vecumu un iespējas. Pakalpojumu ir efektīvāk organizēt pašvaldībā, piemēram, sniedzot savus transporta pakalpojumus vai apmaksājot taksometra pakalpojumus, ja bērns ir spējīgs ceļot bez īpaša pavadoņa. Patlaban asistenta pakalpojums ir pārāk zemu atalgots, lai atslogotu vecākus.

Ieteikumi izglītības sistēmas pilnveidei

1. Jānodrošina izglītojamo pāreja no viena izglītības posma nākamā un uz darba tirgu. Tam nepieciešama laicīga plānošana jau no pirmskolas perioda, kā arī vēlākā posmā profesionālas karjeras konsultācijas, kurās tiek ņemta vērā gan invaliditātes specifika, klienta vēlmes un iespējas, gan arī izglītības un nodarbinātības iespējas. Konsultācijas ir pieejamas SIVA un tās atbalsta centros, savukārt koordinātoru lomu pārejas posmu plānošanā būtu jāuzņemas pašvaldības nozīmētam pārstāvim.

2. Jālikvidē iztrūkstošie posmi, kas radušies un rodas ar speciālo skolu darbību, kuras nodrošina pamatizglītību, bet vidējā izglītība, kas bieži nepieciešama tālākai profesionālai pilnveidei, personām ar invaliditāti nav organizēti un sistēmiski pieejama. Turklāt izglītība pārtrūkst brīdī, kad sasniegta pilngadība un krasi mainās dzīves apstākļi, atstājot segregēto vidi speciālajā skolā.

3. Atbalstu pedagogu darbam var sniegt jau izveidotie attīstības centri, kas balstās speciālo skolu pedagoģiskajā pieredzē. Nepieciešama pedagogu apmācība par iekļaujošas izglītības principiem, kas, kā liecina starptautiskā pieredze, ietver ne vien darbu ar bērniem, kuriem ir speciālās vajadzības, bet arī citām sociālās atstumtības riska grupām un sabiedrību kopumā. Tāpat apmācības un atbalsts nepieciešams pedagogiem, kas strādā ar bērniem, kuriem ir invaliditāte un/vai speciālas vajadzības, meklējot individuālu pieeju.

4. Speciālo vajadzību agrīna pamanīšana un profilakse iespējami agrīnā vecumā. Piemēram, Rīgas pašvaldībā uzsākts Bērniem droša bērnudārza projekts, kura ietvaros pedagogi tiek apmācīti atpazīt agrīnus riskus bērna attīstībai un drošībai, kā arī, sadarbojoties ar vecākiem un

citiem speciālistiem, tos laicīgi novērst.

5. Augstākās izglītības sistēmas posms ir visvājāk piemērots personām ar invaliditāti. Jāņem vērā, ka pieaugot iekļaujošas izglītības tendencēm, pieaugs arī to jauniešu ar invaliditāti skaits, kuri būs sagatavoti tālākam izglītības līmenim. Augstskolu vidū ir dažāda vides pieejamība. Trūkst sistemātiskas pieejas un resursu mācību līdzekļu adaptācijai, kā arī papildus darbam ar studentiem, kuriem tas nepieciešams invaliditātes dēļ.

Ieteikumi pasākumu efektivitātes mērījumiem

1. Trūkst nodarbinātības pasākumu izvērtējuma iespēju, kas ļautu vērtēt gan dalībnieku nodarbinātības iespējas pēc atbalsta pasākuma ilgtermiņā, piemēram, mērot klientu nodarbinātības ilgumu gada periodā pēc pasākuma izmantošanas, gan arī sasaisti ar klientu dzīves kvalitāti, piemēram, ienākuma līmeņa izmaiņas gada laikā pēc atbalsta pasākuma. Šo datu iegūšanai, kā konstatēts pirmajā pētījumā, nepieciešams saslēgt VID un NVA datu bāzes.

2. Trūkst datu par personu ar invaliditāti vai prognozējamu invaliditāti noturēšanu darba tirgū, sākoties ilgstošiem veselības traucējumiem. Personu ar invaliditāti, īpaši jauniegūtu invaliditāti, noturēšanu darba tirgū ir viens no efektīvākajiem iekļaujošas nodarbinātības pasākumiem ES kontekstā. Jāapsver atbalsta pasākumu izveide darba devējiem un darbiniekiem ar jauniegūtu vai prognozējamu invaliditāti, balstot tās efektivitāti VDEĀVK un VID datos. Piemēram, analizējot datus par personu ar jauniegūtu invaliditāti nodarbinātību, iespējams identificēt nodarbinātības tendences, to ietekmes faktoros pēc darbaspēju zaudējuma pakāpes, funkcionālo traucējumu veida utt., plānojot atbilstošu atbalstu.

VĒRES

- 1) “Izglītības attīstības pamatnostādņu 2014.-2020.gadam” kritiku skat. Birzniece, E. (2015). It kā iekļaujoša izglītība uz tūkstošiem ignorētu skolēnu rēķina. Pieejams: <http://www.izglitiba-kultura.lv/viedokli/it-ka-ieklausosa-izglitiba-uz-tukstosiem-ignoretu-skolenu-rekina> [skatīts: 02.02.2017.]
- 2) 2016.gadā 1012.50 EUR (Republic of Estonia Ministry of Social Affairs (2016). Work Ability Reform) Pieejams: <http://www.sm.ee/en/work-ability-reform> [skatīts: 02.02.2017.]
- 3) 3.2 Koulutusaste ja koulutusalat - Näkövammaisten liitto ry. (n.d.). Pieejams: http://www.nkl.fi/fi/etusivu/nakeminen/julkaisu/nvrek_vuosikirja/3_2_koulutusaste_ja_alat [skatīts: 02.02.2017.]
- 4) 9.1.4. Specifiskā atbalsta mērķa “Palielināt diskriminācijas riskiem pakļauto personu integrāciju sabiedrībā un darba tirgū” 9.1.4.4.pasākuma “Dažādību veicināšana (diskriminācijas novēršana)” Sākotnējais novērtējums. (LM_SN_9144_precizets_18012016) Pieejams: <https://komitejas.esfondi.lv/Lists/dkartiba/DispForm.aspx?ID=194> [skatīts 23.10.2016]
- 5) 2007–2012 Strategy for the Development of Vocational Rehabilitation Services was approved by Order No. A1-157 of 6 June 2007 of the Minister of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania (*Valstybės Žinios* (Official Gazette) No. 65-2535, 2007)
- 6) A victory for Poland's disabled children. Pieejams: <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2014/04/victory-poland-disabled-children-201441413846809787.html> [skatīts: 02.02.2017.]
- 7) Abuladze, L., Sakkeus, L., Pöldma, A., Tambaum, T. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Estonia. The Academic Network of European Disability experts (ANED): 19.-20., 23., 34.-35. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/EE%20-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc [skatīts: 02.02.2017.]
- 8) Administration and Governance at Local and/or Institutional Level. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Administration_and_Governance_at_Local_and/or_Institutional_Level [skatīts: 02.02.2017.]
- 9) Aidukaite, J., Welfare reforms in Central and Eastern Europe: a New type of welfare regime? ISSN 1392-1258.Ekonomika, 2010 Vol. 89(4), 1-18.
- 10) Alternative report for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2011): 3. Pieejams: http://www.mdac.info/sites/mdac.info/files/czech_crpd_alt_report_en.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 11) ANED, Reports on comparative data. Pieejams: <http://www.disability-europe.net/theme/comparative-data/reports-comparative-data> [skatīts 20.10.2016]

- 12) Apmācību jomu un profesiju saraksts, kurās nepieciešams veikt bezdarbnieku apmācību, pārkvalifikāciju un kvalifikācijas paaugstināšanu 2016. gadā. Pieejams: www.nva.gov.lv/docs/28_56bb2341d7bb48.41484134.doc [skatīts: 02.02.2017.]
- 13) Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 12. pants. Pētījums par atbalstītās lēmumu pieņemšanas modeļiem. Pieejams: http://zelda.org.lv/wp-content/uploads/Zelda_petijums_12_UNCRPD.pdf [skatīts 20.10.2016]
- 14) Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam. (apstiprinātas ar MK 2014. gada 3. septembra rīkojumu nr. 474) Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/2013junijs/lmpamn_040613_inv.pdf [skatīts 20.10.2016]
- 15) Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas plāns 2010.–2012. gadam (apstiprināts ar MK 2009. gada 12.oktobra rīkojumu nr. 693);
- 16) Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādņu 2014. – 2020. gadam īstenošanas plāns 2015. – 2017. gadam (apstiprinātas ar MK 2015. gada 16. decembra rīkojumu Nr. 802) Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/278612-par-apvienoto-naciju-organizācijas-konvencijas-par-personu-ar-invaliditati-tiesibam-istenosanas-pamatnostadnu-2014-2020> [skatīts 02.02.2017.]
- 17) Arnkil, R. and Dialogues, A. EEPO Review: Start-up incentives, September 2014
- 18) Astangu Vocational Rehabilitation Centre. Employment Support. Pieejams: <http://eng.astangu.ee/whatwedo/employment/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 19) Astangu Vocational Rehabilitation Centre. Self-Improvement with Flexible Conditions. Pieejams: http://eng.astangu.ee/fileadmin/media/Pildid/astangu_ingl_k_2014_mullidega.pdf; [skatīts: 02.02.2017.] Idstrom, A., Stenroos, M., Uimonen, M. (2013). Decent work: Promising practices in the Employment of People with Disabilities from Sweden, Denmark, Estonia, and Finland. Helsinki: Asumispalvelusäätiö ASPA: 103-108. Pieejams: https://www.aspa.fi/sites/default/files/Decent_Work_book_net_ENG.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 20) Astangu Vocational Rehabilitation Centre. Sheltered Workshops. Pieejams: <http://eng.astangu.ee/whatwedo/sheltered-workshops/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 21) Astangu Vocational Rehabilitation Centre. The Centre for Environmental Adaptation and Assistive Technology Information. Pieejams: <http://eng.astangu.ee/whatwedo/ptak/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 22) Astangu Vocational Rehabilitation Centre. Vocational Rehabilitation Programmes. Pieejams: <http://eng.astangu.ee/whatwedo/vocrehab/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 23) Ārvalstu dienesta likums // “Riigi Teataja”, RT I 2006, 26, 193 (stājās spēkā 01.01.2007.). Pieejams: http://www.vm.ee/sites/default/files/content-editors/Foreign_Service_Act.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 24) Bennett C. “What is policy convergence and what causes it?”, British Journal of Political Science. No.21., 1991., pp.215-233.

- 25) Berggren, U.J. et al. (2016). Disabled students' experiences of higher education in Sweden, the Czech Republic, and the United States – a comparative institutional analysis, *Disability & Society*, 31 (3), 339-356
- 26) Bērnu aizsardzības likums// „Riigi Teataja”, 06.12.2014. (stājās spēkā: 01.01.2016.), §35. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506052015001/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]
- 27) Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=49096> [skatīts 20.10.2016]
- 28) Bibliotēku likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=48567> [skatīts 23.10.2016]
- 29) Biewer, G. et.al. (2015). Pathways to inclusion in European higher education systems. *ALTER - European Journal of Disability Research / Revue Européenne de Recherche sur le Handicap*, 9 (4).
- 30) Birzniece, E. (2015). It kā iekļaujoša izglītība uz tūkstošiem ignorētu skolēnu rēķina. Pieejams: <http://www.izglitiba-kultura.lv/viedokli/it-ka-iekaujosa-izglitiba-uz-tukstosiem-ignoretu-skolenu-rekina> [skatīts: 02.02.2017.]
- 31) Brągiel, J. and Przemysław Eugeniusz Kaniok, P.E.(2016). Parents' perception of integrated education in Poland, *International journal of special education*, 31:2.
- 32) Bučiūniene, I. and Kazlauskaite, R. (2010). Integrating people with disability into the workforce: The case of a retail chain, *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 29: 5, 534–538.
- 33) Bukutis, R. Report: Welfare state model –Nordic experiences and perspectives in Lithuan. ISSN 2335-2337. *Baltic Journal of Political Science*. December 2014, No 3
- 34) Business subsidies - kela.fi. Pieejams: http://www.kela.fi/web/en/vocational-rehabilitation-_business-subsidieshttp://www.kela.fi/web/en/vocational-rehabilitation-_business-subsidies [skatīts: 02.02.2017.]
- 35) Busjeet, Gita. 2013. Planning, monitoring, and evaluation : methods and tools for poverty and inequality reduction programs. Washington D.C. : The Worldbank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/524571468182677151/Planning-monitoring-and-evaluation-methods-and-tools-for-poverty-and-inequality-reduction-programs>. [skatīts: 02.02.2017.]
- 36) Calite-Bordane, D. (2014). ANED 2014 Task 5 – European semester country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 7., 17. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%202014%20-%20Task%205%20-%20LV%20-%20final.doc [skatīts: 02.02.2017.]
- 37) Calite-Bordane, D. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Latvia. Academic Network of European Disability Experts (ANED): 20.-22. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LV%20-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc, 8.-9., 11.-12., 26. [skatīts: 02.02.2017.]
- 38) Caritas Cares (2015). Czech Republic Report. Pieejams: http://www.caritas.eu/sites/default/files/2015_caritas_cares_country_report_cz.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 39) Caroline Perry, Jake Wilson, Special education needs in Finland, Northern Ireland Assambley, 2015. Pieejams:

- <http://www.niassembly.gov.uk/globalassets/documents/raise/publications/2015/education/9015.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 40) Central Statistical Office (2015) Adult education, Warsaw, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/ED_ksztalcenie_doroslych_2015.pdf
 - 41) Central Statistical Office of Poland (2016). Education in Poland. Pieejams: <http://stat.gov.pl/en/topics/education/education/> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 42) Central Statistical Office. Poland (2015). Labour Force Survey. Pieejams: <http://stat.gov.pl/en/> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 43) Child Protection Act. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506052015001/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 44) Children and young people whose ill health hinders or prevents them from attending nursery schools, other forms of childhood education or schools are provided with individualised one-year pre-school preparatory classes or individualised teaching (Journal of Laws, item 1157)
 - 45) Civildienesta likums // “Riigi Teataja”, RT I 1995, 16, 228 (pieņemts 25.01.1995.). Pieejams: [www.agidata.org/pam/Legislation.axd/Estonia\(1995\)Law_PublicService.pdf](http://www.agidata.org/pam/Legislation.axd/Estonia(1995)Law_PublicService.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]
 - 46) Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2014: Poland
 - 47) Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia; Labklājības ministrija. Asistenta pakalpojums skolās. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/text/2321>; [skatīts: 02.02.2017.]
 - 48) Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia.
 - 49) Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia; EURYDICE (2015). Latvia: Special Education Needs Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Latvia:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education [skatīts: 02.02.2017.]
 - 50) Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2014: Poland; Alternative Report on the Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.(2014).3 Alternative Report is provided under the terms of Creative Commons public license (CC BY 3.0). Project realized by the Foundation KSK within the program. Citizens for Democracy financed by the EEA Funds Pieejams: <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 51) Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia.

- 52) Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version; The High Level Group on Disability. (2015). Seventh Disability High Level Group Report on the Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities; Republic of Estonia Ministry of Social Affairs. Work Ability Reform. Pieejams: <http://www.sm.ee/en/work-ability-reform> [skatīts: 02.02.2017.]
- 53) Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version; The High Level Group on Disability. (2015). Seventh Disability High Level Group Report on the Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.
- 54) Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version.
- 55) Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of States parties due in 2012. Lithuania. 2012. CRPD/C/LTU/1, pp.58.
- 56) Contribution from the Finnish NHRI/Human Rights Centre to Special Rapporteur on the Rights of Persons with Disabilities Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2016). Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/DecisionMaking/NHRI/NHRI%20-%20Finland_ENG.docx [skatīts: 02.02.2017.]
- 57) Cook, L., Eastern Europe and Russia. In: Cestles, F., Leibfried, S., Lewis, J., Obinger, H., Pierson, C., (Ed.) The Oxford Handbook of The Welfare State. 2010, Oxford, OUP.671-688.
- 58) Council of the European Union Country specific Recommendations. Brussels, 13 June 2016. Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/making-it-happen/country-specific-recommendations/index_en.htm [skatīts: 02.02.2017.]
- 59) Czech.cz. (2015). Public institutions failing in their duty to employ people with disabilities. Pieejams: <http://www.czech.cz/en/Business/Public-institutions-failing-in-their-duty-to-emplo> [skatīts: 02.02.2017.]
- 60) Čaplikienė, E., Teodoras Medaiskis, T. (2010). Social integration of the disabled in Lithuania.
- 61) Darba likums (stājas spēkā: 01.06.2002.) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=26019> [skatīts 02.02.2017.]
- 62) Darba veselības un drošības likums// „Riigi Teataja”, 60(616), 16.06.1999. (stājas spēkā: 26.07.1999.), §10¹, §18(6). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/511112013007/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]
- 63) Deacon, B. Global social policy in the making., 2013.London, Polity Press.
- 64) Decree No.27/2016 Coll., On the education of pupils with special educational needs and gifted pupils. Stājas spēkā ar 01.09.2016. Pieejams (šobrīd tikai čehu valodā): http://www.msmt.cz/uploads/vyhlaska_c._272016_sb._o_vzdelavani_zaku_se_specialni_mimivzdelavacimi_potrebami_a_zaku_nadanych.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

- 65) Dėl Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. gruodžio 19 d. įsakymo Nr. A1-338 "Dėl neįgalųjų aprūpinimo techninės pagalbos priemonėmis ir šių priemonių įsigijimo išlaidų kompensavimo tvarkos aprašo patvirtinimo" pakeitimo. 2014 m. balandžio 17 d. Nr. A1-223, Vilnius. Pieejams: <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=2f133a20c61c11e38c43fee5c144a67d&dsRid=98&dswid=84> [skatīts: 02.02.2017.]
- 66) Description of the Procedure for Financing Housing Adaptation for People with Disabilities 2013–2015. Order No. A1-137 of the Minister of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania of 27 March 2013 “On the Approval of the Description of the Procedure for Financing Housing Adaptation for People with Disabilities 2013–2015”
- 67) Detalizētu analīzi un ieteikumus iekļaušanas procesu intensifikācijai un skolēnu ar speciālajām vajadzībām iekļaušanas procesu veiksmīgai īstenošanai skat. Rozenfelde, M. (2016). Skolēnu ar speciālajām vajadzībām iekļaušanas vispārējās izglītības iestādēs atbalsta sistēma. Promocijas darbs doktora zinātniskā grāda iegūšanai pedagogijā, apakšnozare: Nozaru pedagogija (Speciālā pedagogija). Latvijas Univesitāte, Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte: 183.-186. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/32003/298-55964-Rozenfelde_Marite_mr16007.pdf?sequence=1&isAllowed=y [skatīts: 02.02.2017.]
- 68) Disabilities from Sweden, Denmark, Estonia, and Finland: 101-110. Pieejams: https://www.aspa.fi/sites/default/files/Decent_Work_book_net_ENG.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 69) Discrimination in the EU in 2015 (Special Eurobarometer 437) (2015). European Commission, TNS Opinion & Social.
- 70) Dolowitz D.P. “A Policy-maker’s Guide to Policy Transfer”. The Political Quarterly. January 2003, Vol.74. Issue 1. p.101.
- 71) Dolowitz D.P., Marsh D. “Learning from Abroad: The Role of Policy Transfer in Contemporary Policy-Making”. Governance: An International Journal of Policy and Administration. January 2000. Vol.13. No.1. p.13.
- 72) Dunn W. Public Policy Analysis. Routhledge, 2011., pp.307-320.
- 73) Eamets, R., Humal, K. (2015). Policy Performance and Evaluation: Estonia. WP3 - Policy Performance and Evaluation Methodologies Pieejams: <http://www.style-research.eu/wordpress/wp-content/uploads/2015/03/STYLE-Working-Paper-WP3.3-Performance-Estonia.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 74) EC (2015). Seventh Disability High level group Report on the Implementation of the UN Convention on the Rights of persons with disabilities. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14328&langId=en>: [skatīts: 02.02.2017.]
- 75) EC (2014). A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Finland country report. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?advSearchKey=socentcntryrepts&mode=advancedSubmit&langI&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]
- 76) EC (2014). A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Country Report: Estonia. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?advSearchKey=socentcntryrepts&mode=a>

- dvancedSubmit&langId=en&policyArea=&type=0&orderBy=docOrder [skatīts: 02.02.2017.]
- 77) Economic and social situation of the population. Central Statistical Office of Poland. <http://stat.gov.pl/en> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 78) Education and disability/special needs. Policies and practices in education, training and employment for students with disabilities and special educational needs in the EU. Pieejams: <http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/disability-special-needs-1> [skatīts 23.10.2016]
 - 79) Education policy outlook. Poland. Pieejams: <http://www.oecd.org/edu/POL-country-profile.pdf> pp.15 [skatīts: 02.02.2017.]
 - 80) Educational Policy, 29: 162-17.
 - 81) Eesti Töötukassa (2016). Assistance in job interviews. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/assistance-job-interviews> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 82) Eesti Töötukassa (2016). Assistive work equipment. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/assistive-work-equipment> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 83) Eesti Töötukassa (2016). Commuting benefits. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/commuting-benefits> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 84) Eesti Töötukassa (2016). Peer support. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/peer-support> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 85) Eesti Töötukassa (2016). Protected employment. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/protected-employment> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 86) Eesti Töötukassa (2016). Support for continuation of employment. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/support-continuation-employment> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 87) Eesti Töötukassa (2016). Travel cost compensation for an accompanying person. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/travel-cost-compensation-accompanying-person> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 88) Eesti Töötukassa (2016). Work rehabilitation. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/work-rehabilitation> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 89) Eesti Töötukassa (2016). Working with a support person. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/working-support-person> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 90) Eesti Töötukassa (2013). People with disabilities. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/services/people-disabilities> [skatīts: 02.02.2017.]
 - 91) Eesti Töötukassa (2016). Adjustment of workspaces and work equipment. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/adjustment-workspaces-and-work-equipment> [skatīts: 02.02.2017.]

- 92) Eesti Töötukassa (2016). Advising and training. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/advising-and-training> [skatīts: 02.02.2017.]
- 93) Eesti Töötukassa (2016). Compensation of employee's training costs. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/compensation-employees-training-costs> [skatīts: 02.02.2017.]
- 94) Eesti Töötukassa (2016). Conditions of receiving working ability allowance. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/conditions-receiving-working-ability-allowance> [skatīts: 02.02.2017.]
- 95) Eesti Töötukassa (2016). Social tax compensation for a person with decreased working ability. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/social-tax-compensation-person-decreased-working-ability> [skatīts: 02.02.2017.]
- 96) Eesti Töötukassa (2016). Wage subsidy. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/wage-subsidy> [skatīts: 02.02.2017.]
- 97) Eesti Töötukassa (2016). Working ability allowance. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/working-ability-allowance> [skatīts: 02.02.2017.]
- 98) Eglė Čaplikienė, Teodoras Medaiskis. Social integration of the disabled in Lithuania. February 2010
- 99) Eiropas Invaliditātes ekspertu akadēmiskā tīkla mājaslapa. Pieejams: <http://www.disability-europe.net> [skatīts: 02.02.2017.]
- 100) Eiropas speciālās izglītības attīstības aģentūra (2010) Agrīnā iejaukšanās. Progress un attīstības tendences 2005. - 2010. gads. Pieejams: https://www.european-agency.org/sites/default/files/early-childhood-intervention-progress-and-developments_ECI-report-LV.pdf [skatīts 20.10.2016]
- 101) Eiropas Stratēģija invaliditātes jomā (2010–2020)
- 102) Elektronisko prasmju attīstības plāns 2011.–2013. gadam (apstiprināts ar MK 2011. gada 18. maija rīkojumu nr. 207);
- 103) ENIL Personal Assistance Survey (2015). Pieejams: http://www.enil.eu/wp-content/uploads/2013/02/6.-PA-table_Estonia.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 104) Esping-Andersen, G. (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism. New Jersey, Princeton University. 8-26.
- 105) Estonia: 2015 Strategic Social Reporting Questionnaire Policy measures and reforms adopted and implemented under the social inclusion strands of the OMC in the period June 2014 – April 2015. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14415&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]
- 106) EU Project incluD-ed: European Network on Inclusive Education & Disability (2012). Inclusive Education & Disability. Good Practices from around Europe: 10-11. Pieejams: http://www.includ-ed.eu/sites/default/files/documents/inclusive_education__disability._good_practices_from_around_europe.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 107) EURYDICE (2014). Estonia: Organisational Variations and Alternative Structures in Single Structure Education. Pieejams:

- https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Organisational_Variations_and_Alternative_Structures_in_Single_Structure_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 108) EURYDICE (2015) Finland: Guidance and Counselling in Early Childhood and School Education – Eurydice. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Finland:Guidance_and_Counselling_in_Early_Childhood_and_School_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 109) EURYDICE (2015). Estonia: Organisation of the Education System and of its Structure. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Organisation_of_the_Education_System_and_of_its_Structure [skatīts: 02.02.2017.]
- 110) EURYDICE (2015). Estonia: Separate Special Education Needs Provision in Early Childhood and School Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Separate_Special_Education_Needs_Provision_in_Early_Childhood_and_School_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 111) EURYDICE (2015). Estonia: Special Education Need Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 112) EURYDICE (2015). Estonia: Support Measures for Learners in Early Childhood and School Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Support_Measures_for_Learners_in_Early_Childhood_and_School_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 113) EURYDICE (2015). Estonia: Support Measures for Learners in Higher Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Support_Measures_for_Learners_in_Higher_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 114) EURYDICE (2015). Estonia: Teaching and Learning in General Upper Secondary Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Teaching_and_Learning_in_General_Upper_Secondary_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 115) EURYDICE (2015). Finland: Separate Special Education Needs Provision in Early Childhood and School Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Finland:Separate_Special_Education_Needs_Provision_in_Early_Childhood_and_School_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 116) EURYDICE (2015). Finland: Separate Special Education Needs Provision in Early Childhood and School Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Finland:Separate_Special_Education_Needs_Provision_in_Early_Childhood_and_School_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 117) EURYDICE (2015). Finland: Administration and Governance at Central and/or Regional Level. Pieejams:

- https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Finland:Administration_and_Governance_at_Central_and/or_Regional_Level [skatīts: 02.02.2017.]
- 118) EURYDICE (2015). Poland: Separate Special Education Needs Provision in Early Childhood and School Education - Eurydice.https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Separate_Special_Education_Needs_Provision_in_Early_Childhood_and_School_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 119) EURYDICE (2015.) Poland: Early Childhood and School Education Funding. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Early_Childhood_and_School_Education_Funding#Financial_support_for_families_of_pupils_with_special_educational_needs_.28SEN.29 [skatīts: 02.02.2017.]
- 120) EURYDICE (2016). Support Measures for Learners in Adult Education and Training . Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Support_Measures_for_Learners_in_Adult_Education_and_Training [skatīts: 02.02.2017.]
- 121) EURYDICE (2016). An integration and special class (p.4-5). In: Special Education Needs Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 122) EURYDICE (2016). Czech Republic: Early Childhood and School Education Funding. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Czech-Republic:Early_Childhood_and_School_Education_Funding [skatīts: 02.02.2017.]
- 123) EURYDICE (2016). Czech Republic:Administration and Governance at Central and/or Regional Level. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Czech-Republic:Administration_and_Governance_at_Central_and/or_Regional_Level [skatīts: 02.02.2017.]
- 124) EURYDICE (2016). Czech-Republic: Special Education Needs Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Czech-Republic:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 125) EURYDICE (2016). Estonia: Early Childhood and School Education Funding. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Early_Childhood_and_School_Education_Funding [skatīts: 02.02.2017.]
- 126) Eurydice (2016). Special Education Needs Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 127) Eurydice (2016).Poland: Overview. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Educational_Support_and_Guidance [skatīts: 02.02.2017.]
- 128) EURYDICE. Latvia: Guidance and Counselling in a Lifelong Learning Approach. Pieejams:

- https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Latvia:Guidance_and_Counselling_in_a_Lifelong_Learning_Approach [skatīts: 02.02.2017.]
- 129) EURYDICE (2015). Estonia: National Reforms related to Transversal Skills and Employability. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:National_Reforms_related_to_Transversal_Skills_and_Employability [skatīts: 02.02.2017.]
- 130) European Agency for Special Needs and Inclusive Education. 2016 (b) Raising the Achievement of All Learners in Inclusive Education. Pieejams: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/Raising%20Achievement%20%20C2%AD%20Literature%20Review.pdf> [skatīts 15.01.2017]
- 131) European Commission (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies. Poland. Pieejams: http://europa.eu/epic/docs/countries/pl-investing-in-children-2013_en.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 132) European comparative data on Europe 2020 & People with disabilities, prepared by Stefanos Grammenos/CESEP, December 2013 Pieejams: <http://www.disability-europe.net/theme/comparative-data/reports-comparative-data> [skatīts 23.10.2016]
- 133) European Health Interview Survey (EHIS wave 2): Methodological manual; European Commission, Eurostat; Methodologies and working papers. 2013 edition. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5926729/KS-RA-13-018-EN.PDF/26c7ea80-01d8-420e-bdc6-e9d5f6578e7c> [skatīts 20.10.2016]
- 134) European Parliament, Directorate General for Internal Policies Policy Department A: Economic And Scientific Policy, 2010. The Mobility and Integration of People with Disabilities into the Labour Market. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2010/447509/IPOL-EMPL_ET\(2010\)447509_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2010/447509/IPOL-EMPL_ET(2010)447509_EN.pdf) [skatīts 02.02.2017.]
- 135) European Quality of Life Surveys (EQLS), Pieejams: <http://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-quality-of-life-surveys> [skatīts 21.10.2016]
- 136) European Social Network. 'Experiencing citizenship': developing good practices for inclusive research (Finland). Pieejams: <http://www.esn-eu.org/raw.php?page=files&id=2172> [skatīts: 02.02.2017.]
- 137) European Social Network. Job coaching and supported employment in Helsinki. Pieejams: <http://www.esn-eu.org/raw.php?page=files&id=2055> [skatīts: 02.02.2017.]
- 138) Eurostat, income and living conditions. Overview. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/overview> [skatīts 23.10.2016]
- 139) Fembek, M., et al. (2014). Zero project report 2014. International Study on the Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams: <http://zeroproject.org/wp-content/uploads/2013/12/zero-project-report-2014.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 140) Finland - Special needs education within the education system | European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Pieejams: <https://www.european-agency.org/country-information/finland/national-overview/special-needs-education-within-the-education-system> [skatīts: 02.02.2017.]

- 141) Finland ratifies the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol - Ministry for Foreign Affairs of Finland: Current affairs. Pieejams: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=346204> [skatīts: 02.02.2017.]
- 142) Finland.fi (2016). New Finnish government tests the waters. Pieejams: <https://finland.fi/life-society/new-finnish-government-tests-the-waters/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 143) Finland's Disability Policy Programme. VAMPO 2010–2015. Pieejams: http://www.vane.to/index.php?option=com_content&view=article&id=56&Itemid=49 [skatīts: 02.02.2017.]
- 144) Finland's response to UN Human Rights Office of the High Commissioner's questionnaire on the right of persons with disabilities to social protection. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/States/MS_Finland_ENG.doc [skatīts: 02.02.2017.]
- 145) Finnish Disability Forum response to UN Human Rights Office of the High Commissioner. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/civil_society/DFFinland_ENG.doc [skatīts: 02.02.2017.]
- 146) Finnish Human Rights Centre. (2015). RE : Questionnaire to NHRIs on the right of persons with disabilities to social protection. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/NHRI/NHRIFinland_ENG.docx [skatīts: 02.02.2017.]
- 147) Foundation Innove (2014). Information on Lifelong Guidance System in Estonia. Pieejams: http://www.innove.ee/UserFiles/Haridustugiteenused/ESTONIA_GuidanceSystemDescription2014.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 148) Fuchs, M. (2014) Quota Systems for Disabled Persons: Parameters, Aspects, Effectivity, Policy Brief, European Centre for Social Welfare Policy and Research, Vienna. Pieejams: http://www.euro.centre.org/data/1393943316_63424.pdf [skatīts 02.02.2017.]
- 149) Funding in Education. Poland. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Funding_in_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 150) Gala ziņojums somu valodā: http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/onnistuneita_valintoja_loppuraportti.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 151) Gandecka, K.(2014). Educational opportunities for adults with intellectual disability – Polish experiences. *Mediterranean Journal of Social Sciences*,5:19, 418-25.
- 152) General information – Poland. Responsibilities and administration', European Agency for Development in Special Needs Education, pieejams: <https://www.european-agency.org/country-information/poland/general-information> [skatīts: 02.02.2017.]
- 153) Genova, A. (2015) Barriers to inclusive education in Greece, Spain and Lithuania: results from emancipatory disability research *Disability & Society* 30:7, 1042-1054.
- 154) Good Public Engagement Code of Practice, pieejams: <http://www.ngo.ee/node/278> [skatīts: 02.02.2017.]

- 155) Graham, L. J., & Jahnukainen, M. (2011). Wherefore art thou, inclusion? Analysing the development of inclusive education in New South Wales, Alberta and Finland. *Journal of Education Policy*, 26(2), 263-288. doi:10.1080/02680939.2010.493230
- 156) Grigaite, U. (2014). Country Report on Lithuania for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities:46. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/519201/IPOL_STU\(2014\)519201_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/519201/IPOL_STU(2014)519201_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]
- 157) Grozījumi Profesionālās izglītības likumā (Stājas spēkā: 15.05.2015.) Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/273942-grozijumi-profesionalas-izglitibas-likuma> [skatīts 02.02.2017.]
- 158) Gruzevskis, B. and Blaziene, I. (2014) Stimulating Job Demand: The Design of Effective Hiring Subsidies in Europe. Lithuania. EEPO Review. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12529&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]
- 159) Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017. gadam (apstiprinātas ar MK 2011. gada 18. februāra rīkojumu nr. 65; precizētas ar MK 2012. gada 28. februāra rīkojumu nr. 106);
- 160) Hanková, M. and Soňa Vávrová, S.(2016). Emotional and Social Needs of Integrated Disabled Students in Secondary School Environment. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 217(5), 229-238
- 161) Haruoja, M. and Meiorg, M. (2013). Country Report on Estonia for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities: 6. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474419/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474419_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474419/IPOL-LIBE_ET(2013)474419_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]
- 162) Hogwood B.W., Gunn L.A. *Policy Analysis for the Real World*. Oxford University Press, 1984., pp.198-206.
- 163) Holland, D. (2008). The current status of disability activism and non- governmental organizations in post- communist Europe: preliminary findings based on reports from the field, *Disability & Society*, 23:6, 543-555.
- 164) <http://www.algojimas.lt/lt/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 165) Human Rights of Persons with Disabilities – Human Rights Council resolution 19/11 (2012). Work and Employment of Persons with Disabilities. Pieejams: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SubmissionWorkEmployment/ResponseFinland1.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 166) Human Rights of Persons with Disabilities – Human Rights Council resolution 19/11, Work and Employment of Persons with Disabilities, Government of Finland, October 2012
- 167) Idstrom, A., Stenroos, M., Uimonen, M. (2013). Decent work: Promising practices in the Employment of People with Disabilities fom Sweden, Denmark, Estonia, and Finland. Helsinki: Asumispalvelusäätiö ASPA: 98-99; 110. Pieejams: https://www.aspa.fi/sites/default/files/Decent_Work_book_net_ENG.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 168) Iekļaujošas izglītības politikas ieviešanas plānošana. Pieejams: https://www.european-agency.org/sites/default/files/mipie_MIPIE-summary-of-proposalsLV.pdf [skatīts 20.10.2016]

- 169) Iekļaujošas nodarbinātības pamatnostādnes 2015.–2020. gadam (apstiprinātas ar MK 2015.gada 12.maija rīkojumu Nr.244) Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/273969-par-iekļaujosas-nodarbinatibas-pamatnostadnem-2015-2020-gadam> [skatīts 02.02.2017.]
- 170) Igaunijas Agrenska un Tammistu centrs. Pieejams: <http://www.agrenska.se/english> [skatīts: 02.02.2017.]
- 171) Ilgtermiņa konceptuālais dokuments „Latvijas izaugsmes modelis: cilvēks pirmajā vietā” (apstiprināts Saeimā 2005. gada 26. oktobrī);
- 172) Indicators of Disability Equality in Europe (IDEE) A preliminary list of indicator proposals for discussion Prepared by Mark Priestley and Anna Lawson on behalf of the ANED working group September 2009 Pieejams: <http://www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%202009%20Task%204%20Preliminary%20Indicator%20Proposals%20report.pdf> [skatīts 23.10.2016]
- 173) Infopankki.fi. *Services for disabled persons.* Pieejams: <http://www.infopankki.fi/en/living-in-finland/health/disabled-persons/help-for-everyday-life> [skatīts: 02.02.2017.]
- 174) Informatīvais ziņojums „Par atbalsta pasākumiem speciālo izglītības iestāžu pastāvēšanai izglītības iestāžu tīkla sakārtošanas kontekstā” (2014) Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40319531&mode=mk&date=2014-11-03> [skatīts 02.02.2017.]
- 175) Informatīvais ziņojums „Par Eiropas Savienības fondu darbības programmas „Izaugsme un nodarbinātība” 7.2.1.specifiskā atbalsta mērķa „Veicināt nodarbinātībā, izglītībā vai apmācībā neiesaistītu jauniešu nodarbinātību Jauniešu garantijas ietvaros” 1. un 2.kārtas īstenošanu” Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/jauniesiem/lmzino_jg_17122013.pdf [skatīts 02.02.2017.]
- 176) Informācijas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (apstiprinātas Ministru kabinetā 2013. gada 14. oktobrī ar rīkojumu Nr. 468)
- 177) Institutions acting for the benefit of disabled persons. Pieejams: <http://www.mpips.gov.pl/en/disabled-persons/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 178) Intervija ar izglītības NVO *EDUin* pārstāvi (2016).Pieejams:<http://www.czech.cz/en/Life-Work/EDUin%E2%80%99s-Bob-Kartous-inclusive-education-in-the-Cz> [skatīts: 02.02.2017.]
- 179) Invaliditātes likums (Stājas spēkā: 01.01.2011.) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=211494> [skatīts 02.02.2017.]
- 180) Invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādnes 2005.–2015. gadam (apstiprinātas ar MK 2005. gada 10. augusta rīkojumu nr. 544);
- 181) Isilda Shima, Eszter Zólyomi and Asghar Zaidi. The Labour Market Situation of People with Disabilities in EU25. European Centre for social Welfare policy and research. Policy brief 1, 2008. Pieejams: http://www.euro.centre.org/data/1201610451_25081.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 182) Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014. – 2020. gadam (apstiprinātas Saeimā 2014. gada 22. maijā) Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=266406> [skatīts 2.02.2017.]
- 183) Izglītības attīstības pamatnostādņu 2014.-2020.gadam īstenošanas plāns 2015.-2017.gadam (apstiprinātas ar MK 2015.gada 29.jūnija rīkojumu Nr.331) Pieejams:

- <http://likumi.lv/ta/id/274936-par-izglitibas-attistibas-pamatnostadnu-2014-2020-gadam-istenosanas-planu-2015-2017-gadam> [skatīts 02.02.2017.]
- 184) Izglītības iniciatīvu centrs. Sociālās integrācijas mehānismi bērniem un jauniešiem ar speciālām vajadzībām. Pieejams: <http://www.iic.lv/wp-content/uploads/2015/05/E-buklets.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 185) Izglītības kvalitātes valsts dienesta 2009. - 2015. gada publiskie pārskati. Pieejams: <http://www.ikvd.gov.lv/gada-publiskie-parskati.html> [skatīts 02.02.2017.]
- 186) Izglītības likums (Eesti Vabariigi haridusseadus) // „Riigi Teataja”, 12 (192), 23.03.1992. (stājās spēkā: 30.03.1992.), §7. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524042014002/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]
- 187) Izglītības likums (Stājas spēkā: 01.06.1999.) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50759> [skatīts 02.02.2017.]
- 188) Izglītības un zinātnes ministrija. (2013). Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam. Pieejams: <http://www.lsa.lv/wp-content/uploads/2013/03/Izglitibasattistibas-pamatnostadnes.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 189) Izglītības un zinātnes ministrijas 2009. - 2015. gada publiskie pārskati. Pieejams: <http://www.izm.gov.lv/lv/publikacijas-un-statistika/publiskie-gada-parskati> [skatīts 02.02.2017.]
- 190) Izglītības un zinātnes ministrijas nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=79100> [skatīts: 02.02.2017.]
- 191) Jaana Huhta, Senior Legal Officer, Ministry of Social Affairs and Health, Juha-Pekka Konttinen, Senior Specialist National Institute for Health and Welfare (THL). Personal Assistance in Finland - legislation, implementation, statistics and challenges for the future. Pieejams: <http://www.nordicwelfare.org/PageFiles/11983/Personlig%20assistans%20-%20Janna%20Huhta%20Juha,%20Pekka%20Konttinen.ppt.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 192) Jahnukainen, M. and Korhonen, A. (2003). Integration of Students with Severe and Profound Intellectual Disabilities into the Comprehensive School System: Teachers' perceptions of the education reform in Finland, *International Journal of Disability, Development and Education*, 50:2, 169-180
- 193) Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2009.–2018. gadam (apstiprinātas ar MK 2009. gada 20. aprīļa rīkojumu nr. 246);
- 194) Jonas Ruškus, Roberta Motiečienė ANED 2012 Task 4 - National Accessibility Report. Lithuania. University of Leeds, 2012.Pp.5.
- 195) Karjeras izglītības īstenošanas plāns valsts un pašvaldību vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs 2015. – 2020.gadam (apstiprināts ar MK 2015. gada 30. decembra rīkojumu 821.) Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/278999-par-karjeras-izglitibas-istenosanas-planu-valsts-un-pasvaldibu-visparejas-un-profesionalas-izglitibas-iestades-2015-2020> [skatīts 02.02.2017.]
- 196) Kela. Fi. Funding. Pieejams: <http://www.kela.fi/web/en/funding> [skatīts: 02.02.2017.]
- 197) Kela.fi How to claim vocational rehabilitation. Pieejams: <http://www.kela.fi/web/en/299> [skatīts: 02.02.2017.]
- 198) Kela.fi. Business Subsidies. Pieejams: http://www.kela.fi/web/en/vocational-rehabilitation-_business-subsidies [skatīts: 02.02.2017.]

- 199) Kela.fi. Statistics. Pieejams: <http://www.kela.fi/web/en/statistics> [skatīts: 02.02.2017.]
- 200) Kela.fi. Vocational rehabilitation. Pieejams: <http://www.kela.fi/web/en/vocational-rehabilitation-> [skatīts: 02.02.2017.]
- 201) Klimczuk, A.(2015). Mixed Economy of Welfare Emerging in Poland: Outplacement and Non-Governmental Employment Agencies Examples. Pieejams: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/65422/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 202) Konceptuāls ziņojums “Aktīvās novecošanās stratēģija ilgākam un labākam darba mūžam Latvijā” Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/lmdokumentuprojekti/1/lmzino_080416_aktnovec.pdf [skatīts 02.02.2017.]
- 203) Konsultatīvās padomes sastāvā ietilpst vismaz 5 locekļi: speciālais pedagogs, logopēds, skolas psihologs, sociālais darbinieks un apriņķa vai pilsētas pašvaldības pārstāvis (EURYDICE (2015). Estonia: Special Education Need Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Special_Education_on_Needs_Provision_within_Mainstream_Education) [skatīts: 02.02.2017.]
- 204) Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām "Latvijas Vēstnesis", 27 (4219), 17.02.2010. (stājas spēkā: 31.03.2010.)
- 205) Kopal, J. (2013). Country Report on the Czech Republic for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474418/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474418_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474418/IPOL-LIBE_ET(2013)474418_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]
- 206) Labklājības ministrija. (2009) Ziņojums par koncepcijas “Vienādas iespējas visiem” īstenošanas gaitu 2008. gadā Pieejams: www.lm.gov.lv/upload/sabiedribas_lidzdaliba/viv_zin_2008.doc skatīts 02.02.2017.]
- 207) Labklājības ministrija. Pasākums noteiktām personu grupām. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/text/202> [skatīts: 02.02.2017.]
- 208) Labklājības ministrija. Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/1979> [skatīts: 02.02.2017.] Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia.
- 209) Labklājības ministrija: Invaliditātes lietu nacionālā padome. <https://www.lm.gov.lv/text/559> [skatīts: 02.02.2017.]
- 210) Labklājības ministrija: Kur meklēt informāciju? Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/text/601> [skatīts: 02.02.2017.]
- 211) Labklājības ministrija: Misija. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/55> [skatīts: 02.02.2017.]
- 212) Labklājības ministrija: Par mums. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/55> [skatīts: 02.02.2017.]
- 213) Labklājības ministrijas nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=83758&from=off> [skatīts: 02.02.2017.]
- 214) Lahteenmaki-Smith, K. et al. (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies: Finland. Pieejams:

- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=lv&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]
- 215) Lallemand-Stempak, A. et al. (2015). Field Description in Work Integration. Part 1 of deliverable 7.1 of the project: "Impact of the Third Sector as Social Innovation" (ITSSOIN), European Commission – 7th Framework Programme, Brussels: European Commission, DG Research: 50. Pieejams: http://itssoin.eu/site/wp-content/uploads/2015/09/ITSSOIN_D7_1_Part-1_Field-description_Work-Integration.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 216) Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām organizācija SUSTENTO. (2015). Personām ar invaliditāti nepieciešamo asistenta pakalpojumu nodrošināšanas kvalitāte. Eksperta ziņojums. Rīga. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2015/2.4.1-10_2015/eksperta-zinojums.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 217) Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācija SUSTENTO. (2015). Personām ar invaliditāti nepieciešamo asistenta pakalpojumu nodrošināšanas efektivitāte. Eksperta ziņojums: 69. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2015/2.4.1-10_2015/eksperta-zinojums.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 218) Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Pieejams: http://www.pkc.gov.lv/images/LV2030/Latvija_2030.pdf [skatīts 12.07.2016]
- 219) Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020.gadam. Pieejams: http://www.pkc.gov.lv/images/NAP2020%20dokumenti/20121220_NAP2020_apstiprinats_Saeima.pdf [skatīts 12.07.2016]
- 220) Latvijas Republikas sākotnējais ziņojums par Apvienoto Nāciju Organizācijas 2006. gada 13. decembra Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu Latvijā Republikā laikposmā no 2010. gada 31. marta līdz 2013. gada 31. decembrim;
- 221) Latvijas Republikas Tiesībsarga 2013. gada ziņojums. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Tiesibsarga_2013_gada_zinojums_FINAL.pdf
- 222) Latvijas Republikas Tiesībsarga 2014. gada ziņojums. Pieejams http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/Tiesibsarga_gada_zinojums_%202014.pdf
- 223) Latvijas Republikas Tiesībsarga 2015.gada ziņojums. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/Tiesibsarga_2015_gada_zinojums.pdf [skatīts 21.10.2016]
- 224) Latvijas Republikas tiesībsargs: Tiesībsarga institūcija <http://www.tiesibsargs.lv/parrums/tiesibsarga-institucija> [skatīts: 02.02.2017.]
- 225) Latvijas Zinātnes padomes Zinātņu nozaru un apakšnozaru anotācijas. Pieejams: http://www.lzp.gov.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=144 [skatīts: 02.02.2017.]
- 226) Lauronen, J. P., Vehmas, S. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Pieejams: https://tuhat.halvi.helsinki.fi/portal/files/58241891/FI_ANED_2015_Task_EU2020_for_EU28_European_Semester_2015_2016_country_fiche_on_disability.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

- 227) Law of the Republic of Lithuania on Equal Treatment // Valstybės žinios (Official Gazette), Nr. 67-3350, 2010; Nr. 114-5115, 2003; Nr. 76-2998, 2008. (pieņemts: 18.11.2003.): 2.pants.
- 228) Law of the Republic of Lithuania on Social Integration of Persons with Disabilities // Valstybės žinios (Official Gazette), Nr. 67-3350, 2010; Nr. 36-969, 1991; Nr. 83-2983, 2004. Pieejams: <http://www.litlex.lt/Litlex/Eng/Frames/Laws/Documents/59.HTM> [skatīts: 02.02.2017.]
- 229) Lazutka, R. (2015). ESPN Thematic Report on Integrated Support for the long-term unemployed
- 230) Lazutka, R. et al. (2015). ESPN Thematic Report on Social Investment. Lithuania Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13822&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]
- 231) Lazutka, R., and Povilūnas, A. (2013). Assessment of the implementation of the European Commission Recommendation on active inclusion. A Study of National Policies. Country Report – Lithuania. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9948&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]
- 232) Leetmaa, R. (2014). Stimulating job demand: The design of effective hiring subsidies in Europe. Estonia. European Employment Policy Observatory. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12520&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]
- 233) Leidas Universitāte. UdL project. Learn Europe. Pieejams: <http://www.learneurope.eu/index.php?cID=300> [skatīts: 02.02.2017.]
- 234) Leimane-Veldmeijere, Ieva. Skirmante, Santa. (2014). Ziņojums par valsti -- Latvija -- pētījumam par dalībvalstu politiku attiecībā uz bērniem ar invaliditāti. Luxembourg: Publications Office. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/519200/IPOL_STU\(2014\)519200_LV.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/519200/IPOL_STU(2014)519200_LV.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]
- 235) Ielinģienis, I., and Kaušylien, A. (2014). Integration of children with disabilities into school community. Social Welfare: Interdisciplinary Approach, 2:2, 103-116.
- 236) Leonardo Partnership N. 2012-1-FR1-LEO04-35551: 'Adapting services for persons with disabilities to new users'. Best Practices Summary Report. Pieejams: http://www.easped.eu/sites/default/files/sites/default/files/best_practices_summary_report.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 237) Liepājas neredzīgo biedrība (2013) Pētījums par personu ar invaliditāti nodarbinātības politiku Eiropā. Pieejams: <http://www.redzigaismu.lv/files/LV-VISS-PETIJUMS-12-valstis.pdf> [skatīts 02.02.2017.]
- 238) Lietuvos Respublikos Nuolatinė Atstovybe prie Jungtinių Tautų Būro ir Kitų Tarptautinių Organizacijų Ženevoje. SN-80-128/2014. Pieejams: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Housing/sub-nationalgovernments/Lithuania.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 239) Lifelong Learning Strategy (2014-2020) Pieejams: https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/eesti_elukestva_oppe_strateegia_2020.pdf; [skatīts: 02.02.2017.] https://www.hm.ee/sites/default/files/estonian_lifelong_strategy.pdf [skatīts: 02.02.2017.]

- 240) Likums par centrālās valdības transfertiem vietējām pašvaldībām // Laki kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta (Lag), 12/29/2009, 1704/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091704> [skatīts: 02.02.2017.]
- 241) Likums par izglītības un kultūras finansēšanu // Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (Lag), 12/29/2009, 1705/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20091705>; [skatīts: 02.02.2017.]
- 242) Likums Par sociālo drošību // “Latvijas Vēstnesis”, 144(427), 21.09.1995. (stājās spēkā: 05.10.1995.)
- 243) List of issues in relation to the initial report of Lithuania. Replies of Lithuania to the list of issues for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2015). Pieejams: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/277/08/PDF/G1527708.pdf?OpenElement> [skatīts: 02.02.2017.]
- 244) Lithuania. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14263&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]
- 245) Lithuania: National Reform Programme 2015. (2015): 27. Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/nrp2015_lithuania_en.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 246) Lithuania: results from emancipatory disability research, Disability & Society, 30:7, 1042-1054
- 247) LukiMat. Pieejams: http://www.lukimat.fi/lukimat-en?set_language=en [skatīts: 02.02.2017.]
- 248) Mazapša, A. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības uz ģimenes dzīvi, Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem ZELDA. Pieejams: http://zelda.org.lv/wp-content/uploads/Petijums_gimenesar-berniem.pdf [skatīts 20.10.2016]
- 249) Mērķa grupas skat. EURYDICE (2015). Definition of Target Groups. Latvia: Special Education Needs Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Latvia:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education [skatīts: 02.02.2017.]
- 250) Ministry of Education and Research. Special educational needs. <https://www.hm.ee/en/activities/pre-school-basic-and-secondary-education/special-educational-needs> [skatīts: 02.02.2017.]
- 251) Ministry of Justice, Finland. (2014). Non-discrimination Act. Pieejams: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2014/en20141325.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 252) Ministry of Social Affairs and Health, (2013). Child and family policy in Finland. Pieejams: http://www.congreso.es/docu/docum/ddocum/dosieres/sleg/legislatura_10/spl_78/pdfs/41.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 253) Ministru kabineta 2006. gada 29.marta rīkojums Nr. 214 Par koncepciju "Karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidošana" (apstiprinātas ar MK 2006.gada 29.marta rīkojumu Nr.214) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=132990> [skatīts 02.02.2017.]
- 254) Ministru kabineta 2015.gada 12.maija rīkojums Nr.244 “Par Iekļaujošas nodarbinātības pamatnostādņēm 2015.-2020.gadam” // “Latvijas Vēstnesis”, Nr.93(5411)(14.05.2015.)

- Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/273969-par-ieklausos-nodarbinatibas-pamatnostadnem-2015-2020-gadam> [Skatīts 02.02.2017.]
- 255) Ministru kabineta 2015.gada 29.jūnija rīkojums Nr.331 “Par Izglītības attīstības pamatnostādņu 2014.-2020.gadam īstenošanas plānu 2015.-2017.gadam” // “Latvijas Vēstnesis”, 126(5444), 01.07.2015., (stājās spēkā: 29.06.2015.): 68.-89.
- 256) Ministru kabineta noteikumi Nr.75 „Noteikumi par aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību un pasākumu īstenotāju izvēles principiem”// „Latvijas Vēstnesis”, 21(4419), 08.02.2011. (stājās spēkā: 09.02.2011.) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=225425> [skatīts 02.02.2017.]
- 257) Ministru kabineta noteikumi Nr. 82. Ugunsdrošības noteikumi Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=84587> [skatīts 20.10.2016]
- 258) Ministru kabineta Nr.138 „Noteikumi par iedzīvotāju ienākuma nodokļa papildu atvieglojumiem personām ar invaliditāti, politiski represētajām personām un nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem” (Stājas spēkā: 12.04.1997.) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=42990> [skatīts 02.02.2017.]
- 259) Ministru kabineta noteikumi Nr. 187 “Noteikumi par kritērijiem un kārtību, kādā speciālās izglītības iestādei piešķir speciālās izglītības attīstības centra statusu” (Stājas spēkā: 02.04.2016.) Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/281256-noteikumi-par-kriterijiem-un-kartibu-kada-specialas-izglitibas-iestadei-pieskir-specialas-izglitibas-attistibas> [skatīts 02.02.2017.]
- 260) Ministru kabineta noteikumi Nr. 220 “Kārtība, kādā tiek piešķirts, atmaksāts un dzēsts studiju kredīts un studējošā kredīts no kredītiestādes līdzekļiem ar valsts vārdā sniegtu galvojumu” (Stājas spēkā: 11.07.2001.) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=25577> [skatīts 02.02.2017.]
- 261) Ministru kabineta noteikumi Nr. 467 “Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.1.1. specifiskā atbalsta mērķa “Palielināt nelabvēlīgākā situācijā esošu bezdarbnieku iekļaušanos darba tirgu” 9.1.1.3. pasākuma “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai” īstenošanas noteikumi” (stājas spēkā: 21.08.2015) Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/275959-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-9-1-1-specifiska-atbalsta-merka-palielinat-nelabveligaka-situacija-esosu> [skatīts 02.02.2017.]
- 262) Ministru kabineta noteikumi Nr. 591 “Kārtība, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības iestādēs un speciālajās pirmsskolas izglītības grupās un atskaitīti no tām, kā arī pārcelti uz nākamo klasi” (Stājas spēkā: 06.11.2015.) Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/277597-kartiba-kada-izglitojamie-tiek-uznemti-visparejas-izglitibas-iestades-un-specialajas-pirmsskolas-izglitibas-grupas> [skatīts 02.02.2017.]
- 263) Ministru kabineta noteikumi Nr. 709 “Noteikumi par pedagogiski medicīniskajām komisijām”. 16.10.2012. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=252162> [skatīts: 02.02.2017.]
- 264) Ministru kabineta Nr.740 “Noteikumi par stipendijām” // “Latvijas Vēstnesis”, 138 (3086), (stājās spēkā: 02.09.2004.) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=93004> [skatīts 02.02.2017.]

- 265) Ministru kabineta noteikumi Nr.763 Noteikumi par bāriņtiesas ikgadējā pārskata veidlapas paraugu un pārskata iesniegšanas un aizpildīšanas kārtību. Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=237543> [skatīts 20.10.2016]
- 266) Ministru kabineta noteikumi Nr.788 “Valsts izglītības informācijas sistēmas saturs, uzturēšanas un aktualizācijas kārtība” (Stājas spēkā: 01.09.2010.) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=215853> [skatīts 02.02.2017.]
- 267) Ministru kabineta noteikumi Nr.805 “Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbaspēju zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību”. (Stājas spēkā: 23.12.2012.) Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/271253-noteikumi-par-prognozejamas-invaliditates-invaliditates-un-darbspeju-zaudejuma-noteikšanas-kriterijiem-termiņiem-un-kartibu> [skatīts: 02.02.2017.]
- 268) Ministru kabineta noteikumi Nr.1510 “Valsts pārbaudījumu norises kārtība” // “Latvijas Vēstnesis”, 253 (5059), 30.12.2013. (stājās spēkā: 31.12.2013.) Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/263462-valsts-parbaudijumu-norises-kartiba> [Skatīts 02.02.2017.]
- 269) Mutual Information System on Social Protection (MISSOC) Information base. Comparative tables database. (2016.gada 1.janvāris). Dati par invaliditāti, negadījumiem darbā un arodslimībām. Pieejams: <http://www.missoc.org/MISSOC/INFORMATIONBASE/COMPARATIVETABLES/MISSOCDATABASE/comparativeTableSearch.jsp> [skatīts: 02.02.2017.]
- 270) Nacionālā Izglītības ministrija. (poļu valodā) Pieejams: <https://men.gov.pl/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 271) Nacionālā Matrikulācijas padome. Pieejams: <https://www.ylioppilastutkinto.fi/se/english> [skatīts: 02.02.2017.]
- 272) Nacionālās attīstības plāns 2014.–2020. gadam (apstiprināts Saeimā 2012. gada 20. decembrī);
- 273) National Plan for the Promotion of Equal Opportunities for Persons with Disabilities 2015–2020 // Apstiprināts ar Čehijas Republikas valdības 2015.gada 25.maija rezolūciju Nr.385: 42.-47. Pieejams: https://www.vlada.cz/assets/ppov/vvzpo/National-Plan-for-the-Promotion-of-Equal-Opportunities-for-Persons-with-Disabilities-2015_2020.docx [skatīts: 02.02.2017.]
- 274) National reform programme “Estonia 2020” (apstiprināta 2011.gada 28.aprīlī). Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nrp/nrp_estonia_en.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 275) National Social Report – Lithuania (Annex 1: 2016 Strategic Social Reporting Questionnaire) (2016). Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=758&langId=en&moreDocuments=yes> [skatīts: 02.02.2017.]
- 276) NGO Report (2012). NGO Report for the UN Committee on the Rights of the Child On the 3rd and 4th periodic reports by the Government of Lithuania Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRC/Shared%20Documents/LTU/INT_CRC_NGO_LTU_14046_E.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 277) Nina Nevala, Mirkka Vuorento, Finding the right tools: Guide for people with partial work ability, 2015. Pieejams: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74819/Opas2015-Keinot-K%C3%A4ytt%C3%B6nC3%B6nC3%B6n-englanti.pdf?sequence=1> [skatīts: 02.02.2017.]

- 278) Nodarbinātības likums (*Act on Employment*) // Nr. 435/2004 (pieņemts: 13.05.2004.), 67.pants. Pieejams: https://portal.mpsv.cz/sz/obecne/prav_predpisy/akt_zneni/zoz_od_1-4-2012_en.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 279) Nodarbinātības politikas aktualitātes cilvēku ar invaliditāti atbalstam. Labklājības ministrija. Pieejams: <http://www.saeima.lv/documents/409d00a2b860d6913cacff95231260261c43e3ad> [skatīts: 02.02.2017.]
- 280) Nodarbinātības valsts aģentūra (2012). Karjeras konsultācijas. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=314&txt=1954&from=0> [skatīts: 02.02.2017.]
- 281) Nodarbinātības valsts aģentūra (2016) Pārskats par bezdarba situāciju valstī. Pieejams: http://nva.gov.lv/docs/28_572adb7445b2e0.09065967.pdf [skatīts 02.02.2017.]
- 282) Nodarbinātības valsts aģentūra (2016). Atbalsta pasākums “Subsidētās darba vietas jauniešiem bezdarbniekiem (pasākumi noteiktām personu grupām)”. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=440&txt=3771> [skatīts: 02.02.2017.]
- 283) Nodarbinātības valsts aģentūra (2016). Pasākums noteiktām personu grupām (Eiropas Sociālā fonda projekts “Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem” Nr.9.1.1.1/15/I/001). Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=53&txt=4013&mode=content&method=edit&from=0> [skatīts: 02.02.2017.]
- 284) Nodarbinātības valsts aģentūra (2016). Pilotprojekta “Profesionālās tālākizglītības programmu īstenošana bezdarbniekiem valsts vai pašvaldību dibinātās izglītības iestādēs” 2.kārta. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=311&txt=4125> [skatīts: 02.02.2017.]
- 285) Nodarbinātības valsts aģentūra (2016). Profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmu īstenošana bezdarbniekiem ar kuponu metodi. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=311&txt=2837> [skatīts: 02.02.2017.]
- 286) Nodarbinātības valsts aģentūra (2016). Jauniešu garantijas atbalsta pasākums „Karjeras konsultācijas”. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=440&txt=3639> [skatīts: 02.02.2017.]
- 287) Nodarbinātības valsts aģentūra. ESF projekts „Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem”. Pieejams: <http://www.nva.lv/flash/index.php?cid=2&mid=511&txt=4146> [skatīts: 02.02.2017.]
- 288) Nodarbinātības valsts aģentūra. ESF projekts „Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem” Nr.9.1.1.1/15/I/001. Izveidoto subsidēto darba vietu skaits. Pieejams: http://www.nva.lv/docs/31_57fcd217bfb928.38577303.docx [skatīts: 02.02.2017.]
- 289) Nodarbinātības valsts aģentūra. Par mums. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=1>[skatīts: 02.02.2017.]
- 290) Nodarbinātības valsts aģentūras 2009. - 2015. gada publiskie pārskati. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=6&mid=65> [skatīts 02.02.2017.]
- 291) NVO Algojimas, (2015).An overview of situation in Lithuania regarding children with special needs and/or disabilities: Briefing for the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Pre-session Working Group. Pieejams:

- http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCRPD%2fICO%2fLTU%2f21461&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]
- 292) OECD (2015). Education policy outlook: Poland. Pieejams: <http://www.oecd.org/edu/POL-country-profile.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 293) OECD Economic Surveys. Lithuania, March 2016, overview. Pieejams: <http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-lithuania.htm> [skatīts: 02.02.2017.]
- 294) OECD Economic Surveys, Czech Republic 2016. Pieejams: <http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-czech-republic.htm> [skatīts: 02.02.2017.]
- 295) OECD, 2010. Sickness, Disability and Work: Breaking the Barriers, A Synthesis of Findings across OECD Countries, http://ec.europa.eu/health/sites/health/files/mental_health/eu_compass/reports_studies/disability_synthesis_2010_en.pdf (skatīts 15.01.2017)
- 296) OECD. Economic Survey, Estonia, January 2015, overview. Pieejams: <https://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-estonia.htm> [skatīts: 02.02.2017.]
- 297) OECD. Economic Survey, Poland, 2016. Pieejams: <http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-poland.htm>. [skatīts: 02.02.2017.]
- 298) OECD. Economic Surveys, Finland, January. 2016. <http://www.oecd.org/eco/surveys/Overview-OECD-Finland-2016.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 299) OECD. OECD Reviews of Labour Market and Social Policies: Latvia 2016. Pieejams: <https://www.oecd.org/latvia/oecd-reviews-of-labour-market-and-social-policies-latvia-2016-9789264250505-en.htm> [skatīts: 02.02.2017.]
- 300) OECD. Social Expenditure Database. Pieejams: <http://www.oecd.org/els/soc/OECD2016-Social-Expenditure-Update.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 301) OECD. Social spending. 2014. Pieejams: <https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm> [skatīts: 02.02.2017.]
- 302) Oikeusministeriö - Ministry of Justice - New Non-Discrimination Act entered into force. Pieejams: <http://oikeusministerio.fi/en/index/currentissues/tiedotteet/2014/12/uusiyhdenvertaisuuslakivoimaanensivuodenalusta.html> [skatīts: 02.02.2017.]
- 303) Ombudsman's Activity report for 2011, pieejams: <http://www.brpd.gov.pl/detail.php?recid=43> [skatīts: 02.02.2017.]
- 304) Order No. A1-43 of the Minister of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania of 5 February 2013 "On the Approval of the Plan of Implementing Measures 2013–2015 of the National Programme for Social Integration of the Disabled 2013–2019".
- 305) Pamatizglītības likuma 17. panta 1. punkts (Basic Education Act 628/1998 Section 17 Part 1). Pieejams: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1998/en19980628.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 306) Pamatnostādnes "Bērniem piemērota Latvija" (apstiprinātas ar MK 2004. gada 31. marta rīkojumu nr. 185; precizētas ar MK 2007. gada 21. februāra rīkojumu nr. 97).

- 307) Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.–2020. gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 2013. gada 4. decembra rīkojumu Nr. 589)
- 308) Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.–2020.gadam. (2013). Informatīvā daļa: 29., 34. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates2/Impam_290713_sp.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 309) Pamatskolu un vidusskolu likums // “Riigi Teataja”, 41(240), 09.06.2010. (stājās spēkā: 01.09.2010.), §50. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013042/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]
- 310) Pantea, M.-C., (2014). Summary report on the 2013/14 social inclusion country templates. Pieejams: http://pjp-eu.coe.int/documents/1017981/7110690/Summary+Report_Social+Inclusion_2014.pdf/11362dce-b78b-4ddb-9528-e90c487dd3fc [skatīts: 02.02.2017.]
- 311) Par ieteicamajiem atbalsta pasākumiem centralizētajos eksāmenos izglītojamajiem ar speciālām vajadzībām skatīt pielikumu Nr. 2. Pieejams: http://visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/20151222_atb_pas_2015_2016_mg.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 312) Par jauno darbspēju noteikšanas metodoloģiju skat. Eesti Töötukassa (2016). Principles and Methodology. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/principles-and-methodology> [skatīts: 02.02.2017.]
- 313) Par kārtību, kādā nosaka invaliditātes apmēru un papildu izdevumus skat. Republic of Estonia Social Insurance Board. Determination of the degree of severity of disability and additional expenses. Pieejams: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/determination-of-the-degree-of-severity-of-disability-and-additional-expenses/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 314) Par pašvaldībām. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57255&cs=f521ff1e> [skatīts: 02.02.2017.]
- 315) Par pirmsskolas, pamata, vidējo, augstāko profesionālo un citu izglītību (Izglītības likums) (On Pre-school, Basic, Secondary, Tertiary Professional and Other Education (the Education Act)) // Nr. 561/2004 (pieņemts: 24.09.2004.), 16.panta 2., 3.daļa. Pieejams: www.msmt.cz/uploads/VKav_200/Act_561_2011/edu_act_2011.doc [skatīts: 02.02.2017.]
- 316) Pasaules Banka (2013) “Latvija: kurš ir bezdarbnieks, ekonomiski neaktīvais vai trūcīgais?”. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates/latvia_compwbs.pdf [skatīts 02.02.2017.]
- 317) Pathfinder centers, vairāk informācijas: <http://www.innove.ee/en/lifelong-guidance/estonia/pathfinder-centers> [skatīts: 02.02.2017.]
- 318) Patton C., Sawicki D., Clark J. Basic Methods of Policy Analysis and Planning. Routledge, 2012., pp.22-24.
- 319) Patton C.V., Sawicki S.D. Basic Methods of Policy Analysis and Planning. Prentice Hall, 1993. pp. 52-65
- 320) Personas ar invaliditāti darba tirgū SDLK Sociālās drošības apakškomisijas sēde 2012.gada 31.janvāris Pieejams: [titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/0cc75c61cd99c91bc22579910045c366/\\$FILE/LM_Saeima_SDA_022012_invalid_nodarbv.ppt](http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/0cc75c61cd99c91bc22579910045c366/$FILE/LM_Saeima_SDA_022012_invalid_nodarbv.ppt) [skatīts 02.02.2017.]

- 321) Personām ar invaliditāti nepieciešamo asistenta pakalpojumu nodrošināšanas efektivitāte. Eksperta ziņojums. SUSTENTO (2015) Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads//reviziju-zinojumi/2015/2.4.1-10_2015/eksperta-zinojums.pdf [skatīts 23.10.2016]
- 322) Personu ar invaliditāti tiesību komitejas vienpadsmitās sesijas vispārējais komentārs Nr.1 (2014) Pieejams: http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/STA/Tulkojumi_no_anglju_val/Konvencijas/Convention_on_the_Rights_of_Persons_with_Disabilities_General_comment_No.1.doc [skatīts 20.10.2016]
- 323) Pesonen, H., et al, (2015). The Implementation of New Special Education Legislation in Finland, Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474429/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474429_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474429/IPOL-LIBE_ET(2013)474429_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]
- 324) Pētījums "Bērnu un jauniešu ar intelektuālās attīstības traucējumiem situācija Latvijā" (2011) Pieejams: <http://www.lkndz.lv/lv/box/files/filelists/1301413164-petijumsberniunjaunisiarinvaliditatilabots.doc> [skatīts 23.10.2016]
- 325) Pētījums par pretdiskriminācijas politikas uzraudzības sistēmas izstrādi (2014). Pieejams: http://www.sif.gov.lv/images/files/SIF/progress-dazadiba/Petijums_diskr_final.pdf [skatīts 16.10.2016]
- 326) Pirmsskolas bērnu aprūpes institūciju likums // „Riigi Teataja”, 27(387), 18.02.1999. (stājās spēkā: 27.03.1999., daļēji – 01.01.2000.), §6, §14. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/517062014005/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]
- 327) Pirmsskolas institūcija – mazbērnu novietnes (līdz 3 gadu vecumam), pirmsskolas iestādes un pirmsskolas iestādes bērniem ar speciālām vajadzībām (3-7 gadu vecumam) (Pirmsskolas bērnu aprūpes institūciju likums // „Riigi Teataja”, 27(387), 18.02.1999. (stājās spēkā: 27.03.1999., daļēji – 01.01.2000.), §5. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/517062014005/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]
- 328) PKV (2012) NVA apmācību pasākumu novērtējums. Pieejams: https://m.nva.gov.lv/docs/17_50b8799349deb4.11323036.pdf [skatīts 02.02.2017.]
- 329) PKV (2014) Diskriminācija Latvijas darba tirgū. Pieejams: http://cilvektiesibas.org.lv/media/record/docs/2014/05/12/diskriminacija_lv_tirgu.pdf [skatīts 02.02.2017.]
- 330) Pogodzińska, P. (2013). Country Report on Poland for the Study on Member States' Policies for presenting the actions taken in order to implement its provisions. (2014). Pieejams: http://www.tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/.../POL/CRPD_C_POL_1_7003_E.doc [skatīts: 02.02.2017.]
- 331) Poviliunas, A. (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies. Country report – Lithuania: 12. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=en&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]
- 332) Pretdiskriminācijas likums (Anti-discrimination Act) // Nr. 198/2009 Coll. (pieņemts: 23.04.2008.), 5.panta 6.daļa. Pieejams:

- http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Antidiscrimination_Act.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 333) Priestly, M., Roulstone, A. et al. (2009). Targeting and mainstreaming disability in the 2008-2010 National Reform Programmes for Growth and Jobs. Academic Network of European Disability Experts (ANED)-VT/2007/005: 24.-25. Pieejams: <http://www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%20Task%206%20-%20NRP%20synthesis%20report%20-%20070110%20-%20final.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 334) Primary education = ISCED level 1 (izvērstis skaidrojums - http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Early_childhood_and_primary_education_statistics) [skatīts: 02.02.2017.]
Lower secondary = ISCED level 2, upper secondary = ISCED level 3 (izvērstis skaidrojums - http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Secondary_education_statistics) [skatīts: 02.02.2017.]
- 335) Problēmas, kuru risinājums iekļaujams ANO konvencijas “Par personu ar invaliditāti tiesībām” īstenošanas pamatnostādnes 2013.–2019. gadam Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates/diskusija270910.pdf>. [skatīts 02.02.2017.]
- 336) Profesionāla sociālā darba attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 2013. gada 18. decembra rīkojumu Nr. 652)
- 337) Augstskolu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1995, 12, 119 (stājās spēkā 18.02.1995.), §22 (10). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521032014002/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]
- 338) Profesionālās augstākās izglītības iestāžu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1998, 61, 980 (stājās spēkā: (16.07.1998.), §27 (10). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/508012015001/consolide/current>; [skatīts: 02.02.2017.] Augstskolu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1995, 12, 119 (stājās spēkā 18.02.1995.), §13³ (6).Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521032014002/consolide>[skatīts: 02.02.2017.]
- 339) Profesionālās augstākās izglītības iestāžu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1998, 61, 980 (stājās spēkā: (16.07.1998.), §27³ (10). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/508012015001/consolide/current>[skatīts: 02.02.2017.]
- 340) Profesionālās augstākās izglītības iestāžu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1998, 61, 980 (stājās spēkā: (16.07.1998.), §27⁴ (2). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/508012015001/consolide/current>; [skatīts: 02.02.2017.] Augstskolu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1995, 12, 119 (stājās spēkā 18.02.1995.), §13² (1¹).Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521032014002/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]
- 341) Profesionālās izglītības likums (Stājas spēkā: 14.07.1999.) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=20244> [skatīts 02.02.2017.]
- 342) Profesionālās pilnveides izglītības programmu piedāvājumi pasākuma "Profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmu īstenošana

- bezdarbniekiem" ietvaros. Pieejams: www.nva.gov.lv/docs/28_57bd37ba2ade63.93350394.xls [skatīts: 02.02.2017.]
- 343) Profesionālās tālākizglītības programmu un izglītības iestāžu saraksts. Pieejams: www.nva.gov.lv/docs/28_57bd37ad40ba09.80095268.xls [skatīts: 02.02.2017.]
- 344) Profesionālās un sociālās rehabilitācijas un personu ar invaliditāti nodarbinātības likums // Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (27.08.2016.). Pieejams: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19971230776> [skatīts: 02.02.2017.]
- 345) Programma sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu attīstībai 2009.–2013. gadam personām ar garīga rakstura traucējumiem (apstiprināta ar MK 2009. gada 5. marta rīkojumu nr. 157).
- 346) Proposal for the List of issues in relation to the initial report of the Republic of Lithuania for UN Committee on the rights of persons with disabilities (2015). Pieejams: http://disabilitycouncilinternational.org/documents/INT_CRPD_ICO_LTU_21462_E.doc [skatīts: 02.02.2017.]
- 347) Regulējums: Likums par centrālās valdības transfertiem vietējām pašvaldībām // *Laki kunnan peruspalvelujen valtiosuudesta (Lag)*, 12/29/2009, 1704/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091704>; [skatīts: 02.02.2017.]
- 348) Rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju sarakstu skat. Eesti Töötukassa (2016). Work rehabilitation providers. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/work-rehabilitation-providers> [skatīts: 02.02.2017.]
- 349) Reinholde I., Tuftte G.K. Challenges for welfare policies in Latvia and Norway. In: Social work. Experience and methods. Complementary volume. Vytautas Magnus University, 2012. , pp.233-238.
- 350) Replies and comments of Czech NGOs and DPOs to the list of issues on the initial report of the Czech Republic for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/Shared%20Documents/CZE/INT_CRPD_CS_S_CZE_19782_E.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 351) Reply of Finland to the OHCHR Special Rapporteur's request for information on the rights of persons with disabilities (2016). Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/DisabilityInclusivePolicies/States/PM%20Finland_ENG.doc [skatīts: 02.02.2017.]
- 352) Report: Academic career offices. Pieejams: <http://scienceinpoland.pap.pl/en/news/news,407024,report-academic-career-offices-becoming-more-active.html> [skatīts: 02.02.2017.]
- 353) Republic of Estonia Ministry of Social Affairs (2016). Work Ability Reform. Pieejams: <http://www.sm.ee/en/work-ability-reform> [skatīts: 02.02.2017.]
- 354) Republic of Estonia Social Insurance Board. Rehabilitation service. Pieejams: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/rehabilitation-service/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 355) Republic of Estonia Social Insurance Board. The special care services for people with mental disorders. Pieejams: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/the-special-care-services-for-people-with-mental-disorders/> [skatīts: 02.02.2017.]

- 356) Resolution No. 1823 of the Government of the Republic of Lithuania of 22 December 2010 approved the Methodology for the calculation and allocation of the pupil's basket (Valstybės žinios (Official Gazette) 2001, No. 57-2040; 2009, No. 158-7134).
- 357) Resolution No. 850 on the Approval of the National Programme for Social Integration of the Disabled 2003–2012 of the Government of the Republic of Lithuania of 7 June 2002 (Official Gazette Valstybės žinios, 2002, No. 57-2335).
- 358) Response of Estonia to the questionnaire on the rights of persons with disabilities. Pieejams:
http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/States/MS_Estonia_ENG.docx [skatīts: 02.02.2017.]
- 359) Rīcības plāns deinstitucionalizācijas īstenošanai 2015.–2020. gadam (apstiprināts 2015. gada 15. jūlijā)
- 360) Rīcības plāns Invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādņu īstenošanai 2005.–2015. gadam (apstiprināts ar MK 2006. gada 19. jūlija rīkojumu nr. 541);
- 361) Rīkojums par kārtību, kādā tiek finansēta izglītības un kultūras pakalpojumu nodrošināšana // Asetus opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (Förordning), 12/29/2009, 1766/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091766> [skatīts: 02.02.2017.]
- 362) Rokasgrāmata: Pirmie soļi atbalstītās lemtspējas ieviešanā Latvijā. (2016) Pieejams: http://zelda.org.lv/wp-content/uploads/ZELDA_LV_.pdf [skatīts 20.10.2016]
- 363) Rose R. “What is lesson drawing?”, Journal of Public Policy. No. 11, 1991., pp.3-30.
- 364) Rozenfelde, M. (2016) Skolēnu ar speciālajām vajadzībām iekļaušanas vispārējās izglītības iestādēs atbalsta sistēma. Pieejams: http://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/32003/298-55964-Rozenfelde_Marite_mr16007.pdf?sequence=1 [skatīts 02.02.2017.]
- 365) Ruškus, J., Elijošius, E., Vaišnora, K. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 14., 24.-25. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LT-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc [skatīts: 02.02.2017.]
- 366) Saaresranta, T.(2013). Country Report on Finland for the Study on Member States' Policies for Children with Disabilities: 10. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474420/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474420_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474420/IPOL-LIBE_ET(2013)474420_EN.pdf) [skatīts: 02.02.2017.]
- 367) Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2011.–2017. gadam (apstiprinātas ar MK 2011. gada 5.oktobra rīkojumu nr. 504);
- 368) Seksuālās un reproduktīvās veselības likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=58982> [skatīts 20.10.2016]
- 369) Sirovatka, T. (2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. A Study of National Policies. Czech Republic. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=lv&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]

- 370) SIVA Publiskais gada pārskats 2015 (2016) Pieejams: <http://www.siva.gov.lv/publikācijas-un-statistika.html> [skatīts 02.02.2017.]
- 371) Skolu tīklu reforma 2015-2018 (2015): 4. Pieejams igauņu valodā: https://www.hm.ee/sites/default/files/koolivorgu_prgoramm_2015-2018_kinnitatud.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 372) Smyth, F. et.al. (2014). Inclusive education in progress: policy evolution in four European countries, *European Journal of Special Needs Education*, 29:4, 433-445.
- 373) Sociālās integrācijas valsts aģentūra (2015). Sociālās integrācijas valsts aģentūras darbības stratēģija 2015.-2016.gadam. Rīga. Pieejams: http://www.siva.gov.lv/tl_files/parsiva/SIVA%20strategija%202015-2016.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 374) Sociālās integrācijas valsts aģentūra. Autoskola. Pieejams: <http://www.siva.gov.lv/autoskola.html> [skatīts: 02.02.2017.]
- 375) Sociālās integrācijas valsts aģentūra. Profesionālās piemērotības noteikšana. Pieejams: <http://www.siva.gov.lv/ProfesionalasPiemerotibasNoteiksana.html> [skatīts: 02.02.2017.];
- 376) Sociālās integrācijas valsts aģentūra. Profesionālās piemērotības noteikšana cilvēkiem ar prognozējamu invaliditāti. Pieejams: http://www.siva.gov.lv/Profesion%C4%81l%C4%81s_piem%C4%93rot%C4%ABbas_noteik%C5%A1ana.html [skatīts: 02.02.2017.]
- 377) Sociālās integrācijas valsts aģentūra. Valsts apmaksāta izglītība. Pieejams: <http://www.siva.gov.lv/koledza-valsts-apmaksatas-studijas.html> [skatīts: 02.02.2017.]
- 378) Sociālo pabalstu personām ar invaliditāti likums// „Riigi Teataja”, 16(273), 27.01.1999. (stājās spēkā 01.01.2015.), §4, §10¹, §11. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/509012015003/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]
- 379) Sociālo pabalstu personām ar invaliditāti likums// „Riigi Teataja”, 16(273), 27.01.1999. (stājās spēkā 01.01.2015.), §2. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/509012015003/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]
- 380) Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums // “Latvijas Vēstnesis”, 168(2743), 19.11.2002. (stājās spēkā: 01.01.2003.). Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/68488-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likums> [skatīts: 02.02.2017.]
- 381) Speciālas vajadzības – fiziski, runas, sensorie, garīgie funkcionālie traucējumi, nepieciešamība pēc īpaša atbalsta vai aprūpes (Pirmskolas bērnu aprūpes institūciju likums // „Riigi Teataja”, 27(387), 18.02.1999. (stājās spēkā: 27.03.1999., daļēji – 01.01.2000.), §14. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/517062014005/consolide>). [skatīts: 02.02.2017.]
- 382) Sporta politikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 2013. gada 18. decembra rīkojumu Nr. 666)
- 383) Statistics Estonia (2014). Puudega inimeste sotsiaalne lōimumine. Social Integration of Disabled Persons. Pieejams: <http://www.stat.ee/72564> [skatīts 02.02.2017.]
- 384) Statistics Estonia (2014). Social integration of disabled persons: 119. Pieejams: <http://www.stat.ee/72565> [skatīts: 02.02.2017.]
- 385) Statistics Estonia (2014). Social integration of disabled persons: 120. Pieejams: <http://www.stat.ee/72565> [skatīts: 02.02.2017.]

- 386) Stead D., de Jong M, Reinholde I. West-east policy transfer; the case of urban transport policy. In: Patsy H., Upton R.: Crossing borders: International Exchange and planning practices. Routledge, 2010.
- 387) Stead D., de Jong M., Reinholde I., „Urban Transport Policy Transfer in Central and Eastern Europe”. DisP 172, 1/2008, Volume 44, pp.62-73. DisP – Swiss Federal Institute of Technology Zurich ETH Zurich.
- 388) Stimulating Job Demand: The Design of Effective Hiring Subsidies in Europe. Finland. European Employment Policy Observatory:4. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12521&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]
- 389) Strategic Social Report Finland (2015). Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13905&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]
- 390) Strnadová, I., Vanda Hájková, V., Květoňová, L. (2015). Voices of university students with disabilities: inclusive education on the tertiary level – a reality or a distant dream?, International Journal of Inclusive Education, 19 (10), 1080-1095
- 391) Szumski, G. and Karwowski, M. (2014). Psychosocial Functioning and School Achievement of Children With Mild Intellectual Disability in Polish Special, Integrative, and Mainstream Schools. Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities, 11: 99–108.
- 392) Šiška, J. (2009). Report on the employment of disabled people in European countries: Czech Republic. Academic Network of European Disability Experts (ANED)-VT/2007/005: 12. Pieejams: <http://www.disability-europe.net/content/aned/media/CZ%20-%20ANED%202009%20Employment%20Report%20Final.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 393) Šiška, J. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Czech Republic. Academic Network of European Disability Experts (ANED): 15.-17., 21.-22. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/CZ%20-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_ready%20for%20WEB.doc [skatīts: 02.02.2017.]
- 394) Šķestere, I. (2011). Nacionālo un reģionālo politikas plānošanas dokumentu sociālās iekļaušanas un sociālo pakalpojumu cilvēkiem ar invaliditāti jomā sasaites ar ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām analīze. Rīga: LKNDZ.
- 395) Šķestere, I., Vahļina, T. (2012) Pētījums par dzīves kvalitātes izvērtējuma metodēm un instrumentiem. Pieejams: http://www.sif.gov.lv/nodevumi/nodevumi/4881/petijums_dz_kvalit_1.pdf [skatīts 02.02.2017.]
- 396) Takala, M., Pirttimaa, R., & Törmänen, M. (2009). RESEARCH SECTION: Inclusive special education: the role of special education teachers in Finland. British Journal of Special Education, 36(3), 162-173. doi:10.1111/j.1467-8578.2009.00432.x. Pieejams: <http://users.jyu.fi/~makaku/Article3.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 397) Technical Assitance Center for the Diasabled. (Techninēs pagalbos neģaliesiems centro) <http://www.tpnc.lt/en/apie-tpnc/veikla/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 398) Technical Requirements STR 2.03.01:2001 “Buildings and territories. Requirements related to the needs of persons with disabilities” // Valstybės žinios (Official Gazette), Nr. 53-1898, 2001.; Nr. 67-3350, 2010.

- 399) TE-palvelut. Pay subsidies. Pieejams: http://www.te-palvelut.fi/te/en/employers/find_an_employee/support_recruitment/pay_subsidy/index.html [skatīts: 02.02.2017.]
- 400) Tertiary = ISCED level 5-8 (izvērstis skaidrojums - http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tertiary_education_statistics) [skatīts: 02.02.2017.]
- 401) Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Pieejams: <https://www.thl.fi/en/web/thlfi-en> [skatīts: 02.02.2017.]
- 402) The Act on Farmers' Social Security // Dziennik Ustaw, 1991-01-26, 7: 65-79; Dziennik Ustaw, 1998, Nr. 7: 249.-272. (pieņemts: 20.12.1990.).
- 403) The Criteria for the Establishment of the Need for Services of Vocational Rehabilitation and the Regulations for the Provision and Financing of Vocational Rehabilitation Services approved by Order No. A1-302 of 31 December 2004 of the Minister of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania (Valstybės Žinios (Official Gazette) No. 6-163, 2005)
- 404) The Estonian Education Information System. Pieejams: <http://www.ehis.ee/>
- 405) The Estonian Lifelong Learning Strategy 2020. (2014): 18. Pieejams: <http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2014/05/Lifelong-Learning.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 406) The High Level Group on Disability. (2015). Seventh Disability High Level Group Report on the Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.
- 407) The Lithuanian Disability Forum (2016). Prepared for the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities for the discussion of the Initial Report of the Republic of Lithuania on the implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCRPD%2fCSS%2fLTU%2f23330&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]
- 408) The Programme for the Development of Pre-school and Pre-Primary Education 2011–2013, approved by Order V-350 of the Minister of Education and Science of the Republic of Lithuania of 1 March 2011 (Valstybės žinios (Official Gazette) 2011, No. 30-1421)
- 409) The Social Report 2013-2014. The Ministry of Social Security and Labour, Vilnius, 2014. pp.50
- 410) The UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2015) Concluding observations on the initial report of the Czech Republic. Pieejams: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/098/68/PDF/G1509868.pdf?OpenElement> [skatīts: 02.02.2017.]
- 411) The World Bank, (2014). Toward greater social inclusion in Poland. A qualitative assesment in three regions. Pieejams: <http://documents.worldbank.org/curated/en/572171468297309587/pdf/879930REPLACEM085208B000PUBLIC00ACS.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 412) Thematic Study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on enhancing awareness and understanding of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities

- 413) Tiesībsargs (2014) Pētījums par ANO konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām. ieviešanu, Personu ar invaliditāti aptauja. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/petijumi-un-publikacijas/petijumi> [skatīts 02.02.2017.]
- 414) Tiesībsargs (2015) ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings 2010. – 2014. Pašvaldību aptaujas rezultāti. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/petijumi-un-publikacijas/petijumi> [skatīts 02.02.2017.]
- 415) Tisenkopfs, T., Bela, B. (2006) Dzīves kvalitāte Latvijā. Pieejams: http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/item_1124_Dzives_kvalitaate_Latvija.pdf [skatīts 02.02.2017.]
- 416) Toots, A. Et al. (2015). Estonia Report. Sustainable Governance Indicators. Pieejams: http://www.sgi-network.org/docs/2015/country/SGI2015_Estonia.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 417) Topinska, A. (2013). Assessment of the implementation of the European Commission Recommendation on active inclusion. A Study of National Policies. Poland. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9954&langId=en> [skatīts: 02.02.2017.]
- 418) Tožicka, T., Gočev, P., Sokačova, L., Adamusová, M., Uhde, Z., Viznerová, H., Uhllová, Š., Štefanec, M. Further cutbacks to the Welfare State. Pieejams: http://www.socialwatch.org/sites/default/files/czechRepublic2010_eng.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 419) Transporta attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 2013. gada 27. decembra rīkojumu Nr. 683)
- 420) UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2016). Concluding observations on the initial report of Lithuania. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLTU%2fCO%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]
- 421) UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities, (2015). Concluding observations on the initial report of the Czech Republic. Pieejams: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/098/68/PDF/G1509868.pdf?OpenElement> [skatīts: 02.02.2017.]
- 422) United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of State parties due in 2012: Latvia: 4. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLVA%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]
- 423) United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of State parties due in 2012: Latvia: 49.-50. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLVA%2f1&Lang=en; [skatīts: 02.02.2017.]
- 424) United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention: Estonia. Advance

- http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]
- 425) United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2014). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of States parties due in 2012: Lithuania: 4.-5. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLTU%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]
- 426) United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of States parties due in 2014: Poland: 4.-5. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fPOL%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]
- 427) United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2013). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of State parties due in 2011: Czech Republic: 4. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fCZE%2f1&Lang=en [skatīts: 02.02.2017.]
- 428) United Nations Division for Social Policy and Development Disability. (2007). What Is Disability And Who Are Persons With Disabilities?. Publ.: Frequently Asked Questions (FAQs). Pieejams: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/faqs.htm> [skatīts: 02.02.2017.]
- 429) United Nations Treaty Collection (2016). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=_en [skatīts: 02.02.2017.]; United Nations Treaty Collection (2016). Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15-a&chapter=4&clang=_en [skatīts: 02.02.2017.]
- 430) Vainikainen, M., Thuneberg, H., Greiff, S., & Hautamäki, J. (2015). Multiprofessional collaboration in Finnish schools. *International Journal of Educational Research*, 72, 137-148. doi:10.1016/j.ijer.2015.06.007
- 431) Vaivaru pamatskolas pašnovērtējuma ziņojums, 2014. gads. Pieejams: http://jurmala.lv/upload/sabiedriba/izglitiba/pasnovertejuma_zinojumi/vaivaru-pasnovertejuma_zinojums_2014.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 432) Valeeva, R.A. and Kulesza, E.M. (2016). Education for Persons with Special Needs: Polish and Russian Experience, *International Journal of Environmental & Science Education*, 2016, 11(7), 1619-1629
- 433) Valsts darba inspekcija: Par mums. Pieejams: <http://www.vdi.gov.lv/lv/Par-mums/valsts-darba-inspekcija/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 434) Valsts izglītības satura centra 2009. – 2015.gada publiskie pārskati. Pieejams: <http://visc.gov.lv/visc/planiparskati.shtml> [skatīts 02.02.2017.]
- 435) Valsts izglītības satura centrs: Vēsture un funkcijas. Pieejams: <http://visc.gov.lv/visc/vesture.shtml> [skatīts: 02.02.2017.]

- 436) Valsts kontrole (2016) Revīzijas ziņojums “Vai asistenta pakalpojums izglītības iestādē nodrošina tā izveidošanas mērķu sasniegšanu”. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2015/2.4.1-10_2015/ksav_invasistenti.pdf [skatīts 02.02.2017.]
- 437) Vammoista viis – tärkeintä on osaaminen. Pieejams: https://kuntoutussaatio.fi/files/823/TEM_Vammoista_viis.pdf
- 438) VDEĀVK, 2016. 2015. gada publiskais pārskats, 17. lpp. Pieejams: http://www.vdeavk.gov.lv/wp-content/uploads/2014/09/Parskats_2015_1_dala.pdf [Skatīts: 21.02.2017.]
- 439) Vienlīdzīgas attieksmes likums// „Riigi Teataja”, 56(315), 11.12.2008. (stājās spēkā: 01.01.2009.), §3, §5, §11. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013066/consolide> [skatīts: 02.02.2017.]
- 440) Viies, M.(2013). Assessment of the implementation of the European Commission Recommendation on active inclusion A Study of National Policies. Estonia. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&langId=lv&newsId=1823&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]
- 441) Viies, M.(2014). Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage A Study of National Policies Estonia: 25. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=en&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> [skatīts: 02.02.2017.]
- 442) Vipunen – Education Statistics Finland. Pieejams: <https://vipunen.fi/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 443) Vispārējās izglītības likums // „Latvijas Vēstnesis”, 213/215 (1673/1675), 30.06.1999. (stājās spēkā: 14.07.1999.), 1., 53.pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=20243> [skatīts: 02.02.2017.]
- 444) Vörk, A. Et al. (2015). Work capacity reform – change in the assessment criteria. ESPN – Flash report 2015/12. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13755&langId=en>
- 445) Wapiennik, E. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Poland. Academic Network of European Disability experts (ANED): 18. Pieejams: http://www.disability-europe.net/content/aned/media/PL%20-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc
- 446) Weimer D.L., Vining A.R. Policy Analysis: Concepts and Practice, 1999.
- 447) Wilken, J.-P. et al., (2014). Community support and participation among persons with disabilities. A study in three European countries. Journal of Social Intervention: Theory and Practice. 23(3), 44–59.
- 448) Workability International (2014). Member Survey Report 2013. Pieejams: <http://workability-international.com/images/reports/2013-Workability-International-Member-Survey-Report-FINAL.pdf>
- 449) www.osale.ee
- 450) Żabińska, I., Pradela, A.(2016). How to help disabled graduates to enter the labour market – challenges and barriers for educational system. Research in Silesia region in Poland, General and Professional Education,3, 66-72.

- 451) ZELDA Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem Latvijā. (2015) Pieejams: http://zelda.org.lv/wp-content/uploads/ZELDA-book_labots2_1.pdf [skatīts 23.10.2016]
- 452) Glossary. Activity limitation. Pieejams: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Activity_limitation [skatīts 20.10.2016]
- 453) Ministru kabineta 2010. gada 28. Decembra noteikumi nr. 1207 „Noteikumi par personai ar prognozējamu invaliditāti prioritāri sniedzamo invaliditātes riska mazināšanai paredzēto pakalpojumu veidiem, apjomu, saņemšanas nosacījumiem un saņemšanas kārtību.”
- 454) Ministra kabineta 2006.gada 19. decembra noteikumi Nr. 1046 “Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”, punkts 11.19.3
- 455) Ministru kabineta noteikumi Nr.1529 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”
- 456) Par nepieciešamību pārskatīt statistikas datu vākšanu par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Pieejams: http://zelda.org.lv/wp-content/uploads/ZELDA_priekslikumu_datu_vaksanai_30.04.2015.pdf [skatīts 20.10.2016]
- 457) Veselības aprūpe mājās. Pieejams: <http://www.vmnvd.gov.lv/lv/469-veselibas-aprupes-pakalpojumi/veselibas-aprupe-majas> [skatīts 20.10.2016]
- 458) OECD. Social Expenditure Database (SOCX). Pieejams: <http://www.oecd.org/els/soc/OECD2016-Social-Expenditure-Update.pdf> [skatīts: 02.02.2017.]
- 459) Izglītības un zinātnes ministrija (2016). 1.-12.klašu izglītojamo skaits pašvaldību izglītības iestādēs. Pieejams: http://www.izm.gov.lv/images/statistika/izglitiba/2016_2017/5_GRAFIKI_1.-12.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 460) Tiesību metodiskais materiāls izglītības iestādēm. Periods: 1.- 31. marts, 2016.gads. Pieejams: http://skolutiesibas.lv/wp-content/uploads/2013/08/Metodiskais_materials_MARTS_2016.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 461) Izglītības un zinātnes ministrija (2016). 1.-12.klašu izglītojamo skaits pašvaldību izglītības iestādēs. Pieejams: http://www.izm.gov.lv/images/statistika/izglitiba/2016_2017/5_GRAFIKI_1.-12.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 462) Izglītības un zinātnes ministrija (2015). Kopējais izglītojamo skaits vispārējā izglītībā un pašvaldību izglītības iestādēs profesionālajās izglītības programmās (valsts budžeta finansējums). Pieejams: http://www.izm.gov.lv/images/statistika/viis/Izglitojamo_skaits_01092015_statist_dati.pdf (5.lpp.) [skatīts: 02.02.2017.]
- 463) Izglītības un zinātnes ministrija (2016). Uzņemšanas rezultāti izglītības iestādēs, kuras īsteno profesionālās izglītības programmas 2015./2016.m.g. Pieejams: http://www.izm.gov.lv/images/statistika/prof_izgl/2015_2016/ML_Uznehmensana_PROF_2015.xlsx [skatīts: 02.02.2017.]

- 464) Izglītības un zinātnes ministrija (2016). Izglītojamo skaits izglītības iestādēs, kuras īsteno profesionālās izglītības programmas 2015./2016.m.g. Pieejams: http://www.izm.gov.lv/images/statistika/prof_izgl/2015_2016/ML_Izglitojamie_PROF_2015.xlsx [skatīts: 02.02.2017.]
- 465) Valsts izglītības satura centra nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=194332> [skatīts: 02.02.2017.]
- 466) 16.10.2012. MK not. Nr. 709 “Noteikumi par pedagoģiski medicīniskajām komisijām”. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=252162> [skatīts: 02.02.2017.]
- 467) Invaliditātes lietu nacionālās padomes nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90599> [skatīts: 02.02.2017.]
- 468) Tiesībsarga likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=133535> [skatīts 02.02.2017.]
- 469) Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras nolikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=253728> [skatīts: 02.02.2017.]
- 470) Latvijas Pašvaldību savienības statūti. Pieejams: <http://www.lps.lv/lv/par-lps/biedriba/statuti> [skatīts: 02.02.2017.]
- 471) Centrālā statistikas pārvalde (2016). VAG12. Pirmoreiz par invalīdiem atzīto iedzīvotāju skaits. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__veseliba/VA0120.px/?rxid=ccb978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 [skatīts: 02.02.2017.]
- 472) Centrālā statistikas pārvalde (2016). NBG33. Ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji pēc statusa un dzimuma. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__nodarb/NB0330.px/?rxid=cdb978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 [skatīts: 02.02.2017.]
- 473) Centrālā statistikas pārvalde. NBG34. Ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji pēc darba nemeklēšanas iemesla. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__nodarb/NB0340.px/?rxid=cdb978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 [skatīts: 02.02.2017.]
- 474) Latvijas Darba devēju konfederācijas statūti. Pieejams: <http://www.lddk.lv/lapa/statuti/> [skatīts: 02.02.2017.]
- 475) Pasaules Veselības organizācija. (2003) SFK: Starptautiskā funkcionēšanas, nespējas un veselības klasifikācija. Ženēva, Rīga: 29. Pieejams: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42407/10/9241545429_lav.pdf [skatīts: 02.02.2017.]
- 476) OECD. Economic Survey, Poland, 2016, Overview. Pieejams: <http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-poland.htm> [skatīts: 02.02.2017.]

PIELIKUMI

1. pielikums. Salīdzinājums invaliditātes definēšanai Latvijā veicamās aptaujās

Aptauja	EQLS (European Quality of Life Surveys) Eiropas dzīves kvalitātes apsekojums	EU-SILC⁶²⁴ (Statistics on income, social inclusion and living conditions) Ienākumu, sociālās iekļaušanas un dzīves apstākļu apsekojums	Eurobarometer Eiroparometrs	EHIS (European Health Interview Survey) Eiropas veselības interviju apsekojums			EU-LFS (European labour force survey)⁶²⁵ Eiropas darbaspēka apsekojums	
Gads	2003, 2007/8, 2011/12, 2016	Ik gadu	2012	2006-2009			Invaliditātei veltīts ad hoc modulis 2011	
Invaliditātes definējums	Vai Jums ir kāda hroniska (ilgstoša, 6 mēneši un ilgāk) fiziskas vai garīgas veselības problēma, slimība vai invaliditāte?	PH030 Aktivitātes ierobežojums ikdienā veselības problēmu dēļ vismaz 6 mēnešu periodā Q44 Vai šīs fiziskās vai garīgās veselības	Vai pēdējo 6 mēnešu laikā jūs vai jūsu māsaiņniecības loceklis ir bijis kādā mērā ierobežots ikdienas darbībās	Personas ar invaliditāti H53 Vai pēdējo 6 mēnešu laikā jūs esat bijis/usi kādā mērā ierobežots/a ikdienas darbībās	Personas, kurām ir grūtības ikdienas aktivitātēs (ADL) Vai jums parasti ir grūtības veikt	Personas ar grūtībām instrumentālas aktivitātes veikšanai ikdienas aktivitātēs (IADL) Vai	Garīga slimība/ saslimšana Vai jums ir bijusi šī slimība/saslimšana pēdējo 12	K'102 Kā Jūs pats/-i raksturotu/noteiktu savu aktivitātes statusu, kas Jūs

⁶²⁴ Statistics illustrated. People at risk of poverty or social exclusion. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions> [skatīts 21.10.2016]

⁶²⁵ EU labour force survey. Pieejams: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_labour_force_survey [skatīts 23.10.2016]

	Ja respondents atbild ar "jā" – Vai šī fiziskas vai garīgas veselības problēma, slimība vai invaliditāte Jūs ierobežo ikdienas darbībās? ⁶²⁶	problēmas, slimība vai invaliditāte ierobežo Jūsu ikdienas aktivitātes?	veselības problēmas dēļ.	veselības problēmas dēļ ⁶²⁷ .	kādu no šīm darbībām? 1.Ēšana pašam/ai 2.Piecelšanās no gultas vai krēsla 3.Apģērbšanās un noģērbšanās 4.Tualetes izmantošana 5.Vannas vai dušas izmantošana	jums parasti ir grūtības veikt kādu no šīm darbībām? 1.Maltītes sagatavošana 2.Telefona lietošana 3.Iepirkšanās 4.Zāļu pieņemšana 5.Viegli mājas darbi 6.Reizēm smagi mājas darbi 7. Rūpes par finansēm un ikdienu sakārtojošām darbībām	mēnešu laikā? Jā/Nē 1.Hroniska trauksme 2.Hroniska depresija 3.Citas garīgās veselības problēmas	bijāt pārskata nedēļā? 10. Persona ar invaliditāti vai ilgstoši darbnespējīga persona
Invaliditātes smagums	1. Jā, smagi	1. Jā, ļoti ierobežo	1. Smagi ierobežots	1. Smagi ierobežots	1. Nav grūtību	1. Nav grūtību		

⁶²⁶ Informācija par metodoloģiju un piekļuvi datiem. European quality of life survey (2012) Pieejams: <http://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-quality-of-life-surveys/european-quality-of-life-survey-2012> [skatīts 23.10.2016]

⁶²⁷ European Health Interview Survey (EHIS wave 2) — Methodological manual, 14.lpp. (2013) Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5926729/KS-RA-13-018-EN.PDF/26c7ea80-01d8-420e-bdc6-e9d5f6578e7c> [skatīts 23.10.2016]

	2. Jā, daļēji 3. Nē	2. Jā, ierobežo 3. Nē, neierobežo	2. Ierobežots, bet ne smagi 3. Nav ierobežots	2. Ierobežots, bet ne smagi 3. Nav ierobežots	2. Jā, ar zināmām grūtībām 3. Jā, ar lielām grūtībām 4. Es nespēju pats/i to paveikt	2. Jā, ar zināmām grūtībām 3. Jā, ar lielām grūtībām 4. Es nespēju pats/i to paveikt		
Izlases apjoms, respondentu skaits	1009	7650 (Krossekcionālā izlase) 5 600 (Longitudināla izlase)	1015	4555 ⁶²⁸				
Vecums	18+	16+	15+	15+	15+	15+	15+	15+
Svērtais personu ar invaliditāti īpatsvars, visas valstīs kopā	21%	24%	(30%)	26%	7%	18%	7%	

⁶²⁸ Minimālā izlase. European Health Interview Survey (EHIS wave 2) — Methodological manual, 149.lpp. (2013) Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5926729/KS-RA-13-018-EN.PDF/26c7ea80-01d8-420e-bdc6-e9d5f6578e7c> [skatīts 23.10.2016]

Vidējas pakāpes invaliditāte	15%	16%	(18%)	18%	4%	7%		
Smagas pakāpes invaliditāte	6%	8%	(12%)	8%	3%	11%		
Indikatoru izveidei izmantojamie mainīgie		PE040: Augstākā sasniegtā ISCED pakāpe, Y010G/PY010N: darbinieka ienākumi vai tuvināti kopumā, PH040: nav bijusi pieejama veselības izmeklēšana un ārstēšana, PH050: galvenais iemesls, kāpēc nav bijusi pieejama veselības izmeklēšana un ārstēšana, PH060: nav bijusi pieejama zobu veselības izmeklēšana un ārstēšana, PH070: galvenais iemesls, kāpēc nav bijusi pieejama zobu veselības		UN1A: Nav bijusi pieejami veselības aprūpes pakalpojumi pēdējo 12 mēnešu laikā garo rindu dēļ pēc pakalpojuma; UN1B: Nav bijusi pieejami veselības aprūpes pakalpojumi pēdējo 12 mēnešu laikā transporta problēmu dēļ; UN2: Nevarēju atļauties [aprūpes veids] pēdējo 12 mēnešu laikā				

		izmeklēšana un ārstēšana			
--	--	-----------------------------	--	--	--

Avots: Balstīts un papildināts no European comparative data on Europe 2020 & People with disabilities, prepared by Stefanos Grammenos/CESEP, December 2013 European comparative data on Europe 2020 & People with disabilities, prepared by Stefanos Grammenos/CESEP, December 2014. Pieejams: <http://www.disability-europe.net/theme/comparative-data/reports-comparative-data> [skatīts 20.10.2016]

2. pielikums. Latvijas politikas dokumentos izmantotie dati

1. Iekļaujošā izglītība		
1.1. Mācību vides pielāgotība		
1.1.1.	Vispārējo izglītības iestāžu pieejamības īpatsvars (%) personām ar kustību traucējumiem	Aptauja (2015) tiesībsargs
1.1.2.	Vispārējo izglītības iestāžu pieejamības īpatsvars (%) personām ar redzes traucējumiem	Aptauja (2015) tiesībsargs
1.1.3.	Vispārējo izglītības iestāžu pieejamības īpatsvars (%) personām ar dzirdes traucējumiem	Aptauja (2015) tiesībsargs
1.1.4.	Augstākās izglītības iestādes pielāgotas personām ar kustību traucējumiem skaits	IZM
1.1.5.	Iespēja bērniem ar invaliditāti saņemt izglītību dzīvesvietai tuvākajā skolā pēc atbilstošas programmas (pašvaldībā)	Aptauja (2015) tiesībsargs
1.1.6.	Tehniskie palīgīdzekļi piešķirti bērniem ar invaliditāti skaits	VTPC
1.2. Mācību personāla kompetence un atbalsta personāla pieejamība		
1.2.1.	Iekļaujošās izglītības atbalsta centru skaits	VISC
1.2.2.	Izglītojamie, kas saņem asistenta pakalpojumu mācību iestādēs pārvietošanās atbalstam un pašaprūpes veikšanai skaits (pa izglītības iestāžu grupām)	IZM
1.2.3.	Pedagogu tālākizglītības kursu par izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem iekļaušanu vispārējās izglītības plūsmā apmeklējums	VISC
1.2.4.	Pedagogu palīgu skaits	Nav datu
1.2.5.	Pedagoģiski medicīnisko komisiju skaits	VISC
1.2.6.	VPMK izvērtēto izglītojamo skaits	VISC
1.2.7.	Pašvaldību pedagoģiski medicīnisko komisiju izvērtēto izglītojamo skaits	VISC
1.2.8.	VISC Speciālās izglītības nodaļas speciālistu sniegto konsultāciju skaits	VISC
1.2. Izglītības pakalpojuma pieejamība personām ar speciālajām vajadzībām		

1.3.1.	Skolu (nepabeigušo (vidējo izglītību neieguvušo)) un izglītībā neiesaistīto personu ar invaliditāti vecumā no 18 līdz 24 gadiem īpatsvars (%)	EU-SILC
1.3.2.	Obligātās izglītības vecumā (no 7 līdz 18 gadiem) esošo personu ar invaliditāti, kuri nav reģistrēti nevienā izglītības iestādē, īpatsvars (%)	Nav datu
1.3.3.	Personu līdz 18 gadu vecumam ar intelektuālās attīstības traucējumiem īpatsvars, kuri nekad nav apmeklējuši skolu	IZM
1.3.4.	Izglītojamo skaits ar atzinumu par speciālām vajadzībām kopā	IZM
1.3.5.	Izglītojamo ar speciālām vajadzībām īpatsvars (%) no kopējā izglītojamo skaita	IZM
1.3.6.	Izglītojamo ar invaliditāti īpatsvars (%) no izglītojamo skaita ar speciālajām vajadzībām	Nav datu
1.3.7.	Dažādu speciālo vajadzību īpatsvars pret izglītojamo skaitu ar speciālām vajadzībām kopā	VPMK
1.3.8.	Speciālo vajadzību kategoriju izplatība pēc dzimtes	VPMK
1.3.9.	Speciālo vajadzību saņemošo skolēnu īpatsvars pēc tautības pret kopējo skolēnu skaitu	Netiek sistemātiski uzskaitīts
1.3.10.	Pašvaldības atbalsts pasākumiem, lai samazinātu bērnu ar invaliditāti atstumtību (%)	Aptauja (2015) tiesībsargs
1.3.11.	Personu ar invaliditāti īpatsvars starp personām ar pamatizglītību vai vispārējo vidējo izglītību	CSP
1.3.12.	Personu ar invaliditāti īpatsvars starp personām ar profesionālo izglītību	CSP
1.3.13.	Personu ar invaliditāti īpatsvars starp personām ar augstāko izglītību	CSP
1.3.14.	Personu skaits, kas izmanto individuālu izglītības programmas apguves plānu	Nav datu
1.3.15.	Izglītojamo ar invaliditāti turpmākā izglītība pēc pamatizglītības ieguves (%) - mācības turpina vidusskolā/mācības turpina profesionālās izglītības iestādē/mācības neturpina	IZM
1.3.16.	Izglītojamo skaita sadalījums pēc apgūstamās speciālās izglītības programmas vispārējās, t.sk. speciālās izglītības iestādēs (smagi garīgās attīstības traucējumi vai vairāki smagi attīstības traucējumi/garīgās attīstības traucējumi/garīgās veselības traucējumi/valodas traucējumi/somatiskās saslimšanas/fiziskās attīstības	IZM

	traucējumi/dzirdes traucējumi/redzes traucējumi/mācīšanās traucējumi)	
1.3.17.	Mācību grāmatu skaits, kas sagatavotas Braila rakstā	IZM
1.4. Iekļaujošā pirmsskolas izglītība		
1.4.1.	Speciālo pirmsskolas iestāžu skaits	IZM
1.4.2.	Speciālo pirmsskolas iestāžu skaits ārpus Rīgas un Rīgas reģiona	IZM
1.4.3.	Bērni speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs no kopējā bērnu skaita pirmsskolas izglītības programmās	IZM
1.4.4.	Bērnu, kuri apgūst speciālās pirmsskolas izglītības programmas pirmsskolas izglītības iestādēs, pa programmām skaits	IZM
1.4.5.	(____). gadā un agrāk dzimušo bērnu skaita sadalījums pēc pirmsskolas izglītības programmas veida pirmsskolas izglītības iestādēs (____/____) m.g. (visp. prog/izgl. ar redzes trauc./ar dzirdes trauc./ar fiz. attīstības trauc./ar som. saslimšanām/ar valodas trauc./ar jaukt. attīstības trauc./ar garīgās vesel. trauc./ar garīgās attīstības trauc.)	IZM
1.4.6.	Speciālo grupu skaits vispārējās pirmsskolas izglītības iestādēs	IZM
1.4.7.	Speciālo grupu apmeklējums vispārējās pirmsskolas izglītības iestādēs	IZM
1.4.8.	Vispārējās pirmsskolas izglītības grupu apmeklējums starp bērniem ar speciālām vajadzībām	IZM
1.4.9.	Vispārējās pirmsskolas izglītības grupās integrētu bērnu ar speciālām vajadzībām skaits	IZM
1.5. Izglītības pieejamība speciālajās skolās un klasēs		
1.5.1.	Izglītojamo īpatsvars speciālās izglītības iestādēs pret kopējo izglītojamo skaitu ar speciālām vajadzībām	IZM
1.5.2.	Skolēnu īpatsvars speciālajās klasēs no kopējā skolēnu skaita valstī (%)	IZM
1.5.3.	Skolēnu īpatsvars speciālajās skolās un klasēs no kopējā skolēnu skaita valstī (%)	IZM
1.5.4.	Speciālo izglītības iestāžu skaits	IZM
1.5.5.	Bērni ar funkcionāliem traucējumiem internātskolās skaits	IZM
1.5.6.	Bērni ar intelektuālās attīstības traucējumiem māj mācībā, īpatsvars	IZM
1.5.7.	Speciālās izglītības iestāžu sadalījums pa plūsmām (latviešu/krievu/divplūsmu) skaits	IZM

1.6. Iekļaujošā izglītība vispārizglītojošajās skolās		
1.6.1.	Integrēto izglītojamo ar speciālajām vajadzībām īpatsvars kopējā izglītojamo ar speciālajām vajadzībām skaitā (% mācību gadā)	CSP
1.6.2.	Izglītojamo ar speciālām vajadzībām īpatsvars (%), kuri integrēti vispārizglītojošajās skolās	IZM
1.6.3.	Integrēto izglītojamo ar speciālajām vajadzībām īpatsvars vispārizglītojošās izglītības iestādēs ISCED 13 (%) no kopējā izglītojamo skaita	IZM
1.6.4.	Izglītojamo ar smagu invaliditāti skaits, kuri integrēti vispārizglītojošajās skolās	IZM
1.6.5.	Izglītojamo ar speciālām vajadzībām īpatsvars (%), kas mācās speciālajās skolās un klasēs	IZM
1.6.6.	Izglītojamo ar speciālām vajadzībām īpatsvars (%), kas mācās pēc vispārizglītojošās programmas	IZM
1.6.7.	Izglītojamo ar speciālām vajadzībām īpatsvars (%) vispārizglītojošās skolās, kas mācās pēc speciālās programmas	IZM
1.6.8.	Izglītojamo skaits, kuriem ir VPMK atzinums par speciālās izglītības programmas īstenošanu, pa programmām	VPMK
1.6.9.	Izglītojamajiem biežāk nepieciešamie atbalsta pasākumi, aprakstošs	VISC
1.6.10.	Skolēnu skaits un īpatsvars, kuri kārtoja valsts pārbaudes darbu ar atbalsta pasākumiem	VISC
1.6.11.	Personu ar un bez invaliditātes īpatsvars (%) (viena mācību gada ietvaros), kas pilda centralizētos eksāmenus pamatskolas beigšanai	VISC
1.7. Augstākā izglītība		
1.7.1.	Augstākajā izglītībā integrētas personas ar speciālajām vajadzībām skaits	Netiek sistemātiski uzskaitīts
1.7.2.	Personas ar invaliditāti ar augstāko izglītību, īpatsvars 30-34 vecuma grupā	EU-SILC
1.7.3.	Personu ar invaliditāti skaits, kuras saņem asistenta pakalpojumus augstākās izglītības apguvei	IZM
1.7.4.	Personas, kuras saņēmušas surdotulka pakalpojums izglītības programmu ieguvei līdz 480 akadēmiskajām stundām mācību gada laikā skaits	IZM

1.8. Sagatavošana nodarbinātībai		
1.8.1.	Personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem profesionālās izglītības iestādēs, skaits	IZM
1.8.2.	Specializēto darbnīcu, kurās attīsta darba iemaņas brīvajā tirgū vai subsidētajās darbavietās skaits	NVA
1.8.3.	Personu, kuras saņēmušas speciālo darbnīcu pakalpojumu darba iemaņu attīstīšanā skaits	NVA
1.8.4.	Jauniešu ar invaliditāti, kuriem tiek nodrošināta iespēja saņemt profesionālo izglītību Sociālās integrācijas valsts aģentūrā skaits	SIVA
1.8.5.	Personu ar invaliditāti skaits, kas apgūst profesionālās programmas tālmācības formā	IZM
1.8.6.	Profesionālās izglītības programmu skaits speciālās izglītības iestādēs	IZM
1.8.7.	Profesionālās izglītības programmu, kas pieejamas cilvēkiem ar smagu invaliditāti skaits	IZM/SIVA
1.8.8.	Speciālās izglītības iestādēs izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem atvērta arodapmācības klases	IZM
1.8.9.	Izglītojamo ar garīgās attīstības traucējumiem atvērto arodapmācības klašu apmeklējums	IZM
1.8.10	Bezdarbnieku ar invaliditāti izglītības līmenis (%)	NVA
1.8.10.1.	Bezdarbnieki ar invaliditāti ar augstāko izglītību, īpatsvars (%)	NVA
1.8.10.2.	Bezdarbnieki ar invaliditāti ar pamatizglītību vai vispārējo vidējo izglītību, īpatsvars (%)	NVA
1.8.10.3.	Bezdarbnieki ar invaliditāti ar profesionālo izglītību, īpatsvars (%)	NVA
1.9. Neformālā, interešu un mūžizglītība		
1.9.1	Neformālās izglītības programmās iesaistīto personu ar speciālām vajadzībām skaits	IZM
1.9.2.	Neformālās izglītības ieguvušo bezdarbnieku ar invaliditāti skaits	NVA
1.9.3.	Jaunieši ar invaliditāti, kas piedalījušies "Erasmus+: Jaunatne darbībā" projektos, skaits	JSPA
1.9.4.	Bērnu ar speciālām vajadzībām dalībnieku skaits vasaras nometnēs	VISC (dokumenta laikā VJIC pārskats)

1.9.5.	Elektroniskās pieejamības centru apmeklējums	LNerB, Apeirons
1.9.6.	Interesu izglītībā iesaistīto jauniešu skaits ar speciālām vajadzībām	VISC (dokumenta laikā VJIC)
1.10. Fiziskā izglītība un pielāgotais sports		
1.10.1.	Bērnu un jauniešu ar invaliditāti skaits, kas iesaistās sporta pasākumos (gadā)	LBJISF
1.10.2.	Personu ar invaliditāti īpatsvars, kas iesaistās sporta aktivitātēs	LM
1.10.3.	Personām ar invaliditāti pielāgotu sporta bāzu skaits	Netiek sistemātiski uzskaitīts
1.10.4.	Sporta klubu skaits, kas piedāvā sporta nodarbības personām ar invaliditāti	Netiek sistemātiski uzskaitīts
1.10.5.	Atbalstīto LPK vienības sportistu skaits (gadā)	LPK
2. Nodarbinātības iespējas		
2.1. Darba vides pielāgotība (darba forma, fiziskā telpa)		
2.1.1.	Personas, kuras uzskata, ka darba vietās ņemts vērā invaliditātes aspekts (%)	Speciālais Eirobarometrs nr.393, ziņojums „Diskriminācija ES 2012.gadā”, 53., 54., 57., 68., 73., 99., T53.lpp.
2.1.2.	Personu ar invaliditāti, kuras strādā nepilnu darba laiku skaits	NVA
2.1.3.	Darba vietas, kuras pielāgotas personām ar invaliditāti skaits	NVA
2.1.4.	Vienreizējo dotāciju iekārtu un aprīkojuma iegādei, kā arī tehnisko palīgīdzekļu izgatavošanai un iegādei, lai pielāgotu darba vietas darbā pieņemtajiem bezdarbniekiem, kuriem noteikta invaliditāte, skaits.	NVA
2.1.5.	Alternatīvajā nodarbinātībā iesaistīto personu ar invaliditāti skaits	NVA
2.2. Nodarbinātības mērījumi		

2.2.1.	Nodarbinātības līmenis pēc invaliditātes grupas (%)	NVA
2.2.2.	Bezdarba līmenis starp cilvēkiem ar invaliditāti (%)	NVA
2.2.3.	Personas ar invaliditāti, kas tiek klasificēti kā ilgstoši bezdarbnieki (%)	NVA
2.2.4.	Personu, kurām pienākas iedzīvotāju ienākuma nodokļa papildu atvieglojumi invalīdiem skaits	VID
2.2.5.	Personu ar invaliditāti nodarbinātība, īpatsvars personu ar invaliditāti vidū, īpatsvars nodarbināto vidū	IeM PMLP
2.2.6.	VDEĀVK apsekoto personu skaits, no tiem nodarbināti	VDEĀVK
2.2.7.	Vidējais atalgojums nodarbinātām personām ar invaliditāti	EU-SILC
2.3. Nodarbinātības veicināšana		
2.3.1.	Personu ar invaliditāti skaits, kuras pēc SIVA rehabilitācijas programmas pabeigšanas tiek nodarbinātas	SIVA
2.3.2.	Subsidētajās darba vietās nodarbināto personu skaits	NVA
2.3.3.	Personu skaits, kas ņem dalību aktīvajos nodarbinātības pasākumos	NVA
2.3.4.	Personu skaits, kuras atrod darbu pēc aktīvajiem nodarbinātības pasākumiem	NVA
2.3.5.	Personu skaits, kuri tiek nodarbināti specializētajās darbnīcās	CSP
2.3.6.	Jauniešu ar invaliditāti skaits, kas ir iesaistīti aktīvajos nodarbinātības pasākumos	LM
2.3.7.	Pašvaldības atbalsts subsidēto darbavietu/speciālo darbnīcu izveidei ar personām ar invaliditāti, pašvaldību %	Aptauja (2015) tiesībsargs
2.3.8.	Pašvaldību skaits, kurās noris speciālas atbalsta programmas personām ar invaliditāti komercdarbības uzsākšanai un veikšanai	Aptauja (2015) tiesībsargs
2.3.9.	Darba algas dotācijas darbā pieņemtajiem bezdarbniekiem, kuriem noteikta invaliditāte skaits	NVA
2.3.10.	Ikmēneša darba algas dotāciju darba vadītājiem skaits, kas strādā ar darbā pieņemtajiem bezdarbniekiem, kuriem noteikta invaliditāte.	NVA
2.3.11.	Jauniešu ar invaliditāti iesaiste īslaicīgos vasaras nodarbinātības pasākumos, aprakstošs	NVA
2.3.12.	Personu ar invaliditāti skaits, kuri beidz SIVA rehabilitācijas kursu kuri ir darba ņēmēji/pāsnodarbinātas personas	SIVA

3. Veselība		
3.1. Savlaicīga piekļuve veselības aprūpei ļauj mazināt invaliditātes biežumu un smaguma pakāpi - šo raksturojoši rādītāji netieši finansējums, pirmreizējās invaliditātes noteikšanas dinamika pa gadiem un struktūra		
3.1.1.	Finansējums veselības aprūpei uz vienu iedzīvotāju Latvijā	VM
3.1.2.	Veikto ekspertīžu skaits (sniegto pakalpojumu) prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbaspēju zaudējuma noteikšanai, struktūra kopā, dinamika	VDEĀVK; LabIS
3.1.3.	Personas ar invaliditāti pēc funkcionālo traucējumu veida, skaits, dinamika	VDEĀVK
3.1.4.	Personu skaits, kurām pirmreizēji noteikta invaliditāte (uz 1000 iedzīvotājiem), dinamika	VDEĀVK; LabIS
3.1.5.	Pirmreizēji noteiktās invaliditātes grupu struktūra pa grupām (I-III grupa, bērni)	VDEĀVK
3.1.6.	Personu darbaspēju zaudējums, skaits kopā, pa gadiem, dinamika	VDEĀVK
3.1.7.	Piešķirta prognozējama invaliditāte (kopš 2011. gada), dinamika no tiem nodarbināti	VDEĀVK; LabIS
3.1.8.	Individuālie rehabilitācijas plāni apstiprināti, skaits, % no visiem, kam piešķirta prognozējama invaliditāte	VDEĀVK
3.1.9.	Personu skaits, kurām konstatēta pārejošas darbnespējas turpināšana pēc 26 nedēļām	VDEĀVK
3.1.10.	Pirmreizēji piešķirtā invaliditāte pa cēloņiem skaits	VDEĀVK; LabIS
3.2. Piekļuve veselības aprūpes pakalpojumiem personām ar invaliditāti		
3.2.1.	Apmierinātība ar veselības aprūpes pieejamību bērnam ar garīgās attīstības traucējumiem, saņēmuši rehabilitāciju agrīnā vecumā, ir izstrādāts individuālais rehabilitācijas plāns	Aptauja (2011) „Bērnu un jauniešu ar intelektuālās attīstības traucējumiem situācija Latvijā”
3.2.2.	Invaliditātes ekspertīzes procesa ilgums	VDEĀVK
3.2.3.	Apstrīdēto administratīvo aktu skaits invaliditātes ekspertīzes procesā	VDEĀVK

3.2.4.	Apmierinātība ar veselības aprūpes pakalpojumiem	Aptauja (2012) Administratīvo procedūru novērtējums: veselības, sociālie un iekšējās drošības pakalpojumi
3.2.5.	Personu ar invaliditāti īpatsvars, kuri pēdējā gada laikā vismaz reizi nevērsās ārstniecības iestādē veselības aprūpes (izņemot zobārsta) pakalpojuma saņemšanai pakalpojumu nepietiekamas pieejamības dēļ.	Aptauja (2014)
4. Atbalsts sociālai iekļaušanai personām ar invaliditāti. Pakalpojumi bērniem kā prioritārai mērķa grupai. Transporta, kopšanas, asistenta pakalpojumi vērsti uz sociālu iekļaušanu, dzīves kvalitātes celšanu un vērtējami kā indikatori sociālai iekļaušanai.		
4.1. Pakalpojumi bērniem, ģimenēm ar bērniem		
4.1.1.	Personas ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam, skaits, dinamika, struktūra pēc funkcionāliem traucējumiem	SPOLIS
4.1.2.	Īpašas kopšanas nepieciešamībai personai līdz 18 gadu vecumam (bērniem) ar invaliditāti skaits, dinamika, procenti no bērniem, kam piešķirta invaliditāte	VDEĀVK
4.1.3.	Personu ar invaliditāti skaits, kurām, sasniedzot 18 gadu vecumu, īpašas kopšanas nepieciešamība turpinās	VDEĀVK
4.1.4.	Atbalsts bērniem ar invaliditāti līdz piecu gadu vecumam un viņu ģimenēm: asistentu pakalpojumu saņēmēju skaits (no 2017)	LM
4.1.5.	Atbalsts bērniem ar invaliditāti līdz piecu gadu vecumam un viņu ģimenēm: Izveidotas rehabilitācijas nodaļas pašvaldībā (sociālajos dienestos) (no 2017)	LM
4.1.6.	Atbalsts bērniem ar invaliditāti līdz piecu gadu vecumam un viņu ģimenēm: pielāgoto dzīvesvietu skaits (no 2017)	LM
4.1.7.	Personu skaits, kuras saņem psihologa pakalpojumus personai ar invaliditāti līdz 18 gadiem, kura dzīvo ģimenē, kā arī tās likumiskajam pārstāvim	LM
4.1.8.	Personu ar invaliditāti skaits līdz 18 gadu vecumam sociālās aprūpes iestādēs, pēc traucējumu veida	LM
4.1.9.	Apmierinātība ar sociālo pakalpojumu pieejamību	Aptauja (2011) „Bērnu un

		jauniešu ar intelektuālās attīstības traucējumiem situācija Latvijā"
4.1.10.	Dienas aprūpes centri bērniem ar invaliditāti skaits	LM
4.1.11.	Pašvaldību, kurās piedāvāts aprūpes mājas pakalpojums bērniem skaits	LM
4.2. Pakalpojumi personām ar invaliditāti		
4.2.1.	Personu skaits no 18 gadu vecuma ar I grupas invaliditāti, kam nepieciešama īpaša kopšana, dinamika	VDEĀVK; LabIS
4.2.2.	Personu ar I grupas redzes invaliditāti, kuras saņem pabalstu par asistenta izmantošanu līdz 10 stundām nedēļā skaits	SPOLIS
4.2.3.	Personu ar I grupas redzes invaliditāti, kuras saņem pabalstu par asistenta izmantošanu, daļā, kas pārsniedz 10 stundas nedēļā skaits, pašvaldību finansējums	SPOLIS
4.2.4.	Personu ar I un II invaliditātes grupu, kuras saņēmušas atzinumu par asistenta pakalpojuma nepieciešamību skaits	VDEĀVK; LabIS
4.2.5.	Personas, kuras saņem pašvaldību piešķirto asistenta pakalpojumu skaits	SPOLIS
4.2.6.	Personu skaits, kam piešķirta transporta pabalsta izdevumu kompensācija	VDEĀVK; LabIS
4.2.7.	Personas, kuras saņēmušas surdotulka pakalpojumus līdz 120 stundām gadā saskarsmes nodrošināšanai, skaits	LNS Rehabilitācijas centrs
4.2.8.	Personu, kuras saņēmušas atzinumu par medicīnisko indikāciju noteikšanu speciāli pielāgota vieglā automobiļa iegādei un pabalsta saņemšanai skaits	VDEĀVK; LabIS
4.2.9.	Personas, kas saņēmušas atzinumu atvieglojumiem naturalizācijas procedūras veikšanai	LM
4.2.10.	Personu skaits ar I grupas invaliditāti (neatkarīgi no traucējumu veida), ar II grupas redzes vai dzirdes invaliditāti un personām līdz 18 gadu vecumam, kurām ir noteiktas medicīniskās indikācijas bērna invalīda īpašas kopšanas nepieciešamībai, saņēmušas atbalstu mājokļa pielāgošanai	LM

4.2.11.	Personu ar invaliditāti skaits pēc 18 gadu vecumam sociālās aprūpes iestādēs, pēc traucējumu veida	LM
4.2.12.	Personu skaits, kuras atrodas aprūpes institūcijās (uz 10 000 iedzīvotāju)	SPOLIS
4.2.13.	Pakalpojuma "atelpas brīdis" saņēmēju skaits (no 2017.)	NVA
4.2.14.	Pieprasījums pēc sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem personām ar invaliditāti skaits	SIVA; LabIS
4.2.15.	Personu skaits, kuras saņem valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, ņemot vērā nodarbinātības aspektu	VDEĀVK
4.2.16.	Pirmreizējā invaliditāte vecuma griezumā	VDEĀVK
4.2.17.	Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu saņēmēju skaits	SIVA, LabIS
4.2.18.	Pašvaldību skaits, kurās ir pieejami dienas aprūpes centri un dienas centri personām ar garīga rakstura traucējumiem	SPOLIS
4.2.19.	Personu ar ierobežotu rīcībspēju skaits (iepriekš rīcībnespējīgu personu)	LM
4.2.20.	Personu ar ierobežotu rīcībspēju skaits ilgstošas sociālās aprūpes institūcijās	LM
4.2.21.	Personu ar invaliditāti, kuras saņem asistenta pakalpojumu, pakalpojuma saņemšanas mērķis (griezumā)	SPOLIS
4.2.22.	Personas ar invaliditāti, ar kurām noslēgts līgums par kredīta procentu segšanu, kuras saņēmušas kredītu mājokļa pielāgošanai skaits	LM
Pakalpojumi personām ar invaliditāti dzimumu griezumā		
4.2.23.	Pašvaldības kurās atbalstīti pasākumi, lai mazinātu sieviešu un/vai meiteņu ar invaliditāti atstumtību %	Aptauja (2015) tiesībsargs
4.3. Vides pielāgošana		
4.3.1. Vēlēšanu pieejamība		
4.3.1.1.	Vēlēšanu iecirkņi pieejami personām ar funkcionāliem traucējumiem %	CVK administratīvie un apsekojuma dati
4.3.2. Informācijas pieejamība		
4.3.2.1.	Latvijas Neredzīgo bibliotēkas apmeklējumu skaits (pa filiālēm)	LNerB
4.3.2.2.	Izsniegto bibliotēkas materiālu skaits (pa filiālēm)	LNerB

4.3.2.3.	Pašvaldībā saņemto sūdzību par informācijas pieejamību skaits	Aptauja (2015) tiesībsargs
4.3.2.4.	Subtitrēto un surdotulkoto raidījumu apjoms (%)	NEPLP
4.3.2.5.	Raidlaika stundas gadā, kas pieejamas ar surdotulku, ar titriem	NEPLP
4.3.2.6.	Pašvaldību, kas informē par sniegto pakalpojumu pieejamību dažādos, personām ar invaliditāti saistošos veidos (pa veidiem) skaits	Aptauja (2015) tiesībsargs
4.3.2.7.	Pašvaldību darbinieku, kas konsultē iedzīvotājus apmācība darbam ar personām ar invaliditāti, aprakstošs	Aptauja (2015) tiesībsargs
4.3.2.8.	Subtitrēto un surdotulkoto raidījumu apjoms LTV (%)	LTV
4.3.2.9.	Bērna ar invaliditāti vecāki, kas nav saņēmuši informatīvu vai psiholoģisku atbalstu %	Aptauja (2011) LKNDZ
4.3.3. Ēku pieejamība		
4.3.3.1.	Objektu pieejamība (vienreizējs LM apsekojums), aprakstošs	Apsekojums (2011) LM, ERAF un KF
4.3.3.2.	Publisko ēku pieejamība personām ar invaliditāti: pašvaldības administratīvās ēkas, sociālās un veselības aprūpes iestādēs	Aptauja (2015) tiesībsargs
4.3.3.3.	Publisko ēku pieejamība personām ar invaliditāti: izglītības, kultūras, atpūtas un sporta iestādes	Aptauja (2015) tiesībsargs
4.3.3.4.	Personu ar invaliditāti vērtējums par pakalpojumu, vides un pasākumu pieejamību salīdzinot ar laiku pirms pieciem gadiem	Aptauja (2015) tiesībsargs
4.3.3.5.	Personu ar invaliditāti (pa invaliditātes veidiem) vērtējums par vides pielāgotību	Aptauja (2015) tiesībsargs
4.3.3.6.	Iespēja bērniem ar invaliditāti saņemt izglītību dzīvesvietai tuvākajā skolā pēc atbilstošas programmas	Aptauja (2015) tiesībsargs
4.3.3.7.	Personu ar invaliditāti, kas ir reģistrētas rindā uz pašvaldības palīdzību mājokļa jautājuma risināšanā, skaits	Aptauja (2015) tiesībsargs
4.3.3.8.	Cilvēkiem ar kustību traucējumiem pieejamas ēkas %	Ikgadēja aptauja "Zelta kruķis" Apeirons
4.3.3.9.	Sporta būves, kas pieejamas cilvēkiem ar kustību traucējumiem %	Ikgadējs apsekojums LPK

4.3.4. Sabiedriskā transporta un infrastruktūras pieejamība		
4.3.4.1.	Sabiedriskā transporta pieejamība pašvaldībās pa invaliditātes veidiem	Aptauja (2015) tiesībsargs
4.3.4.2.	Pašvaldību, kuru iepirkumu par ceļu infrastruktūras specifikācijās minētas personām ar invaliditāti saistošas prasības (pa prasību veidiem) skaits	Aptauja (2015) tiesībsargs
4.3.4.3.	Pašvaldību, kas iepērkot/slēdzot nomas līgumus par sabiedrisko transportu, tehniskajās specifikācijās ietver nosacījumus, ka sabiedriskajam transportam ir jābūt pielāgotam personu ar invaliditāti vajadzībām skaits	Aptauja (2015) tiesībsargs
4.3.4.4.	Autoostu pieejamība cilvēkiem ar dažāda veida invaliditāti %	SM
4.3.4.5.	CSDD iesniegto personām ar invaliditāti paredzēto autostāvvietu izmantošanas karšu skaits	CSDD
4.3.4.6.	Cilvēku, kas izmanto personām ar invaliditāti paredzētas stāvvietas bez attiecīgās kartes % attiecībā pret kopējo stāvvietu izmantotāju skaitu	Apsekojums (2012) LM, Apeirons
4.3.5. Vispārīgi pieejamības rādītāji		
4.3.6.	Gada laikā izsniegto tehnisko palīglīdzekļu skaits (pa palīglīdzekļu veidiem)	VTPC, LNB, LNS
4.3.7.	Cilvēku, rindā pēc tehniskajiem palīglīdzekļiem skaits	VTPC, LNB, LNS
4.3.8.	Cilvēku, kuriem tehniskie palīglīdzekļi piešķirami steidzamības kārtā rindā pēc tehniskajiem palīglīdzekļiem, skaits	VTPC, LNB, LNS
Sociālā aizsardzība, Valsts pabalsta personām ar invaliditāti efektivitāte?		
5.1. Bērniem, ģimenēm ar bērniem		
5.1.1.	Personas, kas saņem piemaksu pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti, dinamika	SPOLIS
5.1.2.	Personu skaits, kas saņem bērna invalīda kopšanas pabalstu, dinamika	SPOLIS
5.1.3.	Pašvaldību, kuru normatīvajos aktos ir noteikts īpašas priekšrocības, atbalsta pasākumi vai atvieglojumi personām ar invaliditāti un ģimenēm, kurās ir bērns ar invaliditāti skaits	Aptauja (2015) tiesībsargs

5.1.4.	Pašvaldību, kas atbalsta kādu pasākumu bērnu ar invaliditāti atstumtības mazināšanai skaits	Aptauja (2015) tiesībsargs
5.1.5.	Adopcijas reģistrā iekļauti bērni ar invaliditāti (%)	LM
5.2. Personām ar invaliditāti		
5.2.2.	Personu ar invaliditāti skaits (%), kuru ienākumi nepārsniedz nabadzības riska sliekšņa līmeni, no iedzīvotāju kopskaita	SPOLIS
5.2.3.	Personu ar invaliditāti skaits, kuras saņem ienākumu nodokļa atvieglojumus	LM
5.2.4.	Personas ar invaliditāti, % no visu valsts sociālā nodrošinājuma saņēmējiem	LM
5.2.5.	Personas ar invaliditāti - valsts sociālo pabalstu saņēmējas (pa veidiem): Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, pabalsts invalīdam, kuram nepieciešama kopšana, bērna invalīda kopšanas pabalsts, piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti.	LabIS
5.2.6.	Personu ar ierobežotu rīcībspēju (agrāk rīcībnespējīgu personu) aprūpes institūcijās skaits	SPOLIS
5.2.7.	Personu ar invaliditāti skaits, kas ir trūcīgas personas statusā	SPOLIS
5.2.8.	Personu ar invaliditāti dzīves kvalitātes novērtējums salīdzinot ar laiku pirms pieciem gadiem	Aptauja (2015) tiesībsargs
6. Izpratnes un informētības veicināšana		
6.1. Sabiedrības izpratne ar invaliditāti saistītos jautājumos		
6.1.1.	Personas, kuras ir dzirdējušas vai zina par diskrimināciju uz invaliditātes pamata (%)	Speciālais Eirobarometrs ziņojums „Diskriminācija ES 20xx.gadā” (Reizi trijos gados)
6.1.2.	Personas, kuras apgrūtinātu pieejamību precēm un pakalpojumiem uzskata kā diskriminējošu faktoru (%)	Speciālais Eirobarometrs ziņojums „Diskriminācija ES 20xx.gadā” (Reizi trijos gados)

6.1.3.	Personas, kuras savu izpratni par diskrimināciju vērtē kā pietiekamu (%)	Speciālais Eirobarometrs ziņojums „Diskriminācija ES 20xx.gadā” (Reizi trijos gados)
6.1.4.	Personas, kuras uzskata, ka diskriminācija uz invaliditātes pamata ir izplatīta (%)	Speciālais Eirobarometrs ziņojums „Diskriminācija ES 20xx.gadā” (Reizi trijos gados)
6.1.5.	Izpratnes līmenis par savu tiesību aizstāvību diskriminācijas gadījumā	Speciālais Eirobarometrs ziņojums „Diskriminācija ES 20xx.gadā” (Reizi trijos gados)
6.1.6.	Personu ar invaliditāti vērtējums par Latvijas sabiedrības, dažādu institūciju un to pārstāvju diskrimināciju pret personām ar invaliditāti	Aptauja (2015) tiesībsargs
6.1.7.	Personu ar invaliditāti vērtējums par pašvaldību iestāžu darbinieku attieksmi pret personām ar invaliditāti	Aptauja (2015) tiesībsargs
6.2. Personu ar invaliditāti informētība par savām tiesībām un to izmantošanas iespējām		
6.2.1.	Spēkā nestājušos nākotnes pilnvarojuma noformējumu skaits	Nākotnes pilnvarojumu reģistrs (Latvijas Zvērinātu notāru padome)
6.2.2.	Vecāku, kas piesakās bērna ar invaliditāti kopšanas pabalstam, skaits	VSAA
6.2.3.	Personu ar invaliditāti informētība par iestādi, kur vērsties diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma gadījumā	Aptauja (2015) tiesībsargs
6.2.4.	Personu ar invaliditāti (pa invaliditātes veidiem) vērtējums par dažādas, personām ar kustību traucējumiem saistošas, informācijas pieejamību	Aptauja (2015) tiesībsargs

3. pielikums. Konvencijas uzraudzībai izmantojamie indikatori, kopsavilkums

Ailēs, kurās kā datu avots norādīts “LM/Tiesībsarga birojs” datus rekomendēts apkopot LM, balstoties Tiesībsarga biroja iepriekš pielietotajā metodoloģijā (attiecīgo pētījumu skatīt pie attiecīgā indikatora).

*Aptauju ieteikts veikt regulāri, bet regulāra aptauja nav pieejama.

**Indikators ieteikts, bet pašlaik nav pieejams.

***Indikators sastopams NVO praksē. Izmantojams kā apakšindikators, bet šādā formā nav iesakāms to pārņemt valsts praksē.

Pants	Indikatori	Avota veids	Dzimums	Vecums	Funkc. trauc. veids	Avots
5. pants. Vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums	1. Vispārējā diskriminācija					
	1.1. Sociālā distance kopienā	Vienreizēja aptauja*			•	Ieteikts LM
	1.2. Uztvertā diskriminācija attiecībā pret personām ar invaliditāti sabiedrībā	Regulāra aptauja				Eurobarometrs
	1.3. Uztvertā diskriminācija sabiedrībā pret invaliditāti personu ar invaliditāti skatījumā	Vienreizēja aptauja*				Ieteikts LM
	2. Diskriminācija nodarbinātībā					
	2.1. Iespēja atrast darbu personām ar invaliditāti	Administratīvie dati	•	•		NVA
	2.2. Sociālā distance mācību vai darba vidē	Vienreizēja aptauja*			•	Ieteikts LM
	2.3. Attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti darba vietā	Vienreizēja aptauja*				Ieteikts LM
	3. Diskriminācija pakalpojumu saņemšanā un labklājības jomā					

	3.1. Attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti pašvaldībās	Vienreizēja aptauja*				Ieteikts LM	
	3.2. Attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti valsts iestādēs	Vienreizēja aptauja*				Ieteikts LM	
	3.3. Personu ar invaliditāti īpatsvars starp personām ar trūcīgā statusu	Administratīvie dati	•	•	•	SPOLIS	
	3.4. Personu ar invaliditāti īpatsvars starp personām, kuru ienākumi nepārsniedz nabadzības sliekšņa līmeni	Administratīvie dati	•	•	•	SPOLIS	
	4. Diskriminācija veselības aprūpē						
	4.1. Attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti veselības aprūpes iestādēs	Vienreizēja aptauja*		•		Ieteikts LM	
	4.2. Ierobežota pieeja veselības aprūpes pakalpojumiem	Regulāra aptauja			•	EU-SILC	
	5. Diskriminācija izglītībā						
	5.1. Segregācija izglītībā: izglītības pieejamība	Administratīvie dati	•	•	•	IZM	
	5.2. Izglītības pieejamība	Regulāra aptauja	•	•		EU-SILC	
6. pants Sievietes ar invaliditāti	1. Diskriminācijas līmenis (5. panta rādītāji dzimuma griezumā)						
	2. Specifiskās diskriminācijas jomas						
	2.1. Risks kļūt par vardarbības upuri	Administratīvie dati**	•	•	•	Ieteikts IeM Noziedzīgu nodarījumu reģistrs /VDEĀVK	

7. pants. Bērni ar invaliditāti	1.Valsts un pašvaldību atbalsta bērniem ar invaliditāti vērtējums Skat. arī 23. panta 1. sadaļas indikatorus					
	1.1. Uzlabojuma nepieciešamība 1.1.1. pabalstu sistēmā 1.1.2. veselības aprūpes pakalpojumos 1.1.3. medicīnas rehabilitācijas pakalpojumos 1.1.4. iekļaujošā izglītībā	Vienreizēja aptauja*				Ieteikts LM
8. pants. Izpratnes veidošana	1. Sabiedrības attieksmes veidošana					
	1.1.Pasākumu (projektu, kampaņu u.c.) skaits un aptvere.	Aprakstošs indikators				Ieteikts LM
	2. Izpratnes līmeņa novērtēšana sabiedrībā					
	2.1. Diskriminācijas atzīšana	Regulāra aptauja	•	•		Eiobarometrs
	2.2. Apgrūtināta pieejam precēm un pakalpojumiem	Regulāra aptauja	•	•		Eiobarometrs
	2.3. Pietiekama izpratne par diskrimināciju	Regulāra aptauja	•	•		Eiobarometrs
	2.4. Diskriminācijas izplatība	Regulāra aptauja	•	•		Eiobarometrs
	2.5. Tiesību aizstāvība	Regulāra aptauja	•	•		Eiobarometrs
3. Sabiedrības izpratnes līmeņa novērtēšana starp personām ar invaliditāti (skat 5. panta 1.3. un 2.3. indikatorus) Vienreizēja aptauja						
9. pants. Pieejamība	1. Valsts un pašvaldību ēku pieejamība					
	1.1. Objektu pieejamība	Vienreizējs apsekojums				LM

	1.2. Sporta ēku pieejamība	Regulāra aptauja					LPK	
	1.3. Personām ar kustību traucējumiem pieejamas ēkas	Regulārs apsekojums***					Apeirons	
	1.4. Publisko ēku pieejamība personām ar invaliditāti: pašvaldības	Vienreizēja aptauja*				•	Ieteikts LM	
	1.5. Publisko ēku (izglītības, kultūras, veselības aprūpes, rehabilitācijas, atpūtas un sporta iestāžu) pieejamība	Vienreizēja aptauja*/netiek veikts pilnībā					Ieteikts LM	
	2. Sabiedriskā transporta un infrastruktūras pieejamība							
	2.1. Bezmaksas transports personām ar III grupas invaliditāti	Nav datu						Ieteikts LM
	2.2. Ceļu infrastruktūras pielāgotība	Vienreizēja aptauja*						Ieteikts LM
	2.3. Sabiedriskā transporta pielāgotība	Vienreizēja aptauja*						Ieteikts LM
	3. Informācijas pieejamība							
	3.1. Informācijas pieejamība personām ar redzes traucējumiem	Administratīvie dati						LNerB
	3.2. Informācijas pieejamība personām ar dzirdes traucējumiem	Administratīvie dati						NEPLP
	3.3. Informācijas pieejamība personām ar invaliditāti	Vienreizēja aptauja*					•	Ieteikts LM
	3.4. Izglītības, veselības aprūpes, tiesu institūciju mājas lapu pieejamība	Netiek veikts						Ieteikts veikt LM

	4. Tehnisko palīglīdzekļu nodrošinājums					
	4.1. Tehnisko palīglīdzekļu pieejamība	Administratīvie dati			•	VTPC/LNB/LNS (LabIS)
	4.2. Steidzami nepieciešamu tehnisko līdzekļu pieejamība	Administratīvie dati			•	VTPC/LNB/LNS (LabIS)
	4.3. Tehnisko līdzekļu kvalitāte un apkalpošanas kvalitāte	Administratīvie dati**				VTPC
10. pants. Tiesības uz dzīvību	1. Atbalsta izvērtējums topošajiem vecākiem, ja gaidāms bērns ar invaliditāti. Aprakstošs indikators					
	1.1. Pieejama informācija	Administratīvie dati**				Ieteikts LM
	1.2. Apmācīts personāls	Administratīvie dati**				Ieteikts LM
	2. Sabiedrības attieksmes indikators: sabiedrības attieksme pret personu ar invaliditāti tiesībām uz dzīvību					
	2.1. Atbalsts tiesībām radīt bērnus personām ar invaliditāti	Vienreizēja aptauja*			•	Ieteikts LM
	3. Grūtniecības pārtraukšana medicīnisku iemeslu dēļ					
	3.1. Medicīnisku abortu īpatsvars	Administratīvie dati				SPKC
11. pants. Riska situācijas un ārkārtas humānās situācijas	1. Ugunsdrošības pasākumu un plānu pielāgošana personām ar invaliditāti					
	1.1. Drošības instrukciju izstrāde	Administratīvie dati				VUGD
	1.2. Ugunsdrošības noteikumu pārkāpumi	Administratīvie dati				VUGD

12. pants. Vienlīdzīga tiesībspējas atzīšana	1. Personu ar ierobežotu rīcībspēju tiesību ievērošana					
	1.1. Aizgādībā esošas personas	Administratīvie dati		•		NPAIS
	1.2. Aizgādībā esošie sievietes un vīrieši	Administratīvie dati**	•			Ieteikts NPAIS
	1.3. Atbalsts lemtspējai – nākotnes pilnvarojumi	Administratīvie dati**				Ieteikts LZNP
	1.4. Personu ar ierobežotu rīcībspēju segregācija	Administratīvie dati	•	•		SPOLIS
	2.1. Tiesu spriedumi par ierobežotas rīcībspējas noteikšanu	Administratīvie dati**				Ieteikts apkopot Tiesībsargam
13. pants. Tiesas pieejamība	1. Tiesu pieejamība (Fiziskā un informācijas pieejamība skat. 9. panta 1.5. un 3.4.)					
	1.1. Atbalstoša tiesībsargājošo iestāžu attieksme pret personām ar invaliditāti	Vienreizēja aptauja*				Ieteikts LM
	1.2. Uz tiesas sēdi neaicinātas personas	Administratīvie dati				TIS
	1.3. Tiesu darbinieku apmācība	Administratīvie dati**				TIS
14. pants. Personas brīvība un neaizskaramība	Skat. 23. panta 2.,3.,4. sadaļas indikatorus Administratīvie dati/Vienreizēja aptauja					
15. pants. Tiesības netikt pakļautam spīdzināšanai vai nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu	1. Nežēlīga, necilvēcīga vai cieņu pazemojoša apiešanās un sodīšana. Aprakstošs indikators					
	1.1. Gadījumu skaits	Administratīvie dati				Tiesībsarga birojs

pazemojošiem apiešanās un sodīšanas veidiem						
16. pants. Tiesības netikt pakļautam ekspluatācijai, vardarbībai un ļaunprātīgai izmantošanai	1. Personas ar invaliditāti, kas kļuvušas par upuri noziedzīgam nodarījumam					
	1.1. Sociālā rehabilitācija personām, kas cietušas no vardarbības	Administratīvie dati**	●	●	●	Ieteikts LabIS
	1.2. Personas, kas kļuvušas par kriminālnodarījuma upuri	Administratīvie dati**	●	●		Noziedzīgo nodarījumu reģistrs
17. pants. Personas integritātes aizsardzība	Pantam ir vispārējs raksturs, saistīts ar 10., 14., 15., 16. un 23. panta indikatoriem					
18. pants. Pārvietošanās un pilsonības brīvība	1. Pārvietošanās un pilsonības brīvība					
	1.1. Naturalizācijas atvieglojumi	Administratīvie dati				VDEĀVK LabIS
19. pants. Patstāvīgs dzīvesveids un iekļaušana sabiedrībā	1. Patstāvīga dzīvesveida pieejamība Skatīt arī 23. panta 2.1. un 2.2. apakšindikatorus					
	1.1. Patstāvīgi dzīvojošu personu īpatsvars	Administratīvie dati	●	●	●	CSP
	1.2. Aprūpes iestādēs dzīvojošu personu īpatsvars	Administratīvie dati	●	●	●	CSP
	1.4. Aprūpes iestāžu personāla attieksme pret klientiem	Nav datu				Ieteikts iekļaut regulārā aptaujā
	1.5. Aprūpes iestāžu sniegto pakalpojumu izvērtējums	Nav datu				Ieteikts iekļaut regulārā aptaujā
20. pants. Individuālā pārvietošanās	9. panta indikatori Vienreizējs/Regulārs apsekojums; Vienreizēja/Regulāra aptauja; Administratīvie dati					

21. pants. Vārda un uzskatu brīvība un pieeja informācijai	Saistīts ar 9. panta indikatoriem. Papildus izdalīts 1. Komunikācijas palīg līdzekļi					
	1.1. Alternatīvās komunikācijas tehnisko palīg līdzekļu izsniegšana	Administratīvie dati		•	•	VTPC/LNB/LNS (LabIS)
	2. Surdotulku pieejamība					
	2.1. Surdotulku skaits	Administratīvie dati				VTPC/LNB/LNS (LabIS)
	2.2. Surdotulka pakalpojumi izglītības ieguvei	Administratīvie dati		•	•	VTPC/LNB/LNS (LabIS)
2.3. Surdotulka pakalpojumi saskarsmes nodrošināšanai	Administratīvie dati		•	•	VTPC/LNB/LNS (LabIS)	
22. pants. Privātās dzīves neaizskaramība	1. Privātās dzīves neaizskaramība. Aprakstošs indikators					
	1.1. Liegums tikties stacionārā ievietotām personām	Administratīvie dati				Tiesībsarga birojs
	1.2. Informatīvais atbalsts par privātās dzīves neaizskaramību	Administratīvie dati**				Ieteikts, LM
23. pants. Cieņa pret dzīvesvietu un ģimeni	1. Bērnu tiesību nodrošinājums augt ģimeniskā vidē:					
	1.1. Bērnu ar invaliditāti segregācija	Administratīvie dati	•	•	•	SPOLIS
	1.2. Bērnu ar invaliditāti alternatīvās aprūpes iespējas	Administratīvie dati	•	•	•	SPOLIS
	2. Pieaugušo tiesības uz ģimeni un dzīvesvietu.					

2.1. Personu ar invaliditāti segregācija sabiedrībā	Administratīvie dati				SPOLIS
2.2. Personu ar invaliditāti segregācija	Administratīvie dati	•	•	•	SPOLIS
3. Pakalpojumi neatkarīgas dzīves, tiesību uz ģimeni un dzīvesvietu īstenošanai					
3.1. Īpaša kopšana	Administratīvie dati				VDEĀVK LabIS
3.2. Asistents personām ar redzes traucējumiem (valsts finansējums)	Administratīvie dati				SPOLIS
3.3. Asistents personām ar redzes traucējumiem (pašvaldību finansējums)	Administratīvie dati				SPOLIS
3.4. Asistents personām ar I un II grupas invaliditāti	Administratīvie dati				VDEĀVK LabIS
3.5. Asistenta pakalpojuma izmantošana	Administratīvie dati				SPOLIS
3.6. Transporta pabalsta izmantošana	Administratīvie dati				VDEĀVK LabIS
3.7. Surdotulka pakalpojumi	Administratīvie dati				LNS Rehabilitācijas centrs
3.8. Viegļā automobiļa iegāde	Administratīvie dati				VDEĀVK LabIS
4. Personu ar invaliditāti pašvērtējums					
4.1. Attieksme pret personām ar invaliditāti ģimenē	Vienreizēja aptauja*				Ieteikts LM

24. pants. Izglītība	1. Mācību vides un iekļaujošās izglītības pieejamība (Fiziskā un informācijas pieejamība skat. 9. panta 1.5. un 3.4.)					
	1.1. Vispārējo izglītības iestāžu pielāgotība	Vienreizēja aptauja*				Ieteikts LM
	1.2. Izglītības iestāde tuvu mājām	Vienreizēja aptauja*				Ieteikts LM
	1.3. Izglītības pieejamība	Regulāra aptauja	•	•		EU-SILC
	1.4. Bērni ar speciālām vajadzībām vispārējā pirmsskolas izglītībā	Administratīvie dati	•	•	•	VIIS
	2. Izglītības sistēmas segregācija. Kā pamata indikators izmantojams 5. panta 5.1. indikators					
	2.1. Izglītojamo ar īpašām vajadzībām iekļaušana	Administratīvie dati	•	•	•	IZM
	2.2. Izglītojamie ar speciālām vajadzībām speciālajās klasēs	Administratīvie dati	•	•	•	IZM
	2.3. Izglītojamo ar speciālām vajadzībām integrēšana parastajās klasēs	Administratīvie dati	•	•	•	IZM
	3. Mācību personāla kompetence un atbalsta personāla pieejamība					
	3.1. Asistenta pieejamība	Administratīvie dati	•	•	•	IZM
	3.2. Pedagogu sagatavošana	Administratīvie dati				VISC
	3.3. Atbalsts pedagogiem	Administratīvie dati				VISC

	3.4. Speciālo vajadzību atzīšana	Administratīvie dati				VISC
	3.5. Zīmju valodas kompetence	Nav datu**				Ieteikts IZM
	4. Profesionālā izglītība un sagatavošana nodarbinātībai					
	4.1. Personu ar intelektuālās attīstības traucējumiem iekļaušana profesionālās izglītības iestādēs	Administratīvie dati	•	•	•	IZM
	4.2. Personas ar invaliditāti profesionālajā tālākpmācībā	Administratīvie dati	•	•	•	IZM
	4.3. Personu ar invaliditāti bezdarbnieku izglītības līmenis -augstākā izglītība; -pamatizglītība; -vidējā vispārējā izglītība; -profesionālā izglītība.	Administratīvie dati	•	•	•	NVA
	5. Augstākā, neformālā un izglītība mūža garumā					
	5.1. Augstākās izglītības pieejamība	Regulāra aptauja	•	•		EU-SILC
	5.2. Neformālās izglītības pieejamība	Administratīvie dati	•	•		NVA
25. pants. Veselība	1. Valsts veikto pasākumu efektivitāte invaliditātes prevencei					
	1.1. Pirmreizēji noteiktas invaliditātes prevalence	Administratīvie dati	•	•	•	VDEĀVK LabIS
	1.2. Pirmreizēji noteiktas invaliditātes smagums	Administratīvie dati	•	•	•	VDEĀVK LabIS

	1.3. Prognozējamās invaliditātes prevalence	Administratīvie dati	•	•	•	VDEĀVK LabIS
	1.4. Individuālo rehabilitācijas plānu pielietojums	Administratīvie dati	•	•	•	VDEĀVK LabIS
	2. Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība personām ar invaliditāti (Fiziskā un informācijas pieejamība skat. 9. panta 1.5. un 3.4.)					
	2.1. Veselības pakalpojumu pieejamība	Regulāra aptauja	•	•		EU-SILC
	3. Veselības aprūpes pakalpojumi mājās					
	3.1. Sniegtie pakalpojumi	Administratīvie dati				Nacionālais veselības dienests
	3.2. Pakalpojumi reģionos	Administratīvie dati				Nacionālais veselības dienests
	4. Veselības aprūpes sektora atvērtība personām ar invaliditāti					
	4.1. Veselības aprūpes iestāžu pozitīva attieksme pret personām ar invaliditāti	Vienreizēja aptauja*				Ieteikts LM
	26. pants. Adaptācija un rehabilitācija	1. Rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība Daļēji pārklājas ar 25. panta 1. sadaļas indikatoriem (Fiziskā un informācijas pieejamība skat. 9. panta 1.5. un 3.4.)				
1.1. Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība		Administratīvie dati			•	SIVA LabIS
1.2. Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība		Administratīvie dati			•	SIVA LabIS
2. Atbalsts kopienā						

	2.1. Dienas centri	Administratīvie dati				LM
	2.2. Aprūpes mājas bērniem	Administratīvie dati				LM
	2.3. Pašvaldības ar dienas aprūpes centriem	Administratīvie dati				LM
	2.4. Pusceļa mājas	Aprakstošs indikators				LM
	2.5. Grupu mājas (dzīvokļi)	Aprakstošs indikators				LM
27. pants. Darbs un nodarbinātība	1. Darba vides pielāgotība					
	1.1. Darba vietu pielāgotība	Administratīvie dati				NVA
	1.2. Atbalsts darba vietu pielāgotībai	Administratīvie dati				NVA
	2. Nodarbinātības mērījumi					
	2.1. Bezdarba līmenis	Administratīvie dati	•	•	•	NVA
	2.2. Iespēja atrast darbu	Aprakstošs indikators	•	•		NVA
	2.3. Vidējais atalgojums	Regulāra aptauja/ Administratīvie dati	•			a. EU-SILC b. Ieteikts VID/VDEĀVK
	3. Nodarbinātības veicināšana					

	3.1. SIVA pasākumu efektivitāte	Administratīvie dati	•	•	•	SIVA
	3.2. Subsidētās darba vietas	Administratīvie dati	•	•	•	NVA
	3.3. Aktīvās nodarbinātības pasākumi	Administratīvie dati	•	•	•	NVA
	3.4. Neformālā izglītība	Administratīvie dati	•	•	•	NVA
	3.5. Iesaiste profesionālā izglītībā	Administratīvie dati	•	•	•	NVA
	3.6. Iesaiste praktiskajā apmācībā	Administratīvie dati	•	•	•	NVA
	3.7. Karjeras konsultācijas	Administratīvie dati	•	•	•	NVA
	3.8. Aktīvās nodarbinātības pasākumu efektivitāte	Administratīvie dati	•	•	•	NVA
	3.9. Subsidēto darbavietu/speciālo darbnīcu izveide pašvaldībās	Vienreizēja aptauja*				Ieteikts LM
	3.10. Speciāla atbalsta programmas pašvaldībās	Vienreizēja aptauja*				Ieteikts LM
28. pants. Pienācīgs dzīves līmenis un sociālā aizsardzība	1. Nabadzības riska rādītāji Būtiskākie rādītāji iekļauti 5. panta 3.3. un 3.4. indikatoros (Administratīvie dati)					
	1.1. Nabadzības un sociālās atstumtības mājāsaimniecībā	Regulāra aptauja	•	•		EU-SILC

	1.2. Nabadzības un sociālās atstumtības mājāsaimniecībā pēc invaliditātes un dzimuma	Regulāra aptauja	•			EU-SILC
	1.3. Nabadzības un sociālās atstumtības mājāsaimniecībā pēc invaliditātes un vecuma	Regulāra aptauja		•		EU-SILC
	2. Sociālās aizsardzības pakalpojumi					
	2.1. Invaliditātes pensijas	Aprakstošs indikators	•	•		VSAA/SAIS LabIS
	2.2. Invaliditātes pensiju vidējais apmērs	Aprakstošs indikators	•	•		VSAA/SAIS LabIS
	2.3. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta	Administratīvie dati	•	•		VSAA/SAIS LabIS
	3. Dzīves kvalitātes pašuztvere					
	3.1. Dzīves kvalitātes uzlabošanās	Vienreizēja aptauja*	•	•		Ieteikts LM
	3.2. Šķēršļi sociālajai līdzdalībai	Vienreizēja aptauja*				Ieteikts LM
29. pants. Līdzdalība politikajā un sabiedriskajā dzīvē	1. Politiskās dzīves pieejamība					
	1.1. Vēlēšanu iecirkņu pieejamība personām ar funkcionāliem traucējumiem	Administratīvie dati				CVK
	1.2. Audioformāta sarakstu pieejamība vēlēšanu iecirkņos	Administratīvie dati				CVK
	1.3. Priekšvēlēšanu periodā translēto politisko debašu, kurās pieejams surdotulks, skaits (NEPLP)	Administratīvie dati				Ieteikts NEPLP
	2. Iespējas iesaistīties NVO un politikas veidošanā					

	2.1. Pašvaldību atbalsts NVO	Aprakstošs indikators**				Ieteikts LM
	2.2. Uztvertās ietekmes indekss	Vienreizēja aptauja*			•	Ieteikts LM
30. pants. Līdzdalība kultūras dzīvē, atpūta, brīvā laika pavadīšana un sports	1. Dzīves kvalitātes novērtējums					
	1.1.Dzīves kvalitāte uzlabojusies	Vienreizēja aptauja*	•	•		Ieteikts LM
	1.2.Šķēršļi sociālajai līdzdalībai. 28. panta 3.2. indikators.	Vienreizēja aptauja*				Ieteikts LM

4. pielikums Datu modeļi par dalībvalstu īstenoto atbalstu iekļaujošas izglītības veicināšanai

Latvija

1. Dalībvalsts profils par normatīvajos aktos iekļautajiem un īstenotajiem atbalsta pasākumiem, pakalpojumiem un specifiskiem atbalsta veidiem personu ar invaliditāti tiesību uz izglītību nodrošināšanai, kā arī īstenoto atbalsta pasākumu ieviešanas un darbības shēma⁶²⁹:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Asistenta pakalpojums izglītības iestādēs mobilitātes un pašaprūpes atbalstam
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Asistenta pakalpojums attiecas uz: pārvietošanos izglītības iestādes teritorijā; pašaprūpes veikšanu (personiskās higiēnas nodrošināšanu, maltītēm; ģērbšanos); komunikāciju ar pasniedzējiem; lekciju piezīmju veikšanu un materiālu (piem., mājasdarbu) sagatavošanu; mācību piederumu un darbavietas sagatavošanu; komunikāciju ar klases/kursa biedriem un citiem skolēniem/studentiem gan mācību procesa ietvaros, gan ārpus tā (starpbrīžos, pēctundu aktivitātēs); dalību izglītības iestādes organizētās aktivitātēs. Asistenta palīdzība pieejama visa mācību gada laikā līdz 40 stundām nedēļā. Pakalpojums ir pieejams 5-18 gadus veciem bērniem un pieaugušajiem ar I vai II invaliditātes grupu. ⁶³⁰
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Ministru kabineta 2012.gada 18.decembra noteikumi Nr.695 „Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu izglītības iestādē”// „Latvijas Vēstnesis”, 164 (4767), 09.10.2012.. (stājās spēkā: 18.10.2012.). Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=252140 Invaliditātes likums // “Latvijas Vēstnesis”, 91 (4283), 20.05.2010. (stājās spēkā 01.01.2011.). Pieejams: http://likumi.lv/ta/id/211494-invaliditates-likums
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/ darbspēju zuduma procentos	Jā
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē
	1.3.4. Pēc vecuma	Nē
	1.4.1.1. Vispārējā	Jā

⁶²⁹ Informācija par to, kādēļ atbalsta pasākumi pastāv, kāds ir to ieviešanas un īstenošanas mērķis, piemēram, bērnu ar invaliditāti integrācija vispārizglītojošajās skolās.

⁶³⁰ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia; Labklājības ministrija. Asistenta pakalpojums skolās. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/text/2321>; Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām organizācija SUSTENTO. (2015). Personām ar invaliditāti nepieciešamo asistenta pakalpojumu nodrošināšanas kvalitāte. Eksperta ziņojums. Rīga. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2015/2.4.1-10_2015/eksperta-zinojums.pdf

1.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/ pakalpojums (Jā/ Nē)	1.4.1. Pirmsskolas izglītība	1.4.1.2. Speciālā	Nē
	1.4.2. Pamatizglītība	1.4.2.1. Vispārējā	Jā
		1.4.2.2. Speciālā	Nē
		1.4.2.3. Profesionālā	Jā
	1.4.3. Vidējā izglītība	1.4.3.1. Vispārējā	Jā
		1.4.3.2. Profesionālā	Jā
	1.4.4. Arodizglītība		Jā
	1.4.5. Amatizglītība		Nē
	1.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	
1.4.7. Cita		Nē	
1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts līmenis – Valsts izglītības informācijas sistēma
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	1.7.1. Valsts		Izglītības iestādes (uz Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas sniegta atzinuma par īpašās kopšanas nepieciešamību pamata)
	1.7.2. Pašvaldība		
	1.7.3. NVO		
	1.7.4. Cits		
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Izglītības iestādes un asistenti, ar ko iestādes slēdz līgumu
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Labklājības ministrija

1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē ⁶³¹ (Jā/ Nē)		Daļēji	
2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Surdotulka pakalpojums izglītības programmas apguvei	
2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Mācību procesa ietvaros līdz 480 akadēmiskajām stundām viena mācību/studiju gada ietvaros. ⁶³²	
2.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Invaliditātes likums// „Latvijas Vēstnesis”, 91(4283), 09.06.2010. (stājās spēkā: 01.01.2011.), 13.pants. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=211494 Ministru kabineta 2009.gada 15.decembra noteikumi Nr.1472 “Kārtība, kādā Latvijas Neredzīgo biedrība un Latvijas Nedzirdīgo savienība sniedz sociālās rehabilitācijas pakalpojumus un nodrošina tehniskos palīgīdzekļus – tiflotehniku un surdotehniku” // “Latvijas Vēstnesis”, 203 (4189), 28.12.2009. (stājās spēkā: 01.01.2010.). Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=202630	
2.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē	
	2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā (pakalpojums izglītojamajiem ar dzirdes funkcionālajiem traucējumiem)	
	2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē	
	2.3.4. Pēc vecuma	Nē	
2.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	2.4.1. Pirmsskolas izglītība	2.4.1.1. Vispārējā	Nē
		2.4.1.2. Speciālā	Nē
	2.4.2. Pamatizglītība	2.4.2.1. Vispārējā	Nē
		2.4.2.2. Speciālā	Nē
		2.4.2.3. Profesionālā	Jā
	2.4.3.1. Vispārējā	Nē	

⁶³¹ Ar integrētību nozarē šajā gadījumā tiek saprasta pasākuma/pakalpojuma vieta sistēmā – vai pasākums/pakalpojums tiek nodrošināts izglītības vai nodarbinātības procesa ietvaros vai ārpus tā –, kā arī atsevišķos gadījumos pasākuma/pakalpojuma saikne ar dažādu līmeņu izglītības nozares u.c. nozaru plānošanas dokumentiem un rīcībpolitiku.

⁶³² Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia.

	2.4.3. Vidējā izglītība	2.4.3.2. Profesionālā	Jā
	2.4.4. Arodizglītība		Nē
	2.4.5. Amatizglītība		Nē
	2.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Jā
		1.3.6.2. Profesionālā	Jā
	2.4.7. Cita		Nē
2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Cits – NVO Latvijas Nedzirdīgo savienība
2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts
2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	2.7.1. Valsts		
	2.7.2. Pašvaldība		
	2.7.3. NVO		Latvijas Nedzirdīgo savienība
	2.7.4. Cits		
2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Latvijas Nedzirdīgo savienība
2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Labklājības ministrija
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Jā
3. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums			Atbalsta pasākumi izglītojamajiem ar speciālām vajadzībām, ⁶³³ kuri ir integrējušies vispārīzglītojošajās izglītības iestādēs
3.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)			Vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestādēs, kurās ir atbilstošs nodrošinājums, var integrēt izglītojamos ar speciālām vajadzībām. Atbilstošs nodrošinājums nepieciešams:

⁶³³ Vispārējās izglītības likumā speciālās vajadzības ir definētas kā „nepieciešamība saņemt tāda veida atbalstu un rehabilitāciju, kas rada iespēju izglītojamajam apgūt izglītības programmu, ņemot vērā viņa veselības stāvokli, spējas un attīstības līmeni.

	<ol style="list-style-type: none"> 1) Attiecībā uz iestādes telpām un teritoriju; 2) Attiecībā uz papildu rehabilitācijas pasākumiem; 3) Attiecībā uz pedagoģisko un atbalsta personālu. <p>Iestādei jānodrošina attiecīgo traucējumu veidam atbilstošas palīgierīces (skaņas pastiprinātājerīces, rampas, lifti u.c.), papildu nodarbības rehabilitācijai un korekcijai atbilstošu speciālistu vadībā, terapeitiskas nodarbības, sistemātiskas psiholoģiskas un medicīniskas pārbaudes un to rezultātu analīze u.tml. Asistents palīdz pasniedzējiem, kuri strādā ar bērniem ar kustību, garīgiem, redzes un dzirdes traucējumiem, nodarbību laikā sniedzot atbalstu 1-3 audzēkņiem, kā arī palīdzot audzēkņiem sagatavoties nodarbībām, doties pastaigās un integrēties klasē un skolā. Logopēds strādā ar bērniem ar runas traucējumiem pirmajās 6 klasēs. Bērns var tikt iekļauts vienā klasē ar bērniem bez speciālām vajadzībām vai klasē bērniem ar speciālām vajadzībām.⁶³⁴ Izglītības iestāde katram integrētajam izglītojamajam ar speciālām vajadzībām izstrādā individuālu izglītības programmas apguves plānu.⁶³⁵ Plāna izstrādē tiek iesaistīts izglītojamais un viņa vecāki/aizbildņi. Medicīniskās komisijas ir atbildīgas par atbilstošu atbalsta pasākumu noteikšanu, izmantojot pedagoģiski psiholoģisko pieeju, kas nevadās pēc uzstādītās diagnozes, bet gan, izmantojot diagnostikas rīkus,⁶³⁶ izvērtē funkcionālā traucējuma vai saslimšanas iespaidu uz izglītības apguves procesu atbilstoši Starptautiskās slimību klasifikācijas sistēmai SSK-10. Medicīnisko komisiju speciālisti nodrošina konsultatīvu un metodisku atbalstu izglītības iestādēm, pašvaldībām un bērnu vecākiem/aizbildņiem par jautājumiem, kas skar izglītības nodrošināšanu bērniem ar speciālām vajadzībām. Komisijas rekomendē bērniem piemērotākās izglītības programmas.⁶³⁷</p>
3.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	<p>Vispārējās izglītības likums // „Latvijas Vēstnesis”, 213/215 (1673/1675), 30.06.1999. (stājās spēkā: 14.07.1999.), 1., 53.pants. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=20243</p> <p>Ministru kabineta 2012.gada 16.oktobra noteikumi Nr.710 „Noteikumi par vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu nodrošinājumu atbilstoši izglītojamo</p>

⁶³⁴ Mērķa grupas skat. EURYDICE (2015). Definition of Target Groups. Latvia: Special Education Needs Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Latvia:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education

⁶³⁵ Vispārējās izglītības likums // „Latvijas Vēstnesis”, 213/215 (1673/1675), 30.06.1999. (stājās spēkā: 14.07.1999.), 1., 53.pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=20243>

⁶³⁶ Par Eiropas Sociālā fonda līdzekļiem izstrādāti diagnostikas rīki četrām klīniskajām grupām: garīgiem traucējumiem, runas/valodas traucējumiem, specifiskiem mācīšanās/zināšanu apguves traucējumiem, uzmanības traucējumiem. Izstrādāti metodiskie materiāli pasniedzējiem darbam ar izglītojamajiem, kuriem ir speciālas vajadzības. Vidusskolās ir izstrādāti informatīvie materiāli mērķa grupu bērnu vecākiem un aprūpētājiem (Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia.).

⁶³⁷ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia; EURYDICE (2015). Latvia: Special Education Needs Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Latvia:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education

		speciālajām vajadzībām”// „Latvijas Vēstnesis”, 165 (4768), 18.10.2012. (stājās spēkā: 19.10.2012). Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=252163	
3.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	3.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	3.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	3.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	3.3.4. Pēc vecuma		Nē
3.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	3.4.1. Pirmsskolas izglītība	3.4.1.1. Vispārējā	Nē
		3.4.1.2. Speciālā	Nē
	3.4.2. Pamatizglītība	3.4.2.1. Vispārējā	Jā
		3.4.2.2. Speciālā	Nē
		3.4.2.3. Profesionālā	Nē
	3.4.3. Vidējā izglītība	3.4.3.1. Vispārējā	Jā
		3.4.3.2. Profesionālā	Nē
	3.4.4. Arodizglītība		Nē
	3.4.5. Amatizglītība		Nē
	3.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
3.4.7. Cita		Nē	
3.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – Valsts izglītības satura centrs	
3.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts; pašvaldības	
3.7. Pakalpojumu piešķir	3.7.1. Valsts		Valsts pedagoģiski medicīniskā komisija
	3.7.2. Pašvaldība		Pašvaldību pedagoģiski medicīniskās komisijas; iekļaujošas izglītības atbalsta centri

(institūcijas veids/ nosaukums)	3.7.3. NVO	
	3.7.4. Cits	
3.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Izglītības iestādes, kas licencējušas nepieciešamo speciālās izglītības mācību programmu un ir pieejama konkrētajai personai	
3.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Valsts izglītības satura centrs; Izglītības un zinātnes ministrija; pašvaldības	
3.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Jā	
4. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Profesionālā izglītība personām ar redzes, dzirdes, kustību funkcionālajiem traucējumiem, psihiskām saslimšanām un vispārējām saslimšanām	
4.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	<p>Sociālās integrācijas valsts aģentūras Jūrmalas profesionālajā vidusskolā⁶³⁸ un koledžā⁶³⁹. Pieejamas arī profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmas personām, kuru specialitāte saistīta ar darbu ar personām ar invaliditāti.⁶⁴⁰ Mācību laikā personām ar invaliditāti valsts apmaksā:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) ārsta, psihologa, sociālā darbinieka, karjeras konsultanta, ergoterapeita un fizioterapeita konsultācijas; 2) veselības uzlabošanas vai nostiprināšanas procedūras; 3) dienesta viesnīcu; 4) ēdināšanu; 5) surdotulkošanu (cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem); 6) auto vadīšanas apmācības.⁶⁴¹ <p>Sociālās integrācijas valsts aģentūrā var iegūt teorētiskās zināšanas un praktiskās braukšanas iemaņas transportlīdzekļa vadītāja teorētiskajam un vadīšanas eksāmenam B kategorijas transporta līdzekļa vadītāja apliecības iegūšanai ceļu satiksmes drošības direkcijā. Apmācības par valsts budžeta līdzekļiem tiek īstenotas:</p>	

⁶³⁸ Sociālās integrācijas valsts aģentūra. Profesionālā vidusskola. Pieejams: <http://www.siva.gov.lv/profesionala-vidusskola.html>

⁶³⁹ Sociālās integrācijas valsts aģentūra. Koledža. Pieejams: <http://www.siva.gov.lv/koledza.html>

⁶⁴⁰ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia.

⁶⁴¹ Sociālās integrācijas valsts aģentūra. Valsts apmaksāta izglītība. Pieejams: <http://www.siva.gov.lv/koledza-valsts-apmaksatas-studijas.html>

		<p>1) Jūrmalas profesionālās vidusskolas izglītojamajiem un Koledžā studējošiem, kuri saņem profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus;</p> <p>2) Personām ar invaliditāti, kurām nepieciešamas apmācības pielāgota transportlīdzekļa vadīšanā pēc atzinuma par transportlīdzekļa pielāgojuma kodiem saņemšanas Sociālās integrācijas valsts aģentūrā.</p> <p>Pieejamas apmācības arī par maksu.⁶⁴²⁶⁴³</p>	
4.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		n/a	
4.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	4.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	4.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	4.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Nē
	4.3.4. Pēc vecuma		Nē
4.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	4.4.1. Pirmsskolas izglītība	4.4.1.1. Vispārējā	Nē
		4.4.1.2. Speciālā	Nē
	4.4.2. Pamatizglītība	4.4.2.1. Vispārējā	Nē
		4.4.2.2. Speciālā	Nē
		4.4.2.3. Profesionālā	Jā
	4.4.3. Vidējā izglītība	4.4.3.1. Vispārējā	Nē
		4.4.3.2. Profesionālā	Jā
	4.4.4. Arodizglītība		Nē
	4.4.5. Amatizglītība		Nē
	4.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Pirmā līmeņa	

⁶⁴² Sociālās integrācijas valsts aģentūra. Autoskola. Pieejams: <http://www.siva.gov.lv/autoskola.html>

⁶⁴³ Skat. arī Sociālās integrācijas valsts aģentūra (2015). Sociālās integrācijas valsts aģentūras darbības stratēģija 2015.-2016.gadam. Rīga. Pieejams: http://www.siva.gov.lv/tl_files/parsiva/SIVA%20strategija%202015-2016.pdf

	4.4.7. Cita	Profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmas
4.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – Sociālās integrācijas valsts aģentūra
4.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts
4.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	4.7.1. Valsts	Sociālās integrācijas valsts aģentūras Jūrmalas profesionālā vidusskola un koledža
	4.7.2. Pašvaldība	
	4.7.3. NVO	
	4.7.4. Cits	
4.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Sociālās integrācijas valsts aģentūras Jūrmalas profesionālā vidusskola un koledža
4.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas veids/ nosaukums)		Valsts izglītības satura centrs; Izglītības un zinātnes ministrija
4.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā
5. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Atbalsta pasākumi personām ar invaliditāti valsts pārbaudījumu norisē
5.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Balstoties uz atzinumu par atbilstošas izglītības programmas īstenošanu izglītojamajam vai par izglītojamā speciālajām vajadzībām, Valsts izglītības satura centrs nosaka atšķirīgus valsts pārbaudes darbu norises darbību laikus un atbalsta pasākumus. Izglītības iestāde izvērtē ieteiktos atbalsta pasākumus un, ja nepieciešams, ir tiesīga piemērot papildu atbalsta pasākumus. Izglītojamais vai viņa likumiskais pārstāvis ir tiesīgs atteikties no atbalsta pasākumu piemērošanas valsts pārbaudes darbos, iesniedzot rakstisku iesniegumu izglītības iestādes vadītājam. ⁶⁴⁴ Izglītojamie ar speciālām vajadzībām, kuriem noteikts atšķirīgs valsts pārbaudes darba norises darbību laiks un atbalsta pasākumi, kurus atļauts izmantot valsts pārbaudes darba norises laikā, valsts pārbaudes darbu kārtā atsevišķā telpā. ⁶⁴⁵ Ja valsts

⁶⁴⁴ Ministru kabineta 2013.gada 17.decembra noteikumi Nr.1510 "Valsts pārbaudījumu norises kārtība" // "Latvijas Vēstnesis", 253 (5059), 30.12.2013. (stājās spēkā: 31.12.2013.), 13. pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=263462>

⁶⁴⁵ Ministru kabineta 2013.gada 17.decembra noteikumi Nr.1510 "Valsts pārbaudījumu norises kārtība" // "Latvijas Vēstnesis", 253 (5059), 30.12.2013. (stājās spēkā: 31.12.2013.), 80. pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=263462>

		pārbaudes darbu kārtu izglītojamais ar speciālām vajadzībām, valsts pārbaudes darba izpildes laiku pagarina ne ilgāk par 10 minūtēm. ⁶⁴⁶⁶⁴⁷	
5.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		<p>Ministru kabineta 2013.gada 17.decembra noteikumi Nr.1510 “Valsts pārbaudījumu norises kārtība” // “Latvijas Vēstnesis”, 253 (5059), 30.12.2013. (stājās spēkā: 31.12.2013.), 12., 13., 14., 80., 83. pants. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=263462</p> <p>Ministru kabineta 2010.gada 6.aprīļa noteikumi Nr.335 “Noteikumi par centralizēto eksāmenu saturu un norises kārtību” // “Latvijas Vēstnesis”, 5 (4249), 09.04.2010. (stājās spēkā 10.04.2010.), 23., 15., 19., 30., 89., 90., 95. pants. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=207788</p>	
5.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	5.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē	
	5.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā	
	5.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā	
	5.3.4. Pēc vecuma	Nē	
5.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	5.4.1. Pirmsskolas izglītība	5.4.1.1. Vispārējā	Nē
		5.4.1.2. Speciālā	Nē
	5.4.2. Pamatizglītība	5.4.2.1. Vispārējā	Jā
		5.4.2.2. Speciālā	Jā
		5.4.2.3. Profesionālā	Jā
	5.4.3. Vidējā izglītība	5.4.3.1. Vispārējā	Jā
5.4.3.2. Profesionālā		Jā	

⁶⁴⁶ Ministru kabineta 2013.gada 17.decembra noteikumi Nr.1510 “Valsts pārbaudījumu norises kārtība” // “Latvijas Vēstnesis”, 253 (5059), 30.12.2013. (stājās spēkā: 31.12.2013.), 83. pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=263462>

⁶⁴⁷ Par ieteicamajiem atbalsta pasākumiem centralizētajos eksāmenos izglītojamajiem ar speciālām vajadzībām skatīt pielikumu Nr. 2. Pieejams: http://visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/20151222_atb_pas_2015_2016_mg.pdf

	5.4.4. Arodizglītība	Nē	
	5.4.5. Amatizglītība	Nē	
	5.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
	5.4.7. Cita	Nē	
5.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – Valsts izglītības satura centrs	
5.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts; pašvaldības	
5.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	5.7.1. Valsts	Valsts pedagoģiski medicīniskā komisija (sniedzot atzinumu par atbilstošas izglītības programmas īstenošanu)	
	5.7.2. Pašvaldība	Pedagoģiski medicīniskās komisijas (sniedzot atzinumu par atbilstošas izglītības programmas īstenošanu vai par izglītojamā speciālajām vajadzībām); logopēdi, izglītības vai klīniskie psihologi (sniedzot atzinumu par izglītojamā speciālajām vajadzībām)	
	5.7.3. NVO		
	5.7.4. Cits		
5.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Valsts izglītības satura centrs un pašvaldības izglītības speciālists; izglītības pārvaldes iestāde kopīgi ar izglītības iestādēm	
5.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Valsts izglītības satura centrs	
5.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā	
6. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Atbalsta pasākumi personām ar invaliditāti augstākās izglītības iestādēs	
6.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Personām ar invaliditāti ir priekšrocības, piesakoties stipendijām: 1) Ja 2 vai vairākiem studējošajiem, kuri pretendē uz stipendiju studiju programmas apguvei, ir līdzvērtīgi sekmju un zinātniskās darbības rādītāji, stipendiju vispirms piešķir invalīdam;	

		2) Ja 2 vai vairākiem studējošajiem, kuri pretendē uz vienreizēju stipendiju, ir līdzvērtīgi sekmju un zinātniskās darbības rādītāji, stipendiju vispirms piešķir invalīdam. ⁶⁴⁸	
6.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		<p>Izglītības likums // "Latvijas Vēstnesis", 343/344 (1404/1405), 17.11.1998. (stājās spēkā 01.06.1999.), 3.¹ pants. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=50759</p> <p>Likums Par sociālo drošību // "Latvijas Vēstnesis", 144(427), 21.09.1995. (stājās spēkā: 05.10.1995.), 4.pants. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=36850</p> <p>Ministru kabineta 2004.gada 24.augusta noteikumi Nr.740 "Noteikumi par stipendijām" // "Latvijas Vēstnesis", 138 (3086), 01.09.2004. (stājās spēkā: 02.09.2004.), 11., 28.pants. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=93004</p>	
6.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	6.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā	
	6.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē	
	6.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē	
	6.3.4. Pēc vecuma	Nē	
6.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/paka lpojums (Jā/ Nē)	6.4.1. Pirmsskolas izglītība	6.4.1.1. Vispārējā	Nē
		6.4.1.2. Speciālā	Nē
	6.4.2. Pamatizglītība	6.4.2.1. Vispārējā	Nē
		6.4.2.2. Speciālā	Nē
		6.4.2.3. Profesionālā	Nē
	6.4.3. Vidējā izglītība	6.4.3.1. Vispārējā	Nē
		6.4.3.2. Profesionālā	Nē
	6.4.4. Arodizglītība		Nē

⁶⁴⁸ Ministru kabineta 2004.gada 24.augusta noteikumi Nr.740 "Noteikumi par stipendijām" // "Latvijas Vēstnesis", 138 (3086), 01.09.2004. (stājās spēkā: 02.09.2004.), 11., 28.pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=93004>

	6.4.5. Amatzglītība	Nē
	6.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā 1.3.6.2. Profesionālā
	6.4.7. Cita	Nē
6.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Cits – augstākās izglītības iestādes
6.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts; pašvaldības; cits – juridiskas personas, kas pārvalda privātās izglītības iestādes
6.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	6.7.1. Valsts	Valsts izglītības iestāžu stipendiju piešķiršanas komisijas
	6.7.2. Pašvaldība	Pašvaldības izglītības iestāžu stipendiju piešķiršanas komisijas
	6.7.3. NVO	
	6.7.4. Cits	Privāto izglītības iestāžu stipendiju piešķiršanas komisijas
6.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Izglītības iestādes
6.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Izglītības un zinātnes ministrija
6.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā
7. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Pilotprojekta “Profesionālās tālākizglītības programmu īstenošana bezdarbniekiem valsts vai pašvaldību dibinātās izglītības iestādēs” 2.kārta
7.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Viena no projekta mērķa grupām ir bezdarbnieki, kuri veselības stāvokļa dēļ turpmāk nevar būt nodarbināti iegūtajā profesijā, ko paliecinā gēimenes vai ārstējošā ārsta atzinums. ⁶⁴⁹
7.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		n/a
7.3. Atbalsta pasākuma	7.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē
	7.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē

⁶⁴⁹ Nodarbinātības valsts aģentūra (2016). Pilotprojekta “Profesionālās tālākizglītības programmu īstenošana bezdarbniekiem valsts vai pašvaldību dibinātās izglītības iestādēs” 2.kārta. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=311&txt=4125>

piemērošana (Jā/ Nē)	7.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	7.3.4. Pēc vecuma		Nē
7.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	7.4.1. Pirmsskolas izglītība	7.4.1.1. Vispārējā	Nē
		7.4.1.2. Speciālā	Nē
	7.4.2. Pamatizglītība	7.4.2.1. Vispārējā	Nē
		7.4.2.2. Speciālā	Nē
		7.4.2.3. Profesionālā	Nē
	7.4.3. Vidējā izglītība	7.4.3.1. Vispārējā	Nē
		7.4.3.2. Profesionālā	Nē
	7.4.4. Arodizglītība		Nē
	7.4.5. Amatizglītība		Nē
	7.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
7.4.7. Cita		Jā (profesionālā tālākizglītība)	
7.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts līmenis – Nodarbinātības valsts aģentūra
7.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts; starptautiskais – Eiropas Sociālais fonds (projekts „Atbalsts bezdarbnieku izglītībai” Nr.7.1.1.0/15/I/001)
7.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	7.7.1. Valsts		Nodarbinātības valsts aģentūra
	7.7.2. Pašvaldība		
	7.7.3. NVO		
	7.7.4. Cits		
7.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Valsts un pašvaldības izglītības iestādes

7.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Labklājības ministrija; Izglītības un zinātnes ministrija
7.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Nē
8. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmu īstenošana bezdarbniekiem ar kuponu metodi
8.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Viena no projekta mērķa grupām ir bezdarbnieki, kuri veselības stāvokļa dēļ turpmāk nevar būt nodarbināti iegūtajā profesijā. Apmācību ar kuponu metodi pamatnosacījumi ir šādi: <ol style="list-style-type: none"> 1) Bezdarbniekam ir iespēja izvēlēties izglītības programmu no Labklājības ministrijas izveidotās komisijas noteiktā Labklājības ministrijas apstiprinātā Apmācību jomu un profesiju saraksta⁶⁵⁰ un izglītības iestādi; 2) Bezdarbniekiem ir iespēja izvēlēties profesionālās tālākizglītības vai profesionālās pilnveides programmu un izglītības iestādi no Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātā profesionālās tālākizglītības programmu saraksta⁶⁵¹ vai no profesionālās pilnveides programmu saraksta⁶⁵², vai izvēlēties izglītības iestādi patstāvīgi; 3) Bezdarbniekam tiek izsniegts kupons izvēlētajā izglītības programmas apmaksai; 4) Bezdarbniekam ar invaliditāti noteiktas profesionālās izglītības programmas iespējams apgūt elektroniskās apmācības veidā; 5) Apmācību ilgums nepārsniedz 8 mēnešus; 6) Apmācību laikā bezdarbniekam tiek nodrošināta stipendija 100 EUR apmērā par kalendāro mēnesi.⁶⁵³
8.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		n/a
8.3. Atbalsta pasākuma	8.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē
	8.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē

⁶⁵⁰ Apmācību jomu un profesiju saraksts, kurās nepieciešams veikt bezdarbnieku apmācību, pārkvalifikāciju un kvalifikācijas paaugstināšanu 2016. gadā. Pieejams: www.nva.gov.lv/docs/28_56bb2341d7bb48.41484134.doc

⁶⁵¹ Profesionālās tālākizglītības programmu un izglītības iestāžu saraksts. Pieejams: www.nva.gov.lv/docs/28_57bd37ad40ba09.80095268.xls

⁶⁵² Profesionālās pilnveides izglītības programmu piedāvājumi pasākuma "Profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmu īstenošana bezdarbniekiem" ietvaros. Pieejams: www.nva.gov.lv/docs/28_57bd37ba2ade63.93350394.xls

⁶⁵³ Nodarbinātības valsts aģentūra (2016). Profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmu īstenošana bezdarbniekiem ar kuponu metodi. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=311&txt=2837>

piemērošana (Jā/ Nē)	8.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	8.3.4. Pēc vecuma		Nē
8.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	8.4.1. Pirmsskolas izglītība	8.4.1.1. Vispārējā	Nē
		8.4.1.2. Speciālā	Nē
	8.4.2. Pamatizglītība	8.4.2.1. Vispārējā	Nē
		8.4.2.2. Speciālā	Nē
		8.4.2.3. Profesionālā	Nē
	8.4.3. Vidējā izglītība	8.4.3.1. Vispārējā	Nē
		8.4.3.2. Profesionālā	Nē
	8.4.4. Arodizglītība		Nē
	8.4.5. Amatizglītība		Nē
	8.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	
8.4.7. Cita		Jā (profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides programmas)	
8.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts līmenis – Nodarbinātības valsts aģentūra
8.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts; starptautiskais – Eiropas Sociālais fonds (projekts „Atbalsts bezdarbnieku izglītībai” Nr.7.1.1.0/15/I/001)
8.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	8.7.1. Valsts		Nodarbinātības valsts aģentūra
	8.7.2. Pašvaldība		
	8.7.3. NVO		
	8.7.4. Cits		
8.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Izglītības iestādes

8.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Nodarbinātības valsts aģentūra
8.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Nē

2. Karjeras konsultācijas personām ar invaliditāti par darba iespējām un darba tirgu dalībvalstī⁶⁵⁴:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Karjeras konsultācijas Nodarbinātības valsts aģentūrā ⁶⁵⁵	
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		<p>Karjeras konsultāciju laikā tiek noteikta profesionālā piemērotība, apmācības spēju izvērtējums pirms iesaistīšanās kursos un pārkvalifikācijas pasākumos. Karjeras konsultanta uzdevums ir sniegt arī psiholoģisko atbalstu un izglītēt klientu karjera izvēles un plānošanas jautājumos. Nodarbinātības valsts aģentūra piedāvā šādus karjeras pakalpojumu veidus:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Individuālas karjeras konsultācijas; 2) Individuālas diagnosticējošas karjeras konsultācijas; 3) Grupas karjeras konsultācijas; 4) Grupas informatīvās karjeras konsultācijas. <p>Pakalpojuma galvenā mērķauditorija ir bezdarba riskam pakļautās personas, t.sk. personas ar invaliditāti.⁶⁵⁶</p>	
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		n/a	
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā	
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā	
	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā	
	1.3.4. Pēc vecuma	Nē	
1.4. Izglītības līmenis un	1.4.1. Pirmsskolas izglītība	1.4.1.1. Vispārējā	Nē
		1.4.1.2. Speciālā	Nē

⁶⁵⁴ Informācija par to, kāda ir izglītības atbalsta pasākumu efektivitāte; kvalitatīvas dabas izvērtējums; pakalpojumu nosaukums un pakalpojumu paskaidrojums.

⁶⁵⁵ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia.

⁶⁵⁶ Nodarbinātības valsts aģentūra (2012). Karjeras konsultācijas. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=314&txt=1954&from=0>

veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	1.4.2. Pamatizglītība	1.4.2.1. Vispārējā	Nē
		1.4.2.2. Speciālā	Nē
		1.4.2.3. Profesionālā	Nē
	1.4.3. Vidējā izglītība	1.4.3.1. Vispārējā	Nē
		1.4.3.2. Profesionālā	Nē
	1.4.4. Arodizglītība		Nē
	1.4.5. Amatizglītība		Nē
	1.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
1.4.7. Cita		Nē	
1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts līmenis – Nodarbinātības valsts aģentūra
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	1.7.1. Valsts		Nodarbinātības valsts aģentūra
	1.7.2. Pašvaldība		
	1.7.3. NVO		
	1.7.4. Cits		
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Nodarbinātības valsts aģentūra
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Labklājības ministrija
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Nē
2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums			Jauniešu garantijas atbalsta pasākums „Karjeras konsultācijas”

2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		<p>Mērķa grupa ir Nodarbinātības valsts aģentūrā reģistrēti jaunieši bezdarbnieki 15-29 gadu vecumā, kuri neapgūst pilna laika studiju programmas Augstskolu likuma izpratnē. Piedāvātie karjeras pakalpojumu veidi ir:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Individuālas karjeras konsultācijas; 5) Individuālas diagnosticējošas karjeras konsultācijas; 6) Grupas karjeras konsultācijas; 7) Grupas informatīvās karjeras konsultācijas. <p>Karjeras konsultāciju laikā tiek noteikta profesionālā piemērotība, apmācības spēju izvērtējums pirms iesaistīšanās kursos un pārkvalifikācijas pasākumos. Karjeras konsultanta uzdevums ir sniegt arī psiholoģisko atbalstu un izglītēt klientu karjera izvēles un plānošanas jautājumos. Pasākuma ietvaros pēc nepieciešamības ir iespējams saņemt vidēji 3 karjeras konsultācijas.⁶⁵⁷</p>	
2.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		n/a	
2.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Nē
	2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	2.3.4. Pēc vecuma		Nē
2.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	2.4.1. Pirmsskolas izglītība	2.4.1.1. Vispārējā	Nē
		2.4.1.2. Speciālā	Nē
	2.4.2. Pamatizglītība	2.4.2.1. Vispārējā	Nē
		2.4.2.2. Speciālā	Nē
		2.4.2.3. Profesionālā	Nē
	2.4.3. Vidējā izglītība	2.4.3.1. Vispārējā	Nē
2.4.3.2. Profesionālā		Nē	

⁶⁵⁷ Nodarbinātības valsts aģentūra (2916). Jauniešu garantijas atbalsta pasākums „Karjeras konsultācijas”. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=440&txt=3639>

	2.4.4. Arodizglītība	Nē
	2.4.5. Amatizglītība	Nē
	2.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā 1.3.6.2. Profesionālā
	2.4.7. Cita	Nē
2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – Nodarbinātības valsts aģentūra
2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts; starptautiskais – Eiropas Sociālais fonds (projekts „Jauniešu garantijas” Nr.7.2.1.1/15/I/001)
2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	2.7.1. Valsts	Nodarbinātības valsts aģentūra
	2.7.2. Pašvaldība	
	2.7.3. NVO	
	2.7.4. Cits	
2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Nodarbinātības valsts aģentūra
2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Labklājības ministrija
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Nē
3. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Mūžizglītības centri augstākās izglītības iestādēs
3.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Ikvienā augstākās izglītības iestādē ir struktūrvienība mūžizglītības centrs, kas pēta sabiedrības izglītības vajadzības un piedāvā iespēju iegūt zināšanas un prasmes, kas saistītas ar darba tirgu, neatkarīgi no personas vecuma un profesionālās kvalifikācijas. ⁶⁵⁸
3.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		n/a
3.3. Atbalsta pasākuma	3.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē

piemērošana (Jā/ Nē)	3.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Nē
	3.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	3.3.4. Pēc vecuma		Nē
3.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	3.4.1. Pirmsskolas izglītība	3.4.1.1. Vispārējā	Nē
		3.4.1.2. Speciālā	Nē
	3.4.2. Pamatizglītība	3.4.2.1. Vispārējā	Nē
		3.4.2.2. Speciālā	Nē
		3.4.2.3. Profesionālā	Nē
	3.4.3. Vidējā izglītība	3.4.3.1. Vispārējā	Nē
		3.4.3.2. Profesionālā	Nē
	3.4.4. Arodizglītība		Nē
	3.4.5. Amatizglītība		Nē
	3.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Jā
1.3.6.2. Profesionālā		Jā	
3.4.7. Cita		Nē	
3.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Cits – augstākās izglītības iestādes
3.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts; pašvaldības
3.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	3.7.1. Valsts		Valsts izglītības iestādes
	3.7.2. Pašvaldība		Pašvaldību izglītības iestādes
	3.7.3. NVO		
	3.7.4. Cits		
3.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Valsts un pašvaldību augstāko izglītības iestāžu mūzikas izglītības centri

3.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	n/a
3.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Jā

Igaunija

1. Dalībvalsts profils par normatīvajos aktos iekļautajiem un īstenotajiem atbalsta pasākumiem, pakalpojumiem un specifiskiem atbalsta veidiem personu ar invaliditāti tiesību uz izglītību nodrošināšanai, kā arī īstenoto atbalsta pasākumu ieviešanas un darbības shēma⁶⁵⁹:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Integrācijas klases un klases bērniem ar speciālām vajadzībām pirmsskolas iestādēs ⁶⁶⁰
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Pēc vecāku vai personu, kas pilda vecāku lomu, ierosinājuma, pašvaldība vietējā pirmsskolas institūcijā izveido integrācijas grupas, kas ietver bērnus ar speciālām vajadzībām ⁶⁶¹ un bērnus bez speciālām vajadzībām, vai, ja tas nav iespējams, izveido grupas tikai bērniem ar speciālām vajadzībām vai nodibina pirmsskolas iestādes tikai bērniem ar speciālām vajadzībām. Bērnu iekļauj integrācijas grupā vai grupā bērniem ar speciālām vajadzībām uz vecāku iesnieguma un konsultējošās komitejas rekomendācijas pamata. Grupas mazbērnu novietnēs ir bērniem līdz 3 gadu vecumam, grupas pirmsskolas iestādēs bērniem vecumā 3-5, 5-6 un 6-7 gadi, kā arī jauktās grupas bērniem 2-7 gadu vecumā. ⁶⁶²
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	Minētajos gadījumos pirmsskolas institūcijām savā darbībā jāvadās pēc Pamatskolu un vidusskolu likuma ⁶⁶³ par bērnu ar speciālām vajadzībām attīstībai nepieciešamajiem apstākļiem. ⁶⁶⁴ Pirmsskolas bērnu aprūpes institūciju likums // „Riigi Teataja”, 27(387), 18.02.1999. (stājās spēkā: 27.03.1999., daļēji – 01.01.2000.), §6, §14. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/517062014005/consolide

⁶⁵⁹ Informācija par to, kādēļ atbalsta pasākumi pastāv, kāds ir to ieviešanas un īstenošanas mērķis, piemēram, bērnu ar invaliditāti integrācija vispārizglītojošajās skolās.

⁶⁶⁰ Pirmsskolas institūcija – mazbērnu novietnes (līdz 3 gadu vecumam), pirmsskolas iestādes un pirmsskolas iestādes bērniem ar speciālām vajadzībām (3-7 gadu vecumam) (Pirmsskolas bērnu aprūpes institūciju likums // „Riigi Teataja”, 27(387), 18.02.1999. (stājās spēkā: 27.03.1999., daļēji – 01.01.2000.), §5. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/517062014005/consolide>)

⁶⁶¹ Speciālas vajadzības – fiziski, runas, sensorie, garīgie funkcionālie traucējumi, nepieciešamība pēc īpaša atbalsta vai aprūpes (Pirmsskolas bērnu aprūpes institūciju likums // „Riigi Teataja”, 27(387), 18.02.1999. (stājās spēkā: 27.03.1999., daļēji – 01.01.2000.), §14. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/517062014005/consolide>).

⁶⁶² Pirmsskolas bērnu aprūpes institūciju likums // „Riigi Teataja”, 27(387), 18.02.1999. (stājās spēkā: 27.03.1999., daļēji – 01.01.2000.), §6, §14. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/517062014005/consolide>

⁶⁶³ Pamatskolu un vidusskolu likums // “Riigi Teataja”, 41(240), 09.06.2010. (stājās spēkā: 01.09.2010.), §50. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013042/consolide>

⁶⁶⁴ Pirmsskolas bērnu aprūpes institūciju likums // „Riigi Teataja”, 27(387), 18.02.1999. (stājās spēkā: 27.03.1999., daļēji – 01.01.2000.), §6, §14. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/517062014005/consolide>

			<p>Pamatskolu un vidusskolu likums // "Riigi Teataja", 41(240), 09.06.2010. (stājās spēkā: 01.09.2010.), §50. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013042/consolide</p> <p>Izglītības likums (<i>Eesti Vabariigi haridusseadus</i>) // „Riigi Teataja”, 12 (192), 23.03.1992. (stājās spēkā: 30.03.1992.), §7. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524042014002/consolide</p>
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā (bērniem ar fiziskiem, runas, sensoriem, garīgiem funkcionālajiem traucējumiem)
	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā (bērniem ar nepieciešamību pēc īpaša atbalsta vai aprūpes)
	1.3.4. Pēc vecuma		Nē
1.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	1.4.1. Pirmsskolas izglītība	1.4.1.1. Vispārējā	Jā
		1.4.1.2. Speciālā	Jā
	1.4.2. Pamatizglītība	1.4.2.1. Vispārējā	Nē
		1.4.2.2. Speciālā	Nē
		1.4.2.3. Profesionālā	Nē
	1.4.3. Vidējā izglītība	1.4.3.1. Vispārējā	Nē
		1.4.3.2. Profesionālā	Nē
	1.4.4. Arodizglītība		Nē
	1.4.5. Amatizglītība		Nē
	1.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	

	1.4.7. Cita	Nē
1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu ⁶⁶⁵ (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – tiešsaistes reģistrs Igaunijas Izglītības informācijas sistēma (<i>the Estonian Education Information System (EHIS)</i>); ⁶⁶⁶ pašvaldību līmenis – personu ar invaliditāti reģistrs. ⁶⁶⁷
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts; pašvaldības; cits – juridiskas personas, kas pārvalda privātās izglītības iestādes
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	1.7.1. Valsts	
	1.7.2. Pašvaldība	Pašvaldības, kas pārvalda izglītības iestādes
	1.7.3. NVO	
	1.7.4. Cits	Privātās izglītības iestādes
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Pirmsskolas izglītības institūcijas
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Izglītības un pētniecības ministrija
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē ⁶⁶⁸ (Jā/ Nē)		Jā
2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Papildu klases pēc pamatskolas 9.klasēm bērniem ar garīga rakstura traucējumiem
2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Kopš 2004.gada rudens, ja nepieciešams, skolas pēc pamatskolas 9 klasēm var nodrošināt papildu klasi audzēkņiem ar viegliem un vidējiem garīga rakstura traucējumiem un līdz pat 3 papildu klasēm audzēkņiem ar smagiem garīga rakstura traucējumiem. ⁶⁶⁹ Vajadzības nosaka, izvērtējot bērna fizisko, medicīnisko, psiholoģisko, emocionālo, sociālo, kognitīvo, izglītības un ekonomisko stāvokli, kā arī personas, kas audzina bērnu, audzināšanas prasmes. Izvērtējuma procesā tiek iesaistīts bērns, persona, kas viņu audzina, un bērnu aprūpes institūcija (valsts vai pašvaldības aģentūra, juridiska vai fiziska persona, kas nodrošina sociālu, izglītības vai

⁶⁶⁵ Vai dati ir pieejami valsts, pašvaldību vai reģionālā līmenī.

⁶⁶⁶ The Estonian Education Information System. Pieejams: <http://www.ehis.ee/>

⁶⁶⁷ Izglītības likums (Eesti Vabariigi haridusseadus) // „Riigi Teataja”, 12 (192), 23.03.1992. (stājās spēkā: 30.03.1992.), §7. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524042014002/consolide>

⁶⁶⁸ Ar integrētību nozarē šajā gadījumā tiek saprasta pasākuma/pakalpojuma vieta sistēmā – vai pasākums/pakalpojums tiek nodrošināts izglītības vai nodarbinātības procesa ietvaros vai ārpus tā –, kā arī atsevišķos gadījumos pasākuma/pakalpojuma saikne ar dažādu līmeņu izglītības nozares u.c. nozaru plānošanas dokumentiem un rīcībpolitiku.

⁶⁶⁹ EURYDICE (2015). Estonia: Organisation of the Education System and of its Structure. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfi/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Organisation_of_the_Education_System_and_of_its_Structure

	stacionāru veselības aprūpes pakalpojumu ⁶⁷⁰), kurā bērns uzturas. Pakalpojums pieejams līdz pamatskolas izglītības iegūšanai vai 17 gadu vecumam. ⁶⁷¹		
2.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	Pamatskolu un vidusskolu likums // “Riigi Teataja”, 41(240), 09.06.2010. (stājās spēkā: 01.09.2010.), §24, §29, §54, §84, §93. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013042/consolide		
2.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē	
	2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā (personām ar garīga rakstura traucējumiem)	
	2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē	
	2.3.4. Pēc vecuma	Nē	
2.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	2.4.1. Pirmsskolas izglītība	2.4.1.1. Vispārējā	Nē
		2.4.1.2. Speciālā	Nē
	2.4.2. Pamatizglītība	2.4.2.1. Vispārējā	Jā
		2.4.2.2. Speciālā	Jā
		2.4.2.3. Profesionālā	Nē
	2.4.3. Vidējā izglītība	2.4.3.1. Vispārējā	Nē
		2.4.3.2. Profesionālā	Nē
	2.4.4. Arodizglītība	Nē	
	2.4.5. Amatizglītība	Nē	
	2.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē

⁶⁷⁰ Bērnu aizsardzības likums// „Riigi Teataja”, 06.12.2014. (stājās spēkā: 01.01.2016.), §35. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506052015001/consolide>

⁶⁷¹ Bērnu aizsardzības likums// „Riigi Teataja”, 06.12.2014. (stājās spēkā: 01.01.2016.), §22, §28. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506052015001/consolide>

		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
	2.4.7. Cita		Nē
2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts līmenis – tiešsaistes reģistrs Igaunijas Izglītības informācijas sistēma (<i>the Estonian Education Information System (EHIS)</i>); ⁶⁷² pašvaldību līmenis – personu ar invaliditāti reģistrs. ⁶⁷³
2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts; pašvaldības; cits – juridiskas personas, kas pārvalda privātās izglītības iestādes
2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	2.7.1. Valsts		Valsts skolas
	2.7.2. Pašvaldība		Pašvaldības skolas
	2.7.3. NVO		
	2.7.4. Cits		Privātās izglītības iestādes
2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Valsts, pašvaldību, privātās skolas
2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Izglītības un pētniecības ministrija
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Jā
3. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums			Sociālie pabalsti izglītības iestāžu audzēkņiem ar invaliditāti un viņu ģimenēm
3.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)			Sociālie pabalsti papildu izdevumu segšanai, kas izriet no invaliditātes ⁶⁷⁴ : 1) Ikmēneša bērna ar invaliditāti pabalsts, kura apmērs atkarīgs no invaliditātes smaguma, tiek izmaksāts bērniem ar invaliditāti līdz 16 gadu vecumam, lai nosegtu papildu izdevumus, kas izriet no invaliditātes, kā arī aktivitātēm, ko paredz rehabilitācijas plāns; 2) Ikmēneša mācību pabalsts tiek izmaksāts nestrādājošiem skolēniem un studentiem vidusskolas 10.-12.klasē, arodizglītības un profesionālās izglītības iestādē vai augstākās izglītības iestādē, ja invaliditāte rada papildu ar mācībām saistītus izdevumus;

⁶⁷² The Estonian Education Information System. Pieejams: <http://www.ehis.ee/>

⁶⁷³ Izglītības likums (Eesti Vabariigi haridusseadus) // „Riigi Teataja”, 12 (192), 23.03.1992. (stājās spēkā: 30.03.1992.), §7. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524042014002/consolide>

⁶⁷⁴ Par kārtību, kādā nosaka invaliditātes apmēru un papildu izdevumus skat. Republic of Estonia Social Insurance Board. Determination of the degree of severity of disability and additional expenses. Pieejams: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/determination-of-the-degree-of-severity-of-disability-and-additional-expenses/>

	3) Pabalsts apmācībām darba vietā tiek izmaksāts, lai daļēji segtu ar darbu saistītu, formālu apmācību izmaksas strādājošām personām ar invaliditāti. Atbalsts izmaksājams, 3 kalendāro gadu laikā nepārsniedzot 24 sociālā pabalsta apmērus. ⁶⁷⁵ Bērniem, kuri mācās skolās bērniem ar speciālām vajadzībām, uzturas internātskolā vai kuru mājas atrodas ārpus pašvaldības, kurā atrodas skola, līdz 4 reizēm mēnesī tiek kompensēti ceļa izdevumi posmā starp skolu un mājām. Skolēniem, kuri pārvietojas starp skolu un mājām katru dienu, tiek segti izdevumi par atpakaļceļu reizi dienā. ⁶⁷⁶		
3.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	Studiju pabalstu un studiju kredītu likums // „Riigi Teataja”, 58(387), 07.08.2003. (stājās spēkā: 01.10.2015.), §2(4). Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/525082015005/consolide Ģimenes pabalstu likums // “Riigi Teataja”, 95(587), 14.11.2001. (stājās spēkā: 01.01.2001.), §19, §25. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/523012015004/consolide Sociālo pabalstu personām ar invaliditāti likums// „Riigi Teataja”, 16(273), 27.01.1999. (stājās spēkā 01.01.2015.), §9, §10, §12, §15, §16, §17. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/509012015003/consolide		
3.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	3.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā	
	3.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē	
	3.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā	
	3.3.4. Pēc vecuma	Nē	
3.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas	3.4.1. Pirmsskolas izglītība	3.4.1.1. Vispārējā	Nē
		3.4.1.2. Speciālā	Nē
	3.4.2. Pamatizglītība	3.4.2.1. Vispārējā	Nē

⁶⁷⁵ EURYDICE (2016). Estonia: Early Childhood and School Education Funding. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Early_Childhood_and_School_Education_Funding

⁶⁷⁶ EURYDICE (2016). Estonia: Early Childhood and School Education Funding. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Early_Childhood_and_School_Education_Funding

atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/Nē)		3.4.2.2. Speciālā	Nē
		3.4.2.3. Profesionālā	Nē
	3.4.3. Vidējā izglītība	3.4.3.1. Vispārējā	Jā
		3.4.3.2. Profesionālā	Jā
	3.4.4. Arodizglītība		Jā
	3.4.5. Amatizglītība		Nē
	3.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Jā
		1.3.6.2. Profesionālā	Jā
	3.4.7. Cita		Nē
3.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – Valsts pensiju apdrošināšanas reģistrs (<i>state pension insurance register</i>)	
3.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts	
3.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	3.7.1. Valsts		Sociālās apdrošināšanas padome
	3.7.2. Pašvaldība		
	3.7.3. NVO		
	3.7.4. Cits		
3.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Sociālās apdrošināšanas padome	
3.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Sociālo lietu ministrija	
3.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/Nē/ Daļēji)		Nē	
4. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Mācību programma personām ar speciālām izglītības vajadzībām	

4.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Vidusskolās skolēniem ar speciālām vajadzībām skolu un individuālās mācību programmas var tikt izstrādātas, neņemot vērā nacionālajā mācību programmā noteiktās prasības attiecībā uz kursu apjomu un fakultatīvajiem priekšmetiem. ⁶⁷⁷ Vajadzības nosaka, izvērtējot bērna fizisko, medicīnisko, psiholoģisko, emocionālo, sociālo, kognitīvo, izglītības un ekonomisko stāvokli, kā arī personas, kas audzina bērnu, audzināšanas prasmes. Izvērtējuma procesā, kas notiek vismaz reizi gadā, tiek iesaistīts bērns, persona, kas viņu audzina, un bērnu aprūpes institūcija (valsts vai pašvaldības aģentūra, juridiska vai fiziska persona, kas nodrošina sociālu, izglītības vai stacionāru veselības aprūpes pakalpojumu ⁶⁷⁸), kurā bērns uzturas. ⁶⁷⁹	
4.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Pamatskolu un vidusskolu likums // “Riigi Teataja”, 41(240), 09.06.2010. (stājās spēkā: 01.09.2010.), 3.nodaļa. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013042/consolide Nacionālā mācību programma vidusskolām // (stājās spēkā: 17.01.2011.), §11, §13, §18. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524092014009/consolide# Vienkāršotā mācību programma pamatskolām // “Riigi Teataja”, 14, 28.12.2010. (stājās spēkā 31.12.2010.). Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/akt/120092011008 .	
4.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	4.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē	
	4.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē	
	4.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā	
	4.3.4. Pēc vecuma	Nē	
4.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas	4.4.1. Pirmsskolas izglītība	4.4.1.1. Vispārējā	Nē
		4.4.1.2. Speciālā	Nē
	4.4.2. Pamatizglītība	4.4.2.1. Vispārējā	Nē

⁶⁷⁷ EURYDICE (2015). Estonia: Teaching and Learning in General Upper Secondary Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Teaching_and_Learning_in_General_Upper_Secondary_Education

⁶⁷⁸ Bērnu aizsardzības likums// „Riigi Teataja”, 06.12.2014. (stājās spēkā: 01.01.2016.), §35. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506052015001/consolide>

⁶⁷⁹ Bērnu aizsardzības likums// „Riigi Teataja”, 06.12.2014. (stājās spēkā: 01.01.2016.), §22, §28. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506052015001/consolide>

atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/Nē)		4.4.2.2. Speciālā	Nē
		4.4.2.3. Profesionālā	Nē
	4.4.3. Vidējā izglītība	4.4.3.1. Vispārējā	Nē
		4.4.3.2. Profesionālā	Jā
	4.4.4. Arodizglītība		Nē
	4.4.5. Amatizglītība		Nē
	4.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
	4.4.7. Cita		Nē
4.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – tiešsaistes reģistrs Igaunijas Izglītības informācijas sistēma (<i>the Estonian Education Information System (EHIS)</i>); ⁶⁸⁰ pašvaldību līmenis – personu ar invaliditāti reģistrs. ⁶⁸¹	
4.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts; pašvaldības; cits – juridiskas personas, kas pārvalda privātās izglītības iestādes	
4.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	4.7.1. Valsts		Nē
	4.7.2. Pašvaldība		Nē
	4.7.3. NVO		Nē
	4.7.4. Cits		Konsultatīvā padome (sniedzot rekomendāciju)
4.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Valsts, pašvaldību un privātās izglītības iestādes	
4.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Izglītības un pētniecības ministrija; apriņķu un pilsētu pašvaldības	

⁶⁸⁰ The Estonian Education Information System. Pieejams: <http://www.ehis.ee/>

⁶⁸¹ Izglītības likums (Eesti Vabariigi haridusseadus) // „Riigi Teataja”, 12 (192), 23.03.1992. (stājās spēkā: 30.03.1992.), §7. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524042014002/consolide>

4.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā	
5. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Atbalsta pasākumi bērniem ar speciālām izglītības vajadzībām pirmsskolas bērnu aprūpes iestādēs	
5.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Tiek īstenoti šādi pasākumi: 1) Individuāls attīstības plāns; 2) Runas terapija un speciāls izglītības atbalsts; 3) Sociālā pedagoga konsultācijas; 4) Darba terapija ⁶⁸²	
5.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Pirmsskolas bērnu aprūpes institūciju likums // „Riigi Teataja”, 27(387), 18.02.1999. (stājās spēkā: 27.03.1999., daļēji – 01.01.2000.), §14. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/517062014005/consolide Nacionālā mācību programma pirmsskolas bērnu aprūpes institūcijām // “Riigi Teataja”, RT I 2008, 23, 152 (stājās spēkā 01.09.2008.). Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/akt/13351772 .	
5.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	5.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Jā
	5.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Nē
	5.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	5.3.4. Pēc vecuma		Nē
5.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/paka	5.4.1. Pirmsskolas izglītība	5.4.1.1. Vispārējā	Nē
		5.4.1.2. Speciālā	Nē
	5.4.2. Pamatizglītība	5.4.2.1. Vispārējā	Jā
		5.4.2.2. Speciālā	Jā

⁶⁸² EURYDICE (2015). Estonia: Support Measures for Learners in Early Childhood and School Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Support_Measures_for_Learners_in_Early_Childhood_and_School_Education

Ipojums (Jā/ Nē)		5.4.2.3. Profesionālā	Nē
	5.4.3. Vidējā izglītība	5.4.3.1. Vispārējā	Jā
		5.4.3.2. Profesionālā	Nē
	5.4.4. Arodizglītība		Nē
	5.4.5. Amatizglītība		Nē
	5.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
5.4.7. Cita		Nē	
5.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts līmenis – tiešsaistes reģistrs Igaunijas Izglītības informācijas sistēma (<i>the Estonian Education Information System (EHIS)</i>); ⁶⁸³ pašvaldību līmenis - personu ar invaliditāti reģistrs. ⁶⁸⁴
5.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts; pašvaldības; cits – juridiskas personas, kas pārvalda privātās izglītības iestādes
5.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	5.7.1. Valsts		
	5.7.2. Pašvaldība		
	5.7.3. NVO		
	5.7.4. Cits		Konsultatīvā padome (sniedzot rekomendāciju)
5.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Valsts, pašvaldību un privātās izglītības iestādes
5.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Izglītības un pētniecības ministrija; apriņķu vai pilsētu pašvaldības
5.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Jā

⁶⁸³ The Estonian Education Information System. Pieejams: <http://www.ehis.ee/>

⁶⁸⁴ Izglītības likums (Eesti Vabariigi haridusseadus) // „Riigi Teataja”, 12 (192), 23.03.1992. (stājās spēkā: 30.03.1992.), §7. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524042014002/consolide>

6. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Atbalsta pasākumi bērniem ar speciālām izglītības vajadzībām skolās		
6.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	<p>Skolu pienākums ir īstenot šādus atbalsta pasākumus neatkarīgi no tā, vai bērns ar speciālām izglītības vajadzībām mācās kopā ar bērniem bez speciālām izglītības vajadzībām vai specializētā klasē:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Atbalstīta izglītības ieguve grupās vai individuāli; 2) Speciāls izglītības atbalsts un konsultācijas; 3) Psiholoģiskas konsultācijas; 4) Sociālā pedagoga atbalsts un konsultācijas; 5) Piemērotas mācību programmas un pielāgotu tehnisko palīgīdzekļu nodrošināšana; 6) Tehnisko iekārtu pieejamības nodrošināšana; 7) Fiziskās mācību vides pielāgošana atbilstoši invaliditātes veidam, ja tāda nepieciešama; 8) Individuālas mācību programmas izstrāde un īstenošana, ja tāda nepieciešama; 9) Rehabilitācijas plānā noteikto pakalpojumu pieejamības nodrošināšana; 10) Audzēkņu sasniegumu uzraudzība un izvērtējums, kas veicina un virza turpmāko audzēkņu attīstību.⁶⁸⁵ <p>Vajadzības nosaka, izvērtējot bērna fizisko, medicīnisko, psiholoģisko, emocionālo, sociālo, kognitīvo, izglītības un ekonomisko stāvokli, kā arī personas, kas audzina bērnu, audzināšanas prasmes. Izvērtējuma procesā, kas notiek vismaz reizi gadā, tiek iesaistīts bērns, persona, kas viņu audzina, un bērnu aprūpes institūcija (valsts vai pašvaldības aģentūra, juridiska vai fiziska persona, kas nodrošina sociālu, izglītības vai stacionāru veselības aprūpes pakalpojumu⁶⁸⁶), kurā bērns uzturas.⁶⁸⁷</p>		
6.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	<p>Pamatskolu un vidusskolu likums // “Riigi Teataja”, 41(240), 09.06.2010. (stājās spēkā: 01.09.2010.), 4.nodaļa. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013042/consolide</p> <p>Izglītības likums (<i>Eesti Vabariigi haridusseadus</i>) // „Riigi Teataja”, 12 (192), 23.03.1992. (stājās spēkā: 30.03.1992.), §7. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524042014002/consolide</p>		
6.3. Atbalsta pasākuma	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 20%; padding: 5px;">6.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos</td> <td style="padding: 5px;">Nē</td> </tr> </table>	6.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē
6.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē		

⁶⁸⁵ EURYDICE (2015). Estonia: Special Education Need Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education

⁶⁸⁶ Bērnu aizsardzības likums// „Riigi Teataja”, 06.12.2014. (stājās spēkā: 01.01.2016.), §35. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506052015001/consolide>

⁶⁸⁷ Bērnu aizsardzības likums// „Riigi Teataja”, 06.12.2014. (stājās spēkā: 01.01.2016.), §22, §28. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506052015001/consolide>

piemērošana (Jā/ Nē)	6.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	6.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	6.3.4. Pēc vecuma		Nē
6.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/paka lpojums (Jā/ Nē)	6.4.1. Pirmsskolas izglītība	6.4.1.1. Vispārējā	Nē
		6.4.1.2. Speciālā	Nē
	6.4.2. Pamatizglītība	6.4.2.1. Vispārējā	Jā
		6.4.2.2. Speciālā	Jā
		6.4.2.3. Profesionālā	Nē
	6.4.3. Vidējā izglītība	6.4.3.1. Vispārējā	Jā
		6.4.3.2. Profesionālā	Nē
	6.4.4. Arodizglītība		Nē
	6.4.5. Amatizglītība		Nē
	6.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	
6.4.7. Cita		Nē	
6.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts līmenis – tiešsaistes reģistrs Igaunijas Izglītības informācijas sistēma (<i>the Estonian Education Information System (EHIS)</i>); ⁶⁸⁸ pašvaldību līmenis – personu ar invaliditāti reģistrs. ⁶⁸⁹
6.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts; pašvaldības; cits – juridiskas personas, kas pārvalda privātās izglītības iestādes
	6.7.1. Valsts		

⁶⁸⁸ The Estonian Education Information System. Pieejams: <http://www.ehis.ee/>

⁶⁸⁹ Izglītības likums (Eesti Vabariigi haridusseadus) // „Riigi Teataja”, 12 (192), 23.03.1992. (stājās spēkā: 30.03.1992.), §7. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524042014002/consolide>

6.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/nosaukums)	6.7.2. Pašvaldība	
	6.7.3. NVO	
	6.7.4. Cits	Konsultatīvā padome (sniedzot rekomendāciju)
6.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/nosaukums)	Valsts, pašvaldību un privātās izglītības iestādes	
6.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Izglītības un pētniecības ministrija; apriņķu un pilsētu pašvaldības	
6.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/Nē/ Daļēji)	Jā	
7. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Atbalsta pasākumi bērniem ar speciālām izglītības vajadzībām profesionālajās un arodizglītības iestādēs	
7.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	<p>Profesionālajās un arodizglītības iestādēs audzēkņiem ar speciālām izglītības vajadzībām jānodrošina piekļuve atbalsta pakalpojumiem, korektīvajiem kursiem, speciālajiem pedagogiem, sociālajiem pedagogiem un psihologa pakalpojumiem, kā arī, ja nepieciešams, jāīsteno šādi atbalsta pasākumi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Individuālas mācību programmas izstrāde un īstenošana; 2) Mācību organizēšana mazās grupās; 3) Vidēja vai dziļa pedagoģiska intervence; 4) Surdotulka pakalpojums. <p>Profesionālās un arodizglītības iestādēm jānozīmē darbinieks vai atbalsta grupa, kas atbild par audzēkņu speciālo vajadzību identificēšanu, spēju un vajadzību izvērtēšanu, atbalsta pasākumu noteikšanu un piemērošanu, kā arī to efektivitātes monitorēšanu un koordināciju izglītības iestādes darbības noteikumu paredzētajā kārtībā.⁶⁹⁰ Saskaņā ar nacionālo mācību plānu, kas attiecas uz konkrēto amatu vai profesiju, ņemot vērā audzēkņa speciālās vajadzības un rehabilitācijas plānu, tiek noteikts, kāda veida komunikācijas atbalstu (surdotulku, runas sintezatoru u.tml.) un citu atbalstu (informācijas un komunikāciju tehnoloģiju, pielāgotu mācību materiālu, individuāli pielāgotu mācību materiālu, mācību materiālu vieglajā valodā u.c.)</p>	

⁶⁹⁰ EURYDICE (2015). Estonia: Special Education Need Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education

			nepieciešams pielietot mācību procesā. Audzēknim, kurš no profesionālās vai arodizglītības iestādes iesaistās darba tirgū, tiek izstrādāts pārejas plāns (<i>transfer plan</i>). ⁶⁹¹
7.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)			Pamatskolu un vidusskolu likums // “Riigi Teataja”, 41(240), 09.06.2010. (stājās spēkā: 01.09.2010.), 4.nodaļa. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013042/consolide Izglītības likums (<i>Eesti Vabariigi haridusseadus</i>) // „Riigi Teataja”, 12 (192), 23.03.1992. (stājās spēkā: 30.03.1992.), §7. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524042014002/consolide Profesionālās izglītības iestāžu likums // (stājās spēkā: 12.006.2013.), §3, §32. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/517062014003/consolide/current
7.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	7.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Jā
	7.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Nē
	7.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	7.3.4. Pēc vecuma		Nē
7.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	7.4.1. Pirmsskolas izglītība	7.4.1.1. Vispārējā	Nē
		7.4.1.2. Speciālā	Nē
	7.4.2. Pamatizglītība	7.4.2.1. Vispārējā	Nē
		7.4.2.2. Speciālā	Nē
		7.4.2.3. Profesionālā	Jā
	7.4.3. Vidējā izglītība	7.4.3.1. Vispārējā	Nē
7.4.3.2. Profesionālā		Jā	

⁶⁹¹ EURYDICE (2015). Estonia: Separate Special Education Needs Provision in Early Childhood and School Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Separate_Special_Education_Needs_Provision_in_Early_Childhood_and_School_Education

	7.4.4. Arodizglītība	Jā
	7.4.5. Amatizglītība	Nē
	7.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā Nē
		1.3.6.2. Profesionālā Jā
	7.4.7. Cita	Nē
7.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – tiešsaistes reģistrs Igaunijas Izglītības informācijas sistēma (<i>the Estonian Education Information System (EHIS)</i>); ⁶⁹² pašvaldību līmenis – personu ar invaliditāti reģistrs. ⁶⁹³
7.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts; pašvaldības; cits – juridiskas personas, kas pārvalda privātās izglītības iestādes
7.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	7.7.1. Valsts	
	7.7.2. Pašvaldība	
	7.7.3. NVO	
	7.7.4. Cits	Konsultatīvā padome (sniedzot rekomendāciju)
7.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Valsts, pašvaldību un privātās izglītības iestādes
7.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Izglītības un pētniecības ministrija; apriņķu un pilsētu pašvaldības
7.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā
8. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Speciāli eksaminācijas noteikumi audzēkņiem-beidzējiem ar speciālām izglītības vajadzībām
8.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Iepriekš informējot eksaminācijas organizētājus, izglītības iestādes vadība var atļaut viena vai vairāku speciālo noteikumu piemērošanu audzēkņa-beidzēja eksaminācijā: <ol style="list-style-type: none"> 1) Paildzinātu eksaminācijas norises laiku (par 15 min uz katru astronomisko stundu); 2) Eksaminācijas veikšanu atsevišķā telpā;

⁶⁹² The Estonian Education Information System. Pieejams: <http://www.ehis.ee/>

⁶⁹³ Izglītības likums (Eesti Vabariigi haridusseadus) // „Riigi Teataja”, 12 (192), 23.03.1992. (stājās spēkā: 30.03.1992.), §7. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524042014002/consolide>

			<p>3) Pārtraukuma pieļaušanu līdz 10 min katrā astronomiskajā stundā;</p> <p>4) Datora bez valodas korektora lietošanu personai, kas nevar rakstīt ar roku vai kuras rokraksts ir grūti salasāms speciālo vajadzību dēļ;</p> <p>5) Atbalsta personāla pierakstītas eksaminējamā atbildes, ja eksaminējamais nespēj rakstīt;</p> <p>6) Eksaminācijas jautājumu nolasišanu priekšā personai ar redzes traucējumiem vai disleksiju;</p> <p>7) Instruktažas par eksāmena norisi izsniegšanu rakstveidā personai ar dzirdes traucējumiem;</p> <p>8) Mācību materiālu (vārdnīcu, formulu) izmantošanu audzēkņiem ar mācīšanās grūtībām;</p> <p>9) Instruktažas un uzdevumu precizēšanu, pārstrukturēšanu vai mutisku izskaidrošanu personām ar mācīšanās grūtībām;</p> <p>10) Diferencētu eksāmena dzimtajā valodā novērtēšanu personām ar disleksiju;</p> <p>11) Surdotulka pakalpojumu izmantošanu personām ar dzirdes traucējumiem.</p> <p>Ar institūcijas, kas organizē eksamināciju, piekrišanu, skolas vadība var lemt par šādu speciālo noteikumu piemērošanu:</p> <p>1) Burtu fonta lieluma pielāgošanu eksāmena formā vai eksāmena formas sagatavošanu Braila rakstā personām ar redzes traucējumiem;</p> <p>2) Eksāmena formas sagatavošanu bez klausīšanās un runāšanas sadaļām personām ar dzirdes traucējumiem.⁶⁹⁴</p>
8.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)			Pamatskolu un vidusskolu likums // "Riigi Teataja", 41(240), 09.06.2010. (stājās spēkā: 01.09.2010.), §46, §48. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013042/consolide
8.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	8.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē	
	8.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā	
	8.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā	
	8.3.4. Pēc vecuma	Nē	
8.4. Izglītības līmenis un	8.4.1. Pirmsskolas izglītība	8.4.1.1. Vispārējā	Nē
		8.4.1.2. Speciālā	Nē

⁶⁹⁴ EURYDICE (2015). Estonia: Separate Special Education Needs Provision in Early Childhood and School Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Separate_Special_Education_Needs_Provision_in_Early_Childhood_and_School_Education

veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/Nē)	8.4.2. Pamatizglītība	8.4.2.1. Vispārējā	Jā
		8.4.2.2. Speciālā	Jā
		8.4.2.3. Profesionālā	Jā
	8.4.3. Vidējā izglītība	8.4.3.1. Vispārējā	Jā
		8.4.3.2. Profesionālā	Jā
	8.4.4. Arodizglītība		Jā
	8.4.5. Amatizglītība		Nē
	8.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
8.4.7. Cita		Nē	
8.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – tiešsaistes reģistrs Igaunijas Izglītības informācijas sistēma (<i>the Estonian Education Information System (EHIS)</i>) ⁶⁹⁵	
8.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Cits – institūcijas, kas organizē eksamināciju	
8.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	8.7.1. Valsts		Valsts izglītības iestāžu vadība
	8.7.2. Pašvaldība		Pašvaldības izglītības iestāžu vadība
	8.7.3. NVO		
	8.7.4. Cits		Privāto izglītības iestāžu vadība
8.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Institūcijas, kas organizē eksamināciju	
8.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Izglītības un pētniecības ministrija	

⁶⁹⁵ The Estonian Education Information System. Pieejams: <http://www.ehis.ee/>

8.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā	
9. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Mācību konsultācijas skolās	
9.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Mācību konsultācijas tiek veiktas 2 līmeņos: 1) Iekšējas konsultācijas, ko parasti veic speciālais pedagogs, kura uzdevums ir: a. Identificēt audzēkņa ar mācīšanās grūtībām problēmas; b. Sagatavot un vadīt korektīvo kursu grupu un individuālās nodarbības kopā ar studentiem; c. Sniegt instruktāžu un konsultācijas pasniedzējiem mācību plānošanā un vadīšanā audzēkņiem ar speciālām izglītības vajadzībām; d. Organizēt aktivitātes un sadarbību, kas vērsta uz atbalsta sniegšanu audzēkņiem, un analizēt rezultātus; e. Sniegt padomus vecākiem jautājumos, kas saistīti ar atbalsta sniegšanu bērniem un speciālām attīstības vajadzībām. 2) Ārpuskolas konsultācijas, ko veic speciālists aprīnķa izglītības atbalsta pakalpojumu centrā gadījumos, kad skolas īstenotie pasākumi nav snieguši vēlamos rezultātus vai, kad audzēknim ir ļoti specifiskas speciālās izglītības vajadzības. ⁶⁹⁶	
9.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Pamatskolu un vidusskolu likums // "Riigi Teataja", 41(240), 09.06.2010. (stājās spēkā: 01.09.2010.), §24, §29, §54, §84, §93. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013042/consolide	
9.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	9.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē	
	9.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā	
	9.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā	
	9.3.4. Pēc vecuma	Nē	
9.4. Izglītības līmenis un	9.4.1. Pirmsskolas izglītība	9.4.1.1. Vispārējā	Nē
		9.4.1.2. Speciālā	Nē

⁶⁹⁶ EURYDICE (2015). Estonia: Guidance and Counselling in Early Childhood and School Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Guidance_and_Counselling_in_Early_Childhood_and_School_Education

veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/Nē)	9.4.2. Pamatizglītība	9.4.2.1. Vispārējā	Nē
		9.4.2.2. Speciālā	Nē
		9.4.2.3. Profesionālā	Nē
	9.4.3. Vidējā izglītība	9.4.3.1. Vispārējā	Jā
		9.4.3.2. Profesionālā	Jā
	9.4.4. Arodizglītība		Nē
	9.4.5. Amatizglītība		Nē
	9.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
9.4.7. Cita		Nē	
9.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – tiešsaistes reģistrs Igaunijas Izglītības informācijas sistēma (<i>the Estonian Education Information System (EHIS)</i>) ⁶⁹⁷	
9.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts – izglītības iestādes, Nacionālā Izglītības atbalsta pasākumu aģentūra; pašvaldības; cits – juridiskas personas, kas pārvalda privātās izglītības iestādes	
9.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	9.7.1. Valsts		Valsts izglītības iestādes
	9.7.2. Pašvaldība		Pašvaldību izglītības iestādes
	9.7.3. NVO		
	9.7.4. Cits		Privātās izglītības iestādes
9.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Valsts, pašvaldības un privātās izglītības iestādes; apriņķa izglītības atbalsta pakalpojumu centri	
9.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Izglītības un pētniecības ministrija	

⁶⁹⁷ The Estonian Education Information System. Pieejams: <http://www.ehis.ee/>

9.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Nē	
10. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Finansiāls atbalsts personām ar speciālām vajadzībām augstākās izglītības iestādēs	
10.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Izglītības iestādes valde lemj par to, pēc kādiem principiem tiek piešķirts speciālais studiju pabalsts, iekļaujot pabalsta saņēmēju lokā personas, kuras nonākušas grūtībās, kas pamatā nav finansiālas. Students ar speciālām vajadzībām var pieteikties stipendijai papildu izmaksu segšanai, kas saistītas ar speciālajām vajadzībām, studiju kontekstā. Papildu izmaksas rada gan periodiski izmantoti pakalpojumi (surdotulka, personiskā palīga pakalpojumi, transporta izdevumi smagu kustību un redzes traucējumu gadījumā utt.), gan vienreizējie vai neregulārie pakalpojumi (logopēda, asistējošā pasniedzēja pakalpojumi, informācijas un komunikācijas tehnoloģijas, tehniskie palīglīdzekļi utt.). Ar valsts un Eiropas Reģionālās attīstības fonda palīdzību pieejams atbalsts iestādes ēku un studiju vides kartēšanai un nepieciešamo pielāgojumu veikšanai. ⁶⁹⁸	
10.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		n/a	
10.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	10.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Jā
	10.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	10.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	10.3.4. Pēc vecuma		Nē
10.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	10.4.1. Pirmsskolas izglītība	10.4.1.1. Vi spārējā	Nē
		10.4.1.2. Sp eciālā	Nē
	10.4.2. Pamatizglītība	10.4.2.1. Vi spārējā	Nē
		10.4.2.2. Sp eciālā	Nē

⁶⁹⁸ EURYDICE (2015). Estonia: Support Measures for Learners in Higher Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Support_Measures_for_Learners_in_Higher_Education

		10.4.2.3. Pr ofesionālā	Nē
	10.4.3. Vidējā izglītība	10.4.3.1. Vi spārējā	Nē
		10.4.3.2. Pr ofesionālā	Nē
	10.4.4. Arodizglītība		Nē
	10.4.5. Amatizglītība		Nē
	10.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Jā
		1.3.6.2. Profesionālā	Jā
	10.4.7. Cita		Nē
10.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts līmenis – Valsts pensiju apdrošināšanas reģistrs (<i>state pension insurance register</i>)
10.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts; starptautiskais – Eiropas Reģionālās attīstības fonds
10.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	10.7.1. Valsts		Valsts izglītības iestāžu valdes
	10.7.2. Pašvaldība		Pašvaldības izglītības iestāžu valdes
	10.7.3. NVO		
	10.7.4. Cits		Privāto izglītības iestāžu valdes
10.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Augstākās izglītības iestādes
10.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			n/a
10.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Nē
11. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums			Atbalsta pasākumi personām ar invaliditāti profesionālās augstākās izglītības iestādēs
11.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)			Studentam, kuram ir mērena, smaga vai ļoti smaga invaliditāte vai kurš ir vecāks vai aizbildnis bērnam līdz 3 gadu vecumam ar invaliditāti, ir tiesības izpildīt augstskolas vai profesionālās

		augstākās izglītības iestādes mācību programmu, atrodoties akadēmiskajā atvaļinājumā. ⁶⁹⁹ Augstskolai vai profesionālajai augstākās izglītības iestādei nav tiesību pieprasīt studiju maksas atlīdzināšanu no studenta, kurš nav izpildījis Profesionālās augstākās izglītības iestāžu likuma 5.nodaļas apakšsekcijā (5) noteiktās prasības, ja students turpina studijas tajā pašā mācību programmā un, ja students ir persona ar mērenu, smagu vai ļoti smagu invaliditāti. ⁷⁰⁰ Personai, kura ir absolvējusi profesionālās augstākās izglītības iestādi aizsardzības jomā, nav pienākums segt valsts studiju kredītu, ja persona ir atbrīvota no dienesta vai darba glābšanas dienestā pēc personas iniciatīvas paliekoša darbaspēju zaudējuma 40-100% apmērā dēļ. ⁷⁰¹ Balstoties uz studiju pretendentu speciālajām vajadzībām, augstskola vai profesionālās augstākās izglītības iestāde, plānojot studiju vietu aizpildīšanu, pretendentes var iedalīt grupās, nosakot atšķirīgas uzņemšanas prasības. ⁷⁰²
11.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Profesionālās augstākās izglītības iestāžu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1998, 61, 980 (stājās spēkā: (16.07.1998.), §12, §27 (10), §27 ³ (3), §27 ⁴ (2). Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/508012015001/consolide/current Augstskolu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1995, 12, 119 (stājās spēkā 18.02.1995.), §13 ² (1 ¹), §13 ³ (6), §22 (10).Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521032014002/consolide
11.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	11.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbaspēju zuduma procentos	Jā
	11.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
	11.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	11.3.4. Pēc vecuma	Nē

⁶⁹⁹ Profesionālās augstākās izglītības iestāžu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1998, 61, 980 (stājās spēkā: (16.07.1998.), §12. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/508012015001/consolide/current>; Augstskolu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1995, 12, 119 (stājās spēkā 18.02.1995.), §22 (10).Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521032014002/consolide>

⁷⁰⁰ Profesionālās augstākās izglītības iestāžu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1998, 61, 980 (stājās spēkā: (16.07.1998.), §27 (10). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/508012015001/consolide/current>; Augstskolu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1995, 12, 119 (stājās spēkā 18.02.1995.), §13³ (6).Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521032014002/consolide>

⁷⁰¹ Profesionālās augstākās izglītības iestāžu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1998, 61, 980 (stājās spēkā: (16.07.1998.), §27³ (10). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/508012015001/consolide/current>

⁷⁰² Profesionālās augstākās izglītības iestāžu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1998, 61, 980 (stājās spēkā: (16.07.1998.), §27⁴ (2). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/508012015001/consolide/current>; Augstskolu likums // “Riigi Teataja”, RT I 1995, 12, 119 (stājās spēkā 18.02.1995.), §13² (1¹).Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521032014002/consolide>

11.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/Nē)	11.4.1. Pirmsskolas izglītība	11.4.1.1. Vi spārējā	Nē
		11.4.1.2. Sp eciālā	Nē
	11.4.2. Pamatizglītība	11.4.2.1. Vi spārējā	Nē
		11.4.2.2. Sp eciālā	Nē
		11.4.2.3. Pr ofesionālā	Nē
	11.4.3. Vidējā izglītība	11.4.3.1. Vi spārējā	Nē
		11.4.3.2. Pr ofesionālā	Nē
	11.4.4. Arodizglītība		Nē
	11.4.5. Amatizglītība		Nē
	11.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Jā
1.3.6.2. Profesionālā		Jā	
11.4.7. Cita		Nē	
11.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – tiešsaistes reģistrs Igaunijas Izglītības informācijas sistēma (<i>the Estonian Education Information System (EHIS)</i>) ⁷⁰³	
11.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts; pašvaldības; juridiskas personas, kas pārvalda privātās izglītības iestādes	
11.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas)	11.7.1. Valsts		Valsts profesionālās augstākās izglītības iestādes
	11.7.2. Pašvaldība		Pašvaldību profesionālās augstākās izglītības iestādes
	11.7.3. NVO		

⁷⁰³ The Estonian Education Information System. Pieejams: <http://www.ehis.ee/>

veids/ nosaukums)	11.7.4. Cits	Privātās profesionālās augstākās izglītības iestādes
11.8. Pakalpojumu nodrošina (institutācijas veids/ nosaukums)		Profesionālās augstākās izglītības iestādes
11.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institutācijas nosaukums)		Izglītības un pētniecības ministrija
11.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā
12. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Rehabilitācijas pakalpojumi
12.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		<p>Bērniem, kuri piesakās invaliditātes statusa noteikšanai un kuriem Sociālās apdrošināšanas padome statusu piešķir, bērniem ar invaliditāti un bērniem saskaņā ar Nepilngadīgo komitejas lēmumu ir tiesības saņemt rehabilitācijas pakalpojumus. Tiek piedāvāti šādi pakalpojumi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Rehabilitācijas plāna izveide 6 mēnešiem, 1, 2, 3 vai 5 gadiem; 2) Konsultācijas par rehabilitācijas plānā iekļauto aktivitāšu īstenošanu; 3) Rehabilitācijas plānā iekļautie pakalpojumi: <ol style="list-style-type: none"> a. Rehabilitācijas vajadzību izvērtēšana un plānošana; b. Konsultācijas par rehabilitācijas plāna izpildi; c. Plāna pielāgošana un rezultātu izvērtēšana; d. Fizioterapija individuāli vai grupās; e. Darba terapija un ekspresīvā terapija individuāli vai grupās; f. Sociālā darbinieka pakalpojumi individuālo, ģimenes vai grupu konsultāciju formā; g. Speciālā pedagoga pakalpojumi individuālo, ģimenes vai grupu konsultāciju formā; h. Psihologa pakalpojumi individuālo, ģimenes vai grupu konsultāciju formā; i. Logopēda pakalpojumi individuālo, ģimenes vai grupu konsultāciju formā.⁷⁰⁴
12.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Sociālās labklājības likums// „Riigi Teataja”, 5, 30.12.2015. (stājās spēkā: 18.07.2016.), 2.nodaļa. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513072016001/consolide

⁷⁰⁴ Republic of Estonia Social Insurance Board. Rehabilitation service. Pieejams: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/rehabilitation-service/>

			Valdības 2007.gada 20.decembra noteikumi Nr.256 nosaka pakalpojumu apmēru, kas var tikt sniegti viena kalendārā gada laikā. ⁷⁰⁵
12.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	12.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Jā
	12.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Nē
	12.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Nē
	12.3.4. Pēc vecuma		Nē
12.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	12.4.1. Pirmsskolas izglītība	12.4.1.1. Vi spārējā	Nē
		12.4.1.2. Sp eciālā	Nē
	12.4.2. Pamatizglītība	12.4.2.1. Vi spārējā	Nē
		12.4.2.2. Sp eciālā	Nē
		12.4.2.3. Pr ofesionālā	Nē
	12.4.3. Vidējā izglītība	12.4.3.1. Vi spārējā	Nē
		12.4.3.2. Pr ofesionālā	Nē
	12.4.4. Arodizglītība		Nē
	12.4.5. Amatizglītība		Nē
	12.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	

⁷⁰⁵ Republic of Estonia Social Insurance Board. Rehabilitation service. Pieejams: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/rehabilitation-service/>

	12.4.7. Cita	Nē
12.5.	Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	n/a
12.6.	Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts; cits – iespējami klientu līdzmaksājumi
12.7.	Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	12.7.1. Valsts
		12.7.2. Pašvaldība
		12.7.3. NVO
		12.7.4. Cits
12.8.	Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējs (pēc pakalpojuma saņēmēja izvēles)
12.9.	Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Sociālo lietu ministrija
12.10.	Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Nē

2. Karjeras konsultācijas personām ar invaliditāti par darba iespējām un darba tirgu dalībvalstī⁷⁰⁶:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Psihologa konsultācijas
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Izglītības iestāžu audzēkņiem nodrošināmie psihologa pakalpojumi ietver individuālu un grupu konsultāciju sagatavošanu un vadīšanu ar mērķi sniegt atbalstu karjeras izvēles jautājumos. Ja izglītības iestāde pastāvīgi nealgo psihologu, pakalpojumu pieprasa sniegt aprinķu izglītības atbalsta pakalpojumu centriem. ⁷⁰⁷
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Pamatskolu un vidusskolu likums // "Riigi Teataja", 41(240), 09.06.2010. (stājās spēkā: 01.09.2010.), §37, §50, §100 ⁶ . Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013042/consolide
1.3. Atbalsta pasākuma	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē

⁷⁰⁶ Informācija par to, kāda ir izglītības atbalsta pasākumu efektivitāte; kvalitatīvas dabas izvērtējums; pakalpojumu nosaukums un pakalpojumu paskaidrojums.

⁷⁰⁷ EURYDICE (2015). Estonia: Guidance and Counselling in Early Childhood and School Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Guidance_and_Counselling_in_Early_Childhood_and_School_Education

piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	1.3.4. Pēc vecuma		Nē
1.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	1.4.1. Pirmskolas izglītība	1.4.1.1. Vispārējā	Jā
		1.4.1.2. Speciālā	Nē
	1.4.2. Pamatizglītība	1.4.2.1. Vispārējā	Jā
		1.4.2.2. Speciālā	Nē
		1.4.2.3. Profesionālā	Jā
	1.4.3. Vidējā izglītība	1.4.3.1. Vispārējā	Jā
		1.4.3.2. Profesionālā	Jā
	1.4.4. Arodizglītība		Nē
	1.4.5. Amatizglītība		Nē
	1.4.6. Augstākā izglītība	1.4.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.4.6.2. Profesionālā		Nē	
1.4.7. Cita		Nē	
1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			n/a
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts; pašvaldības; cits – juridiskas personas, kas pārvalda privātās izglītības iestādes
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	1.7.1. Valsts		Valsts izglītības iestādes
	1.7.2. Pašvaldība		Pašvaldību izglītības iestādes
	1.7.3. NVO		
	1.7.4. Cits		
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Valsts – izglītības iestādes, izglītības atbalsta pakalpojumu centri; pašvaldības – izglītības iestādes
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Izglītības un pētniecības ministrija
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Daļēji
2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums			Profesionālā orientācija
2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)			Ikvienai vispārējās, profesionālās un arodizglītības iestādei ir pienākums informēt audzēkņus par iespējām turpināt mācības, kā arī tendencēm darba tirgū, nodrošinot karjeras pakalpojumu pieejamību. Karjeras konsultācijas veic karjeras speciālisti no

			apriņķu izglītības atbalsta pakalpojumu centriem. Karjeras mācības (<i>career studies</i>) skolās izstrādā un organizē persona, kas tās veic vai karjeras koordinators. Karjeras informācijas speciālisti veido, apkopo un novirza informāciju, kas saistīta ar darba tirgu un izglītību. Karjeras padomnieki sniedz atbalstu karjeras plānošanā, palīdz celt klientu pašapziņu, informētību par darba tirgus un izglītības iespējām, kā arī nospraust mērķus un plānot aktivitātes, kas jāveic, lai tos sasniegtu. ⁷⁰⁸
2.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)			Pamatskolu un vidusskolu likums // "Riigi Teataja", 41(240), 09.06.2010. (stājās spēkā: 01.09.2010.), §37, §38. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013042/consolide Profesionālās izglītības iestāžu likums // (stājās spēkā: 12.006.2013.), §3. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/517062014003/consolide/current
2.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Nē
	2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	2.3.4. Pēc vecuma		Nē
2.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	2.4.1. Pirmsskolas izglītība	2.4.1.1. Vispārējā	Nē
		2.4.1.2. Speciālā	Nē
	2.4.2. Pamatizglītība	2.4.2.1. Vispārējā	Jā
		2.4.2.2. Speciālā	Nē
		2.4.2.3. Profesionālā	Jā
	2.4.3. Vidējā izglītība	2.4.3.1. Vispārējā	Jā
		2.4.3.2. Profesionālā	Jā
	2.4.4. Arodizglītība		Jā
	2.4.5. Amatizglītība		Nē
	2.4.6. Augstākā izglītība	2.4.6.1. Akadēmiskā	Nē
2.4.6.2. Profesionālā		Nē	
2.4.7. Cita		Nē	
2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			n/a

⁷⁰⁸ EURYDICE (2015). Estonia: Guidance and Counselling in Early Childhood and School Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Guidance_and_Counselling_in_Early_Childhood_and_School_Education

2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Cits – aprinču izglītības atbalsta pakalpojumu centri	
2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcija veids/ nosaukums)	2.7.1. Valsts	Valsts izglītības iestādes
	2.7.2. Pašvaldība	Pašvaldību izglītības iestādes
	2.7.3. NVO	
	2.7.4. Cits	Privātās izglītības iestādes
2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Aprinču izglītības atbalsta pakalpojumu centri	
2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Izglītības un pētniecības ministrija	
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Daļēji	
3. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Studiju un karjeras konsultāciju programma	
3.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Programma īstenota mūžizglītības Stratēģijas 2014-2020 ⁷⁰⁹ ietvaros, attiecībā uz pamatskolas, vidusskolas, amatniecības skolas izglītību, amatapmācību un pieaugušo izglītību un apmācību. Programmas mērķauditorija ir bērni un jaunieši līdz 26 gadu vecumam. Programma paredz pasākumus un aktivitātes, kas atbalsta un veicina informētu izvēli, vairo atbildības sajūtu lēmumu, kas skar izglītību, kontekstā, veicina iesaistīšanos izpētē, kas nosaka personu spējas un veicina individuālo attīstību. Programmas ietvaros Igaunijas aprinčos izveidots karjeras konsultāciju centru (<i>Rajaleidja</i>) tīkls, kas piedāvā integrētu augstas kvalitātes un pieejamības konsultācijas pakalpojumu pieeju. Centri piedāvā karjeras informācijas starpniecības, karjeras konsultāciju un mācību konsultāciju (speciālās izglītības, logopēda, socio-psiholoģiskās un psiholoģiskās konsultācijas) pakalpojumus. ⁷¹⁰ Mērķa grupa ir 7.-9.klašu skolēni, vidusskolu, profesionālo vidusskolu un amatizglītības iestāžu studenti, kā arī 18-24 gadus veci jaunieši, kuri agri pārtraukuši izglītības ieguvu, iegūstot vienīgi pamatizglītību. ⁷¹¹	
3.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	n/a	
3.3. Atbalsta pasākuma	3.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā

⁷⁰⁹ Lifelong Learning Strategy (2014-2020) Pieejams: https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/eesti_elukestva_oppe_strateegia_2020.pdf; https://www.hm.ee/sites/default/files/estonian_lifelong_strategy.pdf

⁷¹⁰ EURYDIKE (2015). Estonia: National Reforms related to Transversal Skills and Employability. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:National_Reforms_related_to_Transversal_Skills_and_Employability

⁷¹¹ Foundation Innove (2014). Information on Lifelong Guidance System in Estonia. Pieejams: http://www.innove.ee/UserFiles/Haridustugiteenused/ESTONIA_GuidanceSystemDescription2014.pdf

piemērošana (Jā/ Nē)	3.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	3.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	3.3.4. Pēc vecuma		Nē
3.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	3.4.1. Pirmsskolas izglītība	3.4.1.1. Vispārējā	Nē
		3.4.1.2. Speciālā	Nē
	3.4.2. Pamatizglītība	3.4.2.1. Vispārējā	Jā
		3.4.2.2. Speciālā	Jā
		3.4.2.3. Profesionālā	Jā
	3.4.3. Vidējā izglītība	3.4.3.1. Vispārējā	Jā
		3.4.3.2. Profesionālā	Jā
	3.4.4. Arodizglītība		Jā
	3.4.5. Amatizglītība		Jā
	3.4.6. Augstākā izglītība	3.4.6.1. Akadēmiskā	Nē
3.4.6.2. Profesionālā		Nē	
3.4.7. Cita		Jā (pieaugušo izglītība un apmācība)	
3.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Cits – valdības dibināta bezpeļņas organizācija <i>Foundation Innove</i>
3.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts; starptautiskais – Eiropas Sociālais fonds
3.7. Pakalpojumu piešķiršanas veids/ nosaukums)	3.7.1. Valsts		
	3.7.2. Pašvaldība		
	3.7.3. NVO		
	3.7.4. Cits		Bezpeļņas organizācija <i>Foundation Innove</i> ; Karjeras konsultāciju centru <i>Rajaleidja</i> tīkls apriņķos
3.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Karjeras konsultāciju centru <i>Rajaleidja</i> tīkls apriņķos
3.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Sociālo lietu ministrija; Izglītības un pētniecības ministrija; <i>Foundation Innove</i>
3.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Daļēji

Lietuva

1. Dalībvalsts profils par normatīvajos aktos iekļautajiem un īstenotajiem atbalsta pasākumiem, pakalpojumiem un specifiskiem atbalsta veidiem personu ar invaliditāti tiesību uz izglītību nodrošināšanai, kā arī īstenoto atbalsta pasākumu ieviešanas un darbības shēma⁷¹²:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Visaptverošs atbalsts bērniem un jauniešiem ar invaliditāti izglītības procesā, iekļaujošas izglītības veidošanai
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	<p>Lai novērstu diskrimināciju izglītības sistēmā, sistēmas ietvaros pieejami šādi atbalsta veidi:</p> <ol style="list-style-type: none">(1) Bezmaksas atbalsts (profesionālā orientācija; informatīvs atbalsts; psiholoģisks atbalsts; atbalsts, ko sniedz sociālais vai speciālais pedagogs un speciālais izglītības asistents; veselības aprūpe izglītības iestādē; konsultācijas; pasniedzēju u.c. personāla apmācības darbā; tehniskie un kompensējošie palīg līdzekļi);(2) Atsevišķos gadījumos valsts vai pašvaldības vispārīglītojošajā izglītības iestādē, profesionālajā vai arodizglītības iestādē ir iespējams nodrošināt izglītojamajiem ar speciālām izglītības vajadzībām profesionālo izglītību vai apmācības (sagatavošanu), neņemot vērā vispārējās uzņemšanas prasības. T.i., izglītība un apmācības var būt pieejamas arī personām bez izglītības, kas noteikta kā viena no uzņemšanas prasībām;⁷¹³(3) Atbalsts izglītības sasniegumu pārbaudes (piemēram, valsts eksāmenu) procedūras kārtīšanā (uzdevumu pieejamība Braila rakstā, iespēja atbildes rakstīt datorrakstā, atšķirīgas vērtēšanas sistēmas piemērošana u.c.).⁷¹⁴ <p>Likums par grozījumiem Izglītības likumā⁷¹⁵ nosaka, ka audzēkņu ar speciālām izglītības vajadzībām/prasībām grupas jāveido un speciālās izglītības vajadzības jāiedala zemās, vidējās, augstās un ļoti augstās Izglītības un zinātnes ministra, Veselības ministra un Sociālās drošības un darba ministra noteiktajā kārtībā. Likums paredz, ka vispārējās, profesionālās un augstākās izglītības ietvaros izglītības programmas jāpielāgo audzēkņu ar speciālām izglītības vajadzībām. Ja tādu vēlmi pauž personas ar speciālām izglītības vajadzībām likumiskais</p>

⁷¹² Informācija par to, kādēļ atbalsta pasākumi pastāv, kāds ir to ieviešanas un īstenošanas mērķis, piemēram, bērnu ar invaliditāti integrācija vispārīglītojošajās skolās.

⁷¹³ Ruškus, J., Elijošius, E., Motieciene, R. (2014). ANED 2014 Task 5 – European semester country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 9. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%202014%20-%20Task%205%20-%20LT%20-%20final.doc; Ruškus, J., Elijošius, E., Vaišnora, K. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 24. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LT-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc

⁷¹⁴ Ruškus, J., Elijošius, E., Vaišnora, K. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 32. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LT-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc

⁷¹⁵ Law Amending the Law on Education // “Valstybės žinios”, Nr. 38-1804 2011.

		pārstāvis, mācības iespējams īstenot speciālās izglītības iestādē. Ja izglītojamajam nav iespējams apmeklēt izglītības iestādi, izglītības apguvi iespējams organizēt arī māj mācības vai mācību ārstniecības vai aprūpes iestādē formā. ⁷¹⁶	
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Izglītības likums (<i>Law on Education</i>), Nr. XI-1281, 2011.: 6., 12. pants. Izglītības un zinātnes ministra, sociālās drošības un darba ministra un veselības ministra 2011.gada 4.novembra noteikumi Nr. V-2068/A1-467/V-946 // “Valstybės žinios” (2011), Nr. 134-6387. Likums par grozījumiem Izglītības likumā (<i>Law Amending the Law on Education</i>) // “Valstybės žinios”, Nr. 38-1804 2011.	
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē	
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē	
	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā	
	1.3.4. Pēc vecuma	Nē	
1.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	1.4.1. Pirmsskolas izglītība	1.4.1.1. Vispārējā	Nē
		1.4.1.2. Speciālā	Nē
	1.4.2. Pamatizglītība	1.4.2.1. Vispārējā	Jā
		1.4.2.2. Speciālā	Nē
		1.4.2.3. Profesionālā	Jā
	1.4.3. Vidējā izglītība	1.4.3.1. Vispārējā	Jā
1.4.3.2. Profesionālā		Jā	

⁷¹⁶ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2014). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of States parties due in 2012: Lithuania: 49. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLTU%2f1&Lang=en

	1.4.4. Arodizglītība		Jā
	1.4.5. Amatizglītība		Nē
	1.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Jā
		1.3.6.2. Profesionālā	Jā
1.4.7. Cita		Nē	
1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			n/a
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts; pašvaldības
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	1.7.1. Valsts		Valsts izglītības iestādes
	1.7.2. Pašvaldība		Pašvaldību izglītības iestādes
	1.7.3. NVO		
	1.7.4. Cits		
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Valsts un pašvaldību izglītības iestādes
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Izglītības un zinātnes ministrija; Veselības ministrija; Sociālās drošības un darba ministrija
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Jā
2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums			Finansiāls atbalsts studējošajiem ar invaliditāti
2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)			<p>Augstākās izglītības līmenī personām ar invaliditāti ir pieejami vairāki pabalsta veidi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Valsts finansējums studējošiem valsts finansētās augstākās izglītības iestādēs (ikmēneša pabalsts, kas ir līdzvērtīgs ½ no garantētās sociālās apdrošināšanas pensijas apjoma); 2) Daļēja studiju maksas segšana valsts finansētās augstākās izglītības iestādēs (semestrī vienreizējs pabalsts, kas ir līdzvērtīgs 3,2 minimālā sociālā pabalsta);

			3) Ikmēneša mērķmaksājums Izglītības un zinātnes ministrijas noteiktā kārtībā, kas paredzēts lai palielinātu izglītības pieejamību (maksājums nav lielāks par 4 minimāliem sociālo pabalstu apjomiem). ⁷¹⁷
2.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)			Valdības 2006.gada 29.augusta noteikumi Nr.831 "Par apstiprinājumu aprakstam par finansiālās palīdzības nodrošināšanu personām ar invaliditāti, kas studē augstākās izglītības iestādēs" ("On the Approval of the Description of the Procedure for the Provision of Financial Aids to the Disabled Studying in Higher Schools") // "Valstybės žinios" (2006), Nr. 93-3655; (2009), Nr. 117-5021.
2.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Jā
	2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Nē
	2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	2.3.4. Pēc vecuma		Nē
2.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	2.4.1. Pirmsskolas izglītība	2.4.1.1. Vispārējā	Nē
		2.4.1.2. Speciālā	Nē
	2.4.2. Pamatizglītība	2.4.2.1. Vispārējā	Nē
		2.4.2.2. Speciālā	Nē
		2.4.2.3. Profesionālā	Nē
	2.4.3. Vidējā izglītība	2.4.3.1. Vispārējā	Nē
		2.4.3.2. Profesionālā	Nē
	2.4.4. Arodizglītība		Nē
	2.4.5. Amatizglītība		Nē
	2.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Jā
1.3.6.2. Profesionālā		Jā	

⁷¹⁷ Valdības 2006.gada 29.augusta noteikumi Nr.831 "Par apstiprinājumu aprakstam par finansiālās palīdzības nodrošināšanu personām ar invaliditāti, kas studē augstākās izglītības iestādēs" ("On the Approval of the Description of the Procedure for the Provision of Financial Aids to the Disabled Studying in Higher Schools") // "Valstybės žinios" ("Official Gazette") (2006), Nr. 93-3655; (2009), Nr. 117-5021.

	2.4.7. Cita	Nē
2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		n/a
2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts
2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	2.7.1. Valsts	Augstākās izglītības iestādes
	2.7.2. Pašvaldība	
	2.7.3. NVO	
	2.7.4. Cits	
2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Augstākās izglītības iestādes
2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Izglītības uz zinātnes ministrija
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā
3. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Tehnisko palīgīdzekļu piešķiršana
3.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		
3.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Sociālās drošības un darba ministra 2006.gada 19.decembra noteikumi Nr. A1-338 "Apraksts par tehnisko palīgīdzekļu piešķiršanas procedūru personām ar invaliditāti un par palīgīdzekļu iegūšanas izmaksu atlīdzināšanu" ("The Description of the Procedure for the Provision of the Disabled with Technical Aids and Reimbursement for the Expenses of Acquisition of the Aids") // "Valstybės žinios" ("Official Gazette") (2006), Nr. 140-5368.
3.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	3.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā
	3.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	3.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	3.3.4. Pēc vecuma	Nē
	3.4.1.1. Vispārējā	Nē

3.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	3.4.1. Pirmsskolas izglītība	3.4.1.2. Speciālā	Nē
	3.4.2. Pamatizglītība	3.4.2.1. Vispārējā	Nē
		3.4.2.2. Speciālā	Nē
		3.4.2.3. Profesionālā	Nē
	3.4.3. Vidējā izglītība	3.4.3.1. Vispārējā	Nē
		3.4.3.2. Profesionālā	Nē
	3.4.4. Arodizglītība		Nē
	3.4.5. Amatizglītība		Nē
	3.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	
3.4.7. Cita		Nē	
3.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			n/a
3.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts
3.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	3.7.1. Valsts		Darbspēju un invaliditātes novērtēšanas birojs (<i>The Disability and Working Capacity Assessment Office</i>)
	3.7.2. Pašvaldība		
	3.7.3. NVO		
	3.7.4. Cits		
3.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Tehnisko palīgīdzekļu centrs (<i>Centre of Technical Aid for Disabled People</i>) un tā 10 teritoriālās filiāles (izmantojot publiskā iepirkuma procedūru)
3.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Sociālās drošības un darba ministrija
3.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Jā

4. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Projekts “Studiju pieejamības veicināšana studentiem ar speciālām vajadzībām” (“ <i>Promotion of studies’ accessibility for students with special needs</i> ”)	
4.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Projekta darbības sākotnējais laiks bija no 2012. līdz 2015.gadam, taču 2016. gadā projekta darbību nolemts pagarināt vēl uz 7 gadiem un tiek izstrādāts juridiskais pamats, lai tas būtu iespējams. Projekta ietvaros studentiem ar invaliditāti un zemām darbspējām (darbspējām, kas nepārsniedz 45%), kuri kvalificējušies atbalsta saņemšanai, tiek izmaksāta sociālā stipendija un/vai mērķpabalsts (<i>target benefits</i>) studijām augstskolā vai koledžā, kur iespējams iegūt augstāko izglītību. Projekta ietvaros tiek īstenoti 2 veidu pasākumi: (1) Mērķmaksājumi studiju pieejamības uzlabošanai, informatīvās un fiziskās telpas uzlabošanai atbilstoši studentiem ar speciālām vajadzībām augstākās izglītības iestādēs, kas izmantojami, lai nodrošinātu katra studenta specifiskās individuālās vajadzības mācību procesa ietvaros (t.sk., lai nodrošinātu īpašu tehnoloģisko aprīkojumu, ergonomisku vides iekārtojumu u.c.); (2) Izglītības atbalsta profesionāļu/ darbinieku (t.sk. mentoru un asistentu) apmācības neformālās izglītības programmās, ko veido 6 moduļi, katrs 8 akadēmisko stundu apmērā, apmācības nodrošinot 3 valsts reģionos. ⁷¹⁸	
4.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		n/a	
4.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	4.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Jā
	4.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	4.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	4.3.4. Pēc vecuma		Nē
4.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/paka	4.4.1. Pirmsskolas izglītība	4.4.1.1. Vispārējā	Nē
		4.4.1.2. Speciālā	Nē
	4.4.2. Pamatizglītība	4.4.2.1. Vispārējā	Nē
		4.4.2.2. Speciālā	Nē

⁷¹⁸ Ruškus, J., Elijošius, E., Vaišnora, K. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 26.-27. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LT-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc

Ipojums (Jā/ Nē)		4.4.2.3. Profesionālā	Nē
	4.4.3. Vidējā izglītība	4.4.3.1. Vispārējā	Nē
		4.4.3.2. Profesionālā	Nē
	4.4.4. Arodizglītība		Nē
	4.4.5. Amatizglītība		Nē
	4.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Jā
		1.3.6.2. Profesionālā	Jā
4.4.7. Cita		Nē	
4.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			n/a
4.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts (stipendija-sociālais transferts), starptautiskais (Eiropas Sociālā fonda sociālais transferts)
4.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	4.7.1. Valsts		Valsts augstākās izglītības iestāde
	4.7.2. Pašvaldība		
	4.7.3. NVO		
	4.7.4. Cits		Privātā augstākās izglītības iestāde
4.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Augstākās izglītības iestādes
4.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			n/a
4.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Daļēji (uz projekta darbības laiku)
5. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums			Lielāks "audzēkņa grozs" (" <i>pupils's basket</i> ") bērniem ar speciālām izglītības vajadzībām
5.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)			"Audzēkņa grozs" jeb princips "nauda seko skolēnam" paredzēts, lai finansētu izglītības iestādes pedagoģiskā personāla darbu atbilstoši izglītības plānam, organizētu un pārvaldītu izglītības procesu, nodrošinātu atbalsta personāla (speciālo un sociālo pedagogu, psihologu, asistentu u.c.) atalgojumu, vajadzībām atbilstošu mācību materiālu iegādi, audzēkņa kognitīvo spēju attīstību, profesionālās orientācijas sniegšanu, kā arī personāla kompetenču un

			kvalifikācijas celšanu darbā ar audzēkņiem ar speciālām izglītības vajadzībām un informācijas un komunikācijas tehnoloģiju ieviešanu un izmantošanu. Pirms-sākumskolas (<i>pre-primary</i>) un profesionālās izglītības un apmācību līmenī pieeja tika ieviesta 2004.gadā, augstākajā izglītībā – 2009.gadā, bet pirmsskolas (<i>pre-school</i>) izglītības līmenī – 2011.gadā. ⁷¹⁹ Audzēkņu ar speciālām izglītības vajadzībām “grozs” ir par 35% lielāks nekā pārējiem audzēkņiem. ⁷²⁰
5.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)			Lietuvas Republikas valdības 2010.gada 22.decembra noteikumi Nr.1823 // “Valstybės žinios”, Nr. 57-2040 2001; Nr. 158-7134 2009. Noteikumi par kārtību, kādā piešķirams un izmantojams finansējums neformālajā bērnu izglītībā 2015.gadā (<i>Description of the Order for the Allocation and Use of Finances for the Non-formal Education of Children in 2015</i>) // 2015-08-11, Nr. 12219. Pieejams: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f430d890406311e59cf1cfda14b526c5
5.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	5.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Jā
	5.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	5.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	5.3.4. Pēc vecuma		Nē
5.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas	5.4.1. Pirmsskolas izglītība	5.4.1.1. Vispārējā	Jā
		5.4.1.2. Speciālā	Jā
	5.4.2. Pamatizglītība	5.4.2.1. Vispārējā	Jā

⁷¹⁹ EURYDICE (2013). Lithuania: Funding in Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Lithuania:Funding_in_Education , Early Childhood and School Education Funding. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Lithuania:Early_Childhood_and_School_Education_Funding, Higher Education Funding. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Lithuania:Higher_Education_Funding, Adult Education and Training Funding. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Lithuania:Adult_Education_and_Training_Funding.

⁷²⁰ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2014). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of States parties due in 2012: Lithuania: 50.-51. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLTU%2f1&Lang=en; Ruškus, J., Elijošius, E., Vaišnora, K. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 26. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LT-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc

atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/Nē)		5.4.2.2. Speciālā	Jā
		5.4.2.3. Profesionālā	Jā
	5.4.3. Vidējā izglītība	5.4.3.1. Vispārējā	Jā
		5.4.3.2. Profesionālā	Jā
	5.4.4. Arodizglītība		Jā
	5.4.5. Amatizglītība		Nē
	5.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Jā
		1.3.6.2. Profesionālā	Jā
5.4.7. Cita		Jā – neformālā izglītība	
5.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			n/a
5.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts, pašvaldību
5.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	5.7.1. Valsts		Valsts izglītības iestādes
	5.7.2. Pašvaldība		
	5.7.3. NVO		
	5.7.4. Cits		Privātās izglītības iestādes
5.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Valsts un privātās izglītības iestādes
5.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Izglītības un zinātnes ministrija
5.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Jā

2. Karjeras konsultācijas personām ar invaliditāti par darba iespējām un darba tirgu dalībvalstī⁷²¹:

⁷²¹ Informācija par to, kāda ir izglītības atbalsta pasākumu efektivitāte; kvalitatīvas dabas izvērtējums; pakalpojumu nosaukums un pakalpojumu paskaidrojums.

4. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Programma nacionālai profesionālajai orientācijai izglītības sistēmas ietvaros (<i>The National Programme for Vocational Guidance within Education System</i>)	
4.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		2004.-2008.gada periodā valstī tika izveidots karjeras izglītības struktūru tīkls (t.s. <i>Career Information Points</i>) vispārīzglītojošajās un profesionālajās, kā arī arodskolās, veidojot pamatu karjeras izglītības un infrastruktūras attīstībai. Vienlaikus tika izstrādāta arī brīvpiekļuves tiešsaistes karjeras/profesionālās informācijas, konsultāciju un orientācijas sistēma AIKOS, kas arīdzan saņem aktuālos datus no izglītības reģistriem, kā arī ir savienota ar Eiropas profesionālās orientācijas informācijas sistēmu. Sistēma nodrošina informācijas plūsmu par personām, kas atstāj vispārējo izglītības sistēmu, automātiski sniedzot datus par šīm personām profesionālās orientācijas organizācijām. ⁷²²	
4.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Profesionālās izglītības likums (<i>Law on Vocational Education</i>), Nr. VIII-450	
4.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	4.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	4.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Nē
	4.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Nē
	4.3.4. Pēc vecuma		Nē
4.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	4.4.1. Pirmsskolas izglītība	4.4.1.1. Vispārējā	Nē
		4.4.1.2. Speciālā	Nē
	4.4.2. Pamatizglītība	4.4.2.1. Vispārējā	Jā
		4.4.2.2. Speciālā	Nē
		4.4.2.3. Profesionālā	Jā
	4.4.3. Vidējā izglītība	4.4.3.1. Vispārējā	Jā
		4.4.3.2. Profesionālā	Jā
	4.4.4. Arodizglītība		Jā

⁷²² Lithuania: National Reform Programme 2014. (2014): 26. Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2014/nrp2014_lithuania_en.pdf Žibēniēnē, G., Virbaliēnē, R. (2015). Vocational Guidance in Lithuanian General Education Schools: Achievements and Aspects to Be Improved. Rēzeknes Augstskola: 435.-436. Pieejams: <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/view/364/519>

	4.4.5. Amatizglītība	Nē
	4.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā 1.3.6.2. Profesionālā
	4.4.7. Cita	Jā (profesionālās apmācības iestādēs)
4.5.	Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	n/a
4.6.	Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts
4.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	4.7.1. Valsts	Valsts izglītības iestādes
	4.7.2. Pašvaldība	Pašvaldību izglītības iestādes
	4.7.3. NVO	
	4.7.4. Cits	Privātās izglītības iestādes
4.8.	Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Valsts, pašvaldību, privātās izglītības iestādes
4.9.	Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Izglītības un zinātnes ministrija, Sociālās drošības un darba ministrija
4.10.	Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Jā

Polija

1. Dalībvalsts profils par normatīvajos aktos iekļautajiem un īstenotajiem atbalsta pasākumiem, pakalpojumiem un specifiskiem atbalsta veidiem personu ar invaliditāti tiesību uz izglītību nodrošināšanai, kā arī īstenoto atbalsta pasākumu ieviešanas un darbības shēma⁷²³:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Speciālo izglītības vajadzību nodrošināšana vispārējās izglītības ietvarā
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Psiholoģiskais un izglītības atbalsts pirmsskolās (līdz 5 gadu vecumam), skolās un augstskolās, ievērojot skolēnu izglītības vajadzības un individuālos sasniegumus. Bērni ar invaliditāti ir

⁷²³ Informācija par to, kādēļ atbalsta pasākumi pastāv, kāds ir to ieviešanas un īstenošanas mērķis, piemēram, bērnu ar invaliditāti integrācija vispārīgajās skolās.

			viena no grupām, kam tas tiek nodrošināts. Bērnu skaits pirmsskolas un skolas klasēs nedrīkst pārsniegt 25. ⁷²⁴
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)			Izglītības likums // <i>Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty</i> Pieejams: http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU19910950425&type=3 Nacionālās izglītības ministrijas 2001.gada 21.maija Noteikumi “Par valsts un pašvaldību pirmsskolas izglītības iestāžu un skolu statūtu ietvaru” // Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (21.05.2001.). Pieejams: http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20010610624&type=2
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/ darbspēju zuduma procentos		Nē
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	1.3.4. Pēc vecuma		Nē
1.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/ pakalpojums (Jā/ Nē)	1.4.1. Pirmsskolas izglītība	1.4.1.1. Vispārējā	Jā
		1.4.1.2. Speciālā	Nē
	1.4.2. Pamatizglītība	1.4.2.1. Vispārējā	Jā
		1.4.2.2. Speciālā	Nē
		1.4.2.3. Profesionālā	Jā
	1.4.3. Vidējā izglītība	1.4.3.1. Vispārējā	Jā
		1.4.3.2. Profesionālā	Jā
	1.4.4. Arodizglītība		Jā
1.4.5. Amatizglītība		Jā	

⁷²⁴ Eurydice (2016).Poland: Overview. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfs/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Educational_Support_and_Guidance

	1.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Jā
		1.3.6.2. Profesionālā	Jā
	1.4.7. Cita		Nē
1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts un reģionālais līmenis – Centrālais Statistikas birojs (<i>Central Statistical Office</i>) ⁷²⁵
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts; pašvaldības (atkarībā no iespējām iesaistās, piemēram, skolotāju atalgojuma nodrošināšanā) ⁷²⁶
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	1.7.1. Valsts		Valsts skolas
	1.7.2. Pašvaldība		
	1.7.3. NVO		
	1.7.4. Cits		
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Pirmsskolas, sākumskolas, vidējās un augstākās izglītības iestādes
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Vietējā administrācija (pirmsskolās); reģionālā līmeņa administrācija (citos izglītības līmeņos, izņemot augstāko); izglītības departamenti administratīvajos rajonos-pilsētās (<i>administration at district level</i>) ⁷²⁷
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē ⁷²⁸ (Jā/ Nē)			Jā
2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums			Psiholoģiskā un izglītības atbalsta centri
2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)			Centri nodrošina psiholoģisko un izglītības atbalstu. Tas tiek nodrošināts katrā izglītības iestādē vai nu pašu spēkiem vai ar centru palīdzību tur, kur to nenodrošina skolas pašu spēkiem ⁷²⁹

⁷²⁵ Economic and social situation of the population. Central Statistical Office of Poland. <http://stat.gov.pl/en> <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/en/index/themen/20.html> /

⁷²⁶ Funding in Education. Poland. https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Funding_in_Education

⁷²⁷ Administration and Governance at Local and/or Institutional Level. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Administration_and_Governance_at_Local_and/or_Institutional_Level

⁷²⁸ Ar integrētību nozarē šajā gadījumā tiek saprasta pasākuma/pakalpojuma vieta sistēmā – vai pasākums/pakalpojums tiek nodrošināts izglītības vai nodarbinātības procesa ietvaros vai ārpus tā –, kā arī atsevišķos gadījumos pasākuma/pakalpojuma saikne ar dažādu līmeņu izglītības nozares u.c. nozaru plānošanas dokumentiem un rīcībpolitiku.

⁷²⁹ Eurydice (2016). Special Education Needs Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education

2.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Izglītības likums // <i>Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty</i> Pieejams: http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU19910950425&type=3	
2.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	2.3.4. Pēc vecuma		Nē
2.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/paka lpojums (Jā/ Nē)	2.4.1. Pirmsskolas izglītība	2.4.1.1. Vispārējā	Jā
		2.4.1.2. Speciālā	Jā
	2.4.2. Pamatizglītība	2.4.2.1. Vispārējā	Jā
		2.4.2.2. Speciālā	Jā
		2.4.2.3. Profesionālā	Jā
	2.4.3. Vidējā izglītība	2.4.3.1. Vispārējā	Jā
		2.4.3.2. Profesionālā	Jā
	2.4.4. Arodizglītība		Nē
	2.4.5. Amatizglītība		Nē
	2.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
2.4.7. Cita		Nē	
2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – Nacionālā Izglītības ministrija	
2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts; reģionālais (administratīvo rajonu)	

2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	2.7.1. Valsts	Psiholoģiskā un izglītības atbalsta centru speciālisti (apliecina mācīšanās grūtības) ⁷³⁰
	2.7.2. Pašvaldība	
	2.7.3. NVO	
	2.7.4. Cits	
2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Izglītības iestādes
2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas veids/ nosaukums)		Administratīvo rajonu-pilsētu izglītības departamenti
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā
3. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Individualizētas pirmsskolas sagatavošanas klases
3.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Paredzētas bērniem ar veselības traucējumiem un tiem, kas nav apmeklējuši bērnudārzu (<i>nursery schools</i>). ⁷³¹
3.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		<p>Izglītības ministra 2014.gada 28.augusta noteikumi “Par individualizētām viena gada pirmsskolas sagatavošanas klasēm bērniem un individualizētu apmācību bērniem un jauniešiem” // <i>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 sierpnia 2014 r. w sprawie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego dzieci i indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży</i> (28.08.2014.). Pieejams: http://dziennikustaw.gov.pl/DU/2014/1157/1</p> <p>Izglītības ministra 2014.gada 29.augusta noteikumi “Par dokumentāciju saistībā ar mācību un aprūpes procesu, kas jāuztur bērnudārziem, skolām un institūcijām” // <i>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 sierpnia 2014 r. w sprawie prowadzenia przez przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji</i> (29.08.2014.). Pieejams: http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20140001170&type=2</p>

⁷³⁰ Eurydice (2016). Special Education Needs Provision within Mainstream Education.

Pieejams:https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education

⁷³¹ Children and young people whose ill health hinders or prevents them from attending nursery schools, other forms of childhood education or schools are provided with individualised one-year pre-school preparatory classes or individualised teaching (Journal of Laws, item 1157).

3.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	3.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	3.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	3.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	3.3.4. Pēc vecuma		Nē
3.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	3.4.1. Pirmsskolas izglītība	3.4.1.1. Vispārējā	Jā
		3.4.1.2. Speciālā	Jā
	3.4.2. Pamatizglītība	3.4.2.1. Vispārējā	Nē
		3.4.2.2. Speciālā	Nē
		3.4.2.3. Profesionālā	Nē
	3.4.3. Vidējā izglītība	3.4.3.1. Vispārējā	Nē
		3.4.3.2. Profesionālā	Nē
	3.4.4. Arodizglītība		Nē
	3.4.5. Amatizglītība		Nē
	3.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	
3.4.7. Cita		Nē	
3.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts un reģionālais līmenis – Centrālais statistikas birojs (<i>Central Statistical Office</i>), ⁷³² Polijas izglītības informācijas sistēma, kuru pārvalda Izglītības ministrija ⁷³³
3.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts; pašvaldības (līdzfinansē, piemēram, skolotāju atalgojumu)
	3.7.1. Valsts		Valsts skolas

⁷³² Economic and social situation of the population. Central Statistical Office of Poland. <http://stat.gov.pl/en> <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/en/index/themen/20.html> /

⁷³³ Nacionālā Izglītības ministrija. (In Polish) Pieejams: <https://men.gov.pl/>

3.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	3.7.2. Pašvaldība	
	3.7.3. NVO	
	3.7.4. Cits	
3.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Polijas izglītības sistēma
3.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas veids/ nosaukums)		Izglītības departamenti administratīvajos rajonos-pilsētās
3.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā
4. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Integrācijas klases sākumskolā un skolā
4.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Klases, kurās bērni ar invaliditāti, kam rekomendēta speciālā izglītība var mācīties līdzās ar citiem vienaudžiem. Integrācijas klasēs ir no 15-20 skolēniem, iekļaujot 3-5 skolēnus ar invaliditāti. ⁷³⁴
4.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		<p>Nacionālās izglītības ministra 2015.gada 25.jūlija noteikumi “Par noteikumiem izglītības un aprūpes nodrošināšanai bērniem un jauniešiem ar invaliditāti un vāji sociāli pielāgotiem bērniem un jauniešiem vai bērniem un jauniešiem, kuriem pastāv vājas sociālās pielāgotības risks” // <i>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym</i> (25.07.2015.). Pieejams: http://dziennikustaw.gov.pl/DU/2015/1113/1</p> <p>Nacionālās izglītības ministra 2012.gada 27.augusta noteikumi “Par izglītības programmu pamatu pirmsskolas izglītībā un vispārējā izglītībā konkrētos skolu veidos // <i>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół</i>. Pieejams: http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20090040017&type=2</p>

⁷³⁴ Eurydice (2016). An integration and special class (p.4-5). In: Special Education Needs Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education

		Nacionālās izglītības ministra 2012.gada 7.februāra noteikumi “Par izglītības programmu pamatu konkrētām profesijām” // <i>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 stycznia 2015 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia w zawodach</i> (07.02.2012.). Pieejams: http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20150000130&type=2	
4.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	4.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē	
	4.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā	
	4.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā	
	4.3.4. Pēc vecuma	Nē	
4.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	4.4.1. Pirmsskolas izglītība	4.4.1.1. Vispārējā	Jā
		4.4.1.2. Speciālā	Jā
	4.4.2. Pamatizglītība	4.4.2.1. Vispārējā	Jā
		4.4.2.2. Speciālā	Jā
		4.4.2.3. Profesionālā	Jā
	4.4.3. Vidējā izglītība	4.4.3.1. Vispārējā	Jā
		4.4.3.2. Profesionālā	Jā
	4.4.4. Arodizglītība		Jā
	4.4.5. Amatizglītība		Jā
	4.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	
4.4.7. Cita		Nē	

4.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – Centrālais statistikas birojs (<i>Central Statistical Office</i>) ⁷³⁵
4.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts; pašvaldības (līdzfinansē, piemēram, skolotāju atalgojumu)
4.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	4.7.1. Valsts	Valsts skolas
	4.7.2. Pašvaldība	
	4.7.3. NVO	
	4.7.4. Cits	Psiholoģiskā un izglītības atbalsta centri skolās un pašvaldībās (izdod apliecinājumu par specifiskām mācīšanās grūtībām pēc vismaz 3 gadu sākumskolas izglītības un ne vēlāk kā līdz tās pabeigšanai. Īpašos gadījumos to izdod tālākajās izglītības pakāpēs – vidējās izglītības skolās) ⁷³⁶
4.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Sākumskolas un skolas
4.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas veids/ nosaukums)		Pašvaldības
4.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā
5. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Mācību līdzekļu un palīglīdzekļu nodrošināšana bērniem ar īpašām vajadzībām
5.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Skolēniem tiek bez maksas nodrošinātas mācību grāmatas un citi mācību līdzekļi; tajā skaitā arī bērniem ar invaliditāti pēc nepieciešamības tiek bez maksas nodrošināti mācību līdzekļi, kas pielāgoti viņu vajadzībām.
5.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Nacionālās izglītības ministrijas Rīkojums par mērķsubsīdiju skolām mācību grāmatu un citu mācību līdzekļu nodrošināšanai // <i>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lipca 2014 r. w sprawie udzielenia dotacji celowej na wyposażenie szkół w podręczniki, materiały edukacyjne i materiały ćwiczeniowe</i> (07.07.2014.). Pieejams: http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20140000902&type=2
5.3. Atbalsta pasākuma	5.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē

⁷³⁵ Central Statistical Office of Poland (2016). Education in Poland. Pieejams:<http://stat.gov.pl/en/topics/education/education/>

⁷³⁶ Eurydice (2016). An integration and special class (pp.5-6). In: Special Education Needs Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education

piemērošana (Jā/ Nē)	5.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	5.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	5.3.4. Pēc vecuma		Nē
5.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	5.4.1. Pirmsskolas izglītība	5.4.1.1. Vispārējā	Jā
		5.4.1.2. Speciālā	Jā
	5.4.2. Pamatizglītība	5.4.2.1. Vispārējā	Jā
		5.4.2.2. Speciālā	Jā
		5.4.2.3. Profesionālā	Jā
	5.4.3. Vidējā izglītība	5.4.3.1. Vispārējā	Jā
		5.4.3.2. Profesionālā	Jā
	5.4.4. Arodizglītība		Jā
	5.4.5. Amatizglītība		Jā
	5.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	
5.4.7. Cita		Nē	
5.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts līmenī
5.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Subsīdijas no valsts budžeta
5.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	5.7.1. Valsts		Valsts izglītības iestādes
	5.7.2. Pašvaldība		Pašvaldības izglītības iestādes
	5.7.3. NVO		
	5.7.4. Cits		Privātās izglītības iestādes
5.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Izglītības iestādes

5.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Nacionālās izglītības ministrija	
5.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā	
6. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Mācību un rehabilitācijas pabalsts	
6.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Ģimenes, kurās ir bērni ar īpašām vajadzībām, papildus pamata sociālo pabalstu pakai var saņemt arī mācību un rehabilitācijas pabalstu. Bērni līdz 16 gadu vecumam pabalstu var saņemt, ja viņiem piešķirta invaliditāte (vispārējs statuss), savukārt jaunieši no 16 līdz 24 gadu vecumam pabalstu var saņemt, ja viņiem noteikta vidēji smaga vai smaga invaliditāte. Bērniem ar invaliditāti līdz 5 gadu vecumam šī papildu pabalsta apjoms ir 60 PLN (aptuveni 14 EUR), bērniem un jauniešiem ar invaliditāti vecumā no 5 līdz 24 gadiem – 80 PLN (aptuveni 19 EUR). ⁷³⁷	
6.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Likums par sociālo palīdzību // <i>Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej</i> (12.03.2004.). Pieejams: http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20040640593	
6.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	6.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Jā (sākot no 16 gadu vecuma)
	6.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	6.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Nē
	6.3.4. Pēc vecuma		Jā
6.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	6.4.1. Pirmsskolas izglītība	6.4.1.1. Vispārējā	Jā
		6.4.1.2. Speciālā	Jā
	6.4.2. Pamatizglītība	6.4.2.1. Vispārējā	Jā
		6.4.2.2. Speciālā	Jā
		6.4.2.3. Profesionālā	Jā
		6.4.3.1. Vispārējā	Jā

	6.4.3. Vidējā izglītība	6.4.3.2. Profesionālā	Jā
	6.4.4. Arodizglītība		Jā
	6.4.5. Amatizglītība		Jā
	6.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
6.4.7. Cita		Nē	
6.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts līmenī
6.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts finansējums
6.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	6.7.1. Valsts		
	6.7.2. Pašvaldība		Vietējo pašvaldību sociālās palīdzības centri
	6.7.3. NVO		
	6.7.4. Cits		
6.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Vietējo pašvaldību sociālās palīdzības centri
6.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Ģimenes, nodarbinātības un sociālo lietu ministrija
6.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Daļēji
7. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums			Transporta pabalsts izglītojamajiem ar invaliditāti
7.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)			Skolēniem ar īpašām vajadzībām vietējā pašvaldība nodrošina bezmaksas transporta pakalpojumus līdz tuvākajai vecumam atbilstošajai mācību iestādei un atbalstu pakalpojuma izmantošanas laikā vai arī kompensē izmaksas, ja pārvadāšanu nodrošina bērns vecāki vai aizbildņi. Pakalpojums pieejams bērniem un jauniešiem vecumā no 5 līdz 25 gadiem. ⁷³⁸

7.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Likums par sociālo palīdzību // <i>Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej</i> (12.03.2004.). Pieejams: http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20040640593	
7.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	7.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	7.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	7.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	7.3.4. Pēc vecuma		Jā
7.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	7.4.1. Pirmsskolas izglītība	7.4.1.1. Vispārējā	Jā
		7.4.1.2. Speciālā	Jā
	7.4.2. Pamatizglītība	7.4.2.1. Vispārējā	Jā
		7.4.2.2. Speciālā	Jā
		7.4.2.3. Profesionālā	Jā
	7.4.3. Vidējā izglītība	7.4.3.1. Vispārējā	Jā
		7.4.3.2. Profesionālā	Jā
	7.4.4. Arodizglītība		Jā
	7.4.5. Amatizglītība		Jā
	7.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
7.4.7. Cita		Nē	
7.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Vietējo pašvaldību līmenī	
7.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Vietējās pašvaldības	
7.7. Pakalpojumu piešķir	7.7.1. Valsts		
	7.7.2. Pašvaldība		Vietējās pašvaldības un to sociālās palīdzības centri

(institūcijas veids/ nosaukums)	7.7.3. NVO	
	7.7.4. Cits	
7.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Sociālās palīdzības centri	
7.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Vietējās pašvaldības, Ģimenes, nodarbinātības un sociālo lietu ministrija	
7.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Jā	

3. Karjeras konsultācijas personām ar invaliditāti par darba iespējām un darba tirgu dalībvalstī⁷³⁹:

5. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Psiholoģiskās konsultācijas karjeras veidošanai (<i>Psychological Counselling in the context of careers</i>)	
5.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Augstākās izglītības likums to neprasa, bet daļa augstskolu nodrošina.	
5.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Augstākās izglītības likums // <i>Ustawa z 27 lipca 2005 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym (27.07.2005.)</i> . Pieejams: http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20051641365&type=3	
5.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	5.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	5.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Nē
	5.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	5.3.4. Pēc vecuma		Nē
5.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pak	5.4.1. Pirmsskolas izglītība	5.4.1.1. Vispārējā	Nē
		5.4.1.2. Speciālā	Nē
	5.4.2. Pamatizglītība	5.4.2.1. Vispārējā	Nē
		5.4.2.2. Speciālā	Nē
		5.4.2.3. Profesionālā	Nē

⁷³⁹ Informācija par to, kāda ir izglītības atbalsta pasākumu efektivitāte; kvalitatīvas dabas izvērtējums; pakalpojumu nosaukums un pakalpojumu paskaidrojums.

alpojums (Jā/ Nē)	5.4.3. Vidējā izglītība	5.4.3.1. Vispārējā	Nē
		5.4.3.2. Profesionālā	Nē
	5.4.4. Arodizglītība		Nē
	5.4.5. Amatizglītība		Nē
	5.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Jā
		1.3.6.2. Profesionālā	Jā
5.4.7. Cita			
5.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Cits – augstskolas
5.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Cits – augstskolas (par finansējumu, kas saņemts no valsts vai privātiem avotiem)
5.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	5.7.1. Valsts		
	5.7.2. Pašvaldība		
	5.7.3. NVO		
	5.7.4. Cits		Augstskolas
5.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Augstskolas (psihologi)
5.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Augstskolu administrācija
5.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Jā
6. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums			Akadēmiskās karjeras biroji (<i>Academic Career Offices</i>)
6.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)			Akadēmiskās karjeras birojus veido augstskolas, lai veicinātu studentu un absolventu iekļaušanos un funkcionēšanu darba tirgū. ⁷⁴⁰

⁷⁴⁰

6.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Likums par nodarbinātības veicināšanu un darba tirgus institūcijām // <i>Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy</i> (20.04.2004.) Pieejams: http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20040991001&type=3	
6.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	6.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	6.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Nē
	6.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	6.3.4. Pēc vecuma		Nē
6.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	6.4.1. Pirmsskolas izglītība	6.4.1.1. Vispārējā	Nē
		6.4.1.2. Speciālā	Nē
	6.4.2. Pamatizglītība	6.4.2.1. Vispārējā	Nē
		6.4.2.2. Speciālā	Nē
		6.4.2.3. Profesionālā	Nē
	6.4.3. Vidējā izglītība	6.4.3.1. Vispārējā	Nē
		6.4.3.2. Profesionālā	Nē
	6.4.4. Arodizglītība		Nē
	6.4.5. Amatizglītība		Nē
	6.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Jā
1.3.6.2. Profesionālā		Jā	
6.4.7. Cita			
6.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Cits – augstskolas	
6.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Cits – augstskolas (par finansējumu, kas saņemts no valsts vai privātiem avotiem)	
	6.7.1. Valsts		

6.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	6.7.2. Pašvaldība	
	6.7.3. NVO	
	6.7.4. Cits	Augstskolas
6.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Augstskolu Akadēmiskās karjeras biroji
6.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Augstskolu absolventu ombuds (<i>Graduates' Ombudsmen</i>) ⁷⁴¹
6.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā
7. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Pieaugušo izglītības centri
7.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Izglītības iestādes pieaugušajiem un praktisko apmācību centri nodrošina psiholoģisko un izglītības atbalstu. Centriem, kas neatrodas izglītības iestāžu ēkās jānodrošina personām ar invaliditāti atbilstoša organizācija un tehniskais iekārtojums, kas ļauj piedalīties izglītības iegūšanā. ⁷⁴²
7.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Nacionālās izglītības ministrijas 2012.gada 11.janvāra noteikumi "Par tālākizglītību ārpus skolām" // <i>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 stycznia 2012 r. w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych</i> (11.01.2012.). Pieejams: http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000186
7.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	7.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē
	7.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
	7.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	7.3.4. Pēc vecuma	Jā, (līdz 24 gadiem saņem finansiālu atbalstu) ⁷⁴³
	7.4.1.1. Vispārējā	Nē

⁷⁴¹ Report: Academic career offices <http://scienceinpoland.pap.pl/en/news/news,407024,report-academic-career-offices-becoming-more-active.html>

⁷⁴² Eurydice (2016). Support Measures for Learners in Adult Education and Training . Pieejams:https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Support_Measures_for_Learners_in_Adult_Education_and_Training

⁷⁴³ Eurydice (2016). Support Measures for Learners in Adult Education and Training (p.1) . Pieejams:https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Support_Measures_for_Learners_in_Adult_Education_and_Training

7.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/Nē)	7.4.1. Pirmsskolas izglītība	7.4.1.2. Speciālā	Nē
	7.4.2. Pamatizglītība	7.4.2.1. Vispārējā	Nē
		7.4.2.2. Speciālā	Nē
		7.4.2.3. Profesionālā	Nē
	7.4.3. Vidējā izglītība	7.4.3.1. Vispārējā	Nē
		7.4.3.2. Profesionālā	Nē
	7.4.4. Arodizglītība		Nē
	7.4.5. Amatizglītība		Nē
	7.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	
7.4.7. Cita		Jā (tālākizglītība)	
7.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts līmenis – Centrālais statistikas birojs ⁷⁴⁴
7.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts; starptautiskais – Eiropas sociālais fonds
7.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	7.7.1. Valsts		
	7.7.2. Pašvaldība		
	7.7.3. NVO		
	7.7.4. Cits		Pieaugušo izglītības centri
7.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Valsts un pašvaldību augstāko izglītības iestāžu Pieaugušo izglītības centri
7.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Nacionālā Izglītības ministrija
7.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/Nē/ Daļēji)			Jā

⁷⁴⁴ Central Statistical Office (2015) Adult education, Warsaw, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/ED_ksztalcenie_doroslych_2015.pdf.

Čehija

1. Dalībvalsts profils par normatīvajos aktos iekļautajiem un īstenotajiem atbalsta pasākumiem, pakalpojumiem un specifiskiem atbalsta veidiem personu ar invaliditāti tiesību uz izglītību nodrošināšanai, kā arī īstenoto atbalsta pasākumu ieviešanas un darbības shēma⁷⁴⁵:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Izglītojamo ar īpašām vajadzībām iekļaušana vispārējās izglītības iestādēs
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	<p>Izglītojamie ar īpašām vajadzībām var tik iekļauti vispārējās izglītības klasēs:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Individuāli, skolēnam mācoties vispārējās izglītības klasē un individuāli saņemot atbalsta pasākumus (individuālais mācību plāns);2) Grupās, izveidojot vispārējās izglītības iestādēs atsevišķas grupas vai klases skolēniem ar īpašām vajadzībām. <p>Katram skolēnam individuāli piemērotāko integrācijas veidu nosaka skolas konsultatīvā padome, kura konstatē skolēna vajadzības un izstrādā apmācību plānu, konsultējoties ar skolēna vecākiem vai aizbildņiem. Izvēlētajam apmācības veidam tiek saņemta piekrišana no skolēna vecākiem vai aizbildņiem un iespēju robežās no paša skolēna. Ja skolēns ar invaliditāti ir integrējams vispārējā izglītībā, viņš ir jāuzņem skolā, kurā viņam pienāktos mācīties atbilstoši deklarētajai dzīvesvietai. Skolas pienākums ir nodrošināt piemērotu mācību vidi un atbalstu, izņemot gadījumus, kad tiek pārsniegta skolas kapacitāte skolēnu skaita ziņā vai arī skolēna vecāki izvēlas citu skolu.⁷⁴⁶</p>
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	<p>Likums par pirmsskolas, pamatskolas, vidusskolas, profesionālo un citu izglītību // <i>Zákon č. 561/2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání ze dne 24. 9. 2004.</i> Pieejams: http://www.msmt.cz/uploads/soubory/IMzakon561ponovelach.pdf.</p> <p>Izglītības, jaunatnes un sporta ministrijas Rīkojums par pirmsskolas izglītību // <i>Vyhláška MŠMT č. 14/2005 o předškolním vzdělávání ze dne 29. 12. 2004.</i> Pieejams: http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-14</p>

⁷⁴⁵ Informācija par to, kādēļ atbalsta pasākumi pastāv, kāds ir to ieviešanas un īstenošanas mērķis, piemēram, bērnu ar invaliditāti integrācija vispārīgajās skolās.

⁷⁴⁶ EURYDICE (2016). Czech-Republic: Special Education Needs Provision within Mainstream Education. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Czech-Republic:Special_Education_Needs_Provision_within_Mainstream_Education

			Izglītības, jaunatnes un sporta ministrijas Rīkojums par bērnu, skolēnu un studentu ar īpašām vajadzībām un īpašu apdāvinātību izglītību // <i>Vyhláška MŠMT č. 73/2005 o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných ze dne 9. 2. 2005.</i> Pieejams: http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-73-2005-sb-1
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/ darbspēju zuduma procentos		Nē
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	1.3.4. Pēc vecuma		Nē
1.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/ pakalpojums (Jā/ Nē)	1.4.1. Pirmsskolas izglītība	1.4.1.1. Vispārējā	Jā
		1.4.1.2. Speciālā	Nē
	1.4.2. Pamatizglītība	1.4.2.1. Vispārējā	Jā
		1.4.2.2. Speciālā	Nē
		1.4.2.3. Profesionālā	Jā
	1.4.3. Vidējā izglītība	1.4.3.1. Vispārējā	Jā
		1.4.3.2. Profesionālā	Jā
	1.4.4. Arodizglītība		Jā
	1.4.5. Amatizglītība		Jā
	1.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
1.4.7. Cita		Nē	
1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Pašvaldību līmenis; valsts līmenis – Izglītības, jaunatnes un sporta ministrija, Čehijas Skolu inspekcija

1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts (sedz izglītības tiešās izmaksas – pedagogu atalgojumu, eksaminatoru atalgojumu, mācību līdzekļu un palīglīdzekļu izmaksas u.c.); ⁷⁴⁷ vietējās vai reģionālās pašvaldības (sedz citas radušās izmaksas) ⁷⁴⁸
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	1.7.1. Valsts	Valsts izglītības iestādes
	1.7.2. Pašvaldība	Pašvaldību izglītības iestādes
	1.7.3. NVO	
	1.7.4. Cits	Privātās izglītības iestādes
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Izglītības iestādes
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Pašvaldības; Čehijas Skolu inspekcija
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē ⁷⁴⁹ (Jā/ Nē)		Jā
2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Pedagoga asistents
2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Pedagoga asistentus vada pedagogs, un viņu loma ir palīdzēt skolēniem ar speciālām vajadzībām mācību laikā, palīdzēt skolēniem ar fiziskiem traucējumiem un palīdzēt ģimenēm ar sociālām vai finansiālām grūtībām saziņā ar skolu un viņu bērnu pielāgošanu skolas videi.
2.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Likums par pirmsskolas, pamatskolas, vidusskolas, profesionālo un citu izglītību // <i>Zákon č. 561/2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání ze dne 24. 9. 2004.</i> Pieejams: http://www.msmt.cz/uploads/soubory/IMzakon561ponovelach.pdf
2.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē
	2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā

⁷⁴⁷ No centrālā budžeta finansējumu saņem, balstoties uz skolēnu skaitu (“nauda seko skolēnam”).

⁷⁴⁸ EURYDICE (2016). Czech Republic: Early Childhood and School Education Funding. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Czech-Republic:Early_Childhood_and_School_Education_Funding

⁷⁴⁹ Ar integrētību nozarē šajā gadījumā tiek saprasta pasākuma/pakalpojuma vieta sistēmā – vai pasākums/pakalpojums tiek nodrošināts izglītības vai nodarbinātības procesa ietvaros vai ārpus tā –, kā arī atsevišķos gadījumos pasākuma/pakalpojuma saikne ar dažādu līmeņu izglītības nozares u.c. nozaru plānošanas dokumentiem un rīcībpolitiku.

	2.3.4. Pēc vecuma		Nē
2.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/Nē)	2.4.1. Pirmsskolas izglītība	2.4.1.1. Vispārējā	Jā
		2.4.1.2. Speciālā	Jā
	2.4.2. Pamatizglītība	2.4.2.1. Vispārējā	Jā
		2.4.2.2. Speciālā	Jā
		2.4.2.3. Profesionālā	Jā
	2.4.3. Vidējā izglītība	2.4.3.1. Vispārējā	Jā
		2.4.3.2. Profesionālā	Jā
	2.4.4. Arodizglītība		Nē
	2.4.5. Amatizglītība		Nē
	2.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	
2.4.7. Cita		Nē	
2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Pašvaldību līmenis; valsts līmenis – Izglītības, jaunatnes un sporta ministrija, Čehijas Skolu inspekcija, Nacionālais Izglītības, izglītības konsultāciju un pedagogu tālākizglītības institūts ⁷⁵⁰
2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts (finansē pedagogu samaksu)
2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	2.7.1. Valsts		Valsts izglītības iestādes
	2.7.2. Pašvaldība		Pašvaldību izglītības iestādes
	2.7.3. NVO		
	2.7.4. Cits		Privātās izglītības iestādes

⁷⁵⁰ EURYDICE (2016). Czech Republic: Administration and Governance at Central and/or Regional Level. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Czech-Republic:Administration_and_Governance_at_Central_and/or_Regional_Level

2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Izglītības iestādes	
2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Pašvaldības; Izglītības, jaunatnes un sporta ministrija; Čehijas Skolu inspekcija	
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā	
3. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Bezmaksas mācību palīglīdzekļi skolēniem ar īpašām vajadzībām	
3.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Papildus sociālajiem pabalstiem skolēniem ar īpašām vajadzībām bez maksas pienākas arī mācību palīglīdzekļi atbilstoši viņu vajadzībām (didaktiskie materiāli, pielāgotas mācību grāmatas u.c.).	
3.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Likums par pirmsskolas, pamatskolas, vidusskolas, profesionālo un citu izglītību // <i>Zákon č. 561/2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání ze dne 24. 9. 2004.</i> Pieejams: http://www.msmt.cz/uploads/soubory/IMzakon561ponovelach.pdf . Valsts sociālās palīdzības likums // <i>Zákon č. 117/1995 o státní sociální podpoře ze dne 26. 5. 1995.</i> Pieejams: http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-117	
3.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	3.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	3.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	3.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	3.3.4. Pēc vecuma		Nē
3.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	3.4.1. Pirmsskolas izglītība	3.4.1.1. Vispārējā	Jā
		3.4.1.2. Speciālā	Jā
	3.4.2. Pamatizglītība	3.4.2.1. Vispārējā	Jā
		3.4.2.2. Speciālā	Jā
		3.4.2.3. Profesionālā	Jā
		3.4.3.1. Vispārējā	Jā

	3.4.3. Vidējā izglītība	3.4.3.2. Profesionālā	Jā
	3.4.4. Arodizglītība		Jā
	3.4.5. Amatizglītība		Jā
	3.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
3.4.7. Cita		Nē	
3.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Pašvaldību līmenis
3.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts (kā tiešos izglītības izdevumus apmaksā mācību palīgīdzekļus)
3.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	3.7.1. Valsts		Valsts izglītības iestādes
	3.7.2. Pašvaldība		Pašvaldību izglītības iestādes
	3.7.3. NVO		
	3.7.4. Cits		
3.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Izglītības iestādes
3.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Pašvaldības; Izglītības, jaunatnes un sporta ministrija
3.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Jā

2. Karjeras konsultācijas personām ar invaliditāti par darba iespējām un darba tirgu dalībvalstī⁷⁵¹:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Karjeras konsultācijas izglītības programmu ietvaros
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Vispārējās un speciālās izglītības iestādēs izglītības programmu ietvaros skolēniem tiek sniegtas arī karjeras konsultācijas. Pakalpojumu nodrošina skolas psihologs, karjeras

⁷⁵¹ Informācija par to, kāda ir izglītības atbalsta pasākumu efektivitāte; kvalitatīvas dabas izvērtējums; pakalpojumu nosaukums un pakalpojumu paskaidrojums.

			konsultants vai cita organizācija. Par karjeras konsultāciju organizēšanu izglītības iestādē atbildīgs ir skolas direktors. Tās var būt arī ārpakalpojuma formā, piemēram, no kādas NVO.
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)			Karjeras konsultāciju Likums par pirmsskolas, pamatskolas, vidusskolas, profesionālo un citu izglītību // <i>Zákon č. 561/2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání ze dne 24. 9. 2004.</i> Pieejams: http://www.msmt.cz/uploads/soubory/IMzakon561ponovelach.pdf . Izglītības, jaunatnes un sporta Rīkojums par profesionālās orientācijas organizēšanu izglītības iestādēs // <i>Vyhláška MŠMT č. 72/2005 o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních ze dne 9. 2. 2005.</i> Pieejams: http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-72
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Jā
	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	1.3.4. Pēc vecuma		Nē
1.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	1.4.1. Pirmsskolas izglītība	1.4.1.1. Vispārējā	Nē
		1.4.1.2. Speciālā	Nē
	1.4.2. Pamatizglītība	1.4.2.1. Vispārējā	Jā
		1.4.2.2. Speciālā	Jā
		1.4.2.3. Profesionālā	Jā
	1.4.3. Vidējā izglītība	1.4.3.1. Vispārējā	Jā
		1.4.3.2. Profesionālā	Jā
	1.4.4. Arodizglītība		Jā
	1.4.5. Amatizglītība		Jā
	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē	

	1.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.2. Profesionālā	Nē
	1.4.7. Cita		Nē
1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Pašvaldību līmenis
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts vai pašvaldību izglītības iestādes
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	1.7.1. Valsts		Valsts skolas
	1.7.2. Pašvaldība		Pašvaldību skolas
	1.7.3. NVO		NVO, kas specializējas jauniešu karjeras konsultācijās
	1.7.4. Cits		
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Izglītības iestāde
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Pašvaldības; Izglītības, jaunatnes un sporta ministrija; Čehijas Skolu inspekcija
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Jā

Somija

1. Dalībvalsts profils par normatīvajos aktos iekļautajiem un īstenotajiem atbalsta pasākumiem, pakalpojumiem un specifiskiem atbalsta veidiem personu ar invaliditāti tiesību uz izglītību nodrošināšanai, kā arī īstenoto atbalsta pasākumu ieviešanas un darbības shēma⁷⁵²:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Speciālās izglītības iestādes ⁷⁵³
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Somijā speciālās izglītības iestādes ir valsts pārvaldībā un darbojas kā nacionālie attīstības un pakalpojumu centri, kas nodrošina ekspertu pakalpojumus pašvaldību un citām skolām. Tās nodrošina pamatizglītību un rehabilitāciju, kā arī sniedz atbalstu mācību materiālu un

⁷⁵² Informācija par to, kādēļ atbalsta pasākumi pastāv, kāds ir to ieviešanas un īstenošanas mērķis, piemēram, bērnu ar invaliditāti integrācija vispārizglītojošajās skolās.

⁷⁵³ Pamatizglītības likuma 17. panta 1. punkts (*Basic Education Act 628/1998 Section 17 Part 1*). Pieejams: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1998/en19980628.pdf>

metožu izstrādē citām mācību iestādēm. Somijā darbojas 6 valsts pārziņā esošas speciālās skolas.⁷⁵⁴

Pakalpojuma piemērošanas shēma:

- 1) Skolotājs, kuram ir aizdomas, ka skolēnam būtu nepieciešams īpašs atbalsts mācībās, veic pārrunas ar skolēnu un viņa vecākiem vai aizbildņiem;
- 2) Skolotājs izstrādā pārskatu par skolēna progresu mācībās, līdzšinējo sniegto pastiprināto atbalstu un vispārējo situāciju, kādā skolēns atrodas, kuras apraksts tiek sagatavots kopā ar skolēnu labklājības padomi, kurā ietilpst vairāku nozaru speciālisti.
- 3) Balstoties uz 2. punktā aprakstīto informāciju, tiek veikts pedagoģisks izvērtējums par to, cik intensīvs speciālais atbalsts skolēnam ir nepieciešams. Pedagoģiskais izvērtējums tiek papildināts ar psiholoģisku vai medicīnisku, vai sociālu izvērtējumu atkarībā pēc nepieciešamības.
- 4) Skolēnam tiek piemērots speciālais atbalsts – daļēja speciālā izglītība vai arī mācības speciālajā skolā, ja tiek konstatēts, ka skolēns nespēj iekļauties vispārējā izglītības sistēmā.⁷⁵⁵

Speciālais atbalsts ir visintensīvākais no trim atbalsta veidiem, ko skolēns var saņemt. Tas var izpausties gan kā mācības speciālajā skolā, gan arī vispārējā izglītības iestādē (sk. 3.1.2. 1.2.). Pastiprināts atbalsts ir otra intensīvākā pakāpe, savukārt vispārējo atbalstu pēc nepieciešamības saņem ikviens skolēns. Tāpat kā vispārējo obligāto izglītību, arī speciālo izglītību bērni uzsāk 7 gadu vecumā, turpinot mācības tikpat ilgi, cik vispārējās izglītības iestādēs. Atsevišķos gadījumos bērni ar invaliditāti pamatizglītību var apgūt pagarinātā laika posmā - uzsākt mācības arī 5 vai 6 gadu vecumā un turpināt tās 10 vai 11 gadus, nevis 9, kā paredz standarta programma. Pamatizglītības likums nosaka, ka skolēnu grupas, kurās bērni ar invaliditāti apgūst pagarināto pamatizglītības programmu, nedrīkst būt lielākas par 8 skolēniem, bet skolēniem ar smagiem attīstības traucējumiem – ne lielākas par 6 skolēniem. Speciālās izglītības iestādes savā darbībā balstās uz Pamatizglītības likumu, kurš nosaka pamatizglītības principus, kā arī uz Rīkojumu par pamatizglītību, kurā noteikts mācību laiks, gaita, mācību klašu vai grupu lielums, skolēnu vērtēšanas kārtība, skolēnu tiesības u.c.

⁷⁵⁴ EURYDICE (2015). *Finland: Separate Special Education Needs Provision in Early Childhood and School Education*. Pieejams:

https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Finland:Separate_Special_Education_Needs_Provision_in_Early_Childhood_and_School_Education

⁷⁵⁵ Pamatizglītības likuma 17. pants (*Basic Education Act 628/1998 Section 17*). Pieejams: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1998/en19980628.pdf>

1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Pamatizglītības likums // <i>Perusopetuslaki (Lag)</i> : 08/21/1998, 628/1998, pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628 Rīkojums par pamatizglītību // <i>Perusopetusasetus (Förordning)</i> : 11/20/1998, 852/1998, pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852		
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē		
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā (pamatā skolēniem ar dzirdes, redzes vai citiem sensoriem vai fiziskiem traucējumiem un smagiem garīgās attīstības traucējumiem)		
	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā		
	1.3.4. Pēc vecuma	Nē		
1.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/ pakalpojums (Jā/ Nē)	1.4.1. Pirmsskolas izglītība	1.4.1.1. Vispārējā	Nē	
		1.4.1.2. Speciālā	Jā	
	1.4.2. Pamatizglītība	1.4.2.1. Vispārējā	Nē	
		1.4.2.2. Speciālā	Jā	
		1.4.2.3. Profesionālā	Nē	
	1.4.3. Vidējā izglītība	1.4.3.1. Vispārējā	Nē	
		1.4.3.2. Profesionālā	Nē	
	1.4.4. Arodizglītība		Nē	
	1.4.5. Amatizglītība		Nē	
	1.4.6. Augstākā izglītība	1.1.10.1. Akadēmiskā	Nē	
1.1.10.2. Profesionālā		Nē		
1.4.7. Cita		Nē		

1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Valsts, reģionālais un pašvaldību līmenis – Somijas Izglītības un kultūras ministrijas un Somijas Nacionālās izglītības padomes kopīgi pārvaldīta informācijas sistēma <i>Vipunen</i> (Somijas izglītības statistika) ⁷⁵⁶	
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts (balstoties uz Likumu par izglītības un kultūras finansēšanu un Rīkojumu par kārtību, kādā tiek finansēta izglītības un kultūras pakalpojumu nodrošināšana) ⁷⁵⁷	
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	1.7.1. Valsts	
	1.7.2. Pašvaldība	Pašvaldības
	1.7.3. NVO	
	1.7.4. Cits	Pedagoģiskā padome (ar vecāku piekrišanu sniedzot izvērtējumu un rakstisku lēmumu)
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Speciālās izglītības iestādes	
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Izglītības un kultūras ministrija; Somijas Izglītības novērtēšanas centrs ⁷⁵⁸	
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē ⁷⁵⁹ (Jā/ Nē)	Jā	
2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Speciālās izglītības skolotāji	
2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Katrā vispārējās izglītības iestādē tiek nodarbināts speciālās izglītības skolotājs. Skolām virs 300 skolēniem ir pilnas slodzes skolotājs, savukārt mazākas skolas šo pakalpojumu daļa. Šie skolotāji strādā kopā ar skolotājiem klasēs un apzina skolēnus, kuriem ir nepieciešams papildus atbalsts, kā arī nodrošina šo atbalstu. Atbalsts var izpausties vairākos veidos – individuālas nodarbības, nelielu grupu (2-10 skolēni) nodarbības un kopīgu stundu vadīšana ar klases/priekšmeta skolotāju. ⁷⁶⁰ Tādējādi skolēni turpina izglīties vispārējā izglītības	

⁷⁵⁶ *Vipunen – Education Statistics Finland*. Pieejams: <https://vipunen.fi/>

⁷⁵⁷ Regulējums: Likums par izglītības un kultūras finansēšanu // *Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (Lag)*, 12/29/2009, 1705/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20091705>; Rīkojums par kārtību, kādā tiek finansēta izglītības un kultūras pakalpojumu nodrošināšana // *Asetus opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (Förordning)*, 12/29/2009, 1766/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091766>

⁷⁵⁸ EURYDICE (2015). *Finland: Administration and Governance at Central and/or Regional Level*. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Finland:Administration_and_Governance_at_Central_and/or_Regional_Level

⁷⁵⁹ Ar integrētību nozarē šajā gadījumā tiek saprasta pasākuma/pakalpojuma vieta sistēmā – vai pasākums/pakalpojums tiek nodrošināts izglītības vai nodarbinātības procesa ietvaros vai ārpus tā –, kā arī atsevišķos gadījumos pasākuma/pakalpojuma saikne ar dažādu līmeņu izglītības nozares u.c. nozaru plānošanas dokumentiem un rīcībpolitiku.

⁷⁶⁰ Caroline Perry, Jake Wilson, *Special education needs in Finland, Northern Ireland Assambley*, 2015. Pieejams: <http://www.niassembly.gov.uk/globalassets/documents/raise/publications/2015/education/9015.pdf> (skatīts 22.08.2016).

		sistēmā un saņem arī papildu atbalstu atbilstoši savām vajadzībām. ⁷⁶¹ Izglītības iestādes savā darbībā balstās uz Pamatizglītības likumu, kurš nosaka pamatizglītības principus, kā arī uz Rīkojumu par pamatizglītību, kurā noteikts mācību laiks, gaita, mācību klašu vai grupu lielums, skolēnu vērtēšanas kārtība, skolēnu tiesības u.c.	
2.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Pamatizglītības likums // <i>Perusopetuslaki (Lag)</i> : 08/21/1998, 628/1998, pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628 Rīkojums par pamatizglītību // <i>Perusopetusasetus (Förordning)</i> : 11/20/1998, 852/1998, pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852	
2.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē	
	2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē	
	2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā	
	2.3.4. Pēc vecuma	Nē	
2.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	2.4.1. Pirmsskolas izglītība	2.4.1.1. Vispārējā	Jā
		2.4.1.2. Speciālā	Nē
	2.4.2. Pamatizglītība	2.4.2.1. Vispārējā	Jā
		2.4.2.2. Speciālā	Nē
		2.4.2.3. Profesionālā	Nē
	2.4.3. Vidējā izglītība	2.4.3.1. Vispārējā	Nē
		2.4.3.2. Profesionālā	Nē
	2.4.4. Arodizglītība	Nē	
2.4.5. Amatizglītība	Nē		

⁷⁶¹Takala, M., Pirttimaa, R., & Törmänen, M. (2009). RESEARCH SECTION: Inclusive special education: the role of special education teachers in Finland. *British Journal of Special Education*, 36(3), 162-173. doi:10.1111/j.1467-8578.2009.00432.x. Pieejams: <http://users.jyu.fi/~makaku/Article3.pdf>

	2.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
	2.4.7. Cita		Nē
2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts, reģionālais un pašvaldību līmenis – Somijas Izglītības un kultūras ministrijas un Somijas Nacionālās izglītības padomes kopīgi pārvaldīta informācijas sistēma <i>Vipunen</i> (Somijas izglītības statistika) ⁷⁶²
2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts – pamatdaļu izglītības iestāžu finansējumā pašvaldības saņem līdz ar ikgadējiem transfertiem, Izglītības un kultūras ministrija finansē atsevišķus izglītības pakalpojumus; pašvaldības – sniedz finansējumu un operē ar finansējumu, sadalot gan valsts, gan pašvaldību finansējumu izglītības iestādēm pēc saviem individuālajiem ieskatiem ⁷⁶³
2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	2.7.1. Valsts		
	2.7.2. Pašvaldība		
	2.7.3. NVO		
	2.7.4. Cits		Izglītības iestādes (pamatojoties uz pedagoģiskās vai medicīniskās padomes izvērtējumu (ar vecāku piekrišanu) un rakstisku lēmumu)
2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Vispārējās izglītības iestādes
2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Vietējās pašvaldības; Somijas izglītības novērtēšanas centrs; Finanšu ministrija
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)			Jā
3. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums			Individuāls mācību plāns
3.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)			Individuāls mācību plāns tiek sastādīts, lai skolēnam ar īpašām vajadzībām sniegtu pielāgotu atbalstu. Šis plāns tiek izstrādāts sadarbībā ar skolēnu un viņa vecākiem vai aizbildņiem vai citiem likumiskajiem pārstāvjiem. Plāns apraksta nepieciešamu atbalstu mācībās un citās

⁷⁶²Vipunen – Education Statistics Finland. Pieejams: <https://vipunen.fi/>

⁷⁶³ Regulējums: Likums par centrālās valdības transfertiem vietējām pašvaldībām // *Laki kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta (Lag)*, 12/29/2009, 1704/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091704>; Likums par izglītības un kultūras finansēšanu // *Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (Lag)*, 12/29/2009, 1705/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20091705>; Rīkojums par kārtību, kādā tiek finansēta izglītības un kultūras pakalpojumu nodrošināšana // *Asetus opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (Förordning)*, 12/29/2009, 1766/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091766>

		<p>jomās, kuru paredzēts sniegt saskaņā ar lēmumu par nepieciešamību pēc īpaša atbalsta. Plāns tiek pārskatīts vismaz vienreiz mācību gadā, lai tas atbilstu aktuālajām skolēna vajadzībām.⁷⁶⁴ Līdzīgā veidā atbalsts tiek sniegts arī arodizglītībā. Katram skolēnam tiek sastādīts individuāls apmācību plāns, kurā tiek iekļauti sasniegtie rezultāti un apgūstamā kvalifikācija, pamatojums speciālā apmācību plāna izstrādei, apmācāmajam nepieciešamie atbalsta pasākumi u.c.⁷⁶⁵</p>
3.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		<p>Pamatizglītības likums // <i>Perusopetuslaki (Lag)</i> : 08/21/1998, 628/1998, pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628</p> <p>Rīkojums par pamatizglītību // <i>Perusopetusasetus (Förordning)</i> : 11/20/1998, 852/1998, pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852</p> <p>Profesionālās izglītības un apmācību likums // <i>Laki ammatillisesta koulutuksesta (Lag)</i>: 08/21/1998, 630/1998. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980630</p> <p>Rīkojums par profesionālās izglītības un apmācību nodrošināšanu un Rīkojums par labojumiem Rīkojumā par profesionālās izglītības un apmācību likumu // <i>Asetus ammatillisesta koulutuksesta (Förordning)</i>, 11/06/1998, 811/1998. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980811 ; <i>Asetus ammatillisesta koulutuksesta annetun asetuksen muuttamisesta (Förordning)</i>: 12/09/1999, 1139/1999. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19991139</p>
3.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	3.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē
	3.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
	3.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā

⁷⁶⁴ Pamatizglītības likuma 17a. pants. *Perusopetuslaki (Lag)* : 08/21/1998, 628/1998, pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

⁷⁶⁵ Finland - Special needs education within the education system | European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Pieejams: <https://www.european-agency.org/country-information/finland/national-overview/special-needs-education-within-the-education-system>

	3.3.4. Pēc vecuma		Nē
3.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/Nē)	3.4.1. Pirmsskolas izglītība	3.4.1.1. Vispārējā	Nē
		3.4.1.2. Speciālā	Nē
	3.4.2. Pamatizglītība	3.4.2.1. Vispārējā	Jā
		3.4.2.2. Speciālā	Nē
		3.4.2.3. Profesionālā	Jā
	3.4.3. Vidējā izglītība	3.4.3.1. Vispārējā	Nē
		3.4.3.2. Profesionālā	Jā
	3.4.4. Arodizglītība		Jā
	3.4.5. Amatizglītība		Jā
	3.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	
3.4.7. Cita		Nē	
3.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts, reģionālais un pašvaldību līmenis – Somijas Izglītības un kultūras ministrijas un Somijas Nacionālās izglītības padomes kopīgi pārvaldīta informācijas sistēma <i>Vipunen</i> (Somijas izglītības statistika) ⁷⁶⁶
3.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts – pamatdaļu izglītības iestāžu finansējumā pašvaldības saņem līdz ar ikgadējiem transfertiem, Izglītības un kultūras ministrija finansē atsevišķus izglītības pakalpojumus; pašvaldības – sniedz finansējumu un operē ar finansējumu, sadalot gan valsts, gan pašvaldību finansējumu izglītības iestādēm pēc saviem individuālajiem ieskatiem ⁷⁶⁷
	3.7.1. Valsts		

⁷⁶⁶*Vipunen – Education Statistics Finland*. Pieejams: <https://vipunen.fi/>

⁷⁶⁷ Regulējums: Likums par centrālās valdības transfertiem vietējām pašvaldībām // *Laki kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta (Lag)*, 12/29/2009, 1704/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091704>; Likums par izglītības un kultūras finansēšanu // *Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (Lag)*, 12/29/2009, 1705/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20091705>; Rīkojums par kārtību, kādā tiek finansēta izglītības un kultūras pakalpojumu nodrošināšana // *Asetus opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (Förordning)*, 12/29/2009, 1766/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091766>

3.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	3.7.2. Pašvaldība	
	3.7.3. NVO	
	3.7.4. Cits	Izglītības iestādes (pamatojoties uz pedagoģiskās vai medicīniskās padomes izvērtējumu (ar vecāku piekrišanu) un rakstisku lēmumu)
3.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Izglītības iestādes
3.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Pašvaldības; Somijas izglītības novērtēšanas centrs
3.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā
4. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Atbalsts ģimenēm, kurās ir skolēni ar īpašām vajadzībām
4.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Papildus sociālajiem pabalstiem skolēni ar īpašām vajadzībām bez maksas saņem arī asistenta pakalpojumus, mācību palīg līdzekļus un citus sociālos pakalpojumus, kas nepieciešami mācību procesam. Skolēni, kuri mācās internātskolās saņem arī iknedēļas pabalstu ceļam mājup un uz skolu, pilnu pabalstu dzīvošanai internātskolā un rehabilitācijas pabalstu, kas atbilst skolēna individuālajām vajadzībām. Atbalsts tiek sniegts saskaņā ar Likumu par pakalpojumiem un atbalstu personām ar invaliditāti un Rīkojumu par pakalpojumiem un atbalstu personām ar invaliditāti, kurš nosaka, kādus pakalpojumus (piemēram, transportu, tulkus, dzīvesvietu, rehabilitāciju, personīgos asistentus u.c.) pašvaldībai jānodrošina personām ar invaliditāti.
4.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Likums par pakalpojumiem un atbalstu personām ar invaliditāti // <i>Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (Lag)</i> : 04/03/1987, 380/1987. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380 Rīkojums par pakalpojumiem un atbalstu personām ar invaliditāti // <i>Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (Förordning)</i> : 09/18/1987, 759/1987. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870759
4.3. Atbalsta pasākuma	4.3.1. Pēc invaliditātes statusa/ darbspēju zuduma procentos	Nē
	4.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā

piemērošana (Jā/ Nē)	4.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	4.3.4. Pēc vecuma		Nē
4.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/ pakalpojums (Jā/ Nē)	4.4.1. Pirmsskolas izglītība	4.4.1.1. Vispārējā	Jā
		4.4.1.2. Speciālā	Jā
	4.4.2. Pamatizglītība	4.4.2.1. Vispārējā	Jā
		4.4.2.2. Speciālā	Jā
		4.4.2.3. Profesionālā	Jā
	4.4.3. Vidējā izglītība	4.4.3.1. Vispārējā	Jā
		4.4.3.2. Profesionālā	Jā
	4.4.4. Arodizglītība		Jā
	4.4.5. Amatizglītība		Jā
	4.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Jā
1.3.6.2. Profesionālā		Jā	
4.4.7. Cita		Jā	
4.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Pašvaldību līmenis – Nacionālais veselības un labklājības institūts (<i>Terveyden ja hyvinvoinnin lait</i>) (dati par pakalpojumiem personām ar invaliditāti) ⁷⁶⁸
4.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts; pašvaldības (pamatojoties uz Likumu par centrālās valdības transfertiem vietējām pašvaldībām) ⁷⁶⁹
4.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas)	4.7.1. Valsts		
	4.7.2. Pašvaldība		Pašvaldības (balstoties uz katras personas individuālajām vajadzībām)
	4.7.3. NVO		

⁷⁶⁸ *Terveyden ja hyvinvoinnin lait*os. Pieejams: <https://www.thl.fi/en/web/thlfi-en>

⁷⁶⁹ Regulējums: Likums par centrālās valdības transfertiem vietējām pašvaldībām // *Laki kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta (Lag)*, 12/29/2009, 1704/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091704>

veids/ nosaukums)	4.7.4. Cits	
4.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Pašvaldības
4.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Pašvaldības
4.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē ⁷⁷⁰ (Jā/ Nē)		Nē
5. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Nacionālā matrikulācijas eksāmena pielāgojumi un atvieglojumi skolēniem ar īpašām vajadzībām vai invaliditāti
5.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Matrikulācijas eksāmens ir vienīgais nacionālais eksāmens Somijas izglītības sistēmā, kuru skolēni kārto vispārējās vidējās izglītības posma noslēgumā (pēc 12 mācību gadiem). Skolēniem, kuriem ir īpašas vajadzības vai invaliditāte, eksāmenu iespējams pielāgot vai atvieglot (piemēram, personām ar sensoriem traucējumiem, disleksiju, disgrāfiju u.c. traucējumiem). ⁷⁷¹
5.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Vispārējās vidējās izglītības iestāžu likums // <i>Lukiolaki (Lag)</i> : 08/21/1998, 629/1998. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980629 Matrikulācijas eksāmena likums // <i>Laki ylioppilastutkinnon järjestämisestä (Lag)</i> : 26.8.2005, 672/2005. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2005/20050672 Rīkojums par imatrikulācijas eksāmena norisi // <i>Ylioppilastutkintoasetus (Förordning)</i> : 11/21/1994, 1000/1994. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1994/19941000
5.3. Atbalsta pasākuma	5.3.1. Pēc invaliditātes statusa/ darbspēju zuduma procentos	Nē
	5.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā

⁷⁷⁰ Ar integrētību nozarē šajā gadījumā tiek saprasta pasākuma/pakalpojuma vieta sistēmā – vai pasākums/pakalpojums tiek nodrošināts izglītības vai nodarbinātības procesa ietvaros vai ārpus tā –, kā arī atsevišķos gadījumos pasākuma/pakalpojuma saikne ar dažādu līmeņu izglītības nozares u.c. nozaru plānošanas dokumentiem un rīcībpolitiku.

⁷⁷¹ Nacionālā Matrikulācijas padome. Pieejams: <https://www.ylioppilastutkinto.fi/se/english>

piemērošana (Jā/ Nē)	5.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	5.3.4. Pēc vecuma		Nē
5.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/ pakalpojums (Jā/ Nē)	5.4.1. Pirmsskolas izglītība	5.4.1.1. Vispārējā	Nē
		5.4.1.2. Speciālā	Nē
	5.4.2. Pamatizglītība	5.4.2.1. Vispārējā	Nē
		5.4.2.2. Speciālā	Nē
		5.4.2.3. Profesionālā	Nē
	5.4.3. Vidējā izglītība	5.4.3.1. Vispārējā	Jā
		5.4.3.2. Profesionālā	Nē
	5.4.4. Arodizglītība		Nē
	5.4.5. Amatizglītība		Nē
	5.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	
5.4.7. Cita		Nē	
5.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Valsts līmenis – Nacionālā Matrikulācijas padome (Somijas matrikulācijas eksāmenu reģistrs)
5.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Valsts (finansē Nacionālās Matrikulācijas padomes darbu)
5.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	5.7.1. Valsts		
	5.7.2. Pašvaldība		
	5.7.3. NVO		
	5.7.4. Cits		Nacionālā Matrikulācijas padome
5.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Nacionālā Matrikulācijas padome
5.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			Izglītības un kultūras ministrija; Somijas Izglītības novērtēšanas centrs

5.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē ⁷⁷² (Jā/ Nē)		Jā
6. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Skolēnu labklājības padome ⁷⁷³
6.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Katrā izglītības iestādē ir skolēnu labklājības padome, kurā darbojas dažādu jomu speciālisti atkarībā no tā, vai un kādi speciālisti ir pieejami katrā skolā – skolas direktors, kurš vada padomes darbu, speciālās izglītības skolotājs, skolas medmāsa, skolas psihologs, skolēnu padomnieki, skolotāji u.c.. ⁷⁷⁴ Padome tiekas regulāri, lai pārrunātu skolēnu ar īpašām vajadzībām progresu, kā arī ar katru no skolotājiem pārrunā visu skolēnu progresu, lai laikus identificētu iespējamās problēmas, kas skar mācību, sociālas, emocionālas vai uzvedības problēmas. ⁷⁷⁵ Padomi vada skolas direktors. ⁷⁷⁶ Skolēnu labklājības padomes organizēšanu un skolēniem pieejamā atbalsta iedalīšanu 3 līmeņos (vispārējais, pastiprinātais, speciālais) Somijas Izglītības un kultūras ministrija paredzēja Speciālās izglītības stratēģijā (apstiprināta 2007. gadā).
6.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Somijas Speciālās izglītības stratēģija, Helsinki, 05/11/2007 // <i>Erityisopetuksen strategia, Helsingissä 5. päivänä marraskuuta 2007.</i> Pieejams: http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/tr47.pdf?lang=fi
6.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	6.3.1. Pēc invaliditātes statusa/ darbspēju zuduma procentos	Nē
	6.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
	6.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	6.3.4. Pēc vecuma	Nē
	6.4.1.1. Vispārējā	Jā

⁷⁷² Ar integrētību nozarē šajā gadījumā tiek saprasta pasākuma/pakalpojuma vieta sistēmā – vai pasākums/pakalpojums tiek nodrošināts izglītības vai nodarbinātības procesa ietvaros vai ārpus tā –, kā arī atsevišķos gadījumos pasākuma/pakalpojuma saikne ar dažādu līmeņu izglītības nozares u.c. nozaru plānošanas dokumentiem un rīcībpolitiku.

⁷⁷³ Pakalpojums ir universāls – tiek piemērots visiem skolēniem pēc nepieciešamības, taču tie tiek izmantoti t.sk. arī skolēniem ar invaliditāti un uzskatāmi par preventīvu pasākumu papildu atbalsta nepieciešamības identificēšanā

⁷⁷⁴ Vainikainen, M., Thuneberg, H., Greiff, S., & Hautamäki, J. (2015). Multiprofessional collaboration in Finnish schools. *International Journal of Educational Research*, 72, 137-148. doi:10.1016/j.ijer.2015.06.007

⁷⁷⁵ Finland - Special needs education within the education system | European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Pieejams: <https://www.european-agency.org/country-information/finland/national-overview/special-needs-education-within-the-education-system>

⁷⁷⁶ Vainikainen, M., Thuneberg, H., Greiff, S., & Hautamäki, J. (2015). Multiprofessional collaboration in Finnish schools. *International Journal of Educational Research*, 72, 137-148. doi:10.1016/j.ijer.2015.06.007

6.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/ pakalpojums (Jā/ Nē)	6.4.1. Pirmsskolas izglītība	6.4.1.2. Speciālā	Jā
	6.4.2. Pamatizglītība	6.4.2.1. Vispārējā	Jā
		6.4.2.2. Speciālā	Jā
		6.4.2.3. Profesionālā	Jā
	6.4.3. Vidējā izglītība	6.4.3.1. Vispārējā	Jā
		6.4.3.2. Profesionālā	Jā
	6.4.4. Arodizglītība		Nē
	6.4.5. Amatizglītība		Nē
	6.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	
6.4.7. Cita		Nē	
6.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)			Pašvaldību līmenis
6.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)			Cits – skolas
6.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	6.7.1. Valsts		
	6.7.2. Pašvaldība		
	6.7.3. NVO		
	6.7.4. Cits		Izglītības iestādes
6.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)			Izglītības iestādes
6.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)			n/a

6.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē ⁷⁷⁷ (Jā/ Nē)		Jā	
7. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Interneta vietne “LukiMat” matemātikas prasmju un lasītprasmes attīstīšanai bērniem ar mācīšanās grūtībām ⁷⁷⁸	
7.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Interneta vietne “LukiMat.fi” paredzēta skolotājiem, skolas personālam un vecākiem. Tajā iekļauta informācija par mācīšanās grūtībām matemātikā un lasīšanā bērniem vecumā no 5 līdz 8 gadiem. Mājaslapa satur dažādas spēles, kuras var izmantot gan skolās, gan patstāvīgi un ar kuru palīdzību var konstatēt mācīšanās grūtības un uzlabot bērnu lasītprasmes un rakstītprasmes. ⁷⁷⁹	
7.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		n/a	
7.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	7.3.1. Pēc invaliditātes statusa/ darbspēju zuduma procentos	Nē	
	7.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē	
	7.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā	
	7.3.4. Pēc vecuma	Jā	
7.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/ pakalpojums (Jā/ Nē)	7.4.1. Pirmsskolas izglītība	7.4.1.1. Vispārējā	Jā
		7.4.1.2. Speciālā	Jā
	7.4.2. Pamatizglītība	7.4.2.1. Vispārējā	Jā
		7.4.2.2. Speciālā	Jā
		7.4.2.3. Profesionālā	Nē
	7.4.3. Vidējā izglītība	7.4.3.1. Vispārējā	Nē
		7.4.3.2. Profesionālā	Nē
	7.4.4. Arodizglītība		Nē

⁷⁷⁷ Ar integrētību nozarē šajā gadījumā tiek saprasta pasākuma/pakalpojuma vieta sistēmā – vai pasākums/pakalpojums tiek nodrošināts izglītības vai nodarbinātības procesa ietvaros vai ārpus tā –, kā arī atsevišķos gadījumos pasākuma/pakalpojuma saikne ar dažādu līmeņu izglītības nozares u.c. nozaru plānošanas dokumentiem un rīcībpolitiku.

⁷⁷⁸ Pasākums ir paredzēts plašam bērnu ar mācīšanās traucējumiem lokam, tomēr tiek izmantotas arī bērniem ar invaliditāti

⁷⁷⁹LukiMat. Pieejams: http://www.lukimat.fi/lukimat-en?set_language=en

	7.4.5. Amatizglītība	Nē
	7.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā 1.3.6.2. Profesionālā
	7.4.7. Cita	Nē
7.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		n/a
7.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts – Somijas Izglītības un kultūras ministrija (vietnes izveidotājs un uzturētājs)
7.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	7.7.1. Valsts	
	7.7.2. Pašvaldība	
	7.7.3. NVO	
	7.7.4. Cits	Pakalpojums bez maksas pieejams jebkuram interesentam
7.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Somijas Izglītības un kultūras ministrija
7.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		n/a
7.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē ⁷⁸⁰ (Jā/ Nē)		Daļēji (pedagogi var vietni izmantot mācību procesā pēc pašu vēlēšanās)

2. Karjeras konsultācijas personām ar invaliditāti par darba iespējām un darba tirgu dalībvalstī⁷⁸¹:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Karjeras konsultācijas skolēniem mācību programmas ietvaros ⁷⁸²
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Pamatizglītības un arī vidējās vispārējās izglītības programmas ietvaros skolēniem tiek sniegta iespēja saņemt karjeras konsultācijas, kuras nodrošina izglītības iestāde.
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	Pamatizglītības likums // <i>Perusopetuslaki (Lag)</i> : 08/21/1998, 628/1998, pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628

⁷⁸⁰ Ar integrētību nozarē šajā gadījumā tiek saprasta pasākuma/pakalpojuma vieta sistēmā – vai pasākums/pakalpojums tiek nodrošināts izglītības vai nodarbinātības procesa ietvaros vai ārpus tā –, kā arī atsevišķos gadījumos pasākuma/pakalpojuma saikne ar dažādu līmeņu izglītības nozares u.c. nozaru plānošanas dokumentiem un rīcībpolitiku.

⁷⁸¹ Informācija par to, kāda ir izglītības atbalsta pasākumu efektivitāte; kvalitatīvas dabas izvērtējums; pakalpojumu nosaukums un pakalpojumu paskaidrojums.

⁷⁸² Pakalpojums tiek nodrošināts visiem skolēniem, t.sk. skolēniem ar invaliditāti atbilstoši viņu vajadzībām

			<p>Rikojums par pamatizglītību // <i>Perusopetusasetus (Förordning)</i> : 11/20/1998, 852/1998, pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852</p> <p>Vispārējās vidējās izglītības iestāžu likums // <i>Lukiolaki (Lag)</i> : 08/21/1998, 629/1998. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980629</p>
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Nē
	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	1.3.4. Pēc vecuma		Nē
1.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	1.4.1. Pirmsskolas izglītība	1.4.1.1. Vispārējā	Nē
		1.4.1.2. Speciālā	Nē
	1.4.2. Pamatizglītība	1.4.2.1. Vispārējā	Jā
		1.4.2.2. Speciālā	Jā
		1.4.2.3. Profesionālā	Jā
	1.4.3. Vidējā izglītība	1.4.3.1. Vispārējā	Jā
		1.4.3.2. Profesionālā	Nē
	1.4.4. Arodizglītība		Nē
	1.4.5. Amatizglītība		Nē
	1.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
1.3.6.2. Profesionālā		Nē	
1.4.7. Cita		Nē	

1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Valsts, reģionālais un pašvaldību līmenis – Somijas Izglītības un kultūras ministrijas un Somijas Nacionālās izglītības padomes kopīgi pārvaldīta informācijas sistēma <i>Vipunen</i> (Somijas izglītības statistika) ⁷⁸³
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Cits – izglītības iestādes
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	1.7.1. Valsts
	1.7.2. Pašvaldība
	1.7.3. NVO
	1.7.4. Cits
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Izglītības iestādes
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Pašvaldības; Somijas Izglītības novērtēšanas centrs
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Jā
2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Karjeras konsultācijas profesionālās izglītības iestāžu audzēkņiem ⁷⁸⁴
2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Profesionālo skolu audzēkņiem, kuriem ir invaliditāte, karjeras konsultācijas un arī darba iespējas tiek organizētas, izglītības iestādei sadarbojoties ar vietējo nodarbinātības dienestu, uzņēmējiem un pašvaldības veselības un sociālās aprūpes dienestiem. ⁷⁸⁵
2.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	Profesionālās izglītības un apmācību likums // Laki ammatillisesta koulutuksesta (Lag) : 08/21/1998, 630/1998. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980630 Rīkojums par profesionālās izglītības un apmācību organizēšanu // Asetus ammatillisesta koulutuksesta (Förordning) : 11/06/1998, 811/1998. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980811

⁷⁸³ *Vipunen – Education Statistics Finland*. Pieejams: <https://vipunen.fi/>

⁷⁸⁴ Pakalpojums pieejams visiem profesionālās izglītības iestāžu audzēkņiem, t.sk. arī audzēkņiem ar invaliditāti

⁷⁸⁵ EURYDICE (2015) Finland: Guidance and Counselling in Early Childhood and School Education – Eurydice. Pieejams: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Finland:Guidance_and_Counselling_in_Early_Childhood_and_School_Education

			Rīkojums par grozījumiem rīkojumam par profesionālās izglītības un apmācību organizēšanu // Asetus ammatillisesta koulutuksesta annetun asetuksen muuttamisesta (Förordning): 12/09/1999, 1139/1999. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19991139
2.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos		Nē
	2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem		Nē
	2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)		Jā
	2.3.4. Pēc vecuma		Nē
2.4. Izglītības līmenis un veids, uz ko attiecas atbalsta pasākums/pakalpojums (Jā/ Nē)	2.4.1. Pirmsskolas izglītība	2.4.1.1. Vispārējā	Nē
		2.4.1.2. Speciālā	Nē
	2.4.2. Pamatizglītība	2.4.2.1. Vispārējā	Nē
		2.4.2.2. Speciālā	Nē
		2.4.2.3. Profesionālā	Nē
	2.4.3. Vidējā izglītība	2.4.3.1. Vispārējā	Nē
		2.4.3.2. Profesionālā	Jā
	2.4.4. Arodizglītība		Jā
	2.4.5. Amatizglītība		Jā
	2.4.6. Augstākā izglītība	1.3.6.1. Akadēmiskā	Nē
		1.3.6.2. Profesionālā	Nē
2.4.7. Cita		Nē	

2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts, reģionālais un pašvaldību līmenis – Somijas Izglītības un kultūras ministrijas un Somijas Nacionālās izglītības padomes kopīgi pārvaldīta informācijas sistēma <i>Vipunen</i> (Somijas izglītības statistika) ⁷⁸⁶
2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts – pamatdaļu izglītības iestāžu finansējumā pašvaldības saņem līdz ar ikgadējiem transfertiem, Izglītības un kultūras ministrija finansē atsevišķus izglītības pakalpojumus; pašvaldības – sniedz finansējumu un operē ar finansējumu, sadalot gan valsts, gan pašvaldību finansējumu izglītības iestādēm pēc saviem individuālajiem ieskatiem ⁷⁸⁷
2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	2.7.1. Valsts	
	2.7.2. Pašvaldība	
	2.7.3. NVO	
	2.7.4. Cits	Izglītības iestādes
2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Izglītības iestādes
2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Pašvaldības; Somijas izglītības izvērtēšanas centrs
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība izglītības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā

⁷⁸⁶Vipunen – Education Statistics Finland. Pieejams: <https://vipunen.fi/>

⁷⁸⁷ Regulējums: Likums par centrālās valdības transfertiem vietējām pašvaldībām // *Laki kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta (Lag)*, 12/29/2009, 1704/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091704>; Likums par izglītības un kultūras finansēšanu // *Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (Lag)*, 12/29/2009, 1705/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20091705>; Rīkojums par kārtību, kādā tiek finansēta izglītības un kultūras pakalpojumu nodrošināšana // *Asetus opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (Förordning)*, 12/29/2009, 1766/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091766>

5. pielikums. Datu modeļi par dalībvalstu īstenoto atbalstu iekļaujoša darba tirgus veicināšanai

Latvija

1. Dalībvalsts profils par normatīvajos aktos iekļautajiem un īstenotajiem atbalsta pasākumiem, pakalpojumiem un specifiskiem atbalsta veidiem personu ar invaliditāti tiesību uz darbu un nodarbinātību nodrošināšanai, kā arī par atbalsta pasākumu ieviešanas un īstenošanas shēmu⁷⁸⁸⁷⁸⁹:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Individuālais rehabilitācijas plāns un valsts apmaksāti veselības aprūpes pakalpojumi personām ar prognozējamo invaliditāti
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Ietver pasākumus ar mērķi atgriezt personu sabiedrībā un darbā, uzlabojot vai sniedzot spējas, kas zudušas dažādu apstākļu rezultātā. Veselības aprūpes kontekstā viena no prioritārajām grupām ir personas ar prognozējamo invaliditāti. ⁷⁹⁰
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	<p>Invaliditātes likums// „Latvijas Vēstnesis”, 91(4283), 09.06.2010. (stājās spēkā: 01.01.2011.). Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=211494</p> <p>Ministru kabineta 2012.gada 17.aprīļa noteikumi Nr.271 “Kārtība, kādā personas saņem profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus” // “Latvijas Vēstnesis”, 62 (4665), 20.04.2012. (stājās spēkā: 21.04.2012.). Pieejams: http://likumi.lv/ta/id/246779-kartiba-kada-personas-sanem-profesionalas-rehabilitacijas-pakalpojumas</p> <p>Ministru kabineta 2009.gada 31.marta noteikumi Nr.279 “Noteikumi par kārtību, kādā personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus sociālās rehabilitācijas institūcijās, un prasībām sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem” izdoti saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 3.panta otro daļu, 13.panta pirmās daļas 6.punktu un 17.panta pirmo daļu un Invaliditātes likuma 11.panta 2.punktu (MK 17.05.2011. noteikumu Nr.375 redakcijā) // “Latvijas Vēstnesis”, 53 (4039), 03.04.2009. (stājās spēkā: 04.04.2009.). Pieejams: http://likumi.lv/ta/id/190188-noteikumi-par-kartibu-kada-personas-sanem-socialas-rehabilitacijas-pakalpojumas-socialas-rehabilitacijas-institucijas-un-prasib...</p> <p>Ministru kabineta 2014.gada 23. decembra noteikumi Nr.805 “Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbaspēju zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību” izdoti saskaņā ar Invaliditātes likuma 4.panta otro daļu un 5.panta otro daļu // “Latvijas Vēstnesis”, 257 (5317), 30.12.2014. (stājās spēkā:)</p>

⁷⁸⁸ Informācija par to, kādēļ atbalsta pasākumi pastāv, kāds ir to ieviešanas un īstenošanas mērķis, piemēram, personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšana, ieviešot nepieciešamos vides pielāgojumus, asistenta pakalpojumus u.tml.

⁷⁸⁹ T.sk., iekļaujot informāciju par rehabilitācijas pakalpojumiem arodslimību un prognozējamās invaliditātes gadījumos.

⁷⁹⁰ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia.

		<p>01.01.2015.). Pieejams: http://likumi.lv/ta/id/271253-noteikumi-par-prognozejamas-invaliditates-invaliditates-un-darbspeju-zaudejuma-noteikšanas-kriterijiem-terminiem-un-kartibu</p> <p>Ministru kabineta 2011.gada 4.janvāra noteikumi Nr.9 “Noteikumi par individuālo rehabilitācijas plānu personai ar prognozējamu invaliditāti un personai ar invaliditāti” izdoti saskaņā ar Invaliditātes likuma 10.panta otro daļu // “Latvijas Vēstnesis”, 6 (4404), 12.01.2011. (stājās spēkā: 13.01.2011.). Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=224135</p> <p>Ministru kabineta 2010.gada 28.decembra noteikumi Nr.1207 “Noteikumi par personai ar prognozējamu invaliditāti prioritāri sniedzamo invaliditātes riska mazināšanai paredzēto pakalpojumu veidiem, apjomu, saņemšanas nosacījumiem un saņemšanas kārtību” izdoti saskaņā ar Invaliditātes likuma 11.panta 2.punktu // “Latvijas Vēstnesis”, 2 (4400), 05.01.2011. (stājās spēkā: 06.01.2011.). Pieejams: http://likumi.lv/ta/id/223793-noteikumi-par-personai-ar-prognozejamu-invaliditati-prioritari-sniedzamo-invaliditates-riska-mazinasanai-paredzeto-pakalpojumu-</p> <p>Ārstniecības likums// „Latvijas Vēstnesis”, 167/169(882/883), 07.08.1997. (stājās spēkā: 01.10.1997.), 3.pants. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=44108</p>
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē
	1.3.4. Pēc vecuma	Nē
1.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtības apraksts ⁷⁹¹	<p>Sociālā pakalpojuma sniedzējs atbilstoši klienta individuālajam sociālās rehabilitācijas plānam nodrošina atsevišķu pakalpojumu, nepārsniedzot 300 h gadā, vai arī kompleksu pakalpojumu, klientam uzturoties pakalpojuma sniegšanas vietā, nepārsniedzot 150 h 5 gadu laikā. Individuāla plāna izstrāde ir obligāta. Ārstniecības iestādei</p>	

⁷⁹¹ Vai pasākumu piemēro darba vietā, esot darba meklētāja/ bezdarbnieka statusā, pēc brīvprātības principa, rehabilitācijas programmu ietvaros u.c., pasākuma sniegšanas noteikumi – laiks u.tml.

	pakalpojumi jānodrošina noteiktā termiņā: ambulatorie pakalpojumi – 15 darbadienu laikā, plānveida ambulatorie un stacionārie ārstnieciskās rehabilitācijas pakalpojumi – 15 darbadienu laikā, plānveida operācijas – 5 kalendāro mēnešu laikā. ⁷⁹²
1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Valsts līmenis – Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts (sedz izmaksas, ko nesedz vispārējā veselības aprūpes programma un rehabilitācijas izmaksas, ko nesedz vispārējā sociālās aprūpes programma, sedz apdrošināšana pret arodslimībām un negadījumiem darbā) ⁷⁹³
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Sociālo pakalpojumu sniedzējs (atbilstoši individuālajam plānam; klientam ir tiesības brīvi izvēlēties ārstu un medicīnas iestādi, kurā saņemt pakalpojumu)
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	n/a
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)	Nē
2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Pasākums noteiktām personu grupām Jauniešu garantijas programmas ietvaros “Subsidētās darba vietas jauniešiem bezdarbniekiem (pasākumi noteiktām personu grupām)”
2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	<p>Pasākumi noteiktām personu grupām paredz bezdarbnieku nodarbināšanu valsts līdzfinansētās darba vietās, lai palīdzētu bezdarbniekiem izprast darba tirgus prasības, veicinātu mērķa grupu bezdarbnieku iekļaušanos sabiedrībā un iekārtošanos pastāvīgā darbā.⁷⁹⁴ Viena no mērķa grupām ir jaunieši-bezdarbnieki 18-29 gadu vecumā, kuri atbilst vismaz vienam no noteiktajiem kritērijiem, t.sk. ir personas ar invaliditāti.⁷⁹⁵ Finanšu atbalsts jaunieša ar invaliditāti nodarbināšanai tiek nodrošināts 12, 18 vai 24 mēnešus. Darba devējam, kurš nodarbina jauniešu ar invaliditāti, pasākuma īstenošanai tiek nodrošināts šāds finanšu atbalsts:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Darba algas dotāciju, kura nav lielāka par pusotru valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmēru vai ir valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmērā, ja jauniešus plānots nodarbināt mazkvalificētos darbos;

⁷⁹²Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia: 47., 49. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLVA%2f1&Lang=en

⁷⁹³ Mutual Information System on Social Protection (MISSOC) Information base. Comparative tables database. (2016.gada 1.janvāris). Dati par invaliditāti, negadījumiem darbā un arodslimībām. Pieejams: <http://www.missoc.org/MISSOC/INFORMATIONBASE/COMPARATIVETABLES/MISSOCDATABASE/comparativeTableSearch.jsp> (skatīts 09.08.2016.).

⁷⁹⁴Ministru kabineta 2011. gada 25. janvāra noteikumi Nr.75 „Noteikumi par aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību un pasākumu īstenošanu izvēles principiem”// „Latvijas Vēstnesis”, 21(4419), 08.02.2011. (stājās spēkā: 09.02.2011): 79.pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=225425>

⁷⁹⁵Ibid.: 81.pants.

- 2) Dotāciju darba vadītāju atlīdzībai (piemaksa vai ikmēneša darba alga, ja ir noslēgts darba līgums par darba vadītāja pienākumu izpildi) 50% apmērā no valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmēra;
- 3) Dotāciju Valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām, ja darba devējs ir biedrība vai nodibinājums, kura darbības mērķis ir atbalsta sniegšana personām ar invaliditāti, un kurš nodarbina bezdarbniekus asistenta vai pavadona personām ar invaliditāti, surdotulka, latviešu nedzirdīgo zīmju valodas tulka, interešu pulciņa audzinātāja un speciālā pedagoga personām ar invaliditāti profesijās, vai, ja darba devējs ir biedrība vai nodibinājums, kura statūti paredz atbalsta sniegšanu personām ar redzes invaliditāti. Kopējais pasākumā nodarbināto skaits nepārsniedz 50% no kopējā biedrībā vai nodibinājumā nodarbināto skaita.
- 4) Vienreizēju dotāciju normatīvajos aktos par obligātajām veselības pārbaudēm noteikto veselības pārbažu izmaksām;
- 5) Vienreizēju dotāciju iekārtu un aprīkojuma iegādes, kā arī tehnisko palīg līdzekļu izgatavošanas un iegādes izmaksām, lai pielāgotu darba vietas bezdarbniekiem ar invaliditāti. Dotāciju piešķir atbilstoši darba devēja iesniegtajai darba vietas pielāgošanas tāmei, kura atbilst ergoterapeita atzinumam, bet ne vairāk kā 711 EUR vienas darba vietas pielāgošanai.⁷⁹⁶

Darba devējiem iespējams saņemt arī finanšu atbalstu surdotulku, ergoterapeitu, atbalsta personas darbā un citu speciālistu pakalpojumu izmaksām, ja tie sniegti, lai nodarbinātu bezdarbniekus ar invaliditāti. Atbalsta personas izmaksas ir ne vairāk kā 4,50 euro par vienu pakalpojuma sniegšanas stundu, nepārsniedzot 40 darba stundas nedēļā, proporcionāli stundu skaitam, ko nostrādājis bezdarbnieks ar invaliditāti. Surdotulku pakalpojumu izmaksas ir ne vairāk kā 10,50 euro par vienu pakalpojuma sniegšanas stundu, nepārsniedzot 40 darba stundas nedēļā, proporcionāli bezdarbnieka nostrādāto stundu skaitam.⁷⁹⁷ Atbalsta persona pasākumu noteiktām personu grupām ietvaros palīdz personai ar garīga rakstura traucējumiem integrēties darba vietā (līdzdalība pārrunās ar darba devēju, atbalsta sniegšana darba vadītāja norādīto darba uzdevumu apgūvē un izpildē, komunikācijas un saskarsmes veidošana ar darba devēju, darba vadītāju un kolēģiem, psiholoģiska un motivējoša atbalsta sniegšana), ievērot darba kārtības noteikumus un darba pienākumus u. c. Atbalsta persona pakalpojumu personai ar garīga rakstura traucējumiem sniedz 12 mēnešus, pakalpojuma sniegšanas apjomam pakāpeniski samazinoties periodā no pirmās līdz desmitajai darba tiesisko attiecību nedēļai. Pēc 12 mēnešu perioda, bet ne ilgāk kā līdz pasākuma beigu termiņam darba devējam un personai ar garīga rakstura traucējumiem, ja nepieciešams, ir tiesības bez maksas vērsties pie atbalsta

⁷⁹⁶ Nodarbinātības valsts aģentūra (2016). Atbalsta pasākums "Subsīdētās darba vietas jauniešiem bezdarbniekiem (pasākumi noteiktām personu grupām)". Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=440&txt=3771>

⁷⁹⁷ Ministru kabineta 2011. gada 25. janvāra noteikumi Nr. 75 „Noteikumi par aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību un pasākumu īstenotāju izvēles principiem”// „Latvijas Vēstnesis”, 21(4419), 08.02.2011. (stājās spēkā: 09.02.2011): 81.1.pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=225425>

		personas pakalpojumu sniedzēja, lai konsultāciju veidā saņemtu nepieciešamo atbalstu darba tiesisko attiecību veiksmīgai turpināšanai. ⁷⁹⁸	
2.2.	Normatīvais akts/-i (atsauce)	<p>Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums // "Latvijas Vēstnesis", 80 (2655), 29.05.2002. (stājās spēkā: 01.07.2002.); II nodaļa. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=62539&cs=f521ff1e</p> <p>Ministru kabineta 2014.gada 23.decembra noteikumi Nr.835 "Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.1.1. specifiskā atbalsta mērķa "Palielināt nelabvēlīgākā situācijā esošu bezdarbnieku iekļaušanos darba tirgū" 9.1.1.1. pasākuma "Subsidētās darbavietas nelabvēlīgākā situācijā esošiem bezdarbniekiem" īstenošanas noteikumi" izdoti saskaņā ar Eiropas Savienības struktūrfondu un Kohēzijas fonda 2014.–2020.gada plānošanas perioda vadības likuma 20.panta 6. un 13.punktu // "Latvijas Vēstnesis", 4 (5322), 08.01.2015. (stājās spēkā: 09.01.2015.). Pieejams: http://likumi.lv/ta/id/271411-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-9-1-1-specifiska-atbalsta-merka-palielinat-nelabveligaka-situacija-esosu</p> <p>Ministru kabineta 2011.gada 25.janvāra noteikumi Nr.75 „Noteikumi par aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību un pasākumu īstenošanu izvēles principiem” // „Latvijas Vēstnesis”, 21(4419), 08.02.2011. (stājās spēkā: 09.02.2011.): 81., 82., 85., 88.pants. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=225425</p>	
2.3.	Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā
		2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
		2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē
		2.3.4. Pēc vecuma	Nē
2.4.	Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība	Bezdarbniekiem, kuri neapgūst pilna laika studiju programmas Augstskolu likuma izpratnē un ir ieguvuši bezdarbnieka statusu (bet, kuri var mācīties vakarskolā vai piedalīties nepilna laika izglītības vai apmācības	

⁷⁹⁸Ministru kabineta 2011.gada 25.janvāra noteikumi Nr.75 „Noteikumi par aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību un pasākumu īstenošanu izvēles principiem” // „Latvijas Vēstnesis”, 21(4419), 08.02.2011. (stājās spēkā: 09.02.2011): 89., 90.pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=225425>

	pasākumos) un vienlaikus nav atbalsta saņēmēji Valsts izglītības attīstības aģentūras īstenotajā pasākuma “Sākotnējās profesionālās izglītības programmu īstenošana Jauniešu garantijas ietvaros”. ⁷⁹⁹
2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Valsts līmenis – Nodarbinātības valsts aģentūra
2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts; starptautiskais – Eiropas Sociālais fonds (projekts „Jauniešu garantijas” Nr.7.2.1.1/15/I/001)
2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Nodarbinātības valsts aģentūra
2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Komersanti, izņemot ārstniecības iestādes, un izglītības iestādes, kuru pamatuzdevums ir izglītības programmu īstenošana; pašnodarbinātas personas; biedrības vai nodibinājumi, izņemot politiskās partijas
2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Nodarbinātības valsts aģentūra
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)	Jā
3. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Pasākums noteiktām personu grupām (Eiropas Sociālā fonda projekts “Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem” Nr.9.1.1.1/15/I/001)
3.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Mērķa grupa ir bezdarbnieki, kuri atbilst vismaz vienam no noteiktajiem kritērijiem, t.sk. ir personas ar invaliditāti. Darba devējiem, kuri darba vietas veido bezdarbniekiem ar invaliditāti, ir iespēja saņemt bezmaksas konsultāciju par bezdarbnieku ar invaliditāti nodarbināšanu. Finanšu atbalsts bezdarbnieku ar invaliditāti nodarbināšanai tiek nodrošināts 24 mēnešus. Darba devējam, kurš nodarbina personu ar invaliditāti, pasākuma īstenošanai tiek nodrošināts šāds finanšu atbalsts: <ol style="list-style-type: none"> 1) Darba algas dotāciju, kura nav lielāka par pusotru valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmēru vai ir valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmērā, ja jauniešus plānots nodarbināt mazkvalificētos darbos; 2) Dotāciju darba vadītāju atlīdzībai (piemaksa vai ikmēneša darba alga, ja ir noslēgts darba līgums par darba vadītāja pienākumu izpildi) 50% apmērā no valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmēra; 3) Dotāciju Valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām, ja darba devējs ir biedrība vai nodibinājums, kura darbības mērķis ir atbalsta sniegšana personām ar invaliditāti, un kurš nodarbina bezdarbniekus asistenta vai pavadona personām ar invaliditāti, surdotulka, latviešu nedzirdīgo zīmju valodas tulka, interešu pulciņa audzinātāja un speciālā pedagoga personām ar invaliditāti profesijās, vai, ja darba devējs ir biedrība

⁷⁹⁹ Nodarbinātības valsts aģentūra (2016). Atbalsta pasākums “Subsidētās darba vietas jauniešiem bezdarbniekiem (pasākumi noteiktām personu grupām)”. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=440&txt=3771>

	<p>vai nodibinājums, kura statūti paredz atbalsta sniegšanu personām ar redzes invaliditāti. Kopējais pasākumā nodarbināto skaits nepārsniedz 50% no kopējā biedrībā vai nodibinājumā nodarbināto skaita.</p> <p>4) Vienreizēju dotāciju normatīvajos aktos par obligātajām veselības pārbaudēm noteikto veselības pārbažu izmaksām;</p> <p>5) Vienreizēju dotāciju iekārtu un aprīkojuma iegādes, kā arī tehnisko palīglīdzekļu izgatavošanas un iegādes izmaksām, lai pielāgotu darba vietas bezdarbniekiem ar invaliditāti. Dotāciju piešķir atbilstoši darba devēja iesniegtajai darba vietas pielāgošanas tāmei, kura atbilst ergoterapeita atzinumam, bet ne vairāk kā 711 EUR vienas darba vietas pielāgošanai.⁸⁰⁰</p> <p>Bezdarbnieki, kuri tiek iesaistīti pasākumā, pirmos četrus darba tiesisko attiecību mēnešus var pretendēt uz finanšu atlīdzību, iesaistoties atbalsta pasākumā “Atbalsts reģionālajai mobilitātei aktīvo nodarbinātības pasākumu ietvaros”. Atlīdzība, kas tiek piešķirta ar konkrētiem nosacījumiem⁸⁰¹, paredzēta:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Transporta izdevumu segšanai par braucieniem no deklarētās dzīvesvietas uz subsidēto darba vietu uz atpakaļ; 2) Izdevumu kompensēšanai par dzīvojamās telpas īri vai dzīvošanu dienesta viesnīcā, t.sk. arī transporta izmaksas vienam braucienam mēnesī no deklarētās dzīvesvietas uz subsidēto darba vietu un atpakaļ.⁸⁰² <p>Pasākumā iesaistītajiem bezdarbniekiem ar garīga rakstura traucējumiem tiek nodrošināts atbalsta personas pakalpojums. Atbalsta persona palīdz personai ar garīga rakstura traucējumiem integrēties darba vietā (līdzdalība pārrunās ar darba devēju, atbalsta sniegšana darba vadītāja norādīto darba uzdevumu apgūvē un izpildē, komunikācijas un saskarsmes veidošana ar darba devēju, darba vadītāju un kolēģiem, psiholoģiska un motivējoša atbalsta sniegšana), ievērot darba kārtības noteikumus un darba pienākumus u.c. Atbalsta persona pakalpojumu personai ar garīga rakstura traucējumiem sniedz 12 mēnešus.⁸⁰³</p>
<p>3.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)</p>	<p>Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums // “Latvijas Vēstnesis”, 80 (2655), 29.05.2002. (stājās spēkā: 01.07.2002.): II nodaļa. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=62539&cs=f521ff1e</p> <p>Ministru kabineta 2014.gada 23.decembra noteikumi Nr.835 “Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.1.1. specifiskā atbalsta mērķa "Palielināt nelabvēlīgākā situācijā esošu bezdarbnieku iekļaušanos darba tirgū" 9.1.1.1. pasākuma "Subsidētās darbavietas nelabvēlīgākā situācijā esošiem bezdarbniekiem" īstenošanas noteikumi" izdoti saskaņā ar Eiropas Savienības struktūrfondu un Kohēzijas fonda 2014.–2020.gada plānošanas perioda vadības likuma 20.panta 6. un 13.punktu // “Latvijas Vēstnesis”, 4 (5322), 08.01.2015. (stājās spēkā: 09.01.2015.). Pieejams:</p>

⁸⁰⁰ Nodarbinātības valsts aģentūra (2016). Pasākums noteiktām personu grupām (Eiropas Sociālā fonda projekts “Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem” Nr.9.1.1.1/15/I/001). Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=53&txt=4013&mode=content&method=edit&from=0>

⁸⁰¹ Nosacījumus skat. Nodarbinātības valsts aģentūra (2016). Pasākums noteiktām personu grupām (PNPG). Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=313&txt=2908>

⁸⁰² Nosacījumus skat. Nodarbinātības valsts aģentūra (2016). Pasākums noteiktām personu grupām (PNPG). Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=313&txt=2908>

⁸⁰³ Labklājības ministrija. Pasākums noteiktām personu grupām. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/text/202>

		<p>http://likumi.lv/ta/id/271411-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-9-1-1-specifiska-atbalsta-merka-palielinat-nelabveligaka-situacija-esosu</p> <p>Ministru kabineta 2011. gada 25. janvāra noteikumi Nr. 75 „Noteikumi par aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību un pasākumu īstenotāju izvēles principiem”// „Latvijas Vēstnesis”, 21(4419), 08.02.2011. (stājās spēkā: 09.02.2011. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=225425)</p>
3.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	3.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā
	3.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	3.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē
	3.3.4. Pēc vecuma	Nē
3.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība		Bezdarbniekiem
3.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – Nodarbinātības valsts aģentūra
3.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts; starptautiskais – Eiropas Sociālais fonds (projekts “Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem” Nr. 9.1.1.1/15/I/001)
3.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)		Nodarbinātības valsts aģentūra
3.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Komersanti, izņemot ārstniecības iestādes, kā arī izglītības iestādes, kuru pamatuzdevums ir izglītības programmu īstenošana; pašnodarbinātas personas; biedrības vai nodibinājumi, izņemot politiskās partijas
3.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Nodarbinātības valsts aģentūra
3.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)		Jā

4. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi
4.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Pasākumu kopums, kas personām ar invaliditāti nodrošina jaunas profesijas apgūšanu, profesionālo zināšanu un prasmju atjaunošanu un attīstīšanu. Izglītošanās tiek nodrošināta atbilstoši personas funkcionālo traucējumu veidam, smaguma pakāpei un iepriekš iegūtās izglītības un kvalifikācijas līmenim. Personām ir iespēja iegūt profesionālo pamatzglītību, profesionālo vidējo izglītību vai pirmā līmeņa profesionālo augstāko izglītību, nodrošinātas profesionālās pilnveides un tālākizglītības iespējas, kā arī iespējas atjaunot darbības, apvienojot individuālo sociālo rehabilitāciju ar medicīniskās rehabilitācijas elementiem atbilstoši klienta funkcionālajiem traucējumiem, spējām un attīstības līmenim. Pirms mācībām notiek profesionālās piemērotības noteikšanas kurss , kura saņemšanas laikā tiek apmaksāta ēdināšana un ārstu, sociālo pedagogu un psihologu konsultācijas. Pakalpojumi pieejami personām darbības vecumā. ⁸⁰⁴⁸⁰⁵
4.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Ministru kabineta 2012.gada 17.aprīļa noteikumi Nr.271 "Kārtība, kādā personas saņem profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus" // "Latvijas Vēstnesis", 62 (4665), 20.04.2012. (stājās spēkā: 21.04.2012.). Pieejams: http://likumi.lv/ta/id/246779-kartiba-kada-personas-sanem-profesionalas-rehabilitacijas-pakalpojumas
4.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	4.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbības zuduma procentos	Jā
	4.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	4.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā (atbilstoši iepriekš iegūtās izglītības un kvalifikācijas līmenim)
	4.3.4. Pēc vecuma	Nē
4.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība		Balstoties uz Veselības un darbības ekspertīzes ārstu valsts komisijas ieteikumu personai ar invaliditāti darbības vecumā apgūt jaunu profesiju.

⁸⁰⁴ Labklājības ministrija. Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/1979>; Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia.

⁸⁰⁵ Skat. arī Sociālās integrācijas valsts aģentūra (2015). Sociālās integrācijas valsts aģentūras darbības stratēģija 2015.-2016.gadam. Rīga. Pieejams: http://www.siva.gov.lv/tl_files/parsiva/SIVA%20strategija%202015-2016.pdf

4.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Valsts līmenis – Sociālās integrācijas valsts aģentūra (dati par rindu garumu uz sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem griezumos pēc rindā esošo kvalifikācijas pakalpojumu saņemšanai) ⁸⁰⁶
4.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts
4.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Veselības un darbības ekspertīzes ārstu valsts komisija (apstiprina individuālo rehabilitācijas plānu un nepieciešamību saņemt pakalpojumu)
4.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Sociālās integrācijas valsts aģentūra
4.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Labklājības ministrija
4.10. Pasākuma/pakalpojuma integrēšana nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)	Nē
5. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Profesionālās piemērotības noteikšana
5.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Profesionālās piemērotības noteikšanas pakalpojumu sniedz Sociālās integrācijas valsts aģentūra. Profesionālās piemērotības noteikšana ir profesionālās rehabilitācijas pakalpojums personām ar invaliditāti, t.sk. prognozējamo invaliditāti, kuras vēlas apgūt profesiju, pārkvalificēties vai pilnveidot profesionālās zināšanas un prasmes Sociālās integrācijas valsts aģentūras Jūrmalas profesionālajā vidusskolā vai koledžā. Profesionālās piemērotības noteikšanas laikā valsts apmaksā ārsta, psihologa, ergoterapeita, fizioterapeita un citu speciālistu konsultācijas, dzīvošanu dienesta viesnīcā, ēdināšanu, kā arī surdotulkošanu personām ar dzirdes traucējumiem. Pakalpojuma ietvaros speciālistu komanda noskaidro personas: <ol style="list-style-type: none"> 1) Interesi par profesionālās darbības jomām, konkrētām profesijām, profesionālās izglītības programmām; 2) Motivāciju mācīties – noskaidro individuālās pārrunās un grupu darbā; 3) Veselības stāvokļa atbilstību izvēlētajai profesijai; 4) Intelektuālo spēju līmeni, kas ļauj prognozēt spējas apgūt mācību vielu; 5) Psiho-fizioloģiskās īpašības, to atbilstību izvēlētajai profesijai; 6) Iepriekšējās zināšanas un pieredzi; 7) Spējas iemācīties, saprast, uztvert un iegaumēt jauno.⁸⁰⁷
5.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	n/a

⁸⁰⁶ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2012: Latvia.

⁸⁰⁷ Sociālās integrācijas valsts aģentūra. Profesionālās piemērotības noteikšana. Pieejams: <http://www.siva.gov.lv/ProfesionalasPiemerotibasNoteiksana.html>; Sociālās integrācijas valsts aģentūra. Profesionālās piemērotības noteikšana cilvēkiem ar prognozējamu invaliditāti. Pieejams: http://www.siva.gov.lv/Profesion%C4%811%C4%81s_piem%C4%93rot%C4%ABbas_noteik%C5%A1ana.html

5.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	5.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā
	5.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	5.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē
	5.3.4. Pēc vecuma	Nē
5.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība	Profesionālās rehabilitācijas ietvaros. Profesionālās piemērotības noteikšanas periods var būt: <ol style="list-style-type: none"> 1) Līdz 3 dienām personām, kuras vēlas un var apgūt tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmas; 2) Līdz 10 dienām personām, kuras vēlas apgūt profesionālās pamatizglītības, arodizglītības un profesionālās vidējās izglītības programmas Sociālās integrācijas valsts aģentūras Jūrmalas profesionālajā vidusskolā vai 1.līmeņa profesionālās augstākās izglītības programmas Sociālās integrācijas valsts aģentūras Jūrmalas profesionālajā koledžā. 	
5.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Valsts līmenis – Sociālās integrācijas valsts aģentūra	
5.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts	
5.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Sociālās integrācijas valsts aģentūra	
5.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Sociālās integrācijas valsts aģentūra; Sociālās integrācijas valsts aģentūras atbalsta punkti Latvijas reģionos	
5.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	n/a	
5.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)	Nē	
6. Subsīdiju sistēma (nosaukums/ apraksts)	Nodarbinātības valsts aģentūras projekti:	

		1) Pasākums noteiktām personu grupām (Eiropas Sociālā fonda projekts “Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem” Nr.9.1.1.1/15/I/001); 2) Atbalsta pasākums “Subsidētās darba vietas jauniešiem bezdarbniekiem (pasākumi noteiktām personu grupām)”.
6.1. Sistēmas piemērošana (Jā/ Nē)	6.2. Pēc invaliditātes statusa (grupas)	Jā
	6.3. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
6.4. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts; starptautiskais – Eiropas Sociālais fonds (projekts “Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem” Nr.9.1.1.1/15/I/001, Eiropas Sociālā fonda projekts „Jauniešu garantijas” Nr.7.2.1.1/15/I/001)
6.5. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)		Nodarbinātības valsts aģentūra
6.6. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Komersanti, izņemot ārstniecības iestādes, kā arī izglītības iestādes, kuru pamatuzdevums ir izglītības programmu īstenošana; pašnodarbinātas personas; biedrības vai nodibinājumi, izņemot politiskās partijas.
6.7. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Nodarbinātības valsts aģentūra
6.8. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)		Jā
7. Darbdevējus motivējošie faktori personu ar invaliditāti nodarbināšanai, t.sk. normatīvie akti, kas to regulē		Nodarbinātības valsts aģentūras projekti Pasākums noteiktām personu grupām (Eiropas Sociālā fonda projekts “Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem” Nr.9.1.1.1/15/I/001); Atbalsta pasākums “Subsidētās darba vietas jauniešiem bezdarbniekiem (pasākumi noteiktām personu grupām)”. ⁸⁰⁸
8. Kvotu sistēma darba tirgū		n/a
8.1. Kā sistēma tiek īstenota		n/a

⁸⁰⁸ Ministru kabineta 2011. gada 25. janvāra noteikumi Nr. 75 „Noteikumi par aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību un pasākumu īstenošanu izvēles principiem” // „Latvijas Vēstnesis”, 21(4419), 08.02.2011. (stājās spēkā: 09.02.2011. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=225425>)

Igaunija

1. Dalībvalsts profils par normatīvajos aktos iekļautajiem un īstenotajiem atbalsta pasākumiem, pakalpojumiem un specifiskiem atbalsta veidiem personu ar invaliditāti tiesību uz darbu un nodarbinātību nodrošināšanai, kā arī par atbalsta pasākumu ieviešanas un īstenošanas shēmu⁸⁰⁹⁸¹⁰:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Darbspēju reforma (<i>Work ability/ capacity reform</i>)
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	<p>Darbspēju reforma tiek īstenota no 2016.gada 1.janvāra saskaņā ar (a) sadarbības vienošanos par sociālās aizsardzības nodrošināšanu personām ar invaliditāti vai veselības bojājumiem, kas noslēgta 2014.gada 18.novembrī starp 12 organizācijām (laika gaitā pievienoties var arī citas organizācijas), un ietver principus un pasākumus preventīvās rīcībpolitikas izstrādei; (b) konkurences stratēģiju “Estonia 2020”⁸¹¹, kuras mērķis ir vairot aktīvā darba tirgus politikas ietekmi, uzlabot vispārējos nodarbinātības rādītājus un iesaistes darba tirgū rādītājus; (c) kā arī ar detalizēta rīcības plāna saturu.⁸¹² Reforma paredz:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Individualizētu pieeju katrai personai ar samazinātu darbspēju, novērtējot personas spējas un palīdzot atrast nodarbinātības iespējas darba tirgū. Arī komunikācija ar potenciālajiem darba devējiem tiks veikta pēc šāda principa ar mērķi atrast abām pusēm vēlamus risinājumus; 2) Darbspēju pabalsta (<i>working ability allowance</i>) izmaksu personām ar samazinātu darbspēju, paredzot pabalsta apmēra samazināšanu, personas algai sasniedzot 90 dienas algas likmju apmēru,⁸¹³ kas nozīmē, ka pabalstu saņems arī personas ar vidēji lielu algu. Pabalsta izmaksa tiks pārtraukta, personas ikmēneša algai sasniedzot 1397.25 EUR. Personām ar nepietiekošu darbspēju (<i>deficient working ability</i>) pabalsta izmaksa tiks pārtraukta, mēnešalgai sasniedzot 1687.50 EUR; 3) Darbavietas pielāgojumu izmaksu kompensāciju darba devējiem, paredzot, ka personas ar invaliditāti nodarbināšana darba devējiem neradīs papildu izdevumus. Bezdarba apdrošināšanas fonds darba devējiem dos padomus, nodrošinās atbalstu aklimatizācijas periodā un palīdzēs rast risinājumus dažādos jautājumos;

⁸⁰⁹ Informācija par to, kādēļ atbalsta pasākumi pastāv, kāds ir to ieviešanas un īstenošanas mērķis, piemēram, personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšana, ieviešot nepieciešamos vides pielāgojumus, asistenta pakalpojumus u.tml.

⁸¹⁰ T.sk., iekļaujot informāciju par rehabilitācijas pakalpojumiem arodslimību un prognozējamās invaliditātes gadījumos.

⁸¹¹ National reform programme “Estonia 2020” (apstiprināta 2011.gada 28.aprīlī). Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nrp/nrp_estonia_en.pdf

⁸¹² Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version; The High Level Group on Disability. (2015). Seventh Disability High Level Group Report on the Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14328&langId=en>; Republic of Estonia Ministry of Social Affairs. Work Ability Reform. Pieejams: <http://www.sm.ee/en/work-ability-reform>

⁸¹³ 2016.gadā 1012.50 EUR (Republic of Estonia Ministry of Social Affairs (2016). Work Ability Reform. Pieejams: <http://www.sm.ee/en/work-ability-reform>).

		<p>4) Bezdarba apdrošināšanas fonds būs vienīgā administrējošā institūcija (vienas pieturas aģentūras princips) un organizēs darbspēju novērtēšanu, darbspēju pabalsta izmaksu, darba tirgus pakalpojumu nodrošināšanu un ar darbu saistītu rehabilitāciju un tehnisko palīgīdzekļu nodrošināšanu;</p> <p>5) Darbspēju noteikšanu pēc jaunas metodoloģijas⁸¹⁴;</p> <p>6) Darbspēju pabalsts nomaina līdzšinējo pensiju, kas attiecas uz darbspēju zudumu;</p> <p>7) Aktivitātes prasības, kas attiecas uz personām, kuras spēj strādāt, lai personas kvalificētos pabalsta vai atbalsta saņemšanai:</p> <p>a. Personai ar samazinātu darbspēju jābūt reģistrētai kā bezdarbniekam, jāiesaistās aktivizēšanas pasākumos, jāstudē vai jāstrādā;</p> <p>b. Personai, kas pilnībā zaudējusi spēju strādāt, ir tiesības saņemt darba tirgus pasākumus, taču nav pienākuma tajos piedalīties.⁸¹⁵</p> <p>Reformas ietvaros notiek atteikšanās no prakses noteikt darbspēju zudumu procentos, tā vietā nosakot darbspējas un vairojot darba tirgus un sociālo pakalpojumu pieejamību. Darba tirgus pasākumi būs pieejami darbspēju pabalsta saņēmējiem, kuri meklē darbu. Izvirzīts mērķis līdz 2021.gadam darba tirgū iekļaut 50% no personām ar daļējām darbspējām.⁸¹⁶</p>
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		n/a
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē
	1.3.4. Pēc vecuma	Nē
1.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība ⁸¹⁷		Kritērijs pabalstu piešķiršanai būs personas darbspējas nevis to zudums. Personas ar daļējām darbspējām vai bez darbspējām saņems pabalstus, taču personām ar daļējām darbspējām to saņemšana būs atkarīga no personas aktivitātes priekšnoteikumu izpildes. Nodarbinātības gadījumā pabalsta apjoms būs atkarīgs no algas

⁸¹⁴ Par jauno darbspēju noteikšanas metodoloģiju skat. Eesti Töötukassa (2016). Principles and Methodology. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/principles-and-methodology>

⁸¹⁵ Republic of Estonia Ministry of Social Affairs (2016). Work Ability Reform. Pieejams: <http://www.sm.ee/en/work-ability-reform>

⁸¹⁶ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version: 59. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en

⁸¹⁷ Vai pasākumu piemēro darba vietā, esot darba meklētāja/ bezdarbnieka statusā, pēc brīvprātības principa, rehabilitācijas programmu ietvaros u.c., pasākuma sniegšanas noteikumi – laiks u.tml.

	apjoma. ⁸¹⁸ Pabalsta apmēra samazināšana paredzēta, personas algai sasniedzot 90 dienas algas likmju apmēru, ⁸¹⁹ kas nozīmē, ka pabalstu jāsaņem arī personām ar vidēji lielu algu. Pabalsta izmaksai jātiek pārtrauktai, personas ikmēneša algai sasniedzot 1397,25 EUR. Personām ar nepietiekošu darbību (<i>deficient working ability</i>) pabalsta izmaksa jāpārtrauc, mēnešalgai sasniedzot 1687,50 EUR. ⁸²⁰
1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Valsts līmenis – Dzimumu līdztiesības un vienlīdzīgas attieksmes komisārs ir nominēts kļūšanai par neatkarīgu ANO Konvencijas monitoringa mehānismu; valsts līmenis – Igaunijas Invalīdu palāta (<i>Estonian Chamber of the Disabled People</i>) monitorē ANO normatīvu ieviešanu un īstenošanu Igaunijā; valsts līmenis – Igaunijas statistikas birojs (<i>Statistics Estonia</i>) apkopo datus par personām ar invaliditāti un mājaslapā pieejams analītisko rakstu krājums „Personu ar invaliditāti sociālā integrācija”, ⁸²¹ ikmēneša pārskatu par situāciju darba tirgū gatavo Sociālo lietu ministrija (Sociālās aizsardzības, iekļaušanas un vienlīdzīgu iespēju attīstības plāna stratēģijas 2016.-2023.gadam ietvaros tiks pārskatīti esošie indikatori un ieviesti jauni). ⁸²²
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Darbspējas izvērtējumu veiks mediķi, izmantojot jaunu metodoloģiju, ko saskaņā ar Eiropas Medicīniskās apdrošināšanas un sociālās drošības savienības (<i>European Union of Medicine in Assurance and Social Security</i>) pamatnostādņēm izstrādājusi Arodveselības ārstu asociācija (AĀA) (<i>Occupational Health Doctors' Association</i>).
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Jā (kad reforma tiks pilnībā ieviesta)
2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Piemērotu darba un atpūtas apstākļu nodrošināšana personām ar invaliditāti darba vietā ⁸²³

⁸¹⁸ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en

⁸¹⁹ 2016.gadā 1012.50 EUR (Republic of Estonia Ministry of Social Affairs (2016). Work Ability Reform. Pieejams: <http://www.sm.ee/en/work-ability-reform>).

⁸²⁰ Republic of Estonia Ministry of Social Affairs (2016). Work Ability Reform. Pieejams: <http://www.sm.ee/en/work-ability-reform>

⁸²¹ Statistics Estonia (2014). Puudega inimeste sotsiaale lōimumine. Social Integration of Disabled Persons. Pieejams: <http://www.stat.ee/72564>

⁸²² The High Level Group on Disability. (2015). Seventh Disability High Level Group Report on the Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: 34. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14328&langId=en>

⁸²³ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version.

2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Darba devējam ir pienākums nodrošināt darbiniekam, kura darbības samazinājušās darba devēja uzņēmumā notikuša negadījuma vai iegūtas arodslimības rezultātā, viņam piemērotu darbu uzņēmumā. Darba devējam atbilstoši darba ņēmēja fiziskajām un garīgajām spējām jāpiemēro personas ar invaliditāti darba pienākumi, darba aprīkojums un darba vieta, kā arī ikdienā izmantojamie pārvietošanās maršruti un telpas, kas nav saistītas ar darba pienākumu pildīšanu, ko lieto persona ar invaliditāti. ⁸²⁴	
2.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	Darba veselības un drošības likums// „Riigi Teataja”, 60(616), 16.06.1999. (stājās spēkā: 26.07.1999.), §10 ¹ , §18(6). Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/511112013007/consolide Vienlīdzīgas attieksmes likums// „Riigi Teataja”, 56(315), 11.12.2008. (stājās spēkā 01.01.2009.), §2(3), §9. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013066/consolide Konstitūcija// „Riigi Teataja”, 26(349), 28.06.1992. (stājās spēkā: 03.07.1992.), §37. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013003/consolide	
2.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā
	2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	2.3.4. Pēc vecuma	Nē
2.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība	Darba vietā	
2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	n/a	
2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts	
2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	n/a	
2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Darba devējs	

⁸²⁴ Darba veselības un drošības likums// „Riigi Teataja”, 60(616), 16.06.1999. (stājās spēkā: 26.07.1999.), §10¹, §18(6). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/511112013007/consolide>

2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas veids/ nosaukums)	Tiesībsargs
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Jā
3. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Bezdarba apdrošināšanas aģentūras (<i>Eesti Töötukassa</i>) pakalpojumi personām ar invaliditāti
3.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	<p>Bezdarba apdrošināšanas aģentūra personām ar invaliditāti piedāvā šādus pakalpojumus:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Asistenta pakalpojumus darba intervijās;⁸²⁵ 2) Darbavietas un darba aprīkojuma pielāgošanu; 3) Palīgaprīkojuma, kas nepieciešams, lai veiktu darbu, aizdošanu bez maksas;⁸²⁶ 4) Darbu ar atbalsta personu;⁸²⁷ 5) No konkurences aizsargātu nodarbinātību;⁸²⁸ 6) Līdzīgā situācijā esošo sniegtu atbalstu (<i>peer support</i>);⁸²⁹ 7) Darba rehabilitāciju;⁸³⁰ 8) Padomdošanu un apmācības darba devējiem; 9) Darba tirgus apmācību kompensāciju darba devējiem; 10) Pabalsts ceļa starp darbu un mājvietu mērošanai daļējas ceļa izdevumu kompensācijas veidā, ja persona invaliditātes vai saslimšanas dēļ nespēj izmantot sabiedrisko transportu un ir spiesta izmantot privāto auto, taksometru vai speciālo transportu;⁸³¹ 11) Pārvietošanās izmaksu kompensāciju atbalsta personai, ja atbalsta personas pakalpojums nepieciešams, pārvietojoties ar sabiedrisko transportu posmā starp darbu un mājvietu;⁸³² 12) Atbalstu darba saglabāšanai.⁸³³ <p>Pakalpojumi pieejami personām ar invaliditāti, paliekošu darba nespēju vai daļējām vai neesošām darbaspējām, kas kavē darba atrašanu vai darba veikšanu. Ja veselības stāvokļa dēļ ir apgrūtināta darba pienākumu veikšana un darba devējs piedāvā citu amatu, kam nepieciešama pārkvalifikācija vai kvalifikācijas celšana, Bezdarba</p>

⁸²⁵ Eesti Töötukassa (2016). Assistance in job interviews. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/assistance-job-interviews>

⁸²⁶ Eesti Töötukassa (2016). Assistive work equipment. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/assistive-work-equipment>

⁸²⁷ Eesti Töötukassa (2016). Working with a support person. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/working-support-person>

⁸²⁸ Eesti Töötukassa (2016). Protected employment. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/protected-employment>

⁸²⁹ Eesti Töötukassa (2016). Peer support. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/peer-support>

⁸³⁰ Eesti Töötukassa (2016). Work rehabilitation. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/work-rehabilitation>

⁸³¹ Eesti Töötukassa (2016). Commuting benefits. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/commuting-benefits>

⁸³² Eesti Töötukassa (2016). Travel cost compensation for an accompanying person. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/travel-cost-compensation-accompanying-person>

⁸³³ Eesti Töötukassa (2016). Support for continuation of employment. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/support-continuation-employment>

		apdrošināšanas fonds retroaktīvi sedz līdz 50% ar apmācībām saistīto izmaksu, nepārsniedzot 1250 EUR. ⁸³⁴ Pieejami arī citi pakalpojumi: piem., apmācības par darba tirgu, karjeras konsultācijas, prakse, koučings (<i>coaching</i>) aktīvai darba dzīvei, algas subsīdijas, <i>start-up</i> uzņēmējdarbības subsīdijas. ⁸³⁵
3.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Darba tirgus pakalpojumu un pabalstu likums // „Riigi Teataja”, 54(430), 28.09.2005. (stājās spēkā: 01.01.2006.), §2, §8 ¹ , §9(5), §10(5), §20, §21, §22, §23, §24, §26. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506062014001/consolide
3.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	3.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā
	3.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
	3.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	3.3.4. Pēc vecuma	Nē
3.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība		Bezdarba apdrošināšanas fonda klientiem
3.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis – Bezdarba apdrošināšanas fonds (dati par Bezdarba apdrošināšanas fonda darba tirgus pakalpojumu saņēmēju skaitu un saņemtajiem pakalpojumiem) ⁸³⁶
3.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts; starptautiskais – Eiropas Sociālais fonds
3.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)		Bezdarba apdrošināšanas fonds
3.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Astangu ar invaliditāti saistīto informācijas un asistējošo tehnoloģiju centrs (http://abivahendikeskus.astangu.ee/).
3.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Bezdarba apdrošināšanas fonds

⁸³⁴ Eesti Töötukassa (2013). People with disabilities. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/services/people-disabilities>

⁸³⁵ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version.

⁸³⁶ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version.

3.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Daļēji	
4. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Sociālie pabalsti personām ar invaliditāti	
4.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	1) Darba pabalsts tiek izmaksāts strādājošai personai ar invaliditāti virs 16 gadu vecuma, kam saistībā ar darbu invaliditātes dēļ rodas papildu izdevumi. Pabalsts tiek izmaksāts, lai daļēji kompensētu izdevumus, tā apmēram trīs kalendāro gadu laikā nepārsniedzot 10 sociālā pabalsta apmērus; 2) Rehabilitācijas pabalsts tiek izmaksāts personai ar invaliditāti 16-65 gadu vecumā, balstoties uz rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēja izsniegtu kvīti. Pabalsts tiek izmaksāt, lai daļēji kompensētu rehabilitācijas izmaksas, tā apmēram kalendārā gada laikā nepārsniedzot 200% sociālā pabalsta apmēra. Rehabilitācijas pabalstu neizmaksā par aktivitātēm, ko finansē no veselības apdrošināšanas un citiem valsts budžeta fondiem. ⁸³⁷	
4.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	Sociālo pabalstu personām ar invaliditāti likums// „Riigi Teataja”, 16(273), 27.01.1999. (stājās spēkā 01.01.2015.), §4, §10 ¹ , §11. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/509012015003/consolide	
4.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	4.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā
	4.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
	4.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	4.3.4. Pēc vecuma	Nē
4.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība	1) Strādājošai personai ar invaliditāti, kam saistībā ar darbu invaliditātes dēļ rodas papildu izdevumi; 2) Rehabilitācijas ietvaros.	
4.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Valsts līmenis – Valsts pensiju apdrošināšanas reģistrs (<i>State pension insurance register</i>)	
4.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts	
4.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Sociālās apdrošināšanas padome	

⁸³⁷Sociālo pabalstu personām ar invaliditāti likums// „Riigi Teataja”, 16(273), 27.01.1999. (stājās spēkā 01.01.2015.), §4, §10¹, §11. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/509012015003/consolide>

4.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/nosaukums)	Sociālās apdrošināšanas padome
4.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Sociālo lietu ministrija
4.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Nē
5. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Rehabilitācijas pakalpojumi
5.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	<p>Personām darbības spējas vecumā, kuri piesakās invaliditātes statusa noteikšanai un kuriem Sociālās apdrošināšanas padome statusu piešķir, pieaugušajiem ar invaliditāti un personām darbības spējas vecumā ar speciālām intelektuālām vajadzībām, kuras ir zaudējušas vismaz 40% darbības spēju, ir tiesības saņemt rehabilitācijas pakalpojumus. Tiek piedāvāti šādi pakalpojumi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Rehabilitācijas plāna izveide 6 mēnešiem, 1, 2, 3 vai 5 gadiem; 2) Konsultācijas par rehabilitācijas plānā iekļauto aktivitāšu īstenošanu; 3) Rehabilitācijas plānā iekļautie pakalpojumi: <ol style="list-style-type: none"> a. Rehabilitācijas vajadzību izvērtēšana un plānošana; b. Konsultācijas par rehabilitācijas plāna izpildi; c. Plāna pielāgošana un rezultātu izvērtēšana; d. Fizioterapija individuāli vai grupās; e. Darba terapija un ekspresīvā terapija individuāli vai grupās; f. Sociālā darbinieka pakalpojumi individuālo, ģimenes vai grupu konsultāciju formā; g. Speciālā pedagoga pakalpojumi individuālo, ģimenes vai grupu konsultāciju formā; h. Psihologa pakalpojumi individuālo, ģimenes vai grupu konsultāciju formā; i. Logopēda pakalpojumi individuālo, ģimenes vai grupu konsultāciju formā.⁸³⁸
5.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	<p>Sociālās labklājības likums// „Riigi Teataja”, 5, 30.12.2015. (stājās spēkā: 18.07.2016.), 2.nodaļa. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513072016001/consolide</p> <p>Valdības 2007.gada 20.decembra noteikumi Nr.256 nosaka pakalpojumu apmēru, kas var tikt sniegti viena kalendārā gada laikā.⁸³⁹</p>
5.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	5.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbības spēju zuduma procentos
	Jā

⁸³⁸ Republic of Estonia Social Insurance Board. Rehabilitation service. Pieejams: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/rehabilitation-service/>

⁸³⁹ Republic of Estonia Social Insurance Board. Rehabilitation service. Pieejams: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/rehabilitation-service/>

	5.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	5.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē
	5.3.4. Pēc vecuma	Nē
5.4.	Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība	Rehabilitācijas programmu ietvaros
5.5.	Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	n/a
5.6.	Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts; cits – iespējami klientu līdzmaksājumi
5.7.	Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Sociālās apdrošināšanas padome
5.8.	Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēji (pēc pakalpojuma saņēmēja izvēles) ⁸⁴⁰
5.9.	Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Sociālo lietu ministrija
5.10.	Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Nē
6.	Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Rehabilitācija Darbspēju reformas ietvaros
6.1.	Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Lai uzlabotu rehabilitācijas pakalpojumu kvalitāti, tie tiks sadalīti 2 veidos: 1) Arodrehabilitācija, kas iespējina individuālo darba meklēšanu, nodarbinātību un profesionālo izaugsmi; 2) Sociālā rehabilitācija, kas ietver sociālās labklājības pakalpojumus, kas sniedz atbalstu ikdienas dzīvē, piemēram, patstāvīga dzīvesveida īstenošanā, izglītības apgūvē, iesaistē sabiedriskajā dzīvē, kā arī priekšnoteikumu nodarbinātībai radīšanā. Rehabilitācijas pasākumi ir viens no aspektiem, kas tiek ņemti vērā Darbspēju reformas ietvaros. Īpaši ar rehabilitāciju saistīti noteikumi attiecas uz aktīvajā dienestā esošajiem aizsardzības spēku pārstāvjiem. ⁸⁴¹

⁸⁴⁰ Rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju sarakstu skat. Eesti Töötukassa (2016). Work rehabilitation providers. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/work-rehabilitation-providers>

⁸⁴¹ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version.

		Rehabilitācijas programma tiks nodrošināta personām ar lielāko nepieciešamību, turpinot darbaspēju noteikšanas metodes <i>Hamet</i> pielietošanu. Tiks turpināta atbalstītās nodarbinātības izvērsšana un sadarbībā ar darba devējiem tiks izstrādāta darba vietā bāzēta profesionālās rehabilitācijas programma. ⁸⁴² Tiek plānots, ka turpmāk tehnisko palīglīdzekļu piešķiršana būs saistīta ar personu darbaspēju novērtējumu nevis ar darbaspēju zudumu. No 2016.gada rehabilitācijas pakalpojumus plānots nodrošināt visām personām, kuras saņēmušas apliecinājumu par darba nespēju, bez nepieciešamības noteikt invaliditātes statusu. ⁸⁴³ Eiropas Sociālā fonda līdzekļi 2014.-2020.gada periodam tiks izmatoti, lai izveidotu rehabilitācijas pakalpojumu kompetences centrus ar mērķi atcelt rindas uz pakalpojumu saņemšanu personām darbaspējas vecumā, kā arī, lai nodrošinātu augstākas kvalitātes un funkcionalitātes tehniskos palīglīdzekļus. ⁸⁴⁴ Izmaiņas finansējuma sistēmā ļaus ar pakalpojumu sniedzējiem slēgt vienošanās nevis līgumus, kā tas notiek pašreiz, publisko tiesību ietvarā. Plānots, ka turpmāk finansējums par pakalpojumu nodrošināšanu tiks sasaistīts ar pakalpojumu saņēmējiem. ⁸⁴⁵ Ārstniecisko rehabilitāciju nozīmē ārsts visiem pacientiem ar noteiktām slimībām. Izstrādātā iepriekšizvērtēšanas sistēma (<i>pre-evaluation</i>) ļauj izvērtēt personas vajadzības neatkarīgi no pakalpojumu sniedzēja, samazinot rehabilitācijas plānu daudzumu un ļaujot ieteikt personām alternatīvus pakalpojumu veidus. ⁸⁴⁶ Tehniskos palīglīdzekļus nozīmē speciālists ar atbilstošu kompetenci (ģimenes ārsts, rehabilitācijas speciālists, medicīnas speciālists), tādējādi garantējot palīglīdzekļa atbilstību personas vajadzībām un sniedzot atbalstu personai, kas pielāgojas jaunajiem apstākļiem. ⁸⁴⁷
6.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Sociālās labklājības likums// „Riigi Teataja”, 5, 30.12.2015. (stājās spēkā: 18.07.2016.). Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513072016001/consolide
6.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	6.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbaspēju zuduma procentos	Jā
	6.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē

⁸⁴² Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version.

⁸⁴³ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version.

⁸⁴⁴ The High Level Group on Disability. (2015). Seventh Disability High Level Group Report on the Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

⁸⁴⁵ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version.

⁸⁴⁶ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version.

⁸⁴⁷ The High Level Group on Disability. (2015). Seventh Disability High Level Group Report on the Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

	6.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē
	6.3.4. Pēc vecuma	Nē
6.4.	Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība	Aizsardzības spēku biedri, kuri ir nopietni cietuši, pildot dienesta pienākumus saņem īpašu aprūpi un uzmanību. Viņiem tiek nodrošināta ārstniecība, rehabilitācija un atbalsts patstāvīgas dzīves nodrošināšanai. Aizsardzības spēku pienākums ir nodrošināt piemērotu nodarbinātību cietušajai militārpersonai, kura vēlas turpināt dienestu, t.sk. tām personām, kurām tikusi noteikta invaliditāte un darba nespēja. Piemērota nodarbinātība nozīmē nodarbinātību tādā amatā, kas atbilst personas kvalifikācijai un prasmēm, ja nepieciešams, nodrošinot apmācību. ⁸⁴⁸
6.5.	Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	No 2019.gada spēkā stāties prasība rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem ieviest kvalitātes uzraudzības sistēmu, kas nodrošinās datus par pakalpojumu darbību. ⁸⁴⁹
6.6.	Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts; starptautiskais – Eiropas Sociālais fonds
6.7.	Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Ārsts (ārstniecisko rehabilitāciju); speciālists ar atbilstošu kompetenci (ģimenes ārsts, rehabilitācijas speciālists, medicīnas speciālists) (tehniskos palīg līdzekļus)
6.8.	Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Pakalpojuma sniedzēji (pēc klienta izvēles)
6.9.	Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	No 2019.gada stāties spēkā prasība rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem ieviest kvalitātes menedžmenta sistēmu, kas sniegs datus par pakalpojumu darbību. ⁸⁵⁰ Plānots izstrādāt un ieviest kvalifikācijas sistēmu rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem. Minimālās prasības pašvaldību labklājības pakalpojumiem norādītas Sociālās labklājības likumā, kas tika iesniegts apstiprināšanai valdībā 2015.gada 3.ceturksnī. ⁸⁵¹
6.10.	Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Pagaidām nē
7.	Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Speciālās aprūpes pakalpojums “Atbalsts darbā personām ar garīga rakstura traucējumiem”

⁸⁴⁸ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version.

⁸⁴⁹ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version.

⁸⁵⁰ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version.

⁸⁵¹ The High Level Group on Disability. (2015). Seventh Disability High Level Group Report on the Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

7.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	(ja)	Speciālās aprūpes pakalpojumi pieaugušajiem ar garīga rakstura traucējumiem ietver atbalstu darbā. Piesakoties pakalpojuma saņemšanai, jāiesniedz rehabilitācijas plāns. Rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējam ir tiesības klientu novirzīt uz atbalsta darbā pakalpojumu arī pirms rehabilitācijas plāna izstrādes, dodot rakstisku paskaidrojumu, ja nepieciešams noteikt personas rehabilitācijas plānā atzīmēto labklājības pakalpojumu piemērotību. Sociālās apdrošināšanas padomes lietu menedžeris, kuram ir informācija par dažādām labklājības institūcijām un to piedāvātajiem pakalpojumiem, palīdz klientam izvēlēties piemērotāko labklājības institūciju-pakalpojumu sniedzēju. ⁸⁵²
7.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		n/a
7.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	7.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē
	7.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	7.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē
	7.3.4. Pēc vecuma	Nē
7.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība		Darba laikā
7.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		n/a
7.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts
7.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)		Sociālās apdrošināšanas padome
7.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Labklājības institūcijas (pēc klienta izvēles)
7.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Sociālo lietu ministrija
7.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)		Jā

⁸⁵² Republic of Estonia Social Insurance Board. The special care services for people with mental disorders. Pieejams: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/the-special-care-services-for-people-with-mental-disorders/>

8. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Darbspēju pabalsts
8.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		No 2016.gada 1.jūlija Bezdarba apdrošināšanas fonds uzsācis pārņemt darbspēju izvērtēšanas un darbspēju pabalsta izmaksāšanas funkciju. Funkcijas pilnībā kļūs par Bezdarba apdrošināšanas fonda atbildību 2017.gada 1.janvārī. ⁸⁵³
8.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Darba tirgus pakalpojumu un pabalstu likums // “Riigi Teataja”, RT I 2005, 54, 430 (stājās spēkā: 01.01.2006.). Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/509072014008/consolide/current Bezdarba apdrošināšanas likums // “Riigi Teataja”, RT I 2001, 59, 359 (stājās spēkā 01.01.2002.). Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/509072014020/consolide
8.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	8.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā
	8.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
	8.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē
	8.3.4. Pēc vecuma	Nē
8.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība		Pēc darbspēju noteikšanas daļējas vai neesošas darbības gadījumā. Lai kvalificētos pabalsta saņemšanai, personām ar daļēju darbspēju jāatbilst vismaz vienam no nosacījumiem: 1) Ir nodarbināta (t.sk. kā vadītājs, valdes loceklis vai juridiska persona); 2) Ir darba meklētājs – reģistrēts bezdarbnieks, kurš pilda aktivitātes prasības; 3) Apmeklē izglītības iestāde pamata, vidējās, arodizglītības vai augstākās izglītības iestādē; 4) Audzina vismaz 1 bērnu vecumā līdz 3 gadiem; 5) Rūpējas par ģimenes locekli ar smagu vai ļoti smagu invaliditāti; 6) Saņem atbalstu no mākslas organizācijas par radošām aktivitātēm; 7) Bez savas piekrišanas ir ievietota sociālās labklājības iestādē, kas nodrošina diennakts speciālās aprūpes pakalpojumus; 8) Saņem piespiedu ārstēšanu vai izcieš līdzvērtīgu sodu vai sankciju likumā paredzētajā kārtībā; 9) Piedalās obligātajā militārajā dienestā, alternatīvajā dienestā vai rezervistu dienestā. Darbspēju pabalsts netiek piešķirts, ja persona saņem: 1) Pensiju;

⁸⁵³ Eesti Töötukassa (2016). Working ability allowance. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/working-ability-allowance>

	<p>2) Laulātā pabalstu uz Ārvalstu dienesta likuma⁸⁵⁴ vai Civildienesta likuma⁸⁵⁵ pamata;</p> <p>3) Glābēja pabalstu līdz vecuma pensijas piešķiršanai;</p> <p>4) Prasītāja darbspēju pabalstu.⁸⁵⁶</p>
8.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Valsts – Bezdarba apdrošināšanas fonds
8.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts
8.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Bezdarba apdrošināšanas fonds
8.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Bezdarba apdrošināšanas fonds
8.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Uzraudzības padome (<i>Supervisory Board</i>) (tās sastāvā vienlīdzīgas puses ir valdības, darba devēju un darba ņēmēju pārstāvji)
8.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē/ Daļēji)	Nē
9. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Astangu Profesionālās rehabilitācijas centra pakalpojumi
9.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	<p>1) Profesionālās rehabilitācijas programmas:</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Pirmsprofesionālās apmācības (<i>prevocational training</i>) programmas; b. Profesionālās apmācības programmas; c. Profesionālo izglītību; d. Programmu traumatisku smadzeņu ievainojumu gadījumos.⁸⁵⁷ <p>2) No konkurences pasargātas darbnīcas (<i>sheltered workshops</i>) galdniecībā; rokdarbos; pakošanā, locīšanā, komplektēšanā u.tml. darbos. Darbnīcu uzdevums ir attīstīt darba ētiku, attīstīt klientu profesionālā jomā caur darbu, kā arī, ja iespējams, atrast darbu atvērtajā darba tirgū. Pakalpojums paredzēts personām ar speciālām vajadzībām, kas saskaras ar grūtībām atrast darbu. Darbnīcas nodrošina klientiem saistošus darba uzdevumus, kas atbilst katra spējām un ņem vērā speciālās vajadzības.⁸⁵⁸</p>

⁸⁵⁴ Ārvalstu dienesta likums // "Riigi Teataja", RT I 2006, 26, 193 (stājās spēkā 01.01.2007.). Pieejams: http://www.vm.ee/sites/default/files/content-editors/Foreign_Service_Act.pdf

⁸⁵⁵ Civildienesta likums // "Riigi Teataja", RT I 1995, 16, 228 (pieņemts 25.01.1995.). Pieejams: [www.agidata.org/pam/Legislation.axd/Estonia\(1995\)Law_PublicService.pdf](http://www.agidata.org/pam/Legislation.axd/Estonia(1995)Law_PublicService.pdf)

⁸⁵⁶ Eesti Töötukassa (2016). Conditions of receiving working ability allowance. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/conditions-receiving-working-ability-allowance>

⁸⁵⁷ Astangu Vocational Rehabilitation Centre. Vocational Rehabilitation Programmes. Pieejams: <http://eng.astangu.ee/whatwedo/vocrehab/>

⁸⁵⁸ Astangu Vocational Rehabilitation Centre. Sheltered Workshops. Pieejams: <http://eng.astangu.ee/whatwedo/sheltered-workshops/>

	<p>3) Rehabilitācijas pakalpojumi, ko sniedz logopēdu, psihiatru, rehabilitācijas jomā specializējušos ārstu, radošo terapeitu, psihologu, sociālo darbinieku, darba terapeitu, fizioterapeitu, aktivitātes vadītāju (<i>activity supervisor</i>) un sociālās aprūpes veicēju komanda. Tiek sniegti:</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Izvērtēšanas un konsultāciju pakalpojumi, kas ietver intervijas un starpdisciplināru izvērtējumu, kā rezultātā tiek sniegti ieteikumi par pieejamajām dzīves kvalitātes uzlabošanas iespējām; b. Atbalstošā rehabilitācija (<i>supportive rehabilitation</i>) klientiem, kas iesaistās studijuursos, no konkurences pasargātajās darbnīcās un rehabilitācijas programmās, sekojot individuālajam rehabilitācijas plānam; c. Valsts rehabilitācijas pakalpojumi personām ar speciālām vajadzībām darbības vecumā ietver rehabilitācijas plāna izstrādi un pakalpojumu nodrošināšanu atbilstoši plānam individuālu vai grupu pakalpojumu formā. <p>4) Atbalsts nodarbinātībai ar mērķi sagatavot personas ar speciālām vajadzībām darbam, sniegt atbalstu piemērota darba meklējumos, kā arī iejūtoties darbā. Galvenās ar darbu saistītās atbalsta jomas ir:</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Audzēkņu sagatavošana darbam caur karjeras orientācijas priekšmetiem, individuālajām konsultācijām un uzņēmumu vizītēm, fokusējoties uz tādiem tematiem, kā darba iespējas, darba devēju ekspektācijas, piemērota darba atrašana, darbvietai atbilstoša izturēšanās, normatīvie akti un karjeras pakalpojumi. b. Atbalsts audzēkņiem prakses vietu meklēšanā, kā arī atbalsts, esot praksē caur ciešu sadarbību ar klientiem, viņu vecākiem vai citām atbalsta personām, profesionālajiem pasniedzējiem un, ja nepieciešams, rehabilitācijas ekspertiem. c. Atbalsts absolventiem darba meklēšanā un darbā, nevis piemeklējot konkrētu darbu, bet sniedzot atbalstu aktīvajā darba meklēšana procesā, kā arī, sadarbojoties ar klientu un viņa atbalsta personām, nodrošinot, ka atrastais darbs atbilst klienta vērtību sistēmai un, ka to ir iespējams saglabāt ilgtermiņā; d. Sadarbība ar darba devējiem, vairojot izpratni par personu ar speciālām vajadzībām integrāciju darbā caur apmācībām, nosakot potenciālās sadarbības jomas un iespējas.⁸⁵⁹ <p>5) Centrs vides pielāgošanai un informācijai par palīgtechnoloģijām (<i>The Centre for Environmental Adaptation and Assistive Technology Information</i>) ir valsts konsultāciju centrs, kas konsultē personas</p>
--	---

⁸⁵⁹ Astangu Vocational Rehabilitation Centre. Employment Support. Pieejams: <http://eng.astangu.ee/whatwedo/employment/>

		ar invaliditāti un viņu ģimenes par palīgtechnoloģijām un māju un darba vides pieejamības jautājumiem. ⁸⁶⁰⁸⁶¹
9.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		n/a
9.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	9.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Nē
	9.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	9.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	9.3.4. Pēc vecuma	Nē
9.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtības apraksts		Astangu Profesionālās rehabilitācijas centra tiešajiem klientiem, kā arī klientiem ārpus centra, piemēram, studentiem.
9.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Cits – Astangu Profesionālās rehabilitācijas centrs
9.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts – Sociālās apdrošināšanas padome (finansē valsts rehabilitācijas pakalpojumus); cits – klientu finansējums/ līdzfinansējums
9.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)		Astangu Profesionālās rehabilitācijas centrs
9.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Astangu Profesionālās rehabilitācijas centrs
9.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		n/a
9.10. Pasākuma/pakalpojuma integrēšana nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē/Daļēji)		Daļēji
10. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Igaunijas Agrenska fonda (<i>Estonian Agrenska Foundation</i>) ⁸⁶² pakalpojumi

⁸⁶⁰ Astangu Vocational Rehabilitation Centre. The Centre for Environmental Adaptation and Assistive Technology Information. Pieejams: <http://eng.astangu.ee/whatwedo/ptak/>

⁸⁶¹ Skat. arī Astangu Vocational Rehabilitation Centre. Self-Improvement with Flexible Conditions. Pieejams: http://eng.astangu.ee/fileadmin/media/Pildid/astangu_ingl_k_2014_mullidega.pdf; Idstrom, A., Stenroos, M., Uimonen, M. (2013). Decent work: Promising practices in the Employment of People with Disabilities from Sweden, Denmark, Estonia, and Finland. Helsinki: Asumispalvelusäätiö ASPA: 103-108. Pieejams: https://www.aspa.fi/sites/default/files/Decent_Work_book_net_ENG.pdf

⁸⁶² Igaunijas Agrenska un Tammistu centrs. Pieejams: <http://www.agrenska.se/english>

10.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Atbalsta pakalpojumi ir izstrādāti katras mērķa grupas vajadzībām. Vasaras sezonā tiek organizēti darba vingrinājumi, kas mērķēti uz <i>Kroonuaia School</i> audzēkņiem un šīs un citu personām ar speciālām vajadzībām skolu absolventiem. Uz pieaugušajiem mērķēti darba vingrinājumi Tammistu muižas parkā (<i>Tammistu Manor Park</i>) un tekstiliju-rokdarbu darbnīcā, kas parasti ietver konsultācijas ar sociālo darbinieku, speciālo pedagogu, psihologu un psihoterapeitu. Personām, kas piedalījušās darba vingrinājumu programmās, caur Bezdarba apdrošināšanas fondu tiek organizēta prakse (parasti – dārzniecībā, asistēšanā virtuvē, mājsaimniecības, apkopšanas un saimnieciskos darbos vai rokdarbos, amatniecības darbos. Prakse parasti ilgst 4 mēnešus. Personām, kas veiksmīgi izgājušas prakses periodu, nozīmīgs ir darbs ar atbalsta personu caur Bezdarba apdrošināšanas fondu. Darbs ar atbalsta personu ilgst 12 mēnešus. Igaunijas Agrenska fonds no Bezdarba apdrošināšanas fonda saņem finansējumu atbalsta personas algošanai. ⁸⁶³	
10.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	n/a	
10.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	10.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbspēju zuduma procentos	Jā
	10.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	10.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	10.3.4. Pēc vecuma	Nē
10.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtības apraksts	Mērķa grupas ir: 1) Nepilngadīgie no <i>Kroonuaia School</i> skolas personām ar speciālām vajadzībām; 2) Nepilngadīgie, kuri absolvējuši <i>Kroonuaia School</i> vai citas skolas personām ar speciālām vajadzībām; 3) Jaunieši ar speciālām vajadzībām bez iespējām pašu spēkiem iesaistīties darba tirgū; 4) Pieaugušie ar invaliditāti, kuri vairāku gadu garumā ir bez darba.	
10.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Cits – Igaunijas Agrenska fonds	

⁸⁶³ Idstrom, A., Stenroos, M., Uimonen, M. (2013). Decent work: Promising practices in the Employment of People with Disabilities from Sweden, Denmark, Estonia, and Finland. Helsinki: Asumispalvelusäätiö ASPA: 98-99; 110. Pieejams: https://www.aspa.fi/sites/default/files/Decent_Work_book_net_ENG.pdf

10.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Starptautiskais – Eiropas Savienība (finansējums darba vingrinājumiem); valsts; cits – klientu maksājumi
10.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)		Igaunijas Agrenska fonds; Bezdarba apdrošināšanas fonds (praksi un darbu ar atbalsta personu)
10.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Igaunijas Agrenska fonds
10.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		n/a
10.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē/Daļēji)		Daļēji
11. Subsīdiju sistēma (nosaukums/ apraksts)		Algu subsīdijas darba devējiem, kuri nodarbina personas ar samazinātu konkurētspēju, t.sk. personas ar invaliditāti ⁸⁶⁴
11.1. Sistēmas piemērošana (Jā/ Nē)	11.2. Pēc invaliditātes statusa (grupas)	Jā
	11.3. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
11.4. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Starptautiskais – Eiropas Sociālais fonds
11.5. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)		Bezdarba apdrošināšanas fonds
11.6. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums) (institūcijas nosaukums)		Bezdarba apdrošināšanas fonds
11.7. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Uzraudzības padome (<i>Supervisory Board</i>) (tās sastāvā vienlīdzīgas puses ir valdības, darba devēju un darba ņēmēju pārstāvji)
11.8. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)		Jā
12. Darbdevējus motivējošie faktori personu ar invaliditāti nodarbināšanai, t.sk. normatīvie akti, kas to regulē		1) Valsts Pensiju apdrošināšanas likums, Sociālā nodokļa likums un Darbspēju reforma paredz, ka valsts sedz daļu no sociālā nodokļa darbiniekiem, kuri saņem darbbspēju pabalstu. Jebkādi pabalsti, ko sniedz darba devējs tehnisko palīg līdzekļu vai ārstniecības arrodslimību vai negadījumu darbā gadījumos, kā

⁸⁶⁴ Eesti Töötukassa (2014). Wage subsidy. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/employers/wage-subsidy>; Eesti Töötukassa (2016). Wage subsidy. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/wage-subsidy>

	<p>arī kompensācijas personiskā transportlīdzekļa izmantošanai darbiniekiem, kuru darbspēju zudums ir vismaz 40% vai kuriem ir noteikts invaliditātes statuss, ir atbrīvoti no ienākumu nodokļa. Personas, kuras saņem darbspēju pabalstu ir tiesīgas saņemt 35 apmaksātas brīvdienas gadā standarta 28 brīvdienu vietā, papildu dienām tiekot apmaksātām no valsts budžeta.⁸⁶⁵</p> <p>2) Bezdarba apdrošināšanas aģentūras (<i>Eesti Töötukassa</i>) pakalpojumi darba devējiem, kas nodarbina personas ar samazinātu darbspēju. Bezdarba apdrošināšanas aģentūra darba devējiem piedāvā šādus pakalpojumus:</p> <ol style="list-style-type: none"> a. Atbalstu un apmācības darba devējiem, kuri ir gatavi nodarbināt vai jau nodarbina personas ar invaliditāti, taču jūt vajadzību pēc papildu zināšanām un ievirzes;⁸⁶⁶ b. Algas subsīdijas darba devējam, kurš nodarbina bezdarbnieku vai personu ar samazinātu darbspēju, ja persona ir bijusi reģistrēta kā bezdarbnieks vismaz 6 nepārtrauktus mēnešus vai pirms iekļaušanās atvērtajā darba tirgū strādājusi atbilstoši no konkurences aizsargātas nodarbinātības⁸⁶⁷ nosacījumiem;⁸⁶⁸ c. Darbavietas un darba aprīkojuma pielāgošanu, ja darbiniekam ir grūtības piekļūt darbavietai vai lietot darba aprīkojumu;⁸⁶⁹ d. Kompensāciju par darbinieka apmācību izmaksām, ja darbinieks invaliditātes vai veselības stāvokļa dēļ nespēj turpināt darbu, bet darba devējs piedāvā darbu, kas pieejams pēc pārkvalifikācijas vai kvalifikācijas celšanas.⁸⁷⁰ <p>3) Sociālā nodokļa kompensācija par personu ar samazinātu darbspēju.⁸⁷¹ (Darba tirgus pakalpojumu un pabalstu likums // „Riigi Teataja”, 54(430), 28.09.2005. (stājās spēkā: 01.01.2006.), §2, §8¹, §9(5), §10(5), §20, §21, §22, §23, §24, §26. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506062014001/consolide)</p>
--	--

⁸⁶⁵ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version.

⁸⁶⁶ Eesti Töötukassa (2016). Advising and training. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/advising-and-training>

⁸⁶⁷ Eesti Töötukassa (2016). Protected employment. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/protected-employment>

⁸⁶⁸ Eesti Töötukassa (2013). People with disabilities. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/services/people-disabilities>

⁸⁶⁹ Eesti Töötukassa (2016). Adjustment of workspaces and work equipment. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/adjustment-workspaces-and-work-equipment>

⁸⁷⁰ Eesti Töötukassa (2016). Compensation of employee's training costs. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/compensation-employees-training-costs>

⁸⁷¹ Eesti Töötukassa (2016). Social tax compensation for a person with decreased working ability. Pieejams: <https://www.tootukassa.ee/eng/content/work-ability-reforms/social-tax-compensation-person-decreased-working-ability>

	4) Strādāšana kopā ar atbalsta personu, nodarbinātībai nepieciešamie palīg līdzekļi, darba vietas vides pielāgošana – atbalsta pasākumi, kurus darba devējs var saņemt, lai nodrošinātu personai ar invaliditāti nodarbinātības iespējas. ⁸⁷²
13. Kvotu sistēma darba tirgū	Darbspēju reformas ietvaros Igaunijas valdība izvirzījusi mērķi līdz 2020.gadam publiskajā sektorā nodarbināt 1000 personas ar invaliditāti. ⁸⁷³

Lietuva

1. Dalībvalsts profils par normatīvajos aktos iekļautajiem un īstenotajiem atbalsta pasākumiem, pakalpojumiem un specifiskiem atbalsta veidiem personu ar invaliditāti tiesību uz darbu un nodarbinātību nodrošināšanai, kā arī par atbalsta pasākumu ieviešanas un īstenošanas shēmu⁸⁷⁴⁸⁷⁵:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Profesionālā rehabilitācija
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Profesionālā rehabilitācija tiek definēta kā individuālās darba spējas, profesionālās kompetences un spējas piedalīties darba tirgū atjaunošana vai palielināšana, izmantojot attīstības, sociālos, psiholoģiskos, rehabilitācijas un citus instrumentus. ⁸⁷⁶ Profesionālā rehabilitācija ietver profesionālās orientācijas, konsultāciju, profesionālo spēju noteikšanas vai atjaunošanas, kā arī jaunu profesionālo spēju attīstīšanas un pārkvalifikācijas pakalpojumus, atbalstu profesijas, specialitātes vai amata ieguvē, tehnisko un kompensējošo palīg līdzekļu nodrošināšanu u.tml. ⁸⁷⁷
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	Nodarbinātības atbalsta likums (<i>Law on support for employment</i>) // “Valstybės Žinios”, Nr. 73-2762, 2006; Nr. 86-3638, 2009: 2.pants. Pieejams: https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.294874/format/MSO2003_DOC/ Kritēriji vajadzības pēc profesionālās rehabilitācijas pakalpojumiem noteikšanai un noteikumi par profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu un finansēšanu (<i>The Criteria for the Establishment of the Need for Services of</i>

⁸⁷² Response of Estonia to the questionnaire on the rights of persons with disabilities:3. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SocialProtection/States/MS_Estonia_ENG.docx

⁸⁷³ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Estonia. Initial Report submitted by State party under article 35 of the Convention. Advanced unedited version: 59. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fEST%2f1&Lang=en

⁸⁷⁴ Informācija par to, kādēļ atbalsta pasākumi pastāv, kāds ir to ieviešanas un īstenošanas mērķis, piemēram, personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšana, ieviešot nepieciešamos vides pielāgojumus, asistenta pakalpojumus u.tml.

⁸⁷⁵ T.sk., iekļaujot informāciju par rehabilitācijas pakalpojumiem arrodslimību un prognozējamās invaliditātes gadījumos.

⁸⁷⁶ Law on support for employment // “Valstybės Žinios”, No. 73-2762, 2006; No. 86-3638, 2009, 2.pants.

⁸⁷⁷ The Criteria for the Establishment of the Need for Services of Vocational Rehabilitation and the Regulations for the Provision and Financing of Vocational Rehabilitation Services approved by Order No. A1-302 of 31 December 2004 of the Minister of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania // “Valstybės Žinios”, Nr. 6-163, 2005; Law of the Republic of Lithuania on Social Integration of Persons with Disabilities // “Valstybės žinios”, Nr. 67-3350, 2010; Nr. 36-969, 1991; Nr. 83-2983, 2004: 8.pants. Pieejams: <http://www.litlex.lt/Litlex/Eng/Frames/Laws/Documents/59.HTM>

		<p><i>Vocational Rehabilitation and the Regulations for the Provision and Financing of Vocational Rehabilitation Services</i>) approved by Order No. A1-302 of 31 December 2004 of the Minister of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania // “Valstybės Žinios”, Nr. 6-163, 2005.</p> <p>Lietuvos Respublikos likums par personu ar invaliditāti sociālo integrāciju (<i>Law of the Republic of Lithuania on Social Integration of Persons with Disabilities</i>) // “Valstybės žinios”, Nr. 67-3350, 2010; Nr. 36-969, 1991; Nr. 83-2983, 2004: 4., 8.-13., 16., 25., 26. pants. Pieejams: http://www.litlex.lt/Litlex/Eng/Frames/Laws/Documents/59.HTM</p>
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos	Jā
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	1.3.4. Pēc vecuma	Nē
1.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtības apraksts ⁸⁷⁸		Individuālo profesionālās rehabilitācijas plānu sastāda reģionālā darba birža sadarbībā ar klientu un rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem un, ja iespējams, esošo vai topošo darba devēju, kā arī pašvaldības iestādēm un aģentūrām. Pakalpojumu sniedzējs ir atbildīgs par konkrētas rehabilitācijas programmas izstrādi. ⁸⁷⁹

⁸⁷⁸ Vai pasākumu piemēro darba vietā, esot darba meklētāja/ bezdarbnieka statusā, pēc brīvprātības principa, rehabilitācijas programmu ietvaros u.c., pasākuma sniegšanas noteikumi – laiks u.tml.

⁸⁷⁹ United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2014). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention: Initial reports of States parties due in 2012: Lithuania: 55.-57. Pieejams: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fLTU%2f1&Lang=en

1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	n/a
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Invaliditātes un darbaspēju noteikšanas birojs (sniedz atzinumu par nepieciešamību pēc profesionālās rehabilitācijas)
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	13 publiskie rehabilitācijas centri visā Lietuvas teritorijā (11 pilsētās) ⁸⁸⁰
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Lietuvas Sociālās drošības un darba ministrija, pašvaldības (sociālās drošības dienesti)
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)	Jā
2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Atbalsts personām ar invaliditāti, kas nodarbinātas sociālajā uzņēmējdarbībā
2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Mazāk aizsargāto sabiedrības grupu, t.sk. personu ar invaliditāti nodarbināšana Lietuvā ir viens no galvenajiem sociālo uzņēmumu darbības uzdevumiem, tādēļ sociālais uzņēmums ar darbiniekiem ar invaliditāti (vismaz 50% darbinieku ir personas ar invaliditāti) normatīvajos aktos tiek definēts kā atsevišķs sociālo uzņēmumu veids, kam iespējams saņemt papildu atbalstu: ⁸⁸¹ (1) Finansējumu darba vides, ražošanu telpu un aprīkojuma, kā arī atpūtas telpu iekārtošanai atbilstoši personas vajadzībām;

⁸⁸⁰ Pētījums par personu ar invaliditāti nodarbinātības politiku Eiropā. (2013). Latvijas un Lietuvas pārrobežu projekts „Darba iespējas un pieredze cilvēkiem ar invaliditāti” (projekta apakšnosaukums „Es varu strādāt” – „I can work”, nr. LLIV - 219). Pieejams: <http://www.redzigaismu.lv/files/LV-Petijuma-KOPSAVILKUMS-Brosura.pdf>

⁸⁸¹ Moskvina, J. (2013). Social enterprises as a tool of social and economic policy. *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 1(1): 52. Pieejams: http://jssidoi.org/jesi/uploads/papers/1/Moskvina_Social_enterprises_as_a_tool_of_social_and_economic_policy_Lithuanian_case.pdf; EBU: United Nations Convention on the Rights of People with Disabilities database. (n/d). Information for countries: Lithuania: Work and Employment – Article 27. Pieejams: <http://www.euroblind.org/convention/article-27--work-and-employment/nr/130>; Pētījums par personu ar invaliditāti nodarbinātības politiku Eiropā. (2013). Latvijas un Lietuvas pārrobežu projekts „Darba iespējas un pieredze cilvēkiem ar invaliditāti” (projekta apakšnosaukums „Es varu strādāt” – „I can work”, nr. LLIV - 219). Pieejams: <http://www.redzigaismu.lv/files/LV-Petijuma-KOPSAVILKUMS-Brosura.pdf>

		(2) Subsīdijas papildu administratīvo vai transporta izmaksu segšanai; (3) Finansējumu asistenta (surdotulka, pavadona, asistenta) algošanai; (4) Finansējumu darbinieka apmācību atbalstam; (5) Algas subsīdijas un obligāto sociālās apdrošināšanas iemaksu atvieglojumus; (6) Finansējumu par darba vietu radīšanu. ⁸⁸²
2.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Sociālo uzņēmumu likums (<i>Law on Social Enterprise</i>), Nr. IX - 2251, 01.06.2004. Ekonomikas ministra rīkojums par sociālās uzņēmējdarbības īstenošanu (“Sociālās uzņēmējdarbības koncepcija”)(<i>Order of the Minister of Economy implementing the social entrepreneurship (“Concept of Social Entrepreneurship”)</i>) Nr. 4 - 207, 03.04.2015.
2.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos	Jā
	2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
	2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	2.3.4. Pēc vecuma	Nē

⁸⁸² Ruškus, J., Elijošius, E., Vaišnora, K. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 23. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LT-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc; EBU: United Nations Convention on the Rights of People with Disabilities database. (n/d). Information for countries: Lithuania: Work and Employment – Article 27. Pieejams: <http://www.euroblind.org/convention/article-27--work-and-employment/nr/130>

2.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtības apraksts	Attiecas uz sociālajiem uzņēmumiem (kas var būt jebkāda veida juridiskas personas – individuāliem uzņēmēji, akciju sabiedrības, sabiedriskās organizācijas utt.), kas nodarbina personas ar invaliditāti, saņemot valsts atbalstu (algu un sociālās apdrošināšanas iemaksu daļēju kompensāciju (subsīdijas), subsīdijas par darba vietu radīšanu, atbalstu personu ar invaliditāti darba vietu pielāgošanai, subsīdijas mērķa grupām u.tml.). ⁸⁸³
2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	
2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts
2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Lietuvas Darba birža
2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Lietuvas Darba birža un tās filiāles
2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Lietuvas Sociālās drošības un darba ministrija
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrēta nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)	Jā
3. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Portāls Galiudirbti.lt darba meklētājiem ar invaliditāti un darba devējiem, kas vēlas atrast piemērotus darbiniekus
3.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Personas ar invaliditāti, reģistrējoties portālā, var tajā ievietot savu CV, rediģēt to, atrast piemērotus darba piedāvājumus un pieteikties vakancēm, kā arī iegūt padomus jautājumos, kas saistīti ar darba meklēšanu un sagatavošanos darba intervijai. Darba devēji portālā var publicēt darba sludinājumus un iepazīties ar portālā ievietotajiem CV. Gan darba meklētājiem, gan darba devējiem portālā ir pieejamas ziņas, juridiska informācija un noderīgas saites. ⁸⁸⁴
3.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	n/a

⁸⁸³ Ruškus, J., Elijošius, E., Vaišnora, K. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 23. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LT-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc

⁸⁸⁴ Ruškus, J., Elijošius, E., Motieciene, R. (2014). ANED 2014 Task 5 – European semester country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED): 22. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%202014%20-%20Task%205%20-%20LT%20-%20final.doc

3.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	3.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos	Nē
	3.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
	3.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē
	3.3.4. Pēc vecuma	Nē
3.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtības apraksts	Reģistrējoties portālā, darba meklētājiem un darba devējiem brīvi pieejams pakalpojums	
3.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	n/a	
3.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Starptautiskais – Eiropas Reģionālās attīstības fonds (portāls izveidots Latvijas-Lietuvas pārrobežas programmas 2007.-2013. gadam “Uzlabot konkurētspēju darba tirgū personām ar invaliditāti” (“ <i>Increasing the Competitiveness of Disabled Social Enterprises</i> ”) ietvaros) ⁸⁸⁵	
3.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	n/a	
3.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	n/a	

⁸⁸⁵ Galiudirbti.lt. (n/d). About the Project. Pieejams: <http://www.galiudirbti.lt/en/>

3.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	n/a
3.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)	Daļēji (ieinteresētās personas var resursu izmantot pēc savas vēlēšanās)
4. Subsīdiju sistēma (nosaukums/apraksts)	<p>Subsīdiju sistēma tiek īstenota caur Lietuvas Darba biržas (<i>Lithuanian Labour Exchange</i>) aktīvajiem darba tirgus politikas pasākumiem personām, kam darba tirgū pienākas papildu atbalsts. Papildu atbalsta pasākumi attiecas uz konkrētām personu grupām – mērķa grupām, t.sk.:</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) Personām ar invaliditāti, kuru darbspējas ir noteiktas 20-40% apmērā vai personām, kurām noteikta mērena (<i>moderate</i>) invaliditāte; (2) Personām ar invaliditāti, kuru darbspējas ir noteiktas 45-55% apmērā vai personām, kurām noteikta viegla (<i>mild</i>) invaliditāte; (3) Personām, kuras pabeigušas profesionālās rehabilitācijas programmas (piesakoties Darba biržā vai tās filiālē 6 mēnešu laikā pēc profesionālās rehabilitācijas programmas pabeigšanas, specialitātes vai amata iegūšanas, atgriešanās no ieslodzījuma vai pēc psihosociālas programmas pabeigšanas un esot reģistrētam bezdarbniekam).⁸⁸⁶ <p>Pastāv šādi atbalsta pasākumu-subsīdiju veidi:</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) Subsīdētā nodarbinātība, lai stiprinātu 2. un 3. mērķa grupas pozīcijas darba tirgū un radītu speciālus apstākļus 1. mērķa grupas iespējināšanai palikt darba tirgū. Darba devējiem, kuri nodarbina personas no konkrētām mērķa grupām, tiek izmaksātas algu subsīdijas (kā kompensāciju par izmaksātajām algām) uz laiku ne ilgāku par 12 mēnešiem (vai 3 mēnešiem, ja līgums ir uz noteiktu laiku). Subsīdiju apmērs tiek noteikts darba līgumā un tās tiek izmaksātas katrai nodarbinātajai personai, veicot arī obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas. Subsīdiju apmērs nedrīkst pārsniegt noteikto minimālās algas apmēru. Darba devēji, kas nodarbina personas no 1.mērķa grupas, katru mēnesi visu darba attiecību laikā saņem algas subsīdijas par katru nodarbināto personu, to apmēram tiekot aprēķinātam, balstoties uz nostrādāto stundu skaitu un noteikto minimālo atalgojuma apmēru par darba stundu; (2) Atbalsts profesionālo prasmju ieguvē 3. mērķa grupai, kas tieši nepieciešamas darba vietā. Atbalsts subsīdiju formā tiek sniegts darba devējiem, kuri nodarbina personas, lai sniegtu tām profesionālās prasmes, kā daļēja kompensācija par izmaksām, kas rodas, nodrošinot profesionālo prasmju ieguvu darba vietā. Atbalsts tiek piešķirts katru mēnesi ne ilgāk kā 6 mēnešus un tā apmērs nedrīkst būt lielāks kā 20% no kopējā subsīdiju apmēra; <p>Subsīdijas darba vietu radīšanai pastāv, lai atbalstītu 1., 2. un 3. mērķa grupas nodarbinātību mikrouzņēmumos, izveidojot tajos jaunas darba vietas vai pielāgojot esošās. Subsīdijas iespējams saņemt 36 mēnešu laikā kopš uzņēmuma reģistrēšanas,</p>

⁸⁸⁶ Nodarbinātības atbalsta likums (*Law on support for employment*) // “Valstybės Žinios”, Nr. 73-2762, 2006; Nr. 86-3638, 2009: 4.pants. Pieejams: https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.294874/format/MSO2003_DOC/

		ja uzņēmuma dibinātājs ir persona, kas bijusi bezdarbnieks, un ja uzņēmumā radīta vai pielāgota darba vieta Darba biržas klientam – bezdarbniekam no noteiktas mērķa grupas, – personai esot tajā reāli nodarbinātai. Subsīdijas pieejamas arī, lai veicinātu personu no 1. mērķa grupas kļūšanu par pašnodarbinātām personām, uzsākot uzņēmējdarbību. ⁸⁸⁷
4.1. Sistēmas piemērošana (Jā/ Nē)	4.2. Pēc invaliditātes statusa (grupas)	Jā
	4.3. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
4.4. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts
4.5. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)		Lietuvas Darba birža
4.6. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Lietuvas Darba birža un tās filiāles
4.7. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Sociālās drošības un darba ministrija, Darbspēju un invaliditātes novērtēšanas birojs (<i>The Disability and Working Capacity Assessment Office</i>)
4.8. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)		Jā
5. Darbdevējus motivējošie faktori personu ar invaliditāti nodarbināšanai, t.sk. normatīvie akti, kas to regulē		(1) Atbalsts personām ar invaliditāti, kas nodarbinātas sociālajā uzņēmējdarbībā (Sociālo uzņēmumu likums (<i>Law on Social Enterprise</i>), Nr. IX - 2251, 01.06.2004.; Ekonomikas ministra rīkojums par sociālās uzņēmējdarbības īstenošanu (“Sociālās uzņēmējdarbības koncepcija”)(<i>Order of the Minister of Economy implementing the social entrepreneurship (“Concept of Social Entrepreneurship”)</i>) Nr. 4 - 207, 03.04.2015.);

⁸⁸⁷ Nodarbinātības atbalsta likums (*Law on support for employment*) // “Valstybės Žinios”, Nr. 73-2762, 2006; Nr. 86-3638, 2009: 26., 27., 30., 32.pants. Pieejams: https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.294874/format/MSO2003_DOC/; Ruškus, J., Elijošius, E., Vaišnora, K. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability. Academic Network of European Disability experts (ANED). Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/LT-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_final%20version.doc

	(2) Subsīdiiju sistēma (Nodarbinātības atbalsta likums (<i>Law on support for employment</i>) // “Valstybės Žinios”, Nr. 73-2762, 2006; Nr. 86-3638, 2009: 4., 26., 27., 30., 32. pants. Pieejams: https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.294874/format/MSO2003_DOC/)
6. Kvotu sistēma darba tirgū	n/a
6.1. Kā sistēma tiek īstenota	n/a
6.2. Cik efektīva ir sistēma ⁸⁸⁸	n/a

⁸⁸⁸ Vai un kā, pēc kādiem kritērijiem valstī tiek vērtēta kvotu sistēmas efektivitāte, kādi secinājumi par efektivitāti ir izdarīti.

Polija

1. Dalībvalsts profils par normatīvajos aktos iekļautajiem un īstenotajiem atbalsta pasākumiem, pakalpojumiem un specifiskiem atbalsta veidiem personu ar invaliditāti tiesību uz darbu un nodarbinātību nodrošināšanai, kā arī par atbalsta pasākumu ieviešanas un īstenošanas shēmu⁸⁸⁹⁸⁹⁰:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Prakses vietas publiskajā pārvaldē kā metode personu ar invaliditāti profesionālajam atbalstam pozitīvu izmaiņu veicināšanai darba tirgū” (“ <i>Internship in public administration as a method to support social and vocational development of disabled people and create a positive image of disabled people on labour market</i> ”)
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Projekta ietvaros tika nodrošināta prakse 200 augstskolu beidzējiem publiskajā pārvaldē. Auditā veica Civildienesta vadītājs, rezultāti uzrādīja biežāku sadarbību ar personām ar invaliditāti un atbilstošām NVO. Sistēmu 2013.gadā auditēja Augstākās kontroles birojs (<i>The Supreme Audit Office</i>), kā rezultātā tika izdarīts secinājums par nepieciešamību uzlabot rekrutēšanas procedūru. ⁸⁹¹
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Civildienesta likums // <i>Ustawa z dnia 21 listopada 2008 r. o służbie cywilnej</i> (21.11.2008.) Pieejams: http://www.dziennikustaw.gov.pl/du/2008/s/227/1505
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos	Nē
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides	Jā

⁸⁸⁹ Informācija par to, kādēļ atbalsta pasākumi pastāv, kāds ir to ieviešanas un īstenošanas mērķis, piemēram, personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšana, ieviešot nepieciešamos vides pielāgojumus, asistenta pakalpojumus u.tml.

⁸⁹⁰ T.sk., iekļaujot informāciju par rehabilitācijas pakalpojumiem arodslimību un prognozējamās invaliditātes gadījumos.

⁸⁹¹ Report of the Government of the Republic of Poland drawn up in accordance with the provisions of Article 35 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities presenting the actions taken in order to implement its provisions. (2014). Pieejams: http://www.tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/.../POL/CRPD_C_POL_1_7003_E.doc

	vajadzībām u.c.)	
	1.3.4. Pēc vecuma	Nē
1.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtības apraksts ⁸⁹²		Pasākums augstskolu beidzējiem publiskajā pārvaldē.
1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Valsts līmenis ⁸⁹³
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts – Valsts fonds personu ar invaliditāti rehabilitācijai no obligātajām darba devēju (kuri nodarbina vismaz 25 darbiniekus) iemaksām ⁸⁹⁴
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)		Nodibinājums Reģionālas attīstības institūts (<i>Foundation Regional Development Institute</i>) 2013-2014
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Publiskās pārvaldes iestādes
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Augstākais revīzijas birojs (<i>The Supreme Audit Office</i>)
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)		Jā
2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Finansiāls atbalsts darba devējiem aizsargātā (<i>sheltered</i>) un brīvā darba tirgū

⁸⁹² Vai pasākumu piemēro darba vietā, esot darba meklētāja/ bezdarbnieka statusā, pēc brīvprātības principa, rehabilitācijas programmu ietvaros u.c., pasākuma sniegšanas noteikumi – laiks u.tml.

⁸⁹³ Report of the Government of the Republic of Poland drawn up in accordance with the provisions of Article 35 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities presenting the actions taken in order to implement its provisions (2014). Pieejams: ec.europa.eu/justice/discrimination/files/swd_2014_182_en.pdf

⁸⁹⁴ Iepriekšējais projekta periods beidzies, bet valsts atbalsts turpinās.

2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Tiek sniegts finansiāls atbalsts darba devējiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti. Darba devējs var saņemt daļēju algas aizvietošanu par personu ar invaliditāti. Valsts fonds personu ar invaliditāti rehabilitācijai veido finansējumu no obligātajām darba devēju (kuri nodarbina vismaz 25 darbiniekus) iemaksām. ⁸⁹⁵								
2.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	Profesionālās un sociālās rehabilitācijas un personu ar invaliditāti nodarbinātības likums // <i>Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych</i> (27.08.2016.). Pieejams: http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19971230776								
2.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="445 437 689 603">2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos</td> <td data-bbox="696 437 2136 603">Jā</td> </tr> <tr> <td data-bbox="445 608 689 740">2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem</td> <td data-bbox="696 608 2136 740">Nē</td> </tr> <tr> <td data-bbox="445 745 689 979">2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)</td> <td data-bbox="696 745 2136 979">Nē</td> </tr> <tr> <td data-bbox="445 984 689 1027">2.3.4. Pēc vecuma</td> <td data-bbox="696 984 2136 1027">Nē</td> </tr> </table>	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos	Jā	2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē	2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē	2.3.4. Pēc vecuma	Nē
2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos	Jā								
2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē								
2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Nē								
2.3.4. Pēc vecuma	Nē								
2.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība	Kopš 2015.gada 1.janvāra paplašināts personu loks par kurām darba devējs var saņemt kompensāciju. Līdz tam kompensāciju varēja saņemt tikai par no jauna pieņemtajiem darbiniekiem. Tie darba devēji, kuri nesasniedz 6% nodarbināto personu ar invaliditāti, var samazināt savas izmaksas, ja pērk pakalpojumu no darba devēja, kurš nodarbina personas ar invaliditāti ⁸⁹⁶ .								

⁸⁹⁵ Report of the Government of the Republic of Poland drawn up in accordance with the provisions of Article 35 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities presenting the actions taken in order to implement its provisions (2014). Pieejams: ec.europa.eu/justice/discrimination/files/swd_2014_182_en.pdf

⁸⁹⁶ Report of the Government of the Republic of Poland drawn up in accordance with the provisions of Article 35 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities presenting the actions taken in order to implement its provisions (2014). Pieejams: ec.europa.eu/justice/discrimination/files/swd_2014_182_en.pdf

2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Valsts līmenis – Valsts nodarbinātības dienests, Valsts statistikas pārvalde	
2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts – Valsts fonds personu ar invaliditāti rehabilitācijai (<i>The State Fund for Rehabilitation of Disabled Persons</i>)	
2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Valsts nodarbinātības dienests (<i>Public Employment Service</i>)	
2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Valsts fonds personu ar invaliditāti rehabilitācijai	
2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Augstākais revīzijas birojs (<i>The Supreme Audit Office</i>)	
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)	Jā	
3. Subsīdiju sistēma (nosaukums/ apraksts)	<p>Algas subsīdija iedrošina darba devējus pieņemt darbā personas ar invaliditāti. Ikmēneša subsīdijas atkarībā no invaliditātes veida un pakāpes ir apmērā līdz 90% vai 75% no darbinieka algas. Atbalstu atalgojumam kā nodokļu un maksājumu atlaides saņem arī lauksaimnieki un pašnodarbinātie (sociālo iemaksu atmaksa.). Aizsargātie (<i>sheltered</i>) darba uzņēmumi, kuros strādā neredzīgas personas, personas ar garīgās veselības traucējumiem (<i>mental diseases</i>), dziļu un vidēju garīgo atpalcību, ja nodarbina vismaz 30% šādu personu netiek aplikti ar nodokļiem ar dažiem izņēmumiem. Finansējumu saņem no Valsts fonda personu ar invaliditāti rehabilitācijai (10%) un kompānijas rehabilitācijas fonda (90%). Ieņēmumu nodokļa likme ir labvēlīga mazo algu saņēmējiem, jo nodoklis ir progresīvs (līdz 3091PLN- 0; 3091-85528 – 18%; virs 85528 -32%). Darba devējiem, kas nodarbina personas ar vidēju un dziļu invaliditāti (autismu, garīgās veselības traucējumiem) jānodarbina vismaz 70% darbinieku ar šādiem traucējumiem. Valsts Fonds Personu ar Invaliditāti rehabilitācijai sedz darba vietas iekārtošanas izmaksas, ja tās nepārsniedz 15 vidējās algas.⁸⁹⁷</p>	
3.1. Sistēmas piemērošana (Jā/ Nē)	3.2. Pēc invaliditātes statusa (grupas)	Jā

⁸⁹⁷ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of State parties due in 2014: Poland; Alternative Report on the Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.(2014).3 Alternative Report is provided under the terms of Creative Commons public license (CC BY 3.0). Project realized by the Foundation KSK within the program. Citizens for Democracy financed by the EEA Funds Pieejams:<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>

	3.3. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
3.4. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts
3.5. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)		Valsts fonds personu ar invaliditāti rehabilitācijai
3.6. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Valsts fonds personu ar invaliditāti rehabilitācijai; vietējās pašvaldības
3.7. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Augstās kontroles birojs (<i>Supreme Audit Office</i>)
3.8. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)		Jā
4. Darbdevējus motivējošie faktori personu ar invaliditāti nodarbināšanai, t.sk. normatīvie akti, kas to regulē		<ol style="list-style-type: none"> 1) Darba devēji var saņemt atbalstu transporta, rehabilitācijas medicīnas, aprīkojuma, konsultāciju un citu personām ar invaliditāti nepieciešamajiem atbalsta pasākumiem nepieciešamajām aktivitātēm. Aizsargātā darba uzņēmumiem ir papildu iespējas (transporta uz rehabilitācijas nometnēm, nometņu finansējums, mājas aprūpe hronisku slimību gadījumā). 2) Personas ar invaliditāti, kas reģistrētas Nodarbinātības dienestā var saņemt finansējumu no Valsts fonda personu ar invaliditāti rehabilitācijai savu ekonomisko vai lauksaimniecības aktivitāšu uzsākšanai vai līdzdalībai sociālajā kooperatīvā. 3) Likums par Personīgo Ienākumu nodokli (<i>Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych</i>, 26.07.1991. Pieejams: http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910800350) ļauj darba devējiem, kuri vada aizsargāto darba vietu uzņēmumus (<i>sheltered work enterprises</i>) plānot izdevumus rehabilitācijas pasākumiem (Subsīdijas no Valsts fonda personu ar invaliditāti rehabilitācijai un uzņēmuma rehabilitācijas fonda).⁸⁹⁸
5. Kvotu sistēma darba tirgū		<ol style="list-style-type: none"> 1) Civildienesta likums un Likums par pašvaldību darbiniekiem paredz, ka sabiedriskās iestādes, kurās strādā mazāk nekā 6% personu ar invaliditāti, pieņemot darbiniekus dod priekšroku personām ar invaliditāti (izņēmums: vadītāji pašvaldību administrācijā). Atbilstoši sagatavoti personāladaļu vadītāji sabiedriskajā sektorā nodrošina prioritāšu izpildi rekrutācijas procesā.

⁸⁹⁸ EC (2015) Seventh Disability High level group Report on the Implementation of the UN Convention on the Rights of persons with disabilities Pieejams ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14328&langId=en:

	2) Valsts fonds personu ar invaliditāti rehabilitācijai veido finansējumu no obligātajām darba devēju (kuri nodarbina vismaz 25 darbiniekus) iemaksām. Tie darba devēji, kuri nesasniedz 6% nodarbināto personu ar invaliditāti, var samazināt savas izmaksas, ja pērk pakalpojumu no darba devēja, kurš nodarbina personas ar invaliditāti. ⁸⁹⁹
5.1. Kā sistēma tiek īstenota	No 2015 gada 1.janvāra sistēma tiek uzlabota, paplašinot iespējamo nodarbināto personu ar invaliditāti loku, par kurām var saņemt kompensācijas. Nacionālais attīstības plāns paredz 2015.-2016.gadā pievērst pastiprinātu uzmanību šādām grupām: 1) Augstskolu beidzējiem ar invaliditāti; 2) 45+ grupai, personīgo asistentu nodrošināšanai personām ar invaliditāti. ⁹⁰⁰
5.2. Cik efektīva ir sistēma ⁹⁰¹	n/a

Čehija

1. Dalībvalsts profils par normatīvajos aktos iekļautajiem un īstenotajiem atbalsta pasākumiem, pakalpojumiem un specifiskiem atbalsta veidiem personu ar invaliditāti tiesību uz darbu un nodarbinātību nodrošināšanai, kā arī par atbalsta pasākumu ieviešanas un īstenošanas shēmu⁹⁰²⁹⁰³:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Profesionālā rehabilitācija
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Profesionālā rehabilitācija ir aktīvās nodarbinātības politikas pasākums, kas tiek īstenots ar mērķi izlīdzināt personu ar invaliditāti iespējas darba tirgū salīdzinājumā ar citu personu iespējām, ar atbilstoši katra klienta vajadzībām izvēlētiem atbalsta pasākumiem un aktivitātēm (rehabilitācijas metodēm) veicinot personu ar invaliditāti integrāciju darba tirgū. ⁹⁰⁴

⁸⁹⁹ Council of the European Union Copuntry specificē Recommendations. Brussels, 13 June 2016. Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/making-it-happen/country-specific-recommendations/index_en.htm

⁹⁰⁰ Council of the European Union Copuntry specific Recommendations. Brussels, 13 June 2016. Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/making-it-happen/country-specific-recommendations/index_en.htm

⁹⁰¹ Vai un kā, pēc kādiem kritērijiem valstī tiek vērtēta kvotu sistēmas efektivitāte, kādi secinājumi par efektivitāti ir izdarīti.

⁹⁰² Informācija par to, kādēļ atbalsta pasākumi pastāv, kāds ir to ieviešanas un īstenošanas mērķis, piemēram, personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšana, ieviešot nepieciešamos vides pielāgojumus, asistenta pakalpojumus u.tml.

⁹⁰³ T.sk., iekļaujot informāciju par rehabilitācijas pakalpojumiem arodslimību un prognozējamās invaliditātes gadījumos.

⁹⁰⁴ Šiška, J. (2014). ANED 2014 Task 5 – European semester country fiche on disability: Czech Republic. Academic Network of European Disability Experts (ANED) 2012-2014: 17.-18. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%202014%20-%20Task%205%20-%20CZ%20-%20final.doc; Šiška, J. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Czech Republic. Academic Network of European Disability Experts (ANED). 25.-26. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/CZ%20-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_ready%20for%20WEB.doc

		Sadarbībā ar Nodarbinātības dienestu personai tiek izstrādāts individuāls profesionālās rehabilitācijas plāns. To nodrošina un finansē Nodarbinātības dienests. Individuālajā plānā tiek iekļauts: <ul style="list-style-type: none"> 1) Rehabilitācijas mērķis; 2) Personai nepieciešamās rehabilitācijas metodes; 3) Plānotais rehabilitācijas laikposms un ilgums; 4) Rehabilitācijas efektivitātes indikatori un to mērīšanas metodes.
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Darba likums // <i>Zákon o zaměstnanosti, č. 435/2004, 23.07.2004.</i> Pieejams: http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-435 Nodarbinātības un sociālo lietu ministrijas Rīkojums par profesionālo rehabilitāciju personām ar invaliditāti // Vyhláška, kterou se provádí zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, 01.10.2004. Pieejams: http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-518
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos	Jā
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	1.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	1.3.4. Pēc vecuma	Nē
1.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtības apraksts ⁹⁰⁵		Pasākumu piemēro pēc brīvprātības principa esot darba meklētāja/bezdarbnieka statusā personām, kurām ir invaliditātes statuss.

⁹⁰⁵ Vai pasākumu piemēro darba vietā, esot darba meklētāja/ bezdarbnieka statusā, pēc brīvprātības principa, rehabilitācijas programmu ietvaros u.c., pasākuma sniegšanas noteikumi – laiks u.tml.

1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Reģionālais un nacionālais līmenis – Nodarbinātības dienests	
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts (caur Nodarbinātības dienestu)	
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Nodarbinātības dienests	
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Nodarbinātības dienests	
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Nodarbinātības un sociālo lietu ministrija	
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)	Jā	
2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Darbiniekam ar īpašām vajadzībām piemērota darba vieta	
2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Darba devēji saņem finansiālu atbalstu aprīkojuma iegādei, kas nepieciešams darba vietas izveidei un pielāgošanai. Pēc tam darba devējs šajā amatā pieņem darbā personu ar invaliditāti un darba vietu nodrošina vismaz divus vai trīs gadus.	
2.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	Darba likums // <i>Zákon o zaměstnanosti, č. 435/2004, 23.07.2004</i> . Pieejams: http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-435	
2.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos	Nē
	2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	2.3.3. Pēc individuālajā	Jā

	m vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	
	2.3.4. Pēc vecuma	Nē
2.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība		Darba devēji brīvprātīgi piesakās atbalsta saņemšanai, nodarbinot personu ar invaliditāti
2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Reģionālais un nacionālais līmenis – Nodarbinātības dienests
2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts (caur Nodarbinātības dienestu)
2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)		Nodarbinātības dienests
2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Nodarbinātības dienests un darba devējs
2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Nodarbinātības un sociālo lietu ministrija
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)		Jā
3. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Finansiāls atbalsts pašnodarbinātām personām ar invaliditāti darbības uzsākšanai
3.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Darba devēji saņem finansiālu atbalstu aprīkojuma iegādei, kas nepieciešams darba vietas izveidei un pielāgošanai. Pēc tam darba devējs šajā amatā pieņem darbā personu ar invaliditāti un darba vietu nodrošina vismaz divus vai trīs gadus.
3.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Darba likums // <i>Zákon o zaměstnanosti, č. 435/2004, 23.07.2004</i> . Pieejams: http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-435

		Nodarbinātības un sociālo lietu ministrijas Rīkojums par profesionālo rehabilitāciju personām ar invaliditāti // Vyhláška, kterou se provádí zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, 01.10.2004. Pieejams: http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-518
3.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	3.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos	Nē
	3.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	3.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	3.3.4. Pēc vecuma	Nē
3.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība	Darba devēji brīvprātīgi piesakās atbalsta saņemšanai, nodarbinot personu ar invaliditāti	
3.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Reģionālais un nacionālais līmenis – Nodarbinātības dienests	
3.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts (caur Nodarbinātības dienestu)	
3.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Nodarbinātības dienests	
3.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Nodarbinātības dienests	

3.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Nodarbinātības un sociālo lietu ministrija
3.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)		Jā
4. Subsīdiju sistēma (nosaukums/ apraksts)		Finansiāls atbalsts t.s. “aizsargātajām darba vietām” (“ <i>protected working positions</i> ”) personām ar invaliditāti, kas tiek piešķirts darba devējam subsīdiju veidā par katru aizsargātajā darba vietā nodarbināto personu ar invaliditāti. ⁹⁰⁶
4.1. Sistēmas piemērošana (Jā/ Nē)	4.2. Pēc invaliditātes statusa (grupas)	Jā
	4.3. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
4.4. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Valsts
4.5. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)		Nodarbinātības dienests
4.6. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Nodarbinātības dienests
4.7. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Nodarbinātības un sociālo lietu ministrija
4.8. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)		Jā

⁹⁰⁶ Šiška, J. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Czech Republic. Academic Network of European Disability Experts (ANED). 23. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/CZ%20-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_ready%20for%20WEB.doc; Šiška, J. (2014). ANED 2014 Task 5 – European semester country fiche on disability: Czech Republic. Academic Network of European Disability Experts (ANED) 2012-2014: 17. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%202014%20-%20Task%205%20-%20CZ%20-%20final.doc

5. Darbadevējus motivējošie faktori personu ar invaliditāti nodarbināšanai, t.sk. normatīvie akti, kas to regulē	<ol style="list-style-type: none"> 1) Algas nodokļu atvieglojums darba devējiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti brīvā darba tirgus ietvaros (t.i., neattiecas uz darba devējiem, kuru uzņēmumos nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvars pārsniedz 50%);⁹⁰⁷ 2) Subsīdiju sistēma.
6. Kvotu sistēma darba tirgū	Saskaņā ar Darba likumu ⁹⁰⁸ gan privātā, gan publiskā sektora uzņēmumiem, kuros ir vairāk nekā 25 darbinieki, vismaz 4% no darbiniekiem jābūt personām ar invaliditāti. ⁹⁰⁹
6.1. Kā sistēma tiek īstenota	Pastāv šādi veidi, kā izpildīt likumu: <ol style="list-style-type: none"> 1) Nodarbinot personu ar invaliditāti; 2) Pērkot preces vai pakalpojumus no uzņēmumiem, kuriem vairāk kā 50% no darbiniekiem ir personas ar invaliditāti vai pašnodarbinātām personām ar invaliditāti; 3) Veicot maksājumus valsts budžetā (2,5 vidējo mēnešalgu apmērā). Pastāv iespēja šos veidus savstarpēji kombinēt.
6.2. Cik efektīva ir sistēma⁹¹⁰	Nav konkrēta ietvara sistēmas izvērtējumam. Sabiedriskajā sektorā kvota netiek izpildīta, organizācijām to pamatojot ar nepietiekamu pieteikumu skaitu uz vakancēm no personām ar invaliditāti, darba specifiku, vides pieejamības problēmām u.c. ⁹¹¹ Detalizēts datu trūkums (piemēram, pēc invaliditātes kategorijām (grupām), funkcionālo traucējumu veidiem un vajadzībām nodarbinātības nozarē) neļauj analizēt un secināt, kāda veida atbalsts un kādā apmērā ir nepieciešams, kā arī kādos veidos un kārtībā tas būtu sniedzams. ⁹¹² Kvotu sistēmas izpildes reģistrācijas sistēma atrodas izstrādes procesā. ⁹¹³

⁹⁰⁷ The Office of the Government of the Czech Republic. (2015). National Reform Programme of the Czech Republic: 44. Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/nrp2015_czech_en.pdf

⁹⁰⁸ Darba likums (*Employment Act*) Nr. 435/2004 Coll. as amended: 81.pants.

⁹⁰⁹ Šiška, J. (2015). European Semester 2015/2016 country fiche on disability: Czech Republic. Academic Network of European Disability Experts (ANED): 23. Pieejams: www.disability-europe.net/content/aned/media/CZ%20-%20ANED%202015%20-%20Task%20-%20EU2020%20report_ready%20for%20WEB.doc

⁹¹⁰ Vai un kā, pēc kādiem kritērijiem valstī tiek vērtēta kvotu sistēmas efektivitāte, kādi secinājumi par efektivitāti ir izdarīti.

⁹¹¹ Czech.cz. (2015). Public institutions failing in their duty to employ people with disabilities. Pieejams: <http://www.czech.cz/en/Business/Public-institutions-failing-in-their-duty-to-emplo>

⁹¹² Šiška, J. (2009). Report on the employment of disabled people in European countries: Czech Republic. Academic Network of European Disability Experts (ANED)-VT/2007/005: 12. Pieejams: <http://www.disability-europe.net/content/aned/media/CZ%20-%20ANED%202009%20Employment%20Report%20Final.pdf>

⁹¹³ The Office of the Government of the Czech Republic. (2015). National Reform Programme of the Czech Republic: 43. Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/nrp2015_czech_en.pdf

Somija

1. Dalībvalsts profils par normatīvajos aktos iekļautajiem un īstenotajiem atbalsta pasākumiem, pakalpojumiem un specifiskiem atbalsta veidiem personu ar invaliditāti tiesību uz darbu un nodarbinātību nodrošināšanai, kā arī par atbalsta pasākumu ieviešanas un īstenošanas shēmu⁹¹⁴⁹¹⁵:

1. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Asistents personai ar invaliditāti
1.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Palīdzību personai ar invaliditāti nodrošina cita persona. Tas notiek mājās vai ārpus tās. Asistenta pakalpojumi tiek nodrošināti, lai palīdzētu personai veikt aktivitātes, ko persona varētu izdarīt viena pati, bet nav spējīga savas invaliditātes dēļ, t.sk. arī iekļaušanās darba tirgū (apmācības, izglītība u.tml.) ⁹¹⁶
1.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Likums par pakalpojumiem un atbalstu personām ar invaliditāti // <i>Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (Lag)</i> : 04/03/1987, 380/1987. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380 Rīkojums par pakalpojumiem un atbalstu personām ar invaliditāti // <i>Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (Förordning)</i> : 09/18/1987, 759/1987. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870759
1.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	1.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos	Nē
	1.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	1.3.3. Pēc individuālajā	Jā

⁹¹⁴ Informācija par to, kādēļ atbalsta pasākumi pastāv, kāds ir to ieviešanas un īstenošanas mērķis, piemēram, personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšana, ieviešot nepieciešamos vides pielāgojumus, asistenta pakalpojumus u.tml.

⁹¹⁵ T.sk., iekļaujot informāciju par rehabilitācijas pakalpojumiem arodslimību un prognozējamās invaliditātes gadījumos.

⁹¹⁶ Jaana Huhta, Senior Legal Officer, Ministry of Social Affairs and Health, Juha-Pekka Konttinen, Senior Specialist National Institute for Health and Welfare (THL). Personal Assistance in Finland - legislation, implementation, statistics and challenges for the future. Pieejams: <http://www.nordicwelfare.org/PageFiles/11983/Personlig%20assistsans%20-%20Janna%20Huhta%20Juha,%20Pekka%20Konttinen.ppt.pdf> (skatīts 22.08.2016).

	m vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	
	1.3.4. Pēc vecuma	Nē
1.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtības apraksts ⁹¹⁷		Lai saņemtu asistenta pakalpojumu personai ar invaliditāti, personai ir nepieciešama ārsta izziņa par invaliditāti. Pēc izziņas saņemšanas nepieciešams kontaktēties ar pašvaldības, kurā persona deklarējusi dzīvesvietu, sociālo dienestu. Sociālā dienesta darbinieks sniegs personai palīdzību asistenta pakalpojuma pieteikuma sagatavošanai. Lēmumu par pakalpojuma piešķiršanu pieņem sociālais dienests, balstoties uz konstatētajām personas ar invaliditāti nepieciešamībām. ⁹¹⁸
1.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		Pašvaldības – Nacionālais veselības un labklājības institūts (<i>Terveyden ja hyvinvoinnin laitos</i>) ⁹¹⁹
1.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Pašvaldības (no saviem un centrālās valdības transfertiem) ⁹²⁰
1.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)		Pašvaldību sociālie dienesti
1.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Pašvaldību sociālie dienesti
1.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Pašvaldības
1.10. Pasākuma/pakalpojuma integrēšana nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)		Nē

⁹¹⁷ Vai pasākumu piemēro darba vietā, esot darba meklētāja/ bezdarbnieka statusā, pēc brīvprātības principa, rehabilitācijas programmu ietvaros u.c., pasākuma sniegšanas noteikumi – laiks u.tml.

⁹¹⁸ Infopankki.fi. *Services for disabled persons*. Pieejams: <http://www.infopankki.fi/en/living-in-finland/health/disabled-persons/help-for-everyday-life>

⁹¹⁹ *Terveyden ja hyvinvoinnin laitos*. Pieejams: <https://www.thl.fi/en/web/thlfi-en>

⁹²⁰ Īkums par centrālās valdības transfertiem vietējām pašvaldībām // *Laki kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta (Lag)*, 12/29/2009, 1704/2009. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091704>

2. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Profesionālā rehabilitācija ⁹²¹
2.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Profesionālās rehabilitācijas mērķis ir sniegt atbalstu personām, kuru darbaspējas ir samazinājušās vai pastāv risks, ka tās tuvākajā laikā samazināsies. Atbalsts tiek sniegts gan personām, kuras plāno uzsākt darba gaitas, gan jau nodarbinātām personām. ⁹²²
2.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		Likums par pakalpojumiem un atbalstu personām ar invaliditāti // <i>Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (Lag)</i> : 04/03/1987, 380/1987. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380 Rīkojums par pakalpojumiem un atbalstu personām ar invaliditāti // <i>Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (Förordning)</i> : 09/18/1987, 759/1987. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870759
2.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	2.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos	Nē
	2.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	2.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	2.3.4. Pēc vecuma	Nē

⁹²¹ Pakalpojums pieejams personām ar dažādiem veselības vai citiem traucējumiem, t.sk. arī personām ar invaliditāti

⁹²² Kela.fi. *Vocational rehabilitation*. Pieejams: <http://www.kela.fi/web/en/vocational-rehabilitation->

2.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtība	<p>Profesionālās rehabilitācijas piemērošanas kārtība:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Vizītē pie ārsta nepieciešams iegūt apliecinājumu tam, ka nepieciešama profesionālā rehabilitācija. Apliecinājumā norādīti veselības traucējumi, kuru dēļ rehabilitācija nepieciešama, kā arī ārsta ieteiktais rehabilitācijas veids. 2. Rehabilitāciju iespējams saņemt kā a) apmācības vai izglītību; b) palīdzību pašnodarbinātībā; c) palīgierīces darbam vai mācībām. Pretendentam jāpiesakās vienam no šiem veidiem. <p>Pieteikumu izvērtē un lēmumu par palīdzības piešķiršanu pieņem <i>Kela</i> – valsts sociālās apdrošināšanas uzņēmums.⁹²³</p>
2.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Pašvaldību, reģionālais un nacionālais līmenis – Nacionālais veselības un labklājības institūts (<i>Terveyden ja hyvinvoinnin lait</i>) ⁹²⁴ , Valsts sociālās apdrošināšanas uzņēmums <i>Kela</i> ⁹²⁵
2.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts – transferti pakalpojuma sniegšanai; cits – nodokļu ieņēmumi ⁹²⁶
2.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Valsts sociālās apdrošināšanas uzņēmums <i>Kela</i>
2.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Valsts sociālās apdrošināšanas uzņēmums <i>Kela</i>
2.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Somijas parlaments; Somijas parlamenta izveidota pilnvaroto padome
2.10. Pasākuma/pakalpojuma integrēta nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)	Jā
3. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Atbalsts uzņēmuma izveidošanai un aprīkojuma iegādei ⁹²⁷

⁹²³ Kela.fi *How to claim vocational rehabilitation*. Pieejams: <http://www.kela.fi/web/en/299>

⁹²⁴ *Terveyden ja hyvinvoinnin lait*os. Pieejams: <https://www.thl.fi/en/web/thlfi-en>

⁹²⁵ Kela.fi. *Statistics*. Pieejams: <http://www.kela.fi/web/en/statistics>

⁹²⁶ Kela. Fi. *Funding*. Pieejams: <http://www.kela.fi/web/en/funding>

⁹²⁷ Pakalpojums pieejams personām ar dažādiem veselības vai citiem traucējumiem, t.sk. arī personām ar invaliditāti

3.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Atbalsta mērķis ir palīdzēt pašnodarbinātām personām un uzņēmējiem ar funkcionāliem traucējumiem invaliditāti uzsākt biznesu vai iegādāties aprīkojumu. ⁹²⁸	
3.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	Likums par pakalpojumiem un atbalstu personām ar invaliditāti // <i>Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (Lag)</i> : 04/03/1987, 380/1987. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380 Rīkojums par pakalpojumiem un atbalstu personām ar invaliditāti // <i>Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (Förordning)</i> : 09/18/1987, 759/1987. Pieejams: http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870759	
3.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	3.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos	Nē
	3.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Jā
	3.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	3.3.4. Pēc vecuma	Nē
3.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtības apraksts ⁹²⁹	<i>Kela</i> jāiesniedz ārsta apstiprinājums par veselības traucējumiem, kas pierāda atbilstību atbalsta saņemšanai. Tāpat personai, kura pretendē uz atbalstu, jāiesniedz arī biznesa plāns, raksturojot plānoto uzņēmējdarbību, ieņēmumus un nepieciešamās	

⁹²⁸ Kela.fi. *Business Subsidies*. Pieejams: http://www.kela.fi/web/en/vocational-rehabilitation-_business-subsidies

⁹²⁹ Vai pasākumu piemēro darba vietā, esot darba meklētāja/ bezdarbnieka statusā, pēc brīvprātības principa, rehabilitācijas programmu ietvaros u.c., pasākuma sniegšanas noteikumi – laiks u.tml.

	iekārtas un materiālus. Iespējams pieteikties gan uzņēmējdarbības uzsākšanai, gan iekārtu vai materiālu iegādei esošajai uzņēmējdarbībai. ⁹³⁰
3.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	Pašvaldību, reģionālais un nacionālais līmenis – Nacionālais veselības un labklājības institūts (<i>Terveyden ja hyvinvoinnin lait</i>) ⁹³¹ , Valsts sociālās apdrošināšanas uzņēmums <i>Kela</i> ⁹³²
3.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts – transferti pakalpojuma sniegšanai; cits – nodokļu ieņēmumi ⁹³³
3.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Valsts sociālās apdrošināšanas uzņēmums <i>Kela</i>
3.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Valsts sociālās apdrošināšanas uzņēmums <i>Kela</i>
3.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Somijas parlaments; Somijas parlamenta izveidota pilnvaroto padome
3.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)	Jā
4. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums	Daļēja invaliditātes pensija ienākumu starpības kompensēšanai ⁹³⁴
4.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)	Daļēja invaliditātes pensija paredzēta personām, kuru darbspēja ir samazinājusies invaliditātes dēļ, taču kuras joprojām spēj veikt vieglākus darbus vai strādāt nepilnu darba laiku. ⁹³⁵
4.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)	Darbaspēka pensiju likums // <i>Työntekijän eläkelaki</i> , 19.5.2006/395. Pieejams:

⁹³⁰Business subsidies - kela.fi. Pieejams: http://www.kela.fi/web/en/vocational-rehabilitation-_business-subsidies

⁹³¹*Terveyden ja hyvinvoinnin lait*os. Pieejams: <https://www.thl.fi/en/web/thlfi-en>

⁹³²Kela.fi. *Statistics*. Pieejams: <http://www.kela.fi/web/en/statistics>

⁹³³Kela. Fi. *Funding*. Pieejams: <http://www.kela.fi/web/en/funding>

⁹³⁴Nina Nevala, Mirkka Vuorento, Finding the right tools: Guide for people with partial work ability, 2015. Pieejams: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74819/Opas2015-Keinot-K%C3%A4ytt%C3%B6%C3%B6n-englanti.pdf?sequence=1>

⁹³⁵Nina Nevala, Mirkka Vuorento, Finding the right tools: Guide for people with partial work ability, 2015. Pieejams: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74819/Opas2015-Keinot-K%C3%A4ytt%C3%B6%C3%B6n-englanti.pdf?sequence=1>

		http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060395?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Ty%C3%B6ntekij%C3%A4n%20e1%C3%A4kelaki
4.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	4.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos	Jā
	4.3.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
	4.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	Jā
	4.3.4. Pēc vecuma	Jā (daļēja invaliditātes pensija piešķirama personām, kuras ir jaunākas par 63 gadiem)
4.4. Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtības apraksts ⁹³⁶	Lai varētu pieteikties daļējai invaliditātes pensijai, cilvēka ienākumiem ir jāsamazinās par 60% salīdzinājumā ar iepriekšējiem ienākumiem. Gadījumā, ja cilvēks saņem pilno invaliditātes pensiju un tās apjoms ir 40-60% no cilvēka normālā ienākumu līmeņa, viņam ir iespēja pieteikties daļējai invaliditātes pensijai, ja nākamo 12 mēnešu laikā cilvēka paredzētie ienākumi būs 40-60% apmērā no viņa normālajiem ienākumiem. Daļēja invaliditātes pensija var tikt izmantota kā instruments atgriešanās darbā veicināšanai. ⁹³⁷ Pieteikuma iesniegšanai nepieciešama ārsta izziņa par veselības stāvokli. Saņemot daļēju invaliditātes pensiju, darbinieks var turpināt strādāt un saņemt līdz 60% no viņa iepriekšējiem ienākumiem. ⁹³⁸	
4.5. Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/	Privātās apdrošināšanas iestādes	

⁹³⁶ Vai pasākumu piemēro darba vietā, esot darba meklētāja/ bezdarbnieka statusā, pēc brīvprātības principa, rehabilitācijas programmu ietvaros u.c., pasākuma sniegšanas noteikumi – laiks u.tml.

⁹³⁷ Nevala, N., Vuorento, M. (2015). Finding the right tools: Guide for people with partial work ability. Pieejams: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74819/Opas2015-Keinot-K%C3%A4ytt%C3%B6%C3%B6n-englanti.pdf?sequence=1>

⁹³⁸ Nevala, N., Vuorento, M. (2015). Finding the right tools: Guide for people with partial work ability. Pieejams: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74819/Opas2015-Keinot-K%C3%A4ytt%C3%B6%C3%B6n-englanti.pdf?sequence=1>

Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)		
4.6. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)		Cits – privātās apdrošināšanas iestādes (finansē daļējās invaliditātes pensijas)
4.7. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)		Privātās apdrošināšanas iestādes
4.8. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)		Privātās apdrošināšanas iestādes
4.9. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)		Privātās apdrošināšanas iestādes
4.10. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)		Jā
5. Atbalsta pasākuma/pakalpojuma nosaukums		Rokasgrāmata par pieejamo valsts atbalstu uzņēmējiem personu ar invaliditāti nodarbināšanai ⁹³⁹
5.1. Pasākuma/pakalpojuma apraksts (ja nepieciešams)		Rokasgrāmata satur informāciju par dažādām formām specifiskam atbalstam personu ar invaliditāti vai samazinātām darba spējām algošanā. Šī publikācija arī iedrošina darba devējus palielināt potenciālo darbinieku apjomu un tajā iekļaut arī darbiniekus, neskatoties uz to traucējumiem, slimībām vai citām fiziskām raksturīpašībām. Rokasgrāmata iekļauta informācija par diversificētas darba sabiedrības ieguvumiem un esošajiem labās prakses piemēriem. ⁹⁴⁰
5.2. Normatīvais akts/-i (atsauce)		n/a
5.3. Atbalsta pasākuma piemērošana (Jā/ Nē)	5.3.1. Pēc invaliditātes statusa/darbs pēju zuduma procentos	n/a
	5.3.2. Pēc funkcionālo	n/a

⁹³⁹ Ministry of Employment and the Economy (2010). *Vammoista viis – tärkeintä on osaaminen*. Pieejams (somu val.): https://kuntoutussaatio.fi/files/823/TEM_Vammoista_viis.pdf

⁹⁴⁰ Human Rights of Persons with Disabilities – Human Rights Council resolution 19/11, Work and Employment of Persons with Disabilities, Government of Finland, October 2012

	traucējumu veidiem	
	5.3.3. Pēc individuālajām vajadzībām (vides vajadzībām u.c.)	n/a
	5.3.4. Pēc vecuma	n/a
5.4.	Atbalsta pasākuma piemērošanas kārtības apraksts ⁹⁴¹	n/a
5.5.	Datu pieejamība par atbalsta pasākuma īstenošanu (Valsts/ Pašvaldību/ Reģionālais/ Cits līmenis, avota nosaukums)	n/a
5.6.	Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts – Somijas Nodarbinātības un ekonomikas ministrija; starptautiskais – Eiropas Komisija (līdzfinansējums Antidiskriminācijas kampaņas ietvaros)
5.7.	Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	n/a
5.8.	Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	n/a
5.9.	Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	n/a
5.10.	Pasākuma/pakalpojuma integrēšana nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)	Nē (darba devēji to var izmantot pēc pašu vēlēšanās)
6.	Subsīdiju sistēma (nosaukums/ apraksts)	Algu subsidēšana darba devējiem, kuri nodarbina personas ar invaliditāti

⁹⁴¹ Vai pasākumu piemēro darba vietā, esot darba meklētāja/ bezdarbnieka statusā, pēc brīvprātības principa, rehabilitācijas programmu ietvaros u.c., pasākuma sniegšanas noteikumi – laiks u.tml.

6.1. Sistēmas piemērošana (Jā/ Nē)	6.1.1. Pēc invaliditātes statusa (grupas)	Jā
	6.1.2. Pēc funkcionālo traucējumu veidiem	Nē
6.2. Finansējuma modelis (Valsts/ Pašvaldības/ Reģionālais/ Starptautiskais/ Cits, avota veids/ nosaukums)	Valsts	
6.3. Pakalpojumu piešķir (institūcijas veids/ nosaukums)	Nodarbinātības dienests (<i>TE-palvelut</i>) ⁹⁴²	
6.4. Pakalpojumu nodrošina (institūcijas veids/ nosaukums)	Darba devēji	
6.5. Pakalpojumu administrē un/vai uzrauga (institūcijas nosaukums)	Nodarbinātības un ekonomikas ministrija	
6.6. Pasākuma/pakalpojuma integrētība nodarbinātības nozarē (Jā/ Nē)	Jā	
7. Darbadevējus motivējošie faktori personu ar invaliditāti nodarbināšanai, t.sk. normatīvie akti, kas to regulē	Algu subsīdijas Valsts subsīdijas sociālajiem uzņēmumiem ⁹⁴³ Informatīva publikācija par iespējam nodarbināt personā ar invaliditāti ^{944,945}	
8. Kvotu sistēma darba tirgū	n/a	
8.1. Kā sistēma tiek īstenota	n/a	
8.2. Cik efektīva ir sistēma ⁹⁴⁶	n/a	

⁹⁴²TE-palvelut. *Pay subsidies*. Pieejams: http://www.te-palvelut.fi/te/en/employers/find_an_employee/support_recruitment/pay_subsidy/index.html

⁹⁴³ Ministry of Justice, Finland (2003). *Act on Social Enterprises*. Pieejams: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2003/en20031351.pdf>

⁹⁴⁴ Workability International (2014). *Member Survey Report 2013*: 36. Pieejams: <http://workability-international.com/images/reports/2013-Workability-International-Member-Survey-Report-FINAL.pdf>

⁹⁴⁵ Human Rights of Persons with Disabilities – Human Rights Council resolution 19/11 (2012). *Work and Employment of Persons with Disabilities*: 6-7. Pieejams: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SubmissionWorkEmployment/ResponseFinland1.pdf>

⁹⁴⁶ Vai un kā, pēc kādiem kritērijiem valstī tiek vērtēta kvotu sistēmas efektivitāte, kādi secinājumi par efektivitāti ir izdarīti.

